

KATHOLIEKE
UNIVERSITEIT
LEUVEN

Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt

Johan Geets
Fernando Pauwels
Johan Wets

Projectbegeleiding: Miet Lamberts
Christiane Timmerman

Een onderzoek in opdracht van de Vlaamse minister van Werk, Onderwijs en Vorming, in het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma

Met ondersteuning van de administratie Werkgelegenheid en het ESF
ESF: de Europese bijdrage tot de ontwikkeling van de werkgelegenheid door inzetbaarheid, ondernemerschap, aanpasbaarheid en gelijke kansen te bevorderen en door te investeren in menselijke hulpbronnen

Hoger instituut
voor de arbeid

Copyright (2006) Hoger instituut voor de arbeid (K.U.Leuven)
Parkstraat 47, B-3000 Leuven

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means, without permission in writing from the publisher.

INHOUD

<i>Lijst van afkortingen</i>	<i>v</i>
INLEIDING	1
1. Probleemstelling	2
2. Onderzoeksvragen	3
2.1 Koppeling tussen de migratietrajecten en de arbeidsmarkttrajecten	3
2.2 Een plaats verwerven op de arbeidsmarkt	3
2.3 De rol van opleiding	4
3. Overzicht van het rapport	5
DEEL 1: DE CONTEXT VAN HET ONDERZOEK	7
Hoofdstuk 1 / De ruimere context van het onderzoek	9
1. Toenemende migratiedruk	9
2. Wat beweegt er internationaal?	10
3. Weggestuurd of aangetrokken? De push-pullhypothese	12
4. Het formele arbeidscircuit	14
5. Het informele arbeidscircuit	15
5.1 De vraag naar illegale arbeid	16
5.2 Arbeidsmarktevenwichten en illegale migratie	17
6. Wat brengt de toekomst?	18
7. Besluit	20
Hoofdstuk 2 / België als immigratieland	23
1. Verschillende soorten migratie	23
2. De toegang tot België	26
3. Wat zijn de vooruitzichten in België/Vlaanderen	29

3.1 Demografische vooruitzichten	29
3.2 Arbeidsmarktvooruitzichten	30
4. Besluit	31

Hoofdstuk 3 / De institutionele context **33**

1. Arbeidskaarten en -vergunningen	33
1.1 De bestaande regelgeving: toegang en verblijf	33
1.2 De bestaande regelgeving: tewerkstelling	34
1.3 De bestaande regelgeving: samenvatting	42
1.4 De huidige situatie	44
2. Verblijfsstatuten	45
2.1 Kort verblijf	45
2.2 Beperkt verblijf	45
2.3 Onbepaalde duur	46
2.4 Mensen in procedure	48
2.5 Personen zonder wettig verblijf	48
3. Arbeids- en beroepsopleidingsmogelijkheden per categorie	49
3.1 Asielzoeker	49
3.2 Erkende vluchtelingen	50
3.3 Gezinshereniging	50
3.4 Geregulariseerden	52
3.5 Mensen zonder wettig verblijf	53
4. Van een 'onthaal' naar een 'inburgeringsbeleid'	56
4.1 Situering	56
4.2 Het nieuwe Vlaams inburgeringsbeleid: iedereen gelijk voor welke wet?	57
4.3 Instroom en bereik van onthaalbureaus	61
4.4 Besluit	63

Hoofdstuk 4 / Nieuwkomers, een heterogene groep **65**

1. Nieuwkomers in Vlaanderen	65
1.1 Evolutie 2001-2002	65
1.2 Geslacht	66
1.3 Leeftijd	66
1.4 Volgmigranten en geregulariseerden	66
2. Asielzoekers en erkende vluchtelingen	68
2.1 Internationale cijfers	68
2.2 De situatie in België	69
3. Geregulariseerden	73
3.1 Regularisatie: een dubbelluik	74
3.2 Recente ontwikkelingen	76

4. Volgmigratie	77
4.1 Vrouwelijke volgmigranten	78
4.2 'Gevestigde' en 'nieuwe' volgmigranten	78
4.3 Een typologie van huwelijksmigranten	81
5. Mensen zonder wettig verblijf	84
5.1 Wie zijn de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten?	86
5.2 De mensen zonder wettig verblijf in dit onderzoek	91
5.3 Werk en inkomen	91

DEEL 2: DE ONDERZOEKSBENADERING **95**

Hoofdstuk 5 / De onderzoeks aanpak van naderbij bekeken **97**

1. Onderzoeksbenadering	97
2. Kwantitatief luik: het macroniveau	98
2.1 Onderzoeksvragen	98
2.2 Bronnen	98
2.3 Beschikbaarheid en betrouwbaarheid	100
2.4 De onderzoekspopulatie	101
2.5 Representativiteit	102
2.6 Respondenten per thema	102
3. Kwalitatief luik: het meso- en microniveau	102
3.1 Interviews met bevoorrechte getuigen	102
3.2 Interviews met nieuwe migranten	105

DEEL 3: KWANTITATIEVE BEVINDINGEN **111**

Hoofdstuk 6 / Nieuwe migranten in cijfers **113**

1. Inleiding: de registratie van nieuwkomers	113
1.1 Registratie	113
1.2 De kwaliteit van de data	114
1.3 Wie wordt er geregistreerd?	114
1.4 Huwelijksmigratie	117
1.5 Arbeidsmigratie	118
1.6 Asiel	120
1.7 Regularisaties	122
1.8 In het land, maar uit de statistieken: illegale migratie	123
2. Enkele kerncijfers op basis van het APS-databestand nieuwkomers	124
3. Beschrijving van de doelgroep in het CVS	126
3.1 Van waar komen de nieuwe migranten?	127

3.2	Nieuwe migranten: vooral jongeren?	129
3.3	Welk statuut hebben de nieuwe migranten?	129
3.4	Geschoold of ongeschoold?	130
3.5	De genderverdeling	131
3.6	De ruimtelijke verspreiding	131
3.7	Het aankomstjaar	133
3.8	De samenhang tussen de achtergrondkenmerken	133
3.9	Toch nog een blik op de OESO- en EU-populatie	135
4.	Beschrijving van de doelgroep in het CVS per type	136
4.1	Algemeen profiel van de nieuwkomers in het CVS	136
4.2	Profiel van de volgmigranten in het CVS	137
4.3	Profiel van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers in het CVS	137
4.4	Profiel van de vluchtelingen in het CVS	138
4.5	Profiel van de geregulariseerden in het CVS	139
4.6	Profiel van restcategorie in het CVS	140
5.	Vergelijking van de verschillende profielen naar enkele karakteristieken	140
5.1	De verschillende types migranten naar geslacht	141
5.2	De verschillende types migranten naar leeftijd	141
5.3	De verschillende types migranten naar regio van herkomst	142
5.4	De verschillende types migranten naar woonplaats	142
5.5	De verschillende types migranten naar jaar van aankomst	143
5.6	De verschillende types migranten naar scholingsniveau	143
6.	Synthese en besluit	144
6.1	Vergelijking van de bevindingen met deze van de APS-studie	144
6.2	Enkele belangrijke bevindingen	145
6.3	Antwoord op de centrale onderzoeksvragen	145
DEEL 4: EEN KIJK OP HET VELD		147
Hoofdstuk 7 / Kandidaat-vluchtelingen en erkende vluchtelingen		149
1.	Migratie	149
1.1	Migratiemotieven	149
1.2	Migratietraject	150
1.3	Migratiekost	151
1.4	Besluit	152
2.	'Keuze' van woonplaats	152
2.1	Het asielcentrum	152
2.2	Spreidingsplan en enkele sociaal-ruimtelijke gevolgen	153
2.3	Private en sociale huisvestingsmarkt	155
2.4	Grote mobiliteit	156
2.5	Besluit	157

3. Primair en secundair inburgeringstraject	157
3.1 Onthaalbureau	157
3.2 NT2	160
3.3 NT2 en beroepsopleidingen binnen het secundaire traject	165
4. Vrijwilligerswerk en stage	181
4.1 Vrijwilligerswerk	181
4.2 Stage	182
5. Tewerkstellingsmaatregelen	185
5.1 Coaching	185
5.2 Doorstroomkansen	186
5.3 Positieve evaluatie	187
5.4 Drempel: tewerkstelling ‘beneden niveau’	189
5.5 Besluit	190
6. Uitzendarbeid	191
6.1 Positieve evaluatie	191
6.2 Drempels	191
6.3 Besluit	194
7. Arbeidsmarktpositie	194
7.1 Laaggeschoolden	194
7.2 (Hoog)geschoolden	196
7.3 Uitstroom van (hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden	197
7.4 Besluit	200
8. Gehanteerde strategieën van (hoog)geschoolden	201
8.1 Uitstroom van (hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden	201
8.2 Drempel 1: devaluering van arbeidskwalificaties door precair verblijfsstatuut	203
8.3 Drempel 2: perfecte beheersing van Nederlands en tweetaligheid binnen Brusselse context	204
8.4 Zelfstandige activiteit	205
8.5 (Erkend) buitenlands diploma	206
8.6 Besluit	207
9. (Her)intreden in het hoger onderwijs	208
9.1 Positieve evaluatie	208
9.2 Drempels	209
9.3 Besluit	215
10. Dilemma’s van de kandidaat-vluchteling en het disciplinerend karakter van de asielprocedure	215
10.1 Overheid als bondgenoot/tegenstander	215
10.2 De ‘erkenningkans’ als intermediaire variabele	215
10.3 Besluit	217

Hoofdstuk 8 / Volgmigranten	219
<hr/>	
1. Typologie	219
1.1 'Etnisch homogeen' of 'etnisch heterogeen' huwelijkspartner	219
1.2 Migratiemotieven van respondenten uit 'gevestigde' migrantengemeenschappen	220
1.3 Migratiemotieven van respondenten uit 'nieuwe' migrantengemeenschappen	224
1.4 'Keuze' van woonplaats	229
1.5 Besluit	231
2. Primair en secundair traject	232
2.1 Onthaalbureau: instapmomenten en -drempels	232
2.2 NT2	236
2.3 NT2- en beroepsopleidingen binnen het secundair traject	243
3. Vrijwilligerswerk en stage	251
3.1 Positieve evaluatie	252
3.2 Drempel: een stageplaats vinden	252
3.3 Besluit	252
4. Tewerkstellingsmaatregelen	253
4.1 Positieve evaluatie	253
4.2 Drempel	254
5. Uitzendarbeid	257
5.1 Positieve evaluatie	257
5.2 Drempels	257
5.3 Besluit	259
6. Specifieke tewerkstellingsproblemen van de vrouwelijke volgmigrant	259
6.1 Uit de 'gevestigde' migrantengemeenschappen	260
6.2 Uit de 'nieuwe' migrantengemeenschappen	261
7. Arbeidsmarktpositie	261
7.1 Uitstroom beroepsopleidingen	262
7.2 Laaggeschoolden	263
7.3 (Hoog)geschoolden	266
7.4 Drempels met betrekking tot het vinden van werk 'op niveau'	268
8. Gehanteerde strategieën van (hoog)geschoolden	272
9. Financieel draagvlak als noodzakelijk voorwaarde voor opleidingen en onderwijs	272
9.1 Vervangingsinkomens	272
9.2 Toegangs- en financieringsmodaliteiten van het hoger onderwijs	275
Hoofdstuk 9 / Geregulariseerden	279
<hr/>	
1. Overlopen van het migratietraject	280
1.1 Eenmalige regularisatiecampagne	280

1.2	Permanente regularisatie via artikel 9.3	281
2.	Arbeid	282
2.1	Duur van de regularisatie	282
2.2	Aard van het werk	284
2.3	Kanalen om aan werk te geraken	284
2.4	Vrijwilligerswerk	287
2.5	Transities	289
2.6	Drempels	291
3.	Opleiding	292
3.1	Opleiding in thuisland	292
3.2	Opleiding in België	295
4.	Specifieke aandachtspunten	297

Hoofdstuk 10 / Mensen zonder wettig verblijf **299**

1.	Het migratietraject.	299
1.1	Achtergrond van de personen zonder wettig verblijf	299
1.2	Aankomst in België	303
2.	Arbeid	308
2.1	Schets van de arbeidssituatie	308
2.2	Kanalen om aan werk te geraken	310
2.3	Waar komen ze terecht?	313
3.	Opleiding	313
3.1	Opleiding in thuisland	313
3.2	Opleiding in België	314
4.	Terugkeerbeleid	315
5.	Specifieke aandachtspunten, eigen aan de doelgroep	317
5.1	Vrijwilligerswerk	317
5.2	Rechten	318

Hoofdstuk 11 / Transversaal luik **323**

1.	Inleiding	323
2.	Verschillende nieuwkomersgroepen	323
3.	Migratiemotieven en -trajecten	325
4.	Dynamisch of statisch verblijfsstatuut	327
5.	Huisvesting	329
6.	Inburgering	331
7.	Taal- en beroepsopleidingen	332
8.	Vrijwilligerswerk	338
9.	Stage	340
10.	Tewerkstellingsmaatregelen	340
11.	Arbeidsmarktpositie	341

DEEL 5: SAMENVATTING EN AANBEVELINGEN **351**

Hoofdstuk 12/ Samenvatting **353**

1. Inleiding	353
2. Institutioneel kader	354
3. Aantallen	355
4. Profielen	356
5. Migratiemotieven en vestigingspatronen	357
6. Taal- en beroepsopleidingen & onderwijs	358
6.1 Taal- en beroepsopleidingen	358
6.2 Diploma-erkenning en onderwijs	360
7. De arbeidsmarktpositie	361
7.1 De rol van het verblijfsstatuut	362
7.2 Het niveau van tewerkstelling	363
7.3 Trajecten naar werk	364

Hoofdstuk 13/ Aanbevelingen **367**

1. Inleiding	367
2. De plaats op de politieke agenda van het fenomeen migratie	368
3. De instroom	368
3.1 Andere immigratiepistes bewandelen?	368
3.2 Regularisaties	369
3.3 Ontvankelijk verklaarde asielzoekers (OVA) in de doelpopulatie	370
3.4 Personen zonder wettig verblijf	371
4. Onthaalbeleid	371
4.1 Onthaalbureau	371
4.2 NT2	372
4.3 De tegenstelling tussen 'arbeid en inburgeringsdoelstellingen'	373
4.4 Niet bedoelde effecten	373
5. Integratiebeleid	374
5.1 (Beroeps)opleiding	374
5.2 Diploma erkenning, erkenning van verworven competenties en titels van beroepsbekwaamheid	376
5.3 Onderwijs	378
5.4 Tewerkstellingsmaatregelen	379
5.5 Grote stedenbeleid	380
5.6 Mensen zonder wettig verblijf	381
5.7 Inspanningen langs de zijde van de syndicaten	383
6. Nogmaals: een geïntegreerd migratie- en integratiebeleid	383

Bijlagen	385
Bijlage 1: Verblijfsstatuten	387
Bijlage 2: Schema asielprocedure	391
Bijlage 3: Erkenning buitenlandse diploma's hoger onderwijs	392
Bijlage 4: Analyse kader voor het kwalitatief luik	400
Bijlage 5: Karakteristieken van de respondenten	405
Bijlage 6: De case 'Jobcoaching van Stad Antwerpen'	410
Bijlage 7: De asielprocedure	414
Bibliografie	415

LIJST VAN AFKORTINGEN

ATEL	Antwerps Telematicacentrum
BGDA	Brussels Gewestelijke Dienst voor Arbeidsbemiddeling
BIS	Begeleid Individueel Studeren
BNCTO	Brussels Nederlandstalig Comité voor Tewerkstelling en Opleiding
EEC	Europees Economische Ruimte
ESF	Europees Sociaal Fonds
IBO	Individuele Beroepsopleiding
Naric	National Academic (& Professional) Recognition Information Center
OCIV	Overlegcentrum Integratie Vluchtelingen
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
PINA	Project Integratie Nieuwkomers Antwerpen
STC	Subregionaal Tewerkstellingscomité
STEBO	Steunpunt Buurtopbouwwerk
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling
VESOC	Vlaams Economisch en Sociaal Overlegcomité
VMC	Vlaams Minderhedencentrum
CVO	Centrum voor Volwassenonderwijs
CBE	Centrum voor Basiseducatie
FVB	Federatie van Vakopleidingen in de Bouw
NT2	Nederlands voor Anderstaligen
MO	Maatschappelijke Oriëntatie
TOBA-test	Toets basistaalvaardigheid Nederlands
SLN	Vlaams Steunpunt Lokale Netwerken Opleiding en Tewerkstelling
COVAAR	Cognitieve vaardigheden

INLEIDING

Een goede dertig jaar na het instellen van de 'migratiestop' is migratie, en specifiek arbeidsmigratie, opnieuw actueel. Werkgevers klagen dat ze de vacatures moeilijker ingevuld krijgen en vragen om buitenlandse arbeidskrachten te mogen werven. Het VN-rapport 'Replacement migration' (2000) stelt dat de Europese arbeidsmarkt op termijn problemen gaat krijgen omwille van de vergrijzing van de bevolking.

Daarnaast stellen we wereldwijd een toename van de migratiestromen vast. Deze toename en de verscheidenheid van migratiestromen zijn de belangrijkste redenen voor Castles en Miller (1998) om de late twintigste eeuw als '*the age of migration*' te bestempelen. Als een gevolg van de toenemende globalisering van de samenleving, bevorderd door de nieuwe communicatietechnologie, de toenemende economische ongelijkheid en demografische onevenwichten, verlaten mensen hun land en gaan hun geluk elders opzoeken. Opvallend is ook de differentiatie van de migratie. De differentiëring wordt veroorzaakt door de veelheid aan controlemechanismen, achterpoortjes, regels en statuten (Loobuyck, 2001).

Hoewel migratie van alle tijden is, differentieert hun profiel zich van vorige migratiegolven: ze zijn afkomstig uit een grotere verscheidenheid aan landen en etnische groepen, ze zijn jonger, vaker dan voorheen van het vrouwelijke geslacht en gaan naar andere, nieuwe bestemmingen (Collinson, 1994).

Deze tendensen kunnen ook hier in Vlaanderen waargenomen worden. Vlaanderen is een multiculturele samenleving geworden. Personen van een vreemde origine verblijven en werken reeds geruime tijd in het land. De werkgelegenheids-situatie van deze zogenaamde *allochtone* bevolking is reeds uitvoerig bestudeerd.

De immigratie van werknemers van vreemde nationaliteit is echter een continu proces dat geplaatst kan worden in de context van een permanent veranderende maatschappij. De leef- en werksituatie van personen die recentelijk het land binnengekomen zijn en die maar pas hun intrede op de arbeidsmarkt gedaan hebben (*nieuwkomers*), verschilt van de situatie van personen met een vreemde nationaliteit die al decennia in het land wonen (*oudkomers*). Door een tweedeling autochtone en allochtone bevolking te gebruiken, worden de gevestigde allochtonen (*oudkomers*) en de nieuwkomers samen bekeken waardoor de specificiteit van de situatie van nieuwkomers onderbelicht wordt. Noch de groep reeds langer aan-

wezige migranten, noch de groep nieuwe migranten vormen immers een homogene groep. Dit onderzoek focust op de arbeidsmarktsituatie van nieuwkomers.

Tussen 1994 en 1999 ontving Vlaanderen gemiddeld 21 000 'nieuwkomers', waarvan 55% afkomstig is uit de EU-landen. De groep nieuwkomers die in dit onderzoek worden belicht, zijn enkel diegenen die ook door het inburgeringsbeleid als de doelgroep worden bekeken: het zijn meerderjarige anderstaligen die achterstandskenmerken vertonen die kunnen leiden tot een permanente kansarmoede. Daarbij wordt gedacht aan vier categorieën: *volgmigranten* (gezinsvormers en gezinsherenigers), *ontvankelijk verklaarde asielzoekers*, *erkende vluchtelingen* en mensen zonder wettig verblijf die door de *regularisatie* recht op een verblijf hebben verworven.

Een vijfde groep, die omwille van haar eigen specificiteit niet in het inburgeringsbeleid kan opgenomen worden, zijn de personen die *illegaal* in het land verblijven. Het is interessant om deze groep mee in een onderzoek te betrekken, omdat ze deel uitmaken van het functioneren van de arbeidsmarkt en omdat het informele circuit waarin zij actief zijn, een deel van het parcours zal zijn dat onder meer de geregulariseerden hebben doorlopen.

1. Probleemstelling

De onderzoekspopulatie die wij bestuderen, de nieuwe migranten, is een heterogene groep. Personen met een vreemde nationaliteit kunnen het land binnenkomen in het kader van familiehereniging of -vorming, via de asielprocedure en voor enkelingen is het ook mogelijk om een arbeidscontract te bemachtigen (arbeidsmigratie). Daarnaast zijn er personen die illegaal het land binnengekomen zijn, en die (al dan niet) beroep gedaan hebben op de regularisatiemogelijkheden om legaal in het land te kunnen verblijven.

De hypothese die wij opperen, is dat deze groepen verschillende economische en socio-culturele profielen hebben en mede daardoor verschillen vertonen in de wijze waarop zij de arbeidsmarkt betreden. Daarnaast zullen de specifieke migratiecontext en de juridische categorieën waarin de nieuwe migranten onderverdeeld worden (gezinsherenigers, asielzoekers, erkende vluchtelingen, geregulariseerden, mensen zonder wettig verblijf) ook hun weerslag hebben op hun mogelijke intrede in de arbeidsmarkt. Het is voor een beleid belangrijk te weten in hoeverre deze groepen homogene, dan wel heterogene (sub)groepen vormen en in hoeverre er problemen en hindernissen kunnen worden vastgesteld die eigen zijn aan welbepaalde groepen of subgroepen. Op basis van een dergelijke kennis van de onderzoekspopulatie kan de overheid een meer gericht en meer gediversifieerd beleid uittekenen.

Het is het uiteindelijke doel van het onderzoek om voor de doelgroepen verschillende typeprofielen op te stellen met betrekking tot hun arbeidsmarktsituatie. Omwille van de heterogeniteit van de doelgroepen is het mogelijk dat we verschillende typeprofielen zullen moeten opstellen binnen één van de doelgroepen. Het

zou tevens kunnen dat bepaalde groepen zo heterogeen zijn, dat het onmogelijk is om tot een hechte profielomschrijving te komen.

2. Onderzoeksvragen

2.1 Koppeling tussen de migratietrajecten en de arbeidsmarkttrajecten

In de eerste plaats willen we een zicht krijgen op de loopbaanontwikkelingen van de verschillende nieuwkomers en de invloed van het gevolgde migratietraject op het arbeidsmarkttraject. We formuleren hierbij een aantal subvragen die we wensen te beantwoorden.

- Kunnen we verschillende loopbaantrajecten onderscheiden naar het type nieuwkomer?
- Wat is de invloed van het afgelegde migratietraject op het arbeidsmarkttraject? Welke arbeidsmarkttransities doorlopen de nieuwkomers als hun statuut en de daarbij horende modaliteiten wijzigen? Bemerken we overgangen van de irreguliere naar de reguliere arbeidsmarkt?
- Welke drempels ervaren de verschillende groepen? In hoeverre situeren de ervaren drempels zich niet op een structureel, maar op een individueel niveau? In hoeverre zijn de persoonlijke en gezinssituatie, de specifieke migratiecontext, de inkomenssituatie, de competenties, de kennis en perceptie van de arbeidsmarkt, de maatschappelijk waardepatronen en de arbeidsoriëntatie, ... een hindernis bij de integratie op de arbeidsmarkt?
- Bemerken we een verschil tussen mannen en vrouwen met betrekking tot hun loopbaanontwikkeling?

2.2 Een plaats verwerven op de arbeidsmarkt

Ten tweede willen we een beter zicht krijgen op de wijze waarop de verschillende nieuwkomers een plaats verwerven op de Vlaamse arbeidsmarkt. We sommen hieronder een vijftal deelvragen op.

- In welke sectoren en in welk type betrekking komen de nieuwe migranten hoofdzakelijk terecht? Hoe zit het met de arbeidsvoorwaarden, -omstandigheden en -inhoud in deze jobs? Welke strategieën hanteren ze om de arbeidscondities te verbeteren?
- Wat zijn de belangrijkste kanalen om aan een job te geraken? In welke mate verschillen groepen nieuwkomers in hun zoekgedrag op de arbeidsmarkt? Hoe worden de sociale netwerken ingeschakeld en wat is daarin hun rol? In welke mate maken de nieuwkomers gebruik van het institutionele aanbod met betrekking tot arbeid?
- Welke overlevingsstrategieën hanteren nieuwkomers in een periode van werkloosheid? Hoe slagen ze erin om tijdens deze periode hun competenties op peil te houden?

- Welke rol spelen bestaande tewerkstellingsmaatregelen voor de nieuwe migranten? In welke mate werken ze belemmerend of faciliterend?
- In welke mate vormt de niet-formele arbeidsmarkt een alternatief indien er geen plaats verworven kan worden op de formele arbeidsmarkt?

2.3 De rol van opleiding

Ten derde willen we een beter beeld krijgen van het opleidingsniveau van de nieuwkomer. Voor het opleidingsaspect vormen onderstaande vragen onze leidraad.

- Over welke vooropleiding en welk kwalificatieniveau beschikken de nieuwe migranten?
- Kan hun kwalificatieniveau ook gevaloriseerd worden op de arbeidsmarkt, en zo niet, waarom niet? Vormt de homologatie van diploma's uit het herkomstland een probleem?
- Hebben ze een opleiding in België gevolgd? Hoe zijn ze terechtgekomen bij deze opleiding? Kennen ze het aanbod van opleidingsverstrekkers?
- Wat is het belang van het volgen van bijkomende opleidingen en bijscholing in Vlaanderen en wat zijn de consequenties ervan?
- In welke mate sluiten de beroepsopleidingen aan op de eigen interesses of beroepsaspiraties?

Op basis van de antwoorden op deze onderzoeksvragen kan er een duidelijker beeld gevormd worden van de arbeidsmarktpositie en de algemene socio-economische integratiemogelijkheden van de nieuwe migranten. Dit beeld kan een input leveren bij de uitwerking van mogelijke beleidsopties met betrekking tot de integratie van de nieuwe migranten in de Vlaamse samenleving.

Het zal duidelijk worden in welke mate de verschillende groepen van elkaar te onderscheiden zijn en in hoeverre deze groepen zelf eerder homogene, dan wel heterogene groepen zijn. Een duidelijk profiel van deze groepen en hun ervaringen geven het beleid de nodige achtergrond om beslissingen te nemen over de wijze waarop het traject naar de arbeidsmarkt van de nieuwe migranten op een zo optimaal mogelijke wijze kan ingepast worden in het Vlaamse beleid. Duidelijk verschillende profielen wijzen immers op de noodzaak van een gediversifieerde aanpak. De finaliteit van het traject kan een integratie in de Vlaamse arbeidsmarkt en samenleving zijn. Omdat het verblijf in België voor een deel van de nieuwkomers beperkt zal zijn in de tijd, kan de finaliteit voor bepaalde groepen eveneens een herintegratie in de streek van herkomst zijn of een integratie in de samenleving van de finale bestemming.

3. Overzicht van het rapport

Het onderzoeksrapport bestaat uit vijf verschillende delen. In het eerste deel van het rapport schetsen we de noodzakelijke context waarbinnen dit onderzoek gezien moet worden. In een eerste hoofdstuk wordt de globale mondiale evolutie besproken. In dit hoofdstuk staan we kort stil bij de globaliseringstendens. Tevens beschrijven we de link tussen de toenemende migratiedruk en de evolutie op de arbeidsmarkt. De push- en pullfactoren die een rol spelen, komen aan bod. In een tweede hoofdstuk kijken we vervolgens naar de immigratiegolven in België die de twintigste eeuw hebben getypeerd. Vervolgens schetsen we in het derde hoofdstuk de institutionele context. We geven de contouren van het inburgeringsbeleid weer en we bespreken het systeem van arbeidskaarten en arbeidsvergunningen. In een afsluitend hoofdstuk van dit eerste deel beschrijven we kort de profielen van de nieuwkomers op basis van bestaand onderzoeksmateriaal.

In een tweede deel van het rapport kijken we naar de onderzoeksmethodologie die we gehanteerd hebben om onze onderzoeksvragen te beantwoorden. Voor dit onderzoek hebben we zowel beroep gedaan op kwantitatief als op kwalitatief onderzoeksmateriaal. We leggen in dit vijfde hoofdstuk in detail uit welke stappen we ondernomen hebben om de onderzoeksdata te verzamelen.

In het derde deel van het onderzoek belichten we aan de hand van de kwantitatieve gegevens wie de groep van nieuwkomers zijn. In dit zesde hoofdstuk maken we een statistische doorsnede van de verschillende nieuwkomers.

In het vierde deel van het rapport belichten we elke groep van de nieuwkomers apart. In deze hoofdstukken werken we het statistische overzicht uit het voorgaande hoofdstuk in de diepte uit. Op basis van kwalitatieve gegevens analyseren we de eigenheid en diversiteit van de verschillende groepen. Voor elk van de verschillende groepen - de ontvankelijk verklaarde asielzoekers, de erkende vluchtelingen, de volmigranten, de mensen zonder wettig verblijf en de geregulariseerden - stellen we een typeprofiel op. In een aansluitend hoofdstuk maken we op basis van de evaluatie per groep een transversale analyse over de groepen heen. We vergelijken de verschillende groepen op basis van de kwalitatieve en kwantitatieve analyses. In deze bespreking wijzen we op gelijkenissen, de verschilpunten en de specificiteit van de verschillende groepen.

In een afsluitend vijfde deel brengen we de belangrijkste elementen uit het ganse onderzoek naar voren. Op basis van de conclusies uit dit onderzoek stellen we een aantal beleidsaanbevelingen voor.

DEEL 1

DE CONTEXT VAN HET ONDERZOEK

HOOFDSTUK 1

DE RUIMERE CONTEXT VAN HET ONDERZOEK

1. Toenemende migratiedruk

Zowel in België als in heel wat andere Europese landen is het duidelijk: de druk op de buitengrenzen van de Europese Unie neemt gestadig toe. In het begin van de jaren negentig werd het aantal internationale migranten op een negentig à honderd miljoen geschat. Ondertussen schatten de Verenigde Naties het aantal internationale migranten op 180 miljoen. Dat cijfer, dat niets anders dan een ruwe schatting kan zijn, heeft enkel betrekking op het zichtbare gedeelte van de internationale migratiestromen, en heeft geen betrekking op de clandestiene migratiebewegingen.

Europa maakt zich stilaan zorgen om haar deel van de niet-controleerbare bevolkingsstromen. Het fenomeen migratie krijgt meer en meer aandacht, zowel in de academische wereld, in de pers als in de politiek. De gevolgen van moeilijk of niet meer controleerbare internationale migratiestromen worden, onder meer door de overheid, omschreven als problematisch. De maatschappijen in de landen waar naartoe getrokken wordt, weten niet meer hoe ze gepast kunnen reageren op de mensen die vanuit het Oosten of het Zuiden naar de geïndustrialiseerde wereld afzakken in de hoop er een inkomen of bescherming te vinden.

Het fenomeen migratie wordt soms als problematisch omschreven, maar ook weer niet altijd. Enerzijds kan je Italiaanse regeringsvertegenwoordigers radicale standpunten tegenover de voornamelijk illegale migratie horen verwoorden, en anderzijds kon je de Europese Commissie bij monde van commissaris Vittorino horen pleiten voor een verdere toelating van hooggeschoolde migranten om hun bijdrage te leveren aan de uitbouw van Europa als kennismaatschappij. Niet alle immigratie wordt dus als ongewenst beschouwd. Kenniswerkers, zoals de personen die in Duitsland via het omstreden 'greencard'-systeem aangetrokken worden, zijn althans tijdelijk welkom, en worden als noodzakelijk voor de economie beschouwd. Het is ook in deze context, de economische noodzaak, dat uitspraken zoals die van commissaris Vittorino geplaatst dienen te worden.

Het is niet daarover dat Europa zich zorgen maakt. De migratie kan opgedeeld worden in een *vraaggestuurde* migratie, de migratie die het gevolg is van de vraag naar arbeidskrachten in de ontvangende regio, en *aanbodgestuurde* migratie.

Migranten dienen zich aan aan de grenzen van de westerse wereld, op zoek naar werk, een inkomen, bescherming of op zoek naar betere toekomstperspectieven. Het probleem is hier dat vraag en aanbod elkaar niet vinden en dat de toegangsmogelijkheden in de geïndustrialiseerde landen eerder beperkt zijn. De traditionele migratielanden zoals de Verenigde Staten en Canada hebben de deur misschien iets verder open staan dan de Europese landen, maar over het algemeen zijn de toegangsmogelijkheden voor personen uit ontwikkelingslanden of uit de economieën in transitie zoals in de opvolgerstaten van de voormalige Sovjetunie, eerder beperkt.

2. Wat beweegt er internationaal?

Een belangrijk element in de huidige discussie over internationale migratie en het migratiebeleid is de *gewijzigde dynamiek* die aan de basis ligt van een groot deel van de migratiebewegingen. Armoede, werkloosheid, schulden, een excessieve demografische groei, de aantasting van het leefmilieu, oorlog, geweld en mensenrechtenschendingen, al dan niet samen voorkomend, leiden ertoe dat steeds meer mensen hun vaderland verlaten en naar elders trekken, voor een deel naar West-Europa. Er kan geconcludeerd worden dat het aantal migranten en vluchtelingen naar alle waarschijnlijkheid zal blijven toenemen. Zelfs bij een gelijkblijvend aandeel van vluchtelingen en migranten ten opzichte van de totale wereldbevolking zorgt de demografische evolutie voor een toenemend aantal grensoverschrijdende bewegingen.

De demografische evolutie in het Zuiden is maar één van de achterliggende factoren waarom het aantal migranten blijft stijgen. De groei van de wereldbevolking is sinds 1975 min of meer gestabiliseerd. Maar als het huidige groeipercentage ongeveer hetzelfde blijft, betekent dit wel dat de wereldbevolking binnen een veertigtal jaar verdubbeld is. Het aandeel van de geïndustrialiseerde wereld in deze aangroei is met slechts 5% eerder bescheiden. De resterende 95% van de groei komt volledig op de rekening van de landen in het Zuiden.

Deze schattingen zijn ruwe schattingen, en het is geweten dat je steeds omzichtig dient om te gaan met schattingen van een toekomstig bevolkingsaantal op basis van waargenomen groei- of dalingstempo. Maar om op een redelijk accurate manier de toekomstige arbeidsbevolking te schatten, moeten er niet eens gewaagde extrapolaties gemaakt worden. Zowat iedereen die binnen één à twee decennia zijn intrede op de arbeidsmarkt zal maken, is nu immers al geboren. En hier stelt zich een probleem. Het is weinig waarschijnlijk dat de arbeidsmarkt in de landen in het Zuiden evolueert in een richting dat al de nieuwkomers op die arbeidsmarkt werk zullen vinden. Het is integendeel erg waarschijnlijk dat een deel onder hen beslist op zoek te gaan naar mogelijkheden elders. Dat elders is in belangrijke mate de geïndustrialiseerde wereld. En vanzelfsprekend neemt daardoor de migratiedruk in deze gebieden toe. Een onvoldoende levenskwaliteit gecombi-

neerd met de wil er iets aan te doen en het geloof dat er elders mogelijkheden zijn, leidt tot de migratiestromen.

Economische, ecologische, maatschappelijke, politieke, ... factoren beïnvloeden migratie en worden op hun beurt beïnvloed door de individuele perceptie en het gedrag van de (potentiële) migrant. Deze factoren komen slechts zelden geïsoleerd voor. Bovendien is het initiatief om te vertrekken het gevolg van een individueel rijpingsproces dat van meerdere kanten invloeden ondergaat. Politieke beslissingen of juist het uitblijven ervan, de eigen sociale omgeving, de economische realiteit en een aantal toevallige elementen zoals de klimatologische omstandigheden bepalen mee het gedrag en beïnvloeden de beslissingen. Zowel gebeurtenissen in het immigratieland als gebeurtenissen in het emigratieland werken op die beslissingen in.

De migrant, met zijn aspiraties en verwachtingen sluit aan bij wat de *individuele* benadering genoemd wordt: hij of zij is een rationeel menselijk wezen dat pro's en contra's afweegt en een beslissing neemt. Maar er kunnen gemeenschappelijke patronen gevonden worden. De *structurele* aanpak benadert de migranten vanuit de omstandigheden waarin zij leven. Zij bewegen zich voort tussen economische, maatschappelijke en politieke structuren die het leven bepalen, en die hen wegduwen (*push*) uit hun vertrouwde omgeving, en die hen trekken naar de landen van bestemming (*pull*). De bevolkingsdruk, de werkloosheid, de invloed van de media, ... passen in deze benadering.

Zowel de individuele als de structurele benadering werpen een licht op de zaak, maar beide kunnen uiteindelijk best gecombineerd worden. Individuen kunnen geen beslissingen nemen die los staan van de structuren en de structuren bestaan bij gratie van de individuen die hun eigen economische en politieke omgeving mee vorm geven. Beide komen aan bod in de *systeembenadering* die het individu, de structuren en de interacties in een ruimere globale context plaatsen. Deze aanpak heeft de verdienste de complexe en geïntegreerde aard van internationale migraties bloot te leggen.

Reeds decennia lang is het migratiepatroon binnen Europa min of meer een Zuid-Noordpatroon of misschien beter een *Centrum-Periferiepatroon*. Het wordt duidelijk dat wanneer enkel voor Europa de macrotrends onder de loep genomen worden, het mechanisme van de migratiebewegingen een verandering ondergaan heeft. Tot nog niet zo heel lang geleden werden de migratiestromen naar Europa voornamelijk gereguleerd door de economische noden van de landen van *bestemming*. Een aantal geïndustrialiseerde landen heeft zelf een stroom in beweging gezet door 'tijdelijke' arbeiders aan te trekken. Meer recent blijkt echter een aantal andere factoren, die verband houden met demografische, socio-economische en politiek-religieuze onevenwichten in de landen van *oorsprong*, van belang te zijn. Vertaald naar de achterliggende redenen waarom mensen vanuit vooral landen die het niet voor de wind gaat, migreren, blijken hoofdzakelijk de politieke instabiliteit, de snelle demografische evolutie in vele derdewereldlanden, de ongelijke

economische groei en een steeds groter wordend inkomensverschil tussen de rijke en de arme landen, van belang te zijn bij de beslissing te vertrekken.

Internationale evoluties kunnen bijna niet meer besproken worden zonder het concept *globalisering* erbij te betrekken. Bijna wekelijks verschijnen er nieuwe boeken die globalisering als uitgangspunt of als onderwerp hebben. Het aantal definities dat kan gegeven worden aan het concept globalisering is bijna even omvangrijk als het aantal boeken dat erover verschijnt. Wat in alle geval duidelijk is, is dat door een verbeterde communicatie en verbeterde transportmiddelen de wereldwijde netwerken versterkt worden en dat het een stuk gemakkelijker geworden is om bijvoorbeeld de productie te verplaatsen naar gebieden waar de kost een heel stuk lager ligt. Dit kan zowel om industriële productie gaan als om diensten. Een deel van de afhandeling van processen zoals de ticketing in de luchtvaart bijvoorbeeld, wordt door een aantal maatschappijen al geruime tijd uitbesteed aan deskundigen in Bangalore, het Indiase *Silicon Valley*. Delocalisering is een feit. Werk wordt weggetrokken uit gebieden die 'relatief' duur zijn naar goedkopere gebieden. Het is niet enkel in de geïndustrialiseerde landen dat bedrijven de poorten sluiten om elders goedkoper te produceren. Ook vanuit naar Europese maatstaven goedkope landen zoals de Filippijnen wordt werk weggetrokken naar (nog) goedkopere Aziatische landen. Werk vindt zijn weg naar goedkopere arbeidskrachten en de goedkopere arbeidskrachten vinden hun weg naar werk.

3. Weggestuurd of aangetrokken? De push-pullhypothese

Een studie gebaseerd op de empirische observaties van de interne migratiestromen in het negentiende-eeuwse Engeland inspireerde Edward G. Ravenstein tot het schrijven van zijn in 1885 uitgekomen *migratiewetten*. Enkele jaren later, in 1889 formuleert deze Engelse geograaf en statisticus in 'The laws of migration' het volgende besluit: "Bad or oppressive laws, heavy taxation, an unattractive climate, uncongenial social surroundings, and even compulsion ... all have produced and are still producing currents of migration, but none of these currents can compare in volume with that which arises from the desire inherent in most men to 'better' themselves in material respects" (Ravenstein, 1889). Hedendaagse theoretici hebben zich gesteund op deze uitspraak van de 'vader van de migratietheorie' om de 'push-' en 'pull'-hypothese uit te werken. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat door (socio-economische) onevenwichten tussen regio's bepaalde factoren mensen 'wegduwen' uit hun regio van oorsprong, en andere factoren in de streek van bestemming mensen aantrekken. Vaak werken zowel de wegduwende als de aantrekkende factoren samen. Leemtes in Ravensteins theorie werden aangevuld. Everett S. Lee's artikel uit 1969 'A theory of migration' is hiervan een voorbeeld. Lee, die migratie breed definieert als een permanente of semi-permanente verandering van woonplaats, besluit dat in de landen van oorsprong en van bestemming *push-* en *pull*factoren en neutrale factoren hun impact hebben op het besluitvormingsproces (Lee, 1969, p. 286). Lee voegt hieraan nog *intervening obstacles* toe,

tussenliggende hindernissen die zwaar kunnen doorwegen op de uiteindelijke beslissing.

+ betekent positieve factoren; - betekent negatieve factoren; 0 betekent neutrale factoren.

Bron: Lee, 1969

Figuur 1.1 Factoren in de landen van oorsprong en bestemming en tussenliggende hindernissen

Verschillende landen hebben een invloed op elkaar, bijvoorbeeld door de handelsverhoudingen, door leningen en schulden, door wapenverkoop, door ontwikkelingssamenwerking, door diplomatieke verhoudingen, enz. Bepaalde landen kunnen een grotere affiniteit hebben omwille van de culturele, religieuze, taalkundige of historische banden, wat een invloed kan hebben op de migratiebestemming. De migratie tussen twee landen kan door obstakels bemoeilijkt worden, bijvoorbeeld door de uitgangs- en toegangsregels; of vergemakkelijkt worden, bijvoorbeeld door de technische verbetering van transportmiddelen en de democratisering van de luchtvaarttarieven.

In het model wordt de hypothese gevolgd dat in de emigratiedynamiek de *pullfactoren* in de landen van bestemming meer en meer plaats moeten ruimen voor de *pushfactoren* in de landen van oorsprong. De vaststelling die Ravenstein deed dat de migratiestromen die veroorzaakt worden door factoren zoals repressie, armoede, slecht klimaat, ... in volume niet vergeleken kunnen worden met deze veroorzaakt door de wens van de emigranten zich op materieel vlak te verbeteren, lijkt niet meer helemaal van toepassing op de internationale migratie aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Maar het blijft de combinatie van het ontbreken van kansen in het land van oorsprong, en de hoop dat het elders beter kan, die aan de basis liggen van de beslissing te migreren.

Dit model heeft een sterk pedagogische waarde in de zin dat er zowel factoren in het land van oorsprong als die in het land van bestemming en de tussenliggende hindernissen in kaart brengt. Het push-pullmodel volstaat niet om een inzicht te krijgen op de richting en de selectiviteit van de migratiestromen. Daarvoor zijn andere theorieën noodzakelijk die zich meer richten op aspecten zoals de netwerking. Het push-pullmodel is echter wel bij uitstek geschikt om de achterliggende redenen van de internationale migratiestromen en de samenhang daarvan met de situatie in de ontvangende landen, te illustreren.

Een uitermate belangrijke pullfactor blijft de *mogelijkheid op tewerkstelling*, zowel op de formele als op de informele arbeidsmarkt.

4. Het formele arbeidscircuit

Vanuit een economisch perspectief lijken de voordelen van een hernieuwde immigratie van nieuwe werkkrachten voor de ontvangende maatschappijen zoals België duidelijk. Neem bijvoorbeeld de tekorten op de arbeidsmarkt. Er is een tekort aan hooggeschoolde werkkrachten, en alles wijst er op dat deze tekorten zich in de komende jaren, in de komende decennia zullen verderzetten. En tegelijkertijd is er een geweldige toename van het arbeidspotentieel in het Zuiden én is er een nood aan een inkomen voor de migranten uit de ontwikkelingslanden en uit de landen in transitie. Dit lijkt wel een win-winsituatie, een situatie waar alle partijen beter van kunnen worden. Maar helaas is de realiteit gecompliceerder dan dat. Er is een nood aan hooggeschoolden, zowel in de zendende landen als in de ontvangende landen. Het aanbod, de vreemdelingen die graag bereid zijn om in de geïndustrialiseerde landen te komen werken, bestaat echter uit voornamelijk personen met een profiel dat niet beantwoordt aan de vragen van de (formele) arbeidsmarkt. Er is hier sprake van een mismatch op de arbeidsmarkt.

Extrapolaties van onder andere de Wereldbank voeden de idee dat de transitie van vraaggestuurde naar aanbodgestuurde arbeidsmigratie zich de komende decennia zal handhaven. De kansen voor de mensen uit het Zuiden om in de streek van herkomst werk te vinden, zijn (relatief) afgenomen. Volgens de Wereldbank konden er in 1995 in de derde wereld 2,5 miljard werkkrachten geteld worden, een aantal dat nog zal oplopen tot 3,6 miljard in 2025 (World Bank, 1995). Dit betekent dat er elk jaar 38 à 40 miljoen jobs zouden moeten bijkomen. Wat vrijwel zeker vaststaat, is dat er tegen 2010, vergeleken met 1990, zo'n 730 miljoen nieuwe werkkrachten het leger van de actieve bevolking vervoegd zullen hebben. De geloofwaardigheid en de nauwkeurigheid van dergelijke projecties neemt toe met de jaren, omdat een groot deel van de toekomstige actieve bevolking reeds geboren is. Slechts voor een deel van deze arbeidsreserve - voornamelijk de hooggeschoolden - heeft de geïndustrialiseerde wereld interesse.

Algemeen wordt gesteld dat het wegtrekken van hooggeschoolden uit economisch achtergestelde gebieden niet wenselijk is, dat het onethisch is en dat het een rem op de ontwikkeling van de zendende landen zet. Die stelling wordt wel niet door iedereen gedragen. Onderzoekers zoals Oded Stark beweren het tegendeel en gaan zo ver om te zeggen dat een emigratie van hooggeschoolden goed is voor een maatschappij (Stark & Wang, 2001). Er is natuurlijk het onmiddellijke verlies van de generatie die vertrekt, maar de winst zit in de voorbeeldfunctie van deze generatie die jongere generaties ertoe aanzet om ook te studeren, om een zelfde pad te kunnen bewandelen. Omdat niet alle jongeren die een studie aanvatten met het oog op een potentiële tewerkstelling in het buitenland, ook daadwerkelijk vertrekken na het beëindigen van hun studies, zal de maatschappij het aantal hoog

opgeleide jongeren (dat niet vertrekt) zien toenemen. Het zogenaamde 'cultureel kapitaal' van een samenleving zal groter zijn mét, dan zonder emigratie.

Het is een mooie theorie, maar ook hier is het beeld in realiteit vaak minder rooskleurig. Als er zich een krapte voordoet op de arbeidsmarkt in bijvoorbeeld één van de golfstaten, kan dit in een wereldwijde arbeidsmarkt opgelost worden door dokters en verpleegsters te rekruteren in andere gebieden zoals de eilanden in de Stille Zuidzee, eilandengroepen met exotische namen zoals Kiribati, Vanuatu, Tuvalu, Palau, enz. De loonverschillen zijn zo groot, dat vele van de gezondheidswerkers op de uitdaging ingaan en de regio van herkomst verlaten. Een studie van de Wereldgezondheidsorganisatie heeft aangetoond dat de gezondheidssituatie van de bevolking van de hoger genoemde eilanden er merkkelijk op achteruitgaat (Connell, 2001). De winstsituatie is voor de ontvangende landen die het aantal artsen en verpleegsters zien toenemen, en voor de individuele migranten die in de golfstaten hun inkomen zien toenemen. De maatschappij waarin de migranten zijn opgegroeid, is in deze een verliezer. Niet alleen werd er in een opleiding geïnvesteerd die niet opbrengt. Als het aantal geneeskundigen te laag ligt, en er niet onmiddellijk een contingent jongeren voorhanden is dat de vertrekkers kan vervangen, zal met elke vertrekkende arts de mogelijkheid op een gedegen verzorging afnemen. Door het spel van vraag en aanbod in een wereldwijde context te laten spelen, zonder een maatschappelijke correctie, trekken de (economisch) minst sterke staten veelal aan het kortste eind. Staten zoals Groot-Brittannië hebben wel een ethische code ontwikkeld in verband met de rekrutering van buitenlanders die een belangrijke rol kunnen spelen in de ontwikkeling van hun landen van herkomst, om excessen tegen te gaan, maar van een algemene implementatie is hier nog lang geen sprake.

En het beeld wordt nog een stuk gecompliceerder. In een aantal regio's is er een grote werkloosheid, zelfs een academische werkloosheid. Zo lijkt het aantrekken van deze mensen zeker een win-winsituatie; minder werkloosheid in de landen van herkomst, de krapte op de arbeidsmarkt in de landen van bestemming die weggewerkt wordt, en bovendien nog de spaarcenten die huiswaarts gestuurd worden en die toelaten de levensomstandigheden te verbeteren door ofwel meer of beter te consumeren ofwel door investeringen te doen. Toch is ook hier omzichtigheid geboden: de situatie kan verschillen van regio tot regio, ook binnen één land, en van sector tot sector. Landen als Marokko kunnen gelijktijdig goed opgeleide werkloze juristen hebben in de stedelijke centra, en een tekort aan gezondheidswerkers in de landelijke gebieden.

5. Het informele arbeidscircuit

Familiehereniging, arbeidsmigratie en een groot gedeelte van de vluchtelingen vormen de wettelijke kant van migratie. Er is echter een belangrijke schaduwzijde aan migratie waar zowel het Oude als het Nieuwe Continent mee af te rekenen hebben: de illegaliteit. De clandestiene migranten vormen een belangrijke groep,

niet alleen omwille van hun respectabel aantal, maar eveneens omwille van de verhoogde gevoeligheid die hun aanwezigheid meebrengt, vooral wanneer de werkloosheid onder de lokale bevolking eerder groot is. Zowat elke geïndustrialiseerde natie herbergt groepen mensen zonder wettig verblijf. Vooral in kleinere, minder georganiseerde, marginale en minder gecontroleerde bedrijven kunnen illegaal verblijvende migranten aangetroffen worden. Zij bevinden zich in een weinig benijdenswaardige toestand van rechteloosheid, onzekerheid, uitbuiting en een gemis aan bescherming.

5.1 De vraag naar illegale arbeid

Bij migratie speelt het spel van vraag en aanbod, ook bij lager geschoolde personen en/of bij personen die niet over het vereiste profiel beschikken om legaal in een land toegelaten te worden. Vreemdelingen die niet aan de wettige verblijfspapieren kunnen geraken, wagen toch hun kans om naar de geïndustrialiseerde wereld te komen omdat er werk te vinden is. En dat is voorhanden, ook in België, zij het niet in het formele circuit, maar in de informele economie. Er is voldoende zwartwerk te vinden. Hoeveel arbeidsmigranten illegaal in het land verblijven, valt gezien de aard van hun tewerkstelling moeilijk na te gaan. Enkel erg ruwe schattingen zijn mogelijk.

Meer en meer migratie heet illegaal te zijn, omdat de immigratielanden ervoor gekozen hebben de migratie te controleren door strengere migratiewetten, zodat het moeilijker wordt om op een legale manier het land binnen te geraken. Daarbij komt nog een intensifiëring van de regionale en globale economische, demografische, politieke en sociale ongelijkheden, wat haaks staat op de door de geïndustrialiseerde landen gevoerde politiek, waardoor de (internationale) migratiedruk nu groter is dan ooit. Hoewel de strenge migratiepolitiek ervoor zorgt dat de migratiedruk niet onmiddellijk vertaald wordt in migratiestromen, leiden stijgende economische en andere onevenwichten onvermijdelijk tot grotere aantallen migranten. Als de officiële migratiekanalen meer en meer afgesloten worden, kan men ervan uitgaan dat verdere immigratie in de clandestiniteit gebeurt. Uit ervaring is geweten dat het aantal illegale migranten toeneemt als de wettelijke instroommogelijkheden verminderen.

Wie of wat nu verantwoordelijk is voor deze illegale immigratie is niet zo makkelijk aan te wijzen. Zoals voor vrijwel alle maatschappelijke fenomenen is het een complex proces. Ten eerste zijn er vanzelfsprekend de drijfveren die de mensen doen besluiten hun landen van herkomst te verlaten. Maar dit alleen maakt van deze migranten geen illegaal verblijvende vreemdelingen. De illegaliteit vloeit hier voort uit het feit dat de toegangsregels in de landen van bestemming bepalen dat bepaalde categorieën vreemdelingen het land niet binnen mogen indien zij niet het vereiste profiel hebben en niet over de vereiste papieren beschikken.

Maar de papieren wal die het beleid opwerpt, lijkt niet voldoende om illegale immigratie te verhinderen. Schijnbaar is er een sterkere kracht aan het werk. Deze

sterkere kracht is het hoger genoemde spel van vraag en aanbod. Er is een aanbod van al dan niet gekwalificeerde werknemers, die ook in slechte arbeidsomstandigheden en tegen een karig loon aan de slag wil. En daar tegenover staat een vraag, een binnenlandse vraag naar net dit type personen. Vermits deze mensen geen verblijfsvergunning hebben, kunnen ze vanzelfsprekend niet aan een arbeidsvergunning geraken en zijn ze gedroomde werknemers voor personen die het niet zo nauw nemen met de arbeidsreglementering: ze zijn flexibel, stellen weinig eisen, zijn vaak onmondig en bovendien bijzonder goedkoop. Het feit dat ze illegaal aanwezig zijn, is in deze zelfs een voordeel. Er staan weliswaar zware sancties op het (illegaal) tewerkstellen van illegaal aanwezige personen. De voordelen die kunnen gerealiseerd worden zijn schijnbaar van die omvang dat het risico door een aantal werkgevers genomen wordt.

De vraag van deze werkgevers naar (illegale) arbeid is het gevolg van de vraag van consumenten naar goedkope producten. In extremis kan gezegd worden dat ook de consument, die zowel voor zijn tomaten als voor zijn auto zo weinig mogelijk wil betalen, mede verantwoordelijk is voor de aanwezigheid van illegale migranten op de arbeidsmarkt.

De strijd tegen de illegaliteit wordt nu nog voornamelijk gevoerd vanuit de logica dat de grenzen dienen afgeschermd te worden. Een beleid tegen illegale aanwezigheid van vreemdelingen kan echter alleen een kans op slagen hebben als ook de vraag naar deze illegale tewerkstelling tegelijk wordt aangepakt. Zowel de overheid als patronaat én de vakbonden kunnen hier hun verantwoordelijkheid opnemen.

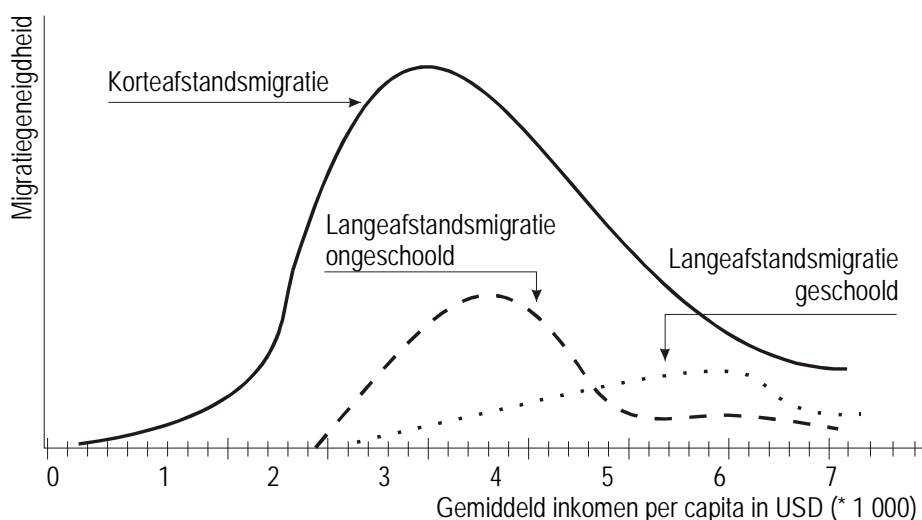
5.2 Arbeidsmarktevenwichten en illegale migratie

De dynamiek die tot clandestiene migratie leidt, is erg complex en heel wat wijst erop dat de illegale migratiestromen op zichzelf voor een bepaalde vraag zorgen, die op haar beurt weer aanzet tot verdere migratie (Collinson, 1994, p. 15; Jordan & Düvell, 2002). Dit onderstreept het argument dat illegale migratie de arbeidsmarkt uit evenwicht brengt doordat werkgevers in bepaalde sectoren toenemend gebruik maken van goedkope en flexibele arbeidskrachten die niet te vinden zijn op de lokale arbeidsmarkt. Dit wil niet onmiddellijk zeggen dat de economie van het ontvangende land daardoor ontredderd wordt. Vele bedrijven die van de goedkope clandestiene werkkrachten gebruik maken, vooral deze in bepaalde arbeidsintensieve sectoren, zouden bij afwezigheid ervan niet eens bestaan. In deze zienswijze nemen de illegale migranten toch geen banen af van de lokale bevolking. Maar zij dragen wel bij tot toestanden die de algemene werkomstandigheden ondermijnen, en op langere termijn verhinderen zij aanpassingen aan de arbeidsmarkt. De lage lonen kunnen op korte termijn voor verhoogde winsten zorgen, maar op langere termijn vormen zij een rem op de verdere ontwikkeling door het uitblijven van de introductie van technologische vernieuwingen die de zuurstof zijn voor de verdere groei van de nationale economie. Een rapport van de

Raad van Europa besluit hieruit dat “de tewerkstelling van clandestiene migranten resulteert in economische verstoringen die de nationale economie in zijn geheel bedreigen” (Pathas, 1993). Daar tegenover staat dat de Verenigde Staten en sommige West-Europese landen in bepaalde periodes de ogen sloten voor illegale migratie, wat een indicatie is van het impliciet erkennen van de economische voordelen die een staat heeft bij clandestiene immigratie, althans in een periode van economische voorspoed. Clandestiene migratie is mogelijk door relatief transparante grenzen en een zwakke interne controle, maar is evenzeer nauw verbonden met de groei van de informele economie en het gewicht dat eraan gegeven wordt. Dit laatste betekent dat in vele gevallen de overheden eerder weigerachtig waren om stappen te ondernemen tegen deze complexe informele en formele systemen waar clandestiene migratie en tewerkstelling elkaar vinden; vaak in een situatie van uitbuiting (zie ook Taran, 2004).

6. Wat brengt de toekomst?

Een blik in het verleden kan een indicatie geven voor wat we in de toekomst kunnen verwachten. Als landen een bepaalde minimumstandaard van economische ontwikkeling bereikt hebben, heeft migratie de neiging eerder toe te nemen dan af te nemen. Zij krijgen nieuwe mogelijkheden en hebben de mogelijkheid te reizen. De migratie neemt toe naarmate het BNP per capita groeit, maar daalt terug na verloop van tijd. Deze op- en neergaande beweging wordt ook de *migratiebult* genoemd.

Bron: Fisher & Straubhaar, 1996

Figuur 1.2 De migratiebult

Deze migratiebult kon in de Zuid-Europese landen vastgesteld worden tijdens de transitie van emigratieregio naar immigratieregio. Op basis van de emigratie-

patronen aldaar tussen 1960 en 1980 werd het 'keerpunt' geschat op een gemiddelde van een BNP/C (bruto nationaal product per hoofd) van 3 615 USD, gaande van 3 400 USD voor Turkije tot 4 100 USD voor Griekenland (1985) (Faini & Venturini, 1994). De auteurs stellen ook dat het keerpunt voor verschillende categorieën migranten verschilt en mede afhangt van het opleidingsniveau van de potentiële immigranten en de kost en de afstand van de immigratie. Dit wordt grafisch voorgesteld in figuur 1.2.

In de onderstaande tabel wordt voor een selectieve lijst van landen, die uitgekozen zijn op basis van hun migratiesaldo, hun bruto nationaal product per hoofd van de bevolking weergegeven, evenals hun positie op de lijst waarop alle landen naar hun inkomen gerangschikt staan. Ter vergelijking is ook België in de lijst opgenomen. Merk op dat het BNP/C van België (24 650) groter is dan de som van alle in de lijst opgenomen landen (23 160).

Het keerpunt van de 'migratiebult' werd berekend in een welbepaalde socio-economische omgeving en in een welbepaalde politieke context. De Europese landen kenden een periode van (relatieve) politieke rust. In Spanje zwaaide Franco wel de plak tot 1975 en ook Griekenland was met het kolonelsregime tot in de jaren zeventig weinig democratisch, maar het verschil met door oorlog verscheurde landen is bijzonder groot. Of en wanneer het keerpunt van de 'migratiebult' bereikt zal worden door de huidige migrantenzendende landen, is afhankelijk van veel factoren, waarvan het inkomen er vanzelfsprekend een belangrijke is, maar er zijn er nog andere. Zelfs als nog steeds het inkomensniveau waarop de migratiestroom vanuit de Zuid-Europese landen verminderde zou gelden, blijkt dat dit voor heel wat landen op korte termijn niet haalbaar is.

Tabel 1.1 Selectieve lijst van migrantenzendende landen en hun BNP/C

	BNP/C (1999)	Plaats (1999)
België	24 650	18
Bulgarije	1 410	121
Hongarije	4 640	69
Polen	4 070	74
Roemenië	1 470	120
Russische federatie	2 250	99
Turkije	2 900	90
Marokko	1 190	129
Tunesië	2 090	102
Algerije	1 550	117
Burundi	120	205
Congo
Rwanda	250	190
China	780	142
India	440	163

Bron: World development indicators, 2001

Het aantal immigranten in België kent een gestage stijging sinds het midden van de jaren tachtig. In het begin van de jaren negentig komen er jaarlijks een 50 à 55 000 personen het land binnen terwijl er een 30 à 35 000 terug vertrekken wat leidt tot een migratiesaldo van een 20 000 personen. Sinds 1997 is er duidelijk een stijgende trend vast te stellen. In 1999 werden er 62 816 inwijkingen geregistreerd, evenveel als in 1966, ruim voor de migratiestop (Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, 2001, p. 135).

7. Besluit

Dit hoofdstuk heeft tot doel het onderzoek in een ruimere context te plaatsen en te wijzen op het belang van de tijdsdimensie en de ruimtedimensie van het fenomeen *nieuwe migratie* en het onvermijdelijke karakter ervan.

Niet alleen België, maar alle Europese landen worden geconfronteerd met een toenemende migratiedruk. Migratie is altijd al een factor geweest op de arbeidsmarkt. Maar waar tot enkele decennia geleden de migratiestromen voornamelijk gereguleerd werden door de noden op de arbeidsmarkt van de ontvangende landen, worden zij nu in belangrijke mate gestuurd vanuit de maatschappelijke evoluties in de landen van herkomst. Er kan een verschuiving vastgesteld worden van vraaggestuurde naar aanbodgestuurde migratie. De wetgeving en de vraag naar arbeid in de ontvangende landen hebben weinig invloed op het tot stand komen van de migratiestromen, maar kunnen wel een invloed hebben op de uiteindelijke bestemming van de migranten. Het gemak waarmee een internationale grens kan

overschreden worden en de eenvoud en de snelheid waarmee een plaats op de arbeidsmarkt kan gevonden worden, kan het ene land aantrekkelijker maken dan het andere. Strengere maatregelen aan de grens houden de migranten echter niet noodzakelijkerwijs buiten. Een opbod van repressieve maatregelen om de migrantengemeenschap te weren, kan als gevolg hebben dat het formele circuit helemaal verlaten wordt en dat ze zonder vergunning in het land verblijven en in het zwarte arbeidsmarktcircuit terechtkomen. Het spel van vraag en aanbod blijft hier gelden. Er is een blijvende vraag naar goedkope producten en dus ook een blijvende vraag naar goedkope arbeid. De producenten, maar ook de consumenten en de overheid zijn allen betrokken actoren in dit proces.

Het aantal internationale migranten, zowel deze die volstrekt legaal de wereld rondtrekken als de personen die geen papieren hebben en die via de clandestiniteit hun kans wagen, neemt elk jaar verder toe. Noch de demografische evolutie, noch de economische, de politieke of de ecologische evoluties in de zendende landen zijn van die aard dat er kan besloten worden dat er voor veel meer mensen kansen in eigen regio zullen ontstaan. Historische analogie is geen methode waarop je een beleid kan baseren, maar kan wel instructief zijn. Een vergelijking met het inkomen per hoofd van de bevolking dat de Zuid-Europeanen deed besluiten om niet meer te migreren, lag ettelijke decennia geleden, zelfs nominaal, beduidend hoger dan het per capita inkomen van de voor België belangrijkste migrantenzendende landen (van buiten de EU- en OESO-landen). Dit ondersteunt de these dat de evolutie in de landen van herkomst niet onmiddellijk de verwachtingen creëert dat de emigratie er zal afnemen.

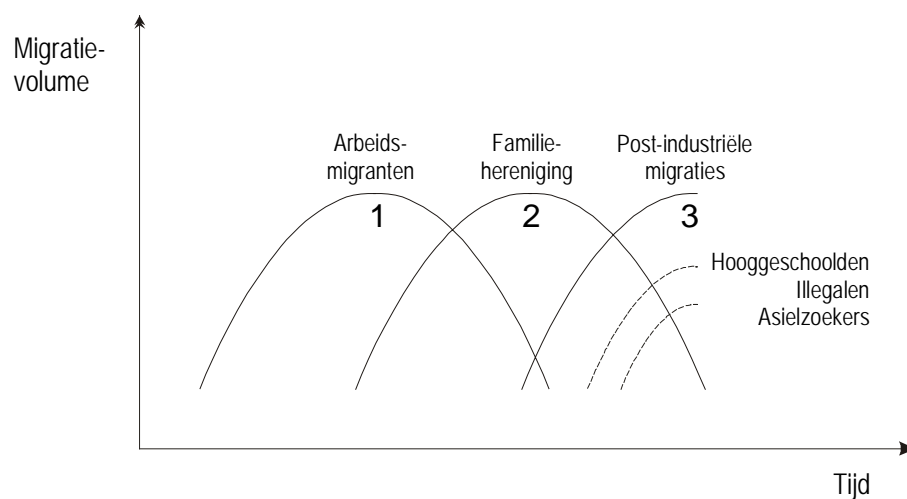
Samengevat: de dynamiek die ertoe geleid heeft dat de nieuwe migranten hun intrede hebben gedaan in de Belgische samenleving en op de Vlaamse arbeidsmarkt, situeert zich grotendeels buiten de nationale grenzen en buiten de EU; en buiten hun politieke invloedssfeer. Deze dynamiek ontstaat verder buiten de nationale grenzen door bijvoorbeeld de Europese politiek of de politiek in de buurlanden en voor een klein deeltje binnen de nationale grenzen in de vorm van bijvoorbeeld de vraag naar nieuwe arbeid, naar goedkope arbeid of naar informele arbeid. Landen als België hebben vrijwel geen invloed op het ontstaan van groot-schalige internationale migratiestromen en slechts een zeer beperkte invloed op het sturen van de richting ervan (wel of niet op België georiënteerd). België en dus ook Vlaanderen kunnen zich de komende decennia aan een blijvende instroom van nieuwe migranten verwachten zonder veel impact te hebben, noch op de toestroom zelf, noch op het profiel ervan.

HOOFDSTUK 2

BELGIE ALS IMMIGRATIELAND

1. Verschillende soorten migratie

In vroegere eeuwen kenden we reeds migranten. Belgen op zoek naar werk trokken naar het buitenland, de oceaan over of naar Frankrijk. Belgische vluchtelingen vonden en zochten een onderkomen, zowel tijdens de Eerste als de Tweede Wereldoorlog. Ook in België kwamen mensen binnen met een vreemde nationaliteit. Rond de eeuwwisseling zouden er 212 474 vreemdelingen in België vertoefd hebben, bijna een kwart van de 860 287 vreemdelingen die het NIS in 2004 telt.

Bron: White, 1993

Figuur 2.1 Drie golven van internationale migratie naar Europa

De redenen waarvoor mensen naar België of ruimer naar Europa migreren, kunnen verschillen, ook in de tijd. Met betrekking tot de naoorlogse migratie naar Europa wordt er gesproken van drie migratiegolven. Eerst kwam de golf van de *arbeidsmigranten* en dan deze van de *familiehereniging*. De meer recente migratiegolf wordt omschreven als de *postindustriële migraties* (White, 1993) (zie figuur 2.1).

Tabel 2.1 Overzicht van de immigratie in België

Periode	Gebeurtenis
Vóór 1920	<ul style="list-style-type: none"> - Spontane immigratie - overwegend buurlanden - 1846: 95 000 vreemdelingen, 2% van de bevolking - 1910: 254 000 vreemdelingen, 3,5% van de bevolking - Meer dan 80% zijn Nederlanders, Fransen en Duitsers
1920-1940	<ul style="list-style-type: none"> - Georganiseerde immigratie, rekrutering uit verder gelegen Zuid- en Oost-Europese landen: Italianen, Polen, Tsjechen - 1930: 319 000 vreemdelingen, 3,9% van de bevolking - Tewerkstelling in de steenkoolmijnen - Vooral Wallonië en Limburg
1945-1956	<ul style="list-style-type: none"> - Italiaanse contingenten tewerkstelling, 77 000 Zuid-Italianen en 20 000 Polen worden via protocolakkoorden gerekruteerd - De 'kolenslag' wordt gewonnen - 1947: -367 000 vreemdelingen, 4,3% van de bevolking - Tewerkstelling in steenkool en zware industrie (metaal) - Vooral Wallonië, Limburg en Brussel - Einde van het Italiaans decennium: mijnramp van Marcinelle op 8 augustus 1956
1956-1969	<ul style="list-style-type: none"> - Golden Sixties, nieuwe wervingslanden, toeristentewerkstelling - Spanje, Griekenland, Noord-Afrika en Turkije zijn nieuwe rekruteringslanden - 1964: brochure 'Vivre et travailler en Belgique' - De brochure moedigt uitdrukkelijk de gezinsimmigratie aan - Bouw, textiel, persoonsverzorging, horeca - Vooral Vlaanderen en Brussel
De jaren '70	<ul style="list-style-type: none"> - 1970: 696 300 vreemdelingen of 7,2% van de bevolking - Economische crisis, regularisatie en immigratiestop - Noord-Afrikanen en Turken - Aanvankelijk oogluikend toegelaten 'illegale' tewerkstelling wordt geregulariseerd - 1974: immigratiestop <ul style="list-style-type: none"> behalve voor: <ul style="list-style-type: none"> - vrij verkeer EU-lidstaten - gezinshereniging - hooggeschoolde kaders (Japan, Verenigde Staten, Zweden, ...) - asielzoekers en vluchtelingen - vestiging waar werk voorhanden is
De jaren '80	<ul style="list-style-type: none"> - Inburgering in de samenleving - De immigratiestop blijft gehandhaafd - Toename van het demografisch belang van de tweede en derde generatie migranten die hier opgroeien - Reeds 36% van de vreemdelingen zijn in België geboren - Toename van gemengde huwelijken en van naturalisaties - 1981: 878 500 vreemdelingen of 8,9% van de bevolking - 1991: 904 500 vreemdelingen of 9% van de bevolking
De jaren '90	<ul style="list-style-type: none"> - Een asielse decennium - Toename aantal asielaanvragen tot gemiddeld 18 000 per jaar - Duidelijke verschuiving naar Oost-Europa - Oprichting van open en gesloten centra - Overbelaste procedures leiden tot regularisatieaanvraag van 35 000 dossiers

Bovenstaande tabel geeft een synthese van de Belgische migratiegolven. In een notendop valt de naoorlogse migratie naar België samen te vatten volgens de lijnen van de in de figuur weergegeven migratiegolven. In de jaren zestig zocht de op volle toeren draaiende economie in België, in navolging van andere Europese staten zoals Duitsland, naar verse arbeidskrachten. Na de ramp in Marcinelle op 8 augustus 1956 werd de rekrutering van Italianen stopgezet en werd er actief naar potentiële migranten gezocht op het Marokkaanse en Turkse platteland. De nood aan ongeschoold personeel en de eisen die de Belgische overheid stelde aan de potentiële migranten heeft mee het profiel bepaald van de inwijkelingen uit de jaren zestig: gezonde jongemannen die in staat en bereid waren tot zware handenarbeid. Scholing was geen criterium.

Na de olieschok in het begin van de jaren zeventig en de terugval van de economische groei werd een verdere migratie van arbeidskrachten een halt toegeeroepen. Het verblijf van de toen nog aanwezige 'gastarbeiders', zoals ze toen nog genoemd werden, werd geregulariseerd. Vanuit een humanitaire overweging werd beslist dat deze personen ook het recht hadden om familieleden, voornamelijk vrouw en kinderen, te laten overkomen. Ook zij delen het sociaal-economisch profiel van de arbeidsmigranten. De *familiehereniging* van het eerste uur verschuift met het ouder worden van de generaties naar *familievorming*. Bruiden en bruidegommen komen vanuit de landen van herkomst (van de ouders) over. Ook hier kan er bezwaarlijk gesproken worden van een trendbreuk. Het socio-economisch profiel van de nieuwkomers die via dit kanaal binnenkwamen (en nog binnenkomen), is niet sterk verschillend van dat van de aanwezige migrantenpopulatie.

Vanaf het midden van de jaren tachtig neemt het aantal vluchtelingen dat door het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties geteld wordt, stelselmatig toe. Voor de Europese landen wordt dit vertaald in een toenemend aantal asielzoekers, zo ook in België. Het profiel van deze personen is niet meer hetzelfde als dat van de migranten van de vorige generaties: de regio's van herkomst zijn verscheiden en de drijfveren verschillen, evenals de achtergrond van de nieuwkomers. Het is een disparate groep waarin zich zowel hooggeschoolden als laaggeschoolden bevinden, zowel vrouwen als mannen, zowel slachtoffers als avonturiers. De hooggeschoolden krijgen een aparte plaats in dit verhaal, niet zozeer omdat zij zich in grote getallen zouden aandienen, maar omdat zij de enige nieuwkomers zijn die een profiel hebben dat kan beantwoorden aan de vraag op de arbeidsmarkt van de ontvangende landen.

De postindustriële migraties zoals White ze in figuur 2.1 noemt, zijn bewegingen die bij uitstek sterk heterogeen zijn wat achtergrond, drijfveren en profiel van de betrokken migranten betreft. Wat het beleid aangaat, wordt deze groep nieuwkomers niet ingedeeld naar de achtergrondkenmerken maar naar het statuut dat ze krijgen als ze het land (willen) binnenkomen. De grenzen zijn sinds 1974 immers gesloten voor het merendeel van de vreemdelingen. Dit gegeven resulteert in nog een fenomeen dat karakteristiek is voor het einde van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw: de toegenomen clandestiene grensoverschrij-

dingen en een groeiend aandeel personen dat in het land verblijft zonder een wettige verblijfstitel.

2. De toegang tot België

Hoewel er reeds sinds 1974 sprake is van een 'migratiestop' dekt deze vlag niet helemaal de lading. Het is nog steeds mogelijk het land binnen te komen. Het is zelfs nog mogelijk het land binnen te komen met het oog op tewerkstelling, maar dit is slechts weggelegd voor een eerder beperkte groep, meestal hoog opgeleide personen. Er is ook nog steeds migratie mogelijk geweest in het kader van de familiehereniging of -vorming. Dit is vanzelfsprekend enkel weggelegd voor diegene die hier familie hebben, of hier een toekomstige bruid of bruidegom vinden. Vreemdelingen kunnen ook het land bezoeken als toerist, student, ... met, afhankelijk van het land waaruit zij komen, al dan niet de verplichting om een visum aan te vragen.

De enige deur die openstaat voor een groter aantal personen is deze van de asielpcedure. De bedoeling daarvan is bescherming te bieden aan personen die in eigen land een gegronde vrees voor vervolging hebben. De criteria die daarvoor gebruikt worden, worden afgeleid van de Conventie van Genève uit 1951, en daarin is geen sprake van oorlogen, armoede, ecologische problemen of sociale onrust. Wel een individuele vrees voor vervolging omwille van ras, godsdienst, nationaliteit, sociale groep waartoe je behoort of politieke overtuiging komen in aanmerking om het statuut 'vluchteling' te krijgen. Een individu dat zijn of haar land ontvlucht omwille van bijvoorbeeld vakbondsactiviteiten of omwille van homoseksualiteit in een land waar dit verboden is, kan aanspraak maken op bescherming. Iemand die wegvlucht omdat het land omwille van grootschalig geweld en armoede geen toekomst meer biedt voor de kinderen, valt niet onder de definitie van de Conventie. Misschien zijn de criteria niet helemaal duidelijk voor alle aanvragers. Zeker even waarschijnlijk is het dat de criteria wel gekend zijn, maar dat er toch asiel aangevraagd wordt omdat het de enige mogelijkheid is wettig in het land te verblijven. Asielzoekers zijn, zelfs al is hun aanvraag ongegrond, wettig in het land aanwezig zolang de procedure loopt.

Hoewel er af en toe aan de wetgeving terzake gesleuteld wordt, is het wettelijke kader de afgelopen dertig jaar toch min of meer hetzelfde gebleven. Enkele jaren geleden dook in de politieke arena wel plots de vraag op om een stukje flexibeler te zijn met betrekking tot de tewerkstelling van vreemdelingen. Er werd met andere woorden gevraagd om de poort van de arbeidsmigratie terug iets verder open te zetten. De reden daarvoor was, net zoals bijvoorbeeld in Duitsland, de ervaren krapte op de arbeidsmarkt. Dit en de voorspellingen in het VN-rapport '*Replacement migration*' dat in 2000 verscheen, hebben het debat terug aangewakkerd. Onder meer door de verdergaande vergrijzing zou het voor een aantal Europese landen noodzakelijk zijn om de deuren terug open te zetten voor vreem-

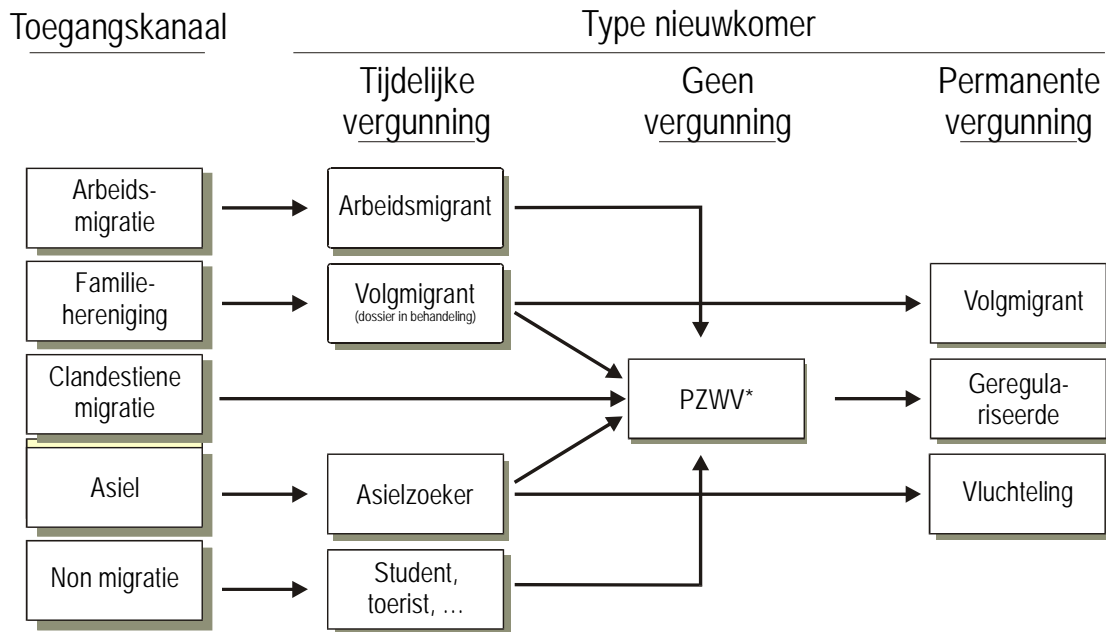
delingen om de economie draaiende te houden en om het socialezekerheidsstelsel niet overkop te laten gaan.

Het Planbureau heeft als reactie de Belgische situatie onder de loep genomen en formuleert zijn bedenkingen bij de studie van de VN. Er zal inderdaad een weerslag van de bevolkingsontwikkeling op het financieel evenwicht van het wettelijk pensioenstelsel te voelen zijn, en deze zal aanzienlijk zijn. Maar, zo stelt het Planbureau, er zijn nog andere extra-demografische factoren die een belangrijke rol spelen en die in de eigen periodieke analyse mee verrekend worden (Federaal Planbureau, 2000).

In het kader van het VIONA-programma werd in 2002 een trendrapport geschreven waarin verslag gedaan wordt van een bevragingronde bij de werkgevers waarbij gepolst werd naar hun behoeften aan nieuwe (buitenlandse) werknemers en een versoepeling van de bestaande migratiewetgeving (Lamberts & Wets, 2002). Het rapport illustreert hoe fluctuerend de vraag op een arbeidsmarkt kan zijn. Het onderzoek werd besteld op een ogenblik dat het debat over een versoepeling van de immigratiewetgeving voor arbeidsmigranten, dat aangezwengeld was langs werkgeverszijde, nog in volle hevigheid gevoerd werd en zelfs uitliep op hoorzittingen in de senaat waar de belangrijkste actoren (voornamelijk van de vraagzijde) op het spreekgestoelte plaats namen. Op het ogenblik van de bevraging was, door een zich gewijzigde socio-economische situatie en belangrijke geopolitieke gebeurtenissen zoals de aanslag op de WTC-torens in New York, het animo sterk afgenomen. De hefboom die de vraag aan werkgeverszijde had kunnen zijn, verloor aan kracht en het migratiebeleid bleef grotendeels wat het was.

Samengevat: niet alleen in België, maar in heel Europa is het migratiebeleid sinds de oliecrisis van het begin van de jaren zeventig in belangrijke mate gekenmerkt door de in 1974 doorgevoerde migratiebeperking. Er zijn drie grote categorieën van immigratie naar de Europese Unie. De eerste categorie bestaat uit mensen die om *humanitaire redenen* immigreren. Dit instroomkanaal is steeds open gebleven, ook na de migratiestop van 1974. *Asiel* wordt beschouwd als een fundamenteel mensenrecht, zo ook de *gezinshereniging en gezinsvorming*. Deze tweede categorie bestaat uit mensen die een beroep doen op het recht op familiale hereniging. Ook deze instroommogelijkheid, ruimer volgmigratie genoemd, is steeds behouden gebleven. De derde categorie is de *economische immigratie*. Het is vooral deze instroommogelijkheid die bemoeilijkt werd en waarop de migratiestop betrekking heeft. Een vierde categorie is een categorie van '*niet-migranten*'. Dit zijn de personen die binnenkomen als toerist, als student of voor zaken. Zij krijgen een tijdelijke toestemming om in het land te verblijven. Een laatste categorie zijn diegenen die van geen van de poorten gebruikmaken en *clandestien* het land binnenkomen.

Onderstaande 'flowchart' geeft op een eenvoudige wijze weer hoe de verschillende types migranten zich verhouden tot elkaar en tot het instroomkanaal.

* Personen zonder wettig verblijf.

Figuur 2.2 Type migrant naar toegangskanaal

Met uitzondering van de geprivilegieerden die een arbeidskaart bemachtigen en studenten uit het Zuiden, kunnen (van de niet-Europese migranten) enkel zij die zich op het principe van de gezinshereniging beroepen een wettige toegang tot het grondgebied verkrijgen. Deze beperkingen hebben repercussies op de andere toegangskanalen, vooral dan op het asielsysteem. De asielaanvraag wordt voor heel wat internationale migranten de meest voor de hand liggende en de gemakkelijkste manier om een (tijdelijke) verblijfsvergunning te krijgen. Het hele asielsysteem komt hierdoor onder druk te staan. Dit bleek vooral in 2000 met een piek van meer dan 42 000 aanvragen.

Door een gewijzigde internationale conjunctuur en enkele overheidsmaatregelen is dit cijfer inmiddels teruggelopen tot minder dan 16 000 aanvragen in 2004 (zie verder). Als het aantal asielaanvragen daalt, en als daarmee het aantal manifest ongegronde aanvragen mee daalt, is het echter geen zekerheid dat het aantal ontvankelijk verklaarde asielzoekers mee daalt. Als het erkenningspercentage (van de ontvankelijk verklaarde dossiers) stijgt, neemt het aantal ontvankelijk verklaarde asielzoekers in verhouding toe. In absolute aantallen kan dit, afhankelijk van het erkenningspercentage, zowel een afname, een status quo als een toename betekenen. In de literatuur wordt er verder op gewezen dat een verstrenging van een asielsysteem wel kan leiden tot minder asielaanvragen en evengoed tot een verhoging van het aantal illegale grensoverschrijdingen. De decennia geleden uitgewerkte reglementeringen blijken niet meer te voldoen om de gewijzigde situatie het hoofd te bieden. Het asiel- en het migratiebeleid verschijnen dan ook op de politieke agenda, zowel op nationaal niveau als op Europees niveau.

3. Wat zijn de vooruitzichten in België/Vlaanderen

3.1 Demografische vooruitzichten

Vooraf het reeds aangehaalde VN-rapport *'Replacement migration: is it a solution to declining and ageing populations'* heeft het debat waarin de concepten migratie, vergrijzing en de arbeidsmarkt elkaar vinden, weer aangezwengeld. Op basis van demografische projecties wordt voor een aantal landen berekend hoeveel nieuwe arbeidskrachten het land zouden moeten binnenvloeien om vooropgezette demografische doelstellingen te bereiken. Een opmerking op dit rapport is dat het een pure demografische studie is, die niet ingaat op andere mogelijkheden om de arbeidskracht stabiel te houden en die evenmin in vraag stelt of het nodig is de arbeidskracht (labour force) constant te houden. Het Planbureau beaamt dat de weerslag van de bevolkingsontwikkeling op het financiële evenwicht van het wettelijk pensioenstelsel aanzienlijk zal zijn, maar stelt dat er nog andere extra-demografische factoren zijn die een belangrijke rol spelen (Federaal Planbureau, 2000).

Het uitdagende van de inzichten uit het VN-rapport is echter niet zozeer de nood die er zou zijn aan vreemde arbeidskrachten om het sociale systeem in enkele van de industrielanden in evenwicht te houden, maar wel de mogelijkheid die dit biedt om een kracht die nu vaak negatief geduid wordt - grootschalige internationale migratie - op een alternatieve wijze te benaderen en als een mogelijkheid te beschouwen waar zowel de migratiezeggende als de migratieontvangende landen beter van worden.

In landen met een dalende fertiliteit zouden er grote aantallen migranten nodig zijn om gewoon het bevolkingsevenwicht te handhaven, en zelfs meer om de afhankelijkheidsgraad in stand te houden.

Volgens het demografisch verslag (Europese Commissie, 1995, p. 18) kunnen migranten naar de Europese Unie het vergrijzingsproces hoogstens gedeeltelijk afremmen. Uitgaande van de huidige niveaus zou de migratie naar de Unie moeten stijgen tot meer dan vier miljoen per jaar na 2005 om het effect van de ouder wordende babyboomgeneraties ongedaan te maken. In het VN-rapport waarvan hoger sprake is, komt België niet aan bod, maar nog andere organisaties hebben zich reeds vroeger met de thematiek beziggehouden. In een simulatie in een OESO-rapport worden een aantal scenario's uitgewerkt voor België, Canada, Oostenrijk en Spanje. De auteurs komen (in dit reeds uit 1991 daterend rapport) tot de conclusie dat om een 'numeriek stabiele bevolking' te hebben, België tegen 2025 per jaar 40 000 migranten zou nodig hebben. Om een afhankelijkheidsgraad te hebben van drie werkende volwassenen voor elke bejaarde zou België veel grotere immigratiecijfers moeten nastreven, tot 170 000 per jaar (Wattelar & Roumains, 1991).

3.2 Arbeidsmarktvooruitzichten

De Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (HRW) concludeert in haar jaarrapport 2000 dat het verschijnsel van de vergrijzing onontkoombaar en belangrijk is, wat ook de aangenomen hypothesen zijn.

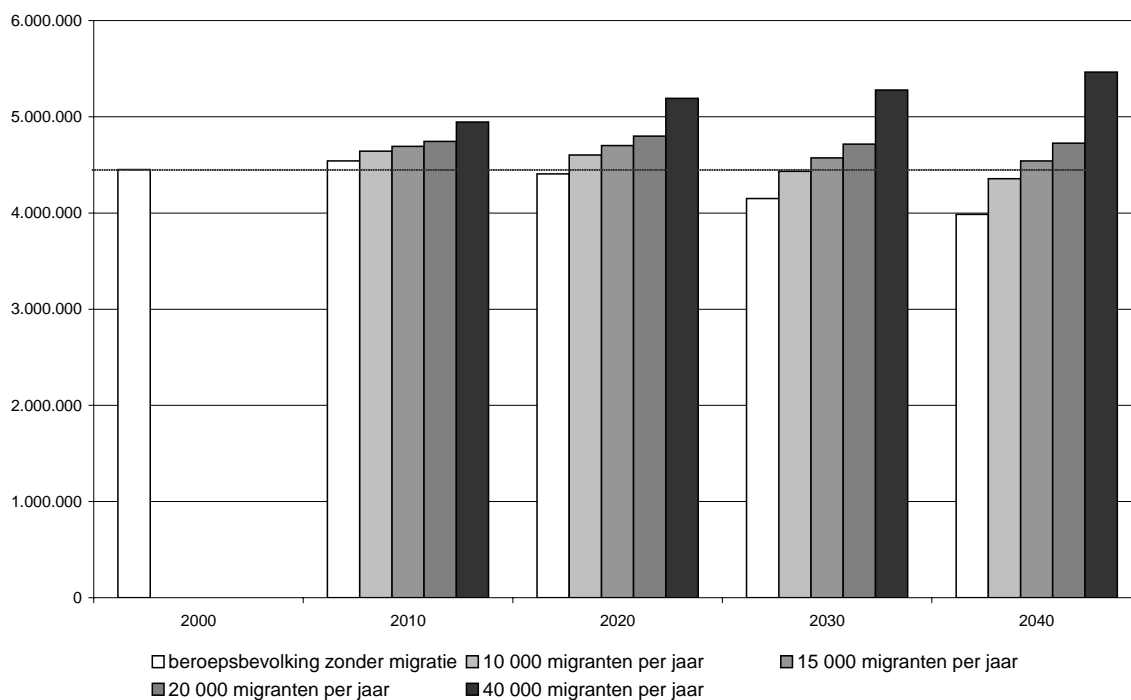
Onderstaande tabel geeft een indicatie van de ontwikkeling van de beroepsbevolking in België, met en zonder immigratie. De berekeningen werden in eerste instantie uitgevoerd voor een jaarlijkse instroom van 40 000 migranten (op beroepsactieve leeftijd), het cijfer uit de OESO-studie waarvan sprake in het vorige punt. Vervolgens werd de oefening opnieuw gedaan voor respectievelijk een jaarlijkse instroom van 20 000, 15 000 en 10 000 migranten (op beroepsactieve leeftijd) op jaarbasis. De berekeningen zijn gebeurd op basis van groeipercentages uit het jaarverslag van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (2000). Daarbij zijn de groeipercentages van de bevolking op beroepsactieve leeftijd ook gebruikt voor de groei van de beroepsbevolking. Voor de berekening van de aangroei met migratie is elk jaar het migratiecijfer bij de beroepsbevolking geteld, en is gebruik gemaakt van dezelfde groeipercentages. De Hoge Raad voor de Werkgelegenheid heeft in haar studie gewerkt met verschillende scenario's. Volgende berekeningen zijn gebaseerd op scenario 1, waarbij er wordt uitgegaan van een productiviteitsgraad van 1,75 en een werkloosheidsgraad van 6%.

De basis van de berekening is de beroepsbevolking van 2000, zoals terug te vinden in de statistieken van de Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg. De berekeningen zijn slechts indicatief. Zo zijn bijvoorbeeld de groeipercentages die in het rapport van de HRW per decennium zijn weergegeven, gebruikt voor de groei over de hele periode. In werkelijkheid zullen deze percentages geleidelijk evolueren.

Tabel 2.2 Mogelijke evolutie van de beroepsbevolking in België

Jaar	Beroepsbevolking zonder migratie	40 000 migranten per jaar	20 000 migranten per jaar	15 000 migranten per jaar	10 000 migranten per jaar	Groei %*
2000	4 451 268	4 451 268	4 451 268	4 451 268	4 451 268	+0,2
2010	4 541 099	4 944 718	4 742 909	4 692 456	4 642 004	-0,3
2020	4 406 690	5 193 006	4 799 848	4 701 559	4 603 269	-0,6
2030	4 149 315	5 279 076	4 714 196	4 572 975	4 431 755	-0,4
2040	3 986 298	5 464 550	4 725 424	4 540 643	4 355 861	-0,2

* Dit groeipercentage duidt op de groeipercentages van de Belgische bevolking op beroepsactieve leeftijd zoals vermeld in het jaarverslag 2000 van de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid. De hierboven vermelde berekeningen zijn gebeurd op basis van dit veronderstelde groeicijfer. Daarbij zijn de groeipercentages van de bevolking op beroepsactieve leeftijd ook gebruikt voor de groei van de beroepsbevolking. Voor de berekening van de aangroei met migratie is elk jaar het migratiecijfer bij de beroepsbevolking geteld, en is gebruik gemaakt van dezelfde groeipercentages.

* Zie de noot bij tabel 2.2.

Figuur 2.3 Mogelijke ontwikkeling van de werkende bevolking in België

Indien dit rudimentaire scenario bewaarheid zou worden, volstaat een immigratie van tussen de 10 000 en de 15 000 migranten op jaarbasis om de beroepsbevolking over een periode van dertig à veertig jaar op peil te houden. Vanzelfsprekend zijn er nog andere mogelijkheden waarmee in deze simulatie geen rekening gehouden is, zoals een verhoogde activiteitsgraad bij de vrouwen en het terug op de arbeidsmarkt integreren van ouderen.

4. Besluit

De belangrijkste conclusie die getrokken kan worden uit dit hoofdstuk, is dat België (en Vlaanderen), net zoals de rest van Europa een immigratieregio geworden is. Er kunnen enkele lessen getrokken worden uit het verleden, maar gezien de gewijzigde internationale context, de gewijzigde socio-economische situatie en het gewijzigde profiel van de nieuwkomers hebben deze vooral een instructieve waarde. Een analyse van de situatie leert dat Europa, België en ook Vlaanderen te kampen hebben met een vergrijzende bevolking, wat gepaard gaat met een toenemende afhankelijkheidsgraad, en met een verminderende beroepsbevolking, wat kan leiden tot een krapte op de arbeidsmarkt. Er zijn verschillende scenario's mogelijk om de (werkende) beroepsbevolking op peil te houden, en in bijna alle scenario's figureert de migrantengemeenschap.

Aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt dienen zich stelselmatig meer nieuwkomers aan die, nog meer dan de immigranten van de vorige generaties een heterogeen profiel hebben. De nieuwe migraties worden gestuurd door een mondiale transitie van de maatschappij. De nieuwe migranten vertegenwoordigen een potentieel op de arbeidsmarkt. De vraag rijst echter of vraag en aanbod op elkaar afgestemd kunnen geraken. Om hierop een antwoord te kunnen formuleren, zal in de volgende hoofdstukken eerst het institutionele kader uitgetekend worden waarbinnen vraag en aanbod elkaar moeten kunnen vinden. Vervolgens wordt er, in zover mogelijk, een cijfermatig profiel van de nieuwkomers geschetst. In het laatste deel wordt meer in de diepte gespeurd naar het profiel van de nieuwe migranten op de arbeidsmarkt en wordt verslag gedaan van een kwalitatieve analyse.

HOOFDSTUK 3

DE INSTITUTIONELE CONTEXT

In dit hoofdstuk wordt het institutionele kader waarbinnen het migratieaanbod en de vraag zich situeren in België en Vlaanderen, meer in de diepte geschetst.

In eerste instantie wordt het systeem van arbeidskaarten en -vergunningen behandeld en wordt de link gelegd tussen de verschillende verblijfsstatuten en de arbeids- (en beroepsopleidings-) mogelijkheden per statuut.

Vervolgens wordt beschreven hoe het onthaalbeleid in Vlaanderen evolueerde naar een inburgeringsbeleid.

1. Arbeidskaarten en -vergunningen

Lange tijd stond 'immigratiebeleid' gelijk met het regelen van de arbeidsimmigratie. De noden van de arbeidsmarkt bepaalden grotendeels de immigratiestromen. Bij schaarste werden arbeidskrachten gerekruteerd in het buitenland, bij overschot werd de werving tijdelijk stopgezet.

Na de oliecrisis in 1973 en de nasleep daarvan, besloot de Belgische regering op 1 augustus 1974, net zoals andere West-Europese landen, over te gaan tot een totale immigratiestop. Hierbij werden ongeveer 10 000 mensen geregulariseerd. De vreemdelingen die reeds op 1 augustus 1974 in België verbleven of er hadden gewerkt en sindsdien in het land verbleven, verkregen mits de inachtneming van een strenge procedure de nodige verblijfsvergunningen en arbeidskaarten (Van de Putte, 1999). Tot op de dag van vandaag is de tewerkstelling van werknemers met een vreemde nationaliteit nog steeds onderworpen aan een stelsel van arbeidsvergunningen en arbeidskaarten.

1.1 De bestaande regelgeving: toegang en verblijf

De migratiestop impliceert niet zozeer dat er niemand België meer binnen kan. We moeten hierbij een onderscheid maken tussen *toegang* tot België en het *verblijf* in België. De migratiestop wil niet zeggen dat vreemdelingen de toegang tot België is ontzegd, wel dat hun verblijf hier beperkt is.

De *toegang* betreft het ogenblik waarop de vreemdeling de Belgische grens wil overschrijden. Enkel Belgische onderdanen kunnen vrij de grens van hun land overschrijden en zonder toestemming het land binnenkomen en verlaten. Om als vreemdeling toegang te krijgen tot het Belgisch grondgebied, moet er aan een aantal voorwaarden voldaan zijn. Deze zijn terug te vinden in de zogenaamde verblijfwet, de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen. Zo moet men onder andere in het bezit zijn van voldoende bestaansmiddelen en dient men houder te zijn van een paspoort met visum of van andere vereiste documenten. Met een aantal landen heeft België een overeenkomst afgesloten waardoor de onderdanen van deze landen geen visum moeten aanvragen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005).

Vreemdelingen die langer dan drie maanden in België willen verblijven, moeten in regel hiervoor vooraf een machtiging of toelating aanvragen. Ook hier zijn er een aantal uitzonderingen. Sommige categorieën van vreemdelingen zijn vrijgesteld van deze machtiging en worden toegelaten om voor een periode van langer dan drie maanden in België te verblijven. Een voorbeeld hiervan zijn mensen die omwille van familiehereniging naar België komen of vreemdelingen van wie het recht op verblijf gebaseerd is op een internationaal verdrag.

1.2 De bestaande regelgeving: tewerkstelling

Een recht op vestiging impliceert echter niet automatisch een recht op tewerkstelling. Voor het verlenen van een recht op werk aan buitenlanders geldt een systeem van voorafgaande en in beginsel in het buitenland aan te vragen vergunningen. De nationale arbeidsmarkt staat immers niet meer open voor vreemde arbeidskrachten (Lamberts & Wets, 2002). Hiervoor werd, tot de inwerkingtreding van de wet van 30 april 1999,¹ gesteund op het Koninklijk Besluit (KB) nr. 34 van 20 juli 1967 betreffende de tewerkstelling van werknemers van vreemde nationaliteit. Volgens dit KB mag een vreemdeling pas in België werken of tewerkgesteld worden na een voorafgaandelijke toestemming van de overheid. Dit wil zeggen dat een werkgever geen vreemde werknemer mag tewerkstellen zonder daartoe vooraf een *arbeidsvergunning* te hebben verkregen. Omgekeerd mag in België een werknemer die de Belgische nationaliteit niet bezit, niet werken zonder vooraf een *arbeidskaart* te hebben verkregen. De achterliggende filosofie van dit systeem van arbeidsvergunningen en arbeidskaarten is doorheen de tijd ongewijzigd gebleven.

¹ Officieus gecoördineerde tekst van het Koninklijk Besluit (KB) van 9 juni 1999 houdende uitvoering van de wet van 30 april 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers (publicatie in Belgisch Staatsblad, 26 juni 1999), gewijzigd bij besluit van 15 februari 2000 (publicatie in Belgisch Staatsblad, 26 februari 2000) en bij besluit van 12 september 2001 (publicatie in Belgisch Staatsblad, 18 september 2000). Dit KB is aangevuld met het KB van 6 februari 2003 tot wijziging van het KB van 9 juni 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers (publicatie in het Belgisch Staatsblad, 27 februari 2003).

De *regelgeving* zelf inzake de tewerkstelling van buitenlandse werknemers, het opstellen van wetten en reglementen behoort tot de bevoegdheid van de federale wetgever. De *uitvoering* van deze regelgeving werd ingevolge de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen, toegekend aan de Gewesten. Dit impliceert dat arbeidskaarten en -vergunningen worden aangevraagd bij en uitgereikt door de bevoegde administraties van de betreffende Gewesten. In Vlaanderen reikt de Cel Migratie de arbeidskaarten en de arbeidsvergunningen uit. Ook het weigeren van aanvragen tot tewerkstellingen en het behandelen van beroepsschriften tegen weigeringsbeslissingen valt onder de bevoegdheid van deze afdeling. Elk jaar publiceren zij een rapport dat de belangrijkste bevindingen rond de tewerkstelling van buitenlandse werknemers samenvat (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005). Deze jaarrapporten vormen, samen met de gesprekken met de Administratie de basis van dit hoofdstuk.

1.2.1 Algemene principes

Op 6 februari 2003 verscheen er een KB² dat een aantal wijzigingen in de wet heeft aangebracht betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers.³ Op basis van dit besluit kunnen we een globaal beeld schetsen van de samenhang tussen het verblijfsstatuut en het arbeidskaartenregime:

- vreemdelingen met een *beperkt recht op verblijf* (dat verbonden is met een *beperkt recht op werk*) - in casu diegenen die hier komen werken op vraag van een Belgische werkgever - komen in aanmerking voor een arbeidskaart B;
- vreemdelingen met een *stabiel recht op verblijf*, zoals de erkende vluchtelingen, geregulariseerden voor onbepaalde duur, gezinsherenigers, ... zijn vrijgesteld van een arbeidskaart;⁴
- vreemdelingen met een *precair verblijfsstatuut* komen in aanmerking voor een arbeidskaart C.

Onderstaande tabel vat dit samen.

² KB van 6 februari 2003 tot wijziging van het KB van 9 juni 1999 houdende uitvoering van de wet van 30 april 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers (Belgisch Staatsblad, 27 februari 2003).

³ Deze wetswijziging heeft alvast een drietal belangrijke merites. Een eerste belangrijke verdienste van dit KB is dat het een administratieve vereenvoudiging beoogt. Daartoe werden een aantal categorieën van vreemdelingen die een definitief verblijf hebben, toegevoegd aan de lijst van vrijgestelde categorieën. Een tweede verdienste van dit KB is dat het poogt de werkgevers op administratief vlak te ontlasten. Om een vreemdeling effectief aan te werven, moest een werkgever voorheen voldoen aan een aantal administratieve formaliteiten. Doordat een aantal categorieën van vreemdelingen die (nog) niet genieten van een onbeperkt verblijf aanspraak kunnen maken op een arbeidskaart C, valt een deel van de administratieve last van de schouder van de werkgevers. Een derde merite van dit KB is dat het de band tussen het recht op verblijf en het recht op werk duidelijker maakt.

⁴ In totaal zijn er 27 categorieën van personen die vrijgesteld zijn van een arbeidskaart.

Tabel 3.1 Verband tussen verblijfsstatuut en recht op werk

	Arbeidskaart nodig?	Type arbeidskaart
Arbeidskaart als basis van het verblijfsrecht	Ja	B
Stabiel recht op verblijf	Neen	Vrijstelling
Arbeidskaart dankzij reeds bestaand verblijfsrecht	Ja	C

Bron: Intern document PICO (Provinciaal Integratiecentrum Oost-Vlaanderen)

1.2.2 Arbeidsvergunning

Wat?

Ook bij een openstaande vacature kan een Belgische werkgever niet zonder meer een buitenlandse werknemer, die nog in het buitenland verblijft, aanwerven. Daarvoor moet hij eerst bij de bevoegde overheid een arbeidsvergunning aanvragen.

Een arbeidsvergunning is een document waarmee de werkgever de toelating krijgt om een welbepaalde werknemer van vreemde nationaliteit tewerk te stellen voor een welbepaalde periode op een welbepaalde plaats. De arbeidsvergunning wordt toegekend voor maximum twaalf maanden, maar is in de regel verlengbaar. De arbeidsvergunning mag niet worden toegekend indien de buitenlandse werknemer België reeds zou zijn binnengekomen om er te werken vooraleer zijn toekomstige werkgever de arbeidsvergunning heeft bekomen.

Voorwaarden

Aan het verlenen van een arbeidsvergunning zijn bepaalde voorwaarden verbonden. Een eerste essentiële vereiste daarbij is het *onderzoek van de arbeidsmarkt*. Vermits er nog steeds een migratiestop geldt, wordt eerst nagegaan of het effectief onmogelijk is voor een werkgever om effectief binnen een redelijke termijn een geschikte werknemer te vinden op de nationale of op de Europese arbeidsmarkt. Dit impliceert dat er bij vacatures eerst gezocht wordt op de Belgische arbeidsmarkt en vervolgens op de Europese. Eens dit gebeurd is, kan overgegaan worden tot een werving buiten Europa. De uitzonderingen die hier gelden, zijn dat de wetgever voorziet dat er categorieën zijn waarvoor er geen arbeidsmarktonderzoek vereist is, en dat de bevoegde minister in individuele gevallen kan beslissen om toch toegang tot de arbeidsmarkt te verlenen omwille van economische of sociale redenen.

Een tweede vereiste is de *nationaliteitsvereiste*. Niet in om het even welk land kan er naar vreemde arbeidskrachten gezocht worden. De buitenlandse werknemer moet een onderdaan zijn van een land waarmee België een internationale overeenkomst of een tewerkstellingsakkoord heeft afgesloten. Hierdoor wordt het

aantal landen waar geworven kan worden, ingeperkt tot landen als Algerije, Marokko, Turkije en de staten van ex-Joegoslavië (met uitzondering van Slovenië, dat nu deel uitmaakt van de EU).

Belangrijke uitzonderingen die door de wetgever voorzien werden op dit arbeidsmarktonderzoek en op de nationaliteitsvereiste zijn de uitzonderingen voor onder meer hooggeschoolden, leidinggevend personeel, studenten, gasthoogleraren en navorsers.

Uitzonderingen

De arbeidsvergunning mag niet worden toegekend indien de buitenlandse werknemer België reeds zou zijn binnengekomen om er te werken vooraleer zijn toekomstige werkgever de arbeidsvergunning heeft bekomen. In een aantal gevallen mag de buitenlandse werknemer toch België reeds zijn binnengekomen voordat zijn toekomstige werkgever over een arbeidsvergunning beschikt.

De migratiestop waarover sprake is, is slechts van toepassing op bepaalde categorieën buitenlanders. Sommige groepen buitenlandse werknemers hebben een vrije toegang tot de Belgische arbeidsmarkt. De uitzonderingen gelden zowel met betrekking tot de arbeidsvergunning als met betrekking tot de arbeidskaarten.

De werkgever moet geen *arbeidsvergunning* aanvragen indien de vreemde werknemer vrijgesteld is van de verplichting tot het bekomen van een arbeidskaart of indien de vreemde werknemer beschikt over een arbeidskaart A (zie verder) of C. In alle andere gevallen moet de werkgever een arbeidsvergunning aanvragen wil hij een vreemde werknemer tewerkstellen. In praktijk moet de werkgever enkel een arbeidsvergunning in bezit hebben voor vreemdelingen die een arbeidskaart B nodig hebben of die met een voorlopige arbeidsvergunning (VTT, zie verder) tewerkgesteld kunnen worden.

1.2.3 Arbeidskaarten

Met de arbeidsvergunning krijgt de werkgever de toelating om een welbepaalde werknemer van vreemde nationaliteit tewerk te stellen. De vreemde werknemer van zijn kant moet indien hij of zij in België aan de slag wil, beschikken over een arbeidskaart.

Een aantal vreemde werknemers zijn *vrijgesteld* van het aanvragen van een arbeidskaart. De belangrijkste groep bestaat uit vreemde werknemers die de nationaliteit van één van de lidstaten van de Europese Economische Ruimte bezitten (dit zijn de inwoners van de vijftien klassieke EU-landen (vóór de uitbreiding) plus de inwoners van de nog resterende EVA-landen IJsland, Noorwegen, Liechtenstein en Zwitserland) of echtgenoot of bloedverwant van deze personen zijn. Daarnaast zijn er nog vrijstellingen voor personen die beschikken over een vestigingsvergunning (dit is een identiteitskaart voor vreemdelingen), voor in België

erkende vluchtelingen, voor vreemde werknemers wiens verblijf werd geregulariseerd⁵ en voor enkele zeer specifieke beroepen.

Er bestaan verschillende types *arbeidskaarten*: arbeidskaarten A, arbeidskaarten B en arbeidskaarten C. Daarnaast werden tot 1 april 2004 ook aan bepaalde categorieën geen arbeidskaarten maar wel *voorlopige arbeidsvergunningen* uitgereikt. Slachtoffers van mensenhandel, kandidaat-vluchtelingen en regularisatieaanvragers kregen mogelijk tot 1 april 2004 een VTT (voorlopige toelating tot tewerkstelling) toegestuurd.

Door de gewijzigde regelgeving begin 2003 kwamen in eerste instantie enkel de regularisatieaanvragers nog in aanmerking voor een voorlopige arbeidsvergunning, aangezien de kandidaat-vluchtelingen en de slachtoffers van mensenhandel sindsdien een arbeidskaart C konden bekomen. Sinds de omzendbrief van 6 oktober 2003 is er nog een bijkomende categorie bijgekomen die in aanmerking komt voor een voorlopige vergunning, namelijk de Afghaanse onderdanen die in België een asielaanvraag hebben ingediend voor 1 januari 2003.⁶

1.2.3.1 *Arbeidskaart A*

De *arbeidskaart A* geeft aan een buitenlandse werknemer de toelating om gelijk welk beroep in loondienst uit te oefenen bij om het even welke werkgever en dit voor een onbeperkte duur. De A-kaart wordt in principe door de vreemdeling zelf aangevraagd. Een werknemer die een arbeidskaart A bezit, kan vrij elke betrekking uitoefenen zonder dat de werkgever daarvoor enige vergunning moet aanvragen.

Tot 31 maart 2003 werden arbeidskaarten A toegekend op basis van een viertal criteria. Een eerste criterium betrof het aantal jaren arbeid dat de vreemdeling verricht heeft in België. Vreemdelingen die twee tot vier jaar arbeid⁷ verricht hebben tijdens een wettig en ononderbroken verblijf, waarvoor arbeidskaarten worden uitgereikt, kwamen in aanmerking voor een arbeidskaart A. Een tweede criterium op basis waarvan arbeidskaarten A werden toegekend, betrof de verblijfsduur. De vreemdeling die een wettig en ononderbroken verblijf van vijf jaar in België kon aantonen, kwam in aanmerking voor een arbeidskaart A. Een derde criterium was op grond van familiale banden. Ten slotte kon een arbeidskaart ook toegekend worden op basis van diverse criteria (bv. personen die gebruik maakten van het recht op terugkeer en personen die aan de voorwaarden van nationaliteitskeuze voldeden).

⁵ Volledig zijn dit de vreemde werknemers die gemachtigd werden tot een verblijf voor een onbeperkte tijd ingevolge de toepassing van de wet van 22 december 1999 betreffende de regularisatie van het verblijf van bepaalde categorieën van vreemdelingen verblijvend op het grondgebied van het Rijk of ingevolge artikel 9, derde lid van de verblijfswet van 15 december 1980.

⁶ Omzendbrief van 1 maart 2004 betreffende de voorlopige arbeidsvergunningen voor de Afghaanse onderdanen die in België een asielaanvraag hebben ingediend vóór 1 januari 2003.

⁷ Dit is afhankelijk van de verblijfsstatus van de vreemdeling en het land van herkomst.

Sinds 1 april 2003 werden echter de voorwaarden waaronder een arbeidskaart A kon worden toegekend, grondig gewijzigd. De arbeidskaart A kan nu nog enkel worden toegekend aan buitenlandse onderdanen die, gedurende een periode van tien jaar onmiddellijk voorafgaande aan de aanvraag, kunnen bewijzen dat zij in de loop van een wettig en ononderbroken verblijf vier jaar arbeid met een arbeidskaart B hebben verricht. Deze jaren van tewerkstelling moeten effectief bewezen worden aan de hand van loonfiches, om aan te tonen dat er tijdens de betrokken periode ook effectief gewerkt is. Het grootste aantal arbeidskaarten B leidt echter niet tot de verstrekking van een arbeidskaart A. In 2005 zijn er zo slechts een twintigtal afgeleverd.

De termijn van vier jaar arbeid wordt tot drie jaar teruggebracht voor de onderdanen van de landen waarmee België door internationale overeenkomsten of akkoorden inzake de tewerkstelling van werknemers is verbonden. Deze termijn kan nog met één jaar verminderd worden, indien de echtgeno(o)t(e) of kinderen van de betrokken buitenlandse onderdaan samen met hem in België verblijven.

1.2.3.2 *Arbeidskaart B*

De *arbeidskaart B* geeft aan een vreemde werknemer de toelating om gedurende een welbepaalde periode (maximaal twaalf maanden) voor een welbepaalde werkgever een beroep in loondienst uit te oefenen op een welbepaalde plaats. De toekenning van een arbeidskaart B hangt samen met de arbeidsvergunning die de werkgever nodig heeft om een buitenlandse werknemer in dienst te nemen. De arbeidskaart B wordt dan ook niet door de werknemer aangevraagd, maar door de werkgever. Zij wordt maar toegekend na een aanvraag en toekenning van een arbeidsvergunning. Dit impliceert dat de toekenning van de arbeidskaart aan dezelfde voorwaarden onderhevig is als de toekenning van de arbeidsvergunning: het voorafgaandelijk onderzoek naar de arbeidsmarkt en de nationaliteitsvereiste (met een aantal uitzonderingen, zie hierboven).

1.2.3.3 *Arbeidskaart C*

De arbeidskaart C werd ingevoerd op 1 april 2003 en is dus relatief nieuw. Voorheen werden er enkel arbeidskaarten A en B toegekend. De *arbeidskaart C* geeft aan een buitenlandse werknemer de toelating om gelijk welk beroep in loondienst uit te oefenen bij om het even welke werkgever. De kaart wordt in principe door de vreemdeling zelf aangevraagd. Een werknemer die een arbeidskaart C bezit, kan vrij elke betrekking uitoefenen zonder dat de werkgever daarvoor enige vergunning moet aanvragen. Het grote verschil met de arbeidskaart A is dat deze arbeidskaart slechts geldig is voor een bepaalde duur. De arbeidskaart C wordt toegekend voor maximum één jaar en kan verlengd worden.

Artikel 17 van het besluit geeft een limitatieve opsomming van de personen die in aanmerking komen voor een arbeidskaart C. Telkens gaat het hier om categorieën

van personen die reeds in België verblijven om andere dan tewerkstellingsredenen. Vooraleer ze in aanmerking kunnen komen voor een arbeidskaart C, moeten ze een geldig verblijfsdocument kunnen voorleggen dat werd uitgereikt door de Belgische overheid. Het gaat om de volgende groepen:

- de kandidaat-vluchtelingen waarvan de asielaanvraag ontvankelijk werd verklaard en waarbij nog geen beslissing ten gronde werd genomen over de aanvraag. Deze personen ontvangen een immatriculatieattest dat geldig is voor een periode van drie maanden. De geldigheid van dit attest wordt telkens verlengd met drie maanden tot er een beslissing ten gronde wordt genomen;
- de personen die mogelijk het slachtoffer van mensenhandel zijn, rond wie een onderzoek wordt gevoerd in dit kader. Zij ontvangen om die reden een aankomstverklaring die geldig is gedurende een periode van drie maanden;
- de personen aan wie een BIVR (bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister) werd toegekend, dat voorlopig beperkt werd in tijd, maar kan uitmonden in een verblijf van onbeperkte duur;
- de personen die door de minister van Binnenlandse Zaken gemachtigd werden om in België te verblijven. Zij ontvangen een BIVR met de vermelding tijdelijk erop. Een eventuele verlenging kan slechts worden toegestaan indien de houder ervan bij de aanvraag van zijn verlening kan bewijzen dat hij in tussentijd werk gevonden heeft;
- de personen die verzocht hebben om gezinshereniging met een persoon waarvan het recht op verblijf niet is gebaseerd op een tewerkstelling. Gedurende de periode dat hun aanvraag om gezinshereniging wordt onderzocht, ontvangen zij een immatriculatieattest dat geldig is voor een periode van twaalf maanden. Deze periode kan door de DVZ eenmalig worden verlengd met drie maanden. Indien hun aanvraag wordt geweigerd, kunnen ze een herzieningsaanvraag indienen. Ze ontvangen dan een verblijfsdocument 'bijlage 35'. Ook deze personen komen in aanmerking voor een arbeidskaart C;
- studenten die wettig in België verblijven en die in een onderwijsinstelling zijn ingeschreven voor het volgen van onderwijs met een volledig leerplan;
- de echtgenoot van een onderdaan van de EER, als die als onderdaan van de EER in België werkt gedurende minstens één jaar met een arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur;
- de echtgenoten van personen die in het bezit zijn van een bijzondere identiteitskaart, afgeleverd door het ministerie van Buitenlandse Zaken, voor zover er een akkoord is met het land waarin gestipuleerd wordt dat deze personen recht hebben op een vrije toegang tot de arbeidsmarkt.

Naast groepen mensen die in aanmerking komen voor een arbeidskaart C, heeft de wetgever ook een aantal categorieën omschreven die niet in aanmerking komen.

Zo zijn personen die een zelfstandig beroep uitoefenen, uitgesloten van een arbeidskaart C. Deze maatregel heeft tot doel de onderdanen uit te sluiten die afkomstig zijn uit de zogenaamde PECO-landen,⁸ die samenwerkingsakkoorden hebben afgesloten met de Europese Unie waarin de vrije toegang tot een zelfstandig beroep wordt voorzien. Deze personen worden enkel toegelaten om een zelfstandig beroep uit te oefenen en kunnen dus geen aanspraak maken op de arbeidskaart C. Hiermee wil de wetgever verhinderen dat deze personen misbruik zouden maken van hun zelfstandigenstatuut om naar België te komen als zelfstandige, om er nadien arbeid in loondienst uit te oefenen.

1.2.4 Werken als zelfstandige

Naast arbeid in loondienst, kan een vreemdeling onder bepaalde omstandigheden ook zelf aan de slag gaan als zelfstandige. Daartoe moet hij in principe in het bezit zijn van een beroepskaart. Deze wordt afgeleverd door de Federale Overheidsdienst voor Economie, KMO, Middenstand en Energie.⁹

Er zijn een aantal categorieën van vreemdelingen die vrijgesteld zijn van het bezitten van een beroepskaart. De belangrijkste categorieën van vrijgestelden zijn de vreemdelingen die titularis zijn van een geldige IKV (identiteitskaart voor vreemdelingen) of van een geldig BIVR (bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister) voor onbeperkte duur, de onderdanen van een lidstaat van de Europese Economische Ruimte - EER (lidstaten van de Europese Unie, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein), de echtgenoot van een Belg en de door België erkende vluchtelingen.

Om als zelfstandige een zaak te kunnen beginnen, is het echter niet voldoende te beschikken over een beroepskaart of daarvan vrijgesteld te zijn. Er zijn een aantal voorwaarden waaraan elke beginnende zelfstandige moet voldoen. Zo moet hij bewijzen beroepsbekwaam te zijn en moet hij zijn zaak inschrijven in het handelsregister.

Om aan leurhandel te doen, moeten zowel Belgen als vreemdelingen beschikken over een 'leurderskaart'. Deze kaart geeft een machtiging tot het uitoefenen van een ambulante activiteit. Om welbepaalde ambulante activiteiten te verrichten, is geen leurderskaart nodig (bv. verkopen van huisraad op een rommelmarkt, deur-aan-deurverkoop ten voordele van een menslievend doeleinde, ...). Voor andere ambulante arbeid, zoals de verkoop op een markt, is deze wel vereist. Een belangrijke voorwaarde voor het bekomen van een leurderskaart, is dat de aanvrager reeds tien jaar in België moet verblijven. Uitzonderingen op deze verblijfsduur gelden voor de echtgenoten of kinderen ten laste van een Belg of een in België verblijfsgerechtigde EU-onderdaan.

⁸ PECO staat voor Pays d'Europe Centrale et Orientale of landen van Midden- en Oost-Europa. Het betreft hier Polen, Hongarije, Roemenië, Slowakije, Tsjechië, Estland, Letland, Litouwen en Slovenië.

⁹ http://mineco.fgov.be/SME/Reglementation/beroepskaart_nl.htm#P7_111.

Vermits nog niet ontvankelijk verklaarde asielzoekers niet mogen werken, kunnen zij sowieso ook geen zelfstandigenkaart aanvragen. Ook ontvankelijk verklaarde asielzoekers kunnen echter niet als zelfstandige aan de slag. Hun verblijfsrecht is slechts voorlopig en zolang zij geen erkenning als vluchteling hebben gekregen, zullen zij geen beroepskaart ontvangen. Zoals hierboven reeds vermeld, zijn onderdanen van de PECO-landen vrijgesteld van het bezitten van een beroepskaart. Indien een ontvankelijk verklaarde asielzoeker uit een PECO-land voldoet aan de gewone voorwaarden, kan hij als zelfstandige werken.

1.3 De bestaande regelgeving: samenvatting

We kunnen de basisprincipes uit de wet met betrekking tot de arbeidskaarten en vergunningen in onderstaande tabel samenvatten.

Tabel 3.2 Overzichtstabel arbeidskaarten en arbeidsvergunningen

	Wie doet aanvraag?	Geldigheid?	Waar werken?	Waar aanvragen?	Van toepassing op?
Arbeidskaart A	Werknemer zelf	Onbepaalde duur	Alle in loondienst uitgeoefende beroepen	Lokale VDAB kantoor in de woonplaats van de werknemer	Voor wie kan aantonen dat hij gedurende de voorbije 10 jaar, 4 jaar lang gewerkt heeft met een arbeidskaart B
Arbeidskaart B	Werkgever vraagt werkvergunning aan	Bepaalde duur (12 maanden)	Eén bepaalde werkgever	Lokale VDAB-kantoor in de plaats van tewerkstelling	Meestal voor bijzondere categorieën werknemers waarvan er een tekort is op de Belgische arbeidsmarkt. Het betreft hoog opgeleid personeel, leidinggevend personeel, stagiaires, gespecialiseerde techniekers, professionele sporters, au pair jongeren, ...
Arbeidskaart C	Werknemer zelf	Bepaalde duur, nl. 12 maanden	Alle in loondienst uitgeoefende beroepen	Lokale VDAB-kantoor in de woonplaats van de werknemer	

Bron: Eigen onderzoeksgegevens

1.4 De huidige situatie

Over de evolutie van het aantal uitgereikte arbeidskaarten wordt gerapporteerd in het jaarrapport van de Cel Migratie (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005). Daarbij wordt steevast opgemerkt dat het aantal afgeleverde arbeidskaarten en -vergunningen geen exacte weergave is van het aantal vreemde werknemers dat in het betrokken jaar in Vlaanderen werd tewerkgesteld en dat het moeilijk is om op basis van het aantal afgeleverde arbeidskaarten exact zicht te krijgen op de evolutie van de tewerkstelling van allochtone werknemers.

Voor 2004 kunnen we het volgende beeld schetsen.

Tabel 3.3 Evolutie in aantal aangevraagde arbeidskaarten tussen 2003 en 2004

	2003	2004
Arbeidskaart A	124	35
Arbeidskaart B	5 402	5 269
Arbeidskaart C	9 770	12 582

Bron: Jaarrapport 2004, Administratie Werkgelegenheid

Het aantal toegekende arbeidskaarten A is gedaald; het aantal uitgereikte arbeidskaarten A is minimaal. Het aantal arbeidskaarten B dat is toegekend in 2004, is eveneens gedaald. Deze daling is voornamelijk toe te schrijven aan de gewijzigde reglementering waardoor sinds 1 april 2003 arbeidskaarten C worden toegekend aan personen die vroeger in aanmerking kwamen voor een arbeidskaart B (bv. studenten, gemachtigd of toegelaten verblijf, gezinshereniging, ...). Het aantal afgeleverde arbeidskaarten C, ter vervanging van deze andere kaarten, is dan ook fors gestegen.

Voor de doelgroepen die wij in dit onderzoek bespreken, is de arbeidskaart C de belangrijkste. In de onderstaande tabel geven we de aantallen weer van de verschillende groepen die in 2003 en 2004 een arbeidskaart C hebben aangevraagd.

Opvallend is dat de groep van de kandidaat-vluchtelingen bijna één derde uitmaakt van alle aanvragers van een arbeidskaart C.

Er dient wel bij opgemerkt te worden dat het aanvragen van een arbeidskaart C niet onmiddellijk betekent dat deze persoon ook effectief tewerkgesteld is. Het is voldoende om zich in een bepaalde verblijfssituatie te bevinden om een arbeidskaart C te bekomen.

Tabel 3.4 Aantal aanvragers van een arbeidskaart C in 2003 en 2004

Arbeidskaart C	2003	2004
Echtgenoot en kind diplomaat/consul	0	0
Echtgenoot onderdaan EER	1	0
Gezinshereniging art. 17, 5°	586	707
Kandidaat-vluchteling	6 721	8 043
Samenwoners	455	636
Slachtoffer mensenhandel met BIVR	63	79
Slachtoffer mensenhandel met aankomstverklaring	37	14
Student	1 421	2 041
Tijdelijk verblijf met BIVR	495	1 061
Totaal	9 779	12 581

Bron: Jaarrapport 2004, Administratie Werkgelegenheid

2. Verblifsstatuten

In dit deel van het hoofdstuk bespreken we de verschillende verblifsstatuten. Hierbij kunnen we een aantal onderscheidingen maken. Een belangrijk onderscheid is dat tussen een verblijf van korte duur, een verblijf van bepaalde of beperkte duur en een verblijf van onbepaalde duur. In wat volgt geven we een korte toelichting rond deze verblifsstatuten. Tevens geven we telkens aan voor welk verblifsdocument deze personen in aanmerking komen. De overgrote meerderheid aan informatie is terug te vinden in een publicatie van het VMC (Somers & Neuckens, 2004; Neuckens, 2002) en op de website <http://www.vreemdelingenrecht.be>. Ook zijn we Josse Barbé van de Administratie Werkgelegenheid erg dankbaar om onze gids te zijn in deze complexe materie.

2.1 Kort verblijf

Een eerste verblifsstatuut is dat van vreemdeling met een kort verblijf. Het betreft hier vreemdelingen die gemachtigd zijn om maximaal drie maanden in België te verblijven. Het betreft hier onder meer toeristen (bijlage 3), EU-werknemers met een contract van minder dan drie maanden (bijlage 22), mensen die hier zijn voor een zakenverblijf of een medisch verblijf (bijlage 3), artiesten (bijlage 3), beroepssporters (bijlage 3) en journalisten (bijlage 3).

2.2 Beperkt verblijf

Een tweede verblijfsstatuut is dat van vreemdeling met een beperkt verblijf. De vreemdeling moet een machtiging ontvangen van de minister of de Dienst Vreemdelingenzaken om langer dan drie maanden in België te kunnen verblijven.

In principe moet de aanvraag voor dit verblijfsstatuut vooraf, in de Belgische ambassade of consulaat in het herkomstland, ingediend worden. Vervolgens wordt deze aanvraag vanuit de ambassade of het consulaat overgemaakt aan het bureau Visa van de Dienst Vreemdelingenzaken in Brussel die de beslissing neemt. Bij een positieve beslissing wordt een visum type D afgeleverd aan de vreemdeling. Met behulp van dit visum kan de vreemdeling naar België komen en zich laten registreren in het vreemdelingenregister.

Slechts in buitengewone omstandigheden kan de aanvraag worden ingediend bij de burgemeester van de feitelijke verblijfplaats in België (art. 9, lid 3 verblijfs-wet). Het is het gemeentebestuur dat de feitelijke verblijfplaats van de vreemdeling onderzoekt en de aanvraag doorstuurt naar de Dienst Vreemdelingenzaken, die de uiteindelijke beslissing neemt. Bij een positieve beslissing is het deze dienst die aan de gemeente de instructie geeft om de vreemdeling in te schrijven in het vreemdelingenregister.

De vreemdeling ontvangt vervolgens een *bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister (BIVR) van beperkte duur* (de zogenaamde 'witte kaart', weliswaar van beperkte duur). De voorwaardelijk geregulariseerden op basis van artikel 9, lid 3 vallen ook onder dit verblijfsstatuut. Na het verloop van deze duur, moeten zij aantonen dat zij tijdens deze periode gewerkt hebben, alvorens in aanmerking te komen voor een verlenging.

Deze machtiging tot een voorlopig verblijf wordt enkel toegestaan in een aantal specifieke gevallen, zoals voor een verblijf als student, voor een verblijf in het kader van een duurzame relatie, in geval van zeer prangende humanitaire redenen, voor terugkeer na afwezigheid en uitzonderlijk voor een verblijf als werknemer of als zelfstandige.

Naast een BIVR van beperkte duur, is er ook nog een *BIVR van onbepaalde duur*. Deze witte kaart, geldig voor een beperkte duur, mag niet verward worden met de witte kaart die iemand ontvangt indien hij hier voor onbepaalde tijd mag blijven, zoals we hieronder zullen aangeven.

2.3 Onbepaalde duur

Een derde verblijfsstatuut is dat van vreemdeling met een verblijf van onbepaalde duur. Een belangrijk onderscheid hierbij is het onderscheid tussen vreemdelingen die hier voor onbepaalde duur mogen *verblijven* en vreemdelingen die zich hier voor onbepaalde duur mogen *vestigen*.

Zo zijn er enerzijds vreemdelingen die een machtiging tot verblijf van onbepaalde duur hebben (eveneens een 'witte kaart', maar dan een BIVR voor onbepaalde duur) en anderzijds vreemdelingen die in België gemachtigd zijn tot vesti-

ging. Zij zijn in het bezit van ofwel een identiteitskaart voor vreemdelingen (de zogenaamde 'gele kaart') of van een verblijfskaart van een onderdaan van een lidstaat der EEG (de zogenaamde 'blauwe kaart').

Dit is toch wel een pertinent onderscheid aangezien een gevestigde vreemdeling (gele en blauwe kaart) op nogal wat vlakken een sterker statuut bezit dan een vreemdeling die slechts gemachtigd is voor een verblijf van onbepaalde duur (witte kaart). Zo is een gele of blauwe kaart geldig voor vijf jaar en wordt ze automatisch verlengd. Een witte kaart daarentegen dient jaarlijks verlengd te worden. Tevens zijn aan een gele of blauwe kaart meer rechten verbonden dan aan een witte kaart.

Een negental categorieën van vreemdelingen komt in aanmerking voor een witte verblijfskaart van onbepaalde duur:

- sommige categorieën van arbeidsmigranten die een aantal jaren tijdelijk in België hebben verbleven;
- de familieleden van niet-EU/EER-onderdanen met vast verblijf in België;
- de vreemdelingen die in het kader van duurzame samenwoning 3,5 jaar met een BIVR van beperkte duur in België hebben verbleven;
- de erkende vluchtelingen;
- de slachtoffers van mensenhandel die voor de rechtbank als getuige tegen de beschuldigde mensenhandelaars moeten optreden;
- de niet-begeleide minderjarige vreemdelingen waarvoor na drie jaar tijdelijk verblijf nog geen oplossing in het herkomstland gevonden werd;
- de vreemdelingen die geregulariseerd werden voor onbepaalde duur;
- de vreemdeling die voldoet aan de wettelijke voorwaarden om de Belgische nationaliteit te bekomen of ze te herkrijgen, zonder dat vereist is dat hij gedurende twaalf maanden die aan de aanvraag vooraf gaan, zijn hoofdverblijf in België moet hebben, noch dat een verklaring moet afgelegd worden;
- de vrouw die de Belgische nationaliteit verloren heeft door haar huwelijk of door het verwerven van een vreemde nationaliteit door haar echtgenoot.

Een zestal categorieën van vreemdelingen komt in aanmerking om een vestigingskaart te bekomen:

- de familieleden van Belgen of EU/EER-vreemdelingen die een procedure voor gezinshereniging hebben doorlopen;
- de familieleden van gevestigde niet-EU/EER-vreemdelingen die via gezinshereniging een BIVR hebben gekregen, en die ten vroegste na zeven maanden een machtiging tot vestiging hebben aangevraagd;
- de vreemdelingen die regelmatig en ononderbroken gedurende vijf jaar in België verblijven en die reeds in het bezit zijn van een witte kaart zonder voorwaarden, geldig voor onbepaalde duur;
- de EU/EER-vreemdelingen, voorzover ze voldoende middelen van bestaan kunnen bewijzen. In regel zullen zij dus werk moeten vinden om een positief antwoord op hun vestigingsaanvraag te krijgen;

- de vreemdeling die voldoet aan de wettelijke voorwaarden om de Belgische nationaliteit te bekomen of om ze te herkrijgen door een nationaliteitsverklaring of -keuze, van zodra hij in het bezit is van een BIVR voor onbepaalde duur;
- de vrouw die de Belgische nationaliteit verloren heeft, door haar huwelijk of door het verwerven van een vreemde nationaliteit door haar echtgenoot, van zodra ze een BIVR van onbepaalde duur bezit.

2.4 Mensen in procedure

Een vierde verblijfsstatuut is dat van vreemdelingen die in een verblijfsprocedure zitten en tijdelijk in België verblijven.

Vreemdelingen die een aanvraag voor gezinshereniging hebben ingediend, krijgen in afwachting van een beslissing een immatriculatieattest (model A, oranje kaart voor niet-EU/EER-vreemdelingen; model B, paarse kaart, voor EU/EER-vreemdelingen). Dit attest is, afhankelijk van de situatie, vijf maanden tot één jaar geldig.

De gezinsherenigers, van wie de aanvraag voorlopig werd afgewezen, krijgen een bijlage 35. Dit is een tijdelijk verblijfsdocument dat in afwachting van een definitieve beslissing maandelijks verlengd wordt.

Vreemdelingen die in de asielprocedure zitten, verblijven in afwachting van een eventuele erkenning als vluchteling tijdelijk in België. Zij zijn ofwel in het bezit van een uitwijzingsbevel (bijlage 25bis of bijlage 26is) dat maandelijks verlengd wordt, of van een immatriculatieattest (model A, oranje kaart) dat om de drie maanden verlengd wordt.

Slachtoffers mensenhandel en niet-begeleide minderjarigen krijgen in eerste instantie, in afwachting van een BIVR van bepaalde duur, een aankomstverklaring (bijlage 3). Deze is drie maanden geldig en kan één maal met drie maanden verlengd worden.

2.5 Personen zonder wettig verblijf

Een laatste statuut, of eerder non-statuut, zijn de vreemdelingen die zonder wettig verblijf in België aanwezig zijn. We kunnen een onderscheid maken tussen verschillende groepen van mensen zonder wettig verblijf. Een belangrijk onderscheid kunnen we maken op basis van hun legale status in het verleden.

De *clandestiene* migranten zijn die personen die legaal (via een toeristenvisum dat verlopen is) of illegaal het land zijn binnengekomen, zonder ooit een verblijfsvergunning te hebben aangevraagd.

Naast deze groep van clandestiene migranten, is er nog de groep van *uitgeprocedeerden*. Deze hebben in tegenstelling tot de clandestienen, wel een verblijfsprocedure opgestart, maar zijn omwille van een definitieve weigering van hun verblijfsaanvraag in de illegaliteit terechtgekomen. Ze hebben een tijdje legaal in België

verbleven, alvorens in de illegaliteit terecht te komen. Tot deze groep van uitgeprocedeerden horen onder andere de uitgeprocedeerde asielzoekers, de uitgeprocedeerde gezinsherenigers, de uitgeprocedeerde samenwoners, de slachtoffers van mensenhandel, de buitenlandse studenten zonder verblijfsrecht, vreemdelingen die hun diplomatiek statuut verloren zijn, ex au pair jongeren en ex-arbeidsmigranten.

3. Arbeids- en beroepsopleidingsmogelijkheden per categorie

In paragraaf 2 hebben we de verschillende verblijfsstatuten overlopen. In dit deel bekijken we de verschillende groepen die we in dit onderzoek van naderbij onderzocht hebben. We gaan voor elk van deze groepen na welke verblijfsdocumenten zij hebben, in welke mate zij mogen werken, of ze zich kunnen inschrijven bij de VDAB om een beroepsopleiding te volgen en in welke mate ze in aanmerking komen voor sociale steun.

3.1 Asielzoeker

Een belangrijk onderscheid bij asielzoekers met betrekking tot arbeid, is het onderscheid tussen asielzoeker die in de ontvankelijkheidsfase zitten en de asielzoekers die in de gegrondheidsfase zitten (voor een uitvoerige beschrijving van deze verschillende procedurestappen verwijzen we naar het volgende hoofdstuk).

Een asielzoeker tijdens de ontvankelijkheidsfase beschikt over een verblijfsdocument, getiteld 'bijlage 25/26', en een immatriculatieattest (als er nog geen beslissing is) of een 'bijlage 25bis/26bis' (als hij in beroep gaat tegen zijn ontvankelijkheidsverklaring).

Met dit verblijfsdocument mag een asielzoeker niet officieel werken op de Belgische arbeidsmarkt. Zij kunnen echter in uitzonderlijke gevallen wel een arbeidskaart B bekomen voor werk waarvoor men niemand vindt op de Belgische arbeidsmarkt.

Met deze verblijfsdocumenten kan de asielzoeker zich inschrijven voor een VDAB-opleiding. Indien de betrokkene steun krijgt, komt hij in aanmerking voor een premie. Tevens heeft de ontvankelijk verklaarde asielzoeker in principe toegang tot een IBO of inschuifopleiding. De ontvankelijk verklaarde asielzoeker heeft recht op maatschappelijke dienstverlening van het OCMW dat hen ofwel is toegewezen op basis van het spreidingsplan, of van het OCMW van de plaats van verblijf voor vreemdelingen die legaal zijn binnengekomen.

Deze groep van asielzoekers hebben recht op materiële opvang. Zij worden ofwel doorverwezen naar een Onthaalcentrum (van het Rode Kruis of de Federale Overheid), naar een Lokaal Opvang Initiatief (LOI) van een OCMW of naar een opvanginitiatief van een NGO die zich met maatschappelijke dienstverlening bezighoudt. Er is een uitzondering voor asielzoekers tijdens de ontvankelijkheids-

fase die asiel hebben aangevraagd voor 2001. Zij hebben nog wel recht op financiële steun van het OCMW.

Wanneer een asielzoeker ontvankelijk verklaard wordt, krijgt hij een immatriculatieattest (oranje kaart). De asielzoeker die in de gegrondheidsfase zit, kan een arbeidskaart C aanvragen en kan hiermee in loondienst tewerkgesteld worden bij een werkgever. Tevens kan hij een beroepskaart aanvragen om een zelfstandige activiteit te beginnen. Deze wordt echter meestal geweigerd.

3.2 Erkende vluchtelingen

Een erkend vluchteling is iemand die de ganse asielprocedure met succes doorlopen heeft. Nadat een ontvankelijk verklaarde asielzoeker een positief antwoord krijgt naar aanleiding van het gegrondheidsonderzoek, wordt hij erkend als vluchteling. Hij beschikt dan over een vluchtelingenattest en een bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister (BIVR), geldig voor één jaar, dat verlengbaar is zonder enige vorm van beperking.

Erkende vluchtelingen zijn vrijgesteld van het aanvragen van een arbeidskaart. Zij hebben om te werken geen arbeidskaart nodig. Ook moet een werkgever voorafgaandelijk geen arbeidsvergunning aanvragen om een erkend vluchteling tewerk te stellen. Zij komen ook in aanmerking voor alle werkgelegenheidsmaatregelen (o.a. activa, WEP-plus, art. 60 OCMW, ...). Tevens mogen zij als zelfstandigen werken. Hiervoor hebben zij geen arbeidskaart nodig.

Een erkend vluchteling kan zich inschrijven bij de VDAB voor een beroepsopleiding. Als de betrokkene steun trekt, komt hij in aanmerking voor een premie. Tevens komt hij in aanmerking voor een IBO- of inschuifopleiding.

Qua sociale steun is een erkend vluchteling gelijkgesteld met alle Belgen. Zo heeft hij recht op maatschappelijke integratie. Dit recht op maatschappelijke integratie kan bestaan uit de toekenning van een leefloon en een (begeleiding naar) tewerkstelling. Het leefloon is een financiële steun waar wettelijk vaste bedragen voor zijn vastgelegd, naargelang de betrokkene alleenstaand of samenwonend is en of de persoon kinderen ten laste heeft. Deze toekenning van een leefloon kan gepaard gaan met een geïndividualiseerd project, dat gericht is op tewerkstelling of op integratie in de maatschappij, waarbij het OCMW, de betrokkene en eventueel derden een wederzijds engagement tegenover elkaar aangaan.

Het is belangrijk te vermelden dat personen, jonger dan 25 jaar een recht hebben op effectieve tewerkstelling binnen de drie maanden na aanvraag of op een geïndividualiseerd project dat binnen een bepaalde periode leidt tot een arbeidsovereenkomst. Personen vanaf 25 jaar hebben ook recht op tewerkstelling, alleen zijn voor deze groep geen specifieke termijnen vastgelegd.

3.3 Gezinshereniging

Bij gezinsherenigers maken we een verschil tussen de hereniging van een vreemdeling met enerzijds een EU/EER-onderdaan of Belg en anderzijds met een niet-EU/EER-onderdaan met vast verblijf.

3.3.1 Gezinshereniging van een vreemdeling met een EU/EER-onderdaan of Belg

Een gezinshereniger met een EU/EER-onderdaan of Belg kan een viertal verschillende statuten hebben die gelijk lopen met een viertal fasen die deze gezinshereniger kan doorlopen.

In een eerste fase ontvangt een kandidaat-volgmigrant een bijlage 19 en een attest van immatriculatie dat vijf maanden geldig is. Tijdens deze fase heeft de gezinshereniger voor werk in loondienst geen arbeidskaart nodig. Voor een zelfstandige activiteit moet hij nog wel een beroepskaart aanvragen. Ook kan de gezinshereniger zich in deze fase inschrijven bij de VDAB om een beroepsopleiding te volgen.

Indien de aanvraag tot gezinshereniging geweigerd wordt, kan de kandidaat-gezinshereniger hiertegen in een tweede fase beroep aantekenen. Na dit verzoek om herziening ontvangt de kandidaat-gezinshereniger een verblijfsdocument bijlage 35, dat maandelijks verlengd kan worden. Ook tijdens deze beroepsfase is de kandidaat-gezinshereniger gemachtigd te werken in loondienst zonder dat hij een arbeidskaart dient aan te vragen. Een beroepskaart kan hij in deze fase niet aanvragen.

Wat sociale steun betreft, is er geen verschil tussen deze eerste twee categorieën. Zo zijn de echtgenoten verplicht elkaar (financieel) bij te staan. Indien beide behoeftig zijn, hebben ze recht op een verhoogde uitkering.

Er zijn een aantal factoren die een beslissing negatief kunnen beïnvloeden. Als beide partners apart gevestigd zijn, houdt dit een risico op weigering van de gezinshereniging in. En als de ouders ten laste of de kinderen ten laste OCMW-steun trekken, lopen zij het risico dat er een negatieve beslissing genomen wordt over hun verzoek tot herziening.

Na het succesvol doorlopen van de voorgaande stappen, ontvangt de kandidaat-gezinshereniger in een derde fase een identiteitskaart voor vreemdelingen (gele kaart indien het een niet-EU/EER-gezinlid betreft) of een verblijfskaart van een onderdaan van een lidstaat van de EG (blauwe kaart indien het om een EU/EER-gezinlid gaat). Om te werken in loondienst, is de gezinshereniger vrijgesteld van het bezitten van een arbeidskaart. Met dit statuut kan de erkende gezinshereniger zich ook inschrijven bij de VDAB voor een beroepsopleiding.

Indien de betreffende persoon alleenwonend is en geen bijstand ontvangt van zijn partner, kan het OCMW tussenkomen. Het OCMW kan deze tussenkomst wel terugvorderen van de partner van de desbetreffende persoon.

Een laatste mogelijke fase betreft een weigering van de gezinsherenigingsaanvraag. Het verzoek tot herziening van de weigering tot gezinshereniging kan

worden afgewezen. De persoon in kwestie krijgt dan een bevel om het grondgebied te verlaten (bijlage 13) of krijgt geen enkel document. Op dat moment kan de afgewezen gezinshereniger niet meer wettig werken. De werkgever die een afgewezen gezinshereniger toch tewerkstelt, is strafbaar. Tevens ontvangt deze persoon geen OCMW-steun meer, met uitzondering van dringende medische hulp die de echtgeno(o)t(e) niet kan betalen.

3.3.2 Gezinshereniging van een vreemdeling met een niet-EU/EER-onderdaan met vast verblijf

Een gezinshereniger met een niet-EU/EER-onderdaan met vast verblijf, kan net als een gezinshereniger met een EU/EER-onderdaan of een Belg, een viertal statuten hebben die gelijk lopen met een aantal fasen in de procedure.

Een gezinshereniger ontvangt in de eerste fase een immatriculatieattest, met een geldigheidsduur van één jaar, en een bijlage 15bis. De gezinshereniger kan werken in loondienst als hij een arbeidskaart B heeft bekomen. Voor zelfstandige activiteiten heeft de gezinshereniger steeds een beroepskaart nodig.

Een persoon die in het kader van een gezinshereniging met een niet-EU/EER-onderdaan een machtiging tot verblijf heeft gekregen, ontvangt een BIVR van onbepaalde duur of een identiteitskaart voor vreemdelingen (gele kaart).

3.4 Geregulariseerden

Geregulariseerde vreemdelingen zijn vreemdelingen die gemachtigd zijn tot een verblijf van langer dan drie maanden. Op het moment dat zij geregulariseerd werden, beschikten zij ofwel niet over de nodige verblijfsdocumenten (= personen zonder wettig verblijf) of beschikten zij slechts over een tijdelijk of onzeker verblijfsdocument (= asielzoekers, personen in de procedure gezinshereniging, ...). Hun verblijf werd geregulariseerd ofwel tijdens de eenmalige regularisatiecampagne van 2000-2001 of op basis van artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet.

In de nadagen van 1999 besliste de Belgische overheid een grote groep vreemdelingen de kans te geven om hun verblijf te regulariseren. Op 22 december 1999 werd hiertoe een speciale regularisatiewet gestemd betreffende de verblijfsregularisatie van bepaalde categorieën buitenlanders. Begin 2000 ging de campagne zelf van start.

Deze *tijdelijk* geregulariseerden krijgen een BIVR (witte kaart), geldig voor zes maanden of één jaar, dewelke verlengd kan worden onder bepaalde omstandigheden. Om te werken in loondienst moeten deze tijdelijk geregulariseerden een arbeidskaart C aanvragen. Een van de voorwaarden voor een verlenging van hun tijdelijk verblijfsdocument, is dat zij kunnen aantonen dat zij tijdens de voorbije periode gewerkt hebben.

De regularisatieaanvragers die *permanent* geregulariseerd zijn, ontvangen een BIVR (witte kaart) voor één jaar zonder voorwaarden. Om in loondienst te kunnen

werken, zijn zij vrijgesteld van het bezitten van een arbeidskaart. Zowel de tijdelijk als de permanent geregulariseerden kunnen zich bij de VDAB inschrijven om een beroepsopleiding te volgen. Tevens hebben beide groepen recht op maatschappelijke dienstverlening van het OCMW.

Dan zijn er nog die vreemdelingen die in België verblijven zonder wettige verblijfstitel, maar die wel een ontvangstbewijs hebben van hun regularisatieaanvraag. Deze regularisatieaanvragers komen in aanmerking voor een voorlopige arbeidsvergunning. Zij kunnen zich inschrijven bij de VDAB om een beroepsopleiding te volgen. Zij hebben in de regel geen recht op sociale steun. Zij hebben wel recht op dringende medische hulp. Enkel uitgeprocedeerde asielzoekers die in beroep gaan bij de Raad van State komen in aanmerking voor sociale steun.

Naast deze eenmalige regularisatiecampagne kan regularisatie nog steeds op basis van artikel 9, lid 3 van de Vreemdelingenwet. Een vreemdeling die met een precair verblijfsstatuut of zonder wettige verblijfsdocumenten in België verblijft, kan een regularisatie van zijn verblijf aanvragen op basis van artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet. Hiertoe moet hij in een brief uiteenzetten op welke basis hij een verblijf in België wil bekomen. In deze brief moet hij tevens aangeven welke de buitengewone omstandigheden zijn waardoor hij deze aanvraag niet in het buitenland heeft kunnen doen. De regularisatieaanvragen die nu nog ingediend worden, vallen allemaal onder deze bepaling van de Vreemdelingenwet.

In tegenstelling tot de regularisatiecampagne worden de meeste regularisatieaanvragen op basis van artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet afgewezen. Daarenboven wordt bij een positieve beslissing niet altijd een verblijfsdocument van onbepaalde duur afgeleverd. De aanvrager kan ook een machtiging van beperkte duur (meestal zes maanden) krijgen. Personen die een regularisatieaanvraag onder artikel 9.3 hebben aangevraagd, komen niet in aanmerking voor een arbeidsvergunning, met uitzondering van zij die hier voor 1 januari 1993 waren.

3.5 Mensen zonder wettig verblijf

Het betreft hier vreemdelingen die zonder legale verblijfstitel op het Belgisch grondgebied vertoeven. We kunnen deze mensen zonder wettig verblijf indelen naargelang zij vroeger een legale verblijfsstatus hadden in België of niet.

We kunnen drie verschillende groepen onderscheiden. Een eerste groep betreft die personen die illegaal België zijn binnengekomen of met een toeristenvisum en die hier verblijven zonder een verblijfsvergunning aan te vragen. Deze groep van *clandestienen* is van meet af aan illegaal in ons land. Een tweede groep betreft de *uitgeprocedeerden*. Dit zijn vreemdelingen die wel een verblijfsprocedure in België hebben opgestart, maar bij een definitieve weigering van hun verblijfsaanvraag in de illegaliteit terechtkomen. Een derde groep betreft de *verbannen vreemdelingen en de ex-gevestigde vreemdelingen* die aanvankelijk een definitieve verblijfsvergunning hadden, maar deze zijn kwijtgespeeld.

Omdat ze niet over de nodige wettige verblijfsdocumenten beschikken om in België te verblijven, kunnen ze ook hier niet officieel tewerkgesteld worden. Ze kunnen zich ook niet bij de VDAB inschrijven voor een beroepsopleiding. Een voorwaarde om deze cursussen te volgen, is immers dat men is ingeschreven bij de VDAB als werkzoekende. Omdat één van de inschrijvingsvoorwaarden bij de VDAB het legaal verblijf in België is, is dit voor iemand zonder verblijfspapieren niet mogelijk. Een uitzondering hierop vormen de mensen zonder wettig verblijf die in de regularisatiecampagne zitten. Zij kunnen zich wel inschrijven bij de VDAB als werkzoekende, en kunnen wel de beroepsopleidingen bij de VDAB volgen.

Toch hebben mensen zonder wettig verblijf een aantal rechten waarop ze zich in België in principe kunnen beroepen.¹⁰ Een eerste belangrijk recht is het recht op *onderwijs, vorming en opleiding*. Het recht op onderwijs is een basisrecht voor elke minderjarige, dus ook voor kinderen zonder wettig verblijf. Deze kinderen worden in het algemeen beschouwd als normale leerlingen. Maar in praktijk gaan een aantal kinderen en jongeren zonder papieren niet naar school, omdat de ouders het niet kunnen bekostigen. Deze ouders komen door hun onwettige verblijfsstatus bovendien niet in aanmerking voor een studietoelage van de Vlaamse Gemeenschap. Toch geldt voor deze kinderen ook de leerplicht. De overheid kan die ouders die het recht op onderwijs voor hun kinderen niet realiseren, sanctioneren. In praktijk kan de overheid dit moeilijk controleren, juist omdat de mensen zonder wettig verblijf niet ingeschreven zijn in het rijksregister of in het vreemdelingenregister.

Naast het recht op onderwijs voor kinderen en jongeren zonder verblijf, kunnen we ons ook de vraag stellen in welke mate meerderjarigen recht hebben op professionele vorming en opleiding. Om toegelaten te worden tot een hogeschool of universiteit is wettelijk gezien geen legale verblijfsstatus vereist. In praktijk beschikken een universiteit en een hogeschool echter over een grote mate van autonomie met betrekking tot wie ze toelaten tot een opleiding. Sommige universiteiten zullen dan ook weigeren om mensen zonder wettige verblijfsdocumenten in te schrijven. Ook komt iemand zonder wettige verblijfsdocumenten niet in aanmerking voor een studietoelage van de Vlaamse Gemeenschap.

Volwassenen kunnen ook geen opleiding volgen bij opleidingsinstanties die gesubsidieerd worden door de overheid. Met het oog op controles, moeten deze instanties soms de namen en adressen van de cursisten doorgeven. Wanneer uit deze controles zou blijken dat de cursisten niet ingeschreven zijn in het bevolkingsregister, ontvangt de opleidingsverschaffende instantie voor deze cursist geen subsidie. Vandaar dat bepaalde instellingen studenten zonder wettelijke verblijfsdocumenten zullen weigeren.

¹⁰ Voor een uitvoerige bespreking van deze rechten, verwijzen we door naar Bruggen, Neuckens en Somers (2003).

Een tweede recht betreft het recht op *gezondheidszorg*. Voor een vreemdeling zonder wettig verblijf is de toegang tot de nodige gezondheidszorg niet altijd makkelijk. Door hun illegale status zullen mensen zonder wettig verblijf niet snel de stap zetten om zich te laten verzorgen in een ziekenhuis, uit schrik dat de overheid hen op het spoor komt. Bovendien worden ze in een ziekenhuis vaak doorgestuurd. Sommige hulpverstrekkers vrezen dat de rekening niet betaald zal kunnen worden door de hulpvrager en weigeren hem daarom.

Vermits een vreemdeling zonder wettig verblijf niet legaal kan werken in België, heeft hij in principe ook geen toegang tot de socialezekerheidsvoorzieningen. In een aantal uitzonderlijke gevallen is dit wel mogelijk. Er bestaat een fenomeen dat we 'witte zwartwerkers' kunnen noemen. Deze mensen zonder wettig verblijf zijn ingeschreven bij een werkgever die voor hen sociale bijdragen betaalt, zonder er echter bij stil te staan dat deze personen helemaal niet mogen werken. In deze gevallen is er wel een inschrijving in het ziekenfonds mogelijk op basis van het 'bewijs van onderwerping aan de sociale zekerheid', ingevuld door de werkgever. Ook kunnen een illegaal verblijvende echtgeno(o)t(e) en kinderen jonger dan 25 jaar van een gerechtigde, ingeschreven worden als personen 'ten laste van de gerechtigde'.

Een student die ingeschreven is in een erkende onderwijsinstelling en hier dagonderwijs volgt, kan zich bij het voorleggen van zijn studiegetuigschrift in regel stellen met de ziekteverzekering.

Een derde recht betreft het recht op *inkomenszekerheid*. Er bestaan drie verschillende legale mogelijkheden om een inkomen te garanderen.

Een eerste mogelijkheid is een inkomen te verdienen door te gaan werken. Mensen zonder wettig verblijf kunnen echter niet legaal werken als zelfstandige of in dienstverband. Om legaal te werken, moet men immers niet enkel 'wit' werken, maar men moet ook aan de andere legale voorwaarden voldoen om als vreemdeling te mogen werken. Ze moeten in het bezit zijn van een geldige arbeidskaart of beroepskaart en een geldige verblijfsvergunning hebben. En dat is niet het geval.

Een tweede manier voor iemand zonder wettig verblijf om aan een legaal inkomen te geraken, is via OCMW-steun. De OCMW-wet uit 1976 geeft aan waarom het OCMW oorspronkelijk is opgericht, namelijk om 'alle behoeftige mensen op het grondgebied toch nog een menswaardig leven te kunnen bieden'. Doorheen de jaren zijn er echter een aantal wetswijzigingen doorgevoerd, waardoor dit principe niet meer opgaat voor mensen zonder wettig verblijf. Enkel voor dringende medische hulp komt het OCMW nog tussenbeide. OCMW's hebben echter in deze materie een grote mate van autonomie. Ze kunnen zelf beslissen om mensen zonder wettig verblijf die geen recht hebben op steun, toch (financieel) te steunen. In dat geval moeten ze deze steun wel uit eigen middelen betalen. Ook zijn er een aantal uitzonderlijke gevallen waarin mensen zonder wettig verblijf OCMW-steun kunnen afdwingen via een beroep bij de arbeidsrechtbank. Het betreft hier mensen zonder papieren met kinderen die het Kinderrechtenverdrag en het recht op een menswaardig bestaan, invoeren. In het geval van ernstig medische redenen

kan tevens steun afgedwongen worden. Ten slotte kan iemand zonder wettig verblijf die nog steeds wacht op een definitieve beslissing naar aanleiding van de regularisatiecampagne, OCMW-steun afdwingen.

Ten slotte is er nog een derde manier waarop iemand zonder wettige verblijfsdocumenten een inkomen kan verwerven, namelijk via de rechten die ze mogelijk hebben opgebouwd toen ze nog legaal verbleven. Een vreemdeling die tijdens de periode dat hij legaal in België verbleef, gewerkt heeft en bijdragen betaald heeft, heeft door zijn illegale status echter geen recht op een werkloosheidsuitkering. Ook opent werk het recht op gezinsbijslagen, zoals kindergeld, kraamgeld, adoptiegeld. Alle 'witte zwartwerkers' hebben in principe recht op deze gezinsbijslagen. Tevens kunnen mensen zonder wettig verblijf, die in 'het wit' tewerkgesteld werden, een pensioen ontvangen.

4. Van een 'onthaal' naar een 'inburgeringsbeleid'

4.1 Situering

Het Vlaams minderhedenbeleid situeert zich binnen de context van het Europees immigratiebeleid, het nationaal vreemdelingenbeleid (zoals nationaliteitsverwerving, stemrecht) en het regionaal integratiebeleid.

Op het terrein van het Europees immigratiebeleid, dat gericht is op beheersing en regulering van immigratie stellen we op Europees niveau een convergentie vast tussen de Europese landen (onder meer bewerkstelligt door het Verdrag van Rome, het Verdrag van Maastricht en het Schengenakkoord). Op het terrein is deze convergentie minder duidelijk zichtbaar en spelen nationale en regionale verschillen. De Gewesten (werkgelegenheid) en Gemeenschappen (onderwijs- en cultuurbeleid) formuleren sinds 1987 hun eigen integratiebeleid (Van Dijck, 2005). In Wallonië oriënteert men zich daarbij meer op het Franse assimilatiebeleid, in Vlaanderen meer op het Britse en Nederlandse integratiebeleid (Vermeulen, 1997). In wat volgt beperken we ons tot de Vlaamse context.

Het minderhedendecreet van 28 april 1998 regelt het wettelijk kader van het Vlaams beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden. Het minderhedenbeleid is een driesporenbeleid dat bestaat uit een *emancipatiebeleid* gericht naar allochtonen, erkende vluchtelingen, woonwagenbewoners en trekkende beroepsgroepen; een beleid voor de *nieuwkomers* dat over de jaren geëvolueerd is naar een inburgeringsbeleid en een *opvangbeleid* voor de mensen zonder een wettig verblijf.

Waar het *immigratiebeleid* gericht was op de tewerkstelling van geïmmigreerde arbeiders, is het *integratiebeleid* in de jaren tachtig een categoriaal welzijnszorgbeleid voor migranten. Momenteel volgt men vanuit het beleid een *inclusieve aanpak* waarin de bestaande integratiesector grotendeels moet worden opgenomen in de algemene welzijnsvoorzieningen. De (categoriale) integratiesector ligt ook onder vuur vanuit een gans andere hoek. Doorheen de jaren is de allochtone

gemeenschap zichzelf gaan organiseren en momenteel beschikken ze over een uitgebreid netwerk van zelforganisaties. Zij doen momenteel een sterk appèl op de overheid om het budget van de integratiesector via hen te kanaliseren onder het motto 'wat we zelf doen, doen we beter'.

Het *inburgeringsbeleid* is categoriaal én inclusief, wat betekent dat de inburgeringsbureaus op maat van de nieuwkomers een specifiek programma uitwerken en hen daarbij ook verwijst naar de reguliere voorzieningen zoals verschillende onderwijsinstellingen, welzijns- en gezondheidsvoorzieningen, socio-culturele organisaties, de VDAB of de zogenaamde 'derden organisaties', bestaande uit particuliere en lokale opleidings-, werkervarings- en begeleidingsprojecten (Vranken, Timmerman & van der Heyden, 2001).

In het integratiebeleid zien we gaandeweg nog een andere verschuiving, namelijk een verschuiving van een collectief idee van integratie (met behoud van eigen identiteit) waarbij de verantwoordelijkheid vooral bij de ontvangende samenleving en de overheid ligt, naar een individueel idee van integratie (burgerschap en inburgering) waarin de verantwoordelijkheid vooral bij de minderheden zelf is komen te liggen (Boender, 2001).

Er wordt steeds meer gepleit voor een meer dwingende aanpak tot integratie met als lichtend voorbeeld de Nederlandse 'Wet inburgering nieuwkomers' van 1999. In Nederland is er sinds 1 november 2004 een verstrenging in de regelgeving voor gezinsvormers en gezinsherenigers (zie ook voor meer informatie <http://www.inburgernet.nl>).¹¹ Als het in Nederland regent, druppelt het meestal in België. Het politiek debat in Vlaanderen is alleszins volop geopend.

De nieuwe Vlaamse minister van Inburgering, Marino Keulen stelde eind oktober 2004 zijn beleidsnota voor. Deze geeft aan welk beleid de minister de komende legislatuur wil voeren rond de verschillende bevoegdheden. Betreffende vreemdelingen lezen we onder meer dat iedereen die in Vlaanderen komt wonen binnen de twee jaar Nederlands moet (kunnen) spreken, dat het toepassingsgebied van het inburgeringsbeleid moet worden uitgebreid tot alle nieuwkomers (dus ook een verplichting voor de gezinsvormers en gezinsherenigers waarbij ook het criteria van 'achterstand' wegvalt (zie verder)), dat met de federale overheid wordt onderhandeld over een strengere nationaliteitswet, en ten slotte, dat de maatschappelijke overlast, waaronder 'illegaliteit' fors moet dalen tegen 2009 (Nieuwsbrief Foyer, nr. 81, 5 juli 2004).

¹¹ Zo is de minimumleeftijd voor gezinsvorming (niet gezinshereniging) opgehoogd van 18 naar 21 jaar en ook het normbedrag dat de hoofdpersoon moet verdienen, wil de vreemdeling in aanmerking komen voor gezinsvorming (niet gezinshereniging) is verhoogd. Voorts worden bij de beoordeling van de vraag of een vreemdeling een gevaar vormt voor de openbare orde, strafmaatregelen betrokken die voorheen buiten beschouwing bleven. Zie ook voor meer informatie <http://www.inburgernet.nl>.

4.2 Het nieuwe Vlaams inburgeringsbeleid: iedereen gelijk voor welke wet?

4.2.1 Wijzigingen in doelgroep

De ervaringen en knowhow opgedaan tijdens de zogenaamde experimentele fase van het onthaalbeleid werden geconsolideerd binnen het inburgeringsdecreet dat op 28 februari 2003 in het Vlaamse Parlement werd gestemd. Het inburgeringsdecreet ging in uitvoering op 1 april 2004. Het decreet definieert inburgering als "een interactief proces waarbij de overheid aan vreemdelingen een specifiek programma aanbiedt, dat hun enerzijds de mogelijkheid biedt om zich de nieuwe sociale omgeving eigen te maken en anderzijds ertoe bijdraagt dat de samenleving de personen van de doelgroep als volwaardige burgers gaat erkennen, met als doel een volwaardige participatie van die personen in de samenleving".

De beleidsscope evolueerde over de jaren van een selectief en vrijwillig 'onthaalbeleid' naar een meer algemeen en verplichtend 'inburgeringsbeleid' (vanaf 1 april 2004) in het kader van een algehele volwaardige maatschappelijke integratie.

De Vlaamse regering wenst zoals gezegd een 'sluitende aanpak' te realiseren. Tot de 'verplichte' doelgroep behoren alle nieuwkomers, dit zijn vreemdelingen van 18 jaar of ouder die zich recent en voor het eerst hebben ingeschreven in een gemeente van het Nederlandse taalgebied of in een gemeente in het gebied Brussel hoofdstuk (art. 3) met uitzondering van nieuwkomers uit lidstaten van de EER en nieuwkomers die gehuwd zijn met een EER-onderdaan of met een Belg. Internationale regels en Europese wetgeving verhinderen dat ze verplicht worden, maar ze zijn wel rechthebbend. Volgens een schatting van Deschamps (2003) van de Administratie Planning en Statistiek (APS) gaat het om minstens 25% van de nieuwkomers die niet verplicht kunnen worden (zij behouden wel het recht om daaraan te participeren). Zij behoren in grote mate bij de moeilijk te bereiken doelgroep van het onthaalbeleid.

Op basis van het minderhedendecreet van 28 april 1998 en de conceptnota onthaalbeleid van 14 juli 1998 kwamen alleen gezinsvormer en -herenigers, ontvankelijk verklaarde asielzoekers, erkende vluchtelingen en geregulariseerden, die achterstandskenmerken vertoonden, in aanmerking. Dit achterstandskenmerk valt nu dus weg. Hierdoor behoren ook nieuwkomers uit welvarende herkomstlanden zoals Japan, Amerika en Canada tot de doelgroep. De decretale tekst van 28 februari 2003 stelt wel reeds dat aan personen die achterstandskenmerken vertonen, kosteloos een inburgeringstraject wordt aangeboden.

In de beleidsnota van minister Marino Keulen van 23 september 2004 staat de wens om de doelgroepen uit te breiden met gezinsherenigers en gevestigde allochtonen ('oudkomers') die werk zoeken of die ouder zijn van schoolgaande kinderen. Ook wenst men een verplichte inburgering op maat voor personen die eerst in Vlaanderen een religieuze of levensbeschouwelijke functie komen uitoefenen, ook wanneer zij zich hier niet permanent vestigen. Daarentegen staat dat de inburge-

ringplicht voor ontvankelijk verklaarde asielzoekers in vraag wordt gesteld. De minister stelt ook een verstrenging van de sancties in het verschiet (Fermont, 2003; Degroote, 2004).

Zowel anderstaligen als Nederlandstaligen kunnen op een inburgeringscursus inschrijven (de betaling ervan is een apart te regelen aangelegenheid).

4.2.2 Veranderingen in MO, NT2 en loopbaanoriëntatie

Het primaire inburgeringstraject bestaat uit trajectbegeleiding en een vormingsprogramma met drie componenten: maatschappelijke oriëntatie, loopbaanoriëntatie en Nederlandse taallessen.

Men definieert maatschappelijke oriëntatie (MO) als een cursus met het doel om zelfstandig functioneren te verhogen, enerzijds door de kennis van de rechten en plichten en de kennis van en het inzicht in onze samenleving en haar basiswaarden aan te reiken en anderzijds door een aanzet te geven tot het ontwikkelen van enkele competenties die noodzakelijk zijn voor de zelfredzaamheid van de meerderjarige personen van de doelgroep (Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden, Jaarrapport 2002-2003).

De cursus duurt ongeveer zestig uren en wordt zoveel mogelijk in de eigen taal van de nieuwkomers of in een contacttaal georganiseerd. De cursus behandelt bijvoorbeeld de werking van de gemeentelijke diensten, het onderwijssysteem, de VDAB en de organisatie van de gezondheidszorg, de politieke structuur van België, de rechten en plichten van burgers, maar ook praktische onderwerpen zoals het openbaar vervoer, de post, afvalbeheer, ...

De cursus Nederlands voor anderstaligen (NT2) wordt gegeven door het Centrum voor Volwassenenonderwijs (CVO) aan hooggeschoolde nieuwkomers en het basispakket omvat 120 uren. Het Centrum voor Basiseducatie (CBE) biedt aan laaggeschoolden een basispakket aan van 180 lessen. Ter vergelijking, in Nederland volgen nieuwkomers gemiddeld 600 uur cursus tijdens het onthaaltraject en dit blijkt niet altijd voldoende om met een beroepsopleiding van start te gaan (Haertjens, 2004).

Aangezien het inburgeringsbeleid 'maatwerk' voorop stelt als een belangrijke doelstelling, is het de vraag in welke mate vanuit cliëntenperspectief de verschillende inburgeringstrajecten voldoende gediversifieerd zijn om te kunnen spreken van een kwalitatief, effectief en efficiënt inburgeringsbeleid. Het nieuw inburgeringdecreet bepaalt dat de hooggeschoolden de cursus maatschappelijke oriëntatie binnen de cursus NT2 (Nederlands voor anderstaligen), gegeven door de Centra voor Volwassenenonderwijs, krijgen. De hoogst opgeleide nieuwkomers krijgen zo een geïntegreerd pakket dat de cursus MO en Nederlandse taal bundelt (Fermont, 2003; Degroote, 2004).

Nieuwkomers die eerst een diploma wensen te behalen, behoren eveneens tot de groep van hooggeschoolden. Ze hebben in principe achteraf geen recht meer op trajectbegeleiding of loopbaanoriëntatie (Fermont, 2003; Degroote, 2004). De vraag

blijft met andere woorden in welke mate een voldoende hoge sociale en professionele zelfredzaamheid gehaald wordt. We zien dat de relatief korte interventie misschien wel de acute noden opvangt van een nieuwkomer, maar dat het ganse integratieproces een veel langdurigere aanpak vergt (Timmerman et al., 2000).

Voor loopbaanoriëntatie (LO) richting arbeidsmarkt werd uitgegaan van een aanbod van twintig uur. Inhoudelijk was LO in grote lijnen dezelfde; het was meestal een combinatie van informatieve groepsessies (al dan niet geïntegreerd binnen het pakket MO) en individuele co-gesprekken met de inburgeringsconsulent van VDAB en/of trajectbegeleider van het onthaalbureau. In concreto wordt deze afspraak op het werkveld verschillend ingevuld (Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden, Jaarrapport 2002-2003) Nieuwkomers zonder professioneel perspectief krijgen loopbaanoriëntatie in eigen taal op het onthaalbureau voorzover zij de cursus MO en trajectbegeleiding volgen (Degroote, 2004).

Sinds het uitvoeringsbesluit inburgering dat de Vlaamse regering op 30 januari 2004 definitief goedkeurde, heeft het onthaalbureau binnen het nieuw samenwerkingsverband (met Huis van het Nederlands en de VDAB) een beperkte opdracht met betrekking tot loopbaanoriëntatie en wordt de uitvoering ervan voor de nieuwkomers met een 'professioneel perspectief' toevertrouwd aan de VDAB.

Van de 14 500 nieuwkomers die naar schatting ieder jaar in Vlaanderen binnenkomen, heeft volgens de regering twee derde geen volledig inburgeringstraject nodig. Zij zouden direct in het reguliere taalaanbod en beroepsopleidingen van VDAB kunnen instappen (Haertjens, 2004). Nieuw is ook dat de onthaalbureaus een rol gaan spelen voor de minderjarige nieuwkomers, zij het die beperkt blijft tot het vinden van een gepaste school en waar nodig doorverwijzingen naar socio-culturele, welzijns- en gezondheidsinstellingen (Haertjens, 2004)

4.2.3 Organisatorische hervormingen

De implementatie van de inburgeringstrajecten vormt een aanzienlijke uitdaging op organisatorisch en uitvoerend vlak. Denken we maar aan het bereiken van 'alle nieuwkomers' in het kader van het behoeftedekkend aanbod en de verplichting (in feite een sluitende aanpak) en dus de organisatie van de toeleiding; de integratie van verschillende diensten naar een geïntegreerd samenwerkingsverband met één loket; de samenwerking bij de intake; het maatwerk voor nieuwkomers met uiteenlopende profielen; de verhoogde taakbelasting ten aanzien van de consulenten en trajectbegeleiders; het belang van doorverwijzing en samenwerking met externe voorzieningen (Fermont, 2003; Degroote, 2004).

Organisatorisch wordt een schaalvergroting doorgevoerd waarbij men van 26 onthaalbureaus naar acht gaat: één in elke Vlaamse provincie en één in Brussel, Antwerpen en Gent. Daarnaast vonden er ook inhoudelijk enkele wijzigingen plaats. Zo zal niet elke nieuwkomer het volledige primaire inburgeringstraject aangeboden krijgen (Nederlands, maatschappelijke oriëntatie, loopbaanoriëntatie

ondersteund door trajectbegeleiding). 'Hooggeschoolde' nieuwkomers (op basis van Covaar-test) die over voldoende 'vaardigheden' beschikken (met andere woorden zijn er geen echte diplomaveristen verbonden aan het criterium 'hooggeschoold'), krijgen een partieel programma op maat of kunnen, indien ze een professioneel perspectief hebben meteen naar het secundair traject worden doorverwezen. Organisatorisch bepaalt het onthaalbureau het inburgeringstraject na overleg met de nieuwkomer en laat zich hierbij leiden door de resultaten van de screening door het Huis van het Nederlands en een onderzoek door de VDAB. Volwassen anderstaligen kunnen in het Huis van het Nederlands informatie krijgen over het aanbod Nederlands als Tweede Taal (NT2) in hun gemeente of regio. In samenspraak met de cursist wordt nagegaan welke aanbodverstrekker (bijvoorbeeld Centrum voor Basiseducatie, Centrum voor Volwassenenonderwijs) hem het beste kan bedienen (gesprek Ignace Fermont, VMC, 27 mei 2005).

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vormt een buitenbeentje in het decreet. Door het aparte institutioneel karakter van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn de Brusselse nieuwkomers niet verplicht een inburgeringstraject te volgen. Bovendien worden in Brussel de gemeenten niet betrokken bij het inburgeringsbeleid. Het inburgeringsbeleid wordt er georganiseerd door de Vlaamse Gemeenschapscommissie (Fermont, 2003; Degroote, 2004).

4.3 Instroom en bereik van onthaalbureaus

In de periode vanaf 1 september 2002 tot en met 31 oktober 2003 telde het Vlaams Gewest 14 856 doelgroepnieuwkomers.¹² Hiervan hebben er zich 6 432 in 24 Vlaamse onthaalbureaus aangemeld. Daarnaast melden zich 764 nieuwkomers aan bij de 2 Brusselse onthaalbureaus. In deze periode zijn er 4 205 nieuwkomers in een inburgeringsproject gestapt wat ruimschoots het minimum vooropgestelde trajecten van 3 093 overtreft. Op 31 oktober 2003 stonden er 1 046 nieuwkomers op een wachtlijst voor een inburgeringsproject (zie tabel 3.5).

¹² De doelgroep van het inburgeringsbeleid van vóór het nieuw inburgeringsdecreet van 1 april 2004 behelst ontvankelijk verklaarde asielzoeker, erkend vluchteling, gezinsvormer of gezinshereniger, slachtoffer van mensenhandel én ingeschreven in het rijksregister, vreemdeling die een machtiging tot verblijf verkregen heeft in het kader van een duurzame relatie-onderdaan.

Tabel 3.5 Instroom en bereik van nieuwkomers door de onthaalbureaus (OB) tussen 1 september 2002 en 3 november 2003

Aantal	Doelgroep-nieuwkomers	Aanmeldingen OB (1/9/2002-31/10/2003)	In traject OB (1/9/2002-31/10/2003)*	Op wachtlijst (31/10/2003)
Brussel	Geen info	764	484	66
Stad Antwerpen	5 560	1 813	939	435
Prov. Antwerpen	1 512	572	274	66
Stad Gent	750	635	369	121
Prov. Oost-Vlaanderen	1 127	669	264	36
Prov. West-Vlaanderen	1 503	781	656	66
Prov. Limburg	1 553	1 353	782	194
Prov. Vlaams-Brabant	2 851	609	440	62
Totaal	14 856	7 196	4 208	1 046

* Bevat ook nieuwkomers die zich voor 1 september 2002 hebben aangemeld.

Bron: Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden, Jaarrapport 2002-2003

Bijna de helft (46,9%) van de mannelijke nieuwkomers die tussen 1 september 2002 en 31 oktober 2003 een inburgeringsprogramma volgden, zijn ontvankelijk verklaarde asielzoekers, iets meer dan een vijfde (21,6%) gezinsvormers en 16,3% gezinsherenigers. Bij de vrouwelijke nieuwkomers is dit beeld anders. Iets meer dan een derde (34,4%) is hier gekomen in het kader van gezinsvorming en iets meer dan een vierde (26,8%) in het kader van gezinshereniging, 28,5% heeft het statuut van ontvankelijk verklaarde asielzoeker.

Opvallend is ook - en dit zowel bij mannen als bij vrouwen - dat slechts een beperkt aantal geregulariseerden in deze periode het inburgeringsprogramma heeft gevolgd, namelijk 11,9% mannen en 6,8% vrouwen (Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden, Jaarrapport 2002-2003). Deze ondervertegenwoordiging wordt bevestigd door de bestaande Vlaamse populatiegegevens hieromtrent (zie tabel 4.1). We moeten hierbij wel de bedenking maken dat op basis van de regularisatieaanvragen men kan besluiten dat er zeer veel kinderen voorwerp uitmaken van deze groep. Zij komen in principe niet in aanmerking voor een (volledig) inburgeringstraject.¹³

Op basis van diezelfde Vlaamse populatiegegevens kunnen we met enige voorzichtigheid stellen dat er in tegenstelling tot de vrouwelijke 'volgmigranten' een relatieve ondervertegenwoordiging is van mannelijke 'volgmigranten' (gezinsvormers en gezinsherenigers) in de onthaalbureaus en een relatieve oververtegenwoordiging van vrouwelijke en mannelijke asielzoekers.

¹³ Op basis van de regularisatieaanvragen maakte de minister van Binnenlandse Zaken op 1 maart 2000 bekend dat er 32 662 dossiers waren ingediend met betrekking tot zowat 50 600 personen waaronder ongeveer 23 000 kinderen (Ouali, 2003).

Tabel 3.6 Nieuwkomers ingestapt in een inburgeringstraject tussen 1 september 2002 en 31 oktober 2003, naar statuut - mannen

	Gv*	GH*	OVA*	ER VL*	GER*	SLM*	Totaal
Brussel	3	39	159	4	49	4	258
Stad Antwerpen	74	40	186	12	64	2	378
Prov. Antwerpen	22	20	41	4	12	0	99
Stad Gent	65	16	91	5	9	1	187
Prov. Oost-Vlaanderen	2	40	42	2	5	0	91
Prov. West-Vlaanderen	53	17	130	11	26	0	237
Prov. Limburg	119	61	33	5	22	0	240
Prov. Vlaams-Brabant	21	38	97	5	11	0	172
Totaal	359	271	779	48	198	7	1 662
Aandeel	21,6	16,3	46,9	2,9	11,9	0,4	100,0

* GV: gezinsvormers / GH: gezinsherenigers / OVA: ontvankelijk verklaarde asielzoekers / ER VL: erkende vluchtelingen / GER: geregulariseerden / SLM: slachtoffer mensenhandel.
Bron: ICEM, Jaarrapport 2002-2003

Tabel 3.7 Nieuwkomers ingestapt in een inburgeringstraject tussen 1 september 2002 en 31 oktober 2003, naar statuut - vrouwen

	Gv*	GH*	OVA*	ER VL*	GER*	SLM*	Totaal
Brussel	8	36	79	7	28	4	162
Stad Antwerpen	82	40	105	6	32	12	277
Prov. Antwerpen	29	23	18	3	7	1	81
Stad Gent	107	23	31	1	4	0	166
Prov. Oost-Vlaanderen	11	73	20	2	1	1	108
Prov. West-Vlaanderen	125	28	95	9	12	0	269
Prov. Limburg	118	99	27	3	12	0	259
Prov. Vlaams-Brabant	52	93	66	5	9	0	225
Totaal	532	415	441	36	105	18	1 547
Aandeel	34,4	26,8	28,5	2,3	6,8	1,2	100,0

* GV: gezinsvormers / GH: gezinsherenigers / OVA: ontvankelijk verklaarde asielzoekers / ER VL: erkende vluchtelingen / GER: geregulariseerden / SLM: slachtoffer mensenhandel.
Bron: ICEM, Jaarrapport 2002-2003

In de onthaalbureaus in de provincie West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Limburg en Vlaams-Brabant zitten meer vrouwen in een inburgeringstraject dan mannen (zie tabellen 3.6 en 3.7). In de meer grootstedelijke onthaalbureaus daarentegen (stad Antwerpen, Gent en Brussel) zitten beduidend meer mannen in het traject. Een mogelijke verklaring hiervan zou kunnen zijn dat er zich relatief meer mannelijke nieuwkomers in de grootsteden bevinden of dat sociale controle voor vrouwelijke nieuwkomers in grootsteden groter en ingrijpender is, ook omdat ze

vaker in zogenaamde concentratiebuurten terechtkomen, dan in niet-grootstedelijke gebieden.

4.4 Besluit

Uit recente cijfers van de Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden blijkt dat de instroom van nieuwkomers in de onthaalbureaus groter is dan de capaciteit. Als we een vergelijking maken tussen de Vlaamse populatiegegevens en de instroom van nieuwkomers in de onthaalbureaus dan kunnen we met enige voorzichtigheid stellen dat mannelijke en vrouwelijke asielzoekers goed bereikt worden en dat er een relatieve ondervertegenwoordiging is van volgmigranten.

Sinds de invoering op 1 april 2004 van een 'sluitende aanpak' door een verplicht inburgeringsbeleid is de uitdaging om een emanciperend kwalitatief onthaal/inburgeringsprogramma aan te bieden, aanzienlijk vergroot: de 26 onthaalbureaus werden hervormd en gefusioneerd tot acht inburgeringsbureaus; de flow van het inburgeringstraject werd gewijzigd door de oprichting van de Huizen van het Nederlands en het toewijzen van de loopbaanoriëntatie aan de VDAB; de vlotte samenwerking van verschillende nieuwe en bestaande 'bedrijfsculturen' zou moeten gewaarborgd worden door het invoeren van het één-loketprincipe. Verder is de doelgroep in principe verruimd tot alle nieuwkomers met een langdurig verblijf (ook nieuwkomers zonder 'achterstandskenmerken') zonder dat de middelen in dezelfde mate evolueerden; en verder mag de nieuwkomer een inburgeringsprogramma 'op maat' verwachten dat rekening houdt met zijn scholingsgraad, competenties en beroepsaspiraties.

Het is duidelijk dat een inburgeringsbeleid noodzakelijk is. Rekening houdend dat de inburgeringsvraag groter is dan het aanbod, kan een algemeen verplicht karakter zijn doel voorbijschieten. Het is in eerste instantie belangrijk om een kwalitatief inburgeringsaanbod te hebben met voldoende capaciteit. De energie die men wenst te steken in het verplicht karakter, de controle en sanctionering van het niet naleven ervan mag daarom geen afbreuk doen aan deze kwaliteit. Het belangrijkste is immers dat alle nieuwkomers en vooral de meest kwetsbare verzekerd zijn van een inburgeringscursus die hen voldoende wapent om zich in onze maatschappij te handhaven.¹⁴ Het lopend VIONA-onderzoek naar 'Evaluatie van het inburgeringsbeleid' zal wellicht meer duidelijkheid brengen.

¹⁴ Interessant binnen dit kader is het initiatief van het Regionaal Integratiecentrum Foyer en Sampa (Service d'Aide aux Molenbeekois Primo-Arrivants) die sinds maart 2005 een onthaalprogramma aanbieden in Molenbeek aan nieuwkomers die buiten de doelgroep vallen van het inburgeringstraject, zoals de niet-ontvankelijk verklaarde asielzoekers en mensen zonder wettig verblijf.

HOOFDSTUK 4

NIEUWKOMERS, EEN HETEROGENE GROEP

In dit hoofdstuk wordt het profiel besproken van de verschillende groepen van nieuwkomers die in dit onderzoek aan bod komen.

In een eerste paragraaf wordt kort de recente evolutie van de populatie nieuwkomers in Vlaanderen geschetst. Vervolgens wordt per nieuwkomergroep een korte profielschets uitgewerkt.

1. Nieuwkomers in Vlaanderen

De meest recente Vlaamse populatiedatabank is de nieuwkomersdatabank van de Administratie Planning en Statistiek (Deschamps, 2003). Deze APS-nieuwkomersdatabank omvat een periode van 1 januari 2001-15 juli 2003, geeft op basis van relatief recente data inzicht in het profiel van de nieuwkomers in Vlaanderen (met uitzondering van Nederlanders en nieuwkomers met een wettige verblijfsvergunning van minder dan drie maanden) en bevat tevens de instroom van nieuwkomers op basis van de afgelopen regularisatiecampagne.

1.1 Evolutie 2001-2002

De meerderjarige nieuwkomerspopulatie is in Vlaanderen in 2001 en 2002 relatief sterk gewijzigd (zie tabel 4.1).

Belangrijke vaststelling is dat het aantal nieuwkomers in 2002 daalde met 21% ten opzichte van 2001.

De volgmigranten (gezinsvormers en gezinsherenigers) zijn de grootste groep in 2001 (47%) maar hun relatief aandeel zakt in 2002 tot 36,9%. In 2002 zijn de geregulariseerden in absolute termen de grootste groep, mede doordat in 2002 het aantal geregulariseerden minder fors daalde (-2,1%) dan het aantal volgmigranten (-38%). Het aantal ontvankelijk verklaarde asielzoekers is in 2002 in vergelijking met 2001 gedaald met 20,4%. De erkende vluchtelingen maken maar een gering aandeel uit van de totale nieuwkomerspopulatie. Deze groep telt voor 2001 en 2002 samen 892 personen of gemiddeld 2,4% van het totaal aantal nieuwkomers.

Wat opmerkelijk is aan de erkende vluchtelingen is dat 48% (nog steeds) afkomstig is uit Joegoslavië, een kandidaat-EU-land (zie tabel 4.2) (Deschamps, 2003).

1.2 Geslacht

In de periode 2001-2002 zijn de ontvankelijk verklaarde asielzoekers voornamelijk mannen (64%), zoals ook de geregulariseerden (58%) en erkende vluchtelingen (55%). Het merendeel van de volmigranten zijn vrouwen (60%). Overheen de jaren is er een trend naar een vervrouwelijking van de nieuwkomerspopulatie: in de periode tussen 1970 en 1995 bestaat ongeveer 36% van de nieuwkomers uit vrouwen, om nadien te stijgen tot ongeveer 49% (Deschamps, 2003).

1.3 Leeftijd

De gemiddelde leeftijd van de volwassen nieuwkomers anno januari 2001-juli 2003 bedraagt 32 jaar. Tussen de vier doelgroepen (ontvankelijk verklaarde asielzoekers, erkende vluchtelingen, geregulariseerden en volmigranten) is er geen echt leeftijdsverschil (Deschamps, 2003).

In de periode januari 2001-juli 2003 komen de nieuwkomers in Vlaanderen uit in totaal maar liefst 175 landen. De geregulariseerden komen uit 162 landen, de volmigranten uit 151 landen, de ontvankelijk verklaarde asielzoekers uit 89 landen en de erkende vluchtelingen uit 46 landen. Marokko en Turkije hebben in deze periode het grootst aantal nieuwkomers in Vlaanderen, namelijk 4 507 en 3 934 nieuwkomers (zie tabel 4.2). Dit betekent 10,5% en 9,1% van het totaal aantal Vlaamse nieuwkomers.

1.4 Volmigranten en geregulariseerden

Het grootste gedeelte van de Marokkaanse en Turkse nieuwkomers zijn 'volmigranten' (respectievelijk 65% en 74%). De categorie 'volmigranten' omvat zowel de gezinsvormers als de gezinsherenigers. Als we deze cijfers vergelijken met de populatiegegevens tussen 1994 en 1998 (Timmerman et al., 2000) dan blijkt dat respectievelijk het aantal Marokkaanse en Turkse volmigranten dat jaarlijks zich in Vlaanderen komt vestigen, relatief stabiel is gebleven (ongeveer een 1 200-tal).

Bij de 'volmigranten' is het fenomeen van Thaise en Filippijnse 'importbruiden' al langer gekend. Poolse gezinsvormers zijn wellicht een veel recenter fenomeen (Deschamps, 2003).

Onder andere omwille van de regularisatiecampagne is het profiel van de nieuwkomers in België en Vlaanderen de laatste jaren gewijzigd. Het profiel (de landen vanwaar het meeste nieuwkomers afkomstig zijn) wordt in sterke mate

bepaald door het aantal 'geregulariseerden' (zie tabel 4.2).¹⁵ In de periode tussen 2001 en midden 2003 zijn 35% (1 556) van het aantal Marokkaanse nieuwkomers, geregulariseerde Marokkanen. In diezelfde periode bedraagt het aandeel geregulariseerde Turken 19% (760) van het totaal aantal nieuwkomers (Deschamps, 2003). Opvallend in de regularisatiecijfers is, naast het hoog aantal Marokkanen en Polen, het hoog aantal Chinezen en Indiërs. Er is voorlopig nog maar weinig onderzoek gebeurd naar migratiebewegingen vanuit dit Verre Oosten (Deschamps, 2003).

Tabel 4.1 Alle meerderjarige nieuwkomers (behoudens Nederlanders) met lang verblijf in Vlaanderen naar verblijfsstatuut voor 2001 en 2002

	2001		2002		≠ 2001- 2002 %	Totaal	
	N	%	N	%		N	%
OVA*	3 555	17,1	2 828	17,2	-20,4	6 383	17,0
ER VL*	333	1,6	559	3,4	+67,8	892	2,4
GER*	7 133	34,3	6 985	42,5	-2,1	14 118	37,9
VOLGM*	9 792	47,0	6 063	36,9	-38,0	15 855	42,6
Totaal	20 813	100,0	16 435	100,0	-21,0	37 248	100,0

* OVA: ontvankelijk verklaard asielzoeker / ER VL: erkende vluchtelingen / GER: geregulariseerden / VOLGM: volgmigrant (gezinsvormers + gezinsherenigers).

Bron: APS, 2003 + eigen berekeningen

¹⁵ Zij verwierven recent hun officieel verblijfsrecht via een regularisatie in het kader van de regularisatiecampagne van 1999 (wet 23 december 1999). Deze groep bestaat uit twee subgroepen. De eerste subgroep zijn diegene die in het kader van de arbeidswetgeving na drie maanden een verlengd verblijf in ons land wordt toegestaan. Zij zijn reeds in ons land in het kader van een tijdelijke tewerkstelling, waarvoor ze een arbeidskaart A of B hebben. Deze tewerkstelling wordt evenwel verlengd en hun verblijf wordt geregulariseerd via een attest voor regularisatie, het zogenaamd art. 9.3-document. Tot deze groep behoren beroepssportlui, gasthoogleraren, gespecialiseerde technici hooggeschoolden, leidinggevendenden, navorsers, schouwspelartiesten, stagiairs, studenten, au pairs, ...
De tweede subgroep betreft mensen zonder papieren (dus in principe ex-illegalen), die hier reeds een tijd wonen, werken, leven en in het kader van de voorbije grootscheepse 'regularisatiecampagne'.

Tabel 4.2 Alle meerderjarige nieuwkomers (behoudens Nederlanders) met lang verblijf in Vlaanderen naar herkomstland tussen 1 januari 2001 en 15 juli 2003

Land	Totaal		OVA*		ER VL*		GER*		VOLGM*	
	Nr.	Aantal	Nr.	Aantal	Nr.	Aantal	Nr.	Aantal	Nr.	Aantal
Marokko	1	4 507		2		0	1	1 556	1	2 949
Turkije	2	3 934	9	235		22	5	760	2	2 917
Rusland	3	2 147	1	1 504		15	9	342		286
Joegoslavië	4	1 863	3	526	1	516	7	662		159
China	5	1 757		195		1	2	1 264		297
Polen	6	1 666		2		0	3	1 216	6	448
Congo	7	1 134	4	513		19	8	491		111
India	8	1 073		12		2	4	771		288
VS	9	999		0		0	6	682		317
Iran	10	755	2	563	9	26		99		67
Frankrijk		706		0		0		36	3	670
Duitsland		670		0		0		17	4	653
VK		649		0		0		52	5	597
Afghanistan		640	5	401	2	131		96		12
Ghana		597		0		0		265	10	332
Algerije		571	6	321		17		92		141
Filippijnen		495		0		0		117	9	378
Bulgarije		490		14		0	10	335		141
Thailand		485		0		0		97	7	388
Irak		455	7	291	4	62		88		14
Portugal		391		0		0		5	8	386
Nepal		391	8	279		0		91		21
Rwanda		352		190	3	90		54		18
Albanië		345		104	7	30		109		102
Belarus		332	10	215	5	31		38		48
Bosnië		231		63	6	31		78		59
Somalië		209		76	8	30		97		6
Burundi		170		75	10	23		56		16

* OVA: ontvankelijk verklaard asielzoeker / ER VL: erkende vluchtelingen / GER: geregulariseerden / VOLGM: volgmigrant (gezinsvormers + gezinsherenigers).

Bron: APS, 2003

In de volgende paragrafen bespreken we het profiel van de verschillende groepen nieuwkomers meer in detail.

2. Asielzoekers en erkende vluchtelingen

2.1 Internationale cijfers

We lezen in het jaarverslag 2003 van Fedasil dat in heel Europa de dalende trend van het aantal asielzoekers zich doorzet. Volgens cijfers van het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR) situeert de aan-

houdende daling van de laatste jaren zich voornamelijk in de geïndustrialiseerde werelddelen zoals Oceanië, Noord-Amerika en Europa en stijgt het aantal vluchtelingen in Azië, Afrika, centraal en Zuid-Amerika.

Uit cijfers van de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR blijkt dat het aantal asielaanvragen in 38 geïndustrialiseerde landen in 2004 daalde met 22%.¹⁶ Sinds 2001 daalt dat aantal asielaanvragen onafgebroken. Met 368 000 asielaanvragen is het tevens het laagste aantal sinds 1988.

Error! Unknown switch argument.

Bron: UNHCR, Population data unit, 2005

Figuur 4.1 Evolutie van het aantal asielzoekers in de OESO tussen 2001 en 2003

Vooraf in Europa daalde de laatste jaren het aantal asielzoekers sterk. Niettegenstaande is het opvallend dat de tien nieuwe EU-lidstaten gezamenlijk een stijging van 4% van het aantal asielverzoeken zagen in 2004. In België is er een onafgebroken daling sinds 2001. In de meeste andere landen lag het totaal aantal asielzoekers voor 2004 op het laagste niveau in jaren: bijvoorbeeld, sinds 1984 in Duitsland, sinds 1988 in Nederland. Het aantal asielzoekers dat in het Verenigd Koninkrijk aankwam, zit weer op het peil van de eerste helft van de jaren negentig, na een daling in de afgelopen twee jaar met 61%.

Frankrijk staat op de eerste plaats in 2004 met naar schatting 61 600 asielzoekers. De VS, die vorig jaar nog de lijst aanvoerde, staat op de tweede plaats met 52 400. Het Verenigd Koninkrijk viel terug naar de derde plaats met 40 200. België staat op de achtste plaats met 15 360 (UNHCR, Population data unit, 2005).

Als men kijkt naar het aantal asielzoekers in verhouding tot het aantal inwoners in het land van opvang, blijkt dat Cyprus (22 per 1 000 inwoners), Oostenrijk (18 per 1 000), Zweden (14,3 per 1 000), Luxemburg (13,7 per 1 000), Ierland (11,7 per 1 000) én België (11,5 per 1 000) in verhouding tot de bevolkingsaantallen de afgelopen vijf jaar de meeste asielzoekers hebben opgevangen van alle 25 EU-lidstaten (UNHCR, Population data unit, 2005).

2.2 De situatie in België

In wat volgt omschrijven we kort de asielprocedure in België en bespreken we kort een aantal achtergrondkenmerken.

¹⁶ Asielaanvragen worden in asioldossiers uitgedrukt zodat meerder personen van eenzelfde gezin betrokken kunnen zijn.

2.2.1 Procedure

Vanaf het moment dat de aanvraag wordt geregistreerd, start de asielprocedure. De asielprocedure bestaat uit drie fasen, namelijk het Dublin-onderzoek, het ontvankelijkheidsonderzoek en het onderzoek ten gronde (<http://www.fedasil.be>, 19 oktober 2005):

1. Het Dublin-onderzoek

De Dienst Vreemdelingenzaken bepaalt op basis van de Dublin-overeenkomst welke Schengen-lidstaat verantwoordelijk is om de asielaanvraag te behandelen.

Tegen deze beslissing is enkel een schorsings- en vernietigingsberoep bij de Raad van State mogelijk.

2. Het ontvankelijkheidsonderzoek

Als de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) beslist dat België verantwoordelijk is voor de behandeling van de asielaanvraag, wordt eerst nagegaan of verder onderzoek ten gronde noodzakelijk is (of de aanvraag al dan niet ontvankelijk wordt verklaard). De DVZ neemt de eerste beslissing.

Tegen een negatieve beslissing van de DVZ kan een dringend beroep worden ingediend bij het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen (CGVS). Tegen een negatieve beslissing van het CGVS is een schorsings- en vernietigingsberoep mogelijk bij de Raad van State.

3. Het onderzoek ten gronde

Als de asielaanvraag ontvankelijk wordt verklaard, volgt een onderzoek ten gronde, namelijk om na te gaan of de asielzoeker als vluchteling kan worden erkend. De basis van het onderzoek ten gronde is de Conventie van Genève.

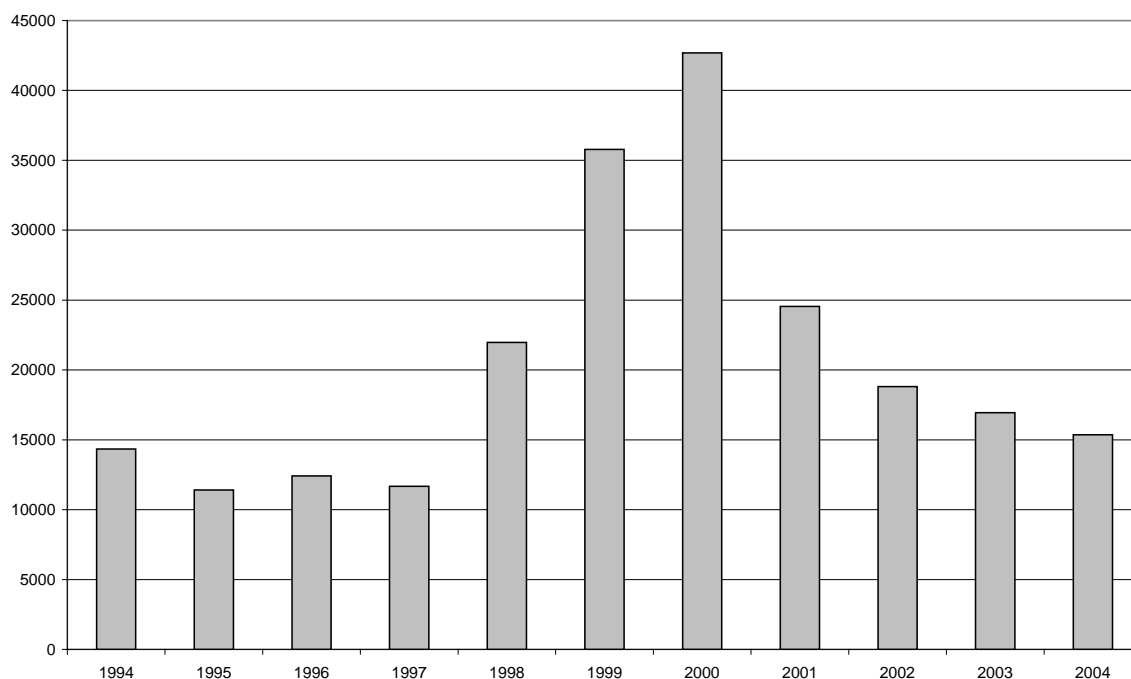
Het CGVS doet als eerste een onderzoek ten gronde. Tegen een negatieve beslissing van het CGVS is een beroep mogelijk bij de Vaste Beroepscommissie voor Vluchtelingen (VBV). Tegen een negatieve beslissing van het VBV is enkel een vernietigingsberoep bij de Raad van State mogelijk.

De huidige regering (Verhofstadt II) plant, op voorstel van minister Dewael, een grondige hervorming van de asielprocedure en de procedure voor de Raad van State. In de nieuwe procedure zou de Dienst Vreemdelingenzaken naast de toepassing van de Dublin-verordening enkel nog asielaanvragen registreren en vingerafdrukken nemen. Het Commissariaat-Generaal zou een eerste beslissing nemen zowel over de ontvankelijkheid als de gegrondheid van de asielaanvraag, waartegen een beroep mogelijk moet zijn bij een administratieve rechtbank, de Raad voor Vreemdelingenzaken. Deze rechtbank zou, naast een volheid van bevoegdheid voor asielaanvragen, de huidige bevoegdheden van de Raad van State inzake vreemdelingenrechten overnemen. Tegen de beslissing van de Raad voor Vreemdelingenzaken zou, onder strenge voorwaarden, een beroep bij de

Raad van State mogelijk zijn (<http://www.vluchtelingenwerk.be>, 19 oktober 2005). (In bijlage 1 vindt u een schema van de huidige asielprocedure en een schema hoe de vernieuwde asielprocedure er zou kunnen uitzien.)

2.2.2 Cijfers

De asielzoekers die in België arriveren in 2003 komen nog steeds voornamelijk uit dezelfde landen dan in 2002. Meer dan een derde komt uit Congo, Rusland (meer bepaald Tsjetsjenië), Iran en Servië-Montenegro (meer bepaald Kosovo). De overige asielzoekers komen uit een honderdtal andere landen. Hun aantal daalde tussen 2002 en 2003, behalve voor de landen Iran, Kameroen, Pakistan en Ivoorkust die aanzienlijk stegen.

Bron: DVZ (* cijfers t.e.m. oktober)

Figuur 4.2 Asielaanvragen 1994-2004

De meerderheid van de asielzoekers (86,6%) gaat in op de maatschappelijke dienstverlening en arriveert effectief in de opvangstructuur. Iets meer dan de helft van de personen is alleenstaand. Het gaat hoofdzakelijk om alleenstaande mannen (meer dan 40%), alleenstaande vrouwen (9%) en alleenstaande minderjarige asielzoekers (4%). De andere 46% van de nieuwkomers zijn gezinnen waaronder 23% niet-alleenstaande volwassenen en 23% gezinnen met kinderen.

Asielzoekers verlaten de opvangstructuur gemiddeld na een verblijf van vier maanden. De redenen zijn meestal gerelateerd aan de asielprocedure zoals name-

lijk de overgang van ontvankelijkheidsfase naar de gegrondheidsfase en doorverwijzing naar financiële steun, of de onontvankelijkheid van een asielaanvraag (Fedasil, Jaarrapport 2003).

2.2.3 Spreiding(splan)

Vreemdelingen die bij de Dienst Vreemdelingenzaken asiel hebben aangevraagd, gaan ook langs bij de dienst Dispatching van Fedasil. De Vreemdelingenwet bepaalt dat iedereen die op het Belgische grondgebied verblijft, een plaats van inschrijving moet hebben. Daarom wijst de Dispatching de asielzoeker toe aan een opvangstructuur (opvangcentrum of lokaal opvanginitiatief) en streeft daarbij naar een evenwichtige spreiding.

Asielzoekers die niet in een opvangcentrum willen wonen, maar bijvoorbeeld bij vrienden of familieleden, mogen dat. In dat geval hebben ze alleen nog recht op medische ondersteuning van het opvangcentrum waaraan ze werden toegewezen. Elke ochtend verneemt de Dispatching het aantal vrije plaatsen in de opvangcentra. Met die cijfers tracht de Dienst Dispatching evenwichtige centra samen te stellen (<http://www.fedasil.be>, 19 oktober 2005).

Asielzoekers worden vanaf de dag van hun asielaanvraag toegewezen aan een opvangcentrum (federaal centrum, Rode-Kruiscentrum of noodopvangcentrum), aan een particuliere opvangstructuur (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, Ciré, de socialistische mutualiteiten van Erezée) of een lokaal opvanginitiatief. Bij de eerste toewijzing door de Dispatching gaat ongeveer een derde van de asielzoekers naar federale opvangcentra, een derde naar centra van het Rode Kruis en de partnerorganisaties, nog een derde naar lokale opvanginitiatieven.

Asielzoekers die in de opvangcentra terechtkomen, verblijven daar minstens tot het einde van het ontvankelijkheidsonderzoek. Asielzoekers van wie de asielaanvraag niet ontvankelijk wordt verklaard, moeten het Schengen-grondgebied verlaten en dus ook het opvangcentrum waar ze verblijven. Asielzoekers met een ontvankelijke asielaanvraag krijgen toegang tot het onderzoek ten gronde en worden toegewezen aan een OCMW. Ook zij verlaten dan het opvangcentrum, ze zoeken zelf een verblijfplaats en worden vanaf dan financieel gesteund door hun OCMW. De opvang tijdens het ontvankelijkheidsonderzoek is altijd materiële opvang. Asielzoekers krijgen in die eerste fase van de asielprocedure geen financiële steun en mogen niet werken (<http://www.fedasil.be>, 19 oktober 2005).

Reeds in 2003 is een aanzienlijk deel (46%) van de totale opvangcapaciteit voor asielzoekers georganiseerd door de 441 Lokale Opvanginitiatieven (LOI's) die gemiddeld een opvangcapaciteit hebben van zestien plaatsen. De laatste jaren zijn het aantal opvangplaatsen in het algemeen gestegen, maar specifiek is het aantal LOI's gestegen (Fedasil, Jaarrapport 2003). De voornaamste reden hiervoor vinden we in het zogenaamd 'spreidingsplan'.

In 1995 voert de regering het wachtregister en het spreidingsplan in. Met deze instrumenten wil zij de financiële lasten voor de opvang van asielzoekers spreiden

over alle OCMW's. Via een quotaregeling op basis van het aantal inwoners, het aantal personen ten laste van het OCMW en de rijkdom van de gemeente, worden de asielzoekers aan de OCMW's toegewezen. De asielzoeker kan enkel van het toegewezen OCMW 'maatschappelijke dienstverlening' krijgen. De toewijzing legt echter enkel een administratieve verblijfplaats op, geen verplichte feitelijke verblijfplaats. De grondwet garandeert het recht op vrije woonstkeuze immers ook voor asielzoekers. Een asielzoeker kan zijn woonplaats bijgevolg nog steeds volledig vrij kiezen (VVSG, nota Fabienne Crauwels, 2005).

Door vorige spreidingsplannen werden aan de kleinere en middelgrote OCMW's weinig of geen financiële steundossiers meer toegewezen, omdat ze hun opvangquota bereikten door het dubbel meetellen van de eigen LOI-plaatsen. Een nieuw spreidingsplan zorgt voor een grotere spreiding van het aantal ontvankelijk verklaarde asielzoekers over de verschillende gemeenten, wat de onderlinge solidariteit van de kleine en middelgrote gemeenten moet verhogen met de grotere gemeenten. Aan het nieuwe spreidingsplan zullen ongeveer 420 OCMW's deelnemen, tegenover 140 voordien. Het nieuwe spreidingsplan trad omstreeks 25 januari 2005 in werking. Wanneer een gemeente volgens de Federale overheid niet voldoende inspanningen levert om de asielzoeker te huisvesten in de gemeente zelf, dan wordt deze financieel gereprimeerd doordat slechts een deel van de kosten worden terugbetaald aan de gemeente. Landelijke gemeenten moeten met ander woorden trachten de aantrekkingskracht van de stad te breken. OCMW's die minder dan 5% van de toegewezen asielzoekers huisvesten, krijgen 0% terugbetaald voor alle toegewezen asielzoekers die niet in de gemeente wonen. Zij kunnen aan deze sanctie ontsnappen door een LOI op te richten of door meer inspanningen te leveren en de 5%-grens te overschrijden (VVSG, nota Fabienne Crauwels, 2005).

Gezien de aantrekkingskracht van 'metropolen' (Brussel, Gent, Antwerpen, Luik, Charleroi) voor asielzoekers (voor werk in informele sector, netwerken, ...) is de gemeente vaak financieel verantwoordelijk voor iemand die zich niet op het grondgebied van de gemeente bevindt (naar schatting in 85% van de gevallen) (gesprek met Fabienne Crauwels, VVSG, 24 mei 2004).

3. Geregulariseerden

In dit luik beschrijven we de verschillende vormen van regularisatie die in België mogelijk zijn. Hierbij geven we aan wie voor een regularisatieaanvraag in aanmerking komt. Vervolgens schetsen we kort de arbeidsmarktsituatie van de geregulariseerden. Ten slotte geven we de laatste koerswijzigingen in het regularisatiebeleid weer.

3.1 Regularisatie: een dubbelluik

In het eerste hoofdstuk hebben we de push- en pullfactoren van immigratie reeds uitvoerig belicht. Een van de pullfactoren die mensen naar een ander land kan lokken, is de mate waarin ze verwachten dat ze geregulariseerd kunnen worden. In België is er slechts een minimaal regularisatiebeleid, dit om mensen af te schrikken naar hier te komen. De regularisatiemogelijkheden zijn in België bewust relatief strikt gehouden.

Geregulariseerde vreemdelingen zijn vreemdelingen die gemachtigd werden tot een verblijf van langer dan drie maanden. Voor de beslissing tot regularisatie waren zij ofwel niet in het bezit van een geldig verblijfsdocument, ofwel beschikten ze slechts over een tijdelijk of onzeker verblijfsdocument (Neuckens et al., 2004).

Als groep zijn de geregulariseerden enkel verenigd door hun inzet om door de regularisatieprocedure de nodige verblijfsdocumenten te ontvangen om in België te kunnen blijven.

Als we spreken over iemand die geregulariseerd is, kan dit op twee verschillende manieren gebeurd zijn. Een eerste manier betreft de eenmalige regularisatiecampagne van 2000. Een tweede manier betreft de regularisatie op basis van artikel 9; lid 3 van de Vreemdelingenwet.

3.1.1 Regularisatie op basis van artikel 9, lid 3 van de Vreemdelingenwet

In hoofdstuk 3 bespraken we reeds deze regularisatievorm. Vandaar dat we hier enkel de belangrijkste krijtlijnen uittekenen. Op basis van de verblijfswet van 15 december 1980, ook wel de 'Vreemdelingenwet' genoemd, kunnen vreemdelingen 'in buitengewone omstandigheden' een verblijfsvergunning in België aanvragen op basis van het befaamde artikel 9, lid 3.

Velen lezen dit artikel als een permanente mogelijkheid van regularisatie. Artikel 9, lid 3 kan een verblijfsmachtiging verschaffen aan mensen die om buitengewone omstandigheden niet in staat zijn naar hun thuisland te reizen om daar een visum af te halen.

Doorheen de jaren merken we dat steeds meer mensen een beroep doen op deze wet om geregulariseerd te worden. De Dienst Vreemdelingenzaken heeft in 2004 15 342 aanvragen op basis van artikel 9, lid 3 behandeld. Van deze aanvragen werden 484 dossiers definitief geregulariseerd, 2 707 werden tijdelijk geregulariseerd en 11 010 aanvragen werden geweigerd. Daarbij werden tevens 1 141 tijdelijke regularisaties verlengd (de Acht, 12 april 2005).

Een aanvraag artikel 9.3 wordt ingediend bij de burgemeester van de feitelijke verblijfplaats en bevat altijd een dubbele motivering: de ontvankelijkheidsvoorwaarde en de gegrondheidsvoorwaarde. De ontvankelijkheidsvoorwaarde peilt naar de reden waarom men een aanvraag indient in België. De gegrondheids-

voorwaarde kijkt naar de eigenlijke reden waarom de aanvrager in België wil blijven (Dawoud, 2004).

In het merendeel van de gevallen werd de aanvraag afgewezen, niet op basis van inhoudelijke criteria maar wel op basis van een ontvankelijkheidsverklaring. De aanvrager moet immers niet alleen de humanitaire redenen waarom hij hier wil blijven kunnen onderbouwen, maar hij moet ook kunnen aangeven waarom hij de aanvraag niet heeft kunnen indienen in zijn eigen land. Elke aanvraag waarbij de argumentatie om de reguliere procedure niet te volgen niet duidelijk verwoord is, wordt onontvankelijk verklaard. Deze aanvragen worden dus niet op inhoudelijke gronden bekeken.

Bij de meeste dossiers wordt de aanvraag afgewezen. Mensen die wel een positief antwoord krijgen, worden vaak slechts voor bepaalde duur geregulariseerd. De Dienst Vreemdelingenzaken kan verblijfsvergunningen toekennen van beperkte duur (zes maanden tot een jaar). Om vervolgens een verblijfsvergunning van onbeperkte duur te kunnen verkrijgen, moet de aanvrager binnen deze beperkte periode aan een aantal voorwaarden voldoen, zoals officieel tewerkgesteld zijn met een arbeidsvergunning. Indien de aanvrager op het einde van deze periode niet voldoet aan de criteria, wordt zijn verblijfsvergunning niet verlengd, of slechts voor bepaald duur verlengd.

De Dienst Vreemdelingenzaken verklaarde ook dat, net zoals bij de behandeling van asiédossiers, het LIFO-systeem (last in, first out) werd ingevoerd. Dit om manifest onontvankelijke of ongegronde aanvragen af te schrikken. Het is evenwel niet duidelijk op welke dossiers dit LIFO-systeem dan wel wordt toegepast. De wachtermijn op een antwoord op een aanvraag artikel 9, lid 3 kan intussen oplopen van drie maanden tot 24 maanden (de Acht, 12 april 2005).

3.1.2 Eenmalige regularisatie

In het najaar van 1999 besliste de Belgische overheid om een grote groep van vreemdelingen de kans te geven hun verblijf te regulariseren. Daartoe werd op 22 december 1999 de wet gestemd betreffende de verblijfsregularisatie van bepaalde categorieën buitenlanders die op Belgisch grondgebied verbleven. Op 10 januari werd deze wet van kracht. Mensen zonder of met een precair verblijfsstatuut kregen eenmalig en onder bepaalde voorwaarden de mogelijkheid om hun verblijf te regulariseren. Gedurende drie weken kregen vreemdelingen om een aanvraag te doen, mits ze voldeden aan één van de volgende vier voorwaarden (FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, 2003):

- personen die een aanvraag voor erkenning van het vluchtelingenstatuut hadden ingediend die na vier jaar nog niet behandeld was (voor gezinnen met minderjarige kinderen die op 1 oktober 1999 in België verbleven en die de leeftijd hadden om naar school te gaan, werd deze termijn verminderd tot drie jaar);

- personen die omwille van redenen onafhankelijk van hun wil niet konden terugkeren naar het land van verblijf voor hun komst naar België, noch naar hun land van herkomst, noch naar het land waarvan ze de nationaliteit bezitten;
- personen die ernstig ziek waren;
- personen die humanitaire redenen konden doen gelden en tijdens hun verblijf duurzame sociale contacten hadden ontwikkeld.

De vreemdelingen die een aanvraag tot regularisatie hadden gedaan op basis van artikel 9, lid 3 van de Vreemdelingenwet en bij het begin van de éénmalige campagne nog geen antwoord hadden ontvangen, werden automatisch in de regularisatieprocedure opgenomen.

In totaal werden tijdens deze campagne 37 156 aanvragen ingediend. Bijna zes jaar na datum zijn alle dossiers behandeld. Op 31 december 2004 waren nog 709 regularisatiedossiers in behandeling. In totaal zijn er 36 450 dossier afgesloten, waarvan 25 535 positieve beslissingen, 6 116 negatieve beslissingen, 4 001 zonder voorwerp en 798 zijn uitgesloten vanwege openbare orde.

Een kanttekening: nadat de regularisatiecampagne afgelopen was, werden 340 mensen zonder wettige verblijfsdocumenten ondervraagd. Voor deze groep bleek dat 43% van hen geen regularisatieaanvraag hadden ingediend. Ook heeft een gebrek aan voorbereiding en voorlichting ertoe geleid dat sommige gemeenten de indiening van een regularisatieverzoek hebben ontraden (Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, 2003).

3.2 Recente ontwikkelingen

In december 2004 heeft de federale overheid haar regularisatiebeleid voor langdurige asielzoekers aangepast. Mensen die een erkenning als vluchteling hebben gevraagd en voor wie de verantwoordelijke instanties na meer dan vier jaar¹⁷ nog geen uitvoerbare beslissing hebben genomen, komen in aanmerking voor een regularisatie van hun verblijf in België. Hierbij komen zowel lopende als afgewezen asielprocedures in aanmerking.

De lange duurtijd van de procedure volstaat in principe voor de regularisatie. Voor afgewezen asielzoekers is het daarenboven belangrijk om aan te kunnen tonen dat ze geïntegreerd zijn. De regularisatie moet aangevraagd worden op basis van artikel 9, lid 3. De bovenstaande voorwaarden worden aanvaard als 'buitengewone omstandigheden' die volgens de wet vereist zijn om zo een aanvraag in te dienen. De voorbije jaren was dat niet het geval. Zowel personen die vroeger zijn afgewezen op basis van artikel 9, lid 3 als tijdens de eenmalige regularisatiecampagne van 2000, komen in aanmerking voor regularisatie als zij voldoen

¹⁷ In het geval van gezinnen met schoolgaande kinderen wordt deze termijn verkort tot drie jaar.

aan de voorwaarden van een langdurige regularisatie (<http://www.vreemdelingenrecht.be>, 2005).

4. Volgmigratie

Er wordt meestal een onderscheid gemaakt tussen ‘gezinsvorming’ en ‘gezinshereniging’. Men spreekt van ‘gezinsvorming’ wanneer iemand naar België komt ‘met het oog op een huwelijk’. Men spreekt van ‘gezinshereniging’ voor mensen waarvan de band voordien al gevestigd is, door huwelijk of afstamming. Gezinsvormers en gezinsherenigers worden beiden gevat door de term ‘volgmigranten’.

In de loop van 2005 verscheen er een boek van Caestdecker ‘Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid’ waarin een artikel verscheen van Luc Deschamps die met geactualiseerde gegevens van het Vlaams APS-nieuwkomersdatabestand (met name alle anderstalige en meerderjarige nieuwkomers die ingeschreven waren in een gemeente van het Vlaamse Gewest in de periode tussen 1 januari 2001 en 15 april 2004) huwelijksmigratie kadert.

Tabel 4.3 Anderstalige en meerderjarige nieuwkomers die ingeschreven waren in een gemeente van het Vlaamse Gewest in de periode tussen 1 januari 2001 en 15 april 2004

Categorie	Totaal aantal	Totaal aandeel	Aandeel 18-39 jaar	Aandeel vrouwen
VOLGM*	24 922	45	78	60
ER VL*	1 612	3	70	47
GER*	19 161	34	82	44
OVA*	9 942	18	82	36
Totaal	55 637	100	80	50

* OVA: ontvankelijk verklaard asielzoeker / ER VL: erkende vluchtelingen / GER: geregulariseerden / VOLGM: volgmigrant (gezinsvormers + gezinsherenigers).

Bron: Deschamps, 2003

Op basis van bovenstaand tabel kunnen we volgmigratie beschouwen als het belangrijkste immigratie instroomkanaal in het Vlaams Gewest in de periode tussen 1 januari 2001 en 15 april 2004.¹⁸

¹⁸ Zeker als we weten dat een aanzienlijk aandeel van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers niet het statuut van Erkend Vluchteling krijgen maar eventueel opgevestigd worden door het regularisatievangnet.

4.1 Vrouwelijke volgmigranten

We merken tevens dat het aandeel vrouwen (60%) bij volgmigranten een aanzienlijk stuk hoger ligt dan het gemiddeld aandeel binnen de andere verblijfscategorieën (42%).

Aangezien de huwelijksmigrant juridisch een 'afhankelijk verblijfstatuut' heeft, afhankelijk van het (relatief) duurzaam karakter van het huwelijk, bevindt hij/zij zich in een kwetsbare positie. De huwelijksmigrant beschikt enkel over een voorlopig Bewijs van Inschrijving in het Bevolkingsregister (BIVR of 'witte kaart') en is verplicht om één jaar ononderbroken samen te wonen met zijn/haar partner vooraleer ze aanspraak kan maken op een 'Identiteitskaart voor Vreemdelingen' ('gele kaart') en bijgevolg op een eigen verblijfsrecht.

De rechten van de huwelijksmigrant hangen af van het statuut van de echtgenoot: verblijfsrecht, arbeidsvergunning, sociale rechten, ... Die wettelijke afhankelijkheid maakt, voornamelijk vrouwen extra kwetsbaar in geval van misbruik of mishandeling binnen het huwelijk. Bij een eventuele verbreking van het huwelijk komen deze vrouwen in een zeer preciaire, moeilijke situatie terecht: geen inkomen, geen woning, geen rechten na scheiding of verstoting. Een aantal van deze vrouwen belanden zo ook in de illegaliteit. Immers, alleen het ononderbroken samenwonen met de echtgenoot biedt de nieuwkomer de kans om een eigen (zelfstandig) verblijfsrecht te verwerven, het recht om in België te werken en op de daarmee samenhangende sociale rechten (Nederlandstalige Vrouwenraad, 2003).

4.2 'Gevestigde' en 'nieuwe' volgmigranten

Gezinsvormers en -herenigers vindt men uiteraard voornamelijk bij de gevestigde migrantengroepen. Het merendeel van de Marokkaanse en Turkse nieuwkomers komen dan ook op basis van huwelijk en een minderheid op basis van vervoegen van ouders of kinderen. Het is voornamelijk die eerste categorie die tot actieve beroepsbevolking behoort. Op basis van Volkstellinggegevens van 1991 blijkt dat in België ongeveer de helft van de Marokkaanse jongeren en meer dan 60% van de Turkse jongeren huwt met een partner uit het herkomstland (Lievens & Reniers, 1997). Het is dan ook relevant inzicht te verwerven in de betekenis van huwelijk in relatie tot migratie.

4.2.1 Dynamisch migratietraject

Er zijn indicaties dat de stelling dat migratie, nieuwe migratiebewegingen genereert ook blijkt te kloppen voor de volgmigranten. Geregulariseerden of Erkende Vluchtelingen kunnen een echtgenoot of kinderen ten laste (in principe beneden 18 jaar) laten overkomen. Volgens Fernand Simon van de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) is de stijging van de aanvragen in het kader van gezinshereniging waarschijnlijk een gevolg van de afgelopen regularisatiecampagne (Nederlands-

talige Vrouwenraad, 2003). Dit blijkt niet direct uit de data van de APS-nieuwkomersdatabank (zie tabel 4.1) maar zulke verschuivingen van migratiebewegingen gekoppeld aan verblijfstatuut laten zich moeilijk vatten door bestaand statistisch materiaal. Nieuwkomers laten zich ook niet gemakkelijk vastpinnen op één verblijfstatuut, omdat dit gemakkelijk verandert tijdens de eerste jaren van hun verblijf. Diegenen die er namelijk niet in slagen om via gezinsvorming of gezinshereniging naar Vlaanderen te komen, proberen het soms met een studenten- of toeristenvisum. In Vlaanderen worden ze dan opgevangen door vrienden of familie en verdwijnen soms een tijdje in de illegaliteit. Vervolgens, in het meest gunstige geval, wordt hun situatie gelegaliseerd door een huwelijk of eerder zeldzaam door een regularisatieprocedure.

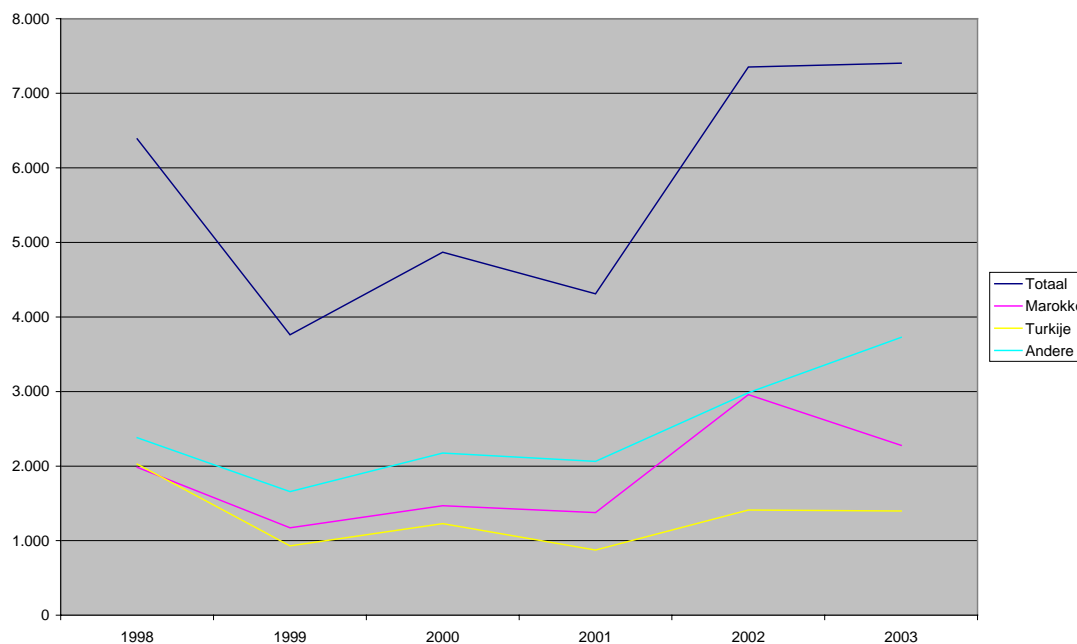
Een antwoord geven op de vraag of er stilaan naast de gekende volgmigraties van Marokkanen en Turken ook nieuwe volgmigraties ontstaan onder impuls van erkende vluchtelingen en geregulariseerden, is tevens niet gemakkelijk op basis van de statistieken van de DVZ. Hun registratiesysteem maakt geen onderscheid bij de aanvraag of toekenning van een visum type C voor kortverblijf (maximum drie maanden) tussen toeristen (ook medische redenen of zaken) of gezinsvormers.¹⁹

Indien men kan kiezen tussen verblijfsrecht genereren voor de partner binnen de procedure 'gezinsvorming' of de procedure 'gezinshereniging' dan kiest men veelal voor 'gezinshereniging'. De procedure van 'gezinshereniging' is minder complex en heeft als voordeel dat men kan huwen volgens het huwelijksstelsel van het herkomstland. Het merendeel van de Marokkanen en de Turken trouwt bijgevolg in het herkomstland. Voor sommige nieuwkomers zoals de erkende vluchtelingen is dit (de eerste jaren) niet mogelijk aangezien ze aan hun vluchtelingenstatuut hun verblijfsrecht ontlenden. Indien ze gehuwd zijn voordat ze in België het vluchtelingenstatuut aanvroegen en/of kinderen hebben, dan kunnen deze eveneens overkomen binnen het kader van 'gezinshereniging'.

4.2.2 Visa-statistieken DVZ

Als we een analyse maken van de beschikbare statistieken van de DVZ met bovenstaande beperkingen, dan merken we dat het grotendeel van de toegekende visa voor gezinshereniging (visa type D) nog steeds voornamelijk op rekening te schrijven is van Marokkanen en Turken. Maar sinds 2001 zien we een beduidende stijging van de 'andere nationaliteiten'. We merken dat het totaal aantal toegekende visa voor gezinshereniging vanaf 2001 (en dus sinds de afsluiting van de regularisatieprocedure) fors stijgt. Dit ondersteunt de voorafgaandelijk hypothese dat 'migratie nieuwe migratiebewegingen' genereren.

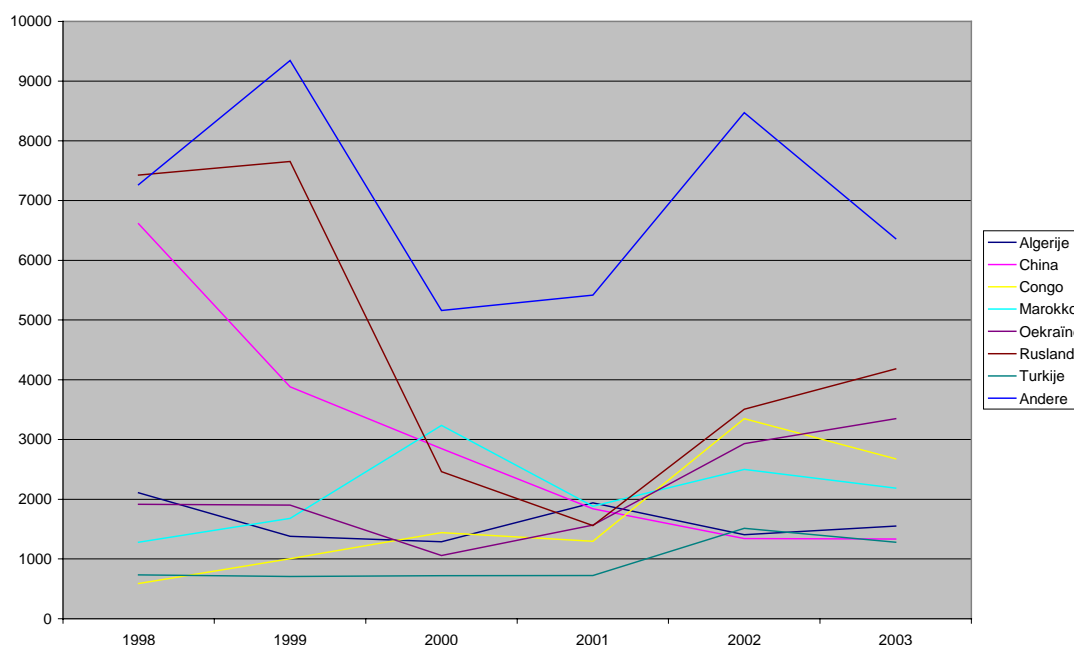
¹⁹ Waarbij in het buitenland gevestigde vreemdeling de toestemming krijgt om in België een huwelijk te sluiten met een in België gevestigd persoon met permanent verblijfstatuut waardoor deze ook verblijfsrecht krijgt.

Bron: DVZ + eigen berekeningen

Figuur 4.3 Toegekende visa voor 'lang verblijf' (gezinshereniging)

Het overwicht van Marokkanen en Turken is veel minder manifest als we de toegekende visa bekijken voor kort verblijf (visa type C). We stellen een groeiende heterogeniteit vast en zien voornamelijk het aantal Russen, Oekraïners en Kongoleden met de jaren stijgen. Zinvolle interpretaties verbinden aan de evolutie hiervan is niet evident gezien er ook 'toeristen' betrokken zijn, naast 'gezinsvormers'.

Bron: DVZ + eigen berekeningen

Figuur 4.4 Toegekende visa voor 'kort verblijf' (gezinsvorming + toerisme)

4.3 Een typologie van huwelijksmigranten

Op basis van de gegevens van Deschamps (2005) weten we dat in de periode 1 januari 2001 tot en met 15 april 2004 van de 24 922 volgmigranten in Vlaanderen, er 19 467 volgmigranten tussen 18 en 39 jaar zijn. Deze groep wordt met een wellicht kleine foutmarge in deze publicatie gemakkelijksheidshalve de 'huwelijksmigranten' genoemd.²⁰ Zij zijn afkomstig uit 158 landen. De Europese Unie van voor de grote uitbreiding van 2004 of 'het Europa van de 15' is goed voor één op vijf huwelijksmigranten.²¹ De twee voormalige arbeidsmigratielanden Marokko en Turkije samen nemen één op drie van de huwelijksmigranten voor hun rekening. Andere landen met een substantiële instroom aan huwelijksmigranten zijn in dalende volgorde (waarbij 1% staat voor ongeveer tweehonderd personen): Frankrijk en Duitsland met telkens 4%, het Verenigd Koninkrijk, Polen, Portugal en Thailand met telkens 3% en dan met 2% van de huwelijksmigranten voor India, Filippijnen, Ghana, China, Roemenië, Rusland (1,6%) en Tunesië (Deschamps, 2005).

²⁰ Het betreft sowieso de anderstalige nieuwkomers, dus met abstractie van nieuwkomers uit Nederland. Er kunnen ook niet-gehuwde in vervat zitten die samenwonen, maar ook meerderjarige kinderen (tot 21 jaar) die hun ouders met een EU-nationaliteit komen vervoegen in Vlaanderen.

²¹ De Nederlanders die naar Vlaanderen komen in het kader van huwelijksmigratie zijn niet in de cijfers opgenomen, daar zij geen anderstalige nieuwkomers zijn.

De huwelijksmigranten (gedefinieerd als volgmigranten tussen 18 en 39 jaar) zijn jonger en wonen veel verspreider dan de andere nieuwkomers. Tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten zijn er tevens verschillen. Vrouwelijke huwelijksmigranten zijn gemiddeld jonger en zijn afkomstig uit andere herkomstlanden (zogenaamde 'bruiddonorlanden', cf. infra) dan de mannelijke huwelijksmigranten.

Tabel 4.4 Tien belangrijkste nationaliteiten van de anderstalige huwelijksmigranten (tussen 18 en 39 jaar) in het Vlaamse Gewest in de periode tussen 1 januari 2001 en 15 april 2004

Nationaliteit	Totaal	Mannen	Vrouwen	Aandeel vrouwen binnen huwelijksmigratie	Aandeel per land binnen totale huwelijksmigratie
	19 647	8 043	11 604	59	100
Marokko	3 638	1 793	1 845	51	19
Turkije	3 055	1 641	1 414	46	16
Frankrijk	789	366	423	54	4
Duitsland	741	332	409	55	4
Verenigd Koninkrijk	594	321	273	46	3
Polen	567	91	476	84	3
Portugal	548	309	239	44	3
Thailand	491	16	475	97	3
India	429	121	308	72	2
Filippijnen	426	24	402	94	2

Bron: Deschamps, 2005

Op basis van de herkomstregio stelt Deschamps (2005) een typologie voor met als onderscheid 'huwelijksmigranten uit welvarende landen', 'huwelijksmigratie uit Marokko en Turkije' en 'Aziatische bruiddonorlanden'.

4.3.1 Huwelijksmigranten uit 'welvarende landen'

De huwelijksmigranten uit 'welvarende landen' (EU-15, Noord-Amerika, Canada, Australië) kennen een evenwichtige sekseverdeling en de oudere huwelijksmigranten (35-39 jaar) zijn sterker vertegenwoordigd (dan de oudere huwelijksmigranten uit minder welvarende landen), het vestigingspatroon is duidelijk geconcentreerd in grootstedelijke gebieden zoals Antwerpen, Mechelen en Gent en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel en slechts één op drie van de partners heeft de Belgische nationaliteit (Deschamps, 2005).

4.3.2 Huwelijksmigranten uit Marokko en Turkije

Huwelijksmigratie uit Marokko en Turkije kent een vrij gelijkmatige sekseratio. Vrouwelijke huwelijksmigranten uit Marokko en Turkije zijn jonger dan de man-

nelijke huwelijksmigranten. Er zijn duidelijk meer 18-24-jarige vrouwelijke huwelijksmigranten en meer 25-35-jarige mannelijke huwelijksmigranten. De overgrote meerderheid van de Marokkaanse en Turkse huwelijksmigranten huwt met een partner die de Belgische nationaliteit heeft (meer dan waarschijnlijk betreft het voornamelijk tweede en in mindere mate derde generatie Marokkaanse en Turkse allochtonen) (Deschamps, 2005).

4.3.3 Huwelijksmigranten uit de 'bruidonorlanden'

De term 'bruidonorlanden' wijst op de specifieke 'migratiestroom' van nagenoeg uitsluitend vrouwelijke huwelijksmigranten die huwen met Belgische (autochtone) mannen. De 'importbruiden' uit Azië zijn voornamelijk afkomstig uit Thailand en de Filippijnen. Een opvallende karakteristiek van de immigratie van vrouwen uit deze bruidonorlanden is dat zij meer dan andere huwelijksmigranten en beduidend meer dan andere nieuwkomers, in een gemeente van het 'Vlaamse buitengebied' wonen. Dit is zo voor 33% van de Filippijnse en voor 30% van de Thaise vrouwen in vergelijking met 20% voor de totale groep huwelijksmigranten. De vraag naar de sociale isolatie van deze groep wordt hierdoor alleen maar pertinenter (Deschamps, 2005).

Tabel 4.5 Huwelijksmigranten (18-39 jaar) en nationaliteit huwelijkspartner*

	Vrouwelijke nieuw- komers	Met Belgische echtgenoot	Aan- deel	Mannelijke nieuw- komers	Met Belgische echtgenote	Aan- deel
Alle landen	12 053	6 648	55	7 462	4 457	61
Welvarende landen	1 107	347	31	854	312	37
Laatste arbeidsmigratie- landen						
Turkije	1 407	1 002	71	1 580	1 410	89
Marokko	1 939	1 165	60	1 676	1 440	86
Bruidonorlanden						
Thailand	504	485	96	51	4	8
Filippijnen	395	375	95	59	6	10

* Alle tabellen in deze bijdrage uitgezonderd tabel 4.8 zijn gebaseerd op het APS-databestand nieuwkomers van april 2004. Tabel 4.8 is gebaseerd op een nieuw databestand van augustus 2004. Sinds april 2004 is het inburgeringsdecreet van toepassing, waardoor een nieuwe databank werd ontwikkeld die ook de burgerlijke stand opnam alsook de nationaliteit van de partner. Nederlanders werden nu wel opgenomen en voor deze cijfers werden enkel de gehuwde volgmigranten in aanmerking genomen. De databank bestrijkt de periode september 2003-augustus 2004 en bevat bij het opstellen van dit artikel nog enige tekortkomingen, zodat enig voorbehoud bij het hanteren van deze gegevens noodzakelijk is.

Bron: Deschamps, 2005

Het Nederlands Bureau voor statistiek onderscheidt eveneens een aantal 'bruid-donorlanden' binnen Oost-Europa (Polen, voormalige Sovjet-Unie, Tsjechië en Slowakije) en Zuid-Amerika (Brazilië, Colombia). Heel wat asielzoekers en erkende vluchtelingen zijn eveneens afkomstig uit Oost-Europa. Voor Vlaanderen komt hier Litouwen en Oekraïne nog bovenop. Maar in absolute aantallen zijn de Oost-Europese vrouwelijke huwelijksmigranten minder beduidend dan het geheel van mannelijke en vrouwelijke asielzoekers (Deschamps, 2005).

4.3.4 Schijnhuwelijken

Zolang het huwelijk één van de laatste wettelijke mogelijkheden is om te emigreren voor bepaalde nieuwkomers zoals de Marokkanen en Turken of de enige mogelijkheid om voor bepaalde nieuwkomers hun onwettig verblijf te legaliseren, zal de inzet van het huwelijk van de private naar de publieke sfeer worden verplaatst met alle onbedoelde gevolgen van dien. De oprichting van de 'cel Schijnhuwelijken' binnen de diensten van de burgerlijke stand van Antwerpen en Gent reveleren de spanning die de overheid ervaart tussen enerzijds het garanderen van de fundamentele vrijheid in het kiezen van een partner en het voeren van een controlebeleid ten aanzien van misbruiken.

Een algemene bespreking van de aard, het belang, impact van schijnhuwelijken zou ons te ver leiden en de complexiteit ervan vraagt om een afzonderlijk onderzoek. In het hoofdstuk van de 'analyses van volgmigranten' komen we er af en toe op terug. Voornamelijk omdat dit een specifieke problematiek met zich meebrengt. Zulke volgmigranten kunnen immers niet rekenen op 'bijstand' en 'bescherming' van de partner die een 'écht huwelijk' veronderstelt.

5. Mensen zonder wettig verblijf

Op het einde van de jaren negentig, is het probleem van de mensen zonder wettige verblijfspapieren hoog op de politieke agenda komen te staan. Na de regularisatiecampagne van 2000 is deze problematiek geleidelijk aan terug weggeëbd. Het algemene kader rond de historiek van heel de migratieproblematiek vinden we terug in de eerste hoofdstukken. In dit hoofdstuk geven we inzicht in de achtergrond en de motieven van de mensen die zonder wettige verblijfsdocumenten in België verblijven. In het eerste deel geven we kort aan wie deze mensen zijn die in de volksmond 'de illegalen' genoemd worden. In dit deel verduidelijken we welke categorieën van mensen allemaal vallen onder de noemer van 'mensen zonder wettige verblijfstitel'. In een tweede deel bespreken we op basis van de literatuur kort hun arbeidsmarktsituatie.

Steeds meer mensen zoeken een in- en een onderkomen in een ander land dan het land waaruit ze afkomstig zijn. Tegelijk zijn steeds minder landen bereid deze

personen welkom te heten. Een belangrijk gevolg van deze evolutie is een toenemend aantal clandestiene grensoverschrijdingen.

Het is moeilijk over te gaan tot schattingen van de aantallen illegaal verblijvende migranten. Gecombineerde acties, zoals een analyse van de aanvragen van de regularisatiecampagne en gegevens uit andere bronnen (zoals het aantal mensen zonder verblijfsvergunning dat gebruik gemaakt heeft van gezondheidsvoorzieningen of het aantal clandestien aanwezige migranten dat een contact met de politie gehad heeft) zijn misschien wel in staat om grootteorden aan te geven, maar geven zeker geen accuraat beeld. Een correct beeld schetsen van de aantallen illegaal verblijvende migranten in een land is, gezien de aard van het verblijf van deze personen, bijzonder moeilijk, zometer onmogelijk.

Een blik op de resultaten van de regularisatiecampagne van januari 2000 kan een eerste indicatie geven. Deze campagne werd opgezet met het oog op de legalisering van bepaalde categorieën illegaal verblijvende vreemdelingen. Deze campagne duurde slechts drie weken. In die periode werden 32 662 regularisatieaanvragen ingediend. Deze dossiers hebben betrekking op 50 600 personen. Ongetwijfeld zijn er na de campagne nog een groot aantal vreemdelingen illegaal het land binnengekomen of uitgeprocedeerd geraakt.

De rijke geïndustrialiseerde landen breken, net zoals minder rijke transitlanden en een aantal landen uit het zuiden, hun hoofd over hoe de aanzwellende stroom asielzoekers en vluchtelingen vanuit de derde wereld en vanuit het voormalige Oostblok in de hand gehouden kan worden.

Strengere toelatingsvoorwaarden, in combinatie met de drang in menig derde-wereld- of voormalig Oostblokland andere horizons op te zoeken, leiden tot een toename van het aantal clandestiene migranten. Elke situatie waar de migratiepolitiek niet afgesteld is op de migratiedruk leidt tot illegale migratiestromen. Noch amnestiewetten, noch een strengere migratiewetgeving zullen werken indien de potentiële werkgevers en de potentiële immigranten er gemeenschappelijk baat bij hebben ze te omzeilen. Het effect daarvan is dat er een vaak geëxploiteerde en vaak geterroriseerde onderlaag van illegaal verblijvende migranten ontstaat. Dit kan leiden tot het ontstaan van een duale maatschappij die de verworvenheden van het verleden op de helling zet (er worden geen socialezekerheidsbijdragen betaald, er ontstaat een neerwaartse druk op de lonen, syndicale werking wordt onmogelijk gemaakt, zo niet gehandicapt, ...). Clandestiene tewerkstelling (en niet alleen deze van illegaal verblijvende migranten maar ook die van medeburgers) staat diametraal tegenover de grondslagen van het sociaal zekerheidssysteem en de fiscale solidariteit.

5.1 Wie zijn de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten?

5.1.1 What is in a name?

Mensen zonder wettig verblijf worden veelal als ‘illegalen’ omschreven. In van Daele groot woordenboek der Nederlandse taal staat het volgende te lezen

Illegaal: (de ~ (m.); -en) 0.2. een buitenlander die zonder werk- en verblijfsvergunning in een land verblijft.

Hoewel taalkundig correct, is het begrip illegaal wel erg stigmatiserend. De term ‘illegaal’ insinueert dat deze mensen in hun ganse bestaan illegaal zijn, terwijl ze enkel geen legale verblijfstitel hebben om op het grondgebied te verblijven. In de hulpverlening wordt vaak de termen ‘documentlozen’, ‘mensen zonder papieren’ en ‘ongedocumenteerde immigrant’ gehanteerd. Andere alternatieven zijn ‘vreemdeling zonder wettig verblijf’, ‘personen met illegaal verblijf’, enzovoort. Voor bepaalde categorieën kan hun juridische statuut gebruikt worden zoals bij de uitgeprocedeerden. De term ‘ongedocumenteerde immigrant’ heeft als voordeel dat hij inclusief is en de administratieve situatie van een aantal mensen beschrijft. Maar deze term heeft echter als nadeel dat hij de verschillen tussen de afgelegde paden die de migrant heeft gevolgd, niet kan weergeven (Kagné & Martiniello, 2000). Tevens is deze term niet volledig correct. Een aantal van deze mensen heeft wel een paspoort of een identiteitsbewijs waarmee ze hun identiteit kunnen bewijzen, het ontbreekt hen echter aan de nodige documenten om op een wettige basis in een gegeven land te verblijven. Het getuigt van een zekere mate van respect om deze personen te erkennen in hun menselijkheid. Het lijkt ons dan ook correcter, om in navolging van het VMC te spreken over ‘mensen of personen zonder wettig verblijf’ (Bruggen, Neuckens & Somers, 2003).

Zowat elk geïndustrialiseerd land heeft een aantal buitenlanders op zijn grondgebied rondlopen die niet beschikken over de vereiste papieren om er te mogen verblijven. Sommige sluipen clandestien, zonder papieren, over de grenzen. Anderen komen het land op een wettige wijze binnen, maar verlaten het niet eens de toegelaten termijn verstreken is. Nog anderen hebben asiel aangevraagd en verlaten het land niet wanneer hun het statuut van ‘vluchteling’ geweigerd wordt. Zij vallen allen onder dezelfde noemer, illegaal, al valt er wel een onderscheid te maken. Het spreekt voor zich dat een Angolees die sinds de jaren tachtig in Europa aanwezig is en de Poolse, die nog een maand langer blijft om nog enkele weken via het (relatief) goed betaalde zwartwerk bij te verdienen, niet helemaal met elkaar te vergelijken zijn. Bovendien is de illegaliteit geen statisch, maar een dynamisch proces. Een wettelijk en een illegaal verblijf kunnen elkaar afwisselen. Sommige personen zijn legaal in het land en nadien wegens een verlopen verblijfsvergunning illegaal. Als ze zich weer in regel weten te stellen, kunnen ze weer legaal aanwezig zijn om mogelijk later weer in de illegaliteit terecht te komen, ...

Voor de Belgische wet is het duidelijk: een vreemdeling is wettelijk in het land aanwezig vanaf het ogenblik dat hij of zij in het bezit is van ofwel krachtens internationale verdragen, de wet of een koninklijk besluit vereiste documenten, ofwel een geldig paspoort, al dan niet voorzien van visum, of vervangende documenten die geldig zijn voor België. Iedereen die niet in het bezit is van de vereiste documenten is illegaal aanwezig in België. Een verdere onderverdeling van illegaal verblijvende vreemdelingen is een hachelijke onderneming. Voor de wetgever is er één groep, de groep van de mensen zonder wettige verblijfstitel. Naar de uitvoering van het beleid is het wel duidelijk dat niet iedereen op dezelfde wijze kan behandeld worden. Bij het uitwijzingsbeleid bijvoorbeeld, wordt een impliciete ethische code gebruikt. Er worden bijvoorbeeld geen personen teruggestuurd naar conflictgebieden. Een aantal (sub)groepen worden gedoogd. De heterogeniteit van de groep mensen zonder wettig verblijf blijkt o.m. als gekeken wordt naar wie via welk wettelijk statuut in de illegaliteit kan terechtkomen, zoals weergegeven in tabel 4.6.

Tabel 4.6 Types mensen zonder wettig verblijf

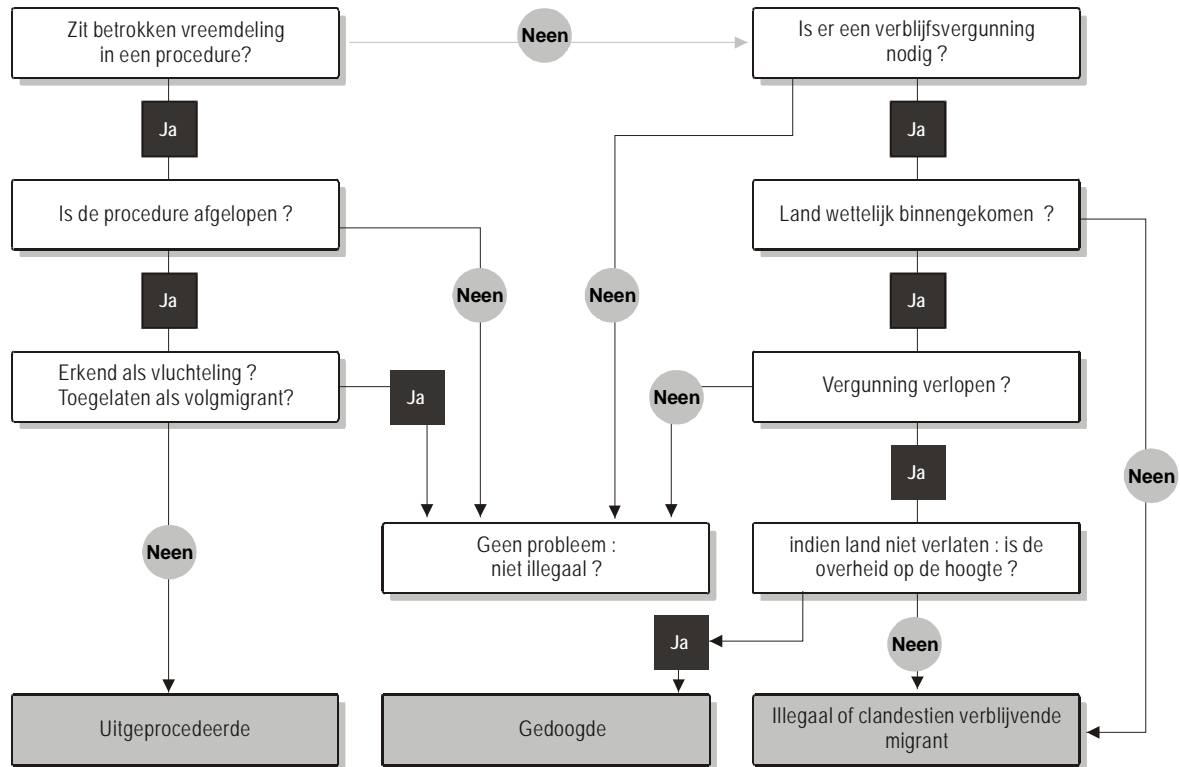
Types mensen zonder wettig verblijf

- Een Belg zonder identiteitskaart die problemen heeft om een tijdelijk document ter vervanging te krijgen
 - Een buitenlander die zijn verblijfsvergunning heeft verloren
 - Een ex-student wiens papieren vervallen zijn en die een uitzettingsbevel heeft ontvangen
 - Een student zonder documenten omwille van de status van zijn ouders
 - Een student zonder status
 - Personen die wachten op een beslissing van de Dienst Vreemdelingenzaken, wiens papieren vervallen zijn
 - Personen die wachten op een herinschrijving nadat ze geschrapt zijn uit het bevolkingsregister
 - Personen die een verlenging van hun verblijfsdocument of visa aanvragen en moeten wachten op hun papieren
 - Ex-personeel van ambassades of internationale organisaties die na het einde van hun mandaat niet willen terugkeren
 - Ex-atleten (met bijlage 3 die vervallen is)
 - Personen die voorheen een verblijfsvergunning hadden en deze om allerlei redenen niet langer hebben
 - Niet-begeleide minderjarigen zonder status
 - Personen van wie het familieherenigingsdossier niet gegrond en goedgekeurd is
 - Ex-toeristen die op het einde van hun visa-periode niet vertrokken zijn
 - Slachtoffers van vrouwenhandel
 - Geweigerde asielzoekers die nog steeds op het grondgebied verblijven
 - Clandestienen die het land op frauduleuze wijze zijn binnengekomen en wiens bestaan onbekend is bij de overheden
 - Vluchtelingen die hun statuut om allerlei redenen zijn kwijtgespeeld
-

Bron: Kagné & Martiniello, 2000

Afhankelijk of je teruggaat op de juridische basis (en gaat kijken in welke statuten mensen ooit wettelijk verbleven hebben), of op een sociologische basis (en gaat

kijken bij welke stroom ze horen), kunnen er tientallen verschillende categorieën bedacht worden. Grosso modo kunnen volgende types illegaal verblijvende migranten onderscheiden worden: gedoogden, uitgeprocedeerden en andere illegaal verblijvende migranten met een verlopen verblijfsvergunning en zij die reeds vanaf hun aankomst illegaal aanwezig zijn. In figuur 4.5 wordt weergegeven hoe deze categorieën zich ten opzichte van elkaar verhouden.

Figuur 4.5 Hoe wordt een vreemdeling illegaal?

5.1.2 Illegaal verblijvende migranten met verlopen verblijfsvergunning

Een fenomeen dat meer en meer opgang maakt, is dat van de illegaal verblijvende migranten met een verlopen verblijfsvergunning. Soms staat het verblijf rechtstreeks in verband met de reden waarvoor het visum werd aangevraagd, maar wordt er langer gebleven. Soms is de functionaliteit van het visum enkel om op een wettelijke manier het land binnen te kunnen komen. Deze personen komen dan bijvoorbeeld als toerist het land binnen en zoeken op de zwarte markt naar een job. Wanneer zij enkele weken of maanden blijven, nadat de hun toegezegde termijn verstreken is, zijn zij illegaal aanwezig. Zo worden toeristenvisa aangevraagd omwille van *strategische* redenen, bijvoorbeeld omdat een visum om te kunnen studeren geweigerd werd. Maar ook zij die met een studentenvisum komen, blijven soms in het land nadat hun verblijfstermijn verstreken is. De visa kunnen aangevraagd worden via Belgische ambassades of consulaten. Ook per-

sonen die een visum gekregen hebben van een ander land in de Schengen-ruimte kunnen vrij naar België komen (zolang het visum geldig is). Er wordt ook aan *visa-shopping* gedaan. Het visum wordt aangevraagd via het land waarvan men verwacht dat dit het eenvoudigste gaat, om dan verder te reizen naar de gewenste bestemming. Daarnaast zijn er nog heel wat landen waarvan de ingezetene enkel een geldig paspoort nodig hebben om in een aantal Europese landen binnen te mogen. Zij zijn niet afhankelijk van de uitreiking van een visum, en kunnen zich eveneens (voor een beperkte duur) vrij voortbewegen in de Schengenruimte.

De jongste jaren wordt meer dan 80% van de asielaanvragen definitief afgewezen. Vanaf dat ogenblik zijn de asielaanvragers 'uitgeprocedeerd' en wordt er verwacht dat zij het land verlaten. Indien zij niet vrijwillig vertrekken, kunnen zij uitgewezen worden. Het aantal dat *de facto* uitgewezen wordt, is echter erg klein. Indien bijvoorbeeld België aan het huidige tempo de uitgeprocedeerden over de grens zou zetten, zou het nog decennia duren vooraleer alle betrokkenen uit het land gezet zijn, zonder daarbij rekening te houden met alle volgende nieuwe afwijzingen. Toch wensen sommigen het niet zover te laten komen en duiken zij onder. Zij zijn vanaf dat ogenblik 'illegaal' in het land aanwezig.

Indien uitgeprocedeerde asielzoekers afgewezen worden en deze beslissing aanvechten voor de Raad van State, moeten zij toch het land verlaten. Juridisch gezien behoort deze stap niet meer tot de asielprocedure. Dit beroep schort het bevel om het grondgebied te verlaten dan ook niet op. Als men toch in het land blijft in afwachting van een antwoord, verblijft men dus illegaal, ook al beschouwen veel uitgeprocedeerden deze wachttijd als deel uitmakend van de asielprocedure.

5.1.3 Illegaal aanwezig van bij aankomst

Een restcategorie in deze summier classificatie van illegaal verblijvende migranten zijn diegene die nooit legaal aanwezig geweest zijn. Voor deze subcategorie wordt vaak de term *clandestiene* migranten gebruikt. Dit zijn diegenen die 's nachts over de grenzen sluipen, in omgebouwde cisternenwagens grenscontroles passeren, ..., kortom, mensen die vanaf het eerste moment dat zij een voet in het gastland gezet hebben in de clandestiniteit terecht komen.

Sommige clandestiene migranten ondernemen pogingen om hun verblijf te regulariseren, anderen helemaal niet. De mensen die tot op heden geen stappen hebben ondernomen om papieren te verkrijgen kunnen ruwweg onderverdeeld worden in twee groepen. Naast een eerste groep die een concrete strategie voor ogen heeft om in de toekomst uit de illegaliteit te stappen zijn er diegenen die geen plan hebben om hun verblijf te regulariseren. In de eerste groep worden personen aangetroffen die hopen hun verblijf te regulariseren via bijvoorbeeld een huwelijk. Daarnaast zijn er nog de mensen die in de nabije toekomst denken terug te keren naar hun land van herkomst of die zich neergelegd hebben bij een illegaal verblijf, ervan uitgaande dat er geen uitweg uit de illegaliteit bestaat.

5.1.4 Tussen wettelijkheid en onwettelijkheid: de gedoogden

Gedogen betekent 'dulden' of in deze context 'de andere kant uitkijken als dat het beste lijkt'. Heel wat vreemdelingen die in een land aanwezig zijn, voldoen aan geen enkel wettelijk statuut. Ze hebben of een verlopen verblijfsvergunning of hebben er nooit een gehad. Zij zijn naar de letter van de wet illegaal aanwezig. Dit betekent echter niet steeds dat zij ondergronds of in het maquis leven. In heel wat Europese landen leven reeds jaren inwijkelingen, bijvoorbeeld uit de voormalige kolonies, van wie men weet dat ze in het land aanwezig zijn en die niet uit het land gezet worden, maar die evenmin gelegaliseerd worden. Zij worden gedoogd en leven in een grijze zone tussen de legaliteit en de illegaliteit.

Sommige vreemdelingen van wie de overheid en de goegemeente menen dat ze moeten vertrekken, kunnen dit niet omdat er geen enkel land is dat hen wenst op te vangen, of omdat de situatie in hun land van herkomst zo onveilig is door etnische twisten, oorlog of burgeroorlog dat zij om humanitaire redenen niet uit het land worden gezet. Ook kunnen er tegenstrijdige rechtsregels zijn die een uitzetting verhinderen. Hun aanwezigheid wordt gedoogd. Een voorbeeld hiervan zijn de asielaanvragers wier aanvraag afgewezen werd omdat zij niet voldoen aan de voorwaarden die door de Conventie van Genève gesteld worden, maar die evenmin teruggestuurd worden naar hun land van herkomst omwille van de bovenaangehaalde redenen. Zij hebben de hele procedure doorlopen, zijn *uitgeprocedeerd* en worden *gedoogd*.

Wat het beleid betreft, kan er een onderscheid gemaakt worden tussen een gedoogbeleid 'van bovenaf', dat het gevolg is van politieke beslissingen, en de informele uitvoeringspraktijk.

Het 'gedoogbeleid' van beleidsmakers kan in officiële en officieuze vorm voorkomen. Het officiële gedoogbeleid is het beleid zoals het in officiële regelgeving vastgelegd werd, zoals de regularisatiecampagne van januari 2000. De mensen zonder papieren die een regularisatie aanvroegen in het kader van deze campagne zullen volgens de regularisatiewet niet verwijderd worden zolang hun aanvraag niet is behandeld (artikel 10). De aanvragers kunnen nu, hoewel ze nog geen verblijfsvergunning hebben, zonder zorgen over straat lopen (Pauwels, 2001).

Mensen kunnen ook individueel geregulariseerd worden volgens artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet. Personen die een dergelijke aanvraag hebben lopen, lijken 'officieus' gedoogd te worden. Er staat in officiële regelgeving nergens vermeld dat deze mensen in België mogen blijven in afwachting van een beslissing, maar de algemene praktijk van de Dienst Vreemdelingenzaken is van deze mensen te gedogen zolang zij geen beslissing ontvangen hebben.

In informele gedoogpraktijken (door agenten bijvoorbeeld) kan men per definitie niet van eenvormigheid spreken. Het hangt veeleer af van de betrokken uitvoeringsagent hoe deze de situatie beoordeelt en de instructies van zijn oversten opvolgt.

5.2 De mensen zonder wettig verblijf in dit onderzoek

Voor dit onderzoek maken we een onderscheid tussen hoofdzakelijk twee groepen van mensen zonder wettig verblijf. Een eerste groep bestaat uit mensen die nooit een verblijfsprocedure opgestart hebben. De *clandestiene migranten* zijn die personen die legaal - via een toeristen- of studentenvisum - of illegaal het land zijn binnengekomen. Zij hebben nooit een verblijfsvergunning aangevraagd. Reeds vanaf het begin van hun verblijf in België zijn ze zo goed als illegaal in het land.

Naast deze groep van clandestiene migranten, is er nog de groep van *uitgeprocedeerden*. In tegenstelling tot de clandestienen, hebben zij wel een verblijfsprocedure opgestart. Omwille van een definitieve weigering van hun verblijfsaanvraag zijn ze echter in de illegaliteit terecht gekomen. Ze hebben een tijdje legaal in België verbleven, alvorens in de illegaliteit terecht te komen. Tot deze groep van uitgeprocedeerden horen onder andere de uitgeprocedeerde asielzoekers, de uitgeprocedeerde gezinsherenigers, ...

Een specifieke groep die voor ons onderzoek van belang is, vormen de mensen zonder wettig verblijf die in januari 2000 een aanvraag ingediend hebben in het kader van de éénmalige regularisatiecampagne. Zij vormen een aparte subgroep, die we niet binnen de vorige categorieën kunnen plaatsen. In afwachting van een uitspraak in hun dossier, verblijven ze illegaal in België. In de praktijk worden ze gedoogd. Ook zijn ze in de mogelijkheid gesteld om te kunnen werken. Deze groep kwam reeds aan bod bij de bespreking van de regularisatiecampagne.

5.3 Werk en inkomen

In het tweede hoofdstuk hebben we de push- en de pullfactoren van migratie besproken. Het beleid in de Europese landen heeft weinig impact op het ontstaan van de migratiestromen. Dit beleid kan wel een impact hebben op de bestemming van de emigranten en op het statuut waarin zij terecht komen. Naast het lot spelen de regelgeving, de mate van repressie en de mogelijkheden om op de arbeidsmarkt een positie te verwerven, mee in de beslissing in welk land een nieuwe toekomst zal opgebouwd worden. De *opportuniteitsstructuur* speelt eveneens een rol. Die wordt gevormd door factoren die in het push-pullmodel van Lee (zie hoofdstuk 1) te vinden zijn bij de pullfactoren en bij de tussenliggende hindernissen. Het betreft factoren zoals de aanwezigheid van landgenoten en sociale netwerken, de aanwezigheid van mensensmokkelroutes, de afwezigheid van boetes voor transportmaatschappijen, de geografische ligging, geen of zwakke identiteitscontroles, een gedoogbeleid ten aanzien van tewerkstelling van personen zonder wettig verblijf, zwartwerk en prostitutie. De arbeidsmarkt blijft een belangrijke aantrekkingspool.

5.3.1 Toegang tot de arbeidsmarkt

Voor vreemdelingen is het recht op werk in België niet gevrijwaard. Zoals reeds uitgebreid besproken, bestaat er in België een systeem van arbeidskaarten, dat vastlegt wie in aanmerking komt voor reguliere arbeid en wie niet. Mensen zonder wettige verblijfspapieren komen niet in aanmerking voor een arbeidskaart en kunnen dus ook niet legaal in België tewerkgesteld worden. Zij hebben enkel toegang tot de informele arbeidsmarkt.

5.3.2 Functie

Door hun specifieke status zijn mensen zonder wettige verblijfsdocumenten uitgesloten van deelname aan de formele arbeidsmarkt. Toch moeten ze op een of andere manier een inkomen verwerven. Twee mogelijke pistes dienen zich aan.

Zo is er aan de ene kant de sociale en particuliere hulpverlening en aan de andere kant de inkomsten uit arbeid. Enkel de kandidaat-vluchtelingen waarvan de aanvraag nog steeds lopende is, kunnen beroep doen op sociale bijstand. Sinds januari 2001 krijgen zij in plaats van financiële bijstand enkel nog bijstand in natura. Naast sociale bijstand, is er ook particuliere hulpverlening voor de mensen zonder wettige verblijfspapieren. Deze vorm van hulpverlening is echter niet structureel, vaak van korte duur en niet voldoende om mee rond te komen. De overgrote meerderheid van de mensen zonder wettig verblijf overleven dankzij inkomsten, afkomstig uit werk (Adam et al., 2001).

Omwille van hun verblijfssituatie, komen deze mensen noodgedwongen terecht in het illegale arbeidscircuit. Voor de publieke opinie zijn de mensen zonder wettige verblijfsvergunning en de informele economie onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit beeld moeten we echter nuanceren. Zo zijn de mensen zonder wettig verblijf wel allen zwartwerkers, maar lang niet alle zwartwerkers zijn hier illegaal. Uit statistieken van de minister van Arbeid blijkt dat ongeveer 90% van het zwartwerk verricht wordt door Belgen of door buitenlanders wiens verblijfsdocumenten in orde zijn (Krzyszlo, 2002). Slechts een beperkt aandeel van de zwartwerkers verblijven in België zonder de juiste verblijfsdocumenten (zie tabel 4.7).

Zwartwerk heeft evenzeer te maken met Belgen en legale buitenlanders dan met mensen zonder wettig verblijf. De aard van het zwartwerk verschilt echter wel. Wanneer een Belg of een legale buitenlander in het zwart werkt, doet hij dat meestal om zijn niet-actieve tijd te vullen om extra inkomsten te genereren. Deze arbeid in het zwart maakt meestal niet de hoofdactiviteit uit. Zij mogen formeel werken en werken in het zwart om extra geld te verdienen.

Voor iemand zonder legaal verblijf ligt dit anders. Zij klussen niet bij naast hun reguliere job, om extra inkomsten te genereren. Voor hen is zwartwerk de primaire bron van inkomsten. Zij kunnen niet anders dan in het zwart werken. Waar zwartwerk voor veel Belgen en reguliere buitenlanders een optie is, is het voor

mensen zonder wettig verblijf vaak de enige manier om door te werken een inkomen te verdienen. Illegale arbeid is voor hen geen vrijwillige keuze maar een noodzaak.

Tabel 4.7 Verschillende types actief op de informele arbeidsmarkt

Nationaliteit	Theoretisch 'type'	Verblijf in orde	Actief in het formele arbeidscircuit	Actief op de informele arbeidsmarkt
Belg	Overuren in het zwart	Ja	Ja	Ja
Belg	Zwartwerker	Ja	Neen	Ja
Niet-Belg	Arbeidsmigrant/overuren in het zwart	Ja	Ja	Ja
Niet-Belg	Zwartwerkende (arbeids)migrant	Ja	Neen	Ja
Niet-Belg	Niet-migrant (student, asielzoeker in ontvankelijkheidsfase, toerist, ...)	Ja	Verboden	Ja
Niet-Belg	Clandestiene migrant, uitgeprocedeerde	Neen	Neen	Ja

Naast het verwerven van een inkomen, heeft het zwartwerk nog andere functies. Het is door het werk, door het inkomen dat het verschaft, door de dagelijkse routine, de sociale contacten, de vorming van de arbeidsattitude, de socialiserende rol, de waardigheid die mensen eruit kunnen halen, etc. dat de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten voor anderen de schijn kunnen ophouden dat ze een normaal bestaan leiden. Werken geeft zin aan het leven, laat hen toe om de sociale contacten te onderhouden, ...

5.3.3 Sectoren

Er zijn een aantal sectoren waarin zwartwerk lijkt te floreren. Het betreft sectoren waarin de kwalificatievereisten van de werknemers laag zijn. Deze sectoren zijn welbekend: de bouwsector, confectie, seizoensarbeid, horeca, kleine winkeltjes (etnisch ondernemersschap), huispersoneel, ... (Krzeslo, 2002).

Zwartwerk floreert binnen deze sectoren omdat in deze arbeidsintensieve sectoren, de werkgevers hun vaste kosten willen drukken. Ook verwachten ze een grote mate van flexibiliteit bij de inzetbaarheid van hun werkkrachten. In deze sectoren zijn de arbeidsomstandigheden vaak slecht en gevaarlijk, zijn de lonen vaak laag en de jobs zelf niet altijd uitdagend. De illegale werknemers blijken een leemte te vullen van jobs die door andere werknemers niet meer ingevuld worden. De eisen die reguliere werknemers kunnen stellen aan hun arbeidsvoorwaarden, hun arbeidsomstandigheden, kunnen deze groep van illegale werknemers zich niet permitteren te stellen. Mensen zonder wettig verblijf zitten niet in een positie om eisen te stellen naar arbeidsuren, verloning, ...

DEEL 2

DE ONDERZOEKSBENADERING

HOOFDSTUK 5

DE ONDERZOEKSAANPAK VAN NADERBIJ BEKEKEN

1. Onderzoeksbenadering

Wij willen met dit onderzoek zicht krijgen op de arbeidsmarktpositie van de nieuwe migranten. Deze groep van 'nieuwe migranten' omvat in deze onderzoeksoepzet de *familieherenigers*, de *ontvankelijk verklaarde asielzoekers*, de *erkende vluchtelingen* en de *geregulariseerden*. We hebben deze specifieke groepen geselecteerd, omdat zij ook in de beleidsdiscussie als herkenbare categorieën terugkomen. Daarnaast besteden wij aandacht aan een groep die traditioneel niet tot de nieuwe migranten gerekend wordt, de *mensen zonder wettig verblijf*.

Om zicht te krijgen op de arbeidsmarktproblematiek van deze groepen, bestuderen we haar vanuit drie onderzoeksniveaus, namelijk het macro-, meso- en microniveau.

In eerste instantie wensen we een overzicht te krijgen over de verschillende groepen van nieuwe migranten: wie zijn ze, vanwaar komen ze, waar wonen of verblijven ze, welk werk doen ze, welke evolutie maken deze groepen door op de arbeidsmarkt, ... We doen dit door middel van kwantitatieve analyses van administratieve bestanden. Op die manier pogen we op *macroniveau* zicht te krijgen op de populatie van nieuwe migranten in Vlaanderen.

Het *mesoniveau* komt aan bod in de gesprekken met de bevoorrechte getuigen. In deze gesprekken laten we de actoren aan het woord, die vanuit hun dagdagelijkse werking rechtstreeks betrokken zijn bij de verschillende doelgroepen, zoals de zelforganisaties, de werkgevers, de arbeidsbemiddelingsinstanties, ... Hun ervaringen en inzichten stellen ons in staat om de individuele interviews te kaderen binnen een breder perspectief. Ook kunnen zij vanuit hun positie inzichten aanreiken die het individuele niveau overstijgen.

Het *microniveau* belichten we door middel van de interviews met de doelgroepen zelf. De interviews met de respondenten leren ons iets over de concrete arbeidsmarkttransities binnen de verschillende groepen. Door middel van deze gesprekken krijgen we zicht op de gevolgde arbeidsmarkttrajecten van de nieuwe migranten, de verschillen in gevolgde trajecten tussen de diverse groepen nieuwe migranten, de gevolgde opleidingen, de specifieke drempels voor de verschillende

groepen, ... Door middel van deze interviews kunnen we het brede macro- en mesogeoriënteerde overzicht verder uitdiepen en verfijnen.

Deze drie onderzoeksniveaus bestuderen we met behulp van twee verschillende benaderingen. De *kwantitatieve benadering* schetst een cijfermatig profiel van de verschillende (oorspronkelijke) doelgroepen van het Vlaamse inburgeringsbeleid. Door middel van een *kwalitatieve benadering* diepen we dit breedtebeeld verder uit. Daartoe hebben in onze onderzoeksopzet twee soorten interviews voorzien, namelijk interviews met bevoorrechte getuigen en met nieuwkomers.

2. Kwantitatief luik: het macroniveau

2.1 Onderzoeksvragen

Van de vijf subgroepen die in het onderzoek bestudeerd worden, komen er in het kwantitatieve deel maar vier aan bod: de volgmigranten, de (ontvankelijk verklaarde) asielzoekers, de vluchtelingen en de geregulariseerden. Mensen zonder wettig verblijf komen gezien de aard van hun verblijf en het achterwege blijven van registratie van hun verblijf, maar in de marge aan bod. Het doel van het kwantitatieve luik is een antwoord te geven op drie onderzoeksvragen:

1. Hoeveel (meerderjarige) nieuwkomers zijn er?
2. Waar bevinden deze (meerderjarige) nieuwkomers zich?
3. Wat is het profiel van de meerderjarige nieuwe migranten?

2.2 Bronnen

Hoewel het totale zicht op de arbeidsmarktpositie van de verschillende groepen nieuwkomers beperkt is, bestaan heel wat administratieve data in allerlei gegevensregisters op verschillende niveaus. Met uitzondering van de personen zonder een wettige verblijfsvergunning, verblijven alle nieuwe migranten legaal in het land. Het in een procedure zitten, het actief zijn op de arbeidsmarkt of het genieten van steun brengt een registratie met zich mee. Dit gebeurt in verschillende los van elkaar bestaande bestanden.

Arbeidsmigranten die van buiten de EU komen, moeten een arbeidskaart of een arbeidsvergunning hebben om actief te kunnen zijn op de Belgische/Vlaamse arbeidsmarkt. Deze gegevens worden geregistreerd in de schoot van de administratie op regionaal niveau. De wetgevende bevoegdheid met betrekking tot de arbeidskaarten berust bij het ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, maar de uitvoering berust bij de regio's.

De *volgmigranten* komen in eerste instantie terecht in een tijdelijk statuut. Zij kunnen een visum aanvragen om voldoende tijd in België te kunnen doorbrengen om hun dossier in orde te brengen. Sluitend is de registratie van deze gegevens niet, omdat mensen ook met een andere verblijfstitel hun dossier kunnen voorbereiden. Deze gegevens worden op nationaal vlak bijgehouden. Vreemdelingen-

zaken, de visa, de asielaanvragen en de uitwijzingen vallen onder de bevoegdheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Bij het afleveren van de visa is het ministerie van Buitenlandse Zaken betrokken, via de diplomatieke posten.

Gegevens met betrekking tot *ontvankelijk verklaarde asielzoekers* zijn terug te vinden in het wachtregister. Ook via de Dienst Vreemdelingenzaken, die hun dossier in eerste instantie behandelt, en bij het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen worden gegevens met betrekking tot deze groep nieuwkomers opgeslagen. Als de ontvankelijk verklaarde asielzoekers ook door de gegrondheidsfase geraken, krijgen zij het statuut van *vluchteling* en verhuizen ze van het wachtregister naar het vreemdelingenregister.

De personen die via de *regularisatiecampagne* van 2000 een regularisering van hun onwettelijk verblijf hebben aangevraagd, zijn door de regularisatiecommissie behandeld. Deze data zijn opgeslagen maar bleken, omdat de hele procedure nog niet afgelopen is - er zijn nog enkele dossiers hangende -, nog niet beschikbaar.

De *illegale activiteit* op de arbeidsmarkt, uitgevoerd door mensen zonder papieren is een gegeven. Het is niet gemakkelijk om dit in kaart te brengen, en indien al, is het niet mogelijk een zelfde methodologie te gebruiken als bijvoorbeeld voor de familieherenigers of de asielzoekers en vluchtelingen die duidelijk geregistreerde groepen zijn, waarvan het arbeidsmarkttraject kan nagegaan worden. Daarom komt voor deze groep de klemtoon op het kwalitatieve luik te liggen. Er zijn, gegeven de aard van de tewerkstelling, geen statistische data voorhanden die een duidelijk zicht geven op de werking van het informele arbeidscircuit.

Toch zijn er in een aantal administratieve bestanden gegevens te vinden die betrekking hebben op een deel van deze onderzoeksgroep: die personen die tegen de lamp gelopen zijn. Het betreft hier gegevens van bijvoorbeeld de sociale inspectie. Ook bij de dienst vreemdelingenzaken of het ministerie van binnenlandse zaken zijn er gegevens te vinden, maar deze hebben niet onmiddellijk betrekking op de arbeidsmarkt. Zonder dat dit een volledig beeld geeft, worden er wel gegevens bijgehouden over personen die illegaal op de werkvloer worden aangetroffen, van personen die naar gesloten centra verwezen worden na ontdekt te zijn, en van personen die teruggezonden worden.

Voor een cijfermatig overzicht van de in- en uitstroom van vreemdelingen in België is het nodig om over de benodigde data te beschikken. Tot op heden is er niet echt een prioriteit gemaakt van een systematische verzameling van alle gegevens die betrekking hebben op migratie. Bovendien is er in het federale België ook nog sprake van verschillende bevoegdheidsniveaus, en worden data, afhankelijk van de competentie, op federaal of op deelstaatniveau verzameld. Het gevolg is dat deze data nog steeds door verschillende instanties verzameld worden, en niet samengebracht worden. De gegevensbanken - indien al - waarin deze gegevens gefragmenteerd opgeslagen zijn, zijn ook niet geconcipieerd om gekoppeld te worden. Daarnaast zijn de gegevens maar beperkt of tegen een relatief hoge kost beschikbaar.

2.3 Beschikbaarheid en betrouwbaarheid

De beschikbare gegevens zouden het moeten toelaten een algemeen beeld te vormen van de nieuwe migranten. Een probleem dat zich stelt, is echter de beschikbaarheid van de data voor onderzoek en de mate dat de gegevens gekoppeld kunnen worden.

Veel data worden opgeslagen met het oog op een goed beheer en worden niet eenvoudig ter beschikking gesteld. Zo was het in de loop van dit onderzoek bijvoorbeeld niet mogelijk verdere analyses te doen op basis van het databestand van het *APS-onderzoek* (zie verder in hoofdstuk 6), gezien de specificiteit waarmee de data verzameld werden. De eigendom van de data berustte nog bij de gemeenten. In het tijdsbestek van het onderzoek bleek het niet mogelijk alle gemeenten individueel te benaderen om over de data te kunnen beschikken.

Het *rijksregister* kent de basisprofielgegevens van iedereen die wettelijk in het land vertoeft. Om toegang te krijgen tot deze gegevens is een ruim budget en een lange onderzoekstijd vereist.

De *Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid* (KSZ) lijkt ook een attractieve piste, zeker indien het schetsen van de positie op de arbeidsmarkt van de nieuwkomers, het doel is. De trajecten van iedereen in het systeem kunnen immers gevolgd worden. De KSZ kan deze trajecten weergeven tussen de jaren 1998 en 2002. Voor de 'recente' nieuwkomers zijn hier dus nog geen gegevens beschikbaar. Verder kan er geen selectie gemaakt worden op het jaar van de instroom, met andere woorden, op basis van het databestand kan de groep nieuwkomers niet afgebakend worden. Dit kan door de afbakening te laten gebeuren op basis van de gegevens van het rijksregister, maar dan geldt de opmerking opnieuw die in de vorige paragraaf geformuleerd werd.

Over de *homologatie van de diploma's* is informatie voorhanden via de homologatieaanvragen. Deze gegevens geven wel weer hoeveel aanvragen er zijn, en wat de beslissingen met betrekking tot de aanvragen zijn. De hier gegenereerde statistieken zijn echter onvoldoende om een opleidingsprofiel van de nieuwe migranten te schetsen. De homologatie van de diploma's wordt in een afzonderlijk deel in de bijlagen meer uitvoerig behandeld.

De gegevensstructuur van de *VDAB-databank* laat op dit ogenblik evenmin toe een selectie te maken van enkel de nieuwkomers die in het systeem terug te vinden zijn.

Een andere bron is het *Nationaal Instituut voor de Statistiek* (NIS). Het NIS verzamelt de gegevens zoals zij in het bevolkingsregister en het vreemdelingenregister voorkomen. Als personen actief zijn op de arbeidsmarkt of in één van de instellingen van de sociale zekerheid gekend zijn, worden zij eveneens geregistreerd en zijn data te vinden via de KSZ. Bij de vrij beschikbare gegevens van het NIS is onder meer de jaarlijkse instroom en uitstroom van migranten te vinden.

In tabel 5.1 wordt een overzicht gegeven van de potentiële bronnen en de voor het onderzoek beschikbare en weerhouden bronnen.

Tabel 5.1 Verschillende informatiebronnen per categorie nieuwkomer

Type nieuwkomers	Opleiding	Arbeidsloopbaan
Gezinsvormers en gezins-herenigers	<ul style="list-style-type: none"> – Homologatie aanvragen diploma's – <i>Onthaalbureaus info i.v.m. trajectbegeleiding</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Onthaalbureaus info. i.v.m. trajectbegeleiding/cliëntvolgsysteem</i> – VDAB-databank: AMI – Arbeidskaarten – RSZ – KSZ
Asielzoekers	<ul style="list-style-type: none"> – Homologatie aanvragen diploma's – Dienst Vreemdelingenzaken – Commissariaat-Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen – <i>Onthaalbureaus info. i.v.m. trajectbegeleiding</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Onthaalbureaus info. i.v.m. trajectbegeleiding/cliëntvolgsysteem</i> – VDAB-databank: AMI – Arbeidskaarten – RSZ – KSZ
Vluchtelingen	<ul style="list-style-type: none"> – Homologatie aanvragen diploma's – Dienst Vreemdelingenzaken – Commissariaat-Generaal voor Vluchtelingen en Staatslozen – <i>Onthaalbureaus info. i.v.m. trajectbegeleiding</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Onthaalbureaus info. i.v.m. trajectbegeleiding/cliëntvolgsysteem</i> – VDAB-databank: AMI – Arbeidskaarten – RSZ – KSZ
Geregulariseerden	<ul style="list-style-type: none"> – Regularisatiecommissie – Dienst Vreemdelingenzaken – Homologatie aanvragen diploma's – <i>Onthaalbureaus info. i.v.m. trajectbegeleiding</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – <i>Aanvraag arbeidskaarten</i> – VDAB-databank: AMI – RSZ – KSZ
Personen zonder papieren		<ul style="list-style-type: none"> – Sociale inspectie – (Dienst Vreemdelingenzaken)

* De cursief gedrukte bronnen waren voor het onderzoek beschikbaar en vormen de basis van de analyse in het kwantitatieve hoofdstuk.

2.4 De onderzoekspopulatie

In dit kwalitatieve deel wordt gebruik gemaakt van meerdere bronnen, maar de hoofdmoot is gebaseerd op een extractie van de gegevens uit het cliëntvolgsysteem in de loop van juni 2005. De databank bevat op dat ogenblik gegevens over 41 798 personen. De beschrijvingen en analyses in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op een subgroep van dit bestand. Personen met de nationaliteit van een EU- (voor de uitbreiding) of een OESO-land werden uit de set verwijderd. Ook die personen die volgens de registratie op het ogenblik van de extractie de leeftijd van 18 jaar nog niet bereikt hadden, werden uit de set verwijderd. Dit leverde een dataset met 26 254 observaties. Een verdere uitzuivering naar het type, waarbij

enkel de observaties overgehouden worden van de *actuele dossiers*, resulteerde in een gegevensbestand met 23 465 eenheden.

2.5 Representativiteit

Uit het vorige punt kan besloten worden dat de gepresenteerde statistieken vooral een beschrijving zijn van de populatie in het databestand. Een vergelijking met de resultaten van de APS-analyse, die data verzamelde over de 308 Vlaamse gemeenten, toont echter aan dat de grote verschillen die er te vinden zijn als de twee databestanden vergeleken worden, gemakkelijk te verklaren zijn door bijvoorbeeld de evolutie in de tijd. In het APS-databestand zijn bijvoorbeeld veel mensen met een regularisatiedossier te vinden. Omdat de regularisaties gaandeweg afgewerkt worden, en het een eenmalige campagne betrof, is het voor de hand liggend dat de proportioneel belangrijke groep die als 'geregulariseerde' gecatalogeerd staat in het APS-onderzoek, in een bestand dat enkele jaren later samengesteld wordt op basis van de gegevens van het cliëntvolgsysteem, nog maar marginaal vertegenwoordigd is. Andere profielgegevens zoals de leeftijd, geslacht, de vertegenwoordigde nationaliteiten, zijn wel vergelijkbaar (zie hoofdstuk 6).

2.6 Respondenten per thema

De gebruikte databank is samengesteld op basis van de gegevens die door de onthaalbureaus werden ingegeven in het matrix systeem. De basisvariabelen zoals leeftijd, geslacht, nationaliteit, ... werden steeds eerder behoorlijk ingevuld. Van een aantal andere variabelen, zoals onder andere het scholingsniveau, de bron van inkomsten, ... werden erg grote aantallen ontbrekende waarden opgetekend.

3. Kwalitatief luik: het meso- en microniveau

Het kwalitatieve luik valt uiteen in twee delen. In een eerste deel hebben we een aantal bevoorrechte getuigen bevraagd. Door onze gesprekken met hen wilden we een zicht krijgen op de belangrijkste knelpunten voor de verschillende nieuwkomersgroepen. Tevens hoopten we dat zij ons konden toeleiden naar een aantal geschikte respondenten. In een tweede deel hebben we individuele verhalen van mensen uit de verschillende doelgroepen opgetekend. Dit deel omvat de kern van het kwalitatieve onderzoek. Vanuit deze gesprekken hebben we onze analyses gevoerd.

3.1 Interviews met bevoorrechte getuigen

Vanaf het begin van het onderzoek was het duidelijk dat we zicht moesten krijgen op de problematiek van de verschillende doelgroepen. Door contacten met een aantal organisaties die vertrouwd zijn met de doelgroepen, wilden we zicht krij-

gen op de specifieke karakteristieken van deze groepen. Tijdens deze gesprekken gingen we vooral op zoek naar inzichten die het individuele niveau overstegen.

Het was onze hypothese dat de verschillende groepen een verschillend profiel hadden. Door de gesprekken met de bevoorrechte getuigen hoopten we een zicht te krijgen op deze profielen. Deze bevoorrechte getuigen hebben we geselecteerd op basis van hun vertrouwdheid met de doelgroepen.

We hebben hen uit verschillende domeinen gerekruteerd. De verschillende velden die ons van belang leken, waren:

- de overheid;
- een aantal opleidingsinstanties;
- arbeidsbemiddeling;
- uitzendkantoren;
- hulpverlenende instanties;
- zelforganisaties;
- bedrijven waar de doelgroepen werken.

Al deze velden komen in aanraking met één of meerdere van de doelgroepen van dit onderzoek, al dan niet in het kader van hun positie op de arbeidsmarkt.

In totaal hebben we een veertigtal bevoorrechte getuigen bevraagd. Aan deze bevoorrechte getuigen hebben we telkens ons onderzoek voorgesteld. Vervolgens hebben we hen bevraagd over hun werking naar de doelgroepen toe. Wat doen zij juist voor welke doelgroepen? Daarna werd gepolst naar de specifieke drempels en problemen van de doelgroep(en) in relatie tot de arbeidsmarkt. Het uitgebreide interviewschema is terug te vinden in bijlage.

We hebben ervoor geopteerd om de verworven inzichten uit deze gesprekken niet apart te rapporteren. Wat we uit deze gesprekken geleerd hebben, hebben we mee opgenomen bij de bevraging van de individuele respondenten. Daarnaast hebben we deze inzichten verwerkt doorheen het ganse onderzoeksrapport.

Naast een informatiefunctie, hadden deze bevoorrechte getuigen ook een toeleidingsfunctie. Bij aanvang van het onderzoek wisten we dat we bepaalde doelgroepen van ons onderzoek zonder specifieke toeleiders niet of moeilijk zouden kunnen bereiken. Waar vind je bijvoorbeeld mensen zonder wettige verblijfspapieren die over hun arbeidsmarktpositie willen praten? We hebben onze bevoorrechte getuigen dan ook telkens bevraagd of ze mensen kenden die tot de doelgroep behoorden en die eventueel bereid zouden zijn om een interview toe te staan.

In onderstaande tabel staat weergegeven uit welk veld en organisatie de bevraagde bevoorrechte getuigen afkomstig zijn. Tevens wordt in de tabel aangeduid of de contacten aanleiding hebben gegeven tot een interviewmoment met een respondent uit één van de doelgroepen.

Tabel 5.2 Contact met bevoorrechte getuigen

Velden	Organisatie of instelling	Naam contactpersoon	Aanleiding tot een interview
Overheid	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap	Jos Barbé, Lieven Van Wichelen	
	CGKR	Ching Ling Pang, Wilfried Pfeffer	
	VMC	Ignace Fermont, Eric Somers	
	STC-coördinatieteam	Michiel Van de Voorde	
	NARIC-Vlaanderen	Erwin Malfroy	
	Dienst Werkgelegenheid Stad Antwerpen	Eddy Hectors	
Opleiding	Onthaalbureau PINA	Hassane Abouhassani	
	PICO	Geert Matthijs	X
	Babbelut	Hans Bauters	
	JDV	Jean De Vester	
	Integratiedienst Halle	Jo Van Vlaerenbergh	
	Steunpunt Tewerkstelling		
	Stebo vzw	Nicole Meeusen	
Federatie voor Vakopleiding in de Bouw – Bouwpool	Kathleen Mostien		
Arbeid	VDAB-studiedienst	Bart Van Schel, Geert Degraeve	
	VDAB-inburgeringsdienst	Martine Claessen, Liesbeth Van Den Wijngaert	
	Vitamine W	Walter Van Den Eynde	
	Dienst Jobcoaching Stad Antwerpen	Mevrouw Verhoeven	
Hulpverlening	Instant A Antwerpen	Kathleen Deckers	
	VVSG	Fabienne Crauwels	
	ORCA	Didier Vanderslycken	X
	SLN	Marleen Velleman	
	De meeting	Shaju Hendrickx	X
	De Foyer	An Vantomme, Dirk Vandaele	X
	Vitamine W	Ingrid Maes	
	Astrov (Antwerps Straathoekoverleg)	Jo Goorden	
	Vluchtelingenwerk Vlaanderen	Carine Maes	
	Adviesbureau Allochtoon Ondernemen	Kris Van Capellen	
Bedrijven	Unie van Turkse Verenigingen	Fatih Arbi	
	Protestants Sociaal Centrum	Najib Khaliquar	
	Federatie van Marokkaanse Verenigingen	Juan Caballero	X
	Invoegafdeling ISS	Peter Poels	
Invoegbedrijf Leutrako	Myriam Broes		

Bron: Eigen onderzoeksgegevens

Naast deze bevoorrechte getuigen, hebben we ook contacten gehad met specifieke toeleiders. We zetten de specifieke toeleiders even op een rijtje. Niet uit alle contacten met alle toeleiders is een gesprek interview met iemand van de doelgroepen voortgevloeid. De toeleiders waarbij het contact wel tot één of meerdere interviews leidde, worden in de onderstaande tabel met een kruisje aangeduid.

Tabel 5.3 Specifieke toeleiders

Organisatie	Naam contactpersoon	Aanleiding tot een interview
Zelforganisatie Filipijns huispersoneel	Carmelita Barnes	
Medisch Steunpunt Mensen Zonder Papieren	Ellen Druyts	X
Masala: Gastvrij Sint-Truiden	Liesbeth	
Protestants Sociaal Centrum Brussel	Jacqueline Vander Hagen	X
Protestants Sociaal Centrum Antwerpen	Tetty Rooze	
Universele Ambassade voor de Rechten van de Mens	Kobe	X
Babelut	Hans Bauters	X
United Church of Gods Kingdom - Antwerpen	Michael	
Jeugd en Stad – Brussels Straathoekwerk	Jan Mellebeek	

Bron: Eigen onderzoeksgegevens

3.2 Interviews met nieuwe migranten

Voor het kwalitatief onderzoek opteren we voor het verzamelen van biografische data aan de hand van diepte-interviews. Dit materiaal geeft ons de mogelijkheid om de levensloopbaan van de respondent, in relatie tot haar/zijn tewerkstellings-situatie te analyseren. Oorspronkelijk werd in de Chicagoschool van de jaren twintig biografische data gezien als een representatie van het 'echte' leven van een individu. Het levensverhaal moest wel zo goed mogelijk op zijn validiteit worden getest.

Volgens het symbolisch interactionisme geeft het levensverhaal toegang tot een subjectieve interpretatie van de werkelijkheid. De relatie tussen individu en sociale realiteit moest hierbij worden herdacht. Het uitgangspunt van het symbolisch interactionisme kan nog best worden verduidelijkt aan de hand van één enkel zinnenstuk 'If men define situations as real, they are real in their consequences'.

Daar waar de symbolisch interactionistische benadering het biografisch materiaal niet langer ziet als een representatie van het werkelijke leven, maar wel als een representatie van wat als werkelijk wordt ervaren, stelt de constructivistische sociologie ook dit als werkelijk ervaren in vraag. Het levensverhaal wordt gezien als een tekst die een momentane uitdrukking is van een voorbijgaande en precaire pseudo-coherentie. Zij evolueren van een studie van het subject naar een discours-analyse. In vele studies worden de verschillende opvattingen over wat nu juist in

het biografisch materiaal wordt gerepresenteerd door elkaar gebruikt. Zo is dat ook het geval in dit onderzoek. We zijn er ons van bewust dat de nieuwkomers die wij gesproken hebben er alle baat bij hebben om hun situatie op een bepaalde wijze voor te stellen

3.2.1 Achtergrond

De onderzoekspopulatie waar we ons in dit onderzoek op gericht hebben, de nieuwe migranten, hebben we opgedeeld in vijf groepen. We hebben een onderscheid gemaakt tussen familieherenigers, geregulariseerden, asielzoekers (in de gegrondeheidsfase) en erkende vluchtelingen. Naast deze vier groepen, hebben we ook de personen zonder wettig verblijf in het onderzoek betrokken.

Voor dit luik van het kwalitatief onderzoek opteren we voor het verzamelen van biografische data aan de hand van diepte interviews. Deze interviews geven ons de mogelijkheid om de levensloopbaan van de respondent, in relatie tot de tewerkstellingssituatie, te analyseren.

De focus tijdens deze interviews ligt in de factoren die de dynamieken van de arbeidsmarktparticipatie beïnvloeden. We menen dat een levensloopbaananalyse een antwoord kan bieden op onze onderzoeksvragen. Een biografisch interview laat toe om de levensloop van mensen te bekijken in functie van hun verblijfsstatuut en hun arbeidsmarktsituatie.

Het levensloopperspectief kenmerkt zich door haar opzet om veranderingen gedurende het leven te begrijpen (zowel de oorzaken, processen en gevolgen) door de interactie van verschillende invloeden op macro-, meso- en microniveau (Mayer & Tuma, 1987). De onderliggende hypothese is dat alleen een longitudinale analyse de dynamieken kan begrijpen die leiden tot een specifieke situatie op een specifiek moment in de tijd (Maltz, 1996). Tijdens een gesprek kan je met de persoon door zijn herinneringen wandelen tijdens bepaalde fasen van zijn leven om zo een aantal tijdens de analysefase een aantal zaken met elkaar te verbinden.

3.2.2 Wat

In onze bevraging met de respondenten hebben we in de eerste plaats gepoogd de persoonlijke migratiegeschiedenis in kaart te brengen met daaraan gekoppeld een reconstructie van de (formele en informele) loopbaan. Hierbij hebben we ons geconcentreerd op de (eventuele) transitieprocessen tussen verschillende arbeidsmarktposities. Achtergrondkenmerken die een bepalende rol spelen in een specifieke arbeidsmarktpositie, hebben we voor zover mogelijk mee in rekening gebracht. Wij hebben ervoor geopteerd om te focussen op kenmerken zoals het diploma, de werkervaring, het verblijfsstatuut, de verblijfsduur in een bepaalde arbeidsmarktpositie en de beschikbare sociale netwerken

3.2.3 Waar

We hebben er uitdrukkelijk voor geopteerd om de interviews te laten doorgaan op een plaats die vertrouwd aanvoelde voor de respondent. Meestal was dit in een aparte ruimte in het kantoor van de bevoorrechte getuige of de toeleider.

De meeste van de interviews werden opgenomen en integraal uitgetypt. Voor we de interviews opnamen, hebben we steeds de toestemming gevraagd aan de respondent of we het gesprek mochten opnemen. Slechts in een beperkt aantal gevallen gaf de respondent te kennen dat hij liever niet had dat er een opname gemaakt werd. We hebben de respondenten ook de garantie gegeven dat we de interviews volledig anoniem zouden verwerken.

De meeste van de interviews werden niet in het Nederlands gerealiseerd, maar op vraag van de respondent in het Frans of in het Engels. Slechts een beperkt aantal van de respondenten sprak voldoende Nederlands. In een beperkt aantal van de interviews hebben we beroep gedaan op een tolk omdat noch de interviewer, noch de respondent een gemeenschappelijk taal spraken.

3.2.4 Aantal respondenten

Wat betreft het aantal diepte-interviews steunen we op 'theoretische saturatie', een concept uit de '*Grounded theory approach*' ontwikkeld door Glazer en Strauss (1967). Volgens hen gaan dataverzameling en analyse hand in hand en zijn het geen strikt gescheiden fases in een kwalitatief onderzoek. Aan de hand van de analyse van enkele interviews is de onderzoeker in staat om beslissingen te nemen over bijkomende verzameling van data. De bedoeling is om aan de hand van de analyse van bijkomende data die niet of niet volledig in overeenstemming zijn met de eerste versies van een theorie, de theorie verder te ontwikkelen. Dit proces wordt aangeduid met de term 'theoretical sampling', een werkwijze die uiteindelijk moet leiden tot een gegronde theorie die het onderzochte sociale fenomeen uitvoerig verklaart. Het verzamelen van materiaal wordt beëindigd wanneer er 'theoretische saturatie' optreedt, dus wanneer een verdere dataverzameling en -analyse geen substantiële verandering meer zou aanbrengen in de ontwikkelde theorie. Met andere woorden, je stopt pas met interviewen als je denkt uit het interviewmateriaal geen nieuwe informatie meer te kunnen halen.

Op basis van de literatuur en eerder onderzoek, veronderstellen we dit theoretische saturatiepunt te bereiken op een twintigtal interviews per doelgroep. Dit brengt ons tot een totaal van een honderdtal vooropgestelde en geplande interviews. In totaal werden 107 respondenten bevraagd. Voor de karakteristieken van de respondenten, zie bijlage.

Tabel 5.4 Bevraagde respondenten per doelgroepen

Huidig verblijfsstatuut	Aantal	Percentage
Asielzoeker	36	33,6
Gezinsvormer/ gezinshereniger	33	30,8
Personen zonder wettig verblijf	15	14,0
Geregulariseerden	9	8,4
Erkende vluchtelingen	6	5,6
Studenten	3	2,8
Genaturaliseerden	2	1,9
Gevestigde vreemdeling	1	0,9
Arbeidsmigrant	1	0,9
Aankomst als minderjarige	1	0,9
Totaal	107	100,0

Bron: Eigen onderzoeksresultaten

Het valt op dat we met het aantal asielzoekers en familieherenigers duidelijk boven het vooropgestelde aantal zitten. Ook wat de personen zonder wettig verblijf betreft, komen we in de buurt van het vooropgestelde aantal. Echter wat het aantal erkende vluchtelingen en geregulariseerden betreft, blijven we duidelijk onder de vooropgestelde norm.

Verschillende oorzaken zijn hier aan te wijzen. Ten eerste is er geen organisatie die zich specifiek richt tot de groep van geregulariseerden en erkende vluchtelingen en deze groepen zijn dus niet doelgericht op te sporen. Een kenmerk van een geregulariseerde, is juist dat hij zich niet wenst te onderscheiden van de Belgen. Na hun regularisatie hebben zij een permanente verblijfsvergunning bekomen en is hun 'belangrijkste probleem' opgelost. Op dat moment zijn zij vragende partij om zich te integreren in onze samenleving. Datzelfde kenmerk vinden we terug bij de erkende vluchtelingen. Ten tweede is het belangrijk om op te merken dat we interviews via kanalen hebben gerealiseerd die zich niet altijd specifiek richten tot een specifieke doelgroep. Van een groot deel van de respondenten wisten we bij aanvang van het interview dan ook niet duidelijk tot welke doelgroep ze behoorden. Dit bemoeilijkte zeker het plannen van de interviews per doelgroep. Een probleem dat hier ten derde mee samenhangt, is dat niet alle organisaties die contact hebben met de doelgroepen, de juridische categorieën van de respondenten kennen of registeren, wat een doelgerichte selectie niet vergemakkelijkt. Ten vierde zijn ook niet alle doelgroepen even gemakkelijk te benaderen. Van mensen zonder wettig verblijf, die niet anders dan in een niet-regulier circuit kunnen werken, kan je niet verwachten dat ze iedereen voldoende vertrouwen om over hun arbeidsmarktpositie te praten. Om deze groepen te kunnen bereiken, hebben we goede contacten moeten opbouwen met een aantal specifieke toeleiders.

We streefden ernaar om zeker een voldoende aantal vrouwen mee op te nemen, gezien we kunnen veronderstellen dat hun tewerkstellingsloopbaan verschilt van

die van mannen. Iets meer dan 30% van de geïnterviewde respondenten is van het vrouwelijke geslacht.

Tabel 5.5 Geslacht

Geslacht	Aantal	Percentage
Man	74	69,2
Vrouw	33	30,8
Totaal	107	100,0

Bron: Eigen onderzoeksresultaten

We hebben ernaar gestreefd om in onze steekproefselectie een zo breed mogelijk waaier aan nieuwe migranten te vatten qua herkomstregio. Hierbij hebben we verschillende herkomstregio's onderscheiden, waaronder de belangrijkste Sub-Sahara Afrika, de Magreb-landen en Turkije, Centraal- en Oost-Europa en het Midden-Oosten zijn.

We wensen er hierbij op te drukken dat we in onze steekproef geen statistische representativiteit nastreefden. Toch hebben we gepoogd om diverse groepen aan het woord te laten.

Tabel 5.6 Herkomstregio

Herkomstregio	Aantal	Percentage
Sub-Sahara Afrika	36	33,6
Magreb	17	15,9
Centraal- en Oost-Europa	14	13,1
Midden-Oosten	14	13,1
Balkan	10	9,3
Turkije	7	6,5
Azië	6	5,6
Latijns-Amerika	3	2,8
Totaal	107	100,0

Bron: Eigen onderzoeksresultaten

Het Afrikaanse continent steekt er moet kop en schouders bovenuit. Bijna de helft van onze respondenten is afkomstig uit de Magreb-landen of uit Sub-Sahara Afrika. Ongeveer één derde van de respondenten is afkomstig uit Centraal- en Oost-Europa, het Midden-Oosten of Turkije.

3.2.5 Analyse van de interviews

Omdat het hier een erg groot aantal interviews betreft, hebben we ervoor geopteerd om de interviews te verwerken aan de hand van een kwalitatief dataverwerkingsprogramma (NVivo). Dit programma laat toe om het interview materiaal te coderen aan de hand van een aantal trefwoorden. Zo kan je het onderzoeksmateriaal beter ordenen en reduceren. Op basis van de aangemaakte coderingen kan je vervolgens selecties maken van bepaalde codes, nagaan bij welke groepen deze codes het meeste voorkomen, ...

Deze coderingen en hergroeperingen vormen het uitgangspunt van de analyse van de beschikbare data. Wat de keuze van trefwoorden en coderingen betreft, zijn we zowel op een inductieve als een deductieve wijze tewerk gegaan. We zijn vertrokken van de tekstfragmenten en hebben daar codes vanuit de tekst aan toegekend. Vervolgens hebben we de interviews ook gecodeerd aan de hand van interviewschema's.

DEEL 3

KWANTITATIEVE BEVINDINGEN

HOOFDSTUK 6

NIEUWE MIGRANTEN IN CIJFERS

1. Inleiding: de registratie van nieuwkomers

Van de vijf subgroepen die in het onderzoek bestudeerd worden, komen er maar vier aan bod in het kwantitatieve deel: de volgmigranten, de (ontvankelijk verklaarde) asielzoekers, de vluchtelingen en de geregulariseerden. Mensen zonder wettig verblijf komen in dit deel, omwille van de aard van hun verblijf, maar in de marge aan bod. Het doel van het kwantitatieve luik is een antwoord te geven op drie vragen: hoeveel (meerderjarige) nieuwkomers zijn er, waar bevinden ze zich en wat is hun profiel.

1.1 Registratie

Hoewel het totale zicht op de arbeidsmarktpositie van de verschillende groepen nieuwkomers beperkt is, bestaat heel wat administratieve data in allerlei gegevensregisters op verschillende niveaus. Met uitzondering van de personen zonder een wettige verblijfsvergunning, verblijven alle nieuwe migranten legaal in het land. De onderzoekspopulatie waarop deze studie betrekking heeft, de nieuwe migranten, zijn personen die het land binnenkomen via de procedure voor familiehereniging (waarin verschillende fasen kunnen onderscheiden worden) of via de asielprocedure (met daarin asielzoekers in de ontvankelijkheidsfase en asielzoekers in de gegrondheidsfase en vluchtelingen). Het feit van in een procedure te zitten, impliceert dat deze personen geregistreerd worden. Afhankelijk van de fase van de procedure waarin deze personen zich bevinden, worden zij geregistreerd in het wachtregister of in het vreemdelingenregister. Eenmaal zij de arbeidsmarkt betreden (wat officieel niet mogelijk is voor alle aangehaalde categorieën) brengt dit een verdergaande registratie met zich mee: er worden arbeidskaarten en arbeidsvergunningen aangevraagd en er worden RSZ bijdragen betaald. In verschillende administratieve databestanden zijn verschillende soorten informatie met betrekking tot de verschillende categorieën nieuwe migranten te vinden.

Ook in het kader van het Vlaamse inburgeringsbeleid worden data verzameld. In het decreet van 28 februari 2003 en het uitvoeringsbesluit van 30 januari 2004 stelt de wetgever dat de Vlaamse Gemeenschap een uniform computergestuurd

cliëntvolgsysteem (CVS) ter beschikking stelt van de onthaalbureaus. Het onthaalbureau registreert het verloop en de resultaten van het primaire inburgerings-traject van de meerderjarige personen van de doelgroep en van de anderstalige minderjarige nieuwkomers in het CVS. In deze studie is gebruikt gemaakt van het cliëntvolgsysteem. Dit impliceert dat de bronnen niet speciaal voort deze studie verzameld werd. Deze gegevens werden aangevuld met cijfers van de administratie werkgelegenheid (arbeidskaarten) en de dienst vreemdelingenzaken, de senaat (visa) en de kamer (geregulariseerden).

1.2 De kwaliteit van de data

Voor een cijfermatig overzicht van de in- en uitstroom van vreemdelingen in België is het nodig om over de benodigde data te beschikken. Tot op heden is er niet echt een prioriteit gemaakt van een systematische verzameling van alle gegevens die betrekking hebben op migratie. Het gevolg is dat deze data nog steeds door verschillende instanties verzameld worden, en niet aan elkaar gekoppeld worden. Bovendien is er in het federale België ook nog sprake van verschillende bevoegdheidsniveaus, en worden data, afhankelijk van de competentie, op federaal of op deelstaatniveau verzameld.

Het NIS verzamelt de gegevens zoals zij in het bevolkingsregister en het vreemdelingenregister voorkomen. Vreemdelingenzaken, de visa, de asielaanvragen en de uitwijzingen vallen onder de bevoegdheid van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Bij het afleveren van de visa is het ministerie van Buitenlandse Zaken betrokken via de diplomatieke posten. De wetgevende bevoegdheid met betrekking tot de arbeidskaarten berust bij het ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, maar de uitvoering berust bij de regio's.

De data worden voor en door de verschillende diensten verzameld en worden niet samengebracht. De gegevensbanken - indien al - waarin deze gegevens gefragmenteerd opgeslagen zijn, zijn ook niet geconcipieerd om gekoppeld te worden. Bovendien kan via controles vastgesteld worden dat niet alleen wat opgeslagen wordt vaak niet voldoende is. Daarnaast zijn de gegevens maar beperkt of tegen een relatief hoge kost beschikbaar.

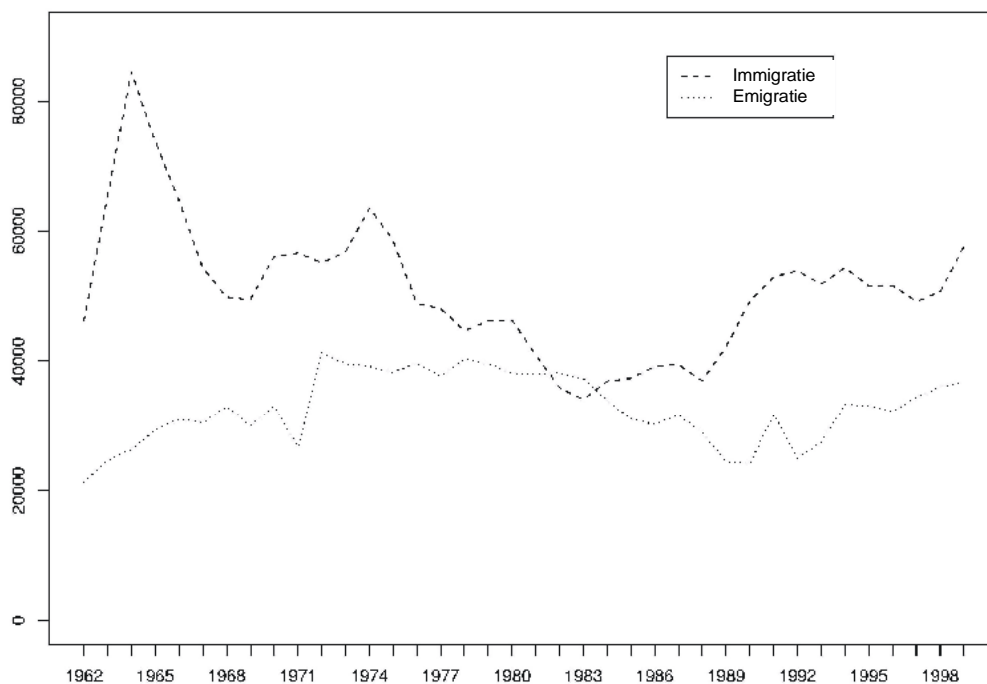
1.3 Wie wordt er geregistreerd?

Wie er echter achter cijfers als deze steekt, of het arbeidsmigranten, vluchtelingen of mensen die via de procedure van de familiehereniging het land binnengekomen zijn, is niet altijd even gemakkelijk vast te stellen. Het minste dat er gezegd kan worden, zo stelt een studie van IGEAT (ULB) uit 2000, is dat wat migratie betreft, het vergaren van statistieken te wensen overlaat. Vreemdelingen worden wel in het vreemdelingenregister ingeschreven, en er is een wachtregister dat de asielzoekers bijhoudt, maar er kunnen bedenkingen gemaakt worden bij de accuraatheid van de registratie van de in- en de uitstroom. Erger is het echter gesteld met

de gegevens met betrekking tot de visa en uitwijzingen. De kritieken die bij deze door de IGEAT-studie geformuleerd kunnen worden, zijn veelzijdig. Ten eerste slaan ze op de *wijze* waarop de data *verzamelde* worden, ten tweede op *welke* data die bijgehouden worden, ten derde over de *beschikbaarheid* van de data, zij het door moeilijk toegankelijke software of door personeel dat onvoldoende gekwalificeerd is om alles uit de gebruikte databanken te halen, en ten slotte op de *kwaliteit* en de *betrouwbaarheid* van de data (IGEAT, 2000).

Een in opdracht van het Federaal Wetenschapsbeleid door Gédap/UCL uitgevoerd onderzoek bevestigt de problemen die er bestaan met de kwaliteit en de beschikbaarheid van de data, maar stelt ook dat met name de kwaliteit van de data met betrekking tot de visa de laatste jaren sterk is toegenomen. De problemen met betrekking tot de koppeling van de gegevens vormt een blijvend euvel (Perrin, 2005).

Een eerste vaststelling die gedaan kan worden op basis van de registratie van de officiële in- en uitstroom, is dat de migratiestop van 1974 niet tot minder migratie geleid heeft. Het aantal migranten van vreemde nationaliteit is sinds 1962 nooit onder de 35 000 gezakt. Het migratiesaldo (immigratie min emigratie) is, gezien de eveneens aanzienlijke emigratie, niet zo hoog en in de jaren tachtig zelfs negatief. Het migratiesaldo verschilt sterk per nationaliteit.

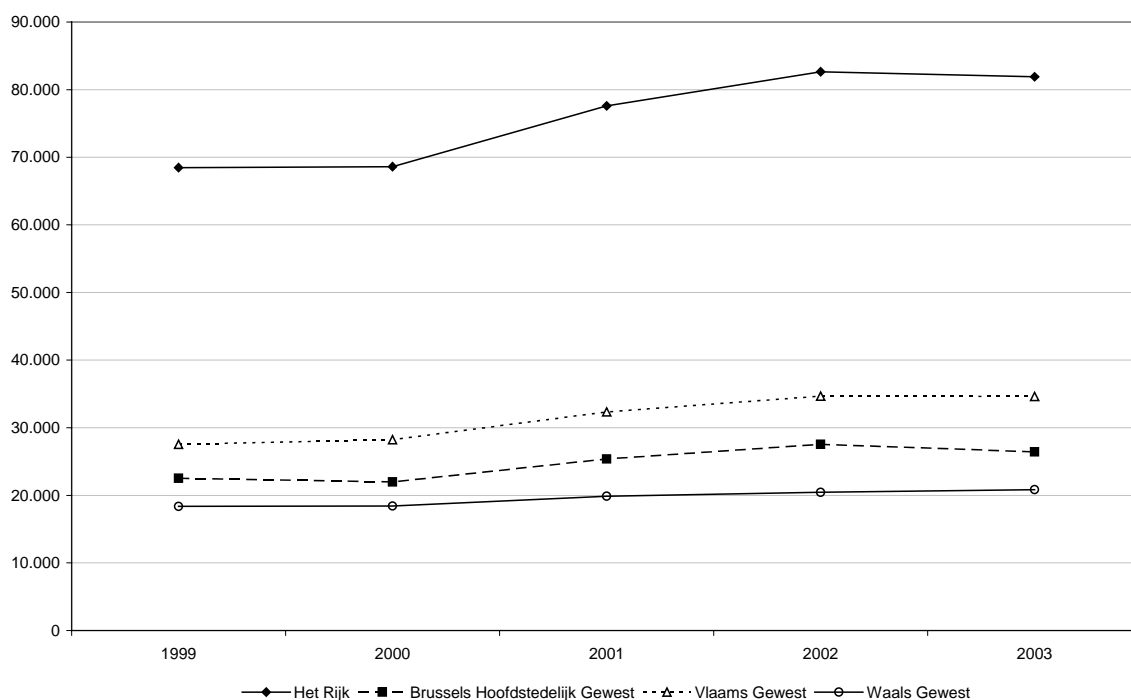

Bron: NIS

Figuur 6.1 Migraties van vreemdelingen tussen 1962 en 1999

Als er naar de nationaliteiten gekeken wordt, valt op dat de migratie naar België vooral een Europese aangelegenheid is. Tussen 1993 en 1998 was het percentage Europeanen (inclusief Russen maar zonder Turken) gemiddeld 60%. Meer dan de

helft daarvan (36% van het totaal) zijn migranten uit de buurlanden. Hoewel de migratiebewegingen van de Europeanen merkkelijk omvangrijker zijn dan deze van de inwoners uit andere continenten, ligt het netto-migratiesaldo niet veel hoger. Zij keren dus ook vaker terug.

Bron: NIS; bewerking HIVA

Figuur 6.2 Instroom van vreemdelingen naar gewest, 1999-2003

De schommelingen in de instroom worden door alle gewesten gevolgd, zij het op een verschillende wijze (zie figuur 6.2). Als de immigratiecijfers van 1999 als basis genomen worden, kent Vlaanderen een evolutie van 100 naar 120. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest piekt in 2002 met 122 en eindigt na een lichte terugval op 117. Het Waalse Gewest kent een meer gestage groei. De verhouding tussen het aantal inwijkelingen in 2003 en het aantal immigraties in 1999 is hier 113 op 100.

Tabel 6.1 Evolutie van de instroom vergeleken met 1999 (=100)

	1999	2000	2001	2002	2003
Het Rijk	100	100	113	121	120
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	100	97	113	122	117
Vlaams Gewest	100	102	117	126	126
Waals Gewest	100	100	108	111	113

Bron: NIS; bewerking HIVA

1.4 Huwelijksmigratie

Op basis van een studie van de visgegevens kan een beeld geschetst worden van personen die het land binnenkomen met het oog op familiehereniging of -vorming. Daarnaast zijn er nog andere categorieën zoals buitenlandse studenten die een vergunning kunnen krijgen om in het land te blijven. Een blik op de uitgereikte visa kan een deel van deze realiteit verklaren, maar ook dat beeld blijft partieel. Over inwijkingen vanuit landen waarvoor geen visum verplicht is, kan geen beeld gevormd worden. En omdat België deel uitmaakt van de Schengenruimte kunnen vreemdelingen ook in België terecht komen met een visum voor een ander land in deze ruimte. Verder zijn de gegevens die verzameld worden enkel beschikbaar per diplomatieke post, en niet per nationaliteit (IGEAT, 2000).

De laatste jaren is er wat ook binnen de diens vreemdelingenzaken verder werk gemaakt van een meer systematische registratie, wat tot betere data leidt. Toch blijven de gegevens moeilijk beschikbaar. Over de visa zijn weinig gegevens beschikbaar. Op de schriftelijke vraag van Vlaams Blok-senator Yves Buysse antwoordde de minister van Binnenlandse Zaken dat er 40 009 visa voor gezinshereniging toegekend de Dienst Vreemdelingenzaken in de periode van 1995 tot en met 2002.

Tabel 6.2 Evolutie van het aantal visa voor gezinshereniging (1995-2002)

Jaar	Aantal
1995	2 807
1996	4 701
1997	4 915
1998	6 603
1999	3 977
2000	5 040
2001	4 500
2002	7 466
Totaal 1995-2002	40 009

Bron: Vragen en Antwoorden, Belgische Senaat, Bulletin 3-1, Buitengewone zitting 2003-2004, Vraag nr. 3-44 van de heer Buysse dd. 8 augustus 2003 (N.)

Het gaat hierbij om 17 331 gezinsleden van onderdanen behorend tot Europese Economische Ruimte (EER), 1 687 gezinsleden van studenten niet behorend tot de EER en 20 991 gezinsleden van overige onderdanen niet behorend tot de EER. De gezinsleden zijn vooral onderdanen van Marokko (13 557), Turkije (8 998) en China (1 690). Indien de visa per diplomatiek post bekeken worden, goed een derde van alle uitgereikte visa afgeleverd worden door twee diplomatieke posten: Ankara en Casablanca. Het aantal toekenningen kan, vergeleken met het aantal aanvragen, procentueel sterk verschillen van post tot post.

Een van de zaken die reeds in de IGEAT-studie gerapporteerd worden, is de onvolledigheid van de data vanuit de Belgische ambassades en consulaten. Dit beeld wordt opnieuw bevestigd door een deel van het antwoord van minister Dewael op de vraag van senator Buysse. De minister stelt dat over het aantal visa voor gezinshereniging van ambtswege afgeleverd door de Belgische ambassades en consulaten geen gegevens bekend zijn.

Ook het Nationaal Instituut voor de Statistiek beschikt over statistieken met betrekking tot huwelijke, waarbij de nationaliteit als variabele weerhouden wordt. Het probleem bij deze statistieken is dat zij maar een deel van het beeld schetsen. Omdat veel huwelijken tussen allochtonen aangegaan worden door een persoon van allochtone oorsprong met een Belgische nationaliteit en een partner uit het buitenland. Deze huwelijken staan in de statistieken geregistreerd als huwelijk tussen Belg en vreemdeling.

1.5 Arbeidsmigratie

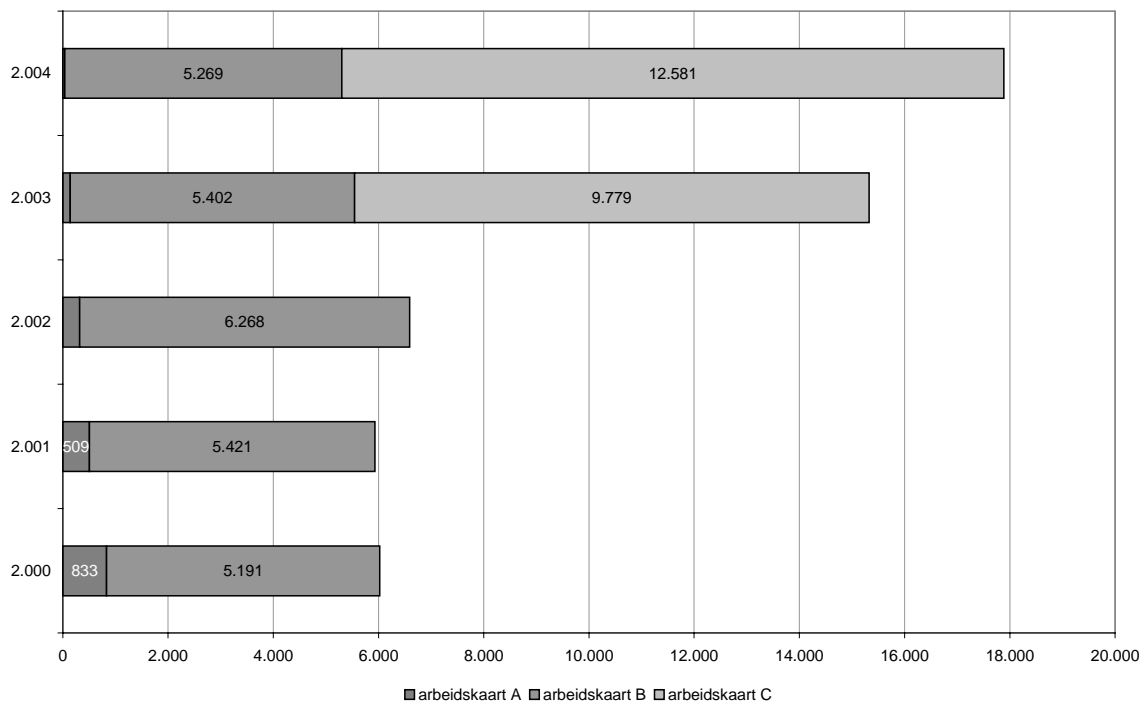
De toegangspoort van de arbeidsmigratie staat sinds 1974 maar op een kier. Toch kunnen vreemdelingen al die tijd nog aan de slag in België. Zij die in België willen werken hebben, met uitzondering van EU-burgers, daarvoor een arbeidskaart nodig. Er bestaan drie types arbeidskaarten. Hierop wordt verder in dit rapport uitvoeriger ingegaan. Aan een aantal categorieën 'nieuwkomers' worden voorlopige vergunningen uitgereikt. Dit was in 2004 nog het geval voor geregulariseerden en voor Afghaanse asielzoekers.

De *B-kaart*, is bestemd voor nieuwkomers die hun intrede op de arbeidsmarkt doen (vergunning met migratie). De aanvraag van een arbeidsvergunning en een arbeidskaart B moet gebeuren door de werkgever die een werknemer van vreemde nationaliteit wil tewerkstellen. Met deze kaart, die een geldigheidsduur heeft van twaalf maanden) mag de betrokken werknemer maar bij één werkgever tewerkgesteld worden. De toekenning aan de werkgever van een arbeidsvergunning heeft automatisch tot gevolg dat de arbeidskaart B aan de betrokken werknemer wordt toegekend.

Het andere type, een *A-kaart*, is bestemd voor vreemdelingen die reeds in België leven en voor het eerst de arbeidsmarkt betreden (vergunning zonder immigratie). Met een arbeidskaart A kan een buitenlandse werknemer voor onbepaalde duur worden tewerkgesteld in loondienst door om het even welke werkgever in om het even welke sector. Sinds de gewijzigde regelgeving verliezen de arbeidskaarten A aan betekenis en is het aantal uitgereikte kaarten (nog 35 in 2004) gezakt naar een onbeduidend niveau.

De *arbeidskaart C* is nog maar sinds 2003 ingevoerd. Met deze kaart kan een buitenlandse werknemer voor een bepaalde duur worden tewerkgesteld in om het even welke sector. Deze kaart is gebaseerd op de verblijfstoestand. Zij wordt toegekend voor maximum één jaar en is verlengbaar.

Twee belangrijke factoren zijn bepalend voor de aanpassing van het aantal vergunningen dat uitgereikt kan worden: de politieke wil en de economische noodzaak.

Bron: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Werkgelegenheid, Afdeling Tewerkstelling, Cel Migratie (2005)

Figuur 6.3 Evolutie van het aantal afgeleverde arbeidskaarten in het Vlaamse Gewest (2000-2004)

Een deel van de onderzoekspopulatie, kan de arbeidsmarkt betreden met een voorlopige vergunning. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de voorlopige vergunningen die door het Vlaamse Gewest uitgereikt werden in de periode 2000-2004. Het aantal uitgereikte voorlopige vergunning daalt zo sterk omdat zij sinds de omzendbrief van 1 april 2004 enkel nog bedoeld zijn voor personen die nog geen beslissing ontvingen van hun regularisatieaanvraag tijdens de campagne van 2000. Eveneens op basis van een omzendbrief werd deze - steeds kleiner wordende groep - uitgebreid met Afghaanse asielzoekers die voor 1 januari 2003 een asielaanvraag hebben ingediend en daar een negatieve beslissing hebben ontvangen (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Werkgelegenheid, Afdeling Tewerkstelling, Cel Migratie (2005).

Tabel 6.3 Evolutie van het aantal toegekende voorlopige vergunningen

	2000	2001	2002	2003	2004
Regeling seizoensarbeid	1 762	1 600	1 840	663	0
Kandidaat vluchtelingen	1 076	1 614	1 760	638	0
Regularisatie (art. 9) seizoen	27	32	3	0	1
Regularisatie (wet) seizoen	2 974	3 507	736	238	144
Regularisatie	3 560	3 628	757	521	669
Regularisatie (art. 9)	40	53	5	4	3
Slachtoffer mensenhandel	31	11	10	2	0
Andere (ontheemden, Afghanen)	189	0	0	10	154
Voorlopige arbeidsvergunningen	9 659	10 445	5 111	2 076	971

Bron: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Werkgelegenheid, Afdeling Tewerkstelling, Cel Migratie (2005)

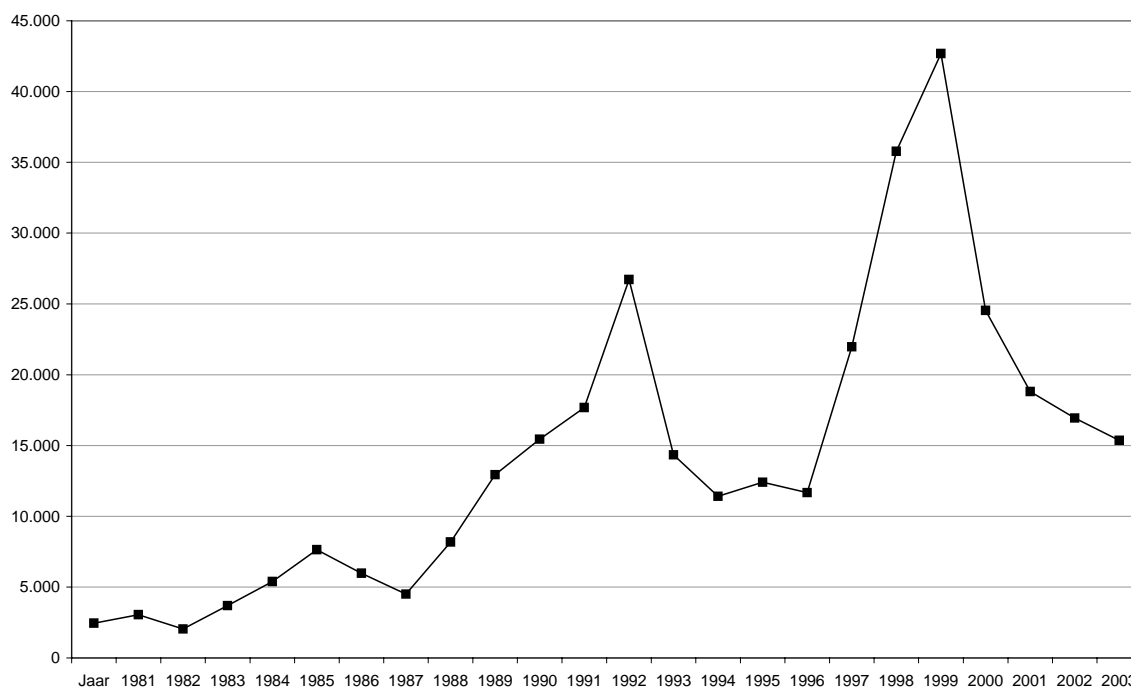
Als de uitgereikte arbeidskaarten vergeleken worden met het aantal immigranten blijkt dat slechts een beperkt deel van de personen die instromen een arbeidskaart krijgt. Voor de EU-burgers kan daarover geen uitspraak gedaan worden, omdat zij geen arbeidskaart moeten aanvragen. Voor de nationaliteiten waarvoor een arbeidskaart wel verplicht is, blijkt dat cijfermatig gezien, nooit aan meer dan 20% van de migranten een arbeidskaart uitgereikt wordt. Dit percentage verhuut voor verschillende groepen, een totaal verschillende realiteit. Sommigen zijn tijdelijke migranten die hier zijn in functie van het werk, sommige andere groepen zijn migranten die hier voor een langere periode zijn, en die willen werken. Een statistische controle van de samenhang van de migratieaantallen en het aantal afgeleverde arbeidskaarten toont een positief verband (IGEAT, 2000).

Een confrontatie van de migratiecijfers en de werkloosheidscijfers toont, aldus de IGEAT-studie, een negatief verband. Een statistische analyse van de cijfers tussen 1962 en 1999 leidt tot een correlatiecoëfficiënt van $-0,68$. Dit impliceert dat wanneer de werkloosheid hoog was de immigratie laag was en vice versa. Een gelijkaardige oefening waarbij de correlatie tussen het aantal arbeidskaarten en de werkloosheid bekeken wordt, leidt tot gelijkaardige resultaten. Daaruit kan echter niet geconcludeerd worden dat er in perioden met een hogere werkloosheid minder mensen het land binnenkomen. Het kan evengoed zijn dat er minder mensen officieel het land binnenkomen, en dat anderen in de het informele circuit terechtkomen (IGEAT, 2000).

1.6 Asiel

Het aantal asielaanvragen nam de afgelopen decennia gestadig toe, en piekte in 1993 met goed 27 000 aanvragen. Het jaarlijks gemiddelde viel daarna terug tot een 12 000-tal voor de jaren 1994-1997, wat overeenkomt met een 5% van de asielaanvragers die de Europese Unie als bestemming gekozen heeft. In 2000 piekte het aantal asielaanvragen een tweede keer met bijna 43 000 aanvragen. Sinds dan is

het niveau van het aantal vragen terug gedaald naar een goede 15 000 aanvragen in 2003.

Bron: Dienst Vreemdelingenzaken - Fedasiel

Figuur 6.4 Evolutie van het aantal asielaanvragen in België, 1981-2004

De nadruk in het (Europese) migratiebeleid heeft tot nog toe voornamelijk gelegen op de ontwikkeling van een benadering om verdere immigratie te beperken. Sinds de jaren zeventig zijn er in België, net zoals in de andere Europese lidstaten maatregelen genomen om de arbeidsmigratie een halt toe te roepen. In de jaren tachtig werden er in sommige landen maatregelen voorgesteld en soms ook ingevoerd om de familiehereniging te beperken. Meer recentelijk werd ook de toegang voor vluchtelingen en asielzoekers minder aantrekkelijk gemaakt. De stijging van het aantal asielaanvragen wordt dan ook vaak in verband gebracht met het oneigenlijk gebruik van de asielprocedure door *economische migranten*, omwille van de afwezigheid van andere immigratiekanalen. In dezelfde logica kan evenmin besloten worden dat een strengere asielpolitiek leidt tot minder asielzoekers. Het is helemaal niet zeker dat de mensen die niet meer in de statistieken weerspiegeld worden, zich niet in het land bevinden. Mogelijk worden deze stromen eveneens afgeleid naar een ander mechanisme, de illegaliteit.

Wat opvalt bij het bestuderen van de historiek van de asielaanvragen, is de veranderende samenstelling qua nationaliteit. In de jaren negentig was er sprake van een verdergaande europeanisering van de asielzoekers. Daarbij speelde de Balkan-crisis een belangrijke rol. Bijna 30% van de migranten die tussen 1995 en 1999 een

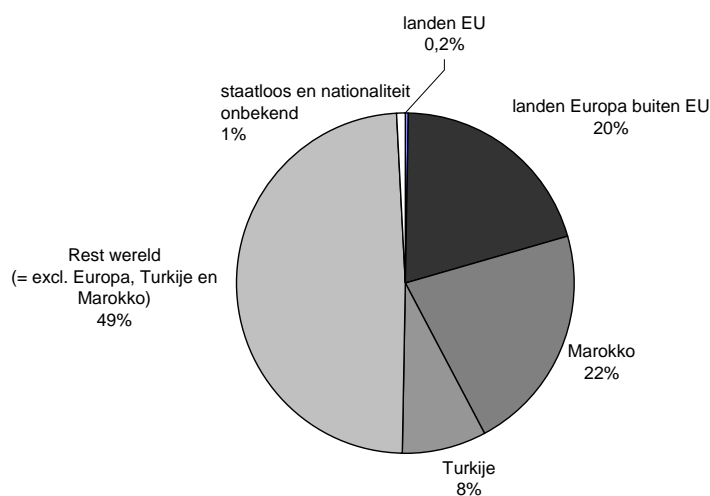
asielaanvraag indienden, kwamen van het voormalige Joegoslavië. Ondanks het feit dat er sprake is van een oneigenlijk gebruik van de asielprocedure valt het wel op dat goed de helft van alle asielaanvragen wel ingediend werd door personen afkomstig uit conflictgebieden. In vergelijking met 2000 daalde het aantal asielzoekers fors (van 42 691 in 2000 naar 15 357 asielzoekers in 2004). 38% van de asielzoekers kwam uit Europa, 23% uit Azië en 37% uit Afrika. Vooral bij de asielzoekers, afkomstig uit de Europese staten van de voormalige Sovjetunie (GOS), uit Oost-Europa en uit Azië kan een sterke daling vastgesteld worden. Het aantal Afrikaanse asielzoekers is in absolute cijfers gelijk gebleven waardoor hun aandeel in het totale aantal gestegen is.

1.7 Regularisaties

Een vreemde groep in de populatie nieuwkomers zijn de geregulariseerden. Deze groep is evenmin een homogene groep. Binnen de groep geregulariseerden kan een onderscheid gemaakt worden tussen mensen zonder wettig verblijfd die geregeerd hebben op de regularisatiemogelijkheid in 2000 en de personen die hun verblijf willen regulariseren op basis van artikel 9 ten derde van de Vreemdelingenwet. Zoals al bleek uit de uitgereikte arbeidskaarten is de eerste groep een uitstervende groep. De hele campagne is zo goed als afgesloten. Er resten nog maar enkele dossiers die afgewerkt moeten worden. Tot zolang zijn nog geen data over de hele groep beschikbaar.

De geregulariseerden, zeker zij die geregulariseerd werden in het kader van de regularisatiecampagne van 2000, zijn relatief 'oude' nieuwkomers. Zij verbleven per definitie al enige tijd in het land. De voorwaarde om in de regularisatiecampagne van 2000 te kunnen stappen was zelfs een aan te tonen aanwezigheid binnen de landsgrenzen van enkele jaren nodig. Voor de wet waren zij echter nieuw, omdat ze pas na hun regularisatie in het vreemdelingenregister werden ingeschreven. In het APS-bestand, dat een doorsnede geeft van de situatie in Vlaanderen in 2001 en 2002 zijn nog 14 118 geregulariseerden terug te vinden. De personen die geregulariseerd werden zijn afkomstig en honderden landen. De APS-studie concludeert dat er geen grote regionale concentraties zijn van aanvragers: 10% komt uit Marokko, 8% uit China, 7,5% uit Polen en 5% uit Turkije. Wat wel opvalt is dat twee derde van de geregulariseerden woont in drie steden Antwerpen (13%), Leuven (12%) en Gent (13%).

Als we de concentraties van aanvragers bekijken op lokaal niveau, kan er wel een zekere concentratie vastgesteld worden, zoals blijkt uit de verdeling in Antwerpen (zie figuur 6.5). De Marokkaanse populatie is hier met 22% merkkelijk sterker vertegenwoordigd dan het gemiddelde in de APS-databank. Ook de Turken zijn met 8% iets meer vertegenwoordigd in Antwerpen dat gemiddeld.

Bron: SOMA

Figuur 6.5 Regularisatiedossiers in Antwerpen

De aantallen geregulariseerden die via artikel 9 ten derde van de Vreemdelingenwet aan een verblijfsvergunning weten te komen is eerder beperkt. Op een schriftelijke vraag in de kamer van volksvertegenwoordigers naar het aantal regularisaties onder artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet antwoordde de minister van Binnenlandse Zaken op 26 september 2003: "Wat betreft de aan de Dienst Vreemdelingenzaken overgemaakte aanvragen tot het bekomen van een machtiging tot verblijf op basis van artikel 9, lid 3 van de wet van 15 december 1980, werden er van 1 januari 2002 tot en met 31 juli 2003:

- 366 definitieve positieve beslissingen getroffen waarbij een onbeperkt verblijf werd verleend;
- 1 467 beslissingen waarbij een tijdelijk verblijf verleend werd;
- en werden er 7 396 negatieve beslissingen getroffen.

Op 1 september 2003 zijn er nog 6 035 dossiers in behandeling." (Belgische kamer van volksvertegenwoordigers, schriftelijke vragen en antwoorden, QRVA 51 003 313, 29 september 2003)

1.8 In het land, maar uit de statistieken: illegale migratie

Steeds meer mensen zoeken een in- en een onderkomen in een ander land dan het land waaruit ze afkomstig zijn. Tegelijk zijn steeds minder landen bereid deze personen welkom te heten. Een belangrijk gevolg van deze evolutie is een toenemend aantal clandestiene grensoverschrijdingen. Het is moeilijk over te gaan tot schattingen van de aantallen illegaal aanwezige migranten. Gecombineerde acties, zoals een analyse van de aanvragen van de regularisatiecampagne en gegevens uit andere bronnen, zoals het aantal mensen zonder verblijfsvergunning dat gebruik gemaakt heeft van gezondheidsvoorzieningen of het aantal clandestien aanwezige migranten dat een contact met de politie gehad heeft, zijn misschien wel in staat om grootteorden aan te geven, maar schetsen zeker geen accuraat beeld. Een cor-

rect beeld schetsen van de aantallen mensen zonder wettig verblijf in een land, is gezien de aard van het verblijf van deze personen bijzonder moeilijk, zometer onmogelijk.

De illegale activiteit op de arbeidsmarkt, uitgevoerd door mensen zonder papieren is een gegeven. Het is niet gemakkelijk om dit in kaart te brengen, en indien al, is het niet mogelijk eenzelfde methodologie te gebruiken als bijvoorbeeld voor de familieherenigers of de asielzoekers en vluchtelingen die duidelijk geregistreerde groepen zijn, waarvan het arbeidsmarkttraject kan nagegaan worden. Daarom komt voor deze groep de klemtoon op het kwalitatieve luik te liggen. Er zijn, gegeven de aard van de tewerkstelling, geen statistische data voorhanden die een duidelijk zicht geven op de werking van het informele arbeidscircuit. Toch zijn er in een aantal administratieve bestanden gegevens te vinden die betrekking hebben op een deel van deze onderzoeksgroep: die personen die tegen de lamp gelopen zijn. Het betreft hier gegevens van bijvoorbeeld de sociale inspectie. Ook bij de dienst vreemdelingenzaken of het ministerie van binnenlandse zaken zijn er gegevens te vinden, maar deze hebben niet onmiddellijk betrekking op de arbeidsmarkt. Zonder dat dit een volledig beeld geeft, worden er wel gegevens bijgehouden over personen die illegaal op de werkvloer worden aangetroffen, van personen die naar gesloten centra verwezen worden na ontdekt te zijn, en van personen die teruggezonden worden.

2. Enkele kerncijfers op basis van het APS-databestand nieuwkomers

In APS-Stativaria 29 (Deschamps, 2004) wordt een uitgebreid profiel geschetst van de nieuwkomers. Hieronder hernemen wij het besluit dat de belangrijkste vaststellingen weergeeft.

- Het *jaarlijks totaal* aantal nieuwkomers is slechts te bepalen als duidelijk aangegeven wordt hoe die moeten geteld worden. De APS-databank laat verschillende tellingen toe. De basis voor de databank is de definitie van nieuwkomers uit de experimentele fase van het inburgeringbeleid. In functie van deze finaliteit kan het aantal voor 2001 geraamd worden op afgerond 16 000 en voor 2002 op 17 200. Daar kan rustig 10% afgetrokken worden van personen die binnen het jaar vertrokken zijn. Dit brengt het cijfer op een goeie 14 à 15 000.
- De nieuwe migranten komen het land binnen in een welbepaald *statuut*. Rekening houdend met het differentieel verhuisgedrag komt dit neer op ongeveer 17% ontvankelijk verklaarde asielzoekers, 2 à 3% erkende vluchtelingen, 43% geregulariseerden en 37% volgmigranten. Kijken we naar het effectief aantal nieuwe nieuwkomers aangekomen in 2001 en 2002 dan liggen de aantallen een stuk lager: respectievelijk 12 552 en 14 039, met inbegrip van diegenen die reeds vertrokken zijn. Het verschil gaat terug tot op het feit dat ook personen die hier reeds langer zijn in die jaren hun wettelijke verblijfspapieren verwierven en zo een recht op inburgering, type experimentele fase, verwierven. De

statistiek van de jaarlijkse beslissingen ligt dan weer een stuk hoger: 20 813 in 2001 en 16 435 in 2002. Voor de Vlaamse bevoegdheden is deze derde benadering minder belangrijk.

- In de voorbije drie jaar zijn uit niet minder dan 175 landen ‘migrantennieuwkomers’ in een Vlaamse gemeente wettelijk gedomicilieerd. De hele wereld is dus aanwezig in onze 308 gemeenten.
- Vanuit *Marokko en Turkije* kwamen in 2001-2002 ‘slechts?’ 20% van alle nieuwkomers. Uit Rusland, Joegoslavië, China en Polen komen samen ook een kleine 20%. De andere landen zorgen samen voor rond de 60%.
- Het begrip nieuwkomer impliceert ook volgmigranten en sommige groepen geregulariseerden uit welstellende landen. 15% van de personen in de database komt uit zulk land. Bij de volgmigranten is dat zelfs 26%.
- De gemiddelde *leeftijd* van de nieuwkomers is 32 jaar. Voor elk van de vier groepen schommelt het gemiddelde rond hetzelfde cijfer. Naar land van afkomst en naar woonplaats zijn er leeftijdsverschillen merkbaar. Een studentenstad als Leuven heeft een jongere nieuwkomerpopulatie omwille van de specifieke aard van de nieuwkomergroep. 3,5% van de personen in de database is ouder dan 60 jaar. Bij de volgmigranten is dit evenwel 6%. Belangrijk is dat het aandeel 60-plussers bij Turken en Marokkanen tussen de 7,5 en 10% ligt. Ook bij andere nationaliteiten is er soms procentueel een zeer grote groep ouderen. Het meest spectaculair zijn de Zairese volgmigranten: bijna 30% is ouder dan 60 jaar.
- Tussen januari 2001 en juli 2003, dit wil zeggen over een periode van dertig maanden, is 11% van de nieuwkomers uit Vlaanderen weggetrokken. Een derde van deze groep is onvindbaar of technisch uitgeschreven uit het gemeentelijk bevolkingsregister. Een derde is vertrokken naar het buitenland, hetzij het eigen land van herkomst, hetzij naar een ander land. Een derde is verhuisd naar Brussel (hoofdzakelijk) of Wallonië.
- De aandacht voor mogelijke genderspecifieke tendensen leerde dat er een zekere groei is van het vrouwenaandeel. Een specifiek fenomeen is het feit dat bijna alle nieuwkomers, afkomstig uit Thailand en de Filippijnen, vrouwen zijn die met een Vlaamse man gehuwd zijn of althans ermee samenwonen. De gegevens wijzen op een specifiek aspect van de huidige huwelijksmigratie. Deze gezinnen wonen in eenderde van de Vlaamse gemeenten. In Nederland kent men dit fenomeen ook. Als passende naam spreken ze daar over ‘bruid-donorlanden’.
- De vier groepen doelgroepen van het inburgeringbeleid vertonen duidelijk verschillende sociografische kenmerken:
 - ontvankelijk verklaarde asielzoekers zijn in grote mate (66%) mannelijk. 14% van hen is reeds verder getrokken. 10% komt uit kandidaat EU-landen, 33% woont in Antwerpen, 43% in grootstedelijk gebied. Zij komen uit 87 landen;

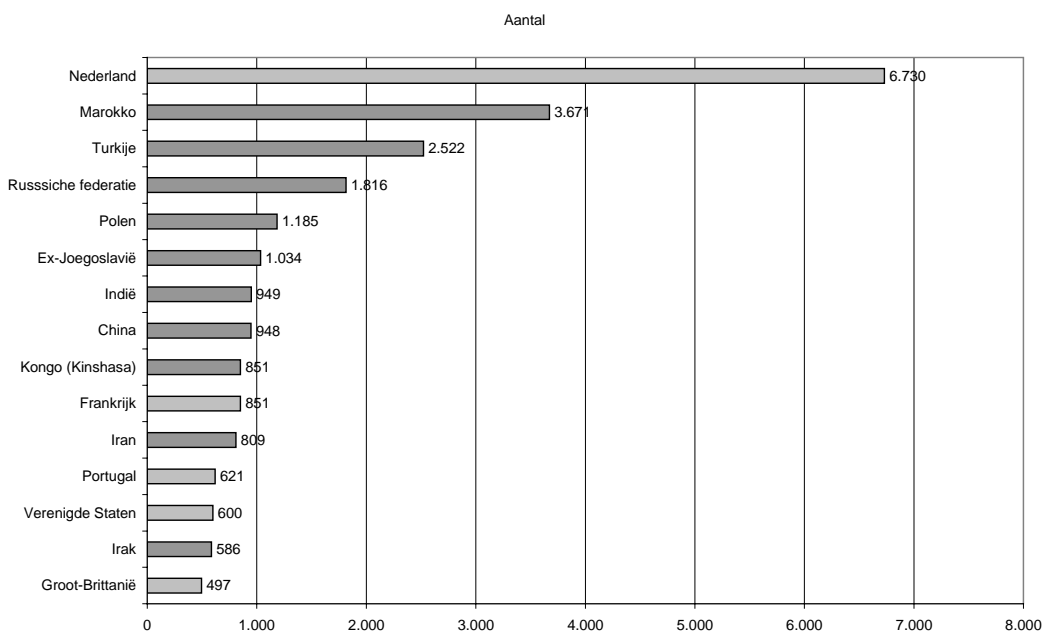
- van de erkende vluchtelingen woont 47% in Antwerpen. Bijna de helft van die groep is afkomstig van Joegoslavië, 48% komt uit een kandidaat-EU-land, slechts 7% heeft Vlaanderen in die tijd verlaten. In totaal komen ze uit veertig landen;
 - de geregulariseerden verlaten onze regio ook weinig (slechts 8%). Ze komen uit 139 landen. 39% woont in Antwerpen. 11% komt uit welvarende landen. 26% uit kandidaat-EU-landen;
 - de volgmigranten zijn in meerderheid (61%) vrouwen. 21% komt uit een EU-land. 30% is Turk of Marokkaan. Zij komen uit 139 landen. 25% komt uit een kandidaat-EU-land.
- De nieuwkomers wonen in grote getale in Antwerpen (een derde), Gent (10%), Leuven (7,5%). Die geografische concentratie in een beperkt aantal steden mag ons niet verhinderen vast te stellen dat er zich ook specifieke immigratiefenomenen zichtbaar worden als de gemeenten, volgens hun categorisering in het Structuurplan Vlaanderen geanalyseerd worden. Voorbeelden van deze geografische specificiteit:
- vanuit het buitengebied verhuizen nogal wat nieuwkomers: 10,5% tegenover 7,5%. Van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers is reeds 24% weg naar Brussel en Wallonië. Dertig van de volgmigranten die er wonen zijn inwoners van de EU;
 - karakteristiek voor het Vlaams stedelijke gebied rond Brussel is het groter percentage ouderen, het groot percentage EU-nieuwkomers, de 15% die reeds verhuisd zijn in sterke mate naar Brussel;
 - in de grootstedelijke centra wonen proportioneel duidelijk meer nieuwkomers uit de minder welvarende landen en mannen die hier verblijven in het kader van de uitzonderingen op de migratiestop in het kader van de tewerkstellingsregelingen (arbeidskaartenregeling);
 - bij de regionaal en kleinstedelijke gebieden overheerst het algemeen beeld zonder opvallende karakteristieken (Deschamps, 2004).

3. Beschrijving van de doelgroep in het CVS

In dit kwalitatieve deel wordt gebruik gemaakt van een diversiteit aan bronnen, maar de hoofdmoot is gebaseerd op een extractie van de gegevens uit het cliëntvolgsysteem in de loop van juni 2005. De databank bevat op dat ogenblik gegevens over 41 798 personen. De beschrijvingen en analyses in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op een subgroep van dit bestand. Personen met de nationaliteit van een EU- (vóór de uitbreiding) of een OESO-land werden uit de set verwijderd. Ook die personen die volgens de registratie op het ogenblik van de extractie de leeftijd van 18 jaar nog niet bereikt hadden, werden uit de set verwijderd. Dit leverde een dataset met 26 254 observaties. Een verdere uitzuivering naar het type, waarbij enkel de observaties overgehouden worden van de *actuele dossiers*, resulteerde in een gegevensbestand met 23 465 eenheden.

3.1 Van waar komen de nieuwe migranten?

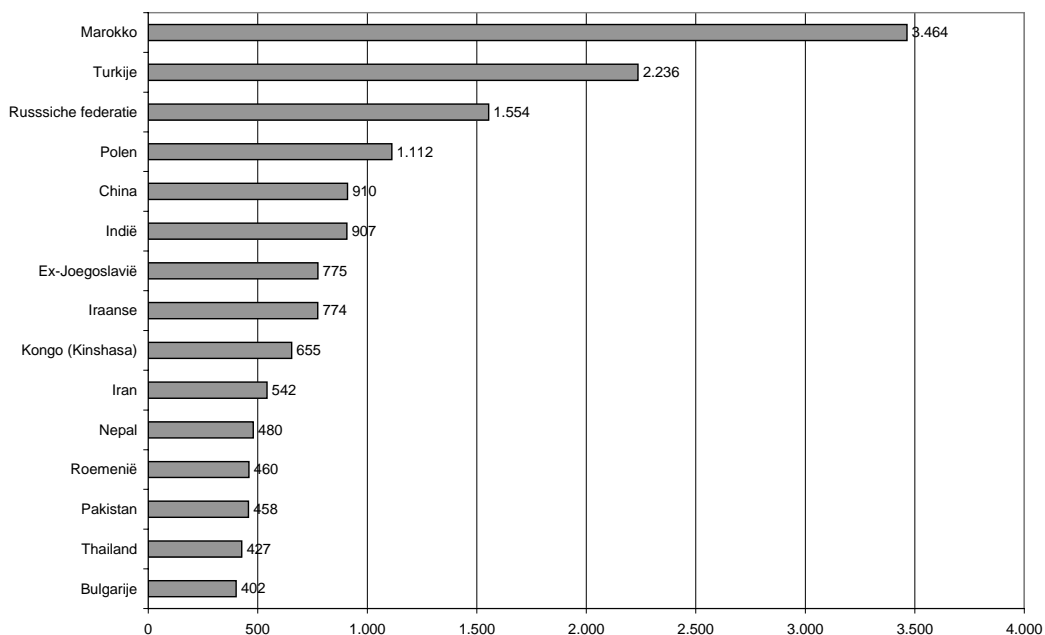
De nieuwkomers in het totale CVS komen uit niet minder dan 174 verschillende landen. Met de Nederlanders, de Marokkanen en de Turken als de drie belangrijkste groepen. De rangschikking naar nationaliteit na het verwijderen van de EU-15- en OESO-burgers uit de dataset wordt weergegeven in figuur 6.6.

* De EU-landen (EU-15) en de VS zijn in de lijst lichter weergegeven.

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

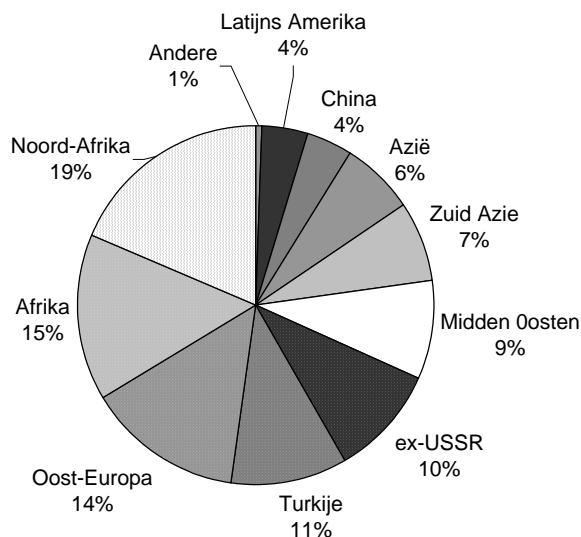
Figuur 6.6 Verdeling van de nieuwkomers naar nationaliteit: top 15 van landen

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.7 Verdeling van de nieuwkomers naar nationaliteit: top 15 van landen (niet-EU-15)

Als de nationaliteiten naar herkomstregio gegroepeerd worden blijkt dat de migranten uit de 'traditionele' immigratieregio's het sterkst vertegenwoordigd zijn. Samen vertegenwoordigen zij ruim een kwart van de nieuwkomers.

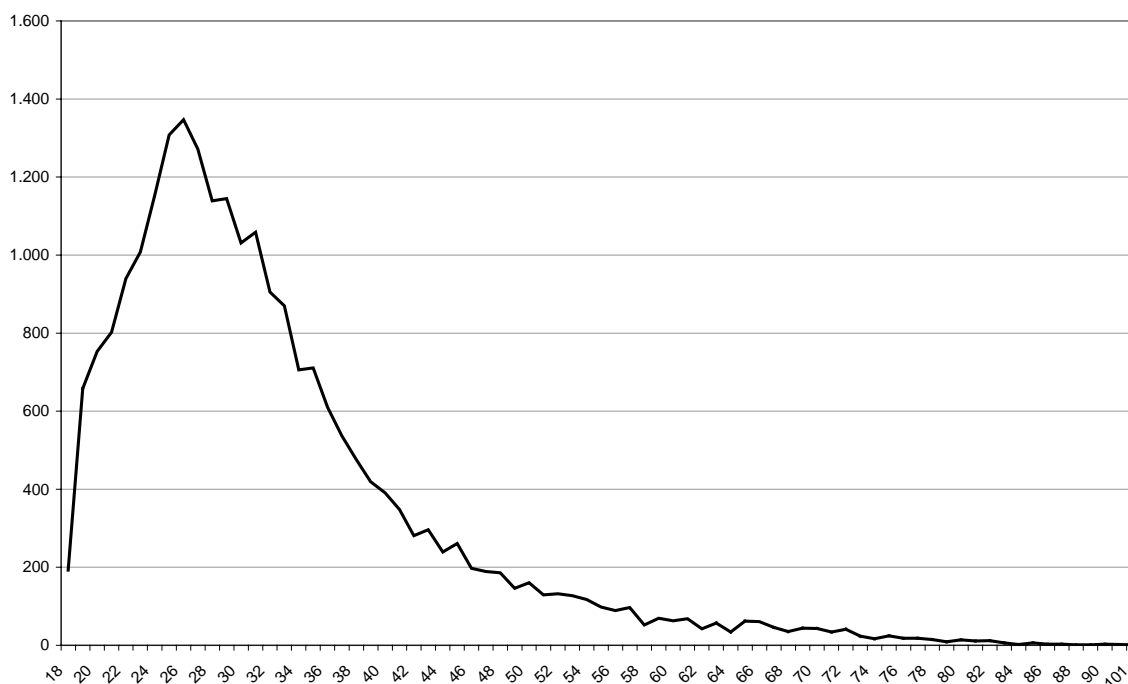

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.8 Regionale verdeling van de herkomstlanden van de nieuwkomers

3.2 Nieuwe migranten: vooral jongeren?

De nieuwe migranten zijn eerder jong. Zij zijn door de band achteraan de twintig, vooraan de dertig jaar. De gemiddelde leeftijd van de personen die een actief dossier hebben in het CVS is 32 jaar. De jongeren minder dan 35 maken meer dan 80% uit van de groep van de nieuwkomers. Opvallend is wel dat, ondanks het feit dat de getallen bescheiden zijn er ook bejaarden en zelfs hoogbejaarden mee in de statistieken zitten. De groep van de zestig plussers vertegenwoordigt iets meer dan 3% (3,2%) van de totale groep. Gezien de aard van het databestand waarop de analyses gebeurd zijn - het cliëntvolgsysteem - is dit voor de hand liggend. Voor de 65-plussers geldt er geen verplichting om aan het inburgeringsbeleid deel te nemen. Toch is het percentage ouderen vergelijkbaar met de resultaten in de APS-studie, die 3,5% 60-plussers vind. Ook de gemiddelde leeftijd in de APS-studie is dezelfde als de gemiddelde leeftijd in het bestand van het CVS.

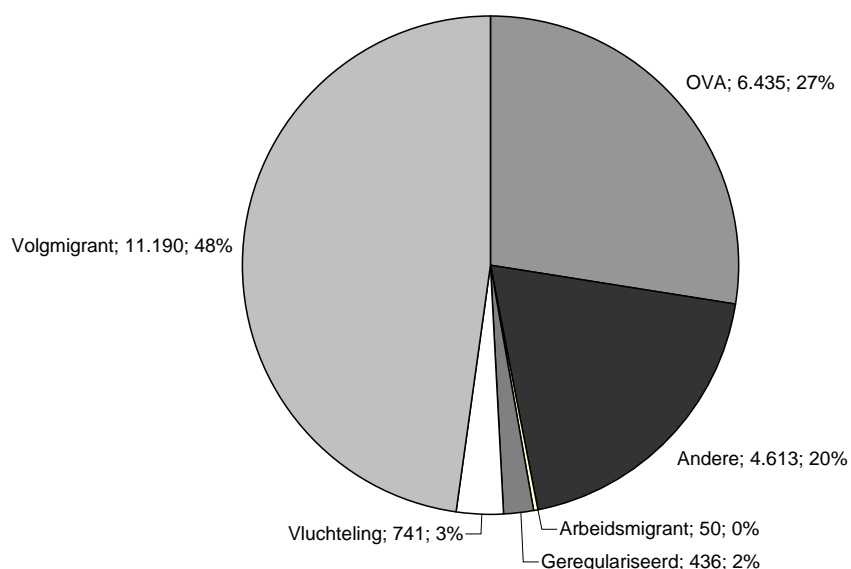
Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.9 Leeftijd van de nieuwe migranten

3.3 Welk statuut hebben de nieuwe migranten?

De nieuwkomers kunnen, afhankelijk van de wijze waarop zij het land zijn binnengekomen en de en de doelstellingen van hun komst een ander juridisch statuut hebben. De verschillende te onderscheiden types zijn de volgmigranten, ontvanke-lijk verklaarde asielzoekers (OVA), vluchtelingen en geregulariseerden. De verde-ling naar type in het cliëntvolgsysteem toont een sterke vertegenwoordiging van

de personen die als volgmigrant in het systeem gestapt zijn. Zij vertegenwoordigen met 48% bijna de helft van alle nieuwkomers. De ontvankelijk verklaarde asielzoekers vertegenwoordigen ruim een kwart van de onderzoekspopulatie. Personen die als arbeidsmigrant gecatalogeerd staan vormen men minder dan 1% een erg bescheiden groep. Goed één op vijf van de onderzoekspopulatie in het CVS heeft het label 'andere' meegekregen. De geregulariseerden vormen met 2% een iets kleinere groep dan de erkende vluchtelingen (3%). In het APS-onderzoek vertegenwoordigende de geregulariseerden nog tussen één derde en 40% van de totale groep. Een verdere vergelijking leert dat de grootteorde van de andere groepen in het onderzoek, de volgmigranten, de ontvankelijk verklaarde asielzoekers en de vluchtelingen, in het CVS vergelijkbaar is met de populatieverdeling in het APS-onderzoek.

* De types zoals onderscheiden in deze figuur zijn een samenstelling van verschillende types in het CVS.

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.10 Verdeling van de nieuwkomers in het CVS naargelang type

3.4 Geschoold of ongeschoold?

In het registratiesysteem zijn enkele variabelen opgenomen die een zicht geven op het scholingsniveau van de nieuwkomers. Op het ogenblik van de analyse zijn dit echter variabelen die bijzonder vaak niet ingevuld worden. Het aantal ontbrekende waarden is te hoog om op basis hiervan enige sluitende uitspraken te doen. In bijna drie kwart (74,3% van de gevallen is de variabele niet ingevuld geworden. 13% van de populatie staat geregistreerd als hooggeschoold, 9,6% als laag-

geschoold en van 3% van de populatie meldt het systeem dat het scholingsniveau onbekend is.

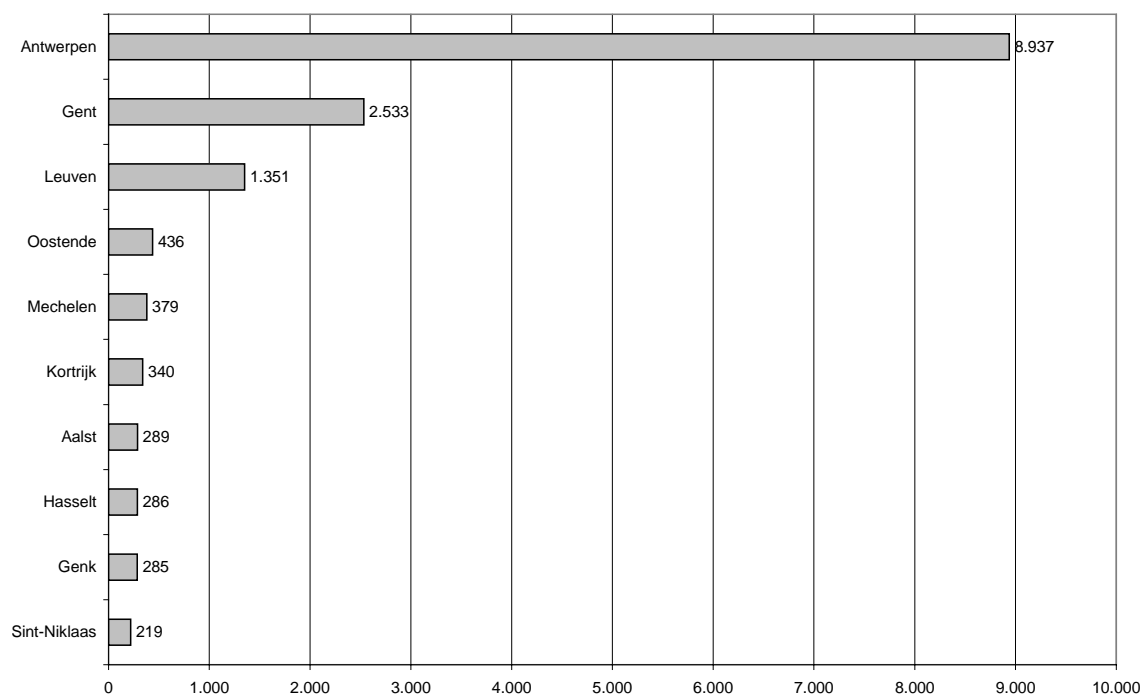
Ook voor de nieuwkomers die in het bezit zijn van een diploma is het niet evident dat ze er ook daadwerkelijk gebruik van kunnen maken op de arbeidsmarkt. Voor de houders van een buitenlands diploma dat toegang geeft tot een in België gereguleerd beroep zoals beroepen in de medische sector of architect, is een diplomagelijkschakeling noodzakelijk. Er bestaat op Vlaams niveau een dienst die tot doel heeft diploma's te erkennen en niveaus te bepalen (zie elders in dit rapport): NARIC-Vlaanderen. NARIC staat voor National Academic (& Professional) Recognition and Information Centre. NARIC-Vlaanderen is de Vlaamse unit binnen het NARIC-netwerk van de Europese Economische Ruimte. NARIC-Vlaanderen verschaft *informatie* over: (1) de toegang tot het hoger onderwijs in Vlaanderen en ook in het buitenland, (2) de Vlaamse en buitenlandse onderwijsstelsels en diploma's en (3) bereidt de *beslissingen* voor van de academische erkenning van buitenlandse hoger onderwijsdiploma's, van de professionele erkenning van Europese onderwijsberoepen en van de niveaubepalingen.

3.5 De genderverdeling

In de internationale literatuur is er als enige tijd sprake van een feminisering van de migratie. Ook in Vlaanderen is migratie al lang geen 'mannelijke' aangelegenheid meer. De verdeling tussen beide seksen is zo goed als gelijk. Licht meer dat de helft van alle nieuwkomers is het systeem zijn vrouwen. Dit beeld verandert licht als de tweede databank met enkel de huidige dossiers bekeken wordt. In dit bestand vertegenwoordigen de vrouwen iets minder dan de helft van de nieuwkomers.

3.6 De ruimtelijke verspreiding

De nieuwkomers wonen bijzonder sterk geconcentreerd in enkele Vlaamse gemeenten. Meer dan de helft van alle nieuwkomers die een actief dossier hebben in het CVS wonen in Antwerpen, Gent of Leuven. Antwerpen alleen huisvest met bijna 9 000 nieuwkomers al 38% van de populatie. De drie bovengenoemde steden vormen samen met Oostende en Mechelen de top vijf. Deze top vijf huisvest al 58% van nieuwkomers. De cumulatieve frequentie van de top 10 (zie tabel 6.4) bedraagt 64,13%. Twee derde van alle nieuwkomers (geregistreerd in het cliëntvolgsysteem) leeft in verdeeld over veertien gemeenten.

* Deze weergave is gebaseerd op het aantal lopende dossiers (juli 2005) in het cliëntvolgsysteem.

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.11 Aantal nieuwe migranten in de top 10 van de ontvangende steden en gemeenten

Tabel 6.4 Aantal nieuwe migranten in de top 10 van de ontvangende steden en gemeenten

Gemeente	Aantal	Percentage	Cumulatief aantal	Cumulatief percentage
Antwerpen	8 937	38,09	8 937	38,09
Gent	2 533	10,79	11 470	48,88
Leuven	1 351	5,76	12 821	54,64
Oostende	436	1,86	13 257	56,50
Miegelen	379	1,62	13 636	58,12
Kortbij	340	1,45	13 976	59,57
Aalst	289	1,23	14 265	60,80
Hasselt	286	1,22	14 551	62,02
Genk	285	1,21	14 836	63,23
Sint-Niklaas	219	0,93	15 055	64,16

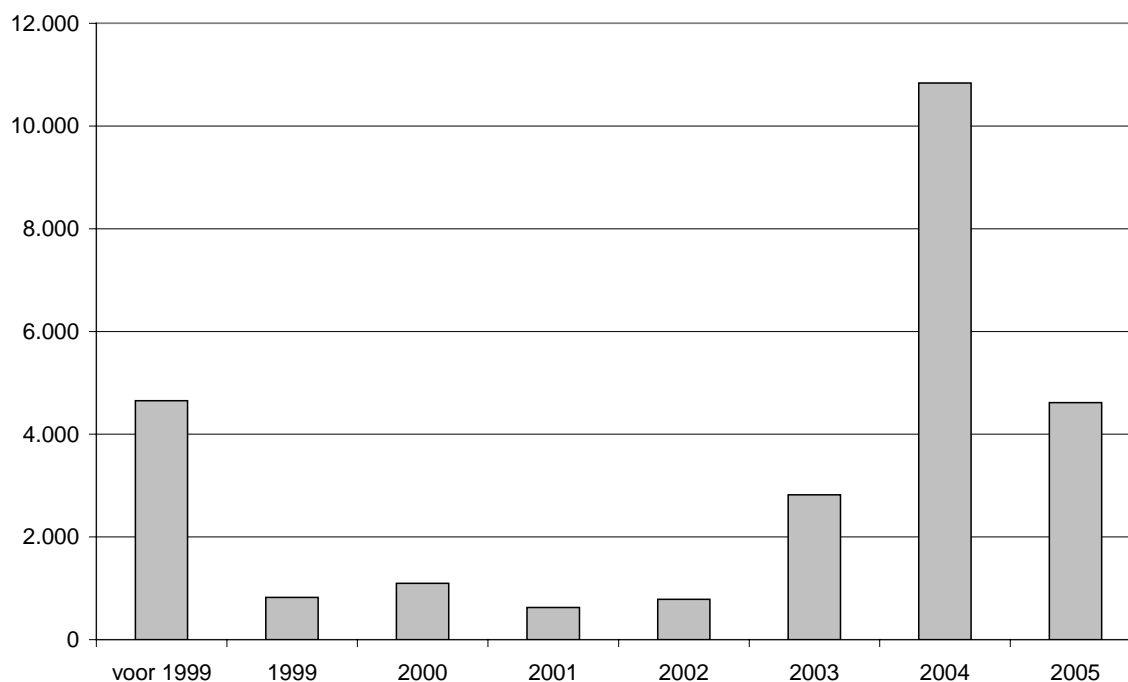
* Deze weergave is gebaseerd op het aantal lopende dossiers (juli 2005) in het cliëntvolgsysteem.

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Ook het NIS heeft gegevens over de instroom per gemeente vanuit het buitenland. De NIS-gegevens hebben betrekking op de periode 1999-2003. Het zwaartepunt van de gegevens uit het CVS ligt op de jaren erna, 2004-2005. Een eerste belangrijke vaststelling die kan gedaan worden is dat sommige gemeenten die veel

nieuwe migranten tellen, bijna geen nieuwe migranten uit niet Europese landen hebben. Het betreft hier gemeenten die aanleunen tegen Brussel (Overijse, Ter- vuren) of tegen de Nederlandse grens (Lommel, Maasmechelen).

3.7 Het aankomstjaar

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.12 Cliënten in het cliëntvolgsysteem naar jaar van aankomst

De cliënten in het cliëntvolgsysteem zijn wel degelijk 'nieuwkomers'. De hoofdmoot van de personen die in het systeem geregistreerd werden zijn in 2004 en 2005 binnengekomen. Wat wel opvalt, is de toch nog aanzienlijke groep personen die voor 1999 het land zijn binnengekomen. Zij vallen niet meer onder de strengere definitie van nieuwkomers, die deze groep omschrijft als de personen die de laatste vijf jaar het land zijn binnengekomen.

3.8 De samenhang tussen de achtergrondkenmerken

Onder paragraaf 3.1 werd reeds gesteld dat als de nationaliteiten naar *herkomst-regio* gegroepeerd worden, het blijkt dat de migranten uit de voor Vlaanderen 'traditionele' immigratieregio's het sterkst vertegenwoordigd zijn. De migranten uit Noord-Afrika en Turkije vertegenwoordigen samen ruim een kwart van de nieuwkomers. Een verdere analyse van de data toont dat er een statistisch verband bestaat tussen deze regio van herkomst en enkele andere variabelen zoals het geslacht, het scholingsniveau, het inkomen en de burgerlijke staat (voor zover

deze data bekend zijn) en het jaar van aankomst. Het gaat telkens om een bijzonder zwak (Cramers' $V =$ tussen 0,13 en 0,19) maar significant ($p < 0,0005$) verband.

De redelijk evenwichtige *man-vrouwverdeling* is niet gelijk gespreid over alle variabelen. Er kunnen significatie verschillen vastgesteld worden met de regio van herkomst en met andere variabelen zoals het juridisch statuut (het type nieuwkomer), de burgerlijke staat en de leeftijd. Als we naar de leeftijd kijken zien we een ondervertegenwoordiging van de vrouwen bij nieuwkomers jonger dan 25 en een oververtegenwoordiging die toeneemt met de leeftijd. Van de 55-plussers is meer dan 60% vrouw. Er komen meer vrouwen dan gemiddeld uit Latijns Amerika. Zes op de tien van de nieuwkomers uit Latijns Amerika is vrouw. Uit het Midden-Oosten en uit Zuid-Azië komen dan weer meer mannen dan gemiddeld. Ook tussen het geslacht en het juridische statuut bestaat een redelijk sterk, significant verband (Cramers' $V = 0,24$; $p < 0,0001$). Waar de totale groep nieuwkomers ongeveer de helft van de populatie betreft, wordt de subgroep van de volgmigranten voor 60% gevormd door vrouwen. In de andere omvangrijke subgroep, de ontvankelijk verklaarde asielzoekers is het beeld tegenovergesteld. 67% van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers zijn van het mannelijk geslacht.

De Afrikanen, Chinezen en burgers uit het Midden-Oosten zijn minder dan gemiddeld *gehuwd*.

Het *scholingsniveau* van de respondenten is vrijwel niet gekend. Als de voor de hand zijnde gegevens apart bekeken worden, blijkt er een relatief sterk significant (Cramers' $V = 0,24$; $p < 0,0001$) verband te bestaan. Voornamelijk de personen uit Latijns-Amerika, Oost-Europa en Zuid-Azië (waarbij India hoort) registreren merkelijk meer hooggeschoolden dan de andere categorieën. De Turkse nieuwkomers scoren in dit deelbestand merkelijk minder dan de ander groepen. Zij zijn meer dan gemiddeld laaggeschoold. Hoewel dit in belangrijke mate een bevestiging is van bestaande stereotypen en bestaande kennis bevestigd, is het toch gevaarlijk hieruit conclusies te trekken. Dit deel van de analyse is doorgevoerd op een variabele die maar heel sporadisch (in 26% van de gevallen) ingevuld geworden is.

Als we het statuut van de nieuwe migranten bekijken vanuit de *regio* waarvan zij afkomstig zijn, zien we een relatief sterk (Cramers' $V = 0,34$; $p < 0,0001$) verband. Sommige nationaliteiten (hier weergegeven door de regio van herkomst) zitten sterk geconcentreerd in bepaalde statuten. Dit wordt in tabel 6.5 weergegeven. De grijze vlakken in de tabel betekent de sterkste concentratie voor deze regio in een welbepaald type. De percentages hoger dan 50% zijn vet gedrukt.

De concentratie in de '*grootsteden*' verschilt naargelang het statuut van de nieuwkomers. Er bestaat een erg licht (Cramers' $V = 0,11$) maar significant verband ($p < 0,0001$) tussen het wonen in een van de concentratiesteden en het statuut. Vooral vluchtelingen en geregulariseerden wonen meer dan gemiddeld in de concentratiesteden. Ontvankelijk verklaarde asielzoekers (OVA) en volgmigranten minder.

Tabel 6.5

	OVA	Geregule- riseerd	Vluchteling	Volg- migrant	Aandeel
Afrika	44,8	1,3	2,8	33,6	14,2
Azië (zonder China en Zuid-Azië)	45,3	3,2	1,1	29,8	29,8
China	38,4	0,7	3,38	24,9	4,5
Ex-USSR	53,9	2,1	14,7	15,5	10,9
Latijns-Amerika	1,9	0,4	1,2	67,5	3,4
Midden-Oosten	70,7	1,0	2,8	15,6	9,6
Noord-Afrika	1,6	0,6	0,1	87,3	16,2
Oost-Europa	7,9	1,6	2,0	59,5	12,2
Turkije	5,8	12,2	0,3	81,6	10,0
Zuid-Azië	13,1	0,7	0,4	47,6	6,8

* Een grijze achtergrond geeft het meest vertegenwoordigde statuut per regio weer. De categorieën die meer dan 50% vertegenwoordigen zijn vet gedrukt. De rechterkolom geeft het aandeel binnen de totale groep weer. De som is geen 100 omdat de categorie 'anderen' niet mee in de tabel opgenomen is.

Bron: Gegevens Matrix

Ook de *inkomenssituatie* is maar van een deel van de populatie in het bestand gekend. Er kan een analyse gemaakt worden van de subpopulatie waarvoor wel gegevens aanwezig. Hiervoor geldt opnieuw de opmerking dat niets geweten is van de systematiek achter de niet ingevulde gegevens en dat het gevaarlijk blijft om op basis hiervan uitspraken te doen. Het beeld dat we krijgen is echter een voor de hand liggend beeld. 93% van de personen die een inkomen van een partner rapporteren of 63% van de personen die zeggen dat ze een inkomen uit arbeid hebben, zijn volgmigranten. 78% van de personen die als steuntrekker van het OCMW staan opgegeven, zijn ontvankelijk verklaarde asielzoekers.

Ook met betrekking tot de regio van herkomst bestaat er een significant verband (Cramers' $V = 0,30$; $p < 0,0001$). Nieuwkomers uit Latijns-Amerika en uit Noord-Afrika bevinden zich iets meer dan de andere groepen in een situatie waarbij er een inkomen is van de partner (respectievelijk 53,3% en 44,7% tegenover 24,2% gemiddeld). Oost-Europese, Noord-Afrikaanse, Zuid-Aziatische en Turkse nieuwkomers hebben iets meer dan gemiddeld een inkomen uit arbeid. Dezelfde groepen (en vooral de Noord-Afrikanen en de Turken) zijn sterk ondervertegenwoordigd bij de steuntrekkers bij het OCMW.

3.9 Toch nog een blik op de OESO- en EU-populatie

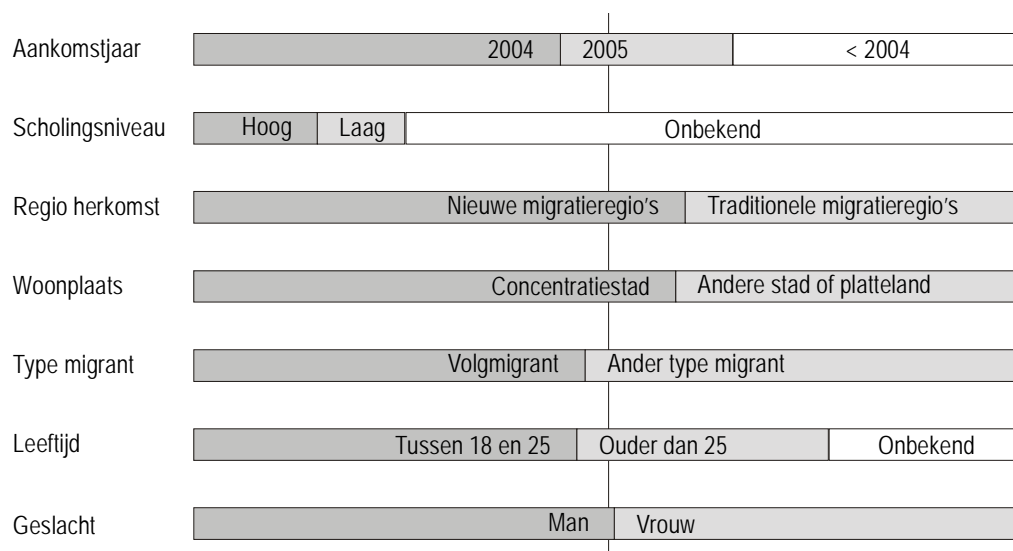
Personen met een EU-nationaliteit of een OESO-nationaliteit warden uit de geanalyseerde dataset verwijderd. Toch loont het de moeite om even een blik te werpen op deze subgroep. Bijna 90% van deze categorie wordt gevormd door volgmigranten (87,4%). De anderen zitten bijna volledig geconcentreerd in de subgroep 'andere'. Hierin zitten bijvoorbeeld Amerikaanse staatsburgers ($n=296$), Japanners

(n=132), Nederlanders (n=107) en verder nog Canadezen, Fransen, Australiërs, Italianen, Spanjaarden, Duitsers en Portugezen. Opmerkelijk is wel dat een groep van 47 personen met de Nederlandse nationaliteit onder de hoofding 'vluchteling' geregistreerd staan.

4. Beschrijving van de doelgroep in het CVS per type

4.1 Algemeen profiel van de nieuwkomers in het CVS

Van de nieuwkomers in het CVS kan een 'gemiddeld profiel' gemaakt worden. Dit is het profiel dat gebaseerd is op de hoogste score per variabele. Zij zijn door de band erg recent (2004) aangekomen. Zij komen wel meer uit wat we nieuwe migratieregio's kunnen noemen, maar een groot gedeelte van de nieuwkomers komt nog steeds uit de voor Vlaanderen traditionele migratieregio's: Marokko en Turkije. De grootste groep nieuwkomers komt als volgmigrant het land binnen. De nieuwkomers zijn erg jong. Als zij in leeftijdscategorieën opgedeeld worden, is de groep met 18- tot 25-jarigen de groep met de meeste vertegenwoordigers. Iets meer dan de helft van alle nieuwkomers zijn mannen. De nieuwkomers vestigen zich vooral in enkele steden. Antwerpen, Gent en Leuven genieten de meeste voorkeur. Het opleidingsniveau is vrijwel niet gekend. De personen waarvan het opleidingsniveau wel geregistreerd staan, zijn iets vaker hooggeschoold.

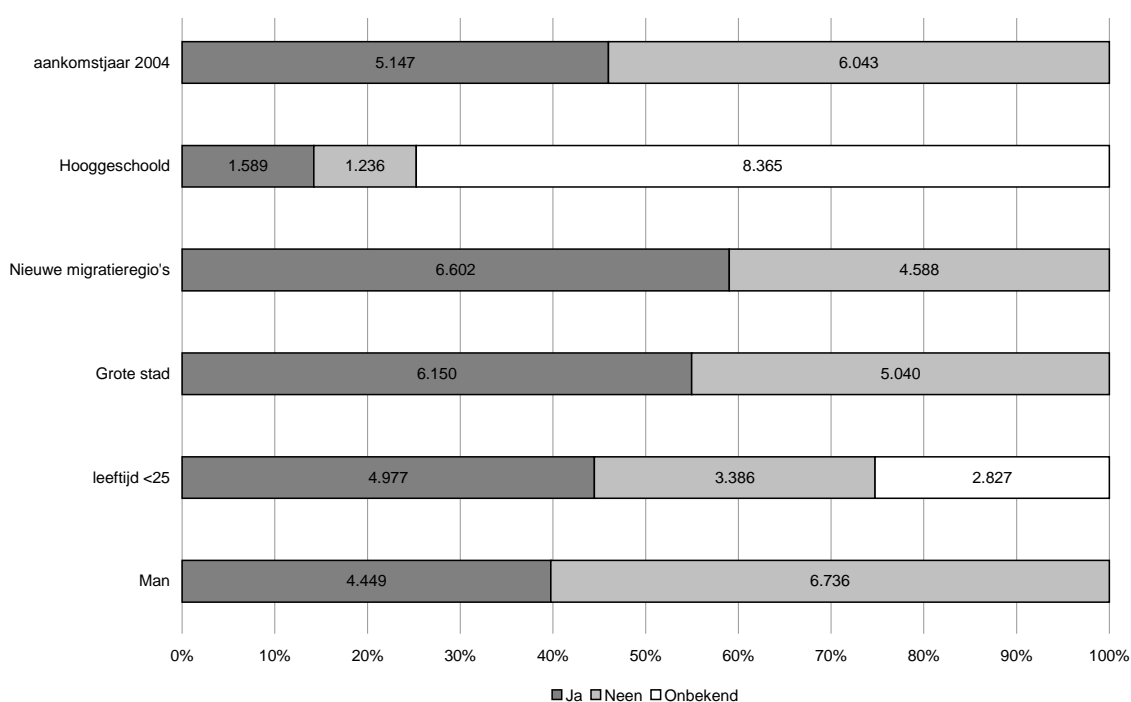
Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.13 'Gemiddelde' cliënt in het CVS, juli 2005

De indicatoren die het profiel van de gemiddelde nieuwkomer bepalen, kunnen ook weergegeven worden per type nieuwkomer. Dit gebeurt onder de paragrafen 4.2 tot 4.6.

4.2 Profiel van de volgmigranten in het CVS

De volgmigranten in het CVS vormen de grootste groep. Zij verschillen voor de meeste variabelen niet sterk van het gemiddelde profiel: zij zijn in hoofdzaak recentelijk aangekomen, hoewel een aanzienlijk deel uit de traditionele immigratielanden komt, is meer dan de helft van de volgmigranten toch uit de nieuwe migratieregio's afkomstig. Meer dan de helft van deze nieuwkomers leeft in één van de concentratiesteden en zij zijn relatief jong. Het belangrijkste punt waarop de volgmigranten van het algemeen profiel verschillen is het geslacht. Meer dan 60% van alle volgmigranten zijn van het vrouwelijke geslacht.

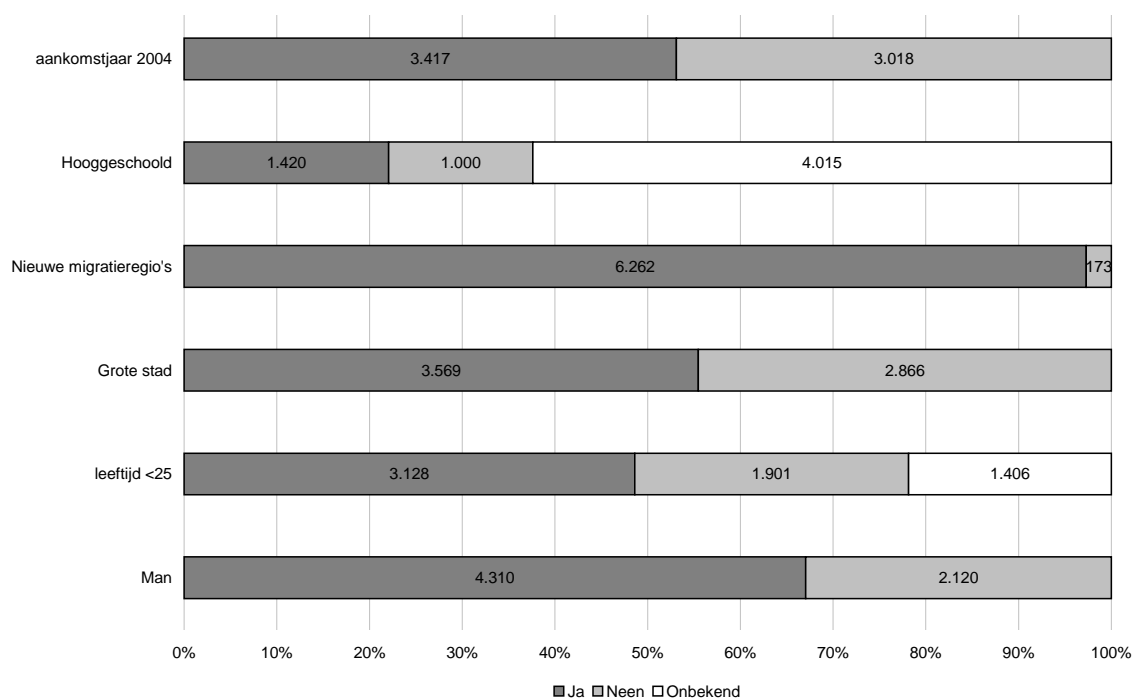

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.14 Profiel van de volgmigranten in het CVS

4.3 Profiel van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers in het CVS

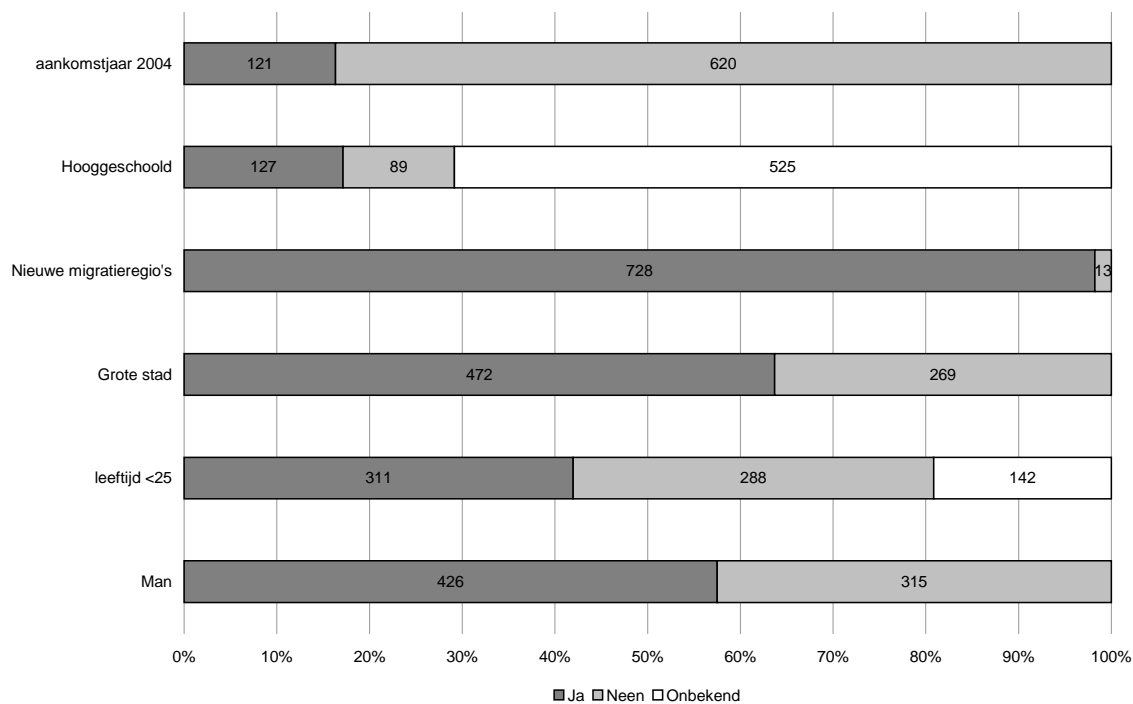
De op de volgmigranten na omvangrijkste groep, de ontvankelijk verklaarde asielzoekers zijn, wat eigen zou moeten zijn aan hun statuut, door de band iets recenter in België aangekomen dan de andere groepen. Hoewel hun opleidingsniveau evenmin goed gekend en geregistreerd werd, is van opmerkelijk meer ontvankelijk verklaarde asielzoekers wél geweten wat hun opleidingsniveau is. Als alle groepen waarvan het opleidingsniveau gekend is vergeleken worden, staan er meer ontvankelijk verklaarde asielzoekers geregistreerd als hoog opgeleid. Ook wat de genderverdeling betreft wijkt deze groep af van het gemiddelde. In deze groep zijn de mannen merklijk sterker vertegenwoordigd dan de vrouwen.

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.15 Profiel van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers in het CVS

4.4 Profiel van de vluchtelingen in het CVS

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.16 Profiel van de vluchtelingen in het CVS

De subgroep van de vluchtelingen is een kleine groep. De vluchtelingenstatus is niet gemakkelijk te verkrijgen en de hele procedure neemt heel wat tijd in beslag. De vluchtelingen verblijven dan ook langer dan gemiddeld in het land. Zij komen op een paar uitzonderingen na niet uit de voor Vlaanderen traditionele migratieregio's. Zij zijn vrijwel uitsluitend afkomstig uit de nieuwe migratieregio's. De vluchtelingen leven iets meer dan de andere groepen in één van de concentratiesteden. Ook in deze subgroep zijn de mannen sterker vertegenwoordigd dan de vrouwen, zij het dat het verschil niet zo groot is als bij de ontvankelijk verklaarde asielzoekers, de groep die in de procedure tot het verkrijgen van het statuut van vluchteling een (juridische) stap vóór de vluchtelingen zitten.

4.5 Profiel van de geregulariseerden in het CVS

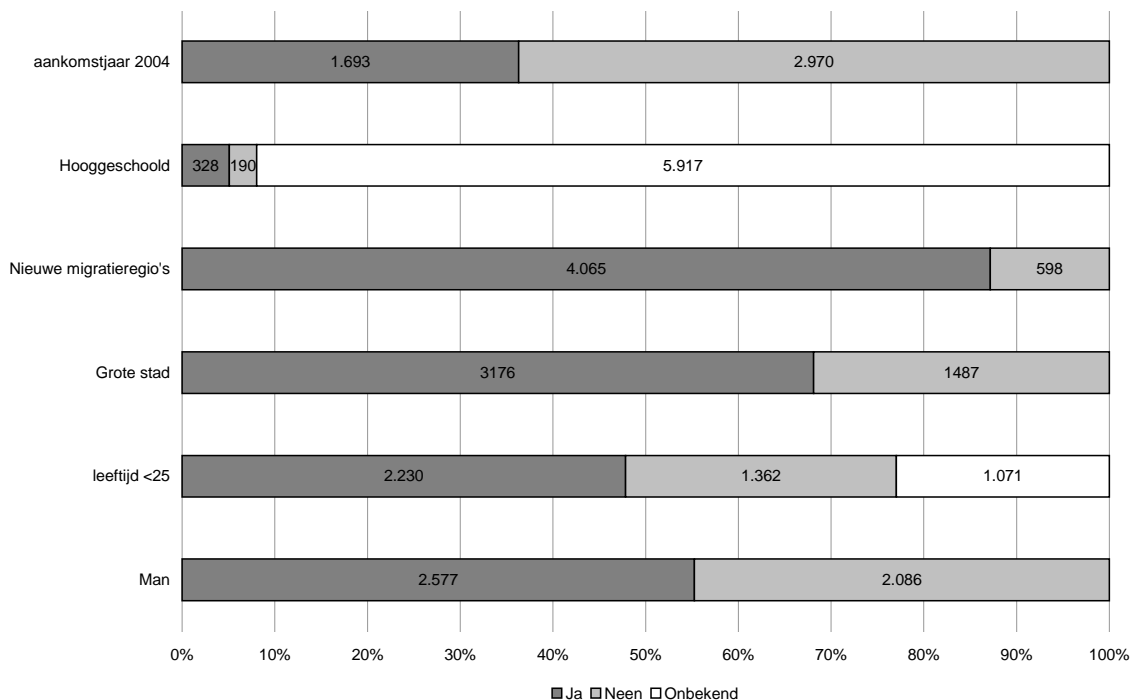
Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.17 Profiel van de geregulariseerden in het CVS

De groep van de geregulariseerden is een kleine en steeds kleiner wordende groep. Waar de groep in de APS-survey nog meer dan 40% van de populatie uitmaakte is hun aandeel nu teruggelopen tot ongeveer 2%. De geregulariseerden zijn per definitie langer hier dan het gemiddelde. Kunnen aantonen dat je al even in het land vertoefde was een criterium om geregulariseerd te worden. Zij zijn in belangrijke mate afkomstig uit de nieuwe migratieregio's, al is er een kleine groep die toch uit de traditionele immigratieregio's afkomstig is. Het aandeel jongeren is onder deze groep beduiden lager. Meer dan zes op de tien van de geregulariseerden woont in één van de concentratiesteden. De groep van de geregulariseerden is

nog wel iets meer uit mannen dan uit vrouwen samengesteld, maar op dit gebied neigt het profiel naar het gemiddeld profiel.

4.6 Profiel van restcategorie in het CVS

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

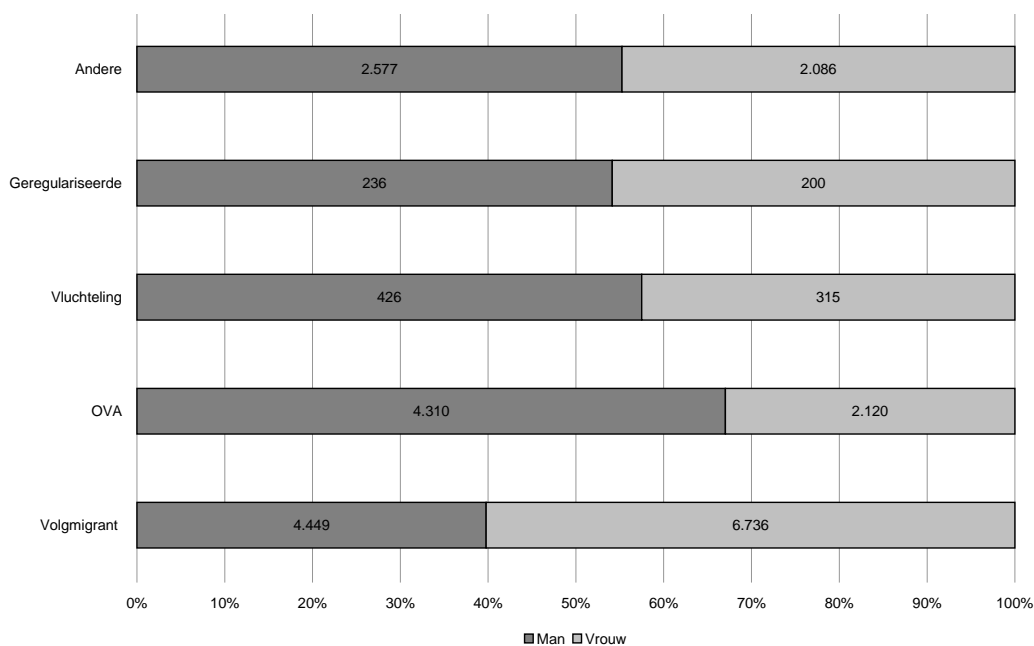
Figuur 6.18 Profiel van de restcategorie in het CVS

Het profiel van de restcategorie wijkt niet zo sterk af van het gemiddelde profiel. Er zitten wel lichtjes meer mannen dan gemiddeld in deze groep, die meer nieuwkomers uit de nieuwe migratieregio's kent. Van het scholingsniveau, waarover gemiddeld al zo weinig geweten is, is in deze groep nog minder geweten.

5. Vergelijking van de verschillende profielen naar enkele karakteristieken

De verschillende profielkenmerken kunnen beschreven worden per type nieuwkomer. Maar de verschillende juridische statuten kunnen naast elkaar gezet worden per indicator om op die wijze de gelijkenissen en de verschillen aan te tonen. Dit gebeurt visueel onder de volgende punten. Voor de interpretatie is het belangrijk er rekening mee te houden dat in de volgende figuren procentuele verhoudingen vergeleken worden. De omvang van de verschillende groepen verschilt echter aanzienlijk (zie paragraaf 3.3).

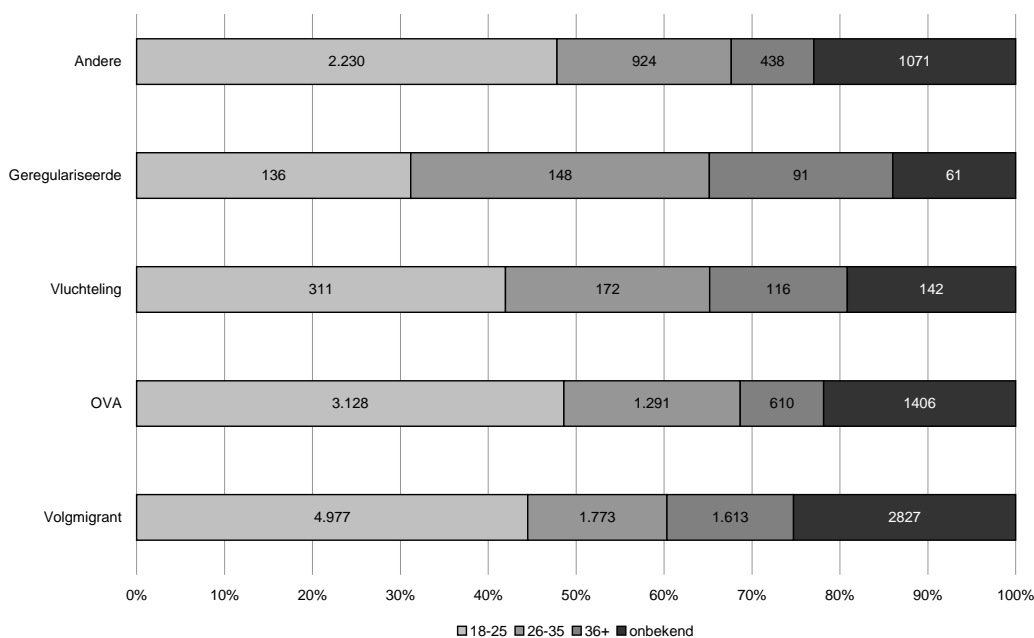
5.1 De verschillende types migranten naar geslacht

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.19 Verschillende types migranten naar geslacht

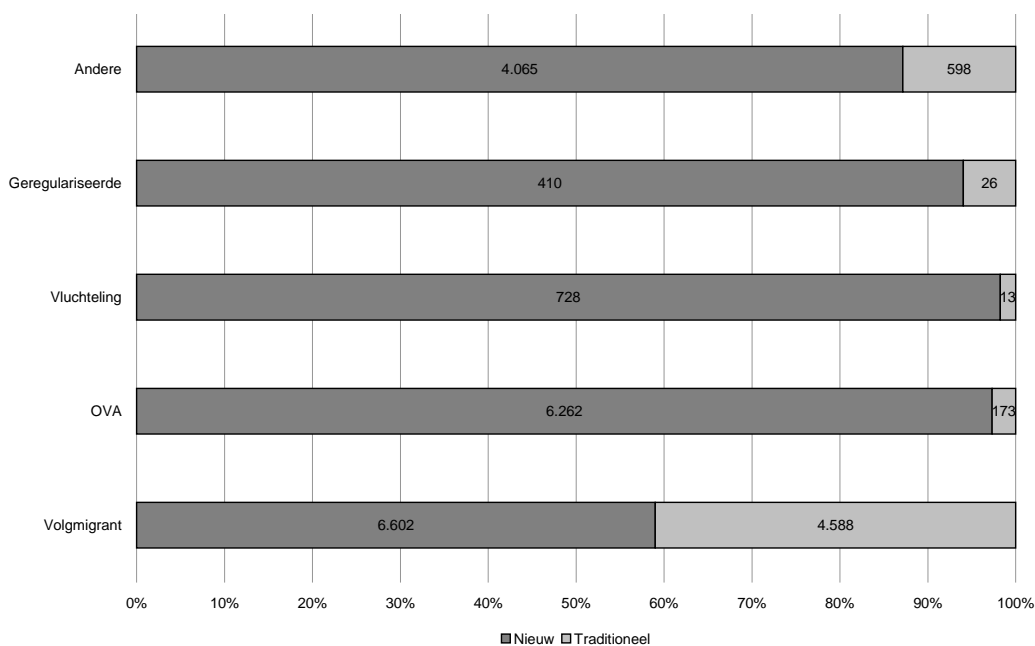
5.2 De verschillende types migranten naar leeftijd

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.20 Verschillende types migranten naar leeftijd

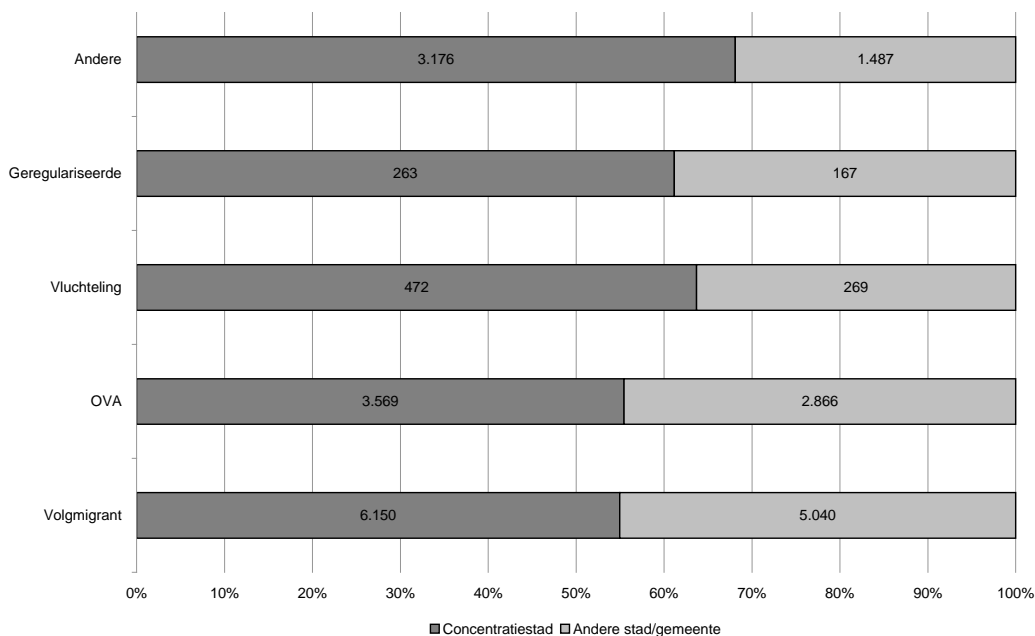
5.3 De verschillende types migranten naar regio van herkomst

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.21 Verschillende types migranten naar regio van herkomst

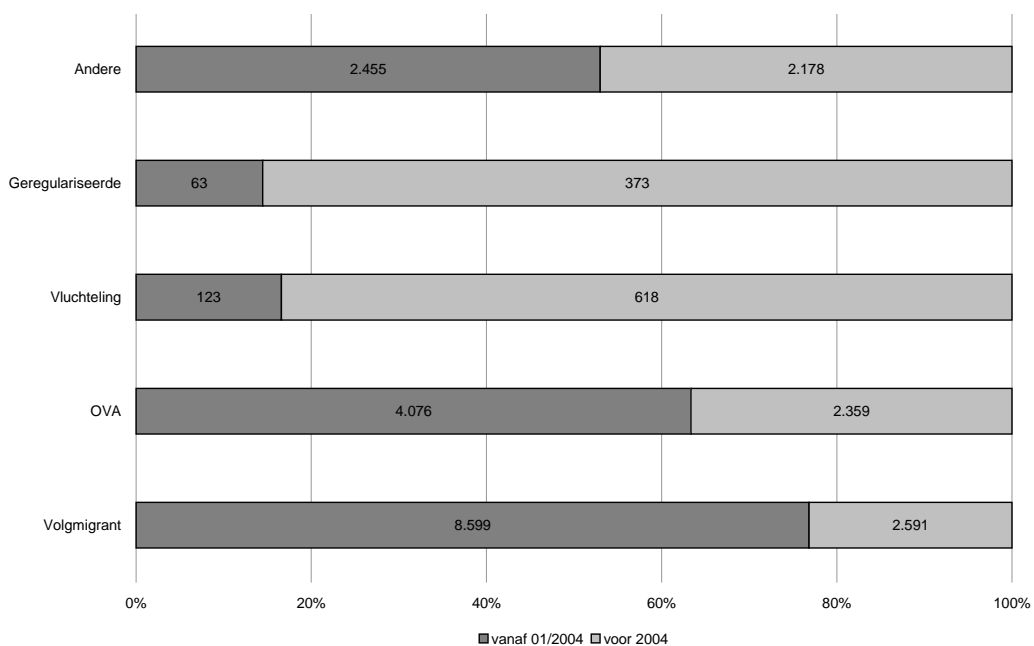
5.4 De verschillende types migranten naar woonplaats

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.22 Verschillende types migranten naar woonplaats

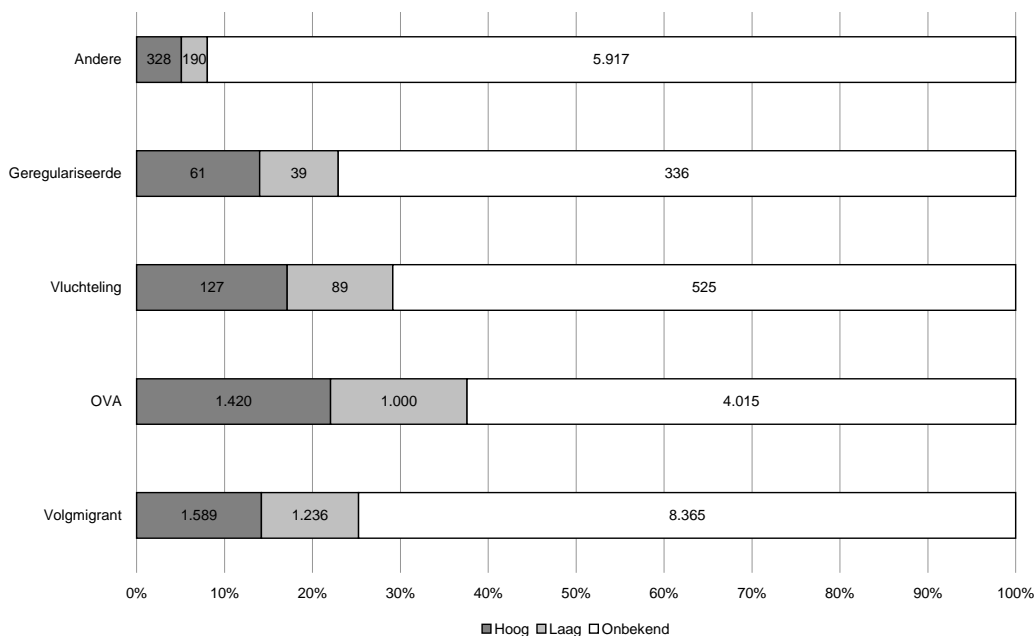
5.5 De verschillende types migranten naar jaar van aankomst

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.23 Verschillende types migranten naar jaar van aankomst

5.6 De verschillende types migranten naar scholingsniveau

Bron: Data Matrix; bewerking HIVA

Figuur 6.24 Verschillende types migranten naar scholingsgraad

6. Synthese en besluit

6.1 Vergelijking van de bevindingen met deze van de APS-studie

De bevindingen uit de analyse van de data van het cliëntvolgsysteem kunnen naast de data van de APS-studie gelegd worden. Let wel, zowel naar samenstelling als naar bestreken periode verschillen de beide datasets. Het APS-onderzoek is gebaseerd op de nieuwelingen die in de Vlaamse gemeenten geregistreerd werden. Het CVS is samengesteld uit de nieuwelingen die geregisterd worden met het oog op een inburgeringstraject. De data in de APS-survey lopen tot 2003. De data in het CVS lopen tot halverwege 2005. Omdat de samenstelling van de database slechts in de loop van 2004 aanvang genomen heeft, ligt het zwaartepunt van de registratie in 2004 en 2005, de periode die niet meer bestreken wordt in de APS-studie. Toch is het nuttig om beide analyses naast elkaar te leggen omdat dit een zicht geeft op de validiteit van de data. Een aantal variabelen verschilt wel, maar door de band genomen komen de profielen in beide datasets redelijk overeen. En zelfs daar waar er grote verschillen zijn, zoals bijvoorbeeld met het aandeel van de geregulariseerden in de totale groep, geeft het verschillend tijdsperspectief voldoende verklaring voor deze verschillen. Enkele indicatoren uit beide bestanden staan samengevat in onderstaande tabel.

Tabel 6.6 Vergelijking van de APS-gegevens met het CVS-bestand, in %

Variabele	APS	CVS
Statuut		
Volgmigrant	37	48
OVA	17	27
Geregulariseerd	43	2
Vluchteling	2 à 3	3
Andere	-	20
Aantal herkomstlanden	175	174
Aandeel Marokko en Turkije	20	18,9*
Aandeel 'welstellende landen'	15	27,5
Gemiddelde leeftijd	32	32
Aandeel 60-plussers	3,5	3,2
Aandeel 60-plussers bij Turken en Marokkanen	7,5 en 10	9,5 en 10,2
Aandeel vrouwen		
Volgmigranten	61	60
OVA	36	33
Concentratie		
Antwerpen	33	38
Gent	10	10,7
Leuven	7,5	5,8

* Als percentage van de totale groep, inclusief EU-15- en OESO-burgers.

Bron: APS, 2004 en Matrix

6.2 Enkele belangrijke bevindingen

Een aantal categorieën vreemdelingen blijft sterk onderbelicht. Zo is er relatief weinig geweten over de geregulariseerden en nog minder over de mensen zonder wettige verblijfstitel. Het laatste is voor de hand liggend, omwille van de aard van de groep. Toch worden ook deze personen af en toe geregistreerd. Zij komen in contact met politie, sociale inspectie, hulpverleners, medische staf, ... Ook deze contacten worden geregistreerd. Het beeld dat op basis hiervan verkregen kan worden zal per definitie een partieel beeld blijven. Er is nood aan meer onderzoek om deze, waarschijnlijk groeiende groep beter in beeld te kunnen brengen.

De specificiteit van bepaalde categorieën nieuwkomers komt nog niet voldoende uit de verf. Het beleid voorziet reeds een aparte aanpak voor de hooggeschoolden en de laaggeschoolden. In de loop van het inburgeringstraject krijgen de trajectbegeleiders voldoende informatie om de nieuwkomers op het gebied van scholing in te schatten. Bevindingen, ook in het builenland, lijken er op te wijzen dat er voor hooggeschoolden een aparte benadering vereist is. Het beleid heeft er dus alle belang bij het scholingsniveau en de verworven competenties correct in te schatten en op een deugdelijke manier te registreren.

6.3 Antwoord op de centrale onderzoeksvragen

Van de vijf subgroepen die in het onderzoek bestudeerd worden, werd er in het kwantitatieve deel: een profiel geschetst: van de volgmigranten, van de (ontvankelijk verklaarde) asielzoekers, van de vluchtelingen en van de geregulariseerden. Van mensen zonder wettig verblijf kan, wegens het ontbreken van vergelijkbare data, hier geen profiel geschetst worden. Het doel van dit luik was een antwoord te geven op drie vragen: hoeveel (meerderjarige) nieuwkomers zijn er, waar bevinden ze zich en wat is hun profiel.

Het antwoord op de eerste vraag is afhankelijk van wat er onder nieuwkomers begrepen wordt. Gaat het om alle personen die het land binnenkomen, gaat het om de personen die geregistreerd staan in het CVS of gaat het om de niet-EU- en niet-OESO-burgers die ingeschreven worden in een van de Vlaamse gemeenten, die via het inburgeringsbeleid een plaats in de maatschappij en op de arbeidsmarkt zouden moeten verwerven. Gaat het om stroomvariabelen of om voorraadvariabelen. Voor het beleid is het belangrijk een zicht te hebben op diegene die in aanmerking komen voor het inburgeringsbeleid. Hiervoor rapporteert de APS-studie afgerond 16 000 en 17 000 personen in respectievelijk 2001 en 2002. In het cliëntvolgsysteem zijn een kleine 14 000 personen ingeschreven die aangekomen zijn in 2004 (waarvan een 10 000 uit niet-EU- en niet-OESO-landen).

De vraag waar de nieuwkomers zich bevinden is eenvoudig te beantwoorden: in belangrijke mate in Antwerpen, Gent en Leuven. De nieuwkomers zijn voornamelijk in de concentratiesteden gehuisvest. Twee derde van alle nieuwkomers zijn terug te vinden in veertien gemeenten, wat aansluit bij internationale bevindingen en de wetenschappelijke literatuur dat nieuwe migratie in belangrijke mate

een (groot)stedelijk fenomeen geworden is. Het zijn voornamelijk de steden die de nieuwe opvangen, het zijn de steden die met een migratieproblematiek geconfronteerd worden en het is in de steden dat naar een oplossing gezocht zal moeten worden.

Het algemeen profiel van de nieuwkomers is het profiel van een jong iemand, die deels uit de traditionele migratieregio's afkomstig is, maar die toch in hoofdzaak uit andere, nieuwe gebieden komt. Hij of zij - naar geslacht is de verdeling ongeveer gelijk - komt in eerste instantie als volgmigrant naar hier, en in tweede instantie als asielzoeker. De nieuwe migrant vindt zijn woonplaats voornamelijk in een van de concentratiesteden.

De twee omvangrijkste groepen hebben wel afwijkende profielen. De volgmigranten zijn vaker vrouwelijk en vaker afkomstig uit de voor Vlaanderen traditionele migratieregio's. De asielzoekers (wiens aanvraag mogelijk uitloopt op een erkenning als vluchteling) zijn in belangrijke mate van het mannelijke geslacht en zij komen vrijwel uitsluitend uit andere regio's dan de traditionele migratieregio's. In zoverre er iets geweten is van de maatschappelijke en arbeidsmarktpositie van beide groepen blijkt dat de volgmigranten iets vaker een inkomen uit arbeid (al dan niet van partner) halen dan de asielzoekers die op hun beurt iets vaker beroep doen op het OCMW.

DEEL 4

EEN KIJK OP HET VELD

HOOFDSTUK 7

KANDIDAAT-VLUCHTELINGEN EN ERKENDE VLUCHTELINGEN

1. Migratie

We bespreken kort de migratiemotieven, het migratietraject en de migratiekost van de respondenten die kandidaat- of erkend vluchteling zijn. Dit is belangrijk omdat de migratiekost, maar ook het migratiemotief wellicht mee bepaalt in welke mate en de wijze waarop de (kandidaat-)vluchtelingen zich tot de arbeidsmarkt oriënteren.

1.1 Migratiemotieven

De meeste bevroegde kandidaat-vluchtelingen en erkende vluchtelingen kwamen uit onstabiele of conflictregio's zoals Afghanistan, Albanië, Bosnië, Kongo, Kosovo, Ethiopië, Irak, Iran, Rwanda, Soedan, Syrië. Hun vluchtverhalen waren meestal getekend door manifeste of latente vormen van repressie en/of geweld.

Een bekende dissidente journaliste vertelt ...

R: Ik heb drie jaar gewerkt als journalist voor de nationale krant. Ik heb zeer kritische artikels geschreven. De politiek in een ex-communistisch land is verschrikkelijk in vergelijking met hier. Nadien, omdat ik kritisch was moest ik vluchten binnen de acht uur. Mijn zoon moest ik achterlaten. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

Maar niet alle kandidaat-vluchtelingen bleken een even dwingend of bedreigend vluchtmotief te hebben.

I: Je kon nog in Kazakstan blijven werken en toch wou je vertrekken?

R: Ja.

I: En waarom? Omdat je geen toekomst zag?

R: Mmm ... om iets anders te proberen. Mijn broer ook geprobeerd naar een ander land. Die werkt nu in Amerika. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

We veronderstellen dat deze hooggeschoolde Russische asielzoeker (R2), wiens interview getuigde van een minder 'dwingend' migratiemotief, wellicht andere verwachtingen had met betrekking tot werk dan bijvoorbeeld de hooggeschoolde Albanese erkend vluchteling (R3).

Soms moest de asielzoeker hals over kop vertrekken, soms kon men zich voor langere tijd voorbereiden op het vertrek. Dit kan belangrijk zijn voor de mate waarin de kandidaat-vluchteling ‘gedocumenteerd’ is (bijvoorbeeld met betrekking tot identificatie, bewijslast vluchtverhaal, diploma’s) wat invloed kan hebben op het verloop van de asielprocedure.

Onze bevraagde respondenten bleken meestal uit ‘goede milieus’ te komen met voldoende sociaal, economisch en cultureel kapitaal om te kunnen vertrekken. Zo wist de dochter van een Rwandees ondernemer tijdens de genocide te vertrekken door middel van een bevoorrechte positie, onder meer door de studies die ze in Frankrijk verrichtte. Een andere respondent kon de gevangenis in Syrië ontvluchten door zijn contacten met ‘hooggeplaatsten’.

R: Et là-bas j’ai commencé, c’était la période quand le président il est mort en 2000. Cette période quand il est mort, le fils (de président) est venu comme ça. On a senti qu’on ne pouvait plus faire quelque chose. La situation n’était pas stable. Les gens du gouvernement avaient peur que quelque chose allait changer. Comme ça j’ai commencé avec des amis d’ingénieurs, des amis d’université, on a fait un groupe. On a organisé, on a commencé à penser faire quelque chose pour changer la situation, donc faire un parti politique. Mais le fils il était intelligent. Il a dit que la liberté et la démocratie, il voulait faire ça et ça et ça. Et offrir des journaux privés, c’était interdit avant. Mais c’était un jeu pour attraper les gens qui pensent à faire quelque chose. Et c’est ce qu’il a fait: il a attrapé beaucoup de gens du ministère, des grands et des petits. Il a mis beaucoup de gens dans la prison. Et beaucoup de gens qui ont fuit. Mais j’ai eu des problèmes dans des prisons aussi. Trois mois dans les prisons. Moi j’ai eu la chance de quitter, parce que j’ai beaucoup de connaissances qui ont grande position. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

1.2 Migratietraject

Een aantal van onze respondenten die een asielprocedure opstartten, vertelden dat het land van bestemming niet op voorhand vastlag. Sommigen hadden geen idee waar men terecht zou komen; hadden nog nooit van ‘België’ gehoord of België genoot niet de eerste keuze. Landen zoals Duitsland, Frankrijk en Nederland werden regelmatig vernoemd als favoriet. De respondenten spraken van een ‘toeval-lige samenloop van omstandigheden’ dat ze net in België terechtkwamen, hoewel men soms andere Europese landen doorkruiste.

R: Er zijn enkele landen die asielzoekers opvangen, onder andere België. Het mocht ook Duitsland zijn. Ze (haar Russische kennissen) hebben connecties met een paar die mensen illegaal naar hier kunnen brengen. En zo ben ik naar hier gekomen. (R6, V, Kirzichistan, 28 jaar, 2000)

Een aantal asielzoekers verbleven in een aantal andere Europese landen vooraleer naar België te komen.

I: Waarom bent u van Italië naar Duitsland gegaan? Omdat er misschien beter perspectief op werk of meer mogelijkheden?

R: Ik had niemand daar in Italië. En in Duitsland had ik wat familie en zo. Maar ik heb daar maar anderhalf jaar gewoond, en dan heb ik negatief gekregen en ben ik naar hier gekomen. In 2000 was ik in België en heb ik hier asiel aangevraagd. (R14, M, Kosovo, 26 jaar, 2000)

Opvallend is dat de migratieroute Turkije-België in het kielzog van de volgmigranten, ook asielzoekers aantrekt vanuit buurlanden zoals Afghanistan, Syrië, Iran, Irak om vervolgens vanuit Turkije rechtstreeks richting België te vertrekken (Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding, 2004). Hetzelfde geldt wellicht voor de migratieroute Marokko-België, maar dit bleek minder manifest op basis van onze interviews.

R: We konden eigenlijk niet kiezen. We komen met speciale bussen en ze maken alles voor ons. Maar we gingen (van Iran) eerst naar Turkije. We komen daar met vliegtuig naar België. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Eerder sporadisch werden onze respondenten misleid. Een respondent die zinnens was in Engeland een vriend te gaan vervoegen als politiek vluchteling, werd misleid door zijn 'passeur' en kwam zo in Zaventem terecht in plaats van Londen.

I: En hoe kwam het idee om eigenlijk naar Brussel te komen?

R: Dat was mijn idee niet, Brussel.

I: En u wou (zoals een andere vriend van hem) ook naar Londen gaan dan?

R: Ja, ik wou naar hem gaan. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

1.3 Migratiekost

De migratiekost in enge zin zijn de kosten en eventuele schulden die men maakt verbonden aan het migreren. Dit is een belangrijk element omdat het de arbeidswens kan beïnvloeden. Voor de asielzoeker, in tegenstelling tot bijvoorbeeld volgmigranten, waren de kosten voornamelijk gelieerd aan het migratietraject. Het bedrag dat onze respondenten betaalden, varieerde van 1 500 USD tot 7 000 USD, onder meer afhankelijk van de afstand en gebruikte vervoersmiddelen. De termijn dat men onderweg was, varieerde van enkele dagen tot een maand.

R: Van Afghanistan naar Pakistan, te voet. Zonder papier en dan vliegen naar Arabische landen, maar ik weet niet welke landen. En ook naar hier, ik kon niet weten of naar België, of naar Nederland.

I: U bent één maand onderweg geweest, maar was het duur om naar hier te komen?

R: 5 000 euro vroeger, ik weet niet hoeveel nu. Voor Afghanistan 5 000 euro is veel (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Meestal beschikte de kandidaat-vluchteling niet over zulke bedragen en ontving deze onder meer hulp van familie en vrienden.

R: Sommige mensen hebben mij geholpen om naar hier te komen. Eerst mijn vader, dan mijn andere familie en zo. (R21, M, Ethiopië, 24 jaar, 2001)

1.4 Besluit

Voor de meeste respondenten vroeg het bekostigen van het migratietraject een zware individuele of zelfs collectieve investering van familie en vrienden. De migratiekost kan zo de arbeidsmarktoriëntatie mee bepalen. De invloed van het migratiemotief op de arbeidsmarktoriëntatie was minder manifest. We veronderstellen dat de asielzoeker met een minder 'dwingend' migratiemotief wellicht andere (minder ambitieuze) verwachtingen heeft met betrekking tot werk dan de erkende vluchteling.

2. 'Keuze' van woonplaats

In wat volgt bespreken we de keuze van woonplaats, de mate waarin dit effectief een 'keuze' is, het onderscheid tussen 'stad' en 'platteland' en de gevolgen hiervan op taalfaciliteiten en het ontwikkelen van sociale netwerken.

2.1 Het asielcentrum

Vanuit cijfermateriaal blijkt dat asielzoekers voornamelijk gezinnen zijn en alleenstaande mannen (Fedasil, 2004). Voor de alleenstaande vrouwelijke asielzoeksters was het hierdoor soms extra moeilijk om uit het sociaal isolement te treden in het asielcentrum. Een gewezen vrouwelijke asielzoekster uit Wit-Rusland vertelde over haar verblijf in een asielcentrum:

R: Persoonlijk voor mij was het echt moeilijk. Ik wist niet wat ik moest doen, of waar ik moest gaan, echt moeilijk. Ik was met de emoties. Ik kon eigenlijk geen enkele dag langer blijven. Verschrikkelijk, echt een gevangenis.

I: Maar je mag in principe binnen en buiten?

R: Ja, ik mocht binnen en buiten.

I: Maar alleen de atmosfeer?

R: Ja, en alle mensen maar kijken.

I: Voelde je een beetje alleen, of een beetje in gevaar?

R: Alleen. (R28, V, Wit-Rusland, 37 jaar, 2002)

Oost-Europese asielzoekers die in Waalse opvangcentra zaten, ondervonden bijkomende communicatieproblemen met het personeel wat het gevoel van sociaal isolement versterkte. Immers, de meeste Oost-Europese asielzoekers spraken doorgaans wel Engels, maar geen Frans.

2.2 Spreidingsplan en enkele sociaal-ruimtelijke gevolgen²²

Op basis van onze kwalitatieve gegevens kunnen we niets zeggen over de impact van het spreidingsplan op de ruimtelijke verdeling van de ontvankelijk verklaard asielzoekers over Vlaanderen/Brussel. Het aantal asielzoekers en erkende vluchtelingen dat zich in meer landelijke regio's vestigde, is met het 'spreidingsplan' de laatste jaren toegenomen (cf. stijging van het aantal opvangplaatsen en de bezettingsgraad in LOI's; Fedasil, 2004).

Uit de interviews kwam naar voren dat de plaats waar men ging wonen sterk afhankelijk was van bestaande of opgebouwde contacten tijdens het verblijf in België.

R: Na 5 maanden zijn we van het asielcentrum in Alsemberg naar Oostende gegaan. We vonden een appartement en dan 2 jaar in Oostende gewoond.

I: En waarom ging u naar Oostende? Was het OCMW van Oostende voor jullie bevoegd?

R: Dat van Zemst. De eerste mensen die het opvangcentrum verlieten, die gingen naar Oostende. Bijna alle Russische mensen van ginder zijn naar Oostende vertrokken. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

Een aantal asielzoekers dat geen of weinig sociale netwerken buiten het asielcentrum had, liet zich in de gegrondheidsfase meer leiden in de keuze van de vestigingplaats door het toegewezen steunverlenend OCMW.

Niet alle OCMW's beschikten blijkbaar over voldoende eigen opvangplaatsen (Lokale Opvanginitiatieven of LOI's); mede doordat het gros van onze respondenten naar België kwam omstreeks de piekperiode van het aantal asielaanvragen (namelijk voor en na het jaar 2000; Fedasil, 2004). Niet alle OCMW's konden hierdoor evenveel begeleiding bieden in het zoeken van een woonplaats (binnen de gemeente).

I: Van het OCMW in K. heb je steun gekregen?

R: Ja, OCMW-steun.

I: Je bent daar gaan wonen?

R: Ze hebben ons gezegd dat ze geen woning hadden voor ons. En er waren twee bussen die naar Diest gaan of twee naar Tienen. Het was 5 uur 's avonds en vrijdag en die contactpersoon (van het OCMW) was helemaal gehaast, en die zegt OK, twee bussen, waar ga je wonen: Diest of Tienen. Tienen was de eerste bus die komt en we zijn daar dan toegekomen. (R10, V, Kirzichistan, 28 jaar, 2000)

Andere OCMW-diensten waar onze respondenten mee in contact kwamen, drongen de ontvankelijk verklaard asielzoeker soms in een nauw keurslijf en boden soms onaangepaste huisvesting aan.

R: Het OCMW had voor ons een appartement, maar er was geen badkamer. Ze zeiden dat we tussen die tijd daar mochten verblijven als we niets anders konden vinden. Het was ook een

²² Voor meer achtergrondinformatie over het spreidingsplan verwijzen we u naar hoofdstuk 4.

klein appartementje, maar zonder badkamer, we moesten naar buiten gaan (om ons te wassen), ik weet niet waar. (R9, V, Iran, 26 jaar, 2003)

Een respondent die samen met haar man en twee kinderen Iran ontvluchtte, vertelde ...

R: Boven haar bureau had zij (de maatschappelijke assistente) vijf of zes kleine kamers. En zij heeft gezegd: jullie moeten hier blijven. En daar waren drie bedden op elkaar, daar was geen keuken, één wasmachine en één bad voor iedereen. En zij heeft gezegd tegen ons: als jullie hulp nodig hebben, moeten jullie hier blijven. Als jullie naar andere stad of naar Brussel vertrekken, dan help ik jullie niet. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Een aantal respondenten waren tevreden over de wooncondities van het LOI. Een asielzoeker die vier jaar in hetzelfde LOI verbleef, vertelde ...

R: Dat huis (van het OCMW) was heel, heel proper en zag er goed uit. Het huis was mooi en alles dat erin zat, was nieuw gekocht. Er zat daar een Rus, die nu nog altijd een goede kameraad is. Dat was echt geluk op dat gebied. (R1, M, Iran, 25 jaar, 2000)

Wanneer men in de rand of op het platteland woonde, betekende dat men relatief veel contact had met de autochtone bevolking.

R: De cursus Nederlands was beneden in de parochie. Wij waren boven. Dat was één huis, twee verdiepingen. En die mensen van parochie, soms kwamen zij bij ons, zo allemaal met kleine woorden. (R1, M, Iran, 25 jaar, 2000)

Het gaf een extra stimulans om goed Nederlands te leren (en compenseerde misschien gedeeltelijk het gebrekkige aanbod), wat de sociale integratie en zelfredzaamheid van de kandidaat-vluchtelingen ten goede kwam.

We merkten dat een aantal (alleenstaande) asielzoekers participeerden in het lokaal verenigingsleven. Zo was bijvoorbeeld een vrouwelijke respondent van Halle actief lid van de plaatselijke teken- en zangvereniging. Door de zangvereniging, die verbonden was aan de parochie, had de alleenstaande asielzoekster voornamelijk contact met oudere autochtonen. Via de tekenvereniging had ze veeleer contacten met jongere kunstzinnige autochtonen. Het samen zingen en tekenen zijn niet louter talige communicatievormen zodat ze hierdoor in mindere mate gehinderd werd door een taalhandicap.

In een grootstad was de anonimiteit een stuk groter. Hieraan waren positieve maar ook negatieve consequenties verbonden. Het contact met de autochtone bevolking verliep een stuk moeizamer ondermeer door de buurt waar de kandidaat-vluchteling terecht kwam, wat meestal zogenaamde 'concentratiebuurten' waren van vreemdelingen en allochtonen. Conflicten uit de herkomstregio's werden op deze manier geïmporteerd in België en leefden verder onder andere vormen.

R: De studio was op het Damplein bij het Sint-Jansplein. Daar zijn veel mensen die uit Rusland komen. 27 studio's daar, allemaal zijn uit Rusland, Kaukas of Azië.

I: Dat is gemakkelijk voor u voor de taal en connecties.

R: Ja, maar altijd ruzie, altijd lawaai. Elke week moet daar de politie komen. Dat is moeilijk voor Russische mensen met Kaukasische mensen. Moslims daar en orthodoxen en zo. Allemaal proberen eventjes rustig, maar soms kan dat niet. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Sommige kandidaat- en erkende vluchtelingen meden hierdoor contacten met vreemdelingen uit hetzelfde land.

R: Ik was een échte politiek vluchteling. En daarom ben ik altijd zeer selectief geweest in mijn contacten. Zeker met mensen van Albanië. Ik bepaalde zelf met wie ik contact zocht. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

Andere asielzoekers hadden, ondermeer om zulke conflictsituatie te vermijden, nagenoeg uitsluitend omgang met mensen van hetzelfde herkomstland.

I: En op Linkeroever, wonen daar ook veel Russen? Of ben jij een van de weinige Russen?

R: Ook veel Russen. Men probeert ze te sorteren denk ik op Linkeroever. Bijvoorbeeld één huis met Russische mensen, of Wit-Rusland of Oekraïne of zo. Orthodoxen meer denk ik. En andere plaatsen wonen Kaukasische mensen. Andere plaatsen moslim mensen. Niet gemengd.

I: En vind jij dat goed?

R: Ja, ik denk dat is goed. Ik heb geen contact met andere mensen, zo alleen met Russische mensen. Dat is een beetje beter. Er is geen ruzie. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Een aantal erkende vluchtelingen waren er in geslaagd om de stad te ruilen voor de stadsrand of het platteland. Ook een aantal asielzoekers wenste te verhuizen, weg van deze 'probleebuurtjes'.

R: Wij hebben een appartement met drie slaapkamers, met keuken, toilet en badkamer. Maar een slecht gebied, ik heb geen kans om buiten stad te wonen.

I: Zou u liever buiten de stad wonen?

R: Ja, echt liever. En ik wil ver van de allochtonen wonen, om omgang met de Belgische mensen. Maar het is echt moeilijk. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

2.3 Private en sociale huisvestingsmarkt

De zoektocht naar geschikte huisvesting op de private huurmarkt werd door nagenoeg alle respondenten moeilijk bevonden. Hun sociaal netwerk was in het algemeen minder uitgebreid en gediversifieerd dan bijvoorbeeld dat van de bevraagde volgmigranten. Dit belemmerde hen in het vinden van geschikte huisvesting. Het bleek bovendien niet gemakkelijk om een verhuurder te overtuigen met een beperkte kennis van het Nederlands, een leefloon en een tijdelijke verblijfsvergunning.

Er bestond bij bepaalde bewoners, gemeente- of OCMW-diensten wel heel wat 'goodwill' om de asielzoeker te begeleiden in de zoektocht naar geschikte huisvesting op de private huurmarkt.

R: Het was echt moeilijk om een appartement te vinden.

I: En waar heeft u gezocht?

R: In Oostende bestond zo 'De Link', zoals 'Pina' hier (het onthaalbureau). En zij hebben ons heel goed geholpen met het zoeken naar een appartement.

I: En heeft u dan snel een appartement gevonden?

R: Ja echt snel en niet duur. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

De dienstverlening van lokale non-profitorganisaties zoals onthaalbureaus en vluchtelingorganisaties vervulde hierin een belangrijke functie. Wanneer deze begeleiding ontbrak en men via het eigen sociaal netwerk of op eigen kracht huisvesting moest zoeken, dan kwam men regelmatig in erbarmelijke wooncondities terecht.

R: Toen we naar het huis begonnen te kijken, zag alles er heel slecht uit. Vochtig, lekken, ... En stof overal ... Maar we konden niets vinden, dus we moesten het respecteren, want het was het eerste huis dat de eigenaar ons liet binnengaan om het huis te zien. Dat appartementje was heel klein, en er was een gat in de vloer van de badkamer, direct naar beneden (naar het appartement beneden). (R9, V, Iran, 26 jaar, 2003)

Asielzoekers kunnen, zolang ze geen permanent verblijfsstatuut hebben, geen beroep doen op sociale huisvesting. Hierdoor stonden een aantal respondenten soms jaren op een wachtlijst. Van de erkende vluchtelingen zijn er wel enkelingen die een sociale woning weten te bemachtigen; wat duidelijk een vooruitgang betekent in de woonkwaliteit.

R: Nu wonen we in een sociaal appartement op de Linkeroever. Dat is goedkoper, veel groter en twee slaapkamers en proper. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

2.4 Grote mobiliteit

Kenmerkend voor de bevroagde (kandidaat-)vluchtelingen was hun grote mobiliteit. Zo verhuisde een respondent viermaal op enkele jaren tijd en doorkruiste hierbij nagenoeg heel het land: van Namen naar Strombeek-Bever om vervolgens naar Hasselt en Waals-Brabant te verhuizen. Een andere respondent vertrok uit het asielcentrum van Alsemberg, ging twee jaar in Oostende wonen om vervolgens naar Antwerpen te verhuizen. Andere asielzoekers die onmiddellijk in een grootstad gingen wonen, waren daarom niet honkvaster maar verhuisden meestal binnen dezelfde buurt of stad.

I: U bent verhuisd ondertussen? U woont niet meer op dezelfde plaats?

R: Ik ben drie keren verhuisd in Antwerpen. Van Mechelsesteenstraat, naar Lange Veldekestraat en daarna naar xxx straat. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Deze grote 'interne' en 'externe' mobiliteit troffen we voornamelijk de eerste jaren na aankomst aan. De vestiging werd beduidend duurzamer naarmate het verblijfsperspectief een duurzamer karakter kreeg.

2.5 Besluit

Eenmaal in de gegrondeheidsfase is de asielzoeker vrij een woonplaats te kiezen. Het aantal asielzoekers en erkende vluchtelingen dat zich in meer landelijke regio's vestigde, is met het 'spreidingsplan' de laatste jaren toegenomen (cf. stijging van het aantal opvangplaatsen en de bezettingsgraad in LOI's; Fedasil, 2004). Er kwamen bevroagde asielzoekers terecht in regio's waar er geen of slechts kleine onthaalbureaus of talencentra in de buurt waren. Deze beschikten niet over dezelfde mogelijkheden qua instapmomenten en taalfaciliteiten dan grootstedelijke onthaalbureaus of talencentra. De sociale contacten buiten grootstedelijke contexten bleken in het algemeen gediversifieerder. De keuze van de woonplaats van de respondenten was sterk afhankelijk van ondermeer bestaande of opgebouwde contacten tijdens het verblijf in België, de wooncondities in het LOI, het al of niet ontvangen van hulp bij het zoeken van een woning op de private huurmarkt. Overwegingen betreffende tewerkstellingsmogelijkheden speelden aanvankelijk minder manifest mee. Eenmaal op de private huisvestingsmarkt werd voornamelijk de eerste jaren na aankomst, relatief vaak verhuisd tussen regio's en binnen dezelfde buurten. De vestiging werd beduidend duurzamer naarmate het verblijfsperspectief een duurzamer karakter kreeg.

3. Primair en secundair inburgeringstraject

In wat volgt bespreken we de rol van het onthaalbureau en het belang van de cursus maatschappelijke oriëntatie (MO), de ervaring met diverse vormen van NT2-onderwijs en beroepsopleidingen (waar volgt men les, wanneer en waarom). Het betreft hier geen evaluatie van het vernieuwd inburgeringsbeleid zoals dit vorm kreeg door het decreet van 28 februari 2003, gezien het merendeel van onze respondenten het primair of secundair traject reeds voor deze datum afgerond hebben.

3.1 Onthaalbureau

3.1.1 Positieve evaluatie

Voorafgaandelijk onderzoek, naar de rol van het onthaalbureau en het belang van de cursus maatschappelijke oriëntatie (MO) hierin, gaf blijk van een ruim gedragen tevredenheid bij nieuwkomers omtrent de werkzaamheden van het onthaalbureau (Timmerman, 2000; Verstraete, 2000).

Onze onderzoeksbevindingen sluiten hierbij aan. De bevroagde (kandidaat-)vluchtelingen die de cursus MO volgden, waren hier zeer tevreden over. Deze tevredenheid had zowel betrekking op de inhoud van de cursus als ook de 'dienstverlening' op het onthaalbureau.

I: Was die cursus maatschappelijke oriëntatie goed?

R: Ja, echt. Die leraar heeft een echte motivatie om ons les te geven. Hij was echt vriendelijk. Hij heeft veel, veel informatie gegeven over alles.

I: Ook informatie die u later heeft kunnen gebruiken?

R: Ja, ik heb die cursus thuis. Als ik een probleem heb, ik ga direct naar die cursus om iets te zien.

I: En heeft u soms nog contact met een trajectbegeleider?

R: Ja, ik ga af en toe naar daar om dag te zeggen. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Onze respondenten gingen niet alleen naar het onthaalbureau voor de cursus MO of trajectbegeleiding, maar het onthaalbureau vervulde ook nog een heleboel andere dienstverlenende taken waarop de nieuwkomer gemakkelijk terugviel in tijden van nood.

R: Het eerste jaar had ik veel problemen met administratie. Je krijgt zoveel brieven in je brievenbus en je weet niet wat je moet doen.

I: Dan laat je die soms liggen?

R: Neen, neen, neen. Ik pak alles direct en kom langs hier (het onthaalbureau). Het eerste jaar, voor de papieren en zo komen wij altijd langs hier. En nu ik begrijp meer, ik kan zelf lezen. En wil ik alle facturen zelf betalen. Maar soms moeilijke woorden. En als ik het niet begrijp, kom ik langs hier. En ze leggen het uit voor mij. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

3.1.2 Drempels

De voornaamste drempels die naar voren kwamen, hadden betrekking op de toegang tot het onthaalbeleid (doelgroepafbakening, incompatibiliteit met werken of andere opleidingen) en beperkingen verbonden aan taalfaciliteiten waarin de cursus MO wordt gegeven (ontbreken van contacttaal).

3.1.2.1 Geen doelgroep

Nieuwkomers die al langer dan één jaar op het grondgebied verbleven, behoorden niet tot de doelgroep van het onthaalbeleid. Respondenten die een aantal jaren in Wallonië woonden alvorens naar Vlaanderen te verhuizen, hadden bijgevolg niet kennisgemaakt met het onthaalbureau.

3.1.2.2 Incompatibiliteit met werken of andere opleidingen

Soms viel de cursus MO samen met werk of andere opleidingen. Een respondent offerde een lopende NT2-cursus op ten gunste van de cursus MO. Maar deze offering gebeurt niet altijd, zeker niet wanneer men direct gaat werken.

R: Ik ben er (in het onthaalbureau) een keertje geweest toen ik werkte. Ze hebben gezegd dat ik wel iets met mijn diploma kan doen, maar ik moet eerst bellen naar iemand die daar werkt en een afspraak maken. Ik had veel werk, en na het werk moest ik naar school (voor Nederlandse les), dus heb ik niets gedaan. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

3.1.2.3 Contacttaal

Voornamelijk de kleinere onthaalbureaus buiten de grootsteden worden geconfronteerd met nieuwkomers die geen contacttaal kennen waarin de cursus MO wordt gegeven.

I: Heb jij een cursus maatschappelijke oriëntatie gekregen in het Perzisch?

R: Neen, dat was in Frans en Engels denk ik. Ik kon geen woord Frans of Engels. Ik heb gezegd: wat moet ik doen; ik kan geen Nederlands, Frans of Engels. Ik ben een paar keer geweest, maar ik verstond niks. En dan waren zij akkoord dat ik die les niet hoeft te volgen. Zij hebben dan gezegd: jij mag cursus Nederlands volgen, want ik moest eerst de taal leren en dan ...

I: En heb je daarna dan de cursus maatschappelijke oriëntatie in het Nederlands gedaan?

R: Neen. Neen. (R13, M, Iran, 40 jaar, 2000)

De moeilijkheid bestond erin de nieuwkomer voldoende te informeren ondanks deze taalbarrière. In de praktijk werd dit opgelost door 'ad hoc' trajectbegeleiding 'op maat' te bieden.

I: En heeft iemand geprobeerd om u wat wegwijs te maken over wat er in de cursus staat? Bijvoorbeeld over verzekeringen, hoe je het openbaar vervoer moet gebruiken, het bankwezen, over administratie die je moet invullen, enz.?

R: Neen. Maar door ervaring en vragen te stellen. Bijvoorbeeld voor een brief mochten wij vragen: wat is dat? En zij helpen goed. Ik ben echt tevreden van Kompas. (R13, M, Iran, 40 jaar, 2000)

3.1.3 Besluit

Uit de huidige bevraging bleek de tevredenheid omtrent de werkzaamheden van het onthaalbureau, zowel met betrekking tot de cursus MO als de trajectbegeleiding. Het betreft hier géén evaluatie van het vernieuwd inburgeringsbeleid zoals dit vorm kreeg door het decreet van 28 februari 2003 gezien het merendeel van onze respondenten het primair of secundair traject reeds afgerond heeft. De voornaamste drempels die naar voren kwamen, hadden betrekking op de toegang tot het onthaalbeleid (doelgroepafbakening, incompatibiliteit met werken of andere opleidingen) en beperkingen verbonden aan taalfaciliteiten waarin de cursus MO wordt gegeven (ontbreken van contacttaal). Hierdoor nam de kans toe dat het onthaalbureau een nog belangrijker 'ad hoc' ankerpunt blijft waar men op een individueel probleemoplossende manier terecht komt met vragen die normaal gezien op een meer gestructureerde manier worden behandeld in de 'volwaardige' cursus MO.

3.2 NT2

We bespreken de plaats waar de bevraagde (kandidaat-)vluchtelingen NT2-lessen volgden, de problemen die ze hierbij ervoeren, om vervolgens hieraan enkele remedies te koppelen.

3.2.1 Waar?

Asielzoekers die in een opvangcentrum verbleven, leerden vaak daar hun eerste woordjes Nederlands. Het aantal lessen Nederlands was beperkt en kaderde in een ruimer talenpakket van Frans en Engels.

R: We zijn eerst 5 maanden naar een opvangcentrum gegaan. Ik heb daar Engels gevolgd, een beetje Nederlands en een beetje Frans. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

Eens buiten het asielcentrum kwamen de bevraagde asielzoekers (zoals alle andere nieuwkomers), afhankelijk van het scholingsniveau en een test 'cognitieve vaardigheden' (Covaar-test), terecht bij de Centra voor Basiseducatie (CBE) of de Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO). Enkele hooggeschoolde asielzoekers volgden een intensieve NT2-cursus aan een universitair talencentrum.

Mensen die naar een onthaalbureau gaan en het onthaalprogramma volgen, krijgen hun eerste cursus Nederlands meestal op het onthaalbureau. Deze cursus duurt één maand. Voor (hoog)geschoolden gaat het om een cursus van 120 uur. Op het einde van de cursus Nederlands leggen de cursisten de Covaar-test (cognitieve vaardigheden) af en worden zij op basis van hun resultaten doorverwezen naar instellingen die taalonderwijs verschaffen op hun niveau. Mensen die lager dan zeventig scoren worden naar basiseducatie doorverwezen. Mensen die tussen zeventig en negentig behalen krijgen informatie over de Centra voor Volwassenenonderwijs en diegenen die hoger dan negentig scoren wordt aangeraden een intake te doen bij een universiteit (Sarens & Pang, 2002).²³

²³ Meestal is de scholingsgraad wel voldoende duidelijk om de nieuwkomer toe te leiden naar een 'gepaste' taalopleiding. Niettegenstaande wordt het aanbod mee gestuurd door het maximum aantal inschrijvingen en inschrijvingskosten. Voor het CVO en CBE zijn de inschrijvingskosten omwille van het gesubsidieerd karakter ervan sowieso niet onoverkomelijk. Het is duidelijk dat de kostprijs van een cursus NT2 samenhangt met het al of niet gesubsidieerd karakter van de onderwijsinstelling. Maar slechts een beperkt aantal nieuwkomers krijgt een financiële vrijstelling of tegemoetkoming voor de aanzienlijk duurdere (stoom)cursussen aan universitaire taalinstututen. Een aantal universitaire taalinstututen zijn gesubsidieerd (Leuven en Brussel) een aantal andere zijn in grote mate zelfbedruipend (Antwerpen en Gent). Dit vertaalt zich in een hoge(re) inschrijvingsprijs (bijvoorbeeld voor negentig lessen betaalt men momenteel aan het ICTL van Antwerpen normaal 395 euro of 275 euro voor OCMW-steuntrekkers). Een aantal inschrijvingen wordt voorbehouden voor en betaald door het OCMW, maar de vraag hiervoor overstijgt ruimschoots het aanbod (bijvoorbeeld voor Antwerpen bedraagt dit 37 plaatsen per jaar voor 1 200 NT2-cursisten in 2005).

3.2.2 Drempels

De voornaamste drempels met betrekking tot NT2 hadden betrekking op een niet-behoeftegedekkend taalaanbod en de moeilijke verenigbaarheid van NT2 en werk.

3.2.2.1 Niet-behoeftegedekkend taalaanbod

De mogelijkheden werden sterk afgebakend door de woonplaats van de respondenten. Onder meer door het spreidingsplan kwamen er asielzoekers buiten de grootstad terecht waar het cursusaanbod, de taalfaciliteiten en de instapmomenten beperkt waren.

I: Hoe lang heeft u moeten wachten op Nederlandse taallessen?

R: Zes maand. Dat heb ik daar vier jaar gevolgd, tot niveau zes. En 's avonds informatica.

I: En kon u nog iets anders kiezen?

R: Engels en Frans.

I: En nog iets?

R: Neen. (R1, M, Iran, 25 jaar, 2000)

Het taalaanbod binnen CVO en CBE bleek meestal niet intensief (meestal zes uur per week). Men wou ook geen maanden voorbij laten gaan vooraleer van start te gaan met Nederlandse lessen. Daarom schreven een aantal respondenten zich in voor verschillende cursussen. Soms werden de verschillende cursussen ook gecumuleerd om zo het studieprogramma intensiever te maken.

R: De eerste (NT2) opleiding volgde ik 's voormiddag. En de rest 's namiddag en 's avonds. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Ook vond men de leemte in het taalaanbod tijdens de grote vakanties problematisch.

R: Ik was de laatste maand van het schooljaar toegekomen, dus alle lessen waren gedaan. Dat is een groot probleem voor de mensen die in de zomer toekomen. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Docenten beklagden er zich wel eens over dat het taalniveau van de cursist na de zomervakantie danig achteruit was gegaan dat men een heel stuk moest teruggaan in de geziene leerstof van het vorige schooljaar. Een respondent kreeg in de zomermaanden Nederlandse les van de docente die vrijwillig tijdens de zomermaanden haar cursisten bijles gaf.

R: En dan in de zomer heb ik les gevolgd bij Nadine. Zij gaf les tijdens de vakantie (als vrijwilliger). Wij zeiden: wij zijn eigenlijk helemaal alleen, wij hebben niet zo contacten met mensen. En ik heb met haar gepraat. En zij zei: ja, misschien moeten wij iets doen om de mensen ook in de zomer les te geven. Zij heeft dat toen met ons gedaan en dat was heel goed. Dat was beter dan niks. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Op zulk engagement van de docent Nederlands kon niet elke nieuwkomer rekenen. Het enige andere alternatief tijdens de zomervakantie waren de dure intensieve NT2-taalopleidingen.

3.2.2.2 Incompatibiliteit van werken en NT2

Een aantal respondenten dat werkte, slaagde er niet meer in om bijkomende cursussen NT2 te volgen.

I: Je hebt één jaar NT2 gevolgd?

R: Nee, drie maanden, twee maal per week. Na die drie maanden, werkte ik altijd met interim. Toen had ik een oranje paspoort. (R14, M, Kosovo, 26 jaar, 1999)

Werken betekende bovendien niet noodzakelijk dat de Nederlandse taalvaardigheid toenam.

R: Ik denk dat ik vroeger beter (Nederlands) sprak dan nu. Omdat ik vroeger altijd op school Nederlands sprak met mensen. Maar nu op het werk wordt er niet veel gesproken, soms alleen wanneer pauze. Hier in de firma zijn er een paar Turkse mensen en die spreken allemaal Turks. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Niettegenstaande men de behoefte aanvoelde om de kennis van het Nederlands te verbeteren, maakte fulltime werken, soms met zeer flexibele werktijden, het nagenoeg onmogelijk om nog cursussen te volgen.

3.2.3 Remedie

Uit onze interviews bleek dat het niet-behoeftegedekkend taalaanbod voornamelijk aangevuld zou kunnen worden door betaalbaar intensief NT2-onderwijs voor hoog én laaggeschoolden, het oprichten van conversatiegroepen en het promoten van langeafstandsonderwijs of andere modulaire zelfstudiepakketten.

3.2.3.1 Intensieve taalpakketten voor hoog- én laaggeschoolden

Voornamelijk (hoog)geschoolden hadden behoefte aan een cursus gericht op het verbeteren van schrijfvaardigheden en het vakjargon. Dit verhoogt wellicht niet alleen de kans op tewerkstelling maar ook de slaagkansen bij het eventueel vervolmaken van hun hoger-onderwijsstraject.

De interesse in intensieve taalcursussen was beduidend hoog, zeker bij nieuwkomers die de ambitie hebben om op niveau van hun buitenlands diploma werk te zoeken of hun studies verder te zetten. Wanneer het OCMW niet tussenkomt, is de kostprijs van de intensieve taalcursussen wel een serieuze barrière.

R: Na niveau 2 (bij een CVO), heb ik een opleiding niveau B aan UA gevolgd. Zelf betaald.

I: Is dat duur?

R: Ja, 15 000 oude Belgische frank, 10 000 bedoel ik. Dat is echt duur voor allochtonen. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Een enkeling ging zelfs bij vrienden geld lenen om een intensieve cursus te kunnen volgen.

R: Volgende week gaat hij (haar man) examens doen, om te zien welk niveau hij kan doen (aan een universitair talencentrum).

I: Betaalt het OCMW?

R: Nee, maar hij heeft aan een vriend gevraagd om te helpen en dan later geld terug krijgen. (R9, V, Iran, 26 jaar, 2003)

Meestal heroriënteerde men zich naar het goedkoop niet-intensief taalaanbod (van slechts zes lessen per week in plaats van een twintigtal).

3.2.3.2 *Praktijkgericht onderwijs*

Aangezien er geen dergelijke intensieve lespakketten bestaan voor laaggeschoolden, betekent dit dat deze groep en specifiek de analfabeten, semi-analfabeten en anders geletterden genoodzaakt waren om een zeer lang traject te volgen. Het was echter net deze groep die snel wenste toe te treden op de arbeidsmarkt. Hierdoor steeg de kans op een onderbroken of stopgezet NT2-traject (cf. infra). Bijgevolg slaagden sommigen, zelfs na een jarenlang verblijf in Vlaanderen, er niet in om een grondige kennis van het Nederlands te verwerven.

3.2.3.3 *Conversatiegroepen*

(Kandidaat-)vluchtelingen hadden nood aan contacten met Vlamingen en niet in het minst voor het aanscherpen en activeren van hun Nederlands.

R: Je moet contact hebben. Als je alleen zit in huis en je hebt geen contact, dan leer je eigenlijk niet genoeg. Dus ik hoor iets van mijn leerkracht en dan ik ga naar huis en ik begin een beetje tegen mijn man, maar mijn man is niet juist. Maar er is niemand bij mij om te zeggen: dat is fout. En praten is heel belangrijk voor de mensen. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Verder was er de vraag naar een cursus, die zich toespitst op het aanleren van de spreektaal. Want sommige respondenten merkten bij hun eerste werkdag dat iedereen dialect praatte.

R: Een cursus is niet hetzelfde als contact met mensen.

I: Jij komt (als polyvalent verzorger) vooral bejaarde mensen tegen; en die zeggen niet 'kip' maar die zeggen 'kiek'.

R: Ja, ik weet het. Iemand zei 'kiek', en ik zeg: sorry mevrouw, maar ik begrijp het niet. En toen ik het gebruikte in de winkel, kreeg ik problemen. Ik vroeg 'kiek'. Wil jij cake? Ik zeg: neen, ik wil geen cake, ik wil 'kiek'. En ja, in Roeselare zij spreken anders dan in Berchem. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Er was nood aan de organisatie van ontmoetings- en conversatiegroepen waarin nieuwkomers zich vlot leren uitdrukken.

R: Dus na mijn zes maanden Nederlandse cursus, ben ik bij het onthaalbureau gekomen om Nederlands te verbeteren. Het was een probleem om waar kunnen mensen Nederlands verbeteren. Wij leren elke dag, elke dag Nederlands. Maar na de cursus ... niks meer. En dat is gemakkelijk om alles te vergeten. (R16, V, Rwanda, 45 jaar, 1994)

In een aantal onthaalbureaus waren er reeds conversatiegroepen opgestart, vaak 'bottom up' vanuit een samenwerkingsverband onder nieuwkomers of in samenwerking met het onthaalbureau en/of 'Opbouwwerk' (zoals bijvoorbeeld in Brussel en Antwerpen). Deze activiteit vervulde meerdere functies tegelijk: naast het activeren en vervolmaken van de taal, werd hieraan een vormingselement verbonden (een uitdieping of verbreding van de cursus MO), was het een gelegenheid om sociale contacten uit te bouwen en was er bijkomend ruimte voor het bespreken van gemeenschappelijke problemen.

3.2.3.4 Langeafstandsonderwijs

Slechts één respondent was op de hoogte van de mogelijkheden van het langeafstandsonderwijs zoals Begeleid Individueel Studeren (BIS) waar men twee modules 'Nederlands voor anderstaligen' kan volgen.²⁴

R: In 2000 heb ik het tweede studie jaar (Nederlands) gevolgd. En een derde heb ik begonnen maar niet afgemaakt omwille van het feit van tijd en zo. Dan heb ik contact opgenomen met Bis. En dat was toch wel wat ik zocht.

I: En via wie bent u dat dan te weten gekomen dat er zo iets bestond als Bis?

R: Via een advertentie in een krant hé. De krant was Visie die wij hebben bij de bakker.

I: Maar module één dat was voor beginners neem ik aan. U kende toch al de basis van het Nederlands.

R: Dat was een bundel waar ik heel veel bekende dingen terug in vond. Maar toch wel ook nieuwe dingen. En daarom was dat leuk, was dat gepast. En nu moet ik de tweede module volgen. (R15, M, Kongo, 43 jaar, 1997)

Niettegenstaande het nagenoeg algemeen onbekend karakter van het langeafstandsonderwijs bleek de interesse bij het vermelden van deze mogelijkheid tijdens het interview. Voornamelijk diegenen die wegens 'tijdsgebrek' (werk, kinderen) hun cursus NT2 stopzetten, bleken geïnteresseerd. Regelmatig werd na afloop van het interview de contactgegevens van BIS gevraagd.

3.2.4 Besluit

We stelden vast dat onze respondenten niet gans het Nederlands opleidingsscala kenden. Informatieverstrekking van het taalaanbod verliep vaak in functie van de mogelijkheden (volgens aanbod, financiering, verblijfsstatuut, arbeidsaspiratie,

²⁴ Sinds januari 2002 heeft de Vlaamse regering het inschrijvingsgeld voor de cursus verhoogd. De totale kostprijs voor deel 1 en 2 bedraagt nu 99 euro. De cursus is enkel verkrijgbaar in Frans, Engels en Duits (Sarens & Pang, 2002).

enz.). Hierdoor had de (kandidaat-)vluchteling geen volledig zicht op gans het cursusaanbod.²⁵ Daarenboven bleken er een aantal lacunes binnen het taalaanbod. Gesubsidieerde intensieve taalopleidingen zijn er veel te weinig, en dit niet alleen voor (hoog)geschoolden. Ook voor bijvoorbeeld analfabeten, semi-analfabeten en andersgeletterden zou dit het traject aanzienlijk kunnen verkorten. Het (blijvend) activeren van de gesproken taal was problematisch volgens de laag- en (hoog)geschoolde respondenten. Ook het vervolmaken van de geschreven NT2-kennis verliep moeizaam. Voor (hoog)geschoolde nieuwkomers is dit wellicht belangrijk voor het vinden van werk 'op niveau' (cf. infra). Zeker als men werk had, werd het zowel praktisch als naar motivatie moeilijk om nog taallessen te volgen. Het modulaire langeafstandsonderwijs was bij navraag, ondanks de interesse erin, nagenoeg onbekend.

3.3 NT2 en beroepsopleidingen binnen het secundaire traject

Nieuwkomers die het primaire inburgeringstraject voltooiden, hebben reeds een basiscursus NT2 achter de rug. Voor (hoog)geschoolden betekent dit 120 uur Nederlands, voor laaggeschoolden bedraagt dit 180 uur Nederlands. Nieuwkomers die dit wensen, kunnen via een 'warme overdracht' doorstromen naar de VDAB. Via de TOBA-test (toets basistaalvaardigheid Nederlands) wordt de basistaalvaardigheid Nederlands getoetst. Het gaat hier concreet om het toetsen van receptieve vaardigheden en spreekvaardigheid (voor de tertiaire sector wordt ook de schrijfvaardigheid getoetst). Nieuwkomers die niet slagen, worden doorverwezen naar een vervolgcursus Nederlands. Diegenen die wel slagen in de test, kunnen bij VDAB, tijdens het arbeidsmarkttraject, functie- en arbeidsmarktgerichte NT2-opleidingen volgen. Het Nederlands staat hier volledig ten dienste van de einddoelstelling, namelijk werk vinden. Het is ook mogelijk om Nederlands te volgen in functie van latere beroepsopleidingen van de secundaire of tertiaire sector. In de cursussen die een specifieke beroepsoriëntering inhouden, wordt 240 uur Nederlands gegeven. Nieuwkomers, die een cursus volgen die de toeleiding tot de tertiaire sector moet bevorderen, krijgen 400 uur Nederlands. In deze taalcursus zitten de meeste (hoog)geschoolden. Mensen die in de non-profit-sector gaan werken (logistiek assistenten en verpleegsters) krijgen eveneens 400 uur Nederlands (Sarens & Pang, 2002).

3.3.1 Positieve evaluatie

De bevraagde nieuwkomers waren veelal tevreden over zowel de cursus NT2 als de docenten.

²⁵ De recent opgerichte 'Huizen van het Nederlands' hebben hier wellicht een belangrijke rol te spelen naar sensibilisering en informatieverstrekking van het taalaanbod op maat van de nieuwkomer.

I: En u leerde dan ook de Nederlandse benaming voor de instrumenten die u moest gebruiken. De hamer, enz.

R: In de Nederlandse taal, ja.

I: De lesgever was dat altijd dezelfde of waren het verschillende lesgevers?

R: Neen, neen, altijd dezelfde. Ik heb Nederlands gestudeerd met Jan. Hij was een hele goede leraar. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Voornamelijk de praktijkgerichte aanpak werkte motiverend. Een laaggeschoolde erkend vluchteling die slechts tot zijn dertiende naar school was geweest, haakte voortijdig af met de cursus NT2 aan het CBE zonder dat er een incompatibiliteit bleek te zijn met andere activiteiten zoals werk. Het theoretisch karakter van de opleiding schrikte af.

R: Ik heb dat maar 6 of 8 maanden gedaan. Maar ik heb meer buiten geleerd hé.

I: U hebt meer al doende geleerd ook al.

R: Met vrienden en zo met mensen.

I: Dus te spreken. Want in die taalschool leer je vooral ook misschien grammatica en dat was moeilijk.

R: Dat was moeilijk ja. (R5, M, Kosovo, 24 jaar, 2000)

Meer praktijkgericht taalonderwijs, gekoppeld aan een beroepsopleiding was concreter voor deze respondent.

R: Nee dat was niet elke dag, dat was 3 keer per week. Een hele dag. Een hele dag was dat ja. Maar 3 keer per week.

I: als u die cursus vergelijkt tussen Cobra (CBE) en het Steunpunt Tewerkstelling (derde organisatie) was daar een verschil tussen.

R: Daar is een groot verschil tussen. Want Cobra is alleen maar taal leren en daar (Steunpunt Tewerkstelling) heb ik een opleiding gevolgd als lasser hé. Dus daar leer je wat dingen die je nodig hebt om te werken bijvoorbeeld hé. Andere dingen hamer en schroevendraaier en van die dingen.

I: Was dat interessant? U hebt veel bijgeleerd?

R: Dat was interessant ja, ik kende daar niets van hé van die materialen en van die dingen. Dus daar heb ik dat allemaal geleerd. (R5, M, Kosovo, 24 jaar, 2000)

3.3.2 Drempels

We belichten de bedoelde en onbedoelde gevolgen van taal- en vaardigheidstesten vanuit het perspectief van laag- en (hoog)geschoolde (kandidaat-)vluchtelingen. Een belangrijk gevolg van ingangstesten was een aanzienlijke verlenging van het traject. Ook op organisatorisch vlak bleken een aantal elementen hiertoe bij te dragen.

3.3.2.1 Ingangstesten

Op basis van gesprekken met diverse bevoorrechte getuigen (coördinatoren en consulenten van VDAB en derdenorganisaties) blijkt dat voor de opleidingsverstrekkers het geheel van selectiecriteria de nodige garanties biedt dat de door de financierende overheid opgelegde door- en uitstroomcijfers gehaald worden. De cursusverstrekkers trachten onder druk hiervan tevens het risico op 'uitval' te minimaliseren. Om de slaag- en uitstroomkansen te bevorderen, nemen de cursusverstrekkers ook graag gemotiveerde (hoog)geschoolden op in het cursusaanbod voor laaggeschoolden. De vertrouwdheid met een doorgedreven schooltraject in het herkomstland maakt van hun gedisciplineerde en leergierige studenten.²⁶

Cursusverstrekkers zoals de VDAB en 'derdenorganisaties' lijken de beste en meest gemotiveerde kandidaten te kiezen die goed scoren op taal- en leervaardigheidstesten. De slaagpercentages hiervan variëren maar zijn volgens een VDAB-consulent voornamelijk voor de laaggeschoolden anderstaligen eerder laag. Het probleem situeert zich in de basisopleiding Nederlands die niet voldoende voorbereidt op de TOBA-test (gesprek VDAB-consulent Halle, 2 september 2004). De schriftelijke testen zijn een noodzakelijk maar geen voldoende voorwaarde om toegelaten te worden. Meestal volgt er nog een mondeling gesprek voor een jury. Sommige respondenten melden dat ze omwille van dit gesprek, naar eigen mening onterecht niet geselecteerd werden (zie ook analyses volgmigranten). De selectiecriteria die zulke jury hanteren zijn niet transparant, maar wél doorslaggevend.

De taaltest stelde de meeste respondenten, ongeacht het studieniveau, voor problemen.

We stelden vast dat voornamelijk laaggeschoolde respondenten wel vaak verscheiden NT2-modules (al of niet aansluitend achter elkaar) volgden, maar meestal niet synchroon. Zij hadden bijgevolg meer problemen om te kunnen doorstromen naar een beroepsopleiding.

R: En na de cursus ben ik twee, drie keer naar de VDAB geweest. Voor test Nederlandse taal. En daarna ... na eerste keer: moet meer Nederlands studeren. En ook na tweede keer: Nederlands is niet voldoende.

I: En dan heeft u nog een cursus gaan volgen?

R: Ja, dat is die cursus LBC. Maar VDAB zegt: neen, niet voldoende: terug naar school! En ik terug naar school, naar LBC, naar daar, naar daar. En terug naar VDAB. En dan: nu is het een beetje beter. En derde keer: taal is goed. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Een aantal (hoog)geschoolde asielzoekers die we interviewden, had zich ingeschreven in verschillende taalcurssussen. Aan tijd hadden ze in het begin geen ge-

²⁶ Zo zitten er bij de lasopleiding van het Steunpunt Tewerkstelling regelmatig (hoog)geschoolde nieuwkomers, voornamelijk asielzoekers, naast allochtonen en autochtonen cursisten. We merkten dit tevens op basis van de interviews met cursisten van de schakelcursus NT2 naar de opleiding in 'professionele schoonmaaktechnieken' bij Vitamine W.

brek. Ze wilden snel Nederlands leren maar meestal werd er per cursus maar twee avonden per week les gegeven. In de hoop sneller Nederlands te leren, volgden ze les aan verschillende instanties.

R: Dus ik heb eerst één maand Nederlandse les gevolgd aan de universiteit. Dus twee dagen daar en twee dagen avondles hier in GLTT.

I: Dat is heel intensief?

R: Ja, het is eigenlijk teveel voor mij, maar als ik daar les volg en dan ga ik naar GLTT voor eventjes te herhalen. Dus ik heb twee keer alles gehoord. En dus voor mij was dat heel goed.

(R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

De verwachte instapkennis Nederlands voor een beroepsopleiding was afhankelijk van de opleiding. Zo werd de toegang tot bepaalde beroepsopleidingen gehypothecerd door hun beperkte kennis van het Nederlands, bijvoorbeeld de cursus 'informatica en PC-technieken' heeft een zware ingangsproof. Een voormalig Iraaks landbouwingenieur wou graag de cursus voor PC-technicus volgen, maar slaagde niet voor de toegangstest. Naderhand, na bijkomend NT2-onderwijs, werd hij alsnog toegeleid naar een cursus technisch tekenen waarvan de NT2-drempel minder hoog is.

R: Ik heb aan Atel gevraagd om een opleiding te volgen, ik wilde PC-technicus worden. Ik heb een test gedaan daar maar ik was niet geslaagd. Het probleem was mijn Nederlands. Die mevrouw zegt tegen mij: je moet nog een opleiding van Nederlands volgen bij ons en daarna een andere opleiding voor een andere sector. Ik heb een Nederlandse opleiding gevolgd met Atel. Dat was zes maanden, acht uur per dag. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Wanneer (hoog)geschoolde respondenten verscheiden NT2-opleidingen wisten te cumuleren, dan lukte het vaak wel om in de meeste ingangsexamens te slagen en hierdoor het (secundair) traject zo kort mogelijk te houden.

Een andere respondent, een burgerlijk ingenieur met beroepservaring in de informatica die graag een informaticacursus bij de VDAB wou volgen, ging eerst voor een zestal maanden de intensieve cursus van administratief bediende volgen alvorens door de ingangstest te geraken.

Een heleboel respondenten, zowel de (hoog)geschoolden als laaggeschoolden, moesten met andere woorden doorstromen naar een vervolgtraject of een schakeltraject. Hierdoor kwamen nieuwkomers vaak in een lang traject en (hoog)geschoolde nieuwkomers in een zeer lang traject terecht (omdat de eindtermen van het Nederlands een stuk hoger lagen). Een bijkomend probleem hierbij was dat de aansluiting tussen de diverse opleidingen niet verzekerd was.

3.3.2.2 Wachtlijsten

Het spreekt voor zich dat lange wachtlijsten een traject onnodig lang kunnen rekken.

R: Bij de VDAB kon ik wel interessante dingen doen. Daar heb ik basismetaal gedaan. Dat was kennis maken met alle soorten van metalen. Maar daar moest ik één jaar op wachten. (R1, M, Iran, 25 jaar, 2000)

3.3.2.3 Detachering docenten

Niet alleen waren er voor sommige beroepsopleidingen voor anderstaligen lange wachttijden vooraleer men van start kon gaan. Uit gesprekken met bevoorrechte getuigen en respondenten bleek tevens dat soms een opleiding werd opgeschort voor een aantal weken omdat de VDAB-lesgever gedetacheerd werd van de 'werkzoekende lijn' naar de 'werkgeverslijn'. Met andere woorden ging een opstartende cursus voor werknemers in opdracht van een werkgever, voor op een lopende cursus aan werkzoekende.

3.2.3.4 Verblijfsstatuut

Een tijdelijk of een precair verblijfsstatuut heeft invloed op de instroommogelijkheden voor het volgen van beroepsopleidingen, als op de doorstroom mogelijkheden naar tewerkstelling.²⁷

Binnen beroepsopleidingsinstanties speelde het verblijfsstatuut en het verblijfperspectief mee in de beslissing om een kandidaat-cursist aan de opleiding te laten beginnen. Tijdens het volgen van beroepsopleidingen kon het verblijfsstatuut bevestigd worden of precairder worden, wat invloed had op de doorstroom- en uitstroommogelijkheden.

Eén respondent mocht zijn opleiding niet afmaken omdat hij een negatieve beslissing kreeg in de grondheidsfase van de asielprocedure.

R: Twee dagen vóór dat ik mijn diploma moest krijgen voor alles met de machine leren werken, lassen ook. Twee dagen vóór dat ik mijn diploma moest halen, moest ik de VDAB verlaten, omdat die vragen voor verblijfspapieren. Voor hen was het niet voldoende. Ik moest voldoende papieren hebben om te kunnen werken. Ik had regularisatie aangevraagd. Mijn dossier zat in de procedure 9.3. en daarmee mocht ik blijven maar dat was niet voldoende voor de VDAB. En dan moest ik stoppen en die zeggen: als jouw papieren in orde zijn, dan moet je naar hier komen en dan zul je een testje doen en dan zullen we verder zien. (R1, M, Iran, 25 jaar, 2000)

Een andere respondent, die een niet-opschortend beroep had lopen bij de Raad van State en die op het moment van bevraging op het punt stond haar eindexamen af te leggen als bejaardenhulp, vertelde ...

R: In september moeten wij terug naar school (VDAB) en dan ... ik denk 14 september begint het eindexamen.

²⁷ Met een 'precair' verblijfsstatuut bedoelen we een verblijfsstatuut waarbij men het recht op werken verloor, maar niet noodzakelijk het recht op verblijf (bijvoorbeeld een niet-opschortende beroepsprocedure bij de Raad van State).

I: En de kans op werk daarna? Want uw verblijfspapieren zijn niet in orde. U zit nu bij de Raad van State.

R: Ja, ik kan niet werken. Ik krijg geen diploma van mijn opleiding. Alleen een bewijsje dat ik die opleiding gevolgd heb. Maar zij geven mij geen goede uitleg. Daarom ik zeg: ik wil les stoppen, met VDAB, met alles omdat ik meer dan twee jaar alle lessen ben gaan volgen, hier en daar. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

3.3.3 Trajectbegeleiding

De motivatie en coherentie leken soms wat zoek in het afgelegd traject. Soms was er een duidelijke discrepantie tussen het traject dat nieuwkomers volgden en de opleiding of werk dat ze uiteindelijk wensten te doen. Bijgevolg staan we in wat volgt eventjes stil bij de trajectbegeleiding.

3.3.3.1 Werkwinkel of inburgeringsdienst?

Uit de interviews bleek dat het in de praktijk nog voorkwam dat nieuwkomers in het regulier aanbod van de VDAB en de Werkwinkels terechtkwamen in plaats van in de inburgeringsdienst van de VDAB. Hierdoor verdween de kans op een intensieve en gespecialiseerde begeleiding helemaal. Vaak ging het over een sporadisch contact van een aantal minuten. Een aantal respondenten had met andere woorden geen begeleiding gekregen.

R: We (hij en zijn vader) zijn naar de VDAB gegaan.

I: Naar waar bent u gegaan?

R: Naar de Provinciestraat.

I: Dat is een werkwinkel?

R: Ja, ik ging om in te schrijven als werkzoekende. En dan gingen we elke drie maanden terug om te verlengen.

I: Had u daar een begeleider?

R: Dat was gewoon, dienst voor de mensen, er zijn veel mensen, wie vrij is, helpt u.

I: En die persoon, heeft die u ook voorgesteld om Nederlandse lessen of een beroepsopleiding te gaan volgen of om uw diploma gelijkwaardig te laten verklaren of zo?

R: Neen.

I: U moest gewoon elke drie maanden eventjes komen?

R: Ja, elke drie maanden. (R17, M, Rusland, 25 jaar, 2001)

3.3.3.2 Contact met cliënt

Het is de moeilijke taak van de consulent om het profiel van de nieuwkomer te 'matchen' met het bestaand cursusaanbod en de daaruit voortvloeiende tewerkstellingsmogelijkheden. Aangezien de nieuwkomer vaak geen duidelijk zicht heeft op het cursusaanbod of op de arbeidsmarkt, speelt de consulent een belangrijke rol hierin.

Uit gesprekken met de respondenten bleek dat de inburgeringsdiensten van de VDAB niet altijd een vaste consulent toewijzen aan een nieuwkomer. (Dit geldt niet voor nieuwkomers die via 'warme overdracht' van het onthaalbureau doorstromen. Zij krijgen wel een vaste consulent.) Een vaste consulent, vanaf de 'intake', zou wellicht de anonimiteit verkleinen en de betrokkenheid en vertrouwen verhogen, zowel bij de begeleidende instantie als bij de nieuwkomer. Controle en opvolging van de cliënt wordt dan tevens makkelijker voor de begeleidende instantie. Een gemeenschappelijke moeder- of contacttaal tussen consulent en cliënt vergemakkelijkt wellicht het contact. Zo werken er op de Antwerpse VDAB-inburgeringsdienst allochtone medewerkers en oudkomers. Echter, gezien er 'sensu stricto' volgens de taalwetgeving alleen maar Nederlands mag gesproken worden, mag de consulent geen andere contacttaal of gemeenschappelijke moedertaal met de nieuwkomer spreken (gesprek met coördinator VDAB-inburgeringsdienst, 1 september 2004). Dit kan tot een bevreemdende situatie leiden; men doet beroep op een telefonische tolkdienst terwijl de consulent en nieuwkomer een gemeenschappelijke moeder- of contacttaal hebben.

De kans op een geslaagde trajectbegeleiding wordt wellicht meebepaald door een goede verstandhouding tussen de consulent en de cliënt. Soms bleek deze verstandhouding wat zoek te zijn.

R: Wat ik ervoer was dat er niet naar mij geluisterd werd. Waarom gaan ze niet dieper in op mijn bekwaamheden dan op mijn beperkingen. Waarom word ik behandeld als een nieuwweling? Dat gevoel had ik soms. Nu ik ben ook iemand die altijd zegt wat ik denk. En ik zeg dat soms aan de VDAB consult. En ik krijg soms zo'n reactie en mijn kansen worden soms beperkt omdat ik mijn mening zeg. Hij pakte mij in zijn perceptie als een niet bekwame. En hij ging niet dieper om dat te checken. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

De cliënte die als (hoog)geschoolde nieuwkomer onstabiele periodes van werkloosheid afwisselde met periodes van tewerkstelling als schoonmaakster en bandwerkster, ervoer een grote urgentie om een betere betrekking te vinden 'op niveau'. Dit leidde, na verloop van tijd, tot een zekere onomfloerste claim op goed werk. De consulent kon aan de tewerkstellingsverwachtingen van de cliënt niet voldoen wat leidde tot een wederzijdse slechte verstandhouding. Voor de consulent was 'iemand die zijn mening zegt' vanuit deze urgentie wellicht een moeilijke cliënt en voor de cliënt was een consulent die 'haar kansen beperkt omdat ze haar mening zegt' een slechte consulent.

3.3.3.3 Caseload

Dat de consulent 'niet dieper inging op de bekwaamheden' van de cliënt en deze 'niet wou checken' kan ook verwijzen naar de onmogelijkheid van de trajectbegeleider om deze tijd vrij te kunnen maken gezien de 'caseload'.

Het is de vraag in welk mate de consulenten van diverse instanties deze intensiteit kunnen opbrengen. Als we kijken naar de caseload van een trajectbege-

leider van de VDAB dan ligt die vele malen hoger dan de caseload van bijvoorbeeld een jobcoach van de Stad Antwerpen (Struyven & De Cuyper, 2004). Dit verschil in caseload uitte zich in de frequentie en aard van de contacten die men had met de trajectbegeleider van het OCMW.²⁸

R: Ik was bezig met mijn diploma via het OCMW. Ik heb mijn diploma naar Brussel verzonden. Het is vertaald. Ik ben nu verplegeraspirant. Ik kan in een ziekenhuis werken. Ik ben zelf in drie of vier ziekenhuizen geweest, maar het was moeilijk om een job te vinden. Ik heb ook bij het OCMW naar de affiches, vacatures gekeken. En het OCMW belde naar de ziekenhuizen, maar ... Mijn assistent, mijn coach heeft alles gedaan. Ik was zeker een keer per week bij het OCMW om papieren te bekijken om via internet, via VDAB voor een job te vinden. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

3.3.3.4 OCMW

Een andere respondent die voor de jeugddienst van de Stad Antwerpen werkte en begeleid werd door een vaste jobcoach van de Stad Antwerpen vertelde over haar ervaring met de verschillende trajectbegeleidingsinstanties.

R: De begeleider van de VDAB heb ik maar één keer gezien.

I: Voor je in te schrijven voor die cursus?

R: Ja. Ik wist zelfs niet dat hij ... Dat was gewoon, ik was gewoon zo, ik had absoluut geen zicht ...

I: En vanaf dat moment dat het OCMW u eigenlijk ging begeleiden heeft u meer begeleiding gekregen van het OCMW dan van de VDAB?

R: Natuurlijk, veel meer. Zij hebben me dan naar hier (jeugddienst van 't Stad) gestuurd voor sociale tewerkstelling. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

Deze respondent had via bemiddeling van het OCMW ondermeer een job in het kader van een artikel 60 verworven en werd geholpen in het zoeken van werk door een actieve arbeidsbemiddeling met mogelijke werkgevers.

Wat vooral erg aansprak in de trajectbegeleiding van het OCMW, was de directe koppeling tussen het profiel van de werkzoekende en de mogelijkheden van tewerkstelling of van de te volgen opleidingen.

Sommige respondenten merkten wel grote verschillen tussen verschillende OCMW's. Soms hadden ze in het ene OCMW de indruk dat ze 'gepusht' werden om zo snel als mogelijk te gaan werken, en in een ander OCMW ervaarden ze dat

²⁸ In het kader van de representativiteit van deze veeleer positieve evaluatie van de trajectbegeleiding van het OCMW moeten we er wel bij vertellen dat al onze respondenten die met de trajectbegeleiding van het OCMW in aanraking kwamen resulteerden in een sociale tewerkstelling in het kader van een artikel 60. Zij hadden met andere woorden reden om tevreden te zijn. Slechts een minderheid van de OCMW-cliënten kan hierop beroep doen zodat er ook nieuwkomers zijn wiens bemiddeling van de trajectbegeleider van het OCMW niet resulteerden in een tewerkstelling. Of deze groep even tevreden is over de dienstverlening van het OCMW weten we niet.

ze wel de 'tijd' (en het geld) kregen om hun studiekennis en beroepservaring in te schakelen doormiddel van het volgen van opleidingen.

I: En uw OCMW is bij uw verhuis ook veranderd?

R: Ja.

I: En was het een verbetering, of was het ...

R: Ja, dat is echt groot verschil.

I: Ja, en in welke zin is dat een groot verschil?

R: Dat is veel beter. Men is vriendelijker en meer begrip. Ik was niet zo hard geduwd naar werk, ik kon wel afstuderen en mijn Nederlands beter maken. Ik heb ook, na de cursus van niveau D. ben ik met cursus in hotel begonnen, software en ook Nederlands. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

3.3.4 Laaggeschoolden in beroepsopleidingen²⁹

3.3.4.1 Vlotte jobmatch

Voor laaggeschoolde respondenten was de jobmatch veel minder complex dan voor hooggeschoolden. Het opleidingsaanbod voor laaggeschoolden was veel uitgebreider. Dit maakte de trajectbegeleiding in principe een stuk makkelijker. De meeste laaggeschoolde asielzoekers wensten een korte beroepsopleiding te volgen met een hoge kans op tewerkstelling. De verwachtingen die ze hierbij hebben, zijn niet hoogstaand en de bereidheid was aanwezig om zich naar een ander beroep te heroriënteren dan hetgeen waar men studies voor verrichtte of beroepservaring in had.

Bij wijze van illustratie bespreken we het traject van D., een ontvankelijk verklaard Afghaanse asielzoeker, wat uitgebreider.

I: En daarna, toen u geslaagd was voor die test, wat is er toen veranderd? Wat heeft de VDAB gedaan voor u?

R: Ja, ze (de consulent) zegt: welke job heb je gedaan? Kapper en daarna heb ik alles verteld. En vraagt: welke job wil je graag in België doen? En ik zeg: de straten maken, bouwen. Bouwen is gemakkelijk. Voor mij, als iemand nieuw hier komt, het is moeilijk, heel moeilijk om Nederlands te leren en om met de mensen samen te werken, het is moeilijk. Ik vind het gemakkelijker werk straten maken, met stenen, met zand, het is heel, heel gemakkelijke woorden hè. Als kapper, het is moeilijk hè, altijd praten met mensen.

I: En die keuze, is dat een keuze die u zelf heeft gemaakt, om straten te maken? Of is dat via via dat u te weten bent gekomen dat u veel kans maakt om snel werk te vinden?

R: Neen, neen, neen. Ik gevraagd: welke job is goede job? Waar taal niet nodig. Dan stratenmaker is goed. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

²⁹ Met 'laaggeschoold' bedoelen we nieuwkomers die hoogstens het middelbaar onderwijs hebben afgerond. Met '(hoog)geschoold' bedoelen we nieuwkomers die minstens een hoger onderwijs traject van het korte of lange type hebben aangevat.

Het zoeken van een gepaste beroepsopleiding vertrok voornamelijk vanuit de vraagzijde van de arbeidsmarkt die vervolgens gelinkt werd aan de interesse, vaardigheden of mogelijkheden van de cursist.

Vervolgens deed diezelfde respondent de obligate testen en startte hij met de cursus.

R: Drie dagen eerst testen in Hoboken. En daarna in Herentals heb ik dan drie maanden cursus gevolgd. Elke dag, acht uur per dag.

I: En uit wat bestond die cursus?

R: Ik heb Nederlands gestudeerd.

I: En u leerde dan ook de Nederlandse benaming voor de instrumenten die u moest gebruiken.

R: In de Nederlandse taal, ja.

I: En praktijk ook.

R: Ja, praktijk voor straten maken, ook praten over dat en over dat. En ook iemand gaat buiten werken, hoe proberen zonder lawaai werken. Zo die ...

I: De veiligheid ook.

R: Ja, de veiligheid. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Vervolgens werd voor deze respondent de overgang van de opleiding naar tewerkstelling gemaakt door een soort van stage, een individuele beroepsopleiding (IBO) van een aantal maanden waarna de werkgever zich (princiepief) verbindt om een contract van onbepaalde duur af te sluiten met de werknemer.³⁰

I: Wat heeft u daarna gedaan?

R: Opleiding ongeveer zes maanden IBO-contract. En dan in 2003 heb ik voor onbepaalde tijd een contract getekend.

I: En waar heeft u dan gewerkt met IBO-contract?

R: In dezelfde firma.

I: wie heeft u geholpen om werk te zoeken?

R: Erik (van de Bouwpool) heeft veel gewerkt om een job te vinden. Niet alleen voor mij, voor veel mensen. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

3.3.4.2 Drempel: toegang tot opleidingen

Naast de reeds eerder gesignaleerde moeilijkheden die laaggeschoolde nieuwkomers ondervinden om te slagen voor de ingangstest tot een beroepsopleiding, is

³⁰ IBO is een bepaalde tewerkstellingsmaatregel die veel weg heeft van een 'stage'. Na de opleiding die tussen één tot zes maanden duurt, is de werkgever in principe verplicht de werknemer in dienst te nemen. Het bedrijf (privé-sector, openbare sector of vzw) betaalt tijdens de IBO-periode geen loon, geen RSZ, enkel een productiviteitsvergoeding. In principe komt elke werkzoekende in aanmerking (laag- en hogeschoold). Voor de begeleiding van laaggeschoolden krijgt het bedrijf extra subsidies. De werkzoekende heeft recht op een wachttuitkering indien de werkzoekende geen recht heeft op een werkloosheidsvergoeding en niet in het bezit is van een diploma hoger onderwijs. In een aantal andere gevallen kan de werkzoekende een compensatievergoeding krijgen (<http://vdab.be/ibo>, 20 oktober 2005).

er nog een andere (structurele) drempel. De VDAB geeft niet uitsluitend beroepsopleidingen voor (anderstalige) werkzoekenden, maar geeft eveneens beroepsopleidingen aan werknemers die betaald worden door de werkgevers. Een deel van de opleidingen met betrekking tot relevante en gevorderde beroepsbekwaamheden kan men bijgevolg alleen maar volgen als werknemer. Zo bleek uit een getuigenis van een respondent dat het wel relatief gemakkelijk was een basisopleiding lassen te volgen maar een (dure) gespecialiseerde opleiding inox of aluminium lassen, die de tewerkstellingskansen binnen deze branche aanzienlijk zou doen toenemen, waren volgens deze respondent veel minder toegankelijk.

3.3.5 (Hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden

De bereidheid om bijkomende opleidingen te volgen, was er, zeker voor opleidingen die een meerwaarde gaven aan een diploma dat men in het thuisland behaalde. Er speelden verschillende 'push- en pull'-factoren mee die bepaalden waar de respondenten een opleiding gingen volgen. De belangrijkste zijn het beperkt opleidingsaanbod, de zeer lange duurtijd van een traject voor hooggeschoolden en het verblijfsstatuut. In wat volgt gaan we hier wat dieper op in.

3.3.5.1 Beperkt aanbod

Het voornaamste probleem was de zeer beperkte keuze tussen de opleidingen. Deze opleidingen vertrokken niet vanuit het profiel en de kwalificaties van de nieuwkomer maar onder andere vanuit bepaalde tekorten op de arbeidsmarkt. Medewerkers van VDAB bevestigden dat er slechts een beperkte keuze van opleidingen was voor (hoog)geschoolde nieuwkomers, namelijk de bediendeopleiding, opleiding boekhouden, informatica en opleiding voor de zorgsector.

Niet elke respondent was in het aanbod geïnteresseerd. (Hoog)geschoolden met beroepservaring in het herkomstland wilden graag hun vroegere beroep uitoefenen. Hieruit bleek dat het secundaire traject onvoldoende afgestemd was op de behoeften van (hoog)geschoolden. Een voorbeeld:

*R: Ik was bij een consulent en ik zeg: ik wil ... ik ben verpleegster, ik heb mijn diploma. Maar ze willen mijn diploma niet. Ik wil mijn job verder doen. Dus ik wil mensen verplegen. Maar als ik ga naar VDAB, dan zeggen zij: wilt u een andere opleiding volgen? Ik zeg: neen, ik wil mijn job verder doen. Dus ik wil iets doen tussen verpleegkunde of bejaardenhulp of zo.
(R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)*

De consulent leidde deze respondent toe naar een andere cursus zonder dat de respondent goed op de hoogte was welke (schakel)cursus men ging volgen en wat de bijdrage hiervan was om uiteindelijk de beoogde job te bemachtigen.

R: Ik weet niet waarom zij niet de juiste informatie willen geven. Dus ik was vijf maanden daar bezig en ik ga naar mijn consulent en ik zeg: die les is niet interessant. Het is over de veiligheid in de firma, over materiaal.

I: En over welk materiaal ging het dan?

R: Over hamers, over boormachines. Dat was iets helemaal anders. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

3.3.5.2 Lang traject

De beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden waren meestal erg lange trajecten. Een respondent die de cursus 'Familiehulp' volgde, vertelde ...

R: Ondertussen ben ik nog altijd bezig bij VDAB om les te volgen. Van 2002 tot nu (juli 2004). (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

Bij de hoogopgeleide nieuwkomers die een beroepsopleiding volgden voor administratief bediende was de kans op uitstroom naar het arbeidscircuit niet los te koppelen van een doorgedreven kennis van de Nederlandse gesproken én geschreven taal. Hierdoor werd het secundaire traject aanzienlijk verlengd.

R: Ik heb heel veel van die kleine opleidingen gedaan tot ik er beu van was. Eerst die taal-cursus, daarna heb ik administratie taal-cursus gedaan. Na die administratiecursus heb ik algemeen bediende gedaan en na de algemeen bediende, polyvalent bediende. En na elke opleiding was er ook een stage twee, drie maanden. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

3.3.5.3 Oriëntatie: oneigenlijke toeleiding en gebruik

Sinds oktober 2004 bestaat er een speciaal programma 'Kiezen: loopbaanoriëntatie voor anderstaligen'. Dit programma is bedoeld om nieuwkomers in Vlaanderen die op zoek zijn naar werk, te helpen om bewustere keuzes te maken over hun toekomst. Naast de oorspronkelijke versie van vier halve dagen gedurende vier weken, is er ook een kortere versie ontwikkeld (VDAB, 2004). Niettegenstaande stelden sommigen van de respondenten een traject samen 'a la carte' en deden aan 'pick and choose'. Een algemene doelstelling van bijvoorbeeld 'het volgen van een beroepsopleiding voor administratief bediende' werd getransformeerd van 'werken als administratief bediende' naar een particuliere doelstelling bijvoorbeeld beter Nederlands leren om nadien een andere beroepsopleiding te volgen of om terug te gaan studeren.

R: Na de Säida-cursus (loopbaanoriëntatie) hebben we een keuze gemaakt. Ik heb gekozen voor bediende. [...] Eigenlijk volg ik een opleiding voor bedienden om, om eh, mijn universiteit, compleet te doen. Ik wil het Nederlands echt, echt leren. Ik studeer Nederlands voor bedienden, om mijn niveau hoog genoeg te maken om te kunnen studeren bij de universiteit.

I: En wat wil je dan gaan studeren?

R: Rechten. (R17, M, Rusland, 25 jaar, 2001)

Soms werden 'gaten' in het traject opgevuld door een cursus die niet de eerste keuze van de cursist was.

R: PC-techniek. Computertechniek. Maar ik heb daar niet voor ... ik heb gezegd na niveau 2, ik heb mij ingeschreven voor die cursus. En voor die cursus moest ik negen maanden wachten, want dat duurt ongeveer tien, elf maanden, één keer per jaar. En omdat ik zo lang moest wachten, negen maanden, ik heb bediendeopleiding gevolgd bij VDAB. En dat duurde negen maanden.

I: Maar interesseerde u dat, die bediendeopleiding?

R: Neen, ik wilde alleen niet thuis zitten. Maar mijn bedoeling was niet bediendeopleiding. Mijn bedoeling was PC-techniek, computertechniek.

I: Maar u wou eigenlijk liever de cursus informatica volgen in plaats van die bediendeopleiding.

R: Ja, maar ik moest negen maanden wachten. Die cursus bediende duurt ook negen maanden. Dus ik zeg: ik zal die cursus volgen. (R13, M, Iran, 40 jaar, 2000)

De respondenten waren meestal ook zelf vragende partij voor een schakeltraject dat deze leemte opvulde. Men bleef immers 'nuttig bezig' en de eerder verworven taalvaardigheid bleef geactiveerd, aangezien de nieuwkomer elders weinig oefen-gelegenheid had.

R: Na deze cursus (administratief bediende), kan ik een andere opleiding kan volgen: informatica.

I: Maar wat ik niet goed begrijp, u bent hoog opgeleid, u bent burgerlijk ingenieur en u heeft ervaring in informatica. Jij gaat daar niks nieuw leren hè.

R: Ja, maar dat was goed voor mij alleen om Nederlands te spreken. Zo vier uur namiddag, vier uur vier keer per week. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

3.3.6 (Hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden

Uit gesprekken met bevoorrechte getuigen bleek dat er bijvoorbeeld in de lasopleiding van het Steunpunt Tewerkstelling regelmatig (hoog)geschoolde kandidaat-vluchtelingen zitten. Ook merkten we de aanwezigheid van (hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden op basis van de interviews met cursisten van de schakelcursus NT2 naar de opleiding in 'professionele schoonmaaktechnieken' bij Vitamine W.

Ook bij onze respondenten troffen we (hoog)geschoolden respondenten aan die een beroepsopleiding voor laaggeschoolden volgden.

In wat volgt bespreken we enkele oorzaken. De tewerkstellingsmogelijkheden, de ervaringen of ideeën die men hieromtrent aangereikt kreeg van consulent of anderen, in combinatie met het (onzeker) verblijfsstatuut, bleken van doorslaggevend belang in de keuze van een beroepsopleiding.

3.3.6.1 Beroeps- en verblijfsperspectief

De respondenten werden geconfronteerd met verschillende diensten die opleidingen verschaften waarbij men de tewerkstellingsmogelijkheden van de diverse opleidingen overwoog.

I: En wat zou je graag willen doen? Want ik zie niet echt een structuur of een rode draad: magazijnier, PC-technicus, brandweer, verpleegkundige. Nu werk je voor de witte tornado's. Ik bedoel, weet je zelf wat je wilt doen? Ik zie niet echt een structuur of een rode draad erin. Hoe komt dit? Omdat je bekijkt wat er op je afkomt en wat de mogelijkheden zijn?

R: Ja, om eerlijk te zijn, ik wil niet een opleiding volgen en daarna thuis zitten met mijn diploma. Ik wil een opleiding volgen waarmee ik werk kan vinden later.

I: Dus dat vind je wel belangrijk, dus als je een opleiding volgt, dat je dan ook kan gaan werken.

R: Ja, daarom wou ik ook PC-technicus, want ik heb gehoord dat ik daarin wel een job kan vinden.

I: Ja, en van magazijnier ook?

R: Ja, van magazijnier ook.

I: En van de brandweer ook? Of is dat een jongensdroom van toen je klein was?

R: Neen, neen, ik wil werken voor de stad, ik voel me zeker daar. Die gaan nooit failliet. Ik heb gehoord dat je na een jaar een vast contract krijgt, dus dat is wel een zekere job, na die opleiding. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

De link tussen beroepsopleiding en de mogelijkheid van tewerkstelling bleek nagenoeg altijd een doorslaggevend element te zijn in de keuze van beroepsopleiding.

I: Hoe bent u bij JDV ('derde organisatie' die beroepsopleidingen organiseert voor arbeiders) terechtgekomen?

R: Ik heb dat gevonden via een Irakese vriend.

I: Nadat u die autocad-cursus had gevolgd.

R: Ja. Er kwam een Irakese vriend en hij zegt tegen mij: ik heb een advertentie gevonden dat een bedrijf JDV; die geeft een opleiding en daarna zal zeker een werk geven. En ik vind dat beter dan elke dag die interim bellen: heb ik morgen werk? Moet ik of moet ik niet? (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Soms trachtte de consulent de respondent te oriënteren naar meer realistische en bereikbare functies beneden het niveau. Een Albanese journaliste die erkend vluchteling was, vertelde ...

R: Als ik ging solliciteren mocht ik van mijn trajectbegeleider niet solliciteren voor een functie van mijn niveau. Ik werd ingeschreven als laaggeschoolde. Er werd geen fiche gemaakt van mijn beroepsbekwaamheid. In de eerste instantie hebben zij mij doorverwezen voor een job onder mijn niveau. Ik had geen keuze omdat ik wilde actief zijn. Ik wil niet afhankelijk zijn van een OCMW. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

De respondent was soms zelf vragende partij voor een beroepsopleiding voor laaggeschoolden, om zo snel aan het werk te kunnen. Zeker asielzoekers wiens verblijfsperspectief onzekerder werd naarmate de procedure vorderde, waren vragende partij.

Een burgerlijk ingenieur, met in het herkomstland een aantal jaren beroepservaring in de informatica, die naast Arabisch de Engelse, Nederlandse en Franse taal machtig is, vertelde ...

R: Ik heb mij ingeschreven eerst voor informaticus in interim-kantoren. Maar als ik binnen de twee weken niet iets binnen deze sector kan vinden, ben ik klaar om te werken gelijk wat. Arbeider, gelijk wat. Ik wil niet zonder werk blijven. Als ik niet kan werken voor informaticus of programmeur. Geen probleem, maar ik wil werken, gelijk wat. Dat is geen probleem voor mij. Maar tot nu toe, niks. Ik heb beslist om een nieuwe opleiding te volgen. Ik heb met de verantwoordelijke in VDAB gesproken. Zij kent mijn situatie. Ik heb haar gevraagd om een nieuwe opleiding te volgen. Ik wil werk vinden.

I: En welke opleiding?

R: Zij heeft mij gezegd: horeca. Ik kan werk vinden in horeca. Dat is vier maanden (opleiding). (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

3.3.6.2 Langetermijngevolgen van kortetermijnvoisie

Op korte termijn kan de eerste nood gelenigd zijn als men werk heeft gevonden als bijvoorbeeld schoonmaker of productiewerker. Voor de trajectbegeleider leek het alsof 'het probleem hiermee van de baan was'. De nieuwkomer was aan de slag en zijn/haar toekomst berustte in eigen handen. Vaak was er met andere woorden geen langetermijntraject uitgestippeld. Men kwam in functies terecht waar het lerend, uitdagend aspect ontbrak of miniem was, men verdiende niet veel meer dan een vervangingsinkomen, de kans om Nederlands te oefenen op de werkvloer was miniem en de kans op promotie ook. Op langere termijn kan deze aanvankelijk goede of enige keuze, slecht uitdraaien. Een aantal respondenten is door het verrichten van zwaar fysiek werk, gedeeltelijk 'werkonbekwaam' geworden.

R: Was ik niet bang, had ik geen stress, had ik iets beter kunnen doen. Waarom moest ik zo stress hebben? Waarom moest ik zo bang zijn? Maar dat is zo als je in een vreemd land bent. Je bent afhankelijk. Je bent niet zeker van je toekomst. Je weet niet wat er zal gebeuren en wat je moet doen. Werken? Oké, ik zal werken. Ik heb gewerkt (als magazijnier), mijn rug is kapot en ik ben nu werkloos en dan? Ik heb mijn opleiding (informatica) niet gevolgd. Waar sta ik nu? Er is nu bijna twee jaar gepasseerd sinds ik een computercursus wilde volgen. Moest ik het gevolgd hebben, vorig jaar was het gedaan. Dan had ik een goed diploma en was ik dit jaar misschien aan het werken. Een goed werk en interessant werk. Dat wilde ik doen. (R13, M, Iran, 40 jaar, 2000)

3.3.7 Gelijke opleidingskansen voor (hoog)geschoolde moeders?

Vrouwelijke (kandidaat-)vluchtelingen met kinderen die in België werden geboren, hadden niet dezelfde kansen om hun onderwijs- en beroepskwalificaties te vertalen of te 'upgraden' naar de Belgische context door doorgedreven NT2-onderwijs, beroeps- of hoger-onderwijsopleidingen te volgen. Hun primair en secundaire traject werd immers onderbroken door de kinderopvang. Hierdoor wordt hun traject in ieder geval uitgesteld, soms tot de laatste geborene naar school gaat.

Bij wijze van voorbeeld vertelde een respondent over zijn vrouw die in het herkomstland als econome werkte. Deze vrouw haar primaire en secundaire traject werd onderbroken door de komst van hun eerste kind. Omwille van gezondheidsproblemen van de baby had ze nog niet veel NT2-opleidingen gevolgd en nog geen enkele beroepsopleiding.

I: En uw vrouw, spreekt die nu een beetje Nederlands?

R: Mijn vrouw spreekt Engels. En nu gaat ze naar school. Vorig jaar ook, voor Nederlandse taal. Vroeger kon ze niet, want ze blijft altijd met de zoon thuis.

I: En nu gaat hij naar school.

R: Ja, hij gaat naar school.

I: En gaat ze later ook eventueel werk zoeken?

R: Eerst een beetje Nederlands leren en dan een beroep.

I: En wat zou uw vrouw willen volgen?

R: Ja. Ik denk voor koken. Dat is gemakkelijker om werk te zoeken. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Volgens haar man, kiest ze wellicht eveneens voor een beroepsopleiding voor laaggeschoolden, niettegenstaande haar diploma economie en haar beroepservaring als econome. De belangrijkste stimulans voor deze keuze zou wederom de directe inzetbaarheid op de arbeidsmarkt zijn.

Een, misschien nog zwaardere hypothec dan de kinderopvang, wordt gelegd door het financieel draagvlak van het gezin om een langdurig traject te bekostigen. Eenmaal haar man werk gevonden had, viel het OCMW-leefloon weg, wat op zich weinig bijkomend financiële mogelijkheden bood voor de partner om langdurige opleidingen te volgen. De directe inzetbaarheid van de vrouw werd met andere woorden in de hand gewerkt door de afhankelijkheid van het beperkt inkomen van de man.

3.3.8 Besluit

Door hoge ingangsvereisten stromen alleen de zeer goede en gemotiveerde studenten in de beroepsopleidingen. Dit vergemakkelijkt de opleidingsverstrekkers in het halen van 'eindtermen' en opgelegde door- en uitstroomcijfers.

Een ander belangrijk gevolg van ingangstesten was een aanzienlijke verlenging van het traject. Ook op organisatorisch vlak blijken een aantal elementen hiertoe bij te dragen, zoals wachtlijsten voor bepaalde opleidingen, het niet aansluiten van schakeltrajecten of de detachering bij de VDAB van docenten van de 'werkzoekendenlijn' naar de 'werkgeverslijn'. Niet alle (kandidaat-)vluchtelingen kunnen zich een lang traject permitteren; zeker niet de nagenoeg uitgeprocedeerde asielzoekers.

(Hoog)geschoolden hebben een zéér beperkte keuze in beroepsopleidingen. Hierdoor komen ze willens nillens terecht in een beroepsopleiding die niet echt hun interesse wegdraagt. Dit werkt tevens oneigenlijk gebruik van beroepsopleidingen in de hand (bijvoorbeeld het perfectioneren van de Nederlandse taal). De

motivatie, coherentie en coördinatie lijkt soms wat zoek in het afgelegd traject. Soms is er een duidelijke discrepantie tussen het traject dat men volgt en de opleiding of werk dat men uiteindelijk wenst.

De tewerkstellingsmogelijkheden, de ervaringen of ideeën die men hieromtrent aangereikt kreeg van consulent of anderen, in combinatie met het (onzeker) verblijfsstatuut, bleken van doorslaggevend belang in de keuze van een beroepsopleiding. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we (hoog)geschoolden respondenten aantreffen die een beroepsopleiding voor laaggeschoolden volgden.

Vrouwelijke (hoog)geschoolde (kandidaat-)vluchtelingen met kinderen die in België werden geboren hadden niet dezelfde kansen om hun onderwijs- en beroepskwalificaties te vertalen of te 'upgraden' naar de Belgische context door doorgedreven NT2-onderwijs, beroeps- of hoger-onderwijsopleidingen te volgen. De directe inzetbaarheid van de (hoog)geschoolde vrouw op de arbeidsmarkt werd in de hand gewerkt door de afhankelijkheid van het beperkt inkomen van de man.

De rol van de consulent is heel belangrijk voor de match opleiding-werk. Sommige nieuwkomers komen alleen in contact met het regulier arbeidsbemiddelingsaanbod van de Werkwinkels waar geen garantie bestaat op een intensieve trajectbegeleiding 'op maat' zoals dit wel het geval is bij de categoriale inburgeringsdiensten van de VDAB. Echter, op basis van de getuigenissen van onze respondenten, kunnen we zeggen dat de 'caseload' van de trajectbegeleider ook bij deze categoriale diensten te groot blijkt te zijn om een intensieve begeleiding te kunnen garanderen.

Een aantal van onze nieuwkomers, en dan voornamelijk de (kandidaat-)vluchtelingen, worden opgevist door het OCMW-vangnet en de bestaande trajectbegeleidingsdienst van het OCMW. De link tussen enerzijds trajectbegeleiding en anderzijds werk, blijkt hier groter dan bij de VDAB (onder meer door bijvoorbeeld de tewerkstellingsmaatregel 'artikel 60'). De bevraagde respondenten zijn hier dan ook zeer tevreden over. Naast de werkervaring die men kan opdoen, wordt door onze respondenten van de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen ook de mogelijkheid van het volgen van opleidingen gesmaakt.

4. Vrijwilligerswerk en stage

4.1 Vrijwilligerswerk

Bij een lange inactiviteit verliest een nieuwkomer zijn arbeidsattitude en beroepsvaardigheden. Vrijwilligerswerk is een goed middel om mensen (terug) 'rijp' te maken voor de arbeidsmarkt (Haertjens, 2004).

Er zijn een aantal structurele beperkingen. Indien men geen aanspraak kan maken op een arbeidsvergunning mag men in principe geen vrijwilligerswerk doen. Binnen de groep van kandidaat-vluchtelingen vallen de niet-ontvankelijk

verklaarde asielzoekers of de asielzoeker die een niet-opschortend beroep heeft lopen voor de Raad van State hieronder.

Het valt op dat voornamelijk hooggeschoolde (kandidaat-)vluchtelingen gebruik maakten van de mogelijkheid om vrijwilligerswerk te verrichten. Hierdoor kon men soms een beroepsactiviteit uitoefenen die nauw aansloot bij de interesses, studies of beroepservaring vanuit het herkomstland.

R: Ik heb heel veel vrijwillig gewerkt hé. Ondersteuning, op de rechtbank, en overal.

I: En u gaat dat blijven doen?

R: Ja, dan heb ik iets te doen, en leer ik elke dag iets meer. (R18, V, Afghanistan, 37 jaar, 1998)

Vrijwilligerswerk vormde zo nu en dan een opstap naar betaald werk. De werkgever was in staat om de werknemer beroepservaring te laten verwerven, werkrachten te screenen en om eventueel nadien goede werkrachten te selecteren.

R: Ik ben begonnen met vrijwilligerswerk (op het onthaalbureau) en daarna heb ik een artikel 60 gekregen.

I: Voor welke job was dat dan?

R: Dat was op het onthaalbureau, telefoon nemen en activiteiten doen met kinderen en met vrouwen. (R16, V, Rwanda, 45 jaar, 1994)

4.2 Stage

4.2.1 Positieve evaluatie

Voor een aantal respondenten vormde de stage die volgde op een beroepsopleiding een belangrijke intermediair tussen theorie en praktijk. Het betekende voor een aantal respondenten zelfs een opstap naar regulier werk. Het ontbreken van sociale netwerken werd zo voor een stuk gecompenseerd en, vaak voor het eerst, had de (kandidaat-)vluchteling de kans om zijn eigen competenties aan een potentiële werkgever te tonen. Ze grepen deze kans dan ook met beide handen.

R: Ik ben verpleegster en ik heb zes maanden stage (als polyvalent verzorger) bij dementen gedaan. Ik was eerst een beetje bang voor mijn taal want contact en omgang met dementen is heel belangrijk. Ik kreeg 9,6 op tien. De hoofdverpleger is enthousiast. Hij heeft gezegd tegen mij: wanneer je gedaan hebt met je stage en je diploma hebt, kom langs hier. (R11, V, Iran, 40 jaar, 2001)

R: In het kader van de opleiding (als maatschappelijk assistent binnen het Onderwijs voor Sociale Promotie) mocht ik anderhalf jaar geleden een stage volgen hier op de Integratiedienst. En ze hebben mij gezegd: nu moet je ook een stage doen om daarna ook werk te vinden in die richting. En ik ging zelf op zoek naar een stageplaats en zo ben ik bij de integratiedienst gekomen. Ik was gemotiveerd om in de richting met allochtonen te zoeken. En daar ging een nieuwe wereld open. Die stage duurde drie maanden. Ik ben gestart zoals een werkende kracht hoor.

I: U had geen inlooperperiode of inwerkingperiode nodig?

R: Neen. En daarna was er ook de interesse van de werkgever hier. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

4.2.2 Drempels

4.2.2.1 Een stageplaats vinden

Stageplaatsen vinden was vaak een probleem. Zeker voor specifieke beroepsopleidingen, zoals bijvoorbeeld technisch tekenaar bleek het niet makkelijk om een stageplaats te bemachtigen.

R: Ik heb meer dan vijftig brieven gestuurd als sollicitatiebrief voor een maand stage. Vier personen van onze klas, vier Belgische mensen, hebben geen stageplaats gevonden. En dat is heel erg. In het begin geloofde ik het niet. Ik zou gratis werken. Waarom willen die bedrijven niet? (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Een stageplaats vinden is blijkbaar ook niet eenvoudig voor de cursisten van de 'algemeen vormende' cursus in administratieve beroepen. Het moeilijk vinden van een stageplaats is wellicht symptomatisch voor het vinden van een betaalde job binnen de sector. Wellicht is het vinden van stageplaatsen ook conjunctuurgevoelig. Een WEP+-statuut laat geen stage in privé-bedrijven toe.³¹ De derdenorganisatie 'Vitamine W' kon, ondanks deze beperkingen op het WEP+-statuut, in het verleden de cursist 'professionele schoonmaak' drie weken laten meedraaien in een kuisploeg. Deze persoon werd immers 'extra' toegevoegd aan een bestaande kuisequipe. Het bedrijf kreeg de gelegenheid om de stagiair te begeleiden en uitvoerig te screenen. Regelmatig kon een stagiair aansluitend beginnen. De kuissector is echter zodanig in recessie dat ze niet meer geïnteresseerd zijn in stagiairs. De ploegbazen deden vroeger de taakverdeling, controles, enz. Tegenwoordig staat de ploegbaas mee te kuisen en heeft bijgevolg geen tijd om stagiairs te bege-

³¹ WEP+ moet voor de aangeworven medewerker een brug vormen tussen een periode van werkloosheid en een nieuwe periode van tewerkstelling in het gewone bedrijfsleven. In een WEP+-project krijgen werklozen de kans om gedurende een periode van maximum twaalf maanden (in bepaalde gevallen verlengbaar tot achttien maanden) een werkervaring op te doen waarna zij kunnen doorstromen naar het normaal economisch circuit. De werkgever krijgt een loonpremie, een omkaderingspremie, een vermindering van RSZ, het nettoloon van de werknemer mag verminderd worden met de loontussenkomst door RVA of OCMW (<http://vdab.be/hraanbod/wepplus.shtml>, 20 oktober 2005).

leiden (gesprek met coördinator Schoonmaakproject Vitamine W, 3 augustus 2004).³²

4.2.2.2 Doorstroom

Nog moeilijker was het voor de respondenten om stageplaatsen te vinden die resulteerden in enige doorstroommogelijkheden. De gewezen cursist 'technisch tekenen' die momenteel als arbeider werkt, laten we terug aan het woord.

R: Ik heb één maand stage gedaan om plannen te tekenen voor een huis.

I: Dus het was wel iets waarvoor u gestudeerd had.

R: Ja, ja, het komt precies overeen.

I: En u kon daar niet blijven werken?

R: Neen. Zij hebben geen plaats voor mij. Er waren 16 tekenaars daar. Ik was de enige stagiair. Hij (zijn baas) heeft gezegd: u heeft heel weinig kans om met ons te blijven. Maar ik ben akkoord, omdat ik heb geen andere keuze. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000).

4.2.3 Besluit

Voor een aantal respondenten vormde de stage een belangrijke intermediair tussen theorie en praktijk. Het betekende voor een aantal respondenten zelfs een opstap naar regulier werk. Het ontbreken van sociale netwerken werd zo voor een stuk gecompenseerd en vaak voor het eerst had de (kandidaat-)vluchteling de kans om zijn eigen competenties aan een potentiële werkgever te tonen. Het zelfstandig vinden van een stageplaats bleek voor onze respondenten moeilijk. Hierdoor werd hun traject tevens verlengd.

³² Het werkervaringsproject van Vitamine W daarentegen werkt met laaggeschoolde nieuwkomers specifiek een vormingsaanbod uit binnen één welbepaalde sector, namelijk de kuissector. Het nadeel hiervan is dat men in grote mate afhankelijk is van goede contacten die de instroomkansen van de doelgroep binnen de sector garanderen. Een ander nadeel, waar men in veel mindere mate invloed op heeft, is de afhankelijkheid van de economische conjunctuur. Deze (sectorale) conjunctuur afhankelijkheid veronderstelt met andere woorden een zeer grote flexibiliteit in het vormingsaanbod. Een vzw organisatiestructuur en een projectmatige aanpak die Vitamine W kenmerkt, kan deze flexibiliteit bieden. Het recent opgestart werkervaringsproject in de zorg en de buitenschoonmaak getuigen hiervan. Er is echter (te) weinig plaats om zich mislukkingen te kunnen veroorloven. Hierdoor begeeft men zich in de minder aangename arbeidssegmenten die door het 'knellend karakter' een succes garanderen. De formele selectievereiste (WEP+-statuut, permanent verblijfsstatuut), informele selectievereiste (geen hoofddoek dragen), de job vereiste (hoge werkdruk en hoge stress bestendigheid), de beperkte capaciteit van de leerwerkplaats en de door- en uitstroom vereiste die de financierende overheid oplegt, maakt dat een goede (lees 'zware') selectie en screening van de kandidaten noodzakelijk is.

5. Tewerkstellingsmaatregelen

We beogen hier allesbehalve een exhaustieve bespreking van alle tewerkstellingsmaatregelen.³³ Toch laten we dit niet onbesproken omdat een aantal respondenten bevraagd werden die werkten binnen een aantal activeringsmaatregelen (artikel 60, §7, Startbaan, WEP+- en invoegstatuut).

In het kader van artikel 60, §7 van de OCMW-wet kan het OCMW optreden als werkgever en iemand in dienst nemen met de bedoeling deze persoon te reïntegreren in de sociale zekerheid of deze (opnieuw) in te schakelen in het normaal economisch circuit.

De meeste interviews die gebeurden met respondenten die tewerkgesteld waren in het kader van een artikel 60, §7 vonden voornamelijk plaats bij de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen. We vinden zowel mannen als vrouwen, laag- en hooggeschoolden in de zeventig werkplaatsen van de Stad Antwerpen waar de nieuwkomer in principe kunnen terecht komen. Voornamelijk blijken het (kandidaat-)vluchtelingen te zijn (gesprek coördinator dienst Jobcoaching Stad Antwerpen, 9 september 2004).

5.1 Coaching

De coaching van de werknemer en werkgever was een belangrijk element van een tewerkstellingsmaatregel. Een aantal tewerkstellingsmaatregelen voorziet niet in financiering van deze coaching (bijvoorbeeld sociaal inschakelingsinitiatieven). Bijgevolg werd er een grote zelfstandigheid verwacht van de werknemer, ondanks de ervaring bij werkgevers of diensthoofden hiervoor ontbreekt. We merkten dit bijvoorbeeld bij de invoegafdeling van het kuisbedrijf ISS³⁴ (gesprek coördinator ISS-invoegafdeling, 19 augustus 2004). De eerst aangeworven klusjesman binnen de klusjesdienst was een Marokkaanse nieuwkomer. Dagelijks kreeg hij een lijst van divers uit te voeren klusjes op diverse locaties. Omdat hij het Nederlands nog niet voldoende beheerste, werden sommige opdrachten foutief uitgevoerd, niettegenstaande hij de indruk gaf de taakomschrijving te begrijpen. Deze eerste 'slechte ervaring' leidde ertoe dat sindsdien geen nieuwkomer meer in dienst werd genomen als invoeger.

De opleidingsmogelijkheden en ondersteuning die de werknemer krijgt bij de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen, zijn in dat opzicht uniek. De jobcoaches van de Stad Antwerpen vermelden wel dat deze extra opleidingsmoge-

³³ Voor een kort overzicht hiervan verwijzen we u bijvoorbeeld naar de site van VDAB (<http://vdab.be/hraanbod/tewerkstelling.shtml>).

³⁴ Een invoegafdeling streeft naar een evenwicht tussen sociale, maatschappelijk en economische doelstellingen. Binnen een bestaand bedrijf kan men een afdeling oprichten die duurzame tewerkstelling creëert voor kansengroepen waarvan de activiteit een maatschappelijke meerwaarde heeft. De voordelen voor een werkgever zijn een vermindering van RSZ-werkgeversbijdragen, een degressieve loonpremie per invoegwerknemer (<http://vdab.be/hraanbod/invoegafdeling.shtml>).

lijkheden soms kunnen leiden tot spanningen op de werkvloer aangezien de nieuwkomer niet altijd inzetbaar is en dit bijkomend coördinatie vergt en een verantwoording ten aanzien van andere werknemers die niet kunnen genieten van deze faciliteiten, vraagt. De vormingsaccount licht de werknemer in van de opleidingsmogelijkheden die er zijn binnen de job. De doelstelling is vier vijfde werk en één vijfde opleiding, maar deze doelstelling wordt niet gehaald omwille van tal van organisatorische en persoonsgebonden redenen. De hoogopgeleide nieuwkomers zijn meestel zeer sterk gemotiveerd en het betrokken diensthoofd van een administratie is eerder vertrouwd dat de personeelsleden een vervolmingsopleiding volgen. De vormingsaccount die de werknemer begeleidt met betrekking tot het opleidingsaspect heeft dan ook weinig problemen om beide partijen te overtuigen van het belang ervan. Laaggeschoolden moeten veel meer gemotiveerd en gecoacht worden hierin. Ook de ploegbaas van technische diensten heeft meer de idee van verlies van werkkraft. Duidelijk communicatie met de dienstoverste en collega's over het nut hiervan voor de nieuwkomer en coördinatie zijn dan ook onontbeerlijk voor het welslagen hiervan (gesprek coördinator dienst Jobcoaching Stad Antwerpen, 9 september 2004).

5.2 Doorstroomkansen

Binnen het sociaal-economisch circuit (SEC) bestaan er ook wat doorstroomkansen zodoende dat deze sociale tewerkstelling een aantal jaren kan duren. Meestal bieden tewerkstellingsmaatregelen slechts een tijdelijke oplossing (bijvoorbeeld WEP+ en artikel 60), en zijn werkzoekenden die niet doorstromen naar een opleiding of baan, opnieuw afhankelijk van een vervangingsinkomen. Cruciaal is de overstap van de werkervaringsperiode binnen het SEC naar het normaal economisch circuit (NEC).

Binnen de Stad Antwerpen kan een nieuwkomer vanuit een tewerkstelling met een artikel 60 doorstromen na één jaar naar een WEP+ om eventueel (indien men ouder is dan 26 jaar), door te stromen naar een 'Activa'-tewerkstelling. Hierdoor bestaat er ook binnen de sociale tewerkstelling tevens een afroming van de 'beste werkkraften'. Men kan hierbij de vraag stellen in welke mate zulk selectieproces niet leidt tot zogenaamde 'deathweight-effecten'; dat men met andere woorden disproportioneel veel tijd en faciliteiten biedt aan kansengroepen die deze mediering 'an sich' niet (meer) nodig hebben. Andere mechanismen kunnen spelen op de arbeidsmarkt (zoals directe en indirecte discriminatie), die maken dat 'nieuwkomers' qua profiel 'geschikte' werkkraften zijn, maar omwille van een bestaande arbeidsreserve en niet-jobspecifieke selectieprocessen door werkgevers, niet of moeilijk terecht kunnen binnen alle geledingen van het regulier arbeidscircuit.

Vanuit ons interviewmateriaal hebben we weinig zicht in welke mate deze werkervaring bevorderlijk is voor de uitstroomkansen van het SEC naar het NEC. Voor de Stad Antwerpen was het wel zo dat, voor de aanwervingstop van de laagste niveaus die in het recent verleden werd ingevoerd, de beste werkkraften

een contract van onbepaalde duur van de Stad kregen aangeboden. Al deze uitstroomkansen vallen binnen de Stad Antwerpen nu grotendeels weg en het is de vraag in welke mate de opgedane beroepservaring kan geconsolideerd worden door andere reguliere tewerkstellingskanalen. Volgens de coördinatrice van de jobcoach is dit inderdaad een knelpunt (gesprek coördinator dienst Jobcoaching Stad Antwerpen, 9 september 2004).³⁵

5.3 Positieve evaluatie

De respondenten vonden het positief dat de trajectbegeleidingsdienst van het OCMW begeleiding bood in het zoeken van werk of beroeps- en taalopleidingen, maar bovendien soms ook een tijdelijke tewerkstelling konden aanbieden in het kader van een tewerkstellingsprogramma. Een aantal respondenten kreeg hierdoor vaak voor het eerst (na bijvoorbeeld een onstabiele tewerkstellingsperiodes als uitzendkracht) zicht op een relatief langdurige tewerkstelling binnen een welomlijnd tewerkstellingskader.

5.3.1 Laaggeschoolden

Sommige laaggeschoolde respondenten kregen door een tewerkstellingsmaatregel vaak voor het eerst, zicht op een relatief langdurige tewerkstelling binnen een welomlijnd tewerkstellingskader. Een respondent die voor de schoonmaakdienst werkte, vertelde over zijn periode voor zijn activering.

I: Tussen 2000 en 2003 heb je geen cursus gevolgd en geen werk gehad. Wat deed je intussen?

R: Gewoon thuis zitten, ik wachtte op het geld van het OCMW.

I: Hebben ze je ook uitgenodigd om je te begeleiden voor werk?

R: Neen, het OCMW vroeg van mij niet om te werken. Niemand wou mensen aannemen met een oranje paspoort. Ik werkte pas vanaf 2003 als Startbaner. (R14, M, Kosovo, 26 jaar, 1999)

Niet alle tewerkstellingsmaatregelen voorzien in een opleidingsfacet. Wanneer dit wel het geval was, genereerde deze opleidingen bij laaggeschoolden soms nieuwe tewerkstellingsmogelijkheden. Na zijn artikel 60, §7 kreeg hij eveneens werk-aanbiedingen van uitzendkantoren.

R: Toen ik bij Witte Tornado's werkte (met een artikel 60, §7) heb ik voor heftruck-magazijnier een opleiding gevolgd. En mijn rijbewijs ook. Ik heb ook nog een veiligheidsattest.

I: En toen u uw getuigschrift behaalde voor heftruckchauffeur bent u naar verschillende interim-kantoren gegaan?

R: Ja, in Randstad, Adecco, ...

³⁵ Voor een diepgaandere bespreking van de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen verwijzen we u naar bijlage 6.

I: En hebben ze u een aantal keer opgebeld?

R: Ja, die sturen dikwijls berichten en alles en zo.

I: Dus het is eigenlijk wel gemakkelijk om met dat certificaat van heftruckchauffeur werk te vinden.

R: Dat is heel gemakkelijk. (R5, M, Kosovo, 24 jaar, 2000)

Misschien was het voor deze respondent zelfs mogelijk om naast tijdelijk werk via uitzendkantoren, een vaste reguliere betrekking te vinden. Niettegenstaande stroomde hij door naar een andere tewerkstellingsmaatregel.

I: Maar waarom koos u dan om te blijven werken hier voor het OCMW?

R: Toen twee maanden op voorhand voor dat ik stopte, hebben ze mij gevraagd om hier te komen solliciteren voor die job, voor contract met WEP+. Dan heb ik, hier ben ik komen solliciteren en ik heb voor Antwerpse gekregen positief dat ik kon beginnen. Dus nadat ik daar gedaan heb, heb ik maar twee weken in dop geweest en dan ben ik direct beginnen werken in de verhuisploeg. (R5, M, Kosovo, 24 jaar, 2000)

5.3.2 (Hoog)geschoolden

Ook een aantal (hoog)geschoolde respondenten kregen door een tewerkstellingsmaatregel eveneens voor het eerst zicht op een relatief langdurige tewerkstelling binnen een welomlijnd tewerkstellingskader.

I: U wou eventueel ook nog wat thuisblijven bij je dochter?

R: Die gaat naar school. Dat was moeilijk voor mij om verder te gaan werken. Ik wou graag in Halle blijven. En ja, na twee jaar, de coördinator van onthaalbureau heeft mij gebeld om te zeggen dat misschien een plaats hier in het kader van Activa-plan. En hij vraagt of ik ben geïnteresseerd. Je moet twee jaar werkloos zijn. En ik was twee jaar werkloos. (R16, V, Rwanda, 45 jaar, 1994)

De opleidingsmogelijkheden die bestonden binnen sommige tewerkstellingsmaatregelen werden sterk gesmaakt en konden nieuwe impulsen geven ook aan hooggeschoolde (kandidaat-)vluchtelingen.

Een Kongolese licentiaat in de politieke wetenschappen met ervaring in zowel het privé-bedrijfsleven als in de overheidsadministratie, vertelde:

R: Ik heb drie of vier jaar gewerkt in Kongo (als bediende bij een transportbedrijf). Maar dat was in andere context. Dat was een andere ervaring hé. Mensen van hier houden geen rekening met andere ervaringen. Ik heb al heel veel mensen gezegd dat er heel veel dingen dezelfde zijn. Ik heb met de sociaal assistent gepraat en hij zegt door zo een programma kunt gij wel ervaring van hier krijgen. Want als je tewerkgesteld wordt, dan krijg je niet alleen werk maar ook een kans om een paar cursussen en zo te volgen. Voor dat ik hier kwam kon ik niet met Excel werken, alleen met Word en nu, in Antwerpen Digitaal heb ik wel Excel geleerd. (R20, M, Kongo, 43 jaar, 1997)

Een jaar van werkzekerheid gaf de nieuwkomer de tijd om zich te bezinnen over de toekomst op langere termijn waarbij nieuwe mogelijkheden werden verkend.

I: Dat is ook wel het voordeel van uw statuut, u kunt opleidingen volgen. Gaat u dat doen?

R: Ja, ik volg nu bedrijfsbeheer. Eén dag per week een hele dag.

I: En is het de bedoeling om ooit als zelfstandige te gaan werken?

R: Ja.

I: En wat zou je dan willen doen?

R: Horeca zou ik beginnen. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

5.4 Drempel: tewerkstelling 'beneden niveau'

Het tewerkstellingsprogramma en de jobinhoud waren in principe afgestemd op het profiel van de nieuwkomer. Zo stelt de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen diverse vereisten op vlak van Nederlandse taalbeheersing. We willen er wel op wijzen dat de meeste bevraagde respondenten bijkomende of complexere opdrachten wensten zodat ze, niet alleen gedurende de opleiding, maar ook tijdens het werk iets zouden bijleren.

I: En hoe bevalt het u bij de jeugddienst? Is het interessant? Wat moet u daar eigenlijk doen?

R: Oh, ik moet vooral kleine opdrachten doen. Dat is ... de bedoeling is dat ik elke dag kom, ik weet niet, wat ga ik vandaag doen. Soms ik heb echt geen werk. (R7, V, Rusland, 29 jaar, 1998)

Een andere respondent was als (hoog)geschoolden tewerkgesteld in een job voor laaggeschoolden. Hij had een diploma als verpleger en studeerde drie jaar met succes geneeskunde vooraleer hij naar België kwam. Hij liet door de hulp van de OCMW-consulent zijn diploma erkennen. Vervolgens werd hij geholpen bij het solliciteren in een aantal ziekenhuizen door de OCMW-consulent.

R: Ik heb wel mijn diploma naar Brussel verzonden. Het is vertaald. Ik heb nu verpleger-aspirant.

I: En wat ga je ermee doen met je diploma?

R: Ik kan in een ziekenhuis werken.

I: En ga je dat doen ook?

R: Ik heb ook bij het OCMW naar de affiches, vacatures gekeken. En het OCMW belde naar de ziekenhuizen, maar ... Mijn assistent, mijn coach heeft alles gedaan, maar ... Ik ben zelf, ik was, toen ik op OCMW was, ben ik bij een paar ziekenhuizen geweest, maar het was moeilijk om een job te vinden. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

Zonder resultaat echter. Op eigen vraag wil hij bij de schoonmaakkploeg 'Witte Tornado's' van start gaan met een artikel 60, §7.

I: En hoe ben je dan hier terecht gekomen?

R: Via het OCMW. Ik heb gevraagd, de mevrouw kreeg de papieren, ik had op de papieren gezien dat er werk was voor de witte tornado's, en ik vroeg of ik daar mocht solliciteren, want ik had geen alternatief. Ik had geen alternatief, ik moest iets doen, ik had een jaar en half OCMW, en ik had niets, beter iets dan niets.

I: Je hebt dat zelf gevraagd om dat te mogen doen?

R: Ja. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

Hij kon na een viertal maanden van start gaan. Hij was relatief tevreden hierover maar het 'lerend aspect' bleef achterwege zowel wat betreft de jobinhoud als het opleidingsaspect.

I: Nu, je werk bij de witte tornado's, valt dat mee?

R: Jawel, dat valt mee ja.

I: Maar je leert er ook niet veel mee bij?

R: Neen, neen, ik ben daar op het Eilandje, ik ben er alleen, ik heb niemand om mee te praten.

I: Heb je dan in tussentijd, van maart tot nu, geen opleiding gevolgd?

R: Neen, neen, ik kon geen opleiding vinden. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

Uit een gesprek met het diensthoofd van de 'dienst Jobcoaching' (gesprek coördinator dienst Jobcoaching Stad Antwerpen, 9 september 2004) bleek reeds dat een ploegbaas van bijvoorbeeld een technische dienst redeneert vanuit de idee van het verlies van een inzetbare werkkraft omwille van zulke opleidingsfaciliteiten. Functionele opleidingen die passen binnen de job, vinden hier makkelijkere ingang dan algemeen vormende opleidingen zoals taallessen en computerlessen.

Voor de betrokkene is het de vraag in welke mate deze tewerkstelling aansluit en bevorderlijk is voor de verdere uitbouw van zijn beroepsloopbaan, zeker indien het ontbreekt aan voldoende opleidingsmogelijkheden. Vanuit beleidsmatig opzicht kunnen we ons de vraag stellen of er geen verdringingseffecten optreden wanneer (hoog)geschoolden worden tewerkgesteld in sociale tewerkstellingsvormen gericht op laaggeschoolden.

5.5 Besluit

De tewerkstellingsmaatregelen kunnen we niet onbesproken laten omdat er respondenten bevraagd (en dus geselecteerd) werden die werkten binnen een aantal activeringsmaatregelen (zoals bijvoorbeeld artikel 60, Activa, Startbaner, WEP+). De vraag die automatisch naar voren komt, is of deze werknemers een 'zwakker' profiel vertoonden dan de respondenten die we in het normaal economisch circuit aantreffen. Zonder hier een sluitend antwoord op te kunnen geven, hadden we niet deze indruk. Zowel de laag- als de (hoog)geschoolde respondenten kregen door een tewerkstellingsmaatregel vaak voor het eerst zicht op een relatief langdurige tewerkstelling.

Niet alle tewerkstellingsmaatregelen voorzien in een opleidingsfacet. Wanneer dit wel het geval was dan werd dit sterk gesmaakt door de respondenten en gaf het nieuwe impulsen. De bevraagde (hoog)geschoolde respondenten wensten bijkomende of complexere opdrachten zodat ze, niet alleen gedurende de opleiding, maar ook tijdens het werk iets zouden bijleren.

6. Uitzendarbeid

We bespreken kort de rol die de uitzendsector speelt voor de laag- en hooggeschoolde (kandidaat-)vluchtelingen.

6.1 Positieve evaluatie

Voor de bevroegde ontvankelijk verklaarde asielzoekers (en andere nieuwkomers zoals volgmigranten) was het uitzendkantoor de werkgever bij uitstek waar deze soms zelfs reeds de eerste maanden na aankomst mee te maken kregen. De respondenten waren vertrouwd met het gegeven van een 'uitzendkantoor' en de meeste respondenten schreven zich in verschillende interim-kantoren in.

I: En ben je op verschillende interim-kantoren ingeschreven?

R: Ja, veel. Ritmo, Randstad, Adecco, View, T-interim, Instant A. In Antwerpen, Wilrijk, Boom. (R21, M, Ethiopië, 24 jaar, 2001)

Ook (hoog)geschoolde respondenten deden een beroep op uitzendkantoren om werk te vinden. De meerderheid van de bedrijven zoeken via deze weg wellicht eerder laaggeschoold personeel. Een uitzondering hierop is de zorgsector.

Men heeft immers nood aan equivalent geschoold personeel voor de vervanging van de personeelsleden in verlof. Hierdoor kregen sommige nieuwkomers met een buitenlandse diploma verpleegkunde wel de kans om via een uitzendkantoor te werken in de zorgsector. Echter, eenmaal de meeste vaste personeelsleden terug uit verlof waren, zat het werk voor de uitzendkracht erop.

R: Moi j'ai eu l'occasion de travailler beaucoup avec les intérimis hè. Oui, oui, oui. Les intérimis, j'ai fait. J'étais avec Vedeor. Médical, parce que souvent pendant les vacances, les infirmières vont en congé et nous, on peut faire le travail. Ah oui, là on accepte. Mais pour t'engager, non hè. Il y a des fois qu'on m'appelle pour travailler la nuit, parce qu'il y a quelqu'un qui est tombé malade. (R22, V, Kongo, 52 jaar, 1995)

Niettemin was de respondent blij dat ze op deze manier haar beroep kon uitoefenen en haar kennis geactiveerd bleef.

R: Mais bon, pour moi, ça va. C'est mieux que rien. Et comme ça je sais quand même exercer mon travail. C'est bon comme ça. (R22, V, Kongo, 52 jaar, 1995)

6.2 Drempels

De voornaamste drempels die we bespreken met betrekking tot de toegang van de uitzendsector voor onze respondenten, zijn: de rol van een tijdelijk of permanent verblijfsstatuut, de vereiste instapkennis van de Nederlandse taal en de gesignaleerde verdringingseffecten door jobstudenten.

6.2.1 Devaluering diploma door precair verblijfsstatuut

Voor asielzoekers was interim-arbeid een belangrijk kanaal om de arbeidsmarkt binnen te treden. De interesse hierin varieerde ondermeer in functie van de verblijfsvergunning (tijdelijk of permanent).

De beroepsmogelijkheden van een hogere scholingsgraad werden ondermijnd door een 'precair verblijfsstatuut' waardoor een aantal kandidaat-vluchtelingen mettertijd de jobdoelstelling en de hieraan verbonden arbeidscondities veranderde.

R: Ik ben naar verschillende interims gegaan om werk te zoeken als autocad-tekenaar. Maar het lukt niet. Daarna heb ik gevraagd als gewoon arbeider. Het lukte met Vedior om als arbeider te werken. En ik heb gewerkt via hen. [...] Mijn vrouw was een lerares in Irak. En zij werkt nu via interim als kuisvrouw. Zij heeft een vast contract voor twee uur per dag. [...] Wij moeten het doen voor ons leven, voor ons kinderen. Want als alleen ik werk, dat is niet genoeg, dat is niet voldoende. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

De opgelegde flexibiliteit en werkonzekerheid waren echter weinig aantrekkelijk.

I: Je moest elke dag bellen van: moet ik komen of niet?

R: Ja, ja. Het is echt lastig. Het is niet plezant.

I: En in dat vleesverwerkingsbedrijf, heeft u daar bijna elke dag gewerkt of niet?

R: Neen. Soms vier dagen, soms wel de hele week. Maar dat was heel weinig. Soms drie dagen, soms niet, soms één dag. Maar gemiddeld pak maar vier dagen per week. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Maar ook de jobinhoud en werkomstandigheden lieten soms te wensen over. Een gewezen tweedejaarsstudent geneeskunde vertelde over zijn ervaring als uitzendkracht voor een groot petrochemisch bedrijf.

R: Ik heb er vijf maanden gewerkt en ik vind dat geen zwaar werk, maar wel heel gevaarlijk. Ik moest met een masker werken, want de muren waren zo dik (toont een vijftigtal centimeter). Er stond buiten een man door een glas te kijken en die keek altijd naar mij. Die is er voor de zekerheid, want ik moest filters open doen. Er waren dingen met dodelijk gas, ik had een masker en alles. En ik had een wit papier (lakmoespapier) en als dat rood werd, moest ik naar het ziekenhuis.

I: Is het ooit rood geweest?

R: Ja.

I: Wat heb je dan gedaan?

R: Niets. Daarom wil ik daar niet meer werken. (R12, M, Kosovo, 25 jaar, 2001)

Een andere reden waarom deze respondent 'daar' niet meer wou werken had misschien ook te maken doordat hij mettertijd het statuut van erkend vluchteling kreeg. Respondenten die erkend vluchtelingen waren, kwamen beduidend minder in contact met uitzendkantoren dan de kandidaat-vluchtelingen.

R: Via de interim werk ik niet graag.

I: En waarom niet?

R: Omdat dat dan soms voor een paar dagen is, soms voor twee weken. En dat heb ik niet graag, ik doe dat niet. Ik ben ingeschreven in een interim-bureau, maar ik ben ingeschreven alleen om iets vast te hebben hé. (R5, M, Kosovo, 24 jaar, 2000)

De meeste hadden in het verleden gewerkt voor uitzendkantoren maar doordat een aantal randvoorwaarden wijzigden, wijzigden ook de jobdoelstellingen. Deze randvoorwaarden waren het inruilen van een tijdelijk verblijfsstatuut voor een permanent, men kende onderhand goed Nederlands, men had bijkomend kwalificaties verworven door middel van beroepsopleidingen, men had beroepservaring opgedaan, ... Dit alles maakte dat ook de jobdoelstellingen langs aanbodzijde wijzigden.

6.2.2 Verblijfsstatuut

We vernamen van aan aantal respondenten dat sommige uitzendkantoren een inschrijving weigerde of niet op de hoogte waren dat ontvankelijke asielzoekers mogen werken indien ze een arbeidskaart C hebben. Erkende vluchtelingen hebben zulke arbeidskaart C niet meer nodig, maar zij kwamen blijkbaar minder in contact met uitzendkantoren dan de kandidaat-vluchtelingen.

6.2.3 Nederlands

Indien de respondent geen Nederlands of geen contacttaal kende, was het nageenough uitgesloten zelfs tijdelijk werk te vinden via een uitzendkantoor. Gesprekken met de medewerkers van het sociaal uitzendkantoor Instant A bevestigden dat er regelmatig Nederlands onkundigen zich kwamen aanmelden die ze vervolgens doorverwezen naar taalinstututen (gesprek 12 juli 2004). Een uitzendkantoor heeft met andere woorden ook een belangrijke sensibiliserings- en oriëntatiefunctie. In welke mate andere uitzendkantoren dit ook doen, is ons onbekend.³⁶

6.2.4 Seizoensgevoelig en jobstudenten

Op basis van gesprekken met iemand van de human resource dienst van ISS en met de Antwerps coördinator van Instant A bleek dat in de zomervakantie tijdelijk tewerkgestelde werknemers in concurrentie kwamen met jobstudenten die voor werkgevers goedkoper zijn. Dit geldt wellicht voornamelijk voor jobs waarvan de jobinhoud meestal geen bijzondere vaardigheden vragen en snelle personeels-

³⁶ Maar wellicht is dit een belangrijke en wellicht tot op heden verwaarloosde nevenactiviteit. Het aspect van 'sociale begeleiding' in een 'sociaal' uitzendkantoor blijkt trouwens geen evidentie en soms moeilijk te combineren met de commerciële doelstelling van uitzendarbeid. Binnen Instant A is de sociale begeleidingsfunctie en de functie van uitzendconsulent opgedeeld in twee aparte betrekkingen. Deze tweedeling leidt tot communicatieproblemen en interne spanningen doordat de uitzendconsulent primordiaal vertrekt van de eisen van de werkgever en de begeleidingsconsulent vertrekt van de werkzoekende.

wisselingen toelaten. Uit een gesprek met de Antwerps coördinator van Instant A (12 juli 2004) bleek dat een aanzienlijk maar moeilijk te preciseren gedeelte van de in de zomermaanden gepresteerde RSZ-uren afkomstig was van jobstudenten.³⁷

Een seizoens- en conjunctuurgebonden tendens zien we onder andere in de kuissector. Op basis van een gesprek met de HR-dienst van ISS bleek dat er werknemers zijn wiens tijdelijk contract voor de zomermaanden afliep, om nadien weer aan de slag te kunnen. In de zomermaanden werd er immers volop gebruik gemaakt van jobstudenten.

6.3 Besluit

Het uitzendkantoor was voor de respondenten vaak de eerste werkgever waar men soms reeds na enkele maanden na aankomst mee in contact kwam.

De voornaamste drempels hadden betrekking tot de toegang van de uitzendsector voor onze respondenten waarin het verblijfsstatuut (tijdelijk of permanent) een belangrijke rol speelde. Het jobaanbod kon voornamelijk (hoog)geschoolde erkende vluchtelingen na een tijdje niet langer bekoren. Het belang van uitzendarbeid schuilde voornamelijk, zowel voor laag- als (hoog)geschoolden, in de opstapfunctie die het vervulde in de zoektocht naar betere arbeidscondities. Op basis van enkele gesprekken met bevoorrechte getuigen bleken er verdringingseffecten op te treden door jobstudenten wat het seizoens- en conjunctuurgevoelig karakter van de uitzendsector versterkte.

7. Arbeidsmarktpositie

De vraag van arbeidsmarktpositie van nieuwkomers polst niet alleen naar de 'activiteitsgraad' van deze groep maar ook en vooral naar de kwaliteit van tewerkstelling (sector, verloning, duurzaamheid, ...). We bekijken deze vanuit het oogpunt van onze laag- en (hoog)geschoolde respondenten.

7.1 Laaggeschoolden

Bij de groep van de laaggeschoolden die na verloop van tijd werk vonden, was de 'val van de maatschappelijke ladder' eerder beperkt: een respondent werkte als straatveger in Belgrado en deed nu hetzelfde werk in het kader van een sociaal tewerkstellingsprogramma in Antwerpen, een man die in Iran opeenvolgend werkte als kapper, verkoper en taxichauffeur werkte als magazijnier. Een andere man die kapper en Kungfu leraar was, werkte als bestrater.

³⁷ Verschuivingen in het profiel van de gepresteerde RSZ-uren zou deze stelling statistisch kunnen onderbouwen.

Een aantal onder hen volgden naast NT2 een beroepsopleiding maar sommigen gingen zo snel mogelijk aan de slag. In het algemeen hadden ze geen hoge verwachtingen ten aanzien van de arbeidsmarktpositie waarop ze als vreemdeling aanspraak zouden maken.

R: Donc tu ne peux pas étudier. Ça coûte cher. Donc ce que tu peux faire, ce sont les formations qu'on te propose. Mais c'est presque la même chose quoi, si je peux travailler sans passer exactement par-là. Si je vais faire une formation de dix mois, pour être plongeur dans un restaurant, pourquoi ne pas le faire directement? Autant le faire directement, quoi. Moi je l'ai fait directement et ça a bien marché. Vraiment, ça marche bien, très bien même. (R23, M, Mauretanië, 31 jaar, 2000)

De sectoren waar de laaggeschoolde respondenten terecht kwamen zijn productiewerk, schoonmaaksector, (wegen)bouw, dienstensector, ... Meestal waren de laagopgeleiden blij dat ze werk hadden.

I: En gaat ge er blijven werken als bestrater denkt ge?

R: Ik wil heel graag dit werk blijven doen. Het is een goede job hè. Op verschillende plaatsen. Vandaag hier, morgen daar, overmorgen daar.

I: Ook veel contacten met mensen.

R: Ja. Veel contact met mensen. En ook verschillende job. Vandaag klinkers leggen, morgen borden, overmorgen kasseien. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Dit was zeker het geval voor de asielzoekers die nog in de asielprocedure zaten. Als het vluchtverhaal in de gegrondheidsfase niet au sérieux werd genomen, dan dacht men dat het feit van tewerkstelling de kans op een verlengd of permanent verblijf aanzienlijk zou verhogen (bijvoorbeeld door middel van individuele regularisatie artikel 9.3).

Minder tevreden was men over de arbeidsomstandigheden. Meestal ging het over fysiek zwaar belastend werk, eentonig, met een grote flexibiliteit in werkuren en een slechte verloning.

R: J'ai travaillé dans la restauration. Je suis passé par le bas de l'échelle. Le salaire au départ, il est bas: 230 FB par heure. Parfois le patron n'a pas besoin de toi. Donc tu ne gagnes presque rien. (R23, M, Mauretanië, 31 jaar, 2000)

I: En voor welke firma werkt u nu?

R: Een heel kleine firma van zes personen.

I: Zijn er nog andere niet-Belgen, die een andere nationaliteit of herkomst hebben dan de Belgische?

R: Drie Marokkanen en twee Belgen.

I: Is het moeilijk samenwerken?

R: Ja, ja. Moeilijk. Niet goed Nederlands. Altijd in de Berberse taal. En dat is voor mij moeilijk hè. [...] Ik heb geen tijd om naar school gaan.

I: Maar dat is toch 's avonds?

R: 's Avonds ook. Ik heb geen tijd. Als ik kom van werk, misschien vandaag veel werk, werken in Brussel of in Oostende. Tot zes. En dan één uur onderweg van Oostende naar hier hè. Dat is teveel tijd.

I: En u bent niet betaald als u onderweg bent.

R: Neen, neen.

I: Het is dus vroeg opstaan en laat ...

R: Om vier uur opstaan.

I: Goed betaald?

R: 10,5 euro bruto per uur. (R8, M, Afghanistan, 32 jaar, 2001)

Los van de werkomstandigheden moest men ook nog kosten maken waarvoor men geen compensatie kreeg en die bijgevolg meespeelden in de kosten-baten-analyse van de werknemer.

R: Sommige mensen krijgen OCMW én werken zwart. Wat zij werken in het zwart is sparen. Ik kon niet sparen. Mijn loon was 1 000 euro, dat is bijna niks. Ik heb een auto gekocht (voor naar zijn werk te rijden dat nagenoeg onbereikbaar is met het openbaar vervoer). Die auto kost mij bijna 300 per maand met benzine, met verzekering. 300 euro per maand. 300 van 1 000 dat is 700 euro. (R13, M, Iran, 40 jaar, 2000)

7.2 (Hoog)geschoolden

Voor (hoog)geschoolden bleek het heel wat moeilijker om een job op niveau te vinden.

Een architect afkomstig uit Kosovo met beroepservaring die op het moment van bevraging een NT2-opleiding aan het volgen was, vertelde over zijn voorbije werkervaring.

R: Ik heb al drie jaar gewerkt in een restaurant, in een bistro in Antwerpen, als afwasser. Dat was officieel werk, maximum 80 uur per maand.

I: En was het goed betaald of slecht betaald?

R: Als je wilt werken is het beter werken voor één euro per dag dan geen euro. Maar mijn baas was wel heel correct.

I: En was het vooral 's avonds dat u moest werken?

R: Op vrijdag, zaterdag en zondag. Maar als er een dag veel volk is, dan belt hij mij om te komen helpen voor een half uur of één uur.

I: Waarom maximum 80 uren?

R: Er waren drie afwassers. En ik was de vierde afwasser. Maar er was geen werk voor iedereen en daarom was ik reserve. (R24, M, Albanië, 39 jaar, 1999)

Omwille van deze val van de 'maatschappelijke ladder' was men vaak niet tevreden met de positie waar men zich in bevond.

R: Voor een journalist ben ik zeer laag gevallen.

I: Het was meer overleven.

R: Ja, echt overleven.

R: Als ik ging solliciteren als bediende, kreeg ik geen kans. En ik dacht: nu wil ik werken in n'importe quoi hé, ik bedoel als arbeidster. En zo heb ik één jaar gewerkt voor een groentefabriek. En ik ben begonnen daar te werken met een proefperiode. En zij vonden me zeer goed en zij hebben mij een vast contract gegeven. Na een tijdje snapte ik, omdat het werk daar zo

zwaar was, dat de autochtonen niet voor dat bedrijf wilden gaan werken. En daarom kregen de allochtonen daar meer kansen. 70% waren allochtonen.

I: En de mensen werkten daar niet lang.

R: Neen, neen, maximum twee jaar. En je wordt daar echt ziek van. En je rug en zo. Ik ben daar nooit ziek van geworden, maar ik ben er zeker van dat lang werken daar gevaarlijk is voor de gezondheid. Het is zuurstof binnen een frigo hè. En dat is niet gezond hoor ...

I: Hoeveel verdiende u ongeveer per maand?

R: Ik verdiende 1 100 euro, daarna (met werkloosheidsuitkering) verdiende ik 930 euro. Dus eigenlijk verloor ik alleen maar 100 euro. Qua inkomen is dat niet zo'n groot verschil en daarom zijn er mensen liever werkloos dan te werken. Omdat ze dan niet meer verdienen dan 100 euro of zoiets. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

Maar de lagere maatschappelijk positie in België was dikwijls een beter alternatief dan terugkeren naar het herkomstland. De meerderheid van de kandidaat-vluchtelingen zag hun toekomst hier of alleszins in Europa en dit los van hun verblijfsperspectief. Een nagenoeg uitgedroefde asielzoekster vertelde:

R: Ik heb enorm positieve gevoelens, omdat ik heb enorm veel geleerd, met computers en zo. Ik had geen andere keuze en ik heb de beste keuze gedaan van alle mogelijkheden. (R25, V, Armenië, 36 jaar, 2001)

7.3 Uitstroom van (hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden

Sommige (hoog)geschoolde asielzoekers oriënteerden zich nagenoeg onmiddellijk naar een beroepsopleiding voor laaggeschoolden. Zo was B. een Russische asielzoeker die samen met zijn vrouw in 2000 naar België kwam. Hij was afgestudeerd als ingenieur en werkte vooreerst als ploegleider en was daarna verantwoordelijk voor de productiecontrole in een Russisch chemiebedrijf. Deze keuze voor een beroepsopleiding voor laaggeschoolden gebeurde mede onder impuls van ervaringen van een bevriend (hoog)geschoold nieuwkomer.

R: Ik heb vriendin, zij heeft twee jaar geleerd. Verschillende cursussen, met computer, snel typen ... maar zij kan geen werk vinden en ze is nu poetsvrouw. Maar zij heeft twee of drie jaar geleerd. Dus ik begrijp niet waarom zo zij betalen om die vrouw drie jaar te leren, maar zij vindt geen werk. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Mede hierdoor wou hij een kort traject met een hoge waarschijnlijkheid om aansluitend vast werk te vinden.

R: Na Pina, kon ik gratis naar UFSIA (voor een NT2-opleiding). Dat kan voor sommige mensen. En dan ik heb aan Pina gevraagd na eerste niveau, ik wil geen Nederlands meer leren, ik wil direct een beroep leren, samen met taal. Dan ik ga naar VDAB voor technische taal en dan ik heb testen in school gedaan.

I: En hoe komt het dat je die opleiding hebt gevolgd? Interesseerde dat u?

R: Ja, dat interesseerde me. Want lassen voor mij dat is als hobby in Rusland.

I: Hoeveel maanden heeft die lasopleiding geduurd?

R: Zes maanden.

I: Heeft u daar dan nog iets nieuw bijgeleerd in die opleiding?

R: Ja, dat vind ik wel. Elektrolassen en halfautomaat en nog tiglassen: aluminium en inox lassen. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Werk vinden na de lasopleiding bleek voor hem geen probleem. Zijn opgedane ervaring als lasser in combinatie met de lasopleiding en de certificaten die hij verwierf bleken voldoende om snel binnen de metaalverwerkende sector werk te vinden. De individuele beroepsopleiding (IBO) van zes maanden fungeerde als springplank tussen de beroepsopleiding en het regulier arbeidscircuit. Deze IBO-periode verliep, zoals bij sommige andere respondenten, echter niet geheel vlekkeloos.

I: En dan kon u IBO gaan doen en u werd betaald ook?

R: Ja.

I: En u kon daar niet blijven?

R: Ik kon daar niet blijven, omdat altijd er was probleem met baas. Hij betaalt niet op tijd. Drie, vier weken, meer dan één maand later. Soms zwart werk. Extra uren, hij betaalt maar vier maanden. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Uit een gesprek met een VDAB-medewerker (7 april 2005) bleek dat een IBO-begeleider zeer veel dossiers moet opvolgen. Voor de controle van werkgevers en begeleiding van de stagiair was hierdoor zeer weinig ruimte. Fricities tussen werknemer en werkgever werden hierdoor laat gediagnosticeerd waardoor de kans op het welslagen van een bemiddelings- en verzoeningspoging door de IBO-begeleider weinig kans had.

I: En heeft u dat tegen de VDAB gezegd? Want u heeft daar een begeleider bij de VDAB hè?

R: Begeleider?

I: Bij de VDAB heeft u toch een contactpersoon.

R: Ah ja.

I: Heeft u dat daartegen gezegd ook? Dat u overuren werkte, dat u ...

R: Ik heb dat later gezegd, maar ik had het eerder moeten zeggen.

I: En na hoeveel maanden bent u daar weggegaan?

R: Na zes maanden.

I: Dus u heeft uw contract uitgedaan.

R: Ja, uitgedaan. En dan ik moest met deze firma contract tekenen.

I: Maar dat heeft u niet gedaan.

R: Neen. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Het gevolg hiervan voor onze respondent was een zeer instabiele tewerkstellingsperiode, voornamelijk via uitzendkantoren. Korte contracten en periodes van werkloosheid volgden elkaar op voor een aantal maanden. Tijdens de werkloosheidsperiodes bleef het gezin als ontvankelijk verklaard asielzoeker een OCMW-uitkering ontvangen. Dit vangnet was met andere woorden levensnoodzakelijk om deze instabiele tewerkstellingperiode door te komen. Meestal gaat het over kortlopende contracten, voornamelijk in Antwerpen maar ook daarbuiten. De

inhoud van de job bleek ook niet altijd te kloppen met de vacature. Soms werd hij als lasser aangenomen maar moest hij voornamelijk ander fysiek zwaar en minder aantrekkelijk werk doen. De kanalen die aangeboord werden om werk te vinden zijn divers: een aantal interim-kantoren, de WIS-computer (het valt hierbij op dat er relatief weinig respondenten melding maken van dit medium) en vrienden. Deze verschillende zoekkanalen resulteerden in andere tewerkstellingsmodaliteiten van kortlopend formeel tot informeel/zwart werk.

I: En wat heeft u toen gedaan?

R: En dan ik naar interim gaan.

I: En in welke interim-kantoren bent u dan ingeschreven?

R: In drie kantoren. Maar ik heb werk gevonden bij View interim. Na twee dagen hebben die naar mij getelefoneerd.

I: En waar kon u dan beginnen?

R: In Hoboken, dat is een groot metallurgiebedrijf.

I: Hoe lang heeft u daar gewerkt? Een aantal maanden?

R: Twee en een half maand. En nog bij andere firma in Duffel, een groot aluminiumbedrijf. Daar nog één maand.

I: Overal als lasser?

R: Ja, lasser en montage. En dan terug werk zoeken.

I: Kon u daar niet blijven?

R: Neen. Dat is tijdelijk, maar baas van firma heeft gezegd: misschien kan jij nog bij ons komen werken. Maar ik wacht nog steeds.

I: Lang werk gezocht?

R: Twee weken, bijna drie weken. En dan auto gekocht. Omdat alle interims vragen auto. Na een paar dagen ben ik naar een containerpark geweest via het interim-kantoor. Dat containerpark heeft lasser gevraagd. Ik ga naar daar en test van lassen gedaan. En dan twee dagen met grote hamer slagen.

I: Moest je gaan slopen?

R: Ja, ja. Recht maken container.

I: Dat was zwaar werk.

R: Ja, zwaar werken en niet plezant. Ik heb lassen geleerd. Na een paar dagen, ik ga weg. En dan nog zwart werk. Dat was in Vlissingen, in Nederland. Ook een paar dagen.

I: En dat was via ...?

R: een Belgische vriend.

I: En je kon daar gaan lassen bij een bedrijf.

R: Ja. Een paar dagen maar. Probleem met baas, hij wil niet betalen. Dat was zwart werk. Dat was een probleem. Ik heb gezegd aan mijn vriend het is beter te stoppen met werken als je weet dat je problemen hebt met de baas. Ik heb getelefoneerd en hij zegt: oké, ik zal u betalen. Het is zwart werk. Maar hij heeft niks betaald.

I: Hij heeft nog altijd niet betaald?

R: Neen. En dan ik heb via internet, WIS-internet, werk gevonden. Ook in een containerpark, containers lassen ... ik heb een onbepaald contract getekend.

I: U moest een test doen, neem ik aan.

R: Ja. Een test aluminiumlassen. Zij hadden gevraagd aluminiumlassen, omdat dat zijn koelcontainers. Aluminium en inox. Ik heb test gedaan en dan contract getekend. Tot vorige week, heb ik laatste week daar gewerkt.

I: Was het niet goed?

R: Ja, goed, maar dat was niet alleen lassen, dat was veel verschillende werk. Soms proper maken en wassen. Maar ik wil altijd verder zoeken. En daar ook loon niet veel.

I: Hoeveel werd u er betaald?

R: 10,5 euro en.

I: En hoe bent u dan hier terechtgekomen bij Leutraco (metaalverwerkend invoegbedrijf).

R: Via internet. Ik heb thuis een computer met internet. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

Uiteindelijk komt hij bij een metaalverwerkend invoegbedrijf terecht dat nood had aan een kwalitatief goede lasser die vertrouwd is met diverse lastechnieken en hierdoor het niveau van de minder ervaren lassers binnen het invoegbedrijf kan opkrikken (gesprek met HR-medewerker metaalverwerkend invoegbedrijf, juli 2004).³⁸ De voornaamste reden voor zijn overstap naar het metaalverwerkend invoegbedrijf staat los van het al of niet tijdelijk zijn van zijn contract (want in beide gevallen betreft het een contract van onbepaalde duur), maar is voornamelijk op basis van een loonsverhoging.

I: En heeft u meer dan 10 euro hier?

R: Elf en een half. En nog maaltijdcheque. Het is beter. En tweemaal minder rijden tot thuis. (R2, M, Rusland, 30 jaar, 2000)

De respondent kwam als hooggeschoolde nieuwkomer op eigen vraag terecht in een beroepsopleiding voor laaggeschoolden. Deze opleiding stelde hem niet in staat om een vaste job te vinden in het regulier arbeidscircuit. Dit lukte wel via een sociaal tewerkstellingsinitiatief.

7.4 Besluit

De vraag van arbeidsmarktpositie van nieuwkomers polst niet alleen naar de 'activiteitsgraad' van deze groep maar ook en vooral naar de kwaliteit van tewerkstelling (sector, verloning, duurzaamheid, enz.). De sectoren waar de laaggeschoolde respondenten terecht kwamen zijn productiearbeid, schoonmaaksector, (wegen)bouw, dienstensector, enz. Meestal hadden de laaggeschoolden geen hoge verwachtingen en waren ze al blij dat ze werk hadden, zeker indien men nog over een tijdelijk verblijfsstatuut beschikte. Het is niet gemakkelijk om met inbegrip van leeftijd, scholing, beroepservaring, uitspraken te doen over

³⁸ Invoegbedrijven zijn startende bedrijven die maximaal drie jaar als handelsvereniging of als burgerlijke vereniging met een handelsmerk bestaan en die na een invoegperiode waarbij ondersteuning nodig is, hun plaats innemen tussen gewone bedrijven in het normaal economisch circuit. De activiteiten moeten een maatschappelijke meerwaarde hebben. De belangrijkste voordelen voor de werkgever zijn een vermindering van de RSZ-werkgeversbijdragen, een degressieve loonpremie (<http://vdab.be/hraanbod/invoeg.shtml>, 20 oktober 2005).

tewerkstelling 'onder niveau' van (hoog)geschoolde respondenten. De verblijfsduur, gebrek aan sociale netwerken en de kennis van de Nederlandse taal zijn belangrijke interveniërende variabelen. De val van de 'maatschappelijke ladder' was in ieder geval beduidend. Hierdoor was men vaak niet tevreden met de arbeidsmarktpositie waar men zich in bevond. Sommige (hoog)geschoolde respondenten, wiens tijdelijk verblijfsstatuut parten speelde, gingen op eigen vraag, een beroepsopleiding volgen als laaggeschoolden. Niettemin bleek het niet gemakkelijk om een om een vaste goed betaalde job te vinden.

8. Gehanteerde strategieën van (hoog)geschoolden

Grosso modo zagen we een viertal strategieën bij de (hoog)geschoolde respondenten om de val van de 'maatschappelijke ladder' te breken. De meest gehanteerde strategie was door intensief en langdurige beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden te volgen. Een aantal respondenten volgden de (omkaderde) cursus 'bedrijfsbeheer' om nadien een 'eigen tewerkstelling' in de vorm van een zelfstandige beroepsactiviteit trachtten te creëren. Een aantal respondenten ging ervan uit dat men met het al of niet erkend buitenlands hoger onderwijs diploma het mogelijk moet zijn een job op niveau te bemachtigen. Enkelingen zetten hun hogere studies verder in België na een intensief taalbad te volgen. In wat volgt bespreken we deze pistes wat diepgaander en illustreren we met enkele cases.

8.1 Uitstroom van (hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden

Andere (hoog)geschoolde asielzoekers trachtten zich te oriënteren naar een beroepsopleiding voor (hoog)geschoolden zoals de opleiding voor 'technisch tekenen', informatica of bediende opleiding. Bij onze (hoog)geschoolde respondenten merkten we dat mannen en vrouwen terechtkwamen in de opleiding van informatica en technisch tekenen en voornamelijk vrouwen toegeleid werden naar de opleiding voor administratief bediende of, mits ervaring in de sector, naar de beroepsopleiding voor sociale beroepen (logistiek assistent in de verpleegkunde).

Het volgen van zulke beroepsopleidingen gaf geen zekerheid op werk binnen de sector. Door een gebrek aan tewerkstellingsperspectieven gingen ze zich niet langer specifiek richten op één bepaalde job op niveau maar boden ze zich aan als (hoog)geschoolde werkzoekende voor jobs beneden hun niveau. Exemplarisch bespreken we twee cases waarbij één respondent de beroepsopleiding in informatica volgde en een andere respondent koos voor de opleiding van technisch tekenen.

S. is een 39-jarige asielzoeker afkomstig uit Irak. Hij studeerde af als landbouwingenieur. Zijn diploma werd niet erkend en hij zou in principe nog twee jaar moeten studeren om het Vlaams diploma van landbouwingenieur te behalen.

Onder meer gezien zijn familiale situatie, hij is samen met vrouw en twee kinderen hier, was dat geen optie.

R: En ik heb een Nederlandse opleiding gevolgd bij Atel (zogenaamde derdenorganisatie voor beroepsopleiding in Antwerpen). Dat was zes maanden, acht uur per dag. En daarna heb ik een opleiding voor autocad gevolgd bij Atel. Acht uur per dag, zes maanden.

I: Dat was technisch tekenen?

R: Ja, en ook PC-pakketje: Excel, Word, PowerPoint.

I: Dat was allemaal nieuw voor u?

R: Ja.

R: Ja, daarna ben ik naar verschillende interim's gegaan om werk te zoeken als autocad tekenaar. Maar het lukt niet. Daarna heb ik gevraagd als gewoon arbeider.

I: Als arbeider. En dat ging sneller? En in welk interim-kantoor was u overal ingeschreven?

R: Allemaal. Vedior, Randstad ... Maar het lukt met Vedior om als arbeider te werken. En ik heb gewerkt via hen in Schoten, in een vleesbedrijf. Ik heb daar gewerkt tot ik hier ben begonnen. Vanaf einde van augustus tot hier in februari. De laatste twee maanden heb ik daar alleen nachtwerk gedaan. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Ondanks de keuze van technisch tekenen, een beroepsopleiding voor (hoog)geschoolden, kwam hij in een metaalverwerkend invoegbedrijf terecht, niet als lasser, maar als de lager geplaatste positie (ondermeer naar verloning) van 'monteur'. Ook het beroepsperspectief van een 'monteur' is in het regulier arbeidscircuit wellicht minder groot dan deze van bijvoorbeeld een gekwalificeerd lasser. Een beroepsopleiding voor (hoog)geschoolden stond met andere woorden niet gelijk met een tewerkstelling op hetzelfde niveau en resulteerde paradoxaal genoeg in een tewerkstelling beneden niveau van de doorsnee beroepsopleidingen voor geschoold arbeider of laaggeschoolden. Theoretische kwalificaties werden binnen praktijkgerichte betrekkingen niet gehonoreerd. Met andere woorden deed de Oost-Europese respondent (R2) er beter aan om als (hoog)geschoolde een lasopleiding te volgen om vervolgens binnen deze branche (relatief gemakkelijk) aan werk te geraken (met abstractie van de soms slechte werkomstandigheden) dan de (hoog)geschoolde Iranes die een beroepsopleiding voor (hoog)geschoolde gaat volgen om vervolgens vast te stellen dat het quasi onmogelijk was om binnen die branche werk te vinden. Vervolgens zag hij zich genoodzaakt via een uitzendkantoor 's nachts bandwerk te doen en daarna werk vinden als 'monteur' daar hij geen lasopleiding heeft gevolgd maar een opleiding als technisch tekenaar.

A. is een 30-jarige asielzoeker afkomstig uit Syrië. Hij studeerde af als burgerlijk ingenieur en ging daarna twee jaar verplicht in militaire dienst. Gezien zijn studies werd hij snel aangesteld als officier en moest hij besturingssystemen ontwikkelen van raketinstallaties. Aangezien de functie van officier tijdens de legerdienst onbezoldigd was, werkte hij enerzijds voor een ingenieurskantoor en anderzijds in zelfstandig bijberoep als informaticus. Hij verbleef drie maanden in de gevangenis omwille van politieke activiteiten en vluchtte daarna naar België. Zijn burgerlijk ingenieursdiploma liet hij pas recent erkennen omdat hij graag als informaticus wenst te werken in plaats van in de bouwkunde. Dit buitenlands diploma was

gelijkgesteld met een industrieel ingenieursdiploma. Hij woonde in Brussel en leerde eerst Frans om vervolgens Nederlands te leren. Na de VDAB-TOBA-test begon hij aan een cursus voor administratief bediende om vervolgens een informaticaopleiding te volgen en aansluitend een stage.

R: Sinds april 2004 ben ik begonnen naar werk te zoeken. In dezelfde tijd, ik heb ook altijd twee cursussen, twee keer Frans, twee keer Nederlands. Ik heb ook gestudeerd rijbewijs, één avond per week. En nu ik ben gaan inschrijven voor Nederlands nieuwe cursus, niveau drie. Voor Frans niveau zes.

I: Waar heeft u gesolliciteerd?

R: In heel België. Ik heb geen probleem om te verhuizen voor mijn werk. Ik heb meer dan 400 sollicitatiebrieven gestuurd via de site VDAB, via Job-@, via Vacature. 400 bijna. Ik heb alle adressen bij mij thuis op mijn computer. En ik heb bijna meer dan 150 antwoorden gekregen. En alles negatief. Altijd hetzelfde antwoord: het spijt me.

I: En in welke branche? In welke sector?

R: Ja, ik vroeg altijd informatica. Ik kan programma's maken, dat is geen probleem. Ik heb diploma van webmaster én ervaring. Altijd ik stuur voor informaticus, programmeur en ook designer. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

8.2 Drempel 1: devaluering van arbeidskwalificaties door precair verblijfsstatuut

Een bijkomende handicap, naast het feit dat hij wel beroepservaring had als informaticus maar geen (buitenlands of Vlaams) diploma, was zijn tijdelijk verblijfsstatuut sinds zijn aankomst in België in 2001.

I: En hoe zit het met uw verblijfsstatuut?

R: Mijn probleem is oranje kaart, niet mijn ervaring. Elke drie maand moet ik opnieuw naar de gemeente. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

Dit devalueerde wellicht de marktwaarde van zijn beroepservaring en de gevolgde beroepsopleiding. Hierdoor zou hij zich op korte termijn heroriënteren naar een beroep voor laaggeschoolden in de hoop om snel en voor het eerst sinds zijn aankomst werk te vinden.

R: Als ik binnen de twee weken niet iets binnen deze sector kan vinden, ik ben klaar om te werken gelijk wat. Arbeider, gelijk wat. Ik wil niet zonder werk blijven. Als ik niet kan werken voor informaticus of programmeur. Geen probleem, maar ik wil werken, gelijk wat. Dat is geen probleem voor mij. Maar tot nu toe, niks. Ik heb beslist om een nieuwe opleiding te maken. Ik heb met de verantwoordelijke voor mij in de VDAB gesproken. Zij kent mijn situatie. Ik heb haar gevraagd om een nieuwe opleiding te maken. Ik wil werk vinden.

I: En welke opleiding?

R: Zij heeft mij gezegd: horeca. Ik kan werk vinden in horeca. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

A. was niet de enige wiens uitstroomkansen mede beïnvloed werden door zijn verblijfsstatuut. In het verhaal van S., de Irakese landbouwingenieur werden zijn

kansen om buiten het sociaal economisch circuit vast werk te vinden worden sterk beknot door zijn verblijfsstatuut.

R: Voor die regularisatie (artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet), tot nu, dat is al anderhalf jaar maar tot nu heb ik geen enkele positieve beslissing.

I: En dat blokkeert ook een beetje uw toekomstperspectieven neem ik aan die oranje kaart (immatriculatieattest).

R: Ja, natuurlijk. Ja. Het is echt wel moeilijk voor mij. Ik ben echt een risico in het begin, toen ik een opleiding volgde. Mij zullen ze geen contract van onbepaalde duur geven. Dat is logisch. Mijn kaart moet elke maand verlengd worden. Elke maand. Dat is ongelooflijk. Ik heb nooit gehoord van iemand. Elke maand ik moet ... Als het is negatief of als ik een tweede negatieve beslissing krijg, moet ik binnen een paar dagen vertrekken. En dat is echt, echt, echt lastig. (R4, M, Irak, 40 jaar, 2000)

Sommige respondenten kwamen in een paradoxale situatie terecht doordat ze alleen hun verblijf konden bestendigen door met hun tijdelijk/precair verblijf een duurzame tewerkstelling te vinden.

Zo kon een respondent, die nagenoeg uitgeprocedeerd was en slechts nog een niet-opschortend beroep bij de Raad van State had, zijn verblijfsituatie op korte termijn slechts verzekerd zien als hij binnen zijn individuele regularisatie aanvraag (artikel 9.3) een duurzame betrekking zou vinden binnen één jaar.

I: In welke procedure bent u nu?

R: Zoals in artikel 9.3.

I: En u moet werk hebben binnen nu en ...?

R: Twee weken ja, tot de 15de juli.

I: En hoeveel tijd hebt u gekregen om werk te vinden?

R: Eén jaar. (R24, M, Albanië, 39 jaar)

Menig werkgever zal zich wellicht afvragen in welke mate de werkzoekende wel intrinsiek geïnteresseerd en gemotiveerd is voor de job of bepaalde bekwaamheden en ervaringen veinst gezien aanverwante belangen en hoogdringendheid. Langs de andere kant verzwakt deze afhankelijkheid de werkzoekende in de 'onderhandelingen' over arbeidsvoorwaarden.

8.3 Drempel 2: perfecte beheersing van Nederlands en tweetaligheid binnen Brusselse context

Een aantal hooggeschoolden hadden de indruk dat de eindtermen van de opleiding niet altijd aansluiten op de behoeften en criteria die werkgevers hanteerden en dat ze hierdoor geen aanspraak konden maken op de job waarvoor men verscheiden cursussen volgden. Een respondent die de cursus van administratief bediende met succes had volbracht, vertelde:

I: En hoe komt het dat u niet aan de slag kon na die cursus als bediende?

R: Hoe ik niet als een bediende kan werken?

I: Ja, want u heeft die cursus toch doorlopen?

R: Ja, maar als een bediende werken, moet je heel goed taal schrijven, lezen, praten, telefoneren, met computer werken. Dat moet heel goed zijn. En dat is niet mijn moedertaal. Veel Belgen kunnen veel gemakkelijker dan mij spreken en schrijven. Dus ik heb weinig kans.
(R13, M, Iran, 40 jaar, 2000)

Volgens onze respondenten werd er binnen de Brusselse context zeker voor beroepen voor (hoog)geschoolden vaak tweetaligheid gevraagd. Voor Oost-Europeanen en Afrikanen was dit meestal een probleem. Aangezien de Oost-Europese asielzoekers noch Frans, noch Nederlandse kenden, richtte ze zich makkelijker op het Vlaams landgedeelte, ook omdat ze dachten dat de tewerkstellingskansen groter zouden zijn. Franstalige Afrikanen waren eerder geneigd om zich in Brussel of Wallonië te vestigen doordat er geen taalbarrière is. Voor de (hoog)geschoolden bleek er in de Brusselse context naderhand een verborgen taalbarrière te zijn, namelijk de vereiste van tweetaligheid.

Een respondent, die twee jaar op de Wereldbank heeft gewerkt en vervolgens informaticales gaf in een privé-bedrijf in Rwanda, vertelde:

R: Ik was werk aan het zoeken. En dat was moeilijk. Ik ben begonnen met Nederlands, omdat ik heb voor directiesecretaresse geleerd. En zij vragen mij, overal waar ik ga, spreek jij Nederlands? Niks, neen, ik spreek wel Engels en Frans. Maar dat was overal Nederlands, Nederlands, Nederlands. En ik zeg: wat moet ik doen? Wat moet ik doen om Nederlands te leren?

I: Ook in Brussel, in Brussel centrum ook.

R: Ja. Ook in Brussel centrum.

I: Overal. Als je naar een interim-bureau ging, moest je tweetalig zijn.

R: Ja, omdat ik wilde voor secretaresse. In de interim-kantoren daar bleek ook dat je ook Nederlands moest kennen voor een job als bediende, niet voor te poetsen.

R: En ook via het OCMW, dat was hetzelfde. De sociaal assistente zei: ik kan wel werk vinden voor jou, maar dat is dan niet als bediende. Wel als poetsvrouw, maar ik zeg: neen, sorry, maar ...

I: Dat wou je ook niet doen.

R: Neen. Ik wil werk gratis doen, maar het moet iets te maken hebben met mijn job. (R16, V, Rwanda, 45 jaar, 1994)

8.4 Zelfstandige activiteit

Een aantal asielzoeker en erkende vluchtelingen liepen duidelijk met de droom van een 'eigen zaak' rond. Opvallend zijn het voornamelijk (hoog)geschoolde nieuwkomers die deze mogelijkheid serieus namen. Hun moeilijke zoektocht naar werk 'op niveau' bracht hun soms op de idee om zelf werkgelegenheid te scheppen door als zelfstandige aan de slag te gaan. Sommigen hadden reeds de verplichte cursus 'bedrijfsbeheer' gevolgd; meestal was dit de 'omkaderde cursus bedrijfsbeheer' waarbij de nieuwkomer ondersteuning kreeg in eigen taal of een contacttaal.

I: En heeft u er al ooit aan gedacht om als zelfstandige te gaan werken?

R: Ja, ik heb daaraan gedacht. Ik heb boekhouding en management gestudeerd zes maanden om zelfstandige te worden. Ik heb dat gestudeerd in 2003 in de Erasmusschool. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

Sommige respondenten hadden reeds concrete plannen. De voorkeur ging hierbij steeds uit naar eenmanszaken die een geringe investering vragen zoals een kleine kruidenierszaak, een taverne (gesprek met de coördinator van het Adviesbureau voor Allochtoon Ondernemen, 3 augustus 2004).

Er waren echter ook een aantal weerstanden te overwinnen vooraleer deze tewerkstellingspiste werkelijkheid kon worden. Niettegenstaande de voorkeur voor kleine investeringssectoren was de relatief lage financiële drempel veel te hoog om nemen.

I: Is het moeilijk om een bedrijf te beginnen?

R: Ja.

I: Hoe komt het? Wat zijn de problemen?

R: Ik heb ten minste 10 000 euro nodig om te kunnen beginnen. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

Bijkomend is het nagenoeg onmogelijk een vergunning te krijgen om zelfstandig een zaak op te starten als men niet over een permanente verblijfsvergunning beschikt. Dit is officieel geen criteria maar wel een strikt officieus toegepast vergunningsbeleid (cf. gesprek vzw Stebo, 3 november 2004).

8.5 (Erkend) buitenlands diploma

Sommige respondenten vertrouwden erop om met een al of niet erkend buitenlands hoger-onderwijsdiploma gemakkelijk werk te vinden op het niveau van hun studiedomein.

Een erkend vluchteling, afkomstig uit Afghanistan die een Russisch diploma had van pedagogie en die naast het volgen van NT2-cursussen geen beroepsopleiding volgde, vertelt over haar sollicitatiepogingen.

R: Ik doe niets anders dan solliciteren en CV 's opsturen.

I: Hoeveel brieven heeft u zo verstuurd?

R: 20, 25 of meer zelfs. Naar overal dat ik interesse voor heb, Unicef, Stad van Antwerpen, Pina en Amnesty International, die kan iets met mij doen, met de talen die ik ken. (R18, V, Afghanistan, 37 jaar, 1998)

8.5.1 Drempel: problemen verbonden aan erkenningprocedure van hoger-onderwijsdiploma

Het niet erkend zijn of het niet kunnen erkennen van een diploma speelt sommige respondenten parten. Zeker bij overheidsfuncties is het een formele vereiste. Specifiek voor asielzoekers is het, gezien hun vluchtverleden, soms moeilijk om aan

de noodzakelijk documenten te geraken. (Voor een uitdieping hiervan verwijzen we u naar bijlage 3.)

Door een aantal problemen kon deze erkende vluchteling haar Russisch diploma niet laten erkennen.

R: Mijn grootste probleem, ik kon niet terug naar Afghanistan.

I: U kon niet terug om de nodige documenten te gaan halen om uw diploma gelijkwaardig te laten bepalen?

R: Nee. Dat is mijn grote probleem. Dus ik heb niets in mijn handen. (R18, V, Afghanistan, 37 jaar, 1998)

Hierdoor kon ze naar eigen zeggen haar vrijwilligerswerk niet valoriseren in een betaalde job.

I: En wat is het antwoord dat u krijgt (op haar sollicitaties)?

R: Meestal, neen om mijn diploma.

R: Nee, ik heb alles geprobeerd, maar het gaat niet.

I: Hebt u het gevoel dat u daar door belemmerd bent? En is het via uw vrijwilligerswerk (op de sociale dienst van de rechtbank) niet mogelijk om een vaste job te krijgen?

R: Ja, ik weet dat ik kan gaan werken, maar zonder diploma kan ik niet gaan werken. Ik heb heel veel kans, maar het probleem is die baas die kan mij niet zomaar aannemen. Mijn werk is goed, maar ik heb die diploma niet. (R18, V, Afghanistan, 37 jaar, 1998)

8.6 Besluit

De meest gehanteerde strategie van (hoog)geschoolde respondenten om de val van de 'maatschappelijk ladder' te breken was door intensief en langdurige beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden te volgen. De mogelijkheden waren beperkt en de opleidingen boden geen tewerkstellingsgarantie, onder andere door de devaluering van arbeidskwalificaties door een tijdelijk verblijfsstatuut of een precair verblijfsstatuut (waarbij men het recht op werk verliest). Een andere belangrijke struikelblok bleek de doorgedreven kennis van het gesproken en geschreven Nederlands of tweetaligheid die de meeste jobs voor (hoog)geschoolden veronderstellen.

De respondenten die de (omkaderde) cursus 'bedrijfsbeheer' volgden om na dien een zelfstandige beroepsactiviteit te creëren, slaagden hier, voornamelijk omwille van een gebrek aan startkapitaal en/of een tijdelijk verblijfsstatuut, niet in.

Een aantal respondenten trachtte met het al of niet erkend buitenlands hoger onderwijs diploma een job 'op niveau' te bemachtigen. In sommige gevallen bleek het belangrijk om een erkend buitenlands diploma te hebben. Voor asielzoekers en erkende vluchtelingen zijn er specifieke problemen die dit bemoeilijken. Enkele respondenten opteerden onmiddellijk of na verloop van tijd hun hoger onderwijs traject aan te vatten of verder te zetten.

9. (Her)intreden in het hoger onderwijs

We spreken de mogelijkheden en moeilijkheden die onze respondenten ervoeren bij het (her)intreden in het hoger onderwijs.

9.1 Positieve evaluatie

Een aantal van de respondenten keerde met succes naar de schoolbanken terug. De meeste zaten nog in de asielpcedure toen ze met hun studies van start gingen. Veelal hadden ze reeds een buitenlands diploma en beroepservaring. Een Armeense architecte begon hier opnieuw met architectuurstudies. Ze zat op het moment van bevraging in haar laatste jaar en ging haar stage aanvatten.

R: Mijn diploma was gelijkwaardig met het kandidaat-diploma. En als ik wil architect worden hier, dan moet ik een diploma van architectuur. Dus daarvoor moest ik drie jaar nog verder studeren. Dus ik ben afgestudeerd dit jaar. Ik heb mijn diploma. Ik heb nooit herexamen gehad. Nooit tweede zit. (R25, V, Armenië, 36 jaar, 2001)

Sommige respondenten kwamen na jaren pas terug op het spoor van het hoger onderwijs nadat integratiepogingen op de arbeidsmarkt via andere kanalen mislukten.

Soms was de devalorisering van diploma's, competenties en ervaringen van tijdelijke aard en zagen we na verloop van jaren terug progressie in de 'beroeps-status': zo werkte een voormalig bekend Albanese journaliste, die in 1997 naar België kwam als asielzoeker en zeer snel het statuut van erkend vluchteling verwierf, een aantal jaren als kuisvrouw, productiewerker om recentelijk via langdurige bijscholing in het avondonderwijs, eerst in het kader van een stage tewerkgesteld te worden in de Integratiedienst van de Stad Leuven om vervolgens er een contract van bepaalde duur te krijgen. Deze 'sociale promotie' was nooit toevallig maar alleen door de niet aflatende ijver in het volgen van Nederlandse lessen en een sterk doorgedreven motivatie om een betere tewerkstellingspositie te kunnen 'afdwingen'.

R: Eén jaar heb ik in de groentefabriek gewerkt, en daarna werd ik echt gefrustreerd. Ondertussen was mijn Nederlands goed genoeg. En ik was zo gefrustreerd, dat op een dag ben ik bij de werkgever in zijn bureau gegaan en ik heb gezegd: wilt u mij helpen om mijn ontslag te geven, want ik wil opnieuw gaan studeren. En ik heb mijn verhaal, mijn leven aan hem verteld. Ik heb één jaar zeer hard moeten werken, dat hij winsten maakte van mijn prestaties, maar toen ik met hem zo als mens onder vier ogen gesproken heb, ik heb gezegd: ik voel mij niet gelukkig, ik wil mijn positie veranderen. Ik doe dit werk als arbeidster om te overleven en ik wil opnieuw gaan studeren. Binnen twee, drie weken was ik in Leuven. Hij heeft mijn ontslag gegeven. Uiteindelijk heeft hij respect getoond voor mij, door mij te ontslaan. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

Het studietraject verliep eveneens voor deze respondent voorspoedig:

R: Dit is mijn laatste jaar. Ik heb dat via het modulaire systeem gedaan en ik pakte i.p.v. vier pakketten per jaar, nam ik negen, tien pakketten, tien modules. Ze zijn ook verbaasd in de sociale hogeschool hoe snel ik ben gegaan. Want het modulaire systeem duurt vier tot vijf jaar. Ik heb dat binnen twee jaar gedaan. Nu is het mijn derde jaar en ik ga dit jaar afstuderen. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

Een ander tot de verbeelding sprekend voorbeeld was het voorbeeld van de Servische broers die gelijktijdig in België toekwamen. De één volgde een beroepsopleiding en vond werk via een opleiding bij de Antwerpse Bouwpool als dakwerker. De andere broer trok, ondanks een precair verblijfsstatuut en met de nodige problemen van dien, naar de schoolbanken en ging aan een hogeschool informatica studeren. We merkten tussen beide broers een aanzienlijk verschil in: Nederlandse taalvaardigheid, sociaal netwerk en tevredenheid over de gemaakte 'keuze'. Voor de daklegger was het een negatieve keuze: hij zag weinig andere (beroeps) mogelijkheden.³⁹ Hij wou graag in de culturele sector gaan werken bijvoorbeeld via het volgen van een opleiding als 'licht- en geluidsman'. Wellicht mede door zijn tijdelijk verblijfsstatuut, werd hij met succes naar het knelpuntberoep van 'dakwerker' toegeleid.

9.2 Drempels

We moeten een onderscheid maken tussen (kandidaat-)vluchtelingen die terug het hoger onderwijs instapten en in het land van herkomst reeds beroepservaring hadden en diegenen zonder enige beroepservaring. Voor de herintreders met beroepservaring merkten we dat de drempel (nog) een stuk hoger lag dan voor diegenen zonder beroepservaring. Niet alleen omdat ze meestal een stuk ouder waren dan de anderen, maar men trachtte in eerste instantie toch het buitenlands diploma en de buitenlandse beroepservaring hier in België te valoriseren. De idee om terug naar de schoolbanken te gaan, groeide langzaam en de mogelijkheid om deze stap te zetten was ondermeer afhankelijk van de gezinspositie (bijvoorbeeld één of twee verdiener met of zonder kinderen).

9.2.1 Financiering: OCMW - werkloosheidsuitkering - studentenjob?

Vooreerst moet er een financieel draagvlak gecreëerd worden om (opnieuw) te kunnen gaan studeren.

R: Ik wou mijn studie verder doen. Maar dat is echt moeilijk.

I: Welke studie wilt u verder doen?

R: Economie.

³⁹ Omwille van technische problemen met het opnamemateriaal hebben we spijtig genoeg geen geluidsoptname en bijgevolg ook geen interviewfragmenten hiervan.

I: Ben je daarvoor gaan informeren?

R: Ja, ik heb al informatie gekregen van als je wilt studeren en zo. Wat heb ik gemerkt, met VDAB of OCMW, gaat dat niet. Ik wil mijn eigen geld, dan kan ik doen wat ik wil. En daarom heb ik die opleiding gekozen voor lasser. Maar als je hebt ander idee of zo, je blijft altijd vechten voor deze te krijgen. (R21, M, Ethiopië, 24 jaar, 2001)

Hoe zit het met de OCMW uitkering van asielzoekers met studieaspiraties? Voor de asielzoekers in procedure leverde dit meestal geen probleem op. Zij kregen op basis van hun asielprocedure een leefloon. We vermoeden dat de financiële mogelijkheden en/of de wil om in asielzoekers te laten studeren, verschillend is voor elk OCMW. Maar vooral het tijdelijk verblijfsstatuut van de asielzoeker speelde wellicht een belangrijke rol in de overweging van het OCMW. Een respondent die op het moment dat ze de architectuurstudie wou aanvatten nog in de asielprocedure zat, vertelde:

R: Voor het Sint-Lukas heb ik een brief gestuurd naar OCMW. Ik heb gevraagd of willen zij helpen en OCMW heeft antwoord gestuurd dat ik geen verblijfsvergunning heb, dus ik kan niet studeren. En die hebben mij niet geholpen. Maar ik heb ook aan andere mensen gevraagd en ze zeggen OCMW is niet verplicht om te betalen: als zij 'neen' zeggen, dan is het zo. (R25, V, Armenië, 36 jaar, 2001)

Een andere respondent, die ook nog in de asielprocedure zat bij aanvang van zijn studies, kon zijn leefloon wel behouden. Als tegemoetkoming moest hij minstens één maand per jaar officieel werken waardoor het OCMW vrijgesteld werd van één maand leefloon te betalen. Via zijn (beperkt) sociaal netwerk kon hij één maand aan de slag als jobstudent in de kuissector.

R: En die maand betaalt het OCMW niks. Dus ik moet van dat geld mijn rekeningen betalen. En wat er over blijft, is voor mij. Als ik nog zou willen werken, officieel, dan hebben ze ook zo'n speciaal stelsel. Ik ben daar niet op ingegaan, maar als ik bijvoorbeeld in twee weken 200 euro verdien, dan krijg ik alleen maar 20 euro van hen. Dus ik moet al de rest aan hen teruggeven. Ik moet 180 euro aan OCMW geven en ik krijg 20 euro. Dat is dus helemaal geen stimulans om officieel te gaan werken.

I: Wel om eventueel zwart werk te gaan doen?

R: Voilà. (R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)

Daarenboven combineerde hij zijn voltijdse studies informatica in het hoger onderwijs met zwart werk.

R: Ik had ondertussen ook een jobke gevonden in het zwart in een charcuterievolesbedrijf. Dat was gewoon zo in een huis.

I: En was het zwaar werk?

R: Soms wel, ja. Dat was niet zo goed betaald ook niet: 6,5 euro. Elke week. Dat was wel stipt. Geregeld werk, geen probleem.

I: Was dat moeilijk om die job te vinden? Heb je dat via kennissen of via vrienden?

R: Ja. Via kennissen, zij vonden mij ook een goede werker. Ik kon Engels praten met de Belgische mensen. Ik heb alleen goede herinneringen van die job. En ik had dat geld nodig. (R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)

De respondent was ondanks de lage verdienste en de bijbehorende risico's die hij nam (bijvoorbeeld werkongeval, sociale inspectie, eventueel de mogelijke gevolgen voor zijn lopende asielprocedure en leefloon dat hij ontving van het OCMW) blij met dit 'zwart werk'. Hiervoor waren een aantal redenen. Als hij officieel zou gaan werken dan verliest hij automatisch, afhankelijk van de verdienste geheel of gedeeltelijk zijn uitkering. Omdat de netto surplus van 'officieel werk' gering zou zijn, was het niet interessant voor hem.

Een financieel draagvlak creëren, bleek nog gecompliceerder indien de respondenten in België voldoende gewerkt hadden om een werkloosheidsuitkering te ontvangen zodat de ontvankelijk verklaarde asielzoeker of erkend vluchteling niet meer terugviel op het leefloon van het OCMW.

R: Ik ben naar de universiteit van Leuven gegaan en daar hebben ze mij gezegd: ik mocht studeren, maar als ik studeerde kreeg ik geen uitkering meer. Omdat als je werkloosheidsuitkering krijgt, moet je beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt. En ik dacht: wat ga ik doen met mijn zoon? En dan hebben ze mij geïnformeerd naar het modulair systeem studeren, promotieonderwijs. En zo ben ik naar de sociale hogeschool geraakt.

I: En verliest u dan ook een stuk van uw uitkering?

R: Neen. (R3, V, Albanië, 34 jaar, 1997)

De meeste respondenten konden van het voordelig jobstudentstatuut geen gebruik maken omdat ze slechts zelden waren ingeschreven als voltijds student of omdat ze reeds te oud waren.

R: Dit jaar lukt het niet meer, omdat ik ben 35 jaar oud en dan kan ik niet meer werken als student. (R25, V, Armenië, 36 jaar, 2001)

Een respondent die een uitwijzingsbevel kreeg waartegen in niet-opschortend beroep werd gegaan bij de Raad van State verloor zijn recht op werk. De werkgever, die familie van de respondent tewerkstelde, bleek met de nodige goodwill en inspanningen de respondent wel legaal in dienst te kunnen nemen.

R: De eerste keer dat ik mijn aanvraag heb ingediend (om als jobstudent te werken), heb ik nog artikel 26bis (bevel om het grondgebied te verlaten) gehad. En met dat papier kan je normaal nergens werken. Maar mijn moeder heeft gezegd: probeer het maar bij mij (het kuisbedrijf waar ze werkt). En ik heb het gedaan en die hebben gezegd: ja, kom maar af en wij gaan zien. En ik ben daar toegekomen zonder hoop dat er iets zou gebeuren, want normaal kan ik niet werken. En die hebben gebeld naar Brussel en blabla en dat ik een verzekering zou kunnen hebben. Dat was eigenlijk het belangrijkste voor mij. En zo van daar telefoontjes gedaan en dat was in orde. Dus ik kon wel werken. Ik weet niet hoe.

I: Dus via uw moeder en de inspanningen van haar werkgever eigenlijk.

R: Ja. (R26, M, Bosnië, 30 jaar, 1999)

Het was opvallend dat onze respondenten ook voor een studentenjob gebruik maakten van een sociaal netwerk dat een toegangsticket en 'go between' vormde tot de werkgever.

R: En via een kennis ook studentenjob in de GB.

I: Iemand van het zangkoor of van uw vriendenkring?

R: *Via een vriendin. Zij is mijn 'Belgische mama'. Ja, ze is echt heel vriendelijk. Ik heb met haar kennisgemaakt in tekenschool. En ze zei altijd: ik zal helpen voor dokter en zo, want als in vreemde land, het is moeilijk en zo. Haar man werkt in de Dexia bank. Ze heeft erg goede kennissenkring en zo. En via haar man, ze heeft dan gezegd: ik ken dat meisje, ze is heel goed, die werkt hard. Dus op die manier. Mijn papieren waren niet nodig. En ik heb twee jaar tijdens de zomer een vakantiewerk gedaan in de GB. (R25, V, Armenië, 36 jaar, 2001)*

9.2.2 Oriëntatie

Een aantal respondenten, dat de ambitie had om te studeren in het hoger onderwijs, rapporteerde problemen met betrekking tot informatie en oriëntatie. De VDAB heeft inburgeringsconsulenten om de nieuwkomers te oriënteren. Binnen het hoger onderwijs is de studieadviesdienst minder uitgebouwd of alleszins veel minder gekend bij de respondenten. De reguliere studieadviesdiensten moeten bovendien ook voldoende vertrouwd zijn met de specifieke situatie van nieuwkomers (naar financiering, toelating, diploma erkenning, ...).

Eens de keuze gemaakt om te gaan studeren in het hoger onderwijs en men nog niet beschikte over een buitenlands diploma, primeerde meestal de veronderstelde onderliggende beroepsmogelijkheden van de studie. De student informatica vertelde:

R: *Ik heb dus zitten nadenken wat ik zou studeren. Ik zou iets studeren waar dat je gemakkelijk een job kan vinden. Van vrienden heb ik gehoord dat het beste informatica zou zijn, want in informatica is altijd werk. (R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)*

9.2.3 Verblijfsstatuut

Het precaire verblijfsstatuut vormde een drempel om studies te kunnen aanvatten. Een lerares van het LBC stimuleerde de student informatica (R26) om te gaan studeren en ze hielp hem ook daadwerkelijk met de inschrijving.

R: *Ik moest een aantal papieren binnenbrengen, want ik had dat blad met: jij bent uitgewezen uit het land. Ik moest elke maand stempeltjes krijgen. Dus voor hen (de hogeschool) was het ook een beetje onduidelijk dat ik hier zou blijven. Dus zij moesten een brief hebben van het Ministerie van Onderwijs dat ik mij in een school mocht inschrijven. Daar heb ik heel veel hulp gekregen van mijn lerares van LBC. Zij is persoonlijk twee keer naar Brussel gegaan voor dat papier. En dan heeft ze een papier gekregen waar dat ze zeggen dat de school zelf mag beslissen of ik ingeschreven mag worden.*

I: *En dan ben je terug gegaan naar de hogeschool?*

R: *Ja, ja. Wij zijn gewoon gaan inschrijven. Dat was in juli denk ik, begin juli denk ik, 2001. En zij hebben mij gezegd dat er normaal geen problemen zou zijn. Zij mogen maar 2% van de buitenlanders laten inschrijven. Dat was een van de voorwaarden. (R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)*

Soms was een precair verblijfsstatuut niet alleen een probleem met betrekking tot de toegang tot het hoger onderwijs maar ook een reden om het hoger-onderwijs-traject stop te zetten. Een respondent met beroepservaring in de informatica vatte zijn studies onder impuls van zijn Belgische vriendin aan maar ...

R: Zij hebben mij gezegd in Louvain-la-Neuve dat ik moet vijf jaar studeren om een diploma te krijgen. Ik ben begonnen in 2003 en ik ben na twee maanden gestopt. Ik heb gezegd ik wil niet verder leren hier, misschien ik kan niet leren hier als mijn papieren niet ... Als ik negatief krijg, dat is een probleem. Zo ik heb gezegd: ik zal stoppen. (R10, M, Syrië, 32 jaar, 2001)

Het precair verblijfsstatuut (niet opschortend beroep bij de Raad van State en een lopende regularisatie aanvraag artikel 9.3) hinderde eveneens een respondent in het afronden van haar architectuurstudie. Ze moest op het einde van haar studie een stageplaats zoeken. Omwille van haar verblijfsstatuut kon ze geen werkvergunning aanvragen en bijgevolg geen betaalde stage verrichten.

I: U bent nu afgestudeerd, wat bent u nu van plan?

R: Ja, normaal als ik wil nu zelfstandig werken, ik moet twee jaar stage doen. Voor de stage word je betaald. Maar omdat ik heb geen recht om te werken, kan ik ook waarschijnlijk geen stage doen. Ik heb dit aan de docent bouwrecht gevraagd. Hij zegt dat er één mogelijkheid is: ik moet in het contract afstand doen van mijn loon.

I: En in tussentijd ben je dan afhankelijk van het OCMW.

R: Ja, nu moet ik gratis werken. Het is voordelig voor een architect, omdat er is iemand die gratis werk, maar het is nadelig voor mij. Maar ook nadelig voor de regering, omdat het OCMW betaalt.

I: De overheid subsidieert eigenlijk die architect.

R: Voilà. Hoe is dat nu mogelijk? Waar is de logica? (R25, V, Armenië, 36 jaar, 2001)

9.2.4 Nederlandse taal

Het ontbrak de nieuwkomer aan vakjargon en een doorgedreven kennis van de (geschreven) taal.

R: Het eerste jaar was ontzettend moeilijk. Ik kon niet leren bij docenten. Hun lessen waren een beetje moeilijk. Je kunt niet zeggen: meneer, herhaal het eens. Maar die waren wel vriendelijk en die wilden me wel helpen. En ik begon notities te kopiëren van vriendinnen en van buitenleren en zo. (R25, V, Armenië, 1969, 2001)

Ook ondervond men moeilijkheden om met medestudenten te communiceren door een gebrek aan taalvaardigheid.

R: Ik dacht: wel, ik heb UFSIA gedaan, ik kan praten, ik praat met mensen. Maar toen ik daar kwam, ik was alleen, de enige buitenlander. Er waren een aantal Marokkaanse mensen met Marokko, maar die waren hier geboren. En het was een beetje moeilijk met al die dialecten die zij in de klas praten. Ik had wel geen moeite met de leraars, dat viel wel goed mee. Die spraken wel heel duidelijk en ik kon alles verstaan. Maar met de rest van de mensen was ... Sommigen spreken gewoon heel onverstaanbaar en als ik dan daar in die groep zit, dan ben ik

gewoon uitgesloten. Ik voel me uitgesloten, want ik mis de belangrijke dingen van de conversatie. Dat was een moeilijke periode voor mij. (R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)

9.2.5 Voorkennis en begeleiding

Het eerste jaar was voor al de studenten moeilijk. Men werd geconfronteerd met studievakken die reeds impliciet of expliciet voorkennis veronderstelden.

De informaticastudent vertelde:

R: Ik had helemaal geen ervaring met computers. En al die mensen (klasgenoten) waren gewoon geboren met een computer. In ons familie heeft niemand een computer. Dus ik heb daar helemaal geen ervaring mee. Maar in die brochure van de school stond ook dat je niets van computers moest kennen. En daar hield ik mij aan vast. Maar dat was helemaal niet juist. Want bij de eerste praktijklessen, die zegt: kopieer dat van de hard drive naar de B drive en in de B drive zitten andere bestanden en blabla. En dat was een beetje moeilijk voor mij.

I: En hadden de leerkrachten daar een beetje begrip voor dan?

R: De meeste wel, maar meestal was er ook geen tijd voor. Het was heel druk.

I: En jij hebt nooit bijles gekregen? Of je hebt zo ook geen peter of meter gehad zoals ze soms een student aanstellen die u dan wat verder gaan helpen?

R: Neen.

I: Er was ook geen studiebegeleidingsdienst waar je gebruik van kon maken?

R: Neen. Later kwam die wel, zo'n aantal maanden nadien voor een paar vakken. Maar in het algemeen was er geen directe oplossing. Maar ik heb wel een aantal vrienden kunnen maken in de klassen. En altijd vragen stellen, dat was waarschijnlijk heel vervelend voor mensen, want die begrijpen dat allemaal. Die computertaal en zo, die begrijpen dat en ik niks, ik zat daar gewoon zo, te kijken. (R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)

De Oost-Europese studenten hadden sowieso geen voorkennis van de Franse taal. Een bijkomend organisatorisch probleem was dat intensieve cursussen Frans reeds enige voorkennis veronderstelden en niet vertrokken van het basisniveau. Hierdoor werd men verplicht om een 'lang traject' te volgen in het volwassenenonderwijs.

R: Frans kon ik helemaal niet, dat was een probleem voor mij. Ik kon geen woord. Dat was al een niveau van: je moet dat vertalen en zo.

I: En ging jij naar de les eigenlijk? Want ik neem aan dat je in die taal niks begreep van de les. Want die persoon praat ook de hele tijd in het Frans, neem ik aan.

R: Ik ging naar de les, want ik wou eigenlijk wel dat het na een tijd wel vanzelf zou komen (lacht). Die lerares was echt heel vriendelijk en zij heeft mij extra blaadjes gegeven. En zij wou echt heel graag dat ik doorging, maar zij zag ook dat het niet ... allez, ik kon gewoon Frans niet begrijpen. Dus dat was ook een probleem.

I: Hoe heb jij dat dan opgelost?

R: Ik heb voor die aantal vakken die ik wel goed kon, examen gedaan. Ik was voor vijf vakken geslaagd. Ik ben eerst zes maanden naar LBC gegaan. Want LBC is de enige school die een begincursus gaf vanaf januari. Dus ik ging dat doen, maar dat was zó traag, dat was ongeloflijk. Dat was wel het laagste niveau, maar heel traag en voor mij helemaal onvoldoende.

En dan volgend jaar ben ik terug naar UFSIA gegaan om een spoedcursus Frans te volgen.
(R26, M, Bosnië, 25 jaar, 1999)

9.3 Besluit

Sommige respondenten kwamen pas na jaren pas terug op het spoor van het hoger onderwijs nadat integratiepogingen op de arbeidsmarkt via andere kanalen mislukten.

Bij één respondent zagen we dat de inflatie van diploma's, competenties en ervaringen van tijdelijke aard was en zagen we na verloop van jaren (terug) progressie in de beroepsstatus. Soms was een tijdelijk of precair verblijfsstatuut niet alleen een probleem met betrekking tot de toegang tot het hoger onderwijs maar ook een reden om het hoger-onderwijstraject stop te zetten. Het eerste jaar was voor alle respondenten moeilijk. Men werd geconfronteerd met studievakken die reeds impliciet of expliciet voorkennis veronderstelden. Verder vormde de Nederlandse talenkennis maar ook, voornamelijk bij Oost-Europeanen, de kennis van het Frans een obstakel.

10. Dilemma's van de kandidaat-vluchteling en het disciplinerend karakter van de asielprocedure

10.1 Overheid als bondgenoot/tegenstander

De groep van asielzoekers is de nieuwkomersgroep bij uitstek die gebruik maakt van overheidsinstanties. Zij starten een formele procedure op bij de overheid waarmee ze meermaals en langdurig contacten moeten onderhouden. Hun verblijfsperspectief is in principe afhankelijk van de 'goodwill' van diezelfde overheid. In die zin is het zowel een 'partner' of 'bondgenoot', maar tegelijkertijd houdt het beslissingsrecht van deze overheid ook een gevaar in. Men moet de ambtenaren die deze overheid representeren trachten te overtuigen van de rechtvaardigheid van de verblijfsclaim met als basis de Conventie van Genève. Verder brengt de asielzoeker ook het beeld mee van de overheid vanuit zijn herkomstland. Vaak is het deze overheid die verantwoordelijk wordt gesteld voor het gedwongen vertrek.

10.2 De 'erkenningkans' als intermediaire variabele

10.2.1 Tussen studeren en werken

Naast een eventuele ambivalente houding ten aanzien van de overheid kunnen we een impliciet onderscheid hanteren tussen enerzijds asielzoekers die een 'aanzienlijke kans' hebben om op basis van de Conventie van Genève het statuut van

erkend vluchteling te krijgen en asielzoekers die hier een 'geringe kans' voor hebben.⁴⁰

Beiden hebben zowel gedeelde als verschillende en tegengestelde belangen. Voor de 'vluchteling met een geringe erkenningskans' is het belangrijk dat de procedure lang duurt. Het geeft hem de mogelijkheid om binnen het kader van een aantal socio-economische rechten (sociaal zekerheidsrechten, ziekenfonds, enz) zo snel als mogelijk (liefst) met 'wit werk' van start te gaan en, als dit niet mogelijk is, met 'zwart werk'. Binnen een zo kort mogelijke periode zo veel mogelijk geld verdienen is dan de eerste en belangrijkste bekommernis. Een tweede bekommernis, als het perspectief op een langdurig verblijf vermindert, is de procedure zo lang mogelijk te rekken. Als men het opvangland moet verlaten, dan liefst met zoveel mogelijk (economisch, cultureel en sociaal) kapitaal. Er is ruimte om NT2- en beroepsopleidingen te volgen maar men bekijkt deze heel functioneel en steeds in perspectief tot tewerkstellingsmogelijkheden hier of elders. Er is met andere woorden een spanningsrelatie tussen enerzijds het onzeker verblijfsstatuut en de inspanningen die men moet leveren om zich te integreren door ondermeer een onthaalcursus te volgen en de taal te leren en de consequenties hiervan op de mogelijkheid om officieel te werken.

Voor de 'vluchteling met een aanzienlijke erkenningskans' is het belangrijk dat men zo snel als mogelijk zekerheid heeft over de verblijfsmogelijkheden. Vanuit de achtergrond van een kosten-batenanalyse kan de erkend vluchteling werk maken van duurzame integratie binnen de diverse sferen van arbeid, onderwijs en vrije tijd. Zoniet kunnen de inspanningen ondermijnd geraken die zijn/haar integratie in onze samenleving bevorderen.

Met andere woorden, een belangrijk achterliggend principe van waaruit de vluchteling handelt, is de 'kosten-batenanalyse', wat resulteert in een verschillende handelingswijze voor hetzelfde oogmerk.

De volgende interviewfragmenten geven zeer mooi uitdrukking aan deze spanningsrelatie.

I: En hebt u ooit gehoord van het onthaalbureau Pina?

R: Pina? Ja, ik heb gehoord, maar ik ben daar niet geweest.

I: Die bieden een onthaalcursus aan, Nederlands, maar die geven ook maatschappelijke oriëntatie.

R: Ja, maar als ik papieren krijg om te blijven in België, geen probleem. Altijd, heb ik papieren voor zes maand of voor één jaar. Het is heel moeilijk. Ik maak mijn plan. Als ik 100% mag blijven in België, dan ga ik naar school. Maar als de minister zegt: neen, je moet terug gaan naar Kosovo, dan ...

I: Als je weet dat je naar huis moet gaan, dan zou het beter zijn dat je voor geld gaat?

R: Ja. (R24, M, Albanië, 39 jaar, 1999)

⁴⁰ Wat ook wel de 'economische' vluchtelingen worden genoemd. Het is niet gemakkelijk een (sluitende) definitie te geven, ook al omdat er mengvormen bestaan (economisch-politiek of politiek-economisch), de criteria ook in een tijdruimtelijke context moet worden geplaatst.

R: Maar als ik heb gewerkt op die uren (in plaats van cursussen te volgen), ik heb geld. En ik ga naar huis, ik ga naar Kosovo, ik kan iets met dat geld doen. Veel mensen hebben gewerkt bij restaurants en dit en dat, maar ik kan niet omdat ik moet naar school. Maar ik heb geprobeerd de richting voor te integreren, niet voor geld te verdienen. Als ik krijg papieren om te blijven, dat betaalt. Als ik krijg negatief, dan was dat niet slim van mij. (R27, M, Kosovo, 40 jaar, 1999)

10.2.2 Tussen 'wit' en 'zwart' werk

Een respondent die nog in de asielprocedure zat stond meestal huiverachtig tegenover 'zwart werk' uit angst om betrappt te worden en de eventuele negatieve weerslag hiervan op de asielprocedure.

Verder zijn er een aantal afschrikkingeffecten om zwart werk te zoeken: de zwakke positie van de nieuwkomer vertaalt zich vaak in weinig aantrekkelijke werkomstandigheden (fysiek zwaar, eentonig, ongezond en onderbetaald werk).

R: Ik heb efkes gewerkt bij een demoleerfirma. Oude gebouwen kapot doen. Die firma was H. en H. verkoopt ons aan R. van Gent, een hele goede firma. En R. verkoopt ons aan P. Dat is ook een firma. Ge krijgt 150 fr. per uur. Maar voor ons was het dat of niets. En die verkoopt ons bij R. voor 600 fr. per uur. En R. verkoopt ons voor 1 100 fr. Altijd rijden: één uur naar Gent of naar Diest of naar dit en dat. En de tijd dat je reed, werd niet betaald. En gevaarlijk was het ook. En dat was nog belangrijker: na één maand nog geen geld. Je werkt en na twee maanden nog geen geld. En dat was ook gevaarlijk, want morgen misschien baas weg en wat dan? Wat kan je zeggen tegen politie: ik heb een maand gewerkt voor niks? En ook, ik was niet geïnteresseerd in dat werk. Vandaag werken, morgen niet, je kon het nooit weten. Ik dacht officieel werk te vinden. (R27, M, Kosovo, 40 jaar, 1999)

Maar hoe precairder het verblijfsstatuut, hoe noodzakelijker het werd om zwart werk te zoeken want hoe moeilijker het werd om een reguliere betrekking te vinden. Anderzijds was het eveneens interessant als eventuele voorbereiding op een periode van clandestiniteit.

10.3 Besluit

De asielzoeker ziet zich geconfronteerd met een aantal dilemma's waarvan de belangrijkste: studeren (Nederlandse taal, beroepsopleidingen, hoger onderwijs) versus werken en 'officieel werk' versus 'zwart werk' zijn.

Er is met andere woorden een spanningsrelatie tussen enerzijds het onzeker verblijfsstatuut en anderzijds de inspanningen die men moet leveren om zich te integreren door ondermeer een onthaalcursus te volgen, Nederlands te leren en de mogelijkheid om te werken. Een belangrijk achterliggend principe van waaruit de kandidaat-vluchteling handelde, was de 'kosten-batenanalyse' die kan resulteren in een verschillende handelingswijze voor hetzelfde oogmerk naargelang de fase van het verblijfsstatuut. De voor onze respondenten meestal zeer lange asielprocedure had een beduidend disciplinerend karakter. De angst om bijvoorbeeld

betrapt te worden op 'zwart werk' overtrof meestal de aantrekkingskracht ervan (namelijk cumuleren van leefloon en inkomsten uit zwart werk). Langs de andere kant speelde ook de factor van slechte werkomstandigheden mee. Hoe precairder het verblijfsstatuut hoe noodzakelijker het werd om zwart werk te zoeken want hoe moeilijker het werd om een reguliere betrekking te vinden. Anderzijds was het eveneens interessant als eventuele voorbereiding op een periode van clandestiniteit.

HOOFDSTUK 8

VOLGMIGRANTEN

Volgmigranten omvatten zowel de ‘gezinsvormers’ (huwelijk) als de ‘gezinsherenigers’ (echtgenoot of hereniging van ouders of kinderen). Bij de groep van gezinsherenigers behoren alleen diegenen op beroepsactieve leeftijd tot de doelgroep van dit onderzoek.

In eerste instantie stellen we een typologie op waarvan de herkomst van de partner en het verblijfsstatuut de voornaamste bouwstenen zijn, naast het al dan niet behoren tot een gevestigde migrantengemeenschap (zoals de Marokkanen en Turken). Vervolgens bespreken we het profiel van onze respondenten, hun migratietraject en -motief.

1. Typologie

1.1 ‘Etnisch homogene’ of ‘etnisch heterogene’ huwelijkspartner

We onderscheiden twee hoofdtypes van huwelijksvorming, namelijk een nieuwkomer die huwt met een autochtoon (‘heterogeen’) en een nieuwkomer die huwt met een allochtoon van eigen origine (‘homogeen’). Bijkomend zijn er nog andere samenstellingen mogelijk, bijvoorbeeld in functie van het aantal verblijfsjaren. We denken hierbij bijvoorbeeld aan een ‘nieuwkomer’ die huwt met een gewezen nieuwkomer (oudkomer) met dezelfde origine.

1.1.1 ‘Gevestigde’ of ‘nieuwe’ migrantengemeenschap

Het onderscheid tussen volgmigranten die behoren tot een gevestigde of een nieuwe migrantengemeenschap kan ondermeer bepalend zijn voor de mate van sociale isolatie, sociale controle en sociale cohesie. Maar dit kan ook invloed hebben op taalverwerving en tewerkstellingsmogelijkheden (bijvoorbeeld etnisch ondernemerschap).

1.1.2 'Statisch' of 'dynamisch' verblijfsstatuut

Naast het gekende migratietraject van Marokkaanse en Turkse respondenten (de 'gevestigde' nieuwkomers) die nagenoeg 'automatisch' een permanent verblijfsstatuut verwierven na één jaar ('statisch' verblijfsstatuut) was er ook een groep van respondenten die verschillende verblijfsmodaliteiten doorlopen hadden vooraleer ze de verblijfsfaciliteiten verwierven van volgmigranten ('dynamisch' verblijfsstatuut). Het huwelijk was voor sommige respondenten een soort van eindstation van verblijfsperikelen zoals regularisatie dat was voor mensen zonder wettig verblijf en het erkend vluchtelingschap dat was voor asielzoekers.

Net zoals de Marokkaanse en Turkse volgmigranten niet allemaal een 'statisch' verblijfsstatuut hadden, zo hadden niet alle respondenten vanuit Oost-Europa, Azië, Latijns-Amerika, Centraal en Zuid-Afrika een 'dynamische verblijfsstatuut'. Met andere woorden vonden we dynamische en statische verblijfsstatuten bij zowel de 'gevestigde' als de 'nieuwe' volgmigranten.

In wat volgt bespreken we kort onze bevraagde volgmigranten. Hieruit zal de diversiteit van de volgmigranten blijken naar origine, maar ook naar migratiemotieven en -trajecten.

1.2 Migratiemotieven van respondenten uit 'gevestigde' migrantengemeenschappen

1.2.1 Statisch verblijfsstatuut en etnisch homogene huwelijkspartner

De optie om met iemand uit de eigen Marokkaanse of Turkse gemeenschap te huwen wordt vaak afgewezen omdat de jongeren van de tweede generatie een 'slechte naam' hebben. In de Marokkaanse en Turkse gemeenschap in Vlaanderen leeft de idee dat vele jongens op het verkeerde pad en meisjes vaak te vrijgevochten zijn. Huwelijken met een Vlaamse partner worden voor jongens als eerder problematisch beschouwd en voor meisjes zijn ze nagenoeg een taboe, zelfs indien de partner zich 'bekeert' en officieel moslim wordt. Jongeren die in Marokko of Turkije zijn opgegroeid, genieten dan ook de voorkeur als huwelijkspartners omdat men veronderstelt dat zij 'braver' en 'traditioneler' zijn. Het is immers een gekend fenomeen dat migrantengemeenschappen verwoede pogingen ondernemen om wat zij als hun 'authentieke cultuur' ervaren, te consolideren in het gastland (Timmerman et al., 2000).

De nieuwkomer komt vaak terecht in een sterk uitgebouwde familiaal netwerk waarmee deze meestal reeds bekend is wegens voorafgaandelijk bestaande contacten tussen de families. Alvorens het afsluiten van het huwelijk werden er afspraken gemaakt in verband met de positie en de verwachtingen die beide partners ten aanzien van elkaar hebben. De meeste nieuwkomers hebben met andere woorden al een zeker idee waar ze terecht zullen komen en wat van hen verwacht wordt. Dit beeld blijkt na een tijdje niet altijd te kloppen. Het gevaar bestaat dat de

Marokkaanse en Turkse nieuwkomers en hun partners met tegengestelde verwachtingen kampen en dat deze verschillende verwachtingen soms botsen met de realiteit. De nieuwkomers komen in België toe met een vertekend geïdealiseerd beeld van onze samenleving. Inwijkelingen hopen op welvaart, vrijheid en emancipatie. De Belgische bruidegom hoopt op een 'goede' huisvrouw en probeert op deze wijze een stuk van de verloren 'authentieke cultuur' te consolideren. De Belgische bruid hoopt op een ijverige en geëmancipeerde man. De nieuwkomer man kan zeker de eerste maanden, zolang hij niet taal- en maatschappijvaardig is, zijn traditionele rol van kostwinner niet inlossen. Hierdoor kan bij de Belgische vrouw een rolinversie ontstaan waarbij de Belgische vrouw de rol van huisvrouw én kostwinner opneemt (Timmerman et al., 2000).

De omvang van de bruidschat is afhankelijk van al of niet bestaande contacten tussen beide families en afhankelijk of de bruid of de bruidegom nieuwkomer is. In geval de bruid nieuwkomer is en beide families kennis of verwanten zijn, dan zal de bruidschat die de bruidegom of zijn familie moet betalen eerder een symbolische omvang hebben. Indien echter beide families relatief onbekenden zijn voor elkaar en de bruidegom nieuwkomer is, zal de bruidschat aanzienlijk hoger liggen. De allochtone bruid dekt zich op deze manier in voor het risico dat ze neemt. Misschien is haar partner immers voornamelijk geïnteresseerd in de verblijfsvergunning en in mindere mate in een duurzaam samenlevingsverband (Timmerman et al., 2000).

Voor de 'gevestigde' huwelijksmigranten ligt de klemtoon van de migratiekosten veeleer op schulden die men maakt eigen aan het sluiten van een huwelijk (bijvoorbeeld bruidsprijs, huwelijksfeest, uitzet, ...).

De bruidschat, maar ook het huwelijksfeest (soms zowel in het herkomstland als in België) en andere gelieerde kosten aan een huwelijk en samenwonen zoals een inboedel, het huren van een huis, enz. zullen in sterke mate de arbeidswens van voornamelijk de bruidegom bepalen. Deze arbeidswens kan ten koste gaan van het volgen van Nederlands, beroepsopleidingen of hoger onderwijs.

We hebben een zevental respondenten gesproken die onmiddellijk van Marokko of Turkije naar België kwamen in het kader van een huwelijk. Hiervan zijn er vier Marokkaanse mannelijke volgmigranten, twee Turkse mannen en één Turkse vrouw. Deze onevenwichtige sekseverdeling heeft wellicht onder meer te maken met de rekruteringskanalen van onze respondenten die nagenoeg altijd met tewerkstelling gelieerd zijn. We weten uit voorafgaandelijk onderzoek (Timmerman et al., 2000) dat het professioneel perspectief van vrouwelijke Marokkaanse en Turkse volgmigranten eerste zicht) minder uitgesproken is dan van de vrouwelijke volgmigranten die huwen met een autochtoon.

Opvallend bij deze groep van Marokkaanse en Turkse volgmigranten is de bevestiging van stereotype beelden van processen van huwelijksvorming. Het betreft meestal een 'gearrangeerd' huwelijk waarbij beide partners elkaar op voorhand (vaag) kennen.

1.2.2 Statisch verblijfsstatuut en etnisch heterogene huwelijkspartner

Slechts enkele van onze respondenten vielen in deze categorie.

De gevestigde volgmigranten die we zien, huwen met vrouwelijke autochtone meisjes, leerden hun vrouwen in België kennen of in hun herkomstland. De beide mannen kenden de 'Europese context' al min of meer van voorafgaandelijke verblijven als toerist op familiebezoek.

Respondent R15 is een Marokkaanse man van 35 jaar die zijn vrouw leerde kennen toen hij in België zijn moeder en broer kwam bezoeken. Hij verhuisde in 2001 naar België om alleen met zijn vrouw te gaan wonen.

Een andere respondent (R1) leerde in Marokko zijn huidige vrouw kennen. Ze hielden contact en besloten na een tijdje te trouwen.

R: Ik ben naar Europa gekomen toen ik nog jong was, eerste keer toen ik nog drie jaar was, en een keer toen ik tien jaar was, maar gewoon voor een korte periode van drie maanden. Ik kwam met mijn ouders en mijn broers op bezoek, want hier hebben we veel familie. In België, Duitsland, Nederland, Frankrijk, als je familie overal heeft, moet je zowat overal gaan.

I: Op zich is dat misschien niet onbelangrijk geweest dat u al wat contact had hier, ten eerste, en dat u een beetje de Europese context kende.

R: Ja. Het was belangrijk omdat, toen ik de eerste keer naar hier kwam, ging ik gewoon naar de familie. (R1, M, Marokko, 31 jaar, 2000)

1.2.3 Dynamisch verblijfsstatuut en etnisch homogene huwelijkspartner

Een aantal van onze respondenten trouwden pas na een tijdje met een allochtoon van dezelfde origine die ze hier leerden kennen. Het gaat hier steeds over mannen die hun tijdelijk verblijfsrecht weten te bestendigen. Wellicht zijn dit niet toevallig uitsluitend mannen. Marokkaanse en Turkse vrouwelijke volgmigranten migreren slechts indien hun verblijf gegarandeerd is door een huwelijk dat aan hun komst voorafgaat. Actief een mogelijke echtgenoot zoeken in het buitenland past (voorlopig) niet binnen het gangbaar rollenpatroon.⁴¹

Respondent R27 kwam vier jaar geleden van Marokko naar België met een toeristenvisum. Zelf had hij een kandidaatsdiploma Spaanse literatuur aan een Marokkaanse universiteit. Hij ging zich inschrijven aan de ULB als student maar daar vertelde men hem dat hij terug naar Marokko moest om een studentenvisum aan te vragen. Uit vrees om niet meer terug te geraken naar België bleef hij een tweetal jaren in de clandestiniteit om daarna met een Marokkaanse allochtone vrouw te huwen.

⁴¹ Er zijn in Turkije, maar vooral in Marokko een aantal factoren - zoals verstedelijking, economische onderontwikkeling, migratie, veranderende normen en waarden - die invloed uitoefenen op de huwelijksmarkt, waardoor een veranderde huwelijks- en relatiedynamiek is ontstaan ten opzichte van de vorige generaties. Deze verandering stelt men zowel in de stad als op het platteland vast. Meisjes worden meer actief in de keuze van hun partner, in de hoop zo hun huwelijkskansen te vergroten (Timmerman et al., 2000).

Respondent R24 is een Marokkaanse man die in 2000 met een toeristenvisum naar België kwam om daarna hier een vrouw te zoeken. Hij is in regel getrouwd met een Marokkaanse allochtone vrouw maar ondervindt momenteel problemen met zijn verblijfsvergunning omdat er een geen afdoend bewijs is van ('langdurige') samenwoning.

Respondent R10 is een Marokkaan van 37 jaar die in 1993 in België toekwam als student. Hij studeerde in Marokko twee jaar fysica en chemie. In België studeerde hij eerst één jaar voor opticien om vervolgens één jaar en half informatica te studeren. Hij trouwde in 1995 met een Marokkaanse allochtone vrouw. Hij scheidde van haar en momenteel is hij getrouwd met een Marokkaanse vrouw die wacht op verblijfsdocumenten.

De migratiemotieven verschilden licht met de migratiemotieven van de Marokkaanse en Turkse volgmigranten die alvorens te migreren, trouwden. Ze beklemtoonden minder de 'pull'-factor (bijvoorbeeld geschikte huwelijkskandidaat) van migratie maar eerder de 'push'-factor (socio-economisch).

Bij wijze van voorbeeld, een Marokkaanse respondent die in Marokko twee jaar fysica en chemie studeerde aan de universiteit, onderbrak zijn studies om zich in Brussel in te schrijven in de richting 'optiek'. Hij vertelde over zijn beslissing om in het buitenland te gaan studeren.

R: Veel mensen met wie ik heb gestudeerd in Marokko, komen naar hier in Europa. Ik ken ook mensen die nog in Marokko zijn, geen toekomst, geen werk en wachten tot de situatie verbetert. De minderheid wil in Marokko blijven, bijna allemaal komen ze naar Europa. Als iemand een diploma heeft van een universiteit, dan is er geen toekomst, want geen zekerheid om te werken. Daarom die mensen beslissen om hier te studeren, misschien wordt de situatie dan beter voor hen. (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

De migratiemotieven waren duidelijk en gemeenschappelijk voor nagenoeg de meeste (Marokkaanse) respondenten. De inzet van de middelen om het doel te bereiken blijken gediversifieerd, maar nieuwe succesrijke migratiepaden worden snel gemeenzaam. Zo ging een broer in Spanje werken als bouwvakker, wat een nonkel van hem al voordeed. Hijzelf volgde het spoor van een vriend.

I: En heeft u zelf vrienden of kennissen die zelf ook in het buitenland zijn gaan studeren?

R: Ja. Ik heb een vriend, die kwam in 1992 hier optiek studeren. Hij werkt in Brussel in optiek. (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

1.2.4 Dynamisch verblijfsstatuut en etnisch heterogene huwelijkspartner

Turkse volgmigranten die eerst een studentenvisum hadden, hebben we niet bevraagd en zijn wellicht omwille van het ontbreken van Franse of Engelse talenkennis eerder schaars. Voornamelijk Marokkaanse respondenten kwamen als student naar België om nadien met een autochtone vrouw te trouwen. Een huwelijk dat na een aantal jaren spaak liep, om vervolgens te huwen met een vrouw uit het herkomstland. Zij hebben natuurlijk de meerderheid van hun levensjaren in

Marokko gewoond. Bijgevolg is de affiniteit met het herkomstland in het algemeen veel sterker dan bij de Marokkaanse allochtonen. De keuze van een partner uit het herkomstland ligt voor hen dan ook voor de hand. Juridisch is er geen probleem als de nieuwkomer de Belgische nationaliteit aanvroeg, omdat de 'anti-cascaderegeling' niet geldt voor Marokkaanse (en Turkse) volgmigranten.⁴² Door bilaterale verdragen hebben ze een soepelere regeling kunnen bekomen.

Respondent R22 was een Marokkaan van 26 jaar. Hij kwam naar België met een studentervisum. Hij vervulde zijn studies niet en trouwde na een jaar of drie jaar met een autochtone, Belgische vrouw van wie hij scheidde na drie jaar huwelijk. Recent hertrouwde hij met een Marokkaanse nieuwkomer.

1.2.5 Gezinshereniging

Heel de groep van gezinsherenigers behoorde niet voluit tot de doelgroep, diegenen op beroepsactieve leeftijd wel. De respondenten die via gezinshereniging naar België kwamen, deden dit reeds toen ze meerderjarig waren zodat ze niet meer in het regulier onderwijs stapten en actief werk zochten.

Twee respondenten vielen binnen deze categorie. Namelijk, respondent R26, een Marokkaanse jongen van 20 jaar wiens beiden ouders in België woonden en respondent R25, een Marokkaanse jongen van 25 jaar. Zijn moeder scheidde in Marokko van zijn vader om vervolgens te hertrouwen met een Marokkaanse man die in België woonde. Zijn moeder volgde haar man naar België. In 2004 vervoegde de respondent, in het kader van gezinshereniging, zijn moeder en stiefvader.

1.3 Migratiemotieven van respondenten uit 'nieuwe' migrantengemeenschappen

1.3.1 Statisch verblijfsstatuut en etnisch homogene huwelijkspartner

Geen enkele respondent viel binnen deze categorie.

1.3.2 Statisch verblijfsstatuut en etnisch heterogene huwelijkspartner

Binnen deze categorie viel slechts één respondent. Namelijk, respondent (R2) die haar man leerde kennen via internet. Ze werkte in Oekraïne als technisch tekenaar tot ze haar job verloor wegens een algemene economische recessie. Daarna probeerde ze aan de kost te komen als marktkramer. In 1986 scheidde ze van haar man. Via internet leerde ze haar huidige man, die vrachtwagenchauffeur was, kennen. Ze woonden samen in de Brusselse rand.

⁴² Cascade regeling: Indien een volgmigrant met een EU-, EER- of Belgische nationaliteit uit de echt scheidt, heeft een nieuwe echtgenoot opnieuw recht op gezinshereniging, indien deze volgmigrant een andere nationaliteit heeft dan de EU- of EER-onderdaan dan vervalt dit recht op gezinshereniging ('cascaderegeling') (Foblets et al., 1997).

R (tolk): Via internet heeft ze kennis gemaakt met een Belg. Zij hebben elkaar vier keer ontmoet. En daarna is ze naar hier gekomen. Dus hij heeft haar uitgenodigd. En op 30 januari van het jaar 2004, zij hebben huwelijk gehad.

I: hij is alleenstaande zonder kinderen?

R (tolk): Haar man is gescheiden en heeft drie kinderen. (R2, V, Oekraïne, 59 jaar, 2004)

1.3.3 Dynamisch verblijfsstatuut en etnisch homogene huwelijkspartner

Binnen deze categorie viel slechts één respondent, namelijk respondent R19, een Kroatische vrouw van 43 jaar met een universitair diploma van agogiek. Ze werkte zeven jaar op de sociale dienst van een kleine stad. Tijdens de oorlog ging ze clandestien werken als huishoudpersoneel in Duitsland. Na de oorlog keerde ze terug naar Kroatië, maar vond daar heel moeilijk werk. Ze kwam in 2000 als clandestien huishoudpersoneel werken in België. Tijdens deze periode leerde ze haar huidige Kroatische man kennen die een permanent verblijfsrecht had verworven als erkend vluchteling. Vervolgens trouwde ze met hem.

1.3.4 Dynamisch verblijfsstatuut en etnisch heterogene huwelijkspartner

Een aantal respondenten dat huwde met een Belgische autochtoon leerde elkaar in België kennen. Deze respondenten hadden geen wettig of slechts een tijdelijke verblijfsstatuut alvorens hun verblijf te consolideren door een huwelijk. Een minderheid van deze volgmigranten waren gewezen kandidaat-vluchtelingen met dezelfde migratiemotieven dan de kandidaat-vluchtelingen.

Onze respondent R3 kwam vanuit Iran met een vals studentenvisum naar België. In België vroeg hij asiel aan wegens vervolging door de Iraanse overheid (beschuldiging van spionage). Tijdens zijn asielpcedure leerde hij een Belgisch meisje kennen dat later zijn vrouw werd. Na verloop van tijd kan met andere woorden het vestigingsmotief verschillen van het oorspronkelijke migratiemotief.

R: Ik had in 2002 al een vriendin. Ik had een Belgische leren kennen. Eigenlijk als ik haar niet had leren kennen, dan was ik al terug in Iran. Al toen ik in de asielpcedure zat, was ik van plan om terug te gaan naar Iran. En zij heeft mij tegengehouden om in België te blijven wonen. En wij zien elkaar graag en wij kunnen helemaal opnieuw beginnen. En ik ben gelukkig zo geworden. En ik ben heel blij dat ik die beslissing heb genomen. (R3, M, Iran, 25 jaar, 2000)

De meerderheid van deze volgmigranten kwamen met een tijdelijk visum (studenten of toeristenvisum) en/of verbleven illegaal. De migratiemotieven van deze groep van volgmigranten die afkomstig zijn uit bijvoorbeeld Ivoorkust, Servië-Montenegro, Nigeria, Kongo, Senegal, vinden hun oorsprong in instabiele politieke situatie, in de nasleep van levensbedreigende situaties en zijn meestal duidelijk gelieerd met de slechte socio-economische situatie van het herkomstland. De reden van vertrek van de (hoog)geschoolden en laaggeschoolden zijn op voorhand duidelijk. Men denkt de levensomstandigheden te verbeteren door te migreren.

Respondent R4 was 32 jaar en werkte vier jaar als mecanicien in Senegal. Zijn broer verbleef reeds legaal in Nederland. Hij reisde in 2002 met een toeristenvisum mee met de 'crew' van een muziekgroep. Hier leerde hij een meisje kennen die later zijn vrouw werd.

R: Je n'ai pas de diplôme. J'ai appris mécanique. Je me suis dit: je vais apprendre mécanique, comme ça j'ai quelque chose pour ma vie. J'ai fais le mécanique quatre ans. Dans un garage au Sénégal. C'était un spécialiste en marque japonaise. Mais je suis resté là-bas pendant quatre ans. Mais la mécanique au Sénégal, ça ne marche pas toujours. J'ai fait tout. J'ai fait du commerce, j'ai fait tout mais ça n'allait pas. Et puis, parce que j'avais un peu de confiance et le nouveau gouvernement ... parce qu'il a promis beaucoup de choses. Mais c'était pire pour les gens. J'ai dit: je vais essayer à sortir encore pour gagner ma vie. Je suis sorti. Parce que vraiment, j'étais décidé. J'avais beaucoup de contacts en Italie. J'ai dit: je vais essayer de partir en Italie. Mais j'ai dit: je vais d'abord appeler les gens qui m'ont donné l'adresse. J'ai appelé tout le monde. Chaque personne que j'appelle dit: non, c'est un peu difficile, ce n'est pas possible. J'ai demandé à mon frère: est-ce que c'est possible. Quand j'ai reçu mon visa, je suis allé en Hollande. (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)

Respondent R5 was 31 jaar en studeerde TEW in Servië. Hij had hier reeds op voorhand familie wonen die hij met een toeristenvisum kwam bezoeken. Vervolgens kon hij beginnen te werken als bediende-verkoper met een arbeidskaart B. Hij leerde hier zijn huidige verloofde kennen.

R: In 2000 was ik afgestudeerd in Servië. Dat was een studie die het beste te vergelijken is met Toegepaste Economische Wetenschappen denk ik.

I: Ja en dan ben je gaan werk zoeken?

R: Ik heb dan op voorhand al beslist van zie ik doe dat niet, want ik heb dan eigenlijk al 20 jaar van mijn leven geïnvesteerd in opleiding en ik zie het absoluut niet zitten om voor 250 Euro per maand te gaan werken. Dus ik heb dan op voorhand gezegd oké, ik ken een aantal mensen, ik heb hier (in België) toch een nonkel die toch een begin kan vormen, ik ga dat wel zo proberen dan. (R5, M, Servië, 32 jaar, 2001)

Respondent R6 was in Ivoorkust geboren. Met een diploma van laborant werkte hij een tijdje als commercieel medisch afgevaardigde. In 1997 kwam hij met een toeristenvisum naar België zonder terug te keren. Hij werkte een tijdje in Parijs om vervolgens te huwen met een autochtone, Belgische vrouw, waardoor hij naar Vlaanderen verhuisde. Momenteel zijn ze gescheiden.

R: Ik had geen concreet werk. Dat is normaal hè, als het systeem niet stabiel is. Niemand wil investeren in het land. Ik ken ook veel mensen voor mijn promotie die gedaan met de studie hebben, hebben ook geen werk. Eén jaar, twee jaar, drie jaar, vier jaar ... niets. Met een maîtrise of een doctoraat en dan niks doen. Begrijp je? Ik zei oké, ik heb juist gewerkt een aantal jaar, ik heb ook een beetje geld gespaard. Oké, ik moet kiezen. Ik blijf, ik heb een beetje geld, maar als er geen geld meer is, wat dan? Ik probeerde halftijds misschien ander werk te zoeken en andere tijd denken over mijn toekomst, over het vertrek, de reis.

I: Dus de meeste van uw vrienden droomden of dachten om naar ...

R: Bijna iedereen, ja. Als je een beetje geld hebt voor de reis. (R6, M, Ivoorkust, 38 jaar, 1997)

Zoals reeds eerder gezegd was de bevroegde groep van nieuwkomers die huwden met een autochtoon een zeer heterogene groep. In tegenstelling tot de nieuwkomers van 'gevestigde' migrantengemeenschappen zijn er ook een heleboel vrouwelijke volgmigranten geïnterviewd. Deze vrouwen waren meestal afkomstig uit 'niet-(homogeen) islamitische landen', zoals Oekraïne, Nigeria, Ivoorkust.

De reden van vertrek van de (hoog)geschoolden en laaggeschoolden vrouwen waren deels gelijklopend als de migratiemotieven van de mannen: men dacht de levensomstandigheden te verbeteren door te migreren.

Bijvoorbeeld Respondent R7 was een Nigeriaanse van 29 jaar. In 1999 vroeg ze asiel aan in Frankrijk. In 2000 leerde ze een Belgische man kennen met wie ze trouwde. Ze vertelde over haar migratiemotief:

R: Nigeria is a rich country, yes, but the government keeps all the money if you are nobody. We are from a poor family. No opportunity to do what you want to do or to become what you want to become. If you have the opportunity, you want to go to Europe. But you never know how difficult it really is. You never know what will become once you are here. But you just want to go, because some of our families are out of the country already. Like my uncle, he has moved to America. I was little when he left. But he had the opportunity to work in a big company. So not Belgium in particular, just abroad, you have more chance to work here. (R7, V, Nigeria, 30 jaar, 2001)

Bij deze vrouwen verschilden soms het migratiemotief (socio-economisch) en het vestigingsmotief (huwelijk). Het arrangeren van een huwelijk was geen exclusief gegeven voor Marokkaanse of Turkse huwelijken. Alleen gebeurde dit bij deze respondenten niet door de ouders, maar de huwelijksbemiddeling verliep via kennissen en vrienden. Dit was zo bij respondent R8. Ze kwam met een toeristenvisum vanuit Nigeria naar Duitsland. Na enkele maanden kwam ze naar België en vroeg ze asiel aan. Na verloop van tijd was ze uitgeprocedeerd en verbleef ze zonder verblijfsvergunning in België. Ze trouwde na een tijdje met een Belgische man van wie ze, na een drietal jaren, gescheiden was.

R: In D. dat is een café met allemaal vreemdelingen, heb ik iemand leren kennen, en die zei 'trouw met mij'. Ik kan niet trouwen, ik ben te jong om te trouwen. Ik vind deze trouw niet mijn objectief.

I: Hij was wel de mogelijkheid om uit de illegaliteit ...

R: Hij was te oud; (lacht) 52 jaar (lacht). En in '97, ik had een Afrikaanse vriendin; zij is getrouwd met een Belgische man van Limburg. En zij woont in Limburg, maar ze komt wel naar Antwerpen om mij te bezoeken. En de eerste keer toen ik naar daar ging, zag ik de broer van de man van dat meisje, haar schoonbroer. En hij heeft gevraagd aan dat meisje mij als vriendin te nemen. Ik heb ja gezegd, hij is nog jong. Hij was 37 en ik 26. En zo ben ik getrouwd in Nigeria. (R8, V, Nigeria, 32 jaar, 1995)

Een ander voorbeeld was respondent R9, zij werkte tien jaar als arts in de Ivoorkust. Ze kwam in 1999 toe in België met een studentenvisum om een

masteropleiding in de gezondheidszorg te volgen. Ze leerde vervolgens hier haar huidige man kennen waarmee ze in 2001 trouwde.

R: Met mijn diploma heb ik in Afrika gewerkt.

I: En u had goed werk?

R: Ja.

I: Heeft u een beetje spijt?

R: Neen. Spijt, ik heb geen werk. Maar ik heb mijn man en ... comment on appelle ça ... un équilibre. Eenzaam zijn, dat is niet goed voor een vrouw. Ik wil graag met mijn man blijven. Maar ik hoop goed werk te vinden. In het land van mijn man. Dat is mijn droom. (R9, V, Ivoorkust, 45 jaar, 1999)

Soms was het migratiemotief en het vestigingsmotief hetzelfde (huwelijk). Bijvoorbeeld, respondent R13 had haar hogere studies nagenoeg afgerond in Oekraïne en kwam tijdens de vakantiemaanden haar nonkel in Brussel bezoeken met een toeristenvisum. Ze leerde de laatste dag van haar verblijf haar huidige man kennen. Ze keerde terug naar Oekraïne, maar hielden contact. Ze kwam op korte tijd nog tweemaal terug naar België met een toeristenvisum. Ze besloten te trouwen.

1.3.5 Gezinshereniging

Heel de groep van gezinsherenigers behoorde niet voluit tot de doelgroep, diegene op beroepsactieve leeftijd wel. De respondenten die via gezinshereniging naar België kwamen, deden dit reeds toen ze meerderjarig waren zodat ze niet meer in het regulier onderwijs stapten en actief werk zochten.

Nieuwe vormen van gezinshereniging geven mee vorm aan het gewijzigde profiel van de volgmigranten.

Twee respondenten, die noch Marokkaan of Turk zijn, waren via de procedure van gezinshereniging het land binnengekomen. Namelijk, respondent R29 een Ghanees van 22 jaar die in 2003 naar België kwam in het kader van gezinshereniging. Dit was mogelijk gezien zijn moeder reeds geruime tijd met een autochtone Belg samenwoonde. Respondent R17 was een Ghanees vrouw van 22 jaar die sinds 2000 in België verbleef. Haar vader woonde hier reeds méér dan tien jaar. Relatief snel na haar aankomst huwde ze met een Ghanees en kreeg ze een kind.

Twee andere respondenten kwamen reeds in de analyse van de (kandidaat-)vluchtelingen aan bod. De twee gebroeders uit Kosovo kwamen in 1999 met een toeristenvisum toe. Hun moeder verbleef reeds een aantal jaren in België en had de Belgische nationaliteit verkregen. Een advocaat raadde hen aan om de asielprocedure te starten. Na een aantal jaren waren ze nagenoeg uitgeprocedeerd en via een eenvoudige procedure van 'gezinshereniging' verwierven ze snel een permanente verblijfsvergunning.

1.4 'Keuze' van woonplaats

We bespreken heel kort de huisvestings situatie van de volgmigranten en koppelen hieraan de problematiek van 'sociale controle' en 'sociale isolatie'.

1.4.1 Een eigen huis of 'extended family'

De huisvesting voor volgmigranten leek in het algemeen zowel naar toegankelijkheid van de huisvestingsmarkt als naar woonkwaliteit minder problematisch dan bijvoorbeeld voor sommige bevraagde asielzoekers.

Volgmigranten die huwden met een autochtoon ('heterogeen' huwelijkstype) gingen direct afzonderlijk wonen. Marokkaanse en Turkse volgmigranten ('homogeen' huwelijkstype) gaan vaak voor korte tot lange tijd inwonen bij de schoonfamilie om vervolgens een woning te huren of te kopen.

I: En dan toen je hier toekwam, kon je dan alleen gaan wonen, of ben je eerst, heb je eerst bij je schoonfamilie gewoond?

R: Eerst bij de schoonfamilie.

I: Dus om een huis te zoeken dat was geen probleem hé.

R: Geen probleem. Mijn schoonouders hadden een groot huis, dat was geen probleem.

I: En hoe lang heb je ongeveer bij de schoonfamilie gewoond?

R: Ongeveer tien maanden, één jaar. (R11, M, Turkije, 26 jaar, 2002)

1.4.2 Sociale controle en sociale isolatie van vrouwelijke volgmigranten

Klachten over sociale controle situeerden zich voornamelijk bij de Turkse vrouwelijke respondent die in zogenaamde 'concentratiebuurten' van Marokkanen en Turken terecht kwam.

Bij wijze van voorbeeld bespreken we deze case van naderbij. Respondent R12 was een Turkse vrouw die sinds 1992 in België verbleef. Ze huwde met een Turks allochtoon familielid. Snel na haar aankomst kreeg ze drie kinderen. Als een 'extended family' woonden ze samen met de schoonouders van haar man. Wegens de, naar eigen zeggen, grote sociale controle van de buurt en schoonfamilie wenste ze graag te verhuizen naar een niet-concentratiebuurt in de Antwerpse stadtrand. Deze verhuis kaderde binnen een ruimer emancipatieproject. Eens de kinderen naar school, wou ze gaan werken, wat ze momenteel ook doet. Ze leerde met de auto rijden en ging naar de Nederlandse les.

R: Wanneer E. is geboren, het laatste kind, had ik het helemaal niet goed thuis alleen. Mijn man werkt veertien, vijftien uur per dag. Hij is bijna nooit thuis.

I: Dus u had zoiets van: ik wil ook buiten komen en ik wil mij nuttig maken.

R: Voilà. Ik heb met mijn man een serieuze discussie gehad. Ik heb gezegd: het is zo of ik ben weg. Ik ben niet blij, ik ben niet gelukkig zo. Ik wil die sjaal uitdoen.

I: Hoe was de reactie van uw kennissen, uw burens daarop, dat u geen sjaal meer droeg?

R: *Dat was een probleem. Allez, bij ons geen sjaal, dat was geen probleem. Maar als je een sjaal hebt gedragen en daarna doe je het af, dat is niet goed. Nu ik heb bijna geen vriendin. Ik heb bijna niks contacten met de burenen. Ik ben niet meer een goede vrouw. Zij kijken niet goed naar mij. Maar wij gaan verhuizen naar Brasschaat.* (R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

De meeste mannelijke volgmigranten die al of niet huwden met een autochtone vrouw hadden geen enkel probleem met sociale isolatie of sociale controle.

I: *Mais vous n'êtes pas vraiment isolé?*

R: *Non, non. Moi je suis même bien encadré. J'ai de bons contacts avec mes beaux-parents. Ils sont très, très gentils. Et très ouverts. J'ai des contacts avec des gens d'ici, à Halle. Même s'il y a quelque chose, on va me dire: oh, tu vas aller ici, on va aller ensemble.* (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)

Uit onze interviews bleek dat langs de andere kant er wel een gevaar bestond van sociale isolatie van vrouwelijke volgmigranten die huwden met een autochtone man. De sociale isolatie van de vrouwelijk Marokkaanse en Turkse volgmigranten was relatief in de zin dat het eerder een segregatie was binnen het 'eigen milieu'. De kans op een absolute isolatie van de vrouwelijke nieuwkomer situeerde zich bij 'nieuwe' vormen van vrouwelijke huwelijksmigratie. Zeker wanneer deze vrouw zich bij haar man vestigde buiten een grootstedelijke context was het gevaar op sociaal isolement aanwezig.

Een vrouwelijke respondent afkomstig uit Oekraïne vertelde over enerzijds het isolement waar ze in verzeilde door enerzijds de beperkt sociale contacten van haar man en anderzijds de vooroordelen waar ze mee geconfronteerd werd als 'importpartner'.

R: *Ik heb geen mensen die bij mij thuis komen om te babbelen. Ik heb alleen mijn man. Maar mijn man heeft ook geen vrienden bijvoorbeeld. Geen Belgen die thuis komen een pintje drinken of zoiets. De eerste maanden waren geweldig. Alles was nieuw. Er waren geen problemen. Er was geen ruzie. Ik heb geen ruzie omdat ik niemand ken. Ik heb niet zoveel contact met Russische mensen. Ik heb tot nu alleen maar één vriendin, dat is alles. Omdat bij de mensen, de eerste vraag als ik zeg dat ik getrouwd ben met een Belg: is dat voor uw documenten? Had je hier geen asiel? Of was jij hier illegaal? Ben jij alleen met een Belg getrouwd om hier te kunnen blijven? Het is altijd hetzelfde verhaal. En de tweede vraag is altijd: hoe oud is hij? Is hij 50 jaar? Zij denken altijd dat hij een oude van 50 jaar en ik ben jong en dat ik ben getrouwd met hem en dat hij zal dood gaan en dat ik zijn geld zal krijgen. En de derde vraag die ze altijd stellen: is hij gierig of moet je altijd geld aan hem vragen? Dat vind ik verschrikkelijk. Met mensen die zulke vragen stellen, daar wil ik geen contact mee.* (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Het volgen van Nederlandse taalopleiding was belangrijk om dit isolement te doorbreken.

1.5 Besluit

Uit de bespreking van de bevroegde volgmigranten blijkt de diversiteit van de volgmigranten naar origine, maar ook naar migratiemotieven en -trajecten. Een bespreking van een aantal bevroegde volgmigranten geeft inzage in het dynamisch gegeven van de verblijfsstatuten. Deze dynamieken kunnen gekaderd worden binnen diverse types huwelijksvormingen.

Net zoals de Marokkaanse en Turkse respondenten niet allemaal behoorden tot de 'statische' volgmigranten, zo waren niet alleen de respondenten vanuit Oost-Europa, Azië, Latijns-Amerika, Centraal en Zuid-Afrika de 'dynamische volgmigranten'. Met andere woorden vonden we dynamische en statische migratie-trajecten bij zowel de 'gevestigde' als de 'nieuwe' volgmigranten.

De diversiteit van nieuwkomers die huwen met een autochtone, Belgische man of vrouw is veel groter in vergelijking met de nieuwkomers die huwen met een allochtoon van eigen origine; dit zowel naar herkomst van de nieuwkomer, de leeftijd, de wijze waarop de partners elkaar leren kennen, enz.

De hypothese waarvan we vertrekken, is dat zowel de dynamieken in het verblijfsstatuut als de types huwelijksvorming hun belang en weerslag hebben voor het maatschappelijk functioneren van de respondenten. Dit onderscheid zal met andere woorden regelmatig terugkeren in de analyses van het interviewmateriaal.

Op basis van onze interviews kunnen we aan deze typologie bepaalde kenmerken koppelen. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

1. 'gevestigde' nieuwkomers (Marokkanen en Turken):
 - 1a. statisch → homogeen: kwantitatief de grootste groep, zowel mannen als vrouwen, huwden nagenoeg uitsluitend met allochtonen van eigen origine, voornamelijk laaggeschoold of onderbroken onderwijstraject, problematiek van sociale controle;
 - 1b. dynamisch → homogeen + heterogeen: uitsluitend mannen, huwen met autochtonen en met allochtone vrouwen van eigen origine, ook (hoog)geschoold, problematiek van schijnhuwelijken, kwantitatief minder omvattend;
2. 'nieuwe' nieuwkomers:
 - 2a. statisch → heterogeen: voornamelijk vrouwen die huwden met autochtone mannen, diverse scholingsgraad, problematiek van sociale isolatie;
 - 2b. dynamisch → heterogeen: zowel mannen als vrouwen die huwden met autochtonen, diverse scholingsgraad, problematiek van schijnhuwelijken.

2. Primair en secundair traject

In wat volgt bespreken we de rol van het onthaalbureau en het belang van de cursus Maatschappelijke Oriëntatie (MO), de ervaring met diverse vormen van NT2-onderwijs en beroepsopleidingen (waar volgt men les, wanneer en waarom).

Het betreft hier géén evaluatie van het vernieuwd inburgeringsbeleid zoals dit vorm kreeg door het decreet van 28 februari 2003 gezien het merendeel van onze respondenten het primair of secundair traject reeds voordien afgerond hebben.

2.1 Onthaalbureau: instapmomenten en -drempels

We zien een onderscheid in toegangsdrempels en instapmomenten binnen de groep van bevraagde volgmigranten volgens de diverse huwelijksstypes en volgens geslacht.

2.1.1 Statisch verblijfsstatuut en etnisch homogene huwelijkspartner

Vanuit bestaande literatuur weten we dat nieuwkomers uit de 'gevestigde' gemeenschappen minder snel behoefte hebben aan een onthaalprogramma (Sarens & Pang, 2002). Zij willen eerst hun nieuwe situatie (in de privé-sfeer) onder controle krijgen: wennen aan het huwelijksleven, de familie en vrienden van hun partner beter leren kennen, zich situeren in de buurt waar ze terechtgekomen zijn. Hierbij kunnen zij meestal rekenen op de hulp van hun partner die hun de eerste nodige informatie verschaft. Pas later komt de behoefte aan meer structurele inpassing: de taal leren en/of een job vinden. Dit is het moment waarop ze de nood aanvoelen om extern informatie te vergaren.

Sommige respondenten geraakten pas een hele poos na aankomst in aanraking met het onthaalbureau. Meestal gingen de Marokkaanse en Turkse mannen snel werk zoeken. Bij een Turkse respondent kwam de behoefte om een onthaalcursus te volgen pas nadat hij problemen ondervond om binnen de eigen gemeenschap een vaste baan te vinden.

R: Ik had werk en had geen tijd. Ongeveer één jaar later, ik heb geen werk. Geen interesse eerst.

Tolk (vriend van respondent): Meestal als je werkt, denk je van, ik heb geen oriëntatie nodig. Maar dan achteraf ...

I: Was die cursus maatschappelijke oriëntatie daarna nog interessant voor jou? Heb je nog veel bijgeleerd?

R: Ja ja, heel interessant.

I: Dus dat wil zeggen dat je ook niet alle informatie van je familie hebt gekregen? (overleg)

R: De historie van België was interessant. Rechten en plichten.

Tolk: Echt wel de noodzakelijke dingen van de familie gekregen, maar zoals historie en de rechten en plichten van de mensen hier, had hij pas met die cursus. (R11, M, Turkije, 26 jaar, 2002)

2.1.2 Dynamisch verblijfsstatuut

Zoals reeds eerder vermeld, kregen een aantal respondenten een permanent verblijfsstatuut vanuit een tijdelijk verblijfsstatuut als student, toerist of vanuit clandestiniteit.

Bij deze groep van ‘dynamische volgmigranten’ is van een primair (en een secundair) traject nagenoeg geen sprake! Zij passeerden niet via de onthaalbureaus eens ze een permanent verblijfsstatuut kregen (niettegenstaande ze dan wel tot de doelgroep van de onthaalbureaus behoorden), soms omdat men eenvoudigweg niet op de hoogte was van het bestaan ervan.

I: Kent u dat een onthaalbureau?

R: Onthaal? Ik weet dat niet.

I: In Antwerpen noemt dat Pina.

R: Pina? Ik heb nooit gehoord.

I: Nee, maar dat is een onthaalbureau voor nieuwkomers, u verstaat dat ‘nouveau arrivés’. Dat is voor Nederlands onder andere, dat is ook voor maatschappelijke oriëntatie, voor een beetje over België te leren: politiek, de economie, het verenigingsleven en zo verder. Ook uw administratie, banken, verzekeringen, postkantoren, openbaar vervoer, enz. U heeft daar nog nooit van gehoord?

R: Nee, ik dacht het niet nee, nooit. Dat is heel belangrijk.

I: Had dat belangrijk kunnen zijn voor u?

R: Ja, zeer belangrijk ja. (R14, M, Marokko, 28 jaar, 2003)

Zelfs een ‘nieuwkomer’ die vier jaar in Brussel en reeds acht jaar in Mechelen woonde, wist niet wat een onthaalbureau was.

I: Heb jij ooit gehoord van onthaalbureau?

R: Onthaalbureau? Neen.

I: Office d’accueil? Bijvoorbeeld in Mechelen heb je Kompas, in de Sabbestraat. Zegt u dat iets? Ken je dat niet in Mechelen?

R: Neen, neen. Dat is een bureau voor migranten of wat? (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

Deze respondenten waren afhankelijk van het eigen netwerk met betrekking tot informatieverstrekking. Buiten het hoger onderwijs kwam men nagenoeg niet in contact met overheidsinstanties of ‘civil society’.⁴³

⁴³ De bestaande begeleiding van buitenlandse studenten is niet gericht op een langdurig verblijf van de student. Niettegenstaande vestigden bijvoorbeeld een deel van onze respondenten zich permanent in België na het verstrijken van hun studentervisum. We pleiten in dit kader voor nader onderzoek (bijvoorbeeld naar omvang, in- en uitstroom) omdat dit buiten het bestek van dit onderzoek ligt.

2.1.3 Etnisch heterogene huwelijkspartner

We zouden kunnen veronderstellen dat bij de Marokkaanse of Turkse respondenten die huwden met een Marokkaanse of Turkse allochtoon, de kennisoverdracht van de institutionele context wellicht minder omvattend is dan wanneer één van beide partners autochtoon is. Men zou kunnen verwachten dat voornamelijk deze groep het minst nieuwe informatie vergaarde omdat de partner de institutionele context wel beter zal kennen dan bijvoorbeeld allochtone partners. Dit geldt zeker niet voor alle 'importpartners' die huwden met een autochtoon. Zo wisten niet alle autochtone partners van het bestaan van onthaalbureaus.

R: Toen ik mij moest inschrijven bij het gemeentehuis heb ik folders van het onthaalbureau gevonden.

I: Uw vrouw wist niet van het bestaan van een onthaalbureau?

I: Ik ga eerlijk zijn, toen weinig mensen, wisten van het bestaan van een onthaalbureau. Nu niet meer, nu meer mensen weten dat. Mijn vrouw wist toen van niets. (R1, M, Marokko, 31 jaar, 2000)

De familie/partner kon meestal geen antwoord bieden op de specifieke problemen waar nieuwkomers mee geconfronteerd werden. Ook deze respondenten die de cursus MO volgden, waren er zeer tevreden over. Het is dus niet zo dat de cursus MO overbodig bleek. De meeste volgmigranten die ingingen op het onthaal-aanbod waren hier uiterst tevreden over.

R: Ik kwam daar (op het onthaalbureau) en hij heeft tegen mij gezegd: hier is een boek, alles in het Russisch. Over transport, onderwijs, OCMW, werken. Alles kan je hierin vinden. Je krijgt les in het Russisch met alle andere Russische mensen. En daar was een leraar die ook in het Russisch spreekt. Dus dat is één maand integratiecursus. Voor mij was dat echt interessant.

I: Zijn er nog verbeteringen mogelijk aan die cursus?

R: Goh, je vindt er echt de eerste informatie, de nodige informatie. Neen eigenlijk, ik denk die cursus is volledig. Ik vind dat goed gedaan. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

De mannelijk volgmigranten die huwden met een autochtoon wensten snel van start gaan met de onthaalcursus. Net zoals de Marokkaanse en Turkse volgmigranten voelden zij ook de nood aan om snel te gaan werken. Wachtlijsten leidden hierdoor niet tot uitstel maar wel tot annulatie van de 'inburgeringsvraag'.

R: Ils ne sont pas sérieux. Je n'ai pas confiance. Jusqu'à l'an prochain, on va t'appeler pour faire information. Et ça ne va pas pour moi, rester comme ça à la maison à ne rien faire. Non, maintenant je suis arrivé en Belgique, je dois faire quelque chose. Parce que le loyer n'attend pas hè. (R15, M, Marokko, 36 jaar, 2001)

Bij sommige vrouwelijke volgmigranten die huwden met een autochtoon bleek de inburgeringsvraag snel te komen omwille van het sociaal isolement waarin men dreigde te verzeilen.

R: Ik trouwde in november en ik moest twee maanden wachten voor rijksregisternummer, die moet uit Brussel komen. Zij moeten mij registreren dat ik nieuwkomer ben. De eerste maanden waren verschrikkelijk. Hij (haar man) was altijd weg, ik was altijd thuis. Ik wist niet waar is een bakker, ik wist niet hoe en waar waren andere dingen. Ik wist helemaal niks. Ik bleef altijd thuis. Ik had geen vrienden, geen kennissen. De eerste maanden at ik. Ik kookte altijd verschillende recepten vanuit mijn land, want anders had ik niks te doen. Mijn man was heel blij. Steeds verschillende recepten, dat was lekker voor hem. En daarna toen ik een rijksregisternummer heb gekregen na twee maanden in het gemeentehuis, hebben zij mij een brochure gegeven van Pina. Zij hebben gezegd: kijk, dit is een bureau voor nieuwkomers. Je kan naar daar gaan. Er zijn mensen die daar Russisch spreken en andere talen. Zij kunnen je helpen. Zij kunnen je zeggen wat je moet doen. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

De onthaalbureaus (maar ook de taal- en beroepsopleidingsinstanties) speelden een belangrijke rol om naast de bestaande contacten van de echtgeno(o)t(e) een eigen sociaal netwerk uit te bouwen.

R: En de mensen (in het onthaalbureau) waren uit verschillende landen, uit Egypte, India, ... Je leert verschillende gewoontes kennen en voor mij was dat eigenlijk interessant. Een van de zwarte vrouwen was een vriendin van mij. Maar ja, dat was eigenlijk wel interessant. Ik heb ook gezien hoe mensen omgaan met hun gewoontes en zo. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

De drempel van het onthaalbureau lijkt voor sommige volgmigranten te hoog om nemen. Zo neemt een vrijwilliger van het onthaalbureau in Halle zelf contact op met de vrouwelijke volgmigranten om hun persoonlijk toe te leiden naar het onthaalbureau. Op deze manier bereikt ze naar eigen zeggen geïsoleerde volgmigranten die anders niet op het onthaalbureau zouden terechtkomen.⁴⁴

2.1.4 Besluit

We zagen een onderscheid naar drempels en instapmomenten binnen de groep van bevraagde volgmigranten volgens de diverse huwelijksstypes. Voor mannelijke volgmigranten bleek de arbeidswens vaak groter dan de inburgeringsvraag. Wachttijden in de onthaalbureaus leidden dan ook eerder tot annulatie dan tot uitstel van het inburgeringstraject. Bij de groep van 'dynamische' volgmigranten die voorheen een tijdelijk of precair verblijfsstatuut hadden, was van een primair (en secundair) traject nagenoeg geen sprake! Zij passeerden niet via de onthaalbureaus eens ze een permanent verblijfsstatuut kregen (niettegenstaande ze dan wel tot de doelgroep van de onthaalbureaus behoorden), soms omdat ze eenvoudig weg niet op de hoogte waren van het bestaan ervan. Voor vrouwelijke volg-

⁴⁴ Gezien de volgmigranten die met een Belg gehuwd zijn niet verplicht worden (door het nieuwe inburgeringsdecreet van 28 februari 2003) om een onthaalcursus te volgen, is het belangrijk dat de gemeente/het onthaalbureau ook deze groep voldoende kan motiveren om een onthaalcursus te volgen (zodat hun 'inburgeringsrecht' niet ten koste gaat van de 'inburgeringsplicht' van de andere nieuwkomers).

migranten die huwden met een autochtone partner vervulde het onthaalbureau tevens een belangrijke sociale functie.

2.2 NT2

We bespreken de plaats waar de bevraagde volgmigranten NT2 lessen volgden, de problemen die ze hierbij ervoeren, om vervolgens hieraan enkele remedies te koppelen.

2.2.1 Waar?

Zoals alle andere anderstalige nieuwkomers komen de volgmigranten, afhankelijk van het scholingsniveau en een test 'cognitieve vaardigheden' (Covaar-test), terecht bij de Centra voor Basiseducatie (CBE) of de Centra voor Volwassen Onderwijs (CVO). In tegenstelling tot de bevraagde asielzoekers vonden slechts zeldzame respondenten de weg naar een intensieve taalopleiding aan een universitair talentencentrum.

Verschillend met de Marokkaanse en Turkse volgmigranten die huwden met een etnisch homogeen huwelijkspartner, kwamen de andere volgmigranten in een overwegend Nederlandstalig milieu terecht.

2.2.2 Drempels

De voornaamste drempels waren de incompatibiliteit van werken en NT2, de obstruerende rol van het sociaal netwerk. Een uitgesteld traject werd veelal veroorzaakt door een voorafgaandelijk tijdelijk of precair verblijfsstatuut of kinderopvang.

2.2.2.1 Algemeen: incompatibiliteit van werken en NT2

Niet alle respondenten slaagden erin om basiscursussen NT2 te volgen. De redenen hiervoor zijn veelal gelijkaardig aan de redenen waarom men niet van start ging met de inburgeringscursus, namelijk de incompatibiliteit met werken. Dit gold zowel voor de volgmigranten uit de gevestigde als uit de nieuwe migrantengemeenschappen.

I: Hoeveel maanden heb je bij het LBC Nederlandse les gevolgd?

R: Twee weken. Ik heb een werk gehad via View. Dat was een shift en dat is dan moeilijk om taal te leren.

I: En ben je daarna dan terug gaan taallessen volgen?

R: Neen, ik zeg als ik nog ga werk vinden, dan ga ik terug stoppen. Ik wil eerst een werk vinden, vast werk en dan ik heb tijd om te leren. Als ik 's avonds werk, dan ga ik 's morgens leren. (R16, M, Marokko, 28 jaar, 2002)

I: So and you can't go to school in the evening to learn Dutch?

R: *I'd love to go to school, but then I don't have an income, no OCMW.*

I: *But why didn't you go to school the first two years that you were in Belgium.*

R: *Then I was working for BASF but sometimes not always. I like to go to school to. But otherwise no income. (R17, V, Ghana, 23 jaar, 1999)*

Ook sommige (hoog)geschoolde volgmigranten die geen intensieve lessen volgden, slaagden er niet in om na jaren vloeiend Nederlands te leren. Zo werkte een respondent drie jaar als uitzendkracht in Roosendaal als magazijnier. Op de werkvloer werd er Engels gesproken. Nu hij terug werkzoekend is, maar af en toe voor een uitzendkantoor werkt, ondervindt hij veel problemen om elders aan de slag te kunnen.

R: *Zij (de VDAB consulent) heeft gezegd: VDAB kan niet helpen. Ik zeg: er is snelcursus in UFSIA, ik ken mensen die daar gaan studeren. Kan jij mij zo'n school vinden? Neen. Maar ik heb wel een school gevonden bij Cité, dat is twee keer per week. Maar dat is niet geconcentreerd.*

I: *En was die 's avonds of overdag?*

R: *'s Avonds. Dat is heel moeilijk voor iemand die moet werken. Soms werk ik 's avonds, soms 's morgens. Deze week 's morgens, goed, 's avonds ga ik naar de les. Geen probleem. Bijvoorbeeld volgende week ik kan niet naar de les. Soms van twee uur tot tien uur 's avonds.*

I: *En daarom dat u graag een snelcursus gehad?*

R: *Ja. (R6, M, Ivoorkust, 38 jaar, 1997)*

Een aantal laaggeschoolde respondenten bleek er niet in te slagen om na het werk nog les Nederlands te volgen. Aangezien de laaggeschoolden aangewezen waren op niet-intensieve cursuspakketten duurde het sowieso een aantal jaren vooraleer men goed Nederlands kende.

I: *And where did you follow your education? Because you speak a little bit Dutch.*

R: *Yes, in Cobra.*

I: *How many levels did you do?*

R: *Now level 2.*

I: *And you started a long time ago?*

R: *I think 2001. But at that time I was working, I was not going. Because when I came from the job, I was so tired. Sometimes I work, sometimes I don't work. I always change. Sometimes it was during daytime that I was working. And sometimes in the evening. (R7, V, Nigeria, 30 jaar, 2001)*

We zien een aantal respondenten hierdoor in een vicieuze cirkel terechtkomen: men vond alleen een job in onaantrekkelijke werkomstandigheden, die een grote flexibiliteit vereisten in werkuren waardoor men niet naar de Nederlandse les kon gaan. Dit bestendigde hun situatie tot hun eigen grote ontevredenheid.

Bij de laaggeschoolden volgmigranten bevonden zich tevens (semi-)analfabeten of andersgeletterden wat het traject aanzienlijk verlengde.

R: *Quand je suis arrivé ici, je n'arrivais pas à écrire. Rien. C'est ici que j'apprends à écrire. Parce qu'en Arabe je lis comme ça. Mais pour écrire c'est un peu difficile. C'est ici que j'ai appris à écrire et lire. J'ai déjà fait une partie et je continue ça.*

I: *Ça va lentement.*

R: *Oui. Quelqu'un qui apprend à écrire, bon, à trois mois ce n'est pas possible d'avoir un certain niveau pour aller au VDAB. Je me suis dit: je vais continuer. Je vais aller l'année prochaine, ça va être mieux. Et comme ça j'essaie de faire mon test au VDAB. (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)*

2.2.2.2 *Obstruerende versus faciliterende rol van het sociaal netwerk: een etnisch homogene of heterogene huwelijkspartner*

De samenstelling van het sociaal netwerk en buurt waarin men woonde, was wellicht meebepalend voor de motivatie om Nederlands te leren. De gevestigde volgmigranten hadden in het algemeen een etnisch homogene huwelijkspartner en een etnisch homogeen sociaal netwerk waarin ze zich in de eigen moedertaal konden behelpen.

I: *En ben je sindsdien (de cursus NT2 gedaan is) ook al veel vergeten van je Nederlands of?*

R: *Een beetje. Normaal heb ik geen contact met Belgische mensen, altijd met Turkse mensen.*

I: *Turkse kranten, Turkse TV, Turkse vrienden, Turks café, Turkse vrouw ...*

R: *Alles is Turks. (R11, M, Turkije, 26 jaar, 2002)*

Dit bemoeilijkte wellicht niet alleen de toegang tot Nederlandse taalinstututen wegens een gebrek aan motivatie, maar beperkte ook de mogelijkheden van het oefenen van de Nederlandse taal.

Het sociaal netwerk van volgmigranten die huwden met een autochtoon leek etnisch ge diversifieerder dan dat van volgmigranten die huwden met een allochtoon. Zij ondervinden minder problemen met betrekking tot het ontwikkelen van een spreekvaardigheid met verschillende 'taalregisters'.

I: *En die vakantiemaanden, die twee maanden dat je geen Nederlands hebt, merk je dan dat je niveau een beetje achteruit gaat?*

R: *Neen.*

I: *Ook omdat je de gelegenheid had om met je man te praten. Je kijkt waarschijnlijk naar Nederlandstalige televisie? Een beetje kranten lezen eventueel.*

R: *Ja. Dat is waar. [...] In de school is het gemakkelijk. Maar mijn schoonouders, zij spreken ook een dialect. Dus dat is ook heel moeilijk om hun te begrijpen. Mijn schoonmoeder zegt pèèrd in plaats van paard, of kèès in plaats van kaas, of meiske of zo.*

I: *Dat is nog een bijkomende taal die je moet leren eigenlijk.*

R: *Ja, ja. Dat is waar. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)*

De meeste respondenten die huwden met een autochtoon kenden reeds heel wat Nederlandse woorden die ze leerden van hun partner. Dit bemoeilijkte het vinden van een gepaste taalopleiding op niveau.

I: *Dat zijn toch een aantal maanden van november tot februari dat je moest wachten, heb je in tussentijd zelf al een beetje Nederlands gestudeerd?*

R: *Neen. Gewoon zo met mijn man. Als hij 's morgens wakker wordt, hij zegt mij: vloer, raam, muur, zo al die woorden die kende ik wel. Maar hoe moest ik dat schrijven? Ik had*

geen flauw idee. En grammatica, dat wist ik ook niet. Ik moest weten hoe moet ik een zin bouwen, waar is het onderwerp, waar is het subject, het object? Mijn man zegt: de grammatica ken ik niet, ik voel dat, ik weet dat ik het zo moet zeggen. Maar hij kan niet als een leraar les geven.

I: Ben je daarna (na MO) Nederlands gaan volgen?

R: Ja, zij (het onthaalbureau) hebben mij zelf ingeschreven in de school Cité. Voor de eerste module, module 1.1. En ze hebben die eerste module betaald, dat was 6,25 euro. Dat was vier keer per week, drie uur per dag. Dus in totaal twaalf uur per week. Mijn lerares was Alba-nees. Dat was een perfecte lerares. Maar voor mij was het eigenlijk gemakkelijker dan ik dacht. Muren, plafond en die woorden kende ik al van mijn man. En dus het begin, de basis ... Ik wou meer en meer. Ik heb dat ook tegen de lerares gezegd, dat ik meer en sneller wou. Maar zij zei: dat zal te moeilijk zijn, dat is een andere taal. Dit is genoeg voor jou. En de andere scholen, ik weet niet de UFSIA of LBC of andere scholen, daar had ik helemaal geen informatie over. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Bijgevolg bleek zelfs een relatief intensief cursuspakket voor deze (hoog)geschoolde respondent niet te voldoen.

Tijdens de vakantiemaanden liggen de cursussen binnen het CBE en CVO sowieso stil. Bovendien zijn er binnen het taalonderwijs weinig mogelijkheden en instapmomenten buiten de grootstedelijke gebieden. Indien de cursus reeds van start was gegaan, moest de nieuwkomer (soms zeer lang) wachten. Een enkele respondent die gehuwd was met een autochtoon kon de leemte in het cursus-aanbod (gekoppeld aan een beperkte mobiliteit) tijdelijk opvullen door beroep te doen op het eigen sociaal netwerk. Zij vond iemand binnen de schoonfamilie bereid om Nederlandse lessen te geven.

I: Dus dat was elke dag dat je (Nederlandse) les kreeg?

R: Ja. Twee uurtjes.

I: En u moest daar niets voor betalen?

R: Neen, neen, neen, dat was niet betalen. Dat was een tante van mijn man.

I: Waarom ging u niet in Limburg naar een talenschool?

R: Omdat ik moest wachten tot september. De school was al bezig en ik kon niet volgen. Ik moest bijna een heel jaar wachten. Maar dat kon ik niet. (R8, V, Nigeria, 32 jaar, 1995)

2.2.2.3 Obstruerende rol van een tijdelijk verblijfsstatuut: een statisch versus dynamisch verblijfsstatuut

Het onzeker verblijfsstatuut van een studentenvisum gaf niet per definitie een ideale voedingsbodem om de gesproken en geschreven Nederlandse taal te leren. Marokkaanse studenten schreven zich meestal in aan een Franstalige hoger-onderwijsinstelling.⁴⁵

⁴⁵ Het gaat hier louter over nieuwkomers die niettegenstaande hun tijdelijk studentenvisum een langdurig verblijf nastreven. Deze vaststelling geldt dus niet voor nieuwkomers die de kans hebben binnen het hoger onderwijs verder te studeren met een permanent verblijfsvergunning.

R: Ik heb beslist om naar hier te komen. Het is ook omwille van de taal. Ik heb gestudeerd in het Frans. Ik dacht: als je naar Brussel of naar Frankrijk gaat, dat is gemakkelijker dan ander land. (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

In de mate dat werk de Nederlandse les niet in de weg stond ontstond er na het bestendigen van het verblijfsstatuut wel meer ruimte om Nederlandse lessen te volgen.

2.2.2.4 Een uitgesteld traject omwille van kinderopvang

Voor de Turkse vrouwelijke volgmigrant lag de reden van een 'uitgesteld traject' elders. Haar voornaamste obstakel voor het leren van de Nederlandse taal was de zorg voor de kinderen.

R: Ik heb niets gedaan tot mijn kinderen alle drie naar school gaan. Dus tot twee jaar geleden was ik alleen thuis.

I: U sprak toen nog geen Nederlands?

R: Neen, helemaal niets. Maar dat interesseerde me ook niet hè. Maar nu wel. Ik heb veel spijt voor dat. Maar allez, beter laat dan nooit. (R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

2.2.3 Intensief NT2-onderwijs

2.2.3.1 Positieve evaluatie

Voor de meeste nieuwkomers, zeker voor volgmigranten, zijn de eerste maanden cruciaal om een basisniveau Nederlands bij te brengen. De (hoog)geschoolden die de kans hadden om een intensieve taal cursus te volgen, waren hier uiterst tevreden over.

R: Ik heb gezegd dat ik een opleiding wil volgen bij de VDAB. En ze hebben gezegd dan moet ik eerst Nederlands goed leren. En ze vertelden van UFSIA. Maar daar moest ik ook een toelatingsexamen afleggen. Dat was goed. En ik mocht beginnen. En ik was bezig van oktober tot februari. En het was intensieve cursus, en ik was echt tevreden. En ik heb daar veel geleerd. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

De combinatie van een intensieve taal cursus en de nabijheid van een Nederlandstalig sociaal milieu om te oefenen, kan 'wonderen' verrichten.

R: In het talencentrum van de universiteit had ik intensief Nederlands. Dat betekent twaalf uur per week, drie uur per dag, drie maanden.

I: En u moest dat zelf betalen?

R: Nee, het onthaalbureau heeft dat betaald. Daarna heb ik nooit meer gestudeerd. Na die drie maanden kon ik mijn plan trekken. Mijn vrouw die is Vlaming. (R20, M, Marokko, 31 jaar, 2000)

2.2.3.2 Drempels

Er bestaan zeer weinig mogelijkheden voor laaggeschoolden om intensief NT2-lessen te volgen. Voor hooggeschoolden is het aanbod uitgebreider. Het aantal voorbehouden plaatsen binnen deze talencentra voor VDAB of onthaalbureau is beperkt. Het OCMW kwam voor volgmigranten meestal niet tussenbeide omwille van het (vervangings)inkomen van de partner. Er waren relatief weinig respondenten die deze investering konden of wilden doen.

I: Aussi c'était difficile pour trouver un cursus intensif?

R: Pour chaque jour toute la journée? Non, parce que ma femme travaille toute la journée et elle paye le loyer. Alors, on ne voulait pas encore ... c'est cher. Avec 1 000 € par mois, on ne peut pas payer l'école et des cours intensifs. Et le loyer et le téléphone et les charges et la voiture, etc. Alors j'ai fait deux fois par semaine avec l'Etat. Donc je payais 13 € par mois. Quelques mois suffissent pour apprendre la base néerlandaise. (R15, M, Marokko, 36 jaar, 2001)

Een aantal respondenten was hierdoor (financieel) aangewezen op de goedkeuring van de partner om deze kosten te dragen.

R: De lerares, die heeft gezegd: als je wilt, kun je naar de UFSIA gaan, maar dan moet je meer betalen. Ik heb gezegd tegen mijn man: ik wil naar UFSIA gaan. En hij heeft gezegd: wat? 400 € voor één maand om gewoon een taal te leren? Je Nederlands is goed genoeg, je hoeft niet naar daar te gaan. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Een bijkomend financieringsprobleem vormde zich bij echtscheiding of bij 'schijnhuwelijken'. Zo bleken twee volgmigranten, (waarbij we het vermoeden hadden dat het om een schijnhuwelijk ging wegens afwezigheid van samenwoning), het eveneens moeilijk te hebben om een basiscursus NT2 te volgen. Hierdoor was men verplicht in het eigen levensonderhoud te voorzien. Hetzelfde gold voor de uit de echt gescheiden nieuwkomers. Dit wil niet zeggen dat er geen gelijkaardige Nederlandse taalvaardigheid kan bekomen worden na verloop van tijd, maar hierdoor werd het traject aanzienlijk verlengd.

2.2.4 Remedies: intensieve taalpakketten en Nederlands op de werkvloer

Er zijn een aantal lacunes binnen het taalaanbod. Op basis van onze interviews en op basis van een gesprek met bevoorrechte getuigen kunnen we stellen dat er voornamelijk een gebrek is aan gesubsidieerde intensieve taalopleidingen en dit niet alleen voor (hoog)geschoolden (gesprek medewerker Steunpunt NT2). Ook voor bijvoorbeeld analfabeten, semi-analfabeten en anders geletterden zou dit het traject aanzienlijk kunnen verkorten. Zeker als men werk en/of kinderen heeft, wordt het zowel praktisch als naar motivatie moeilijk om nog taallessen te volgen.

Het probleem van een op zich interessante formule als ‘Nederlands op de werkvloer’ voor nieuwkomers was: eerst op de werkvloer geraken.⁴⁶ Aangezien (voornamelijk bepaalde groepen van) volgmigranten er niet in slaagden door arbeidsaspiraties goed Nederlands te leren, lijkt het niettegenstaande zinvol om vervolmakingcursussen en vakjargon aan te leren naast de werkvloer.

2.2.5 Besluit

Na het verstrijken van de eerste maanden in België zagen we voornamelijk bij de volgmigranten de verdere taal- (en beroeps)opleidingen in concurrentie komen met gezin (vrouwen) of werk (mannen en vrouwen).

Het al of niet kunnen volgen van opleidingen ging niet louter afhangen van de motivatie maar vooral van niet-persoonsgebonden kenmerken zoals flexibiliteit van werkuren, beroepsaspiratie, netwerk, kinderopvang.

Met enige voorzichtigheid kunnen we stellen dat op basis van onze gesprekken viel op te maken dat bij eenzelfde verblijfsduur het Nederlands taalniveau (woordenschat, zinsbouw) van nieuwkomers die huwden met een allochtoon van dezelfde origine over het algemeen lager lag dan het taalniveau van nieuwkomers die huwden met een autochtoon. Dit had wellicht te maken met een verschillend opleidingsniveau, maar ook met de taal die binnenshuis werd gehanteerd, de samenstelling van het sociaal netwerk en de buurt waarin men woonde.

Schema 8.1 De drempels voor het primair traject volgens type volgmigrant

Type		Drempel MO & NT2
	<i>Homogeen statisch</i>	
Man		- Werk
Vrouw		- Eigen netwerk - Sociale controle - Kinderzorg
	<i>Homogeen dynamisch</i>	
Man		- Werk - Aanvankelijk geen doelgroep onthaalbeleid
	<i>Heterogeen</i>	
Man		Werk
Vrouw		- Sociale isolatie - Kinderzorg

⁴⁶ Een ander probleem was dat binnen het bestaand aanbod het aantal Franstalige autochtone werknemers wellicht de impact overschatten van lopende projecten op anderstalige nieuwkomers (cf. gesprek met taaldocent van Colruyt, 23 juli 2004).

Gelijkaardig aan de reeds eerder vermelde remedies voor de problemen die de bevraagde (kandidaat-)vluchtelingen ondervonden bij het volgen van NT2-lessen, denken we eveneens aan de uitbouw, democratiseren en promoten van intensieve taalpakketten en Nederlands op de werkvloer, het ondersteunen van conversatiegroepen, het promoten van het langeafstandsonderwijs. Verder zijn er een aantal argumenten aan te halen om bij de Marokkaanse en Turkse volgmigranten reeds van start te gaan met MO- en NT2-onderricht in het herkomstland.

2.3 NT2- en beroepsopleidingen binnen het secundair traject

We bespreken de laaggeschoolden die beroepsopleidingen volgden en de (hoog)geschoolden die we aantreffen in beroepsopleiding voor zowel hoog als laaggeschoolden.⁴⁷ Verder bespreken we het belang van een sollicitatietraining en de drempels die volgmigranten ervaarden bij het vervolledigen van hun secundair traject.

2.3.1 Algemeen kenmerk: een uitgesteld traject

Kenmerkend voor een aantal bevraagde volgmigranten was een 'uitgesteld traject' waarbij niet alleen laaggeschoolden maar ook hooggeschoolden 'uitzakten' tot ze in aanmerking kwamen voor een RVA-uitkering om vervolgens VDAB-opleidingen te volgen.

Bijvoorbeeld respondent R6 van de Ivoorkust was sinds 1996 in België. Hij werkte als medisch afgevaardigde in de Ivoorkust. Vooraleer hij beschikte over een permanente verblijfsvergunning, werkte hij voor een afbraakfirma in het 'zwart'. Nadien werkte hij achtereenvolgens als interim-kracht voor een vleesverwerkend bedrijf, als magazijnier en als kabellegger. Hij was werkzoekend en momenteel volgt hij een intensieve NT2-opleiding bij de derdenorganisatie 'JDV' om aansluitend een korte beroepsopleiding metaalbewerking te volgen.

Een andere respondent, R10 studeerde in Marokko een tweetal jaren chemie en fysica om nadien naar België te komen.

R: Ik heb zeven maanden gewerkt met hun en zes maanden met plukkaart (als seizoensarbeider), dat is één jaar in totaal. Dus ik heb recht om RVA, uitkering van werkloos te krijgen. Ik heb vier cursussen gevolgd. Ik heb Nederlands met VDAB gevolgd. Ik heb een opleiding gevolgd, een diploma van lasser. (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

De volgmigrant moest een financieel draagvlak hebben om snel na aankomst de noodzakelijke taal- en beroepsopleidingen te volgen. Hierdoor werden sommige respondenten pas na jaren opgevoerd door een sociaal vangnet dat hun opnieuw tracht te activeren.

⁴⁷ Met 'laaggeschoold' bedoelen we nieuwkomers die hoogstens het middelbaar onderwijs hebben afgerond. Met '(hoog)geschoold' bedoelen we nieuwkomers die minstens een hoger-onderwijstraject van het korte of lange type hebben aangevat.

R (tolk & familielid): Zijn idee is nu, want dat heeft hij me verteld, hij zou graag werken, tot dat hij recht heeft op dop, en dan stoppen. Hij hoopt dat hij tegen dan voldoende niveau van Nederlands heeft om een cursus bij de VDAB te gaan volgen. Om nadien een beroepsopleiding, loodgieterij te doen. Want dat heeft hij in Marokko ook een beetje gedaan. Maar dat is natuurlijk niet op het niveau van hier. Dat zit zo echt in zijn hoofd, loodgieterij. (R25, M, Marokko, 25 jaar, 2003)

2.3.2 Laaggeschoolden in beroepsopleiding

2.3.2.1 Positieve evaluatie

De meeste laaggeschoolden wensten graag een korte beroepsopleiding te volgen die resulteerde in een hoge kans op tewerkstelling. Ze hadden bescheiden verwachtingen in verband met mogelijke arbeidsbetrekkingen. De bereidheid was aanwezig om zich naar een ander beroep te heroriënteren dan hetgeen waar men studies voor verrichtte of waarin men beroepservaring had.

De bevraagde nieuwkomers waren veelal tevreden over zowel de cursus NT2 als over de docenten. Voornamelijk de praktijkgerichte aanpak van de opleiding sprak de cursisten hierbij aan.

2.3.2.2 Drempels

Een eerste zéér belangrijke drempel was een té kort voortraject of de complete afwezigheid van een primair traject wat de instap in een secundair traject hypothekeerde.

Hierdoor waren ze vaak nog niet klaar om in te stappen in de reguliere beroepsopleidingen.

I: Bent u naar het onthaalbureau gegaan?

R: Ja, twee maanden naar Pina. En daarna twee maand CVO Nederlands spreken. Daarna twee maand JDV.

I: En u zou graag vast werk hebben of zou je ook nog eerst graag Nederlands gaan willen bijleren?

R: Neen neen neen neen.

I: Direct werken?

K: Ja, direct, ik wil werk, dus ik ben getrouwd. Appartement betalen, moet geld ... Dus direct werk. Maar, 's avonds naar de Nederlandse school. (R21, M, Turkije, 27 jaar, 2003)

We troffen een aantal respondenten met een kort of nagenoeg onbestaand primair traject aan bij de kleine derdenorganisatie 'JDV' in Kontich. Daar krijgen veelal laaggeschoolde nieuwkomers drie maanden intensieve Nederlandse spreekvaardigheidslessen in combinatie met een korte beroepsopleiding waarna ze in principe toegeleid worden naar werk.

Sommige bevroegde volgmigranten hadden beroepservaring maar niet altijd getuigschriften of attesten. Ondanks deze ervaring kon men niet altijd een proef afleggen maar moest men soms een hele opleiding volgen.

R: Bij interims heb ik gezegd: ik heb een ervaring van heftruck. En die hebben gezegd: heb jij een attest? Ik heb gezegd: neen, dat is moeilijk voor mij ... Dat was bij VDAB, ik heb gezegd: hoe krijg ik een attest van heftruckchauffeur, want ik heb ervaring? Bijvoorbeeld met een test. Als ik heb ervaring, kan ik toch gewoon een test doen. Maar die heeft gezegd: dat kan niet. Je moet een opleiding doen. Alleen heftruckchauffeur bestaat nu niet mee. Ga als magazijnier, een opleiding van magazijnier. En dan automatisch krijg je een attest als heftruck.

I: En hoe lang duurde die opleiding?

R: Vijf weken. (R16, M, Marokko, 28 jaar, 2002)

2.3.3 (Hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden

Vanuit het oogpunt van een snelle tewerkstelling en inzetbaarheid was het niet vreemd dat we ook (hoog)geschoolde volgmigranten in beroepsopleiding voor laaggeschoolde tegenkwamen. Men werd voor een stuk binnen dit aanbod 'gepusht' door een gebrek aan andere mogelijkheden.

Bijvoorbeeld R12 een Turkse volmigrant met een diploma in de verpleegkunde kwam bij de derde organisatie Vitamine W terecht voor haar eerste cursus Nederlands die haar voorbereidde op een beroepsopleiding als professionele schoonmaakster.

I: En die persoon (van de VDAB) heeft u dan terug een lijst gegeven met taalscholen.

R: Ja. Voilà.

I: En daar heeft u Vitamine W uitgekozen.

R: Neen, ik ben niet direct naar daar gegaan. Ik heb twee, drie scholen, maar de twee andere scholen waren al helemaal vol.

I: Heeft u lang moeten wachten?

R: Ja, ik heb een half jaar gewacht voor Vitamine W gaan. Er was een lange lijst. En ik ben vijf of zes keer naar daar gegaan voor vragen: laat mij beginnen.

I: Dus de mensen daar zagen ook dat u heel erg gemotiveerd was.

R: Ik denk dat wel. Wij hadden een toegangsexamen, maar het was een gemakkelijk examen voor mij. Ik was altijd de eerste en ze hebben snel een briefje gestuurd en ik kon beginnen. (R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

2.3.4 (Hoog)geschoolden in beroepsopleidingen voor hooggeschoolden

Onder de bevroegde respondenten vonden we weinig (hoog)geschoolde respondenten die een beroepsopleiding voor hooggeschoolden volgden. Gedeeltelijk hangt dit wellicht samen met een zwakker opleidingsprofiel van onze respondenten. De (hoog)geschoolde bevroegde volgmigranten kwamen met een studen-

tenvisum of hadden in het herkomstland hun hoger-onderwijs traject afgebroken. Sommige hadden wel een buitenlands diploma.

Sommigen (hoog)geschoolde respondenten gingen pas na een aantal jaren van start met een beroepsopleiding (een uitgesteld traject).

Het traject van respondent R22 was een voorbeeld van een 'uitgesteld traject' van taal- en beroepsopleiding. Werken als schoonmaker en magazijnier gaf de stimulans om met een werkloosheidsuitkering terug naar de schoolbanken van de VDAB te gaan.

R: Ik wil niet blijven zonder werk. In 2002 moest ik als schoonmaker gaan werken. Ik had geen andere keuze. Drie maanden is het maximum tijd dat ik op de dop heb gestaan. Dat is niet goed voor mij, ik zoek werk. Ik heb voor een interim als schoonmaker gewerkt, ik moest, ik moest. Het was geen zwaar werk, maar niet leuk. Ik heb een hoger niveau dan de schoonmaak. Schoonmaak is voor iemand die nooit naar school is geweest. In Holland in Tilburg nog gewerkt. Dus ik moest alle dagen om kwart na 6 vertrekken om op tijd daar te zijn. Dat was heel goed betaald. 60 000 frank en maaltijdcheques, want we werkten in de vries, we moesten in -18 graden werken, dus dat was niet goed, helemaal niet goed. Ik heb problemen gehad met mijn rug, en dan ben ik gestopt na twee maanden. Daarna was ik direct om opleiding te volgen, dat was in 2002. Ik wil altijd een goede job vinden, daarom volg ik die opleiding als administratief bediende. (R22, M, Marokko, 29 jaar, 1997)

2.3.5 Sollicitatietraining

De zoektocht naar werk wordt vaak gekleurd door de gewoonten uit het land van herkomst. Nieuwkomers zijn daarom meestal onvoldoende vertrouwd met de sollicitatietechnieken in België. De respondenten die een sollicitatietraining hebben gekregen, zijn hier zeer tevreden over.

I: Die (sollicitatie) opleiding was twee weken. Dus wat moet je zeggen tijdens een sollicitatie, wat moet je niet zeggen. Zo al die dingen. Dat was helemaal iets nieuws voor mij eigenlijk. Omdat bij ons is het eigenlijk iets anders. Als je een job wilt hebben, bij ons is het eigenlijk met corruptie. Als mijn man bijvoorbeeld ergens zou werken in een grote firma, dan zal ik daar dan ook werken, en mijn familie. Of als ik in een firma wil werken, dan moet ik veel betalen aan de baas om daar kunnen te werken. Maar hier als ik iets kan, dan kan ik gaan werken en solliciteren. En dat vind ik schitterend, ja. Dus jij moet niemand kennen, geen baas kennen of zoiets, om daar te gaan werken. Je moet gewoon solliciteren en als je dat kan, dan kun je dat werk gaan doen. Bij ons is het helemaal anders. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Zulke cursussen benadrukken het belang van persoonsgerelateerde eigenschappen (naast het belang van diploma's en beroepservaring) zoals wilskracht, motivatie, zelfvertrouwen, volharding, dynamisch en actief zijn. Het is belangrijk om nieuwkomers te wijzen op het belang van persoonlijke realisaties en inspanningen in de zoektocht naar een goede betrekking. Het is ook belangrijk om de nieuwkomer eveneens te wapenen tegen mogelijke vooroordelen van werkgevers ten aanzien van de 'ascribed' eigenschappen van nieuwkomers, de gevoeligheden bij

werkgevers (bijvoorbeeld spanningen op de werkvloer, reactie van klanten ten aanzien van 'vreemdelingen') en de nieuwkomer leren hoe hier mee om te gaan zonder de nieuwkomer te demotiveren.

2.3.6 Drempels

De drempels om beroepsopleidingen te volgen, zijn talrijk. Op basis van de interviews kunnen we stellen dat de belangrijkste drempels betrekking hebben op enerzijds 'organisatorische' aspecten (beperkt aanbod, ingangstesten en wachtlijsten) en anderzijds 'persoonsgebonden' aspecten (de financiële mogelijkheden, het rollenpatroon).

2.3.6.1 Financiële afhankelijkheid van partner

De belangrijkste toegangsdrempel tot het (primair en) secundair traject was van financiële aard. Niet omwille van de dure beroepsopleidingen maar wel omdat opleidingen volgen een verlies betekende van inkomsten voor het gezin.

R: Ik wil lessen van de VDAB. Maar ik mis geld. Het is moeilijk. (R24, M, Marokko, 27 jaar, 2000)

Een groot deel van de bevraagde volgmigranten hadden immers geen eigen (vervangings)inkomen of verloren het recht hierop omdat hun partner werkte.

I: Are you receiving OCMW as well?

R: No. I have no right.

I: How comes that you can't have OCMW? Because your husband is earning too much?

R: Yeah, I'm married and my husband is working. (R7, V, Nigeria, 30 jaar, 2001)

I: Et le OCMW?

R: Non, l'OCMW donne rien.

I: Votre femme travaille?

R: Oui, elle travaille. Elle travaille à l'école, avec les enfants. (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)

Dit verhoogde de afhankelijkheid van het gezinsinkomen en van de goodwill van de partner.

R: Nu, ik krijg helemaal niks. Ik krijg geen OCMW, ik krijg geen stempelgeld. Ik krijg niks. Omdat ik eigenlijk met een Belg ben getrouwd die werkt. Dus ze berekenen zijn inkomen en ze zeggen dat dat genoeg is. Maar ik wil niet altijd bij mijn man zitten en ik wil niet een nagellakje of zo door hem steeds laten betalen. Ik zeg niet dat ik helemaal onafhankelijk wil zijn, maar ik wil ook eens iets zelf betalen. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

De financiële afhankelijkheid van de partner viel de meeste wel zwaar en beknodde keuzevrijheid van de gezinsvormer aanzienlijk.

R: C'est ma femme qui a tous les charges jusqu'à présent. Et c'est un peu dur hè. C'est pour ça que je suis toujours en train de chercher, chercher. C'est quelque chose qui est très

difficile, quelqu'un qui te prend en charge toujours. C'est pas bien quoi. Moi je trouve que ce n'est pas normal. Tu es un homme de 34 ans et t'es toujours à charge de quelqu'un. Ce n'est pas quelque chose d'agréable. (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)

Deze financiële afhankelijkheid was een beslissende factor in de afweging tussen opleiding of werk. Vooraleer men een opleiding ging volgen werd er overwogen wat de meerwaarde ervan op korte termijn was om snel de financiële druk op het gezin te ontlasten. De gevolgen van een ontoereikend financieel draagvlak waren nog meer uitgesproken bij een (vermoedelijk) 'schijnhuwelijk' of bij een vroegtijdige echtscheiding.

2.3.6.2 Beperkt aanbod

Zoals reeds eerder vermeld was het cursusaanbod bij VDAB voor hooggeschoolden zeer beperkt. Men werd voor een stuk binnen dit schaarse aanbod 'gepusht' en niet in het minst door de minder prettige vooruitzichten van te moeten gaan werken als ongeschoolde arbeidskracht.

R: De eerste twee jaren heb ik alleen de Cité gedaan. En daarna heeft de lerares tegen mij gezegd: je moet naar de VDAB gaan en opleidingen volgen als je niet je heel leven in een fabriek wil werken. Ik dacht: ik ben pas 20, als ik nu al in een fabriek begin, dan zal ik mijn heel leven zo blijven. Dan moet je naar de VDAB gaan en een opleiding kiezen voor administratief bediende, of zoiets. [...] Maar eigenlijk, bediende dat is beter natuurlijk dan worsten vullen. Maar dat was ook nooit echt een droomjob. Maar het was beter dan niets. Ik heb de test gedaan en dat was heel goed. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Het doorlopen van de cursus vroeg een groot engagement van de cursist. Het bleek voor deze respondent dan ook niet gemakkelijk gemotiveerd te zijn/lijken tijdens de mondelinge selectie voor een keuze die niet voluit de hare was.

R: Ze hebben gezegd dat ik geslaagd ben (voor de test Nederlands) en moet naar een persoonlijk gesprek komen volgende week. Ik kwam naar daar en er was een vrouw en zij was echt niet vriendelijk. Zij was echt koel. Zij heeft tegen mij gezegd: wat wil jij doen: boekhouder of secretaresse. Ze heeft me maar twee mogelijkheden gegeven. Ik heb gezegd: met cijfers ben ik niet echt goed, dus boekhouder wil ik niet doen. En secretaresse eigenlijk ook interesseert mij niet. Ze zegt: ja, dan kun jij niks meer doen, dan kunnen wij jou niet helpen. En dan heb ik gevraagd: kan ik bij jullie gewoon Nederlands studeren, zonder een andere opleiding te volgen? Dat is onmogelijk, jij kan bij ons niet studeren als je niet van plan bent een opleiding te volgen als secretaresse of als boekhouder. En dan ga ik naar huis. En na dat gesprek hebben ze me gebeld en ze hebben gezegd dat ik niet geslaagd ben. Dat ik teveel fouten heb begaan en ja, dat was alles. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

2.3.6.3 Wachtlijsten

Een nieuwkomer met een diploma verpleegkunde die de opleiding schoonmaaktechnieken wenste te volgen voorafgegaan door de stoomcursus NT2 vertelde:

R: *Ik heb een half jaar gewacht voor Vitamine W. Er was een lange lijst. En ik ben vijf of zes keer naar daar gegaan voor vragen: laat mij beginnen.* (R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

Een andere respondent vertelde:

R: *Ik heb wel gehoord over administratief bediende, dus ik dacht: ik zal het aan mijn trajectbegeleider vragen. En ik heb gebeld naar hem en hij heeft gezegd: ja, ja, wacht nog maar. En heel die periode, dus van augustus tot nieuwjaar, ik belde en hij zegt altijd: ja, ja, je zal bediende, je zal dat doen, wacht nog maar.* (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Na de basisopleiding NT2 moesten de bevraagde (hooggeschoolde) volgmigranten doorstromen naar een vervolgtraject of een schakeltraject. De verschillende onderdelen van het traject sloten niet voldoende aan zodat haar traject verlengd werd met enkele maanden.

R: *Wij hebben acht maanden voor Nederlands gestudeerd en nu moeten wij nog vijf maanden wachten. Wij starten met drie groepen. Eén groep start met VDAB, één groep start met UFSIA, één groep start met UIA. En de einddatum is verschillend bij alle drie. Dus wij (cursisten van VDAB) zijn klaar in oktober met de cursussen, in UFSIA zijn ze klaar in januari. En andere cursussen van UIA zijn klaar in een andere maand. En dus zij moeten alles samen brengen en daarna die opleiding beginnen.* (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

2.3.6.4 Ingangstesten

De bevraagde semi-analfabeet of andersgeletterde kwam terecht in een zeer lang NT2-traject. Hierdoor slaagde hij niet in de ingangstest van de VDAB. In afwachting hiervan volgde hij een beroepsopleiding als kok bij een derdenorganisatie die geen niveautesten of selectietesten deed.

R: *Quand je suis arrivé ici, je n'arrivais pas à écrire. Rien. C'est ici que j'apprends à écrire. Parce que, au début je l'ai dit, mon père m'a amené pour apprendre le Coran. Donc moi je lis comme ça. Mais pour écrire c'est un peu difficile. C'est ici (office d'accueil red.) que j'ai appris à écrire et lire. J'ai déjà fait une partie et je continue ça.*

I: *Ça va lentement.*

R: *Oui. Quelqu'un qui apprend à écrire, bon, à trois mois ce n'est pas possible d'avoir un certain niveau pour aller au VDAB. Je me suis dit: je vais continuer. Je vais aller l'année prochaine, ça va être mieux. Et comme ça j'essaie de faire mon test au VDAB.* (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)

De schriftelijke testen zijn een noodzakelijk maar geen voldoende voorwaarde om toegelaten te worden tot een VDAB-opleiding. Meestal volgde er nog een mondeling gesprek voor een jury. Sommige respondenten meenden dat ze omwille van dit gesprek, naar eigen mening onterecht, niet geselecteerd werden. De selectiecriteria die zulke jury hanteerden bleken niet transparant, maar wél doorslaggevend. De volgende respondent werd, naar eigen zeggen, gebuisd voor de mondelinge proef omdat andere cursisten voorrang kregen.

R: De eerste keer was ik niet in de test geslaagd. We waren met vijftig en ze kiezen de beste tien studenten. Ik was geslaagd op schriftelijk en op mondeling was ik niet geslaagd. Het is bizar, het schriftelijk is moeilijker dan het mondeling. Ik zeg hoe komt dat? Ze zeiden er zijn mensen die vier vijf keren de test hebben gedaan, en zij komen voor u, wij geven hen voorrang. (R22, M, Marokko, 29 jaar, 1997)

2.3.6.5 Oriëntatie

Op basis van onze interviews bleek dat een trajectbegeleider, wellicht omwille van een grote caseload, zelden tijd te hebben om diepgaand de arbeidswensen aan de tewerkstellingsmogelijkheden te toetsen samen met de cliënt.

R: Een trajectbegeleider heeft heel veel mensen. En soms ik zeg aan hem: ik wil die opleiding volgen. En hij zegt van: oké, ik zal naar jou bellen. Maar dan moet ik zo lang wachten. En uiteindelijk belt hij niet en ik moet terug naar hem gaan. Hij heeft heel veel mensen.

I: En merk jij dat dan ook? Bijvoorbeeld dat hij niet veel tijd heeft voor jou?

R: Ja, ja.

I: Als je daar dan toe komt, hoe lang is je gesprek ongeveer?

R: Tien minuten.

I: En heb jij ook het gevoel dat je niet langer met hem kan praten?

R: Ik heb veel vragen. Maar daar staan soms mensen te wachten. Of iemand telefoneert.

(R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Voornamelijk bij de (hoog)geschoolden respondenten merkten we een gebrek aan oriëntatie en coherentie in het volgen van NT2- en beroepsopleidingen. Ze werden met verschillende diensten geconfronteerd die opleidingen verschaften waarbij ze de diverse tewerkstellingsmogelijkheden overwogen.

R: Ja. Maar daar bij Atel, ik heb wel een andere opleiding gezien die mij eigenlijk ook wel interesseert. En nu weet ik niet wat ik moet doen. Dat is een Cad-tekenaar, ik vind dat wel interessant om te tekenen. En die vrouw heeft tegen mij gezegd dat de mensen uit Oost-Europa normaal heel goed zijn in zo'n opleidingen, want daar moet je helemaal geen taal voor kennen. Dus je maakt geen fouten eigenlijk. [...] Maar ik wil bij Atel studeren. Waarom? Omdat er waren Belgen daar. En bij VDAB, ik zit bij allochtonen. Ik heb niks tegen die mensen. Maar ik denk daar, mijn Nederlands zal nog beter zijn, met Belgen die spreken goed, zonder fouten. [...] Ik denk bediende geeft meer mogelijkheden om te werken. Cad-tekenen geeft denk ik minder mogelijkheden. Maar Cadtekenen zal ik misschien liever doen dan bediende. Of ik kies iets wat ik liever doe, maar dat geeft minder kans. Of ik kies iets wat ik niet liever doe, maar dat geeft meer kans. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Sinds oktober 2004 bestaat er een speciaal programma 'Kiezen: Loopbaanoriëntatie voor anderstaligen' en dit is bedoeld om nieuwkomers in Vlaanderen die op zoek zijn naar werk, te helpen om bewustere keuzes te maken over hun toekomst. Naast de oorspronkelijke versie van vier halve dagen gedurende vier weken, is er ook een kortere versie ontwikkeld (VDAB, 2004) De meeste bevraagde respondenten hebben bijgevolg niet de kans gehad om hier gebruik van te maken.

Het is met andere woorden een open vraag in welke mate deze speciale cursus het hiaat van (arbeidsmarkt)oriëntatie opvult.

2.3.6.6 Kinderzorg

Het primaire en secundaire traject werd aanzienlijk verlengd indien het traject onderbroken werd door kinderzorg.

I: And so you are, and the VDAB, in 2001 you went to school to the VDAB you said?

R: Yes but, that time I go to school, I tried to go, but I had my baby. I didn't have someone sitting on my baby. (R17, V, Ghana, 23 jaar, 1999)

De rolpatronen vanuit de herkomstlanden bleven in België grotendeels overeind. Dit bemoeilijkt wellicht de toegang voor Marokkaanse en Turkse volgmigranten tot de opleidings- en arbeidsmarkt. Dit gold in minder mate voor de andere vrouwelijke volgmigranten maar de rol van de vrouwelijke volmigrant als (huis)moeder bleef grotendeels wel overeind. Voor de respondenten R13 en R19 speelden al deze randvoorwaarden in hun voordeel. Zij vatten een lang opleidingstraject aan: voor de ene was het gezien haar jonge leeftijd geen probleem om de kindervens uit te stellen. Ze had haar hoger-onderwijstraject in het herkomstland afgebroken om haar autochtone partner in België te vervoegen. Bijgevolg kreeg ze de kans om haar te herscholen. De andere respondent vond zichzelf reeds te oud om nog aan kinderen te beginnen en had in haar herkomstland reeds beroepservaring opgedaan als bediende.

2.3.7 Besluit

Kenmerkend voor de bevraagde volgmigranten was een uitgesteld (primair en) secundair traject. Aangezien ze meestal geen OCMW- of RVA-uitkering kregen, waren ze afhankelijk van het inkomen van de partner. Een afhankelijkheid die zeker de mannelijke, maar ook de vrouwelijke volmigrant zwaar viel. Eens het financieel draagvlak gecreëerd, bijvoorbeeld doordat men recht kreeg op een werkloosheidsvergoeding, dan volgde men wel taal- en beroepsopleidingen.

Andere belangrijke drempels hadden betrekking op enerzijds 'organisatorische' aspecten (beperkt aanbod, ingangstesten en wachtlijsten) en anderzijds 'persoonsgebonden' aspecten (de financiële mogelijkheden van partner, het rolpatroon).

3. Vrijwilligerswerk en stage

Geen enkele respondent had ervaring met vrijwilligerswerk.

In wat volgt staan we stil bij de positieve en negatieve ervaring van de bevraagde volgmigranten met de diverse stageformules en het belang van een koppeling tussen de beroepsopleiding, een gerichte stage en uitstroom naar werk.

3.1 Positieve evaluatie

Door middel van een stageplaats te zoeken leerden de respondenten diverse potentiële werkgevers kennen. Indien men zelfstandig een stageplaats kon vinden, beschouwde men dit als een persoonlijke overwinning.

Indien de troeven van de nieuwkomer aansloten bij interesse, diploma of beroepservaring kon een stage zelfs een opstap betekenen naar werk. Getuige hiervan het relaas van een volgende respondent:

R: Ik had ervaring als jongerenbegeleider of monitor. En ze (VDAB) hebben mij voorgesteld om een stage in die richting te volgen bij een centrum voor volwassenen. Dat was een vzw, ze geven een soort van vrijetijdsaanbod voor nieuwkomers, bijvoorbeeld mensen die gaan naar onthaalklassen, komen avond, of twee keer per week naar daar om iets nuttigs te doen. Bijvoorbeeld theater, dans, muziek, sport enzovoort. En daar heb ik zes weken stage gevolgd. Dat is een soort van stage met taalondersteuning, dat wilt zeggen, je gaat vier dagen per week naar de stage, maar één keer per week ga je naar de VDAB voor Nederlands. En daarna, na de stage, heb ik een sollicitatietraining gevolgd. (R1, M, Marokko, 31 jaar, 2000)

De aanvankelijk beperkte kennis van het Nederlands werd gecompenseerd door zijn kennis van belangrijke wereldtalen zoals het Arabisch, Engels en het Frans.

R: Normaal gezien moet de sollicitatiecursus één maand duren, maar ik ben gestopt na twee weken. Want toen had ik werk als educatief medewerker bij het Provinciaal Integratiecentrum West-Vlaanderen. Ze zochten iemand die talen kende, Arabisch, Frans, Nederlands en berbers. Dat was echt mijn sterke punt. Plus de communicatievaardigheden enzovoort. Ik moet de participatie van allochtone organisaties verhogen. (R1, M, Marokko, 31 jaar, 2000)

3.2 Drempel: een stageplaats vinden

De verantwoordelijkheid om een stageplaats te vinden, werd voornamelijk bij de cursist gelegd. Het bleek een hele uitdaging te zijn om een werkgever te overtuigen om een stage te mogen aanvatten.

R: We moesten zelf stage zoeken. Ik heb meer dan zeventig sollicitatiebrieven opgestuurd naar ziekenhuizen, fabrieken die werken met documenten, aankoop, verkoop, facturatie, leveringen. Want we hebben dat geleerd. (R22, M, Marokko, 29 jaar, 1997)

De stage vormde een belangrijk aspect van de beroepsopleiding voor (hoog)geschoolden en niet in het minst omdat er zonder stage geen getuigschrift werd afgeleverd. Hierdoor werd het traject in principe (met onbepaalde tijd) verlengd.

3.3 Besluit

Voor een aantal respondenten vormde de stage een belangrijke intermediair tussen theorie en praktijk. Het betekende voor een enkele respondent zelfs een opstap

naar regulier werk. Het ontbreken van sociale netwerken werd zo voor een stuk gecompenseerd en vaak voor het eerst had de volgmigrant de kans om zijn eigen competenties aan een potentiële werkgever te tonen. Het zelfstandig vinden van een stageplaats bleek voor onze respondenten moeilijk. Hierdoor werd hun traject tevens verlengd.

4. Tewerkstellingsmaatregelen

Slechts een gering aandeel van de bevraagde volgmigranten kwam in aanraking met een tewerkstellingsmaatregel.

4.1 Positieve evaluatie

We bespreken wat diepgaander de case van een hooggeschoolde respondent R19. Zij studeerde agogiek aan een universiteit in Kroatië en had beroepservaring als bediende in Kroatië. Na haar beroepsopleiding als administratief bediende belandde ze geruime tijd in de werkloosheid om vervolgens na verloop van tijd, als 'langdurig werkzoekende' het WEP+-statuut te verwerven.

R: En na deze periode (beroepsopleiding als administratief bediende) was het voor mij zeer moeilijk. Ik heb zeer veel sollicitatiebrieven geschreven. Ik heb daarna tegen mijn begeleider bij de VDAB gezegd dat ik webplus wil beginnen.

I: U kwam daar nog niet voor in aanmerking hé. U moest twee jaar werkloos zijn, en u was, hoe lang was u werkloos?

R: Ja. Ik was vanaf 2001 in april ingeschreven, ik moest wachten tot in april 2003. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

Ze had geen recht op een werkloosheidsvergoeding maar dit was voor haar ook niet echt nodig omdat haar man werkte. In afwachting van haar WEP+-statuut ging ze wat in het 'zwart' poetsen bij een aantal autochtone families.

R: Ik heb gewoon gewacht. Ik ben vaak naar VDAB geweest. En ik wachtte.

I: En heeft u in tussentijd nog gesolliciteerd?

R: Ja, dat heb ik gedaan. Maar tevergeefs. En daarna ja ben ik in oktober uitgenodigd voor een administratieve functie bij stad Antwerpen, personeelsmanagement. En daar werk ik nu momenteel werk ik als polyvalent bediende. Dus dat is niveau E. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

Voor onze respondent was dit WEP+-statuut een springplank naar een reguliere tewerkstelling. Dit statuut was van tijdelijke aard, de moeilijkheid was om naderhand aansluitend een gepaste betrekking te vinden. De respondent deed met succes mee aan examens voor 'niveau D'.

I: Er was mogelijkheid om aan examens mee te doen?

R: Ja, dat was schriftelijk. En daarna in september, was het bij de stad mondeling en computer examens.

I: Hoe heeft u zich voorbereid op dat examen?

R: Ik heb een paar oude exemplaren gekregen op 't werk. Maar vroeger waren altijd multiple-choicevragen. Maar deze keer was het helemaal anders. Dus ik heb, ik heb gezien dat het vooral over algemene kennis ging. Bijvoorbeeld wie heeft Harry Potter geschreven of wie is voorzitter van de Europese commissie of zulke vragen. Dus ik kon het niet. En ja, ik las kranten en alles, maar het examen was redelijk ingewikkeld voor mij en mijn eerste gedacht was om op te staan maar ik heb mij gedwongen om te blijven. Wij moesten een brief opstellen in opdracht van de directeur. Het ging over de glijuren van een vrouw die teveel in min was. En dan werden uren opgeteld of afgetrokken. En belangrijke elementen en zo, en die moesten in die brief er bij staan. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

Hierdoor kan ze meer dan waarschijnlijk blijven werken op haar huidige dienst.

R: Mijn (WEP+-)contract is bijna beëindigd. Maar iedereen zegt dat afgesproken is dat ik daar blijf. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

4.2 Drempel

4.2.1 Toegang

Gezien onze bevraagde volgmigranten in vergelijking met de bevraagde (kandidaat-)vluchtelingen meestal geen OCMW-leefloon kregen (meestal omwille van een bestaand inkomen van de partner), vinden we hen ook minder in de activeringsmaatregelen van het OCMW (artikel 60 §7).

4.2.2 Tewerkstelling 'beneden niveau'

Het tewerkstellingsprogramma en de jobinhoud waren in principe afgestemd op het profiel van de nieuwkomer, maar feitelijk bleek dit niet altijd het geval te zijn. De respondent R19 werd beneden haar opleidingsniveau tewerkgesteld als polyvalent bediende (niveau E). Ze vond dit niet problematisch maar inhoudelijk had ze echter graag wat meer afwisseling en complexere taken gehad zodat er tevens een lerend aspect aan de job verbonden was.

R: De ontvangst daar op personeelsmanagement was echt tof, en de mensen zijn vriendelijk en aangenaam. Maar als webplusser vond ik dat, dat ik betere taken kan. Meestal was het opzoekwerk, bijvoorbeeld verzekeringsfirma heeft een lijst naar de personeelsdienst opgestuurd. En ik moest opzoeken welke personen al met pensioen waren of ontslagen. En daarna een Excel-tabel opmaken met namen en zo. Meestal invoeren van verschillende gegevens, routinewerk. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

4.2.3 Bescherming werknemer binnen IBO-formule

Naast de goede ervaring met de IBO-formule als springplank en katalysator voor tewerkstelling van laaggeschoolden in het regulier arbeidscircuit kwamen ook enkele minder positieve ervaringen naar boven.⁴⁸ Voornamelijk met betrekking tot de begeleiding van de werknemer, controle van de werkgever en bemiddeling tussen werknemer en werkgever bij conflicten.

Een respondent vertelde dat op zijn uitdrukkelijk verzoek voor een 'rondetafelgesprek' laattijdig werd ingegaan. De aanleiding was duidelijk: zijn opleiding van twee maanden als vrachtwagenchauffeur met rijbewijs C werd éézijdig door de werkgever gereduceerd tot een zeer korte opleiding van één week als chauffeur van een bestelwagen (rijbewijs B); hij werd zeer snel en zonder afdoende begeleiding net zoals de ervaren werknemers ingezet, hij werkte meestal zeer lange dagen van twaalf uren en meer. Hierbij bevond hij zich in een moeilijk positie omdat zijn 'proeftijd' nog liep.

R: Via WISS-computer, ik heb een werk gevonden. Chauffeur C in een transportbedrijf L. Met de baas van L. heb ik een contract getekend. Hij ging kijken of het goed gaat of niet en dan, na twee maanden krijg je een contract. Dat was moeilijk voor mij. Niet goede baas. Probleem is, de baas altijd schreeuwen. Hij praat met Antwerps en dat is moeilijk voor mij voor te begrijpen. Ik heb gedaan alleen één maand. Normaal twee maanden ik moet leren, opleiding. Normaal ik moet opleiding voor rijbewijs C, maar ik heb gewerkt met rijbewijs B, met een bus. Eerste week ik was met chauffeur, met oude chauffeur meegereden zo. Voor de weg te kennen en de haven en zo. Ik moet écht leren hè. En dan de baas heeft mij na die week gezegd: niet met vrachtwagen, maar met zo'n camionette. Ik moet om zes uur in bedrijf zijn en ik heb werk tot drie uur. En dan baas zegt mij: je moet twaalf uur werken. Oké, als chauffeur twaalf uur werken is geen probleem. Hij zegt: morgen, je gaat naar Keulen. Ik zeg: ik ken dat niet. Alle chauffeurs hebben GPS. Maar ik krijg een kaartje voor Keulen. Ik zeg: dat is een beetje moeilijk voor mij, voor de eerste keer naar Duitsland. Maar ik zeg: oké, ik ga rijden. Ik was in Keulen met een kaartje, maar probleem is wegenwerken. Veel werken, dus groot probleem. Ik had aan benzinepomp de weg in het Duits gevraagd. Maar ik versta hem helemaal niet. (lacht) En dan baas belt naar mij: heb je het gevonden? Ik zeg: nog niet, ik ben in het centrum. Hij: ah, het is geen toerisme. De derde keer naar Keulen ik heb gezegd tegen baas: ik ben moe, is het mogelijk om morgenvroeg naar Keulen te rijden, morgenvroeg om vier uur of drie uur. Ik heb gezegd aan mijn baas: ik ben moe. Ik was om twaalf uur thuis. Ik heb twaalf uur gewerkt. En hij zegt: ik weet alles, ik weet alles. Je moet nu, nu. Met scheldwoorden. Ik

⁴⁸ IBO is een bepaalde tewerkstellingsmaatregel die veel weg heeft van een 'stage'. Na de opleiding die tussen één tot zes maanden duurt, is de werkgever in principe verplicht de werknemer in dienst te nemen. Het bedrijf (privé-sector, openbare sector of vzw) betaald tijdens de IBO-periode geen loon, geen RSZ, enkel een productiviteitsvergoeding. In principe komt elke werkzoekende in aanmerking (laag- en hogeschoold). Voor de begeleiding van laaggeschoolden krijgt het bedrijf extra subsidies. De werkzoekende heeft recht op een wachttuitkering indien de werkzoekende geen recht heeft op een werkloosheidsvergoeding en niet in het bezit is van een diploma hoger onderwijs. In een aantal andere gevallen kan de werkzoekende een compensatievergoeding krijgen (<http://vdab.be/ibo>, 20 oktober 2005).

zeg: je hebt gelijk. Ik naar Keulen en terug. Het was druk, daarom wou ik niet stoppen. (R16, M, Marokko, 28 jaar, 2002)

Vervolgens nam hij contact op met de IBO-begeleider van de VDAB om de moeilijke werkomstandigheden aan te kaarten. Al snel keerde de beschuldigingen die de respondent uitte ten aanzien van zijn werkgever zich tegen hem. Vooreerst wou hij niet stoppen vooraleer het rondetafelgesprek zou plaatsvinden, samen met de drie betrokken partijen (werkgever, werknemer en VDAB-consulent), Het slechte contact met de werkgever bleef bestaan zodat de respondent wenste te stoppen met werken. Hij werd door de consulent erop gewezen dat dit niet mogelijk door zijn arbeidsovereenkomst die hij ondertekende. Als de consulent navraag deed bij de werkgever dan bleken de geuite beschuldigingen zich tegen de respondent te keren.

I: Wist de VDAB dat je een slecht contact had met je baas?

R: Ja. Ik heb met VDAB gepraat. En ik zeg aan VDAB: ik heb zo'n probleem. Ik wil niet stoppen, maar ik wil praten met die baas, samen praten. Maar mijn consulent doet dat beter. En de VDAB zegt oké, we gaan samen. Ik ben terug gaan werken. En dan weer verschillende problemen. Ik ga met camionette terug naar bedrijf voor een gesprek. Ik kom daar, geen goe-dendag of zo, niks. De baas: wat doe jij hier? Ik zeg: niet schreeuwen, niet schreeuwen, ik ben geen hond, ik doe mijn best. En hij zegt: ik spreek geen Arabisch. Ik zeg: ik spreek Nederlands, geen Antwerps. En hij zo: ja, ja ja ... En dan ik zeg: ik wil stoppen. Ik ben naar klant in Kapellen en dan camionette terug en 's avonds naar huis. En dan ga ik 's morgens naar VDAB. Ik zeg: ik ga stoppen. De VDAB zegt: dat mag niet stoppen. Je hebt een contract, dan krijg je een boete. Die zegt: ik ga direct baas bellen. Direct naar baas gebeld en de baas heeft gezegd: ik wil hem niet. En dan de VDAB zegt: ja, oké, stop. En ik zeg: ik wil rondetafel, niet stoppen. Ik zeg: stoppen en hij zegt: neen, dat mag niet, anders krijg ik een boete. En als jij telefoneert naar de baas en hij zegt stoppen, en dan jij zegt: stop. Waarom? ik zeg: het is niet eerlijk als jij zegt tegen mij: jij mag niet stoppen. Dan ik zeg: oké, geen probleem, maar dan rondetafel.

R: De baas zegt aan die vrouw dat er een probleem is. Hij heeft gezegd: hij verstaat geen Nederlands, hij doet veel fouten, hij komt altijd te laat aan. En dan heeft die gezegd: ah ja, oké, we gaan stoppen. (R16, M, Marokko, 28 jaar, 2002)

Wellicht waren de gevolgen voor de respondent ingrijpender dan voor de werkgever.

Voor de respondent was het gevolg hiervan het verlies van zijn job en, misschien veel erger, een verstoord contact of vertrouwensbreuk tussen de respondent en de VDAB. Hij kreeg geen ander IBO-aanbod meer om als vrachtwagenchauffeur elders te gaan werken en bijkomende langdurige opleidingen wou/kon hij omwille van financiële redenen niet meer volgen. Hij was de voornaamste kostwinner in huis, zeker sinds zijn vrouw bevallen was. Het gevolg hiervan was een zeer onstabiele tewerkstellingsituatie waarbij kortlopende contracten bij uitzendkantoren als ongeschoold arbeider zich afwisselden met periodes waarin hij een OCMW-leefloon kreeg.

5. Uitzendarbeid

We bespreken kort de rol die de uitzendsector speelt voor de laag- en (hoog)geschoolde volgmigranten.

5.1 Positieve evaluatie

Gezien de urgente arbeidswens van de bevroagde volgmigranten en het feit dat sommige hoopten op een tewerkstelling ondanks een beperkte kennis van het Nederlands waren de uitzendkantoren een belangrijk tewerkstellingskanaal voor volgmigranten. We zien zowel laag- als hooggeschoolden gebruik maken van de uitzendsector.

5.2 Drempels

Exemplarisch bespreken we de ervaringen van respondent R16 met diverse uitzendkantoren. Vooraleer hij naar België kwam studeerde hij twee jaar rechten om vervolgens na een korte opleiding elektriciteit en metaalbewerking van start te gaan in een metaalverwerkend bedrijf. Zijn verhaal weerspiegelde zeer duidelijk de voortdurende spanning die hij ervoer tussen enerzijds werken en het verhogen van zijn kansen op de arbeidsmarkt door het volgen van taal- en beroepsopleidingen. Hij werd hierbij aanzienlijk belemmerd door het keurslijf dat de arbeidsmarkt hem oplegde en meer bepaald de claim van inzetbaarheid en flexibiliteit tijdens zijn werk als uitzendconsulent.

Deze respondent wou zo snel mogelijk na aankomst in België aan de slag. Naast zijn taalhandicap had hij immers wel troeven zoals beroepservaring als lasser en (heftruck)chauffeur. Hij vond dat hij met zijn beroepsopleiding van magazijnier, zijn heftruckcertificaat, zijn rijbewijs B en C voldoende troeven in handen had om werk te vinden. Niettegenstaande kwam hij in diverse uitzendkantoren terecht wat leidde tot een relatief instabiele tewerkstellingsperiode. Hij werkte enkele maanden als industrieel reiniger, schoonmaker, chauffeur. Hij stopte telkens als zijn contract afgelopen was. Het uitzendkantoor was tevreden over hem en hij kreeg dan ook telkens nieuwe aanbiedingen.

I: En voor welk werk had je je opgegeven?

R: Ik heb een CV gemaakt als lasser. Ik heb in een metaalfabriek gewerkt en chauffeur ook (in Marokko).

I: Kon je in die interim-kantoren werk vinden als lasser? Er worden toch heel veel lassers gevraagd hè.

R: Ja, maar zonder attest is het een beetje moeilijk. Ik heb gewerkt en ik heb ervaring. Maar ik ben niet zo goed met Nederlands praten en dat is een probleem. Ik heb gezegd ik heb ook een heftruckattest. Normaal ik moet werken met heftruck. (R16, M, Marokko, 28 jaar, 2002)

Niettegenstaande hij beroepservaring had als gekwalificeerd arbeider werd hij regelmatig door diverse uitzendkantoren als niet-gekwalificeerde arbeider ingezet.

R: Ik heb in Katoennatie gewerkt. Twee dagen met truck en de rest arbeider met grote kartonnen, zware kartonnen. Laden en lossen. Zwaar werk is dat. Na één week werk, ik heb bij View gezegd: mevrouw, ik wil werken met truck. Waarom ga ik laden en lossen? Die zegt: dat bedrijf moet met jou testen doen, dat je capabel bent om alles te doen. Ik heb gezegd: goed, geen probleem. Ik heb nog één week laden en lossen. En dan ik heb nog heel veel extra werk gedaan. En dan ik heb gezegd: ik stop. Dat is beter. [...] Ik heb daarna nog gewerkt via interim als industrieel reiniger.

I: Wat moest je reinigen?

R: Een grote schouw. Veel stof, veel stof. Voor dikke mens is probleem.

I: En hoe lang heb je dat gedaan?

R: Vier maanden.

I: En het was zwaar werk?

R: Echt zwaar werk.

I: En dan heb ik in de schoonmaak gewerkt voor bureaus. Na twee maanden was het gedaan. Ik zeg altijd: ik wil als chauffeur of als lasser werken. Maar ik niet zelf stoppen met schoonmaak. Het was gedaan. (R16, M, Marokko, 28 jaar, 2002)

Bevraagde (hoog)geschoolde volgmigranten die zich niet direct om financiële redenen gedwongen zagen om op het jobaanbod van uitzendkantoren in te gaan (omdat bijvoorbeeld de partner werk had en/of omwille van studies hogere arbeidsaspiraties), geraakten ontgoocheld door het jobaanbod en weigerden hier na verloop van tijd op in te gaan.

R: En hij (haar man) heeft gezegd tegen mij: kijk, er zijn mensen die niet zo goed Nederlands spreken en zij zijn ook in interim ingeschreven; jij kan je ook inschrijven als je dat wilt. Ik zeg ja, dat is wel interessant. En toen ik daar binnenkwam: kuisen kan je wel, maar niets anders, want geen diploma en geen ervaring. Ik heb nog nooit gewerkt, niet in mijn land, niet hier in België. En ik heb geen diploma. Die drie jaren die ik gestudeerd heb, daar heb ik geen diploma van. Ik was ingeschreven in zeven of acht kantoren. Ik heb gevraagd: moet u Russische mensen vinden voor Russische bedrijven, ik weet niet, een telefoniste of zoiets. Hij zegt tegen mij: neen, wij hebben niks, wij hebben veel aanbiedingen, wij hebben veel mensen nodig om te kuisen. Ik zeg: neen, dat doe ik niet. Alleen kuisen of ergens een afwas doen, dat is alles wat je kunt doen. Voor mij was dat een schande. Ik zeg tegen mijn man: ik wil dat niet doen. [...]

I: Je hebt wel drie dagen gewerkt.

R: Ja. Dat was in een fabriek in Schoten. En dan wat als inpakster van worsten. Dat was in een fabriek. Ja, ik moest daar worsten in een pot zetten, een stuk of vijftien denk ik in zo'n grote pot. En ook kalkoenvlees in blikjes zetten. Eerst, ik kan er eigenlijk niet tegen aan de band werken. Ik voelde mij niet goed, mijn hoofd draaide zo rond als ik keek naar de band, want die ging zo heel rap. Ik keek naar boven en ik voelde mij echt niet goed. Ik wist niet meer of de band bewoog of dat ik bewoog. Ik kan daar echt niet tegen. Dat was echt verschrikkelijk. Toen was ik ook nog ziek, ik had een griep. Ik moest 's nachts werken, van 10 tot 6 uur. En ik heb twee dagen gewerkt. En de tweede dag, ik moest van 2 uur in de dag tot 10 uur 's avonds werken. Dus twee keer was het vroeg, van 2 tot 10, en één keer was het 's nachts van 10 tot 6. Ik heb blikken moeten dragen. Alles is vet. De vloer is vettig. Ik was daar

en ik dacht: alstublieft, bel me niet, bel me niet, ik wil niet meer naar dat werk gaan. (R13, V, Oekraïne, 23 jaar, 1999)

Respondent R22 vond werk via een Antwerps uitzendkantoor om in Tilburg te gaan werken als magazijnier. Het werd, naar eigen zeggen goed betaald, maar de werkomstandigheden deden hem voortijdig afhaken.

R: We moesten in -18 graden werken, dus dat was niet goed, helemaal niet goed. Ik heb problemen gehad met mijn rug, door die werk, en dan ben ik gestopt met die werk, na twee maanden. (R22, M, Marokko, 29 jaar, 1997)

Een andere respondent klaagde niet zozeer over slechte werkcondities maar kaartte de 'slechte contacten' met collega's aan.

I: Waarom bent u dan gestopt (als bandwerker in een vleesverwerkend bedrijf)?

R: Mensen willen dat. Je bent nieuw, je spreekt nog niet de taal, je begrijpt niks. De rest kan lachen, maar je begrijpt het niet. Ik kom hier voor werken. Iedereen zit in de pauze, maar iedereen spreekt over u de hele pauze. Misschien goed, misschien niet goed, ik weet het niet. Maar dat is niet plezant hè. Altijd alleen.

I: En de contacten verbeterden die na een tijd?

R: Ja, een beetje. Na drie-vier dagen begonnen de contacten te verbeteren tussen jij en deze groep, maar het is een groot bedrijf. En de prioriteit van de job verschilde per dag of per week.

I: Dus u had elke dag nieuwe collega's.

R: Ja. Deze week is het misschien de 'emballage'. Volgende week iets anders. En dan begint de situatie opnieuw. (R6, M, Ivoorkust, 38 jaar, 1997)

5.3 Besluit

Het belang van uitzendarbeid schuilde voornamelijk, zowel voor laag- als (hoog)geschoolden, in de opstapfunctie die het vervulde in de zoektocht naar betere arbeidscondities. Men kon hierdoor na verloop van tijd aanspraak maken op een vervangingsinkomen waarna men vervolgens beroepsopleidingen kon volgen waarvan men hoopte dat deze voor een opwaartse spiraal zouden zorgen in de beroepsloopbaan.

6. Specifieke tewerkstellingsproblemen van de vrouwelijke volgmigrant

Twee voorbeelden, één op basis van een interview met een respondent uit de gevestigde migrantengemeenschap en één op basis van een interview met een respondent uit de 'nieuwe' migrantengemeenschap reveleerde een deels gelijkaardige problematiek met betrekking tot beperkingen die ze ervoeren in hun arbeidsparticipatie. Wellicht was de afkeuring van de arbeidsmarktparticipatie binnen de 'nieuwe' migrantengemeenschap geen maatschappelijk gedragen verwerping van

publieke participatie van de vrouw. Wat in principe de bespreekbaarheid ervan vergroot. De persoonlijke gevolgen bleken niettemin groot.

6.1 Uit de 'gevestigde' migrantengemeenschappen

Het is wellicht symptomatisch dat we via onze rekruteringskanalen (van werkgevers, opleidingsinstanties, onthaalbureaus, integratiediensten, enz.) weinig vrouwelijke Turkse of Marokkaanse volgmigranten aantreffen. We bevroegen slechts één vrouwelijke Turkse volmigrant (R12). In zeker zin was het een klassiek voorbeeld van een 'importhuwelijk'. Beide families zijn verwant met elkaar en afkomstig uit dezelfde streek in Turkije (Emirdag). Het betrof een zogenaamd gearrangeerd huwelijk waarbij de keuze van de huwelijkspartner voornamelijk bepaald werd door een onderling akkoord van de ouders. Na het huwelijk gingen ze inwonen op een afzonderlijke verdieping van het ouderlijke huis van de man. Deze Turkse respondent rapporteerde moeilijkheden te hebben ondervonden met haar man om te kunnen gaan werken.

I: En u bent dan getrouwd op uw achttiende. En u heeft nu kinderen?

R: Drie. Ik heb niets gedaan tot mijn kinderen alle drie gaan naar school. Ik kan niet zolang de kinderen ... Dus tot twee jaar of vorig jaar, tot mijn kinderen gaan alle drie naar school, ik was alleen thuis. Ik had het helemaal niet goed thuis alleen. En mijn man werkt veertien, vijftien uur per dag. Hij is bijna nooit thuis.

I: En u wou iets gaan doen.

R: Voilà.

I: En wat vertelde die persoon van de VDAB?

R: Die heeft tegen mij gezegd: u moet Nederlands praten.

I: Was uw man er toen ook bij?

R: Neen, neen, neen. Hij wou dat niet.

I: Dat u 's avonds nog naar de les ging, dat was een probleem?

R: Dat was een probleem. (R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

Echter, ze bleef volharden en drukte haar wil door, met resultaat.

R: Maar nu van mijn man ik mag wel avondles hebben. Nu ik kan wel alles doen.

I: U heeft meer vrijheid gekregen om naar school te gaan en om te gaan werken.

R: Ja, ja.

I: Hij ziet dat de combinatie tussen gezin en werken mogelijk is.

R: Ja. Hij ziet ik werk parttime en ik heb bijna 1 000 €, hij ziet ook dat is goed voor onze financiële situatie. Ik wil nog verder gaan. En nog meer, ik wil niet logistiek blijven doen.

(R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

De partner of familie bleek niet altijd opgetogen met de arbeidsaspiraties. Ze moest zich tot op zekere hoogte 'vrij vechten' en kansen afdwingen. Het moeilijk evenwicht lag erin deze vrijheid te creëren zonder dat dit aanleiding zou geven tot een relatiebreuk. De vooruitzichten van het 'alleenstaand' moederschap leken hierbij niet aantrekkelijk. Ze moest bewijzen minsten een even goede huismoeder

te zijn tijdens het volgen van opleidingen of werk. Langzaamaan kon ze zo het vertrouwen van de partner en familie winnen. Eenmaal ze werk had gevonden, bleek het financiële aspect niet onbelangrijk in het legitimeren ervan. De persoonlijke behoefte naar werk werd zo omgevormd tot een financiële noodzaak voor het gezin. Het maatschappelijk belang (zorg voor het gezin) komt hierdoor terug naar de oppervlakte tegenover de individuele wens tot zelfontplooiing (wat moreel minder hoogstaand was). De moeilijkheid bestond er met andere woorden in de win-winsituatie aan te tonen voor al de betrokken partijen.

6.2 Uit de 'nieuwe' migrantengemeenschappen

We vonden niet alleen problemen in verband met arbeidsparticipatie van een vrouwelijke 'huwelijksmigrant' uit de 'gevestigde' migrantengemeenschap maar ook bij een vrouwelijke huwelijksmigrant die een gemengd (heterogeen) huwelijk aanging met een autochtone Belg.

Respondent R8 kende haar autochtone man niet lang op voorhand alvorens te trouwen. Haar asielpcedure liep nagenoeg ten einde en hierdoor dreigde ze zonder wettig verblijfsstatuut te vallen. De verschillende verwachtingen die beide partners ten aanzien van elkaar hadden, kwamen reeds snel naar boven. Zo wou onze Nigeriaanse respondent niet alleen huisvrouw zijn, maar ook graag gaan werken.

R: Mijn man zei: je mag niet weg voor mij en zo. Ik zeg: neen, ik wil werken. Als ik teveel geld vraag, dan zegt hij: ga werken hè. (lacht) (R8, V, Nigeria, 32 jaar, 1995)

Toen ze daadwerkelijk werk vond via haar schoonfamilie, had haar man hier bezwaar tegen.

I: Eigenlijk had hij niet graag dat u ging werken.

R: Neen ... Familie van mijn man heeft een restaurant in Oostende. Het was in de zomer en ik werkte daar, deeltijds ... Maar het was goed. En zo kon ik een beetje geld verdienen. Ik stuurde elke maand 2 000 BEF naar Nigeria voor school van mijn zus en broer en mijn ouders voor eten en huur. De rest was voor mij. En mijn man was kwaad. Hij gaf geen geld meer. Hij zei: je moet de helft betalen voor de huur van het appartement en voor elektriciteit en dit en dat. Maar ik zei: ik kan dat niet hé, ik heb weinig geld. (R8, V, Nigeria, 32 jaar, 1995)

Na diverse slaande ruzies gingen ze uit elkaar waardoor ze ook haar werk verloor.

7. Arbeidsmarktpositie

De vraag van arbeidsmarktpositie van nieuwkomers polst niet alleen naar de 'activiteitsgraad' van deze groep maar ook en vooral naar de kwaliteit van tewerkstelling (sector, verloning, duurzaamheid, enz.). Binnen de groep van onze respon-

denten vonden we een dertiental laag en een veertiental (hoog)geschoolden.⁴⁹ We overlopen in sneltreinvaart enkele scholings- en beroepsloopbanen van onze laag- en (hoog)geschoolde respondenten die beschikbaar of werkzaam zijn op de arbeidsmarkt (en dus op het moment van bevraging geen beroepsopleiding volgden).

We bekijken de arbeidsmarktpositie voornamelijk vanuit het oogpunt van laag versus (hoog)geschoolden en in mindere mate vanuit het onderscheid 'gevestigd' versus 'nieuwe' migrantengemeenschap waarbij we voornamelijk de aard en inzetbaarheid van het sociaal netwerk bekijken en de diverse zoekkanalen die de respondenten hanteerden.

7.1 Uitstroom beroepsopleidingen

Een deel van onze bevraagde volgmigranten (ongeveer één vierde) waren op het moment van de bevraging nog een beroepsopleiding aan het volgen. Meestal hadden ze reeds werkervaring opgedaan die we reeds behandeld hebben in het hoofdstuk over beroepsopleidingen en het 'uitgesteld traject' als wezenlijk kenmerk. Informatie over de invloed van hun beroepsopleiding op de arbeidsmarkt-situatie kunnen we met andere woorden niet geven. Een aantal respondenten had helemaal geen beroepsopleiding gevolgd. Voor enkelingen die wel in de uitstroomfase zaten, gaf het volgen van een beroepsopleiding geen zekerheid op werk binnen de sector.

Bijvoorbeeld, een (hoog)geschoolde volgmigrant die een lasopleiding volgde heeft nooit gewerkt als lasser, maar deed wel verschillende interim-jobs.

R: Ik heb een opleiding gevolgd. Ik heb een attest, een diploma van lasser.

I: En hoopt u via die cursus ook als lasser te kunnen gaan werken?

R: Ja. Maar dat is nu drie jaar geleden, maar ik heb nooit gewerkt met dit diploma. [...] Ik heb verschillende jobs gewerkt. Ik heb gewerkt als magazijnier, drie maand. in Caterpillar, maar altijd via interim. Ik heb ook gewerkt als productiewerker. (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

Een andere respondent vertelde over:

R: En na taalopleiding ben ik naar Atel geweest. En daar moest ik ook weer een toelatings-examen doen. En daarna heb ik een opleiding voor algemeen bediende gevolgd tot in januari 2002. En daarna heb ik een maand stage gehad in schoten. En na deze periode was het voor mij zeer zeer moeilijk. Ik heb zeer veel sollicitatiebrieven geschreven. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

⁴⁹ Met 'laaggeschoold' bedoelen we nieuwkomers die hoogstens het middelbaar onderwijs hebben afgerond. Met '(hoog)geschoold' bedoelen we nieuwkomers die minstens een hoger onderwijs traject van het korte of lange type hebben aangevat.

Deze hooggeschoolde respondent met beroepservaring van bediende in Kroatië kreeg na verloop van tijd, als 'langdurig werkzoekende' het WEP+-statuut wat haar met succes activeerde op de arbeidsmarkt.

Een beroepsopleiding is 'an sich' misschien niet voldoende om werk te vinden binnen de sector. Maar wellicht droeg de taal- en beroepsopleiding wel bij tot het verwerven van werk 'tout court'.

7.2 Laaggeschoolden

7.2.1 Verwachtingen

Bij de groep van de laagopgeleiden die na verloop van tijd werk vonden, was de 'val van de maatschappelijke ladder' eerder beperkt. In het algemeen hadden ze geen hoge verwachtingen ten aanzien van de arbeidsmarktpositie waarop ze als vreemdeling aanspraak zouden maken. De laaggeschoolden hadden geen grootse verwachtingen ten aanzien van werk en waren bereid om zich te heroriënteren naar een ander beroep. Bij wijze van voorbeeld laten we even een Marokkaanse man met acht jaar beroepservaring als bezetter aan het woord.

I: Je bent in alle interim-kantoren ingeschreven ... Je zoekt geen vast werk?

R: Ik zoek alles. Alle werk. (R26, M, Marokko, 20 jaar, 2003)

Een andere respondent werkte drie jaar als stoffeerder van zetels in Marokko, deed drie weken telefonische enquêtes, reed drie weken als vrachtwagenchauffeur rond en werkt momenteel enkele maanden halftijds op de luchthaven van Zaventem als 'bagagist'. Hij vertelde over zijn huidige werkervaring.

R: On a fixé un rendez-vous pour signer le contrat. Halftijds. Vier uur per dag. C'est déjà ça hè. Il ne faut pas dire non hè. (lacht) Je sais que ce n'est pas beaucoup, mais c'est quand même déjà ça. Pour commencer, c'est bien. On fait un peu de tout autour de l'avion. On met les blocs. Aan de banden van het vliegtuig hè. On met les blocs. Puis la prise pour avion, pour l'électricité. On descend les bagages sur le rouleau. On met les bagages.

I: U heeft ongeveer zes maanden halftijds gewerkt?

R: Non, vijf maanden halftijds. En vorige maand 75% en deze maand ook 75%. Parce qu'on me trouve dynamique. Chaque mois ils t'appellent pour signer le contrat de 75. Après, twee jaar later, twee jaar in Zaventem, contrat fixe of buiten. (R15, M, Marokko, 36 jaar, 2001)

De respondent is tevreden dat hij werk heeft en hoopt op een 'druppelsgewijze' verbetering van de arbeidsomstandigheden.

7.2.2 Zoekkanalen van respondenten uit de 'gevestigde' versus 'nieuwe' migrantengemeenschap

De zoekkanalen om werk te vinden voor nieuwkomers die huwden met een allochtoon situeerden zich ook binnen de eigen gemeenschap.

R: *Ik heb gesolliciteerd in een magazijnbedrijf in Mechelen. Frigo inpakken, magazijnier.*

I: *Waar heb je die vacatures gevonden?*

R: *Ik heb die gevonden via mijn vriend. Veel vrienden werken daar. (R11, M, Turkije, 26 jaar, 2002)*

We hoorden bijvoorbeeld bij de HR-medewerker van een kuisbedrijf dat allochtone ploegbazen of werknemers zelf hun eigen kanalen gebruikten om werknemers te rekruteren (gesprek 10 juli 2004). Een respondent getuigde hiervan.

Tolk (en familielid van respondent): Hij heeft een driemaandelijks contract gekregen bij een kuisbedrijf. Zijn nonkel had dat dan gevonden via iemand, een familielid, dat daar werkte, en dan iemand die daar dan afwezig was voor die periode, en dan hebben ze hem een driemaandelijks contract gegeven, en dan heeft hij daar die drie maanden gewerkt. (R25, M, Marokko, 25 jaar, 2003)

Vooral de Turkse gemeenschap heeft een relatief sterk uitgebouwd netwerk van voornamelijk kleine en middelgrote ondernemingen (cf. gesprek met medewerker van de Unie van Turkse Verenigingen, 27 juni 2004). Het aanwerven van werknemers met dezelfde origine heeft een aantal voordelen voor de werkgever en de werknemer. De werkgever heeft een kwaliteitsgarantie en is min of meer zeker van de loyaliteit door de afhankelijke positie van de werknemer. De werknemer is in staat vervroegd toe te treden op de arbeidsmarkt door het wegvallen van taalbarrières. Werken door en binnen de eigen gemeenschap hield geen garantie in op betere arbeidsomstandigheden voor onze respondenten.⁵⁰

R: *Eerste drie maanden is zwart werken in een Turks fabriek, geen taal.*

I: *En werd je daar goed voor betaald?*

R: *Een beetje minder hé. Bijvoorbeeld 40 euro of 45 euro maximum. Minimum negen uren, maximum twaalf uren.*

I: *En was het fysiek zwaar werk?*

R: *Ah ja, natuurlijk, zwaar werk, alles is koud. Het was altijd tussen 's morgens zes uur, en 's nachts tien uur soms. Het hing af van het werk. (R11, M, Turkije, 26 jaar, 2002)*

Aangezien sociale netwerken wellicht een belangrijke functie speelden naast officiële vacaturekanalen zou men kunnen veronderstellen dat officieel werk zoeken gemakkelijker was voor volgmigranten die huwden met een autochtoon. De rol van de partner was moeilijk in te schatten, maar wat opviel was de actievere begeleiding van de familie/partner in de zoektocht naar werk.

I: *Et votre femme, elle peut vous aider aussi pour chercher du travail?*

R: *Oui, oui, oui. Elle m'aide toujours.*

I: *Et comment?*

R: *Si elle voit quelque chose sur le net ou bien on écrit quelque chose sur le journal, on va aller là-bas ensemble. On regarde toujours si je parle néerlandais.*

⁵⁰ Wanneer ze er in slagen om voor een tijdje officieel werk te kunnen doen verwerft de werknemer wel bijkomende sociale rechten zoals op termijn uitzicht op een vervangingsinkomen.

I: Et vous allez aussi ensemble à l'intérim?

R: Souvent. (R4, M, Senegal, 33 jaar, 2002)

Hun partner was veelal ook aan het werk en maakte gebruik van het eigen netwerk voor het zoeken van werk. Dit resulteerde niet per se in een ander type van werk of beter arbeidsomstandigheden.

I: U bent dan (na één jaar NT2-lessen) ingeschreven in verschillende interim-kantoren. Heeft u snel telefoon gekregen met een werkaanbieding?

R: Non, non, non. C'est ma femme qui m'a trouvé un travail chez A. Un service pour enquêtes par téléphone. In Franse taal, voor drie weken. (R15, M, Marokko, 36 jaar, 2001)

7.2.3 Arbeidsmarktpositie van respondenten uit de 'gevestigde' versus 'nieuwe' migrantengemeenschappen

We overlopen in sneltreinvaart enkele scholings- en beroepsloopbanen van onze laaggeschoolde respondenten die beschikbaar of werkzaam zijn op de arbeidsmarkt (en dus op het moment van bevraging geen beroepsopleiding volgden):

- respondent R24 was afkomstig uit Marokko waar hij als schrijnwerker aan de slag was. Sinds 2000 is hij in België. Hij had even via een interim-kantoor in de tuinbouw gewerkt en was op het moment van bevraging werkzoekend;
- respondent R25 was een Marokkaanse man met beroepservaring als loodgieter. Hij was sinds 2003 in België en had enkele weken ter vervanging van een andere werknemer in de kuissector gewerkt. Op het moment van bevraging was hij werkzoekend;
- respondent R26 heeft in Marokko acht jaar als bezetter gewerkt. Hij was sinds 2003 in België en werkte voorlopig als kelner in een café en als seizoensarbeider in de tomatenteelt. Op het moment van bevraging was hij werkzoekend;
- respondent R21 was een Turkse man die sinds 2003 in België was en elke zaterdag in een hotel ging kuisen via een interim-kantoor;
- respondent R15 was een Marokkaanse man met beroepservaring in de horeca. Hij was sinds 2001 in België en had drie weken gewerkt om telefonische enquêtes af te nemen, hij had enkele weken als vrachtwagenchauffeur gewerkt en werkte op het moment van bevraging als bagagist op de luchthaven;
- respondent R7 is een Nigeriaanse vrouw die sinds 2001 in België verblijft. Ze deed verschillende jobs in de horeca via uitzendkantoren. Momenteel is ze werkzoekend;
- respondent R8 is een Nigeriaanse vrouw met beroepservaring als kapster. Zij is sinds 1995 in België. Ze werkte gedurende één jaar in een restaurant via familie van haar man. Momenteel is ze in de schoonmaak tewerkgesteld via een tewerkstellingsmaatregel;
- respondent R17 is een Ghanese vrouw die sinds 2000 in België is. Ze werkt momenteel met dienstencheques als schoonmaakster via een uitzendkantoor.

7.2.4 Besluit

Een aantal laaggeschoolde volgmigranten zijn nog niet lang in België of volgden op het moment van bevraging een (uitgesteld) traject van taal- en beroepsopleidingen. Dit beïnvloedde de activiteitsgraad van onze respondenten in negatieve zin. We kunnen uit dit overzicht afleiden de laaggeschoolde respondenten vaak terecht komen in tijdelijke tewerkstellingsvormen, veelal ver verwijderd van verworven competenties en beroepservaring in het herkomstland.

7.3 (Hoog)geschoolden

7.3.1 Verwachtingen

Bij de groep van de laagopgeleiden die na verloop van tijd werk vonden, was de val van de maatschappelijke ladder minder spectaculair. Deze volgmigranten waren meestal tevreden met de komst naar België, onafhankelijk van de tewerkstellings situatie. Deze tevredenheid gold meestal ook bij de (hoog)geschoolde volgmigranten.

I: En vindt u zelf, die vier jaar dat u in België bent, dat u bent vooruit gegaan? Of als je nu terug kijkt naar die vier jaar in België, ben je dan blij of een beetje teleurgesteld?

R: Ja, ik ben blij, ik ben getrouwd, ik heb een kind, en dat is heel goed voor mij. In Marokko, dat is een beetje moeilijk.

I: Ja, dus u vindt de situatie hier beter.

R: Beter, ja veel beter. (R27, M, Marokko, 28 jaar, 2001)

De verwachtingen lagen (aanvankelijk) hoog met betrekking tot de tewerkstellingsmogelijkheden.

I: Ja, en welke job zou je graag doen als uw Nederlands nu goed zou zijn, welke job zou je dan willen?

R: Ik wil een goede laborant zijn. (R6, M, Ivoorkust, 38 jaar, 1997)

Minder tevreden was men over de maatschappelijke positie waar men zich in bevond, maar deze aanvaarden was dikwijls een beter alternatief dan terugkeren naar het herkomstland.

I: Had jij eigenlijk meer mogelijkheden in Ivoorkust dan hier denk je?

R: Ja, ja. Met mijn diploma (als arts) heb ik in Afrika gewerkt.

I: Heeft u een beetje spijt?

R: Neen, ik heb geen werk maar ik heb mijn man en ... comment on appelle ça ... un équilibre. Eenzaam zijn, dat is niet goed voor een vrouw. Ik wil graag met mijn man blijven. Maar ik hoop goed werk te vinden. In het land van mijn man. Dat is mijn droom. (R9, V, Ivoorkust, 45 jaar, 1999)

Bovenstaande was een Ivoriaanse vrouw, gedoctoreerd in de geneeskunde, met bijna tien jaar praktijkervaring als arts. Ze kwam met een studentervisum naar

België om een Master Openbare Gezondheid en Ontwikkeling te volgen. Daarna volgde ze nog telkens met succes een aanvullend opleiding statistiek en filologie aan twee diverse Franstalige universiteiten. Haar grootste probleem is een job vinden 'op niveau' van haar Ivoriaanse of Belgische universitaire diploma's.

I: Dus u hebt eigenlijk geen probleem met uw verblijfsvergunning maar wel om een job te vinden op uw niveau?

R: Ja, het is heel moeilijk. Ik schrijf veel (sollicitatie) brieven.

I: En voor welke functies?

R: Voor de gezondheid. Als epidemioloog, bij Kind en Gezin bijvoorbeeld. Altijd voor wetenschappelijke functies. Voor epidemioloog, voor statistieken. Maar altijd negatief antwoord. Veel, veel negatieve antwoorden. Misschien is het mijn nationaliteit. Ik heb de naturalisatie aangevraagd, maar ik moet wachten tot september voor een antwoord.

I: Denkt u dat het dan gemakkelijker zal zijn om werk te vinden?

R: Misschien. (R9, V, Ivoorkust, 45 jaar, 1999)

Verder speelde de langdurige inactiviteit (vanaf 1999) en haar leeftijd (44 jaar) zeker niet in haar voordeel. Ook haar beroepservaring van tien jaar als arts kan ze niet gebruiken door problemen in verband met diploma erkenning.

7.3.2 Arbeidsmarktpositie van respondenten uit de 'gevestigde' versus 'nieuwe' migrantengemeenschappen

We overlopen in sneltreinvaart enkele scholings- en beroepsloopbanen van onze hooggeschoolde respondenten die beschikbaar of werkzaam zijn op de arbeidsmarkt (en dus op het moment van bevraging geen beroepsopleiding volgden):

- respondent R11 was een Turkse man die sinds 2000 in België woonde. In Turkije studeerde hij drie jaar textielwetenschappen. Hij werkte in België enkele maanden als magazijnier (laden en lossen). Op het moment van bevraging was hij werkzoekend;
- respondent R12 was een Turkse vrouw die haar beroepservaring als verpleegster in 1992 meebracht naar België. Ze volgde een taal- en beroepsopleiding bij Vitamine W als 'professioneel schoonmaker'. Op het moment van bevraging werkte ze als logistiek verpleegster;
- respondent R16 was een Marokkaanse man die twee jaar rechten had gestudeerd in Marokko om vervolgens te werken in een metaalverwerkend bedrijf. Hij was in 2002 in België toegekomen en werkte achtereenvolgens voor een uitzendkantoor als laderlosser, als chauffeur, als industrieel reiniger, als productiewerker en chauffeur/magazijnier om op het moment van bevraging met een tewerkstellingsmaatregel als chauffeur te werken;
- respondent R9 was een Ivoriaanse vrouw, gedoctoreerd in de geneeskunde, met bijna tien jaar praktijkervaring als arts. In 1999 kwam ze met een studentenvisum naar België om een Master Openbare Gezondheid en Ontwikkeling te volgen. Daarna volgde ze nog telkens met succes een aanvullend opleiding statistiek en filologie aan twee diverse Franstalige

- universiteiten. Ze volgde verschillende modules Nederlands. Op het moment van bevraging was zij werkzoekend;
- respondent R19 werkte in een Kroatische stad als bediende op de sociale dienst. Ze was sinds 1993 in België. Vooraleer ze haar verblijfsvergunning had, werkte ze hier als kinderoppas en poetsvrouw in het ‘zwart’. Na haar opleiding administratief bediende werd ze uit de werkloosheid opgevist door een WEP+-statuut;
 - respondent R5 kwam na zijn studies in 2000 van Kroatië naar België. Hij werkt nagenoeg vanaf zijn komst als bediende-verkoper in een grootwarenhuis.

7.3.3 Besluit

Een aantal hooggeschoolde volgmigranten zijn nog niet lang in België of volgden op het moment van bevraging een (uitgesteld) traject van taal- en beroepsopleidingen. Dit beïnvloedde de activiteitsgraad van onze respondenten in negatieve zin. We kunnen uit dit overzicht afleiden dat ook de hooggeschoolde respondenten vaak terechtkomen in tijdelijke tewerkstellingsvormen, veelal ver verwijderd van verworven competenties en beroepservaring in het herkomstland. Bijkomend was de arbeidsmarktpositie van de nieuwkomers uit de ‘nieuwe’ migrantengemeenschappen lichtjes beter dan deze uit de ‘gevestigde’ migrantengemeenschappen. Hierbij moet vermeld worden dat de nieuwkomers uit de ‘nieuwe’ migrantengemeenschappen veelal een buitenlands of aanvullend Belgisch diploma hadden en de nieuwkomers uit de ‘gevestigde’ migrantengemeenschappen veelal hun hoger-onderwijstraject, hier of in het herkomstland, hadden afgebroken.

7.4 Drempels met betrekking tot het vinden van werk ‘op niveau’

Op basis van ons interviewmateriaal kunnen we stellen dat de meest voorkomende drempels om een tewerkstelling ‘op niveau’ te bekomen de volgende zijn:

7.4.1 Drempel 1: tewerkstelling beneden niveau

We merken dat (hoog)geschoolde volgmigranten die werk gevonden hebben, ambitieus zijn om een betere positie te bemachtigen. Maar er bestaat steeds een gevaar dat werkgevers hun competente nieuwkomer met buitenlands diploma, een werk lieten uitoefenen op een niveau waar deze niet voor betaald werden. Een Turkse verpleegster van opleiding vertelde dat ze niet op het niveau van logistiek assistent wou blijven werken. Haar werkgever was echter tevreden over haar en wil haar het liefst laten werken op het niveau van logistiek assistent, niettegenstaande ze feitelijk het werk doet van een verpleegster(hulp).

R: Dus ik denk altijd, ik heb ‘chance’ dat ik dit heb gevonden. Maar ik wil niet zo blijven. Ik wil nog verder gaan. Ik wil niet logistiek blijven doen.

I: Hoe gaat u dat doen?

R: Dat weet ik niet ... Maar ik wil niet gewoon logistiek blijven doen. In het rusthuis dat is geen probleem. Ik doe niet veel logistiek of zo. Ik ben altijd met de oude mensen bezig. (R12, V, Turkije, 31 jaar, 1992)

Maar het gevoel van 'blij te zijn' omdat men werk had, overheerste veelal boven de ambitie om de tewerkstellingsituatie te verbeteren.

7.4.2 Drempel 2: perfecte beheersing Nederlands

De jobvereisten, waaronder een veronderstelde perfecte beheersing van het gesproken en geschreven Nederlands, lagen wellicht voor de meeste (hoog)geschoolden te hoog.

Het kostte de meeste respondenten jarenlange inspanningen om het Nederlands onder de knie te krijgen. Zo vertelde de Ivoriaanse respondent R9 dat ze ondanks het volgen van een aantal cursussen Nederlands (negen modules bij een CVO), naar eigen zeggen, nog geen grondige kennis van het gesproken en geschreven Nederlands. Dit hinderde haar in het zoeken van werk op haar niveau.

I: Waar ben je ingeschreven om te werken?

R: Bij de VDAB sinds 2002.

I: En heb je in tussentijd al kunnen werken?

R: Neen.

I: Hoe komt dat?

R: Hoe komt het?

I: Wat is het probleem?

R: Ik spreek niet goed Nederlands. (R9, V, Ivoorkust, 45 jaar, 1999)

7.4.3 Drempel 3: afgebroken onderwijstraject

Gemeenschappelijk voor de meeste van de Marokkaanse (hoog)geschoolde respondenten is hun onderbroken maar meestal afgebroken hoger-onderwijs traject in het herkomstland. Een aantal onder hen kwamen met een studentenvisum in België hun studies verder zetten maar meestal zonder succes. Bijvoorbeeld respondent R10 was een Marokkaan die in 1993 in België toekwam als student. Hij studeerde in Marokko twee jaar fysica en chemie. In België studeerde hij eerst één jaar voor opticien om vervolgens één jaar en half informatica te studeren. Vervolgens trouwde hij in 1995 met een Marokkaanse allochtone vrouw. Hij stopte met studeren omwille van financiële redenen.

R: Ik heb één jaar optiek gestudeerd en daarna ben ik op andere school ingeschreven, voor informatica. Dat is een graduaat, voor drie jaar. Het is een beetje moeilijk, ik heb geen geld om te studeren. De situatie is een beetje moeilijk. Ik werkte niet. Mijn familie stuurde mij een beetje geld naar hier. Geld van Marokko is hier niet veel waard. 500 € hier is niks waard. In Marokko is dat een groot bedrag. Dus ik vind mijn situatie is een beetje moeilijk om te stude-

ren zonder werken. Vroeger mocht je niet werken als student, alleen voor jobvakantie. (R10, M, Marokko, 38 jaar, 1993)

Momenteel is het studenten wel toegestaan om met een arbeidskaart ook te werken tijdens het academiejaar. Dit bood echter geen garantie dat het studietraject werd afgemaakt. Bijvoorbeeld het verhaal van respondent R22, een Marokkaan van 26 jaar, illustreert dit. Hij kwam naar België met een studentenvisum voor de Zeevaartschool. Tijdens zijn studententijd trouwde hij in België met een autochtone, Belgische vrouw, maar recentelijk hertrouwde hij met een Marokkaanse 'importbruid'. Tijdens de studententijd kon hij relatief gemakkelijk werk vinden als jobstudent. Veel bijkomende kosten had hij niet, gezien hij kon inwonen bij een familielid.

R: Ik deed avondwerk in het begin toen ik student was. Ik werkte in de keuken van een hotel.

I: Je Nederlands was toen nog niet zo goed.

R: Ik kende toen misschien alleen goedendag en goedenavond.

I: En je Frans was voldoende?

R: Ik had geluk want de chef van de keuken was van Frankrijk [...] Ik woonde bij mijn broer, hij betaalde alles voor mij, en ik werkte zo'n achttien uren per week. Een student heeft recht om achttien uren per week te werken.

I: En was dat voldoende achttien uren per week?

R: Ja, ik betaal geen huur, ik betaal niets, dus ... (R22, M, Marokko, 29 jaar, 1997)

Eenmaal getrouwd ging hij samen met zijn vrouw apart wonen waardoor hij werk ging zoeken. Via dit huwelijk kreeg hij een permanent verblijfsstatuut, dat hij hierdoor zichzelf 'veroordeelde' om te moeten gaan werken nam hij er graag bij.

Bij het inwisselen van een tijdelijk studentenvisum voor een permanent verblijf kwam hij terecht in het niet-gekwalificeerd arbeidssegment. Hij viel immers tussen de stoel van 'hooggeschoolde' en van 'gekwalificeerd arbeider'

7.4.4 Drempel 4: problemen verbonden aan erkenningprocedure van hogeronderwijsdiploma

Een principieel belangrijk instrument om een tewerkstelling 'op niveau' mogelijk te maken, is de procedure van diploma-erkenning. Recentelijk is de procedure minder omslachtig en duur geworden wat voor een respondent aanleiding gaf om haar erkenningsaanvraag in te dienen.

R: Ik heb naar Naric gebeld, en zij hebben mij dat opgestuurd wat er allemaal nodig is. Maar toen ik zag hoeveel exemplaren vertaald en erkend ... was ik ontmoedigd. Vroeger moest alles vertaald en erkend worden. Ik werkte toen niet, dus ik kon dat niet doen. Maar nu moet alles in het Nederlands vertaald zijn, maar alleen de samenvatting moet beëdigd vertaald worden En ja toen ik dat hoorde begon ik met de procedure. (R19, V, Kroatië, 44 jaar, 2000)

De Ivoriaanse arts had eveneens een erkenningaanvraag ingediend maar ze kreeg recentelijk een negatieve beslissing. De brief waarin deze beslissing toegelicht werd, begreep ze niet volledig. Hiervoor kwam ze, op het moment van het inter-

view, uitleg vragen op het onthaalbureau wat de brief precies betekent en vooral wat ze nu moest doen. Ze had duidelijk nood aan adviesverlening wat ze moet doen om een job te vinden: moet ik solliciteren voor meer uitvoerende functies of moet ik trachten verder Nederlands te studeren, wat als ik terug zou willen studeren en een Belgisch artsdiploma behaal, hoe lang moet ik nog gaan studeren en welke faciliteiten en begeleiding bestaat hiervoor? Wat is mijn kans op werk als arts indien ik dit diploma behaal, enz. Allemaal vragen waarop ook haar Belgische man geen sluitend antwoord kon geven.

7.4.5 Drempel 5: problemen met (her)intreden in het hoger onderwijs

De problemen met (her)intreden in het hoger onderwijs waren, behoudens de problemen in verband met verblijfsstatuut, zeer gelijkaardig met deze van de (kandidaat-)vluchtelingen: financiering, oriëntatie, begeleiding, voorkennis en een doorgedreven (vakspecifieke) kennis van de Nederlandse taal. De idee/droom lag bij de volgmigranten misschien zelfs een stuk verder verwijderd omwille van bijkomende problemen in verband met het gezinsleven en het financiële draagvlak hiervan.

Voor sommige respondenten was studeren in België een middel om hun herkomstland te verlaten. Echter, voor (kandidaat-)vluchtelingen was studeren in België een middel om een arbeidsmarktpositie 'op niveau' te verkrijgen.

I: Heeft u nu nog die intentie om te gaan studeren? Of ga je zo snel mogelijk gaan werken?

R: Ja, ik hoop om mijn studie af te maken, ik heb nog twee jaar, ik hoop mijn diploma te krijgen van Spaanse literatuur. Ik weet dat niet in de toekomst.

I: En heeft u daar al voor geïnformeerd, bijvoorbeeld bij een studiebegeleidingsdienst?

R: Nee eigenlijk niet. Maar, ik hoop dat maar ... (R27, M, Marokko, 28 jaar, 2001)

7.4.6 Drempel 6: beperkte mobiliteit

Bijkomend werd de binding met België groter omwille van familiale redenen. Hierdoor was men ruimtelijk honkvaster dan bijvoorbeeld (kandidaat-)vluchtelingen. Binnen een relatief kleine actieradius moesten volgmigranten leren functioneren, opleidingen volgen en werk zoeken. Marokkaanse en Turkse respondenten woonden meestal in een grootstad maar veelal de nieuwkomers uit 'nieuwe' migrantengemeenschappen en gemengd gehuwden woonden regelmatig hier buiten.

R: Vroeger had ik een auto maar ik kan niet betalen. (R27, M, Marokko, 28 jaar, 2001)

I: Heb je al een rijbewijs?

R: Neen, ik moet dat doen.

I: Dat is duur?

R: Ik weet het. Ik moet eerst werken. (R26, M, Marokko, 20 jaar, 2003)

7.4.7 Besluit

De belangrijkste drempel voor een tewerkstelling 'op niveau' is een onvoldoende beheersing van het Nederlands waardoor men terechtkwam in een tewerkstelling 'beneden niveau'. Het gevoel van 'blij te zijn' omdat men werk had, overheerste boven de ambitie om de tewerkstellings situatie te verbeteren. We bemerkten voornamelijk bij de bevraagde volgmigranten een 'afgebroken' hoger-onderwijs traject op. Hierdoor kwam men terecht in het niet-gekwalificeerd arbeidssegment. Men viel immers tussen de stoel van 'hooggeschoolde' en van 'gekwalificeerd arbeider'. Verder constateerden we, zoals bij de bevraagde asielzoekers, problemen met het erkennen van het hoger-onderwijsdiploma en het (her)intreden in het hoger onderwijs. Specifiek voor de bevraagde volgmigranten was een 'beperkte mobiliteit' (in vergelijking met bijvoorbeeld kandidaat-vluchtelingen) waardoor men binnen een relatief kleine actieradius moest volgmigranten leren functioneren, opleidingen volgen en werk zoeken.

8. Gehanteerde strategieën van (hoog)geschoolden

Grosso modo zien we een aantal strategieën bij de (hoog)geschoolde respondenten om de val van de maatschappelijke ladder te breken. Een gehanteerde strategie was intensief beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden te volgen. Zoals al eerder vermeld was dit niet voor de meeste volgmigranten weggelegd. Andere pistes waren het Buitenlands diploma laten erkennen of een Belgisch masterdiploma behalen of trachtten als zelfstandige te beginnen.

9. Financieel draagvlak als noodzakelijk voorwaarde voor opleidingen en onderwijs⁵¹

9.1 Vervangingsinkomens

De idee van 'empowerment' en het verhogen van sociale en professionele zelfredzaamheid moet gekaderd worden binnen een overheidsbeleid waar de overheid een financieel draagvlak schept dat voldoende omkadering biedt om naast het sinds 1 april verplicht primair traject een al dan niet uitgebreid secundair traject te kunnen volgen op maat van de nieuwkomer. Een traject dat met andere woorden rekening houdt met de kennis, vaardigheden, beroepservaring uit het herkomstland en deze vertaalt naar een Belgische context. Idealiter zou dit financieel draagvlak de nieuwkomer in sommige gevallen in staat moeten stellen om van start te gaan met (hogere) studies, deze verder te zetten of een aanvullende oplei-

⁵¹ Met dank aan Eric Somers van het Vlaams Minderhedencentrum voor zijn juridisch advies (6 maart 2005).

ding te volgen. Voor asielzoekers kan men zich de vraag stellen: wanneer is een 'voorlopig' verblijfsstatuut 'permanent' genoeg om dit te verantwoorden. Voor de doorsnee volmigrant is er geen sprake van een precair verblijfsstatuut.

Partners zijn in de hoedanigheid van een huwelijk sowieso verplicht om elkaar 'bijstand' te verlenen in de brede betekenis van het woord. Dus ook de financiële bijstand of onderhoudsplicht valt hieronder. Maar wat indien een in België gevestigde partner met een permanent verblijfsstatuut (al dan niet een 'vreemdeling') een huwelijk wenst te sluiten met een in het buitenland gevestigde niet-Belgische partner zonder dat deze over voldoende bestaansmiddelen beschikt om in het 'onderhoud' van deze 'importpartner' te voldoen? Kan deze importpartner automatisch aanspraak maken op een OCMW-uitkering of tracht het OCMW zich hieraan te onttrekken door middel van een 'ten laste neming'?

Het recht om te huwen en het recht van de gehuwden om samen te wonen en zich vrij te vestiging is onaantastbaar. Hierdoor kan het OCMW geen financiële voorwaarden verbinden aan zijn cliënteel onder de vorm van een 'ten laste neming' waarbij er een soort van afstandsverklaring plaatsvindt van het recht op een (aanvullende) OCMW-uitkering. We moeten dit algemeen principe met betrekking tot de 'ten laste neming' nuanceren en een onderscheid maken naar het type van visa waarmee de importpartner het land binnenkomt en tevens het onderscheid maken tussen 'gehuwden' en 'samenwonenden'. De grootste groep van 'huwelijkmigranten' komen het land binnen met een visum type D voor lang verblijf met ander woorden een visum voor 'gezinsherenigers'. Voor deze groep stelt er zich geen probleem met betrekking tot de 'ten laste neming'. Indien beide partners niet over voldoende bestaansmiddelen beschikken, hebben beide partners recht op een leefloon. Dit wil echter niet zeggen dat er zich geen financiële problemen kunnen voordoen indien de in België verblijvende OCMW-steuntrekker een gezin wenst te stichten. We denken aan variabele kosten verbonden aan het huwelijk zoals een huwelijksfeest, in sommige gevallen een bruidschat, hogere energiefactuur, herinrichten van een woonst, verplaatsingskosten, inkomstenderving door het volgen van taal- en beroepsopleidingen, maar ook vaste kosten zoals het huren van een ruimere woonplaats met eventueel extra slaapkamers met het oog op gezinsuitbreiding. Een alleenstaande OCMW-steuntrekker ziet zijn uitkering van ongeveer 613 euro per maand na een huwelijk niet verdubbelen maar verminderen tot een 409 euro per maand per persoon omdat men ervan uitgaat dat er een (groot) aantal schaalvoordelen bestaan en men gebruik kan maken van de bestaande infrastructuur.

Indien de 'huwelijksmigrant' een visum heeft met het oog op het sluiten van een huwelijk (visumtype C voor kort verblijf) dan geldt het principe van 'ten laste neming' wel voor de in België gevestigde partner en kan de behoeftige 'importpartner' geen aanspraak maken op een (aanvullende) OCMW-toelage. Deze periode van 'ten laste neming' bedraagt twee jaar. (Hetzelfde geldt voor diegenen die niet wensen te trouwen maar wel een duurzame relatie hebben). De in België gevestigde partner moet kunnen bewijzen in het levensonderhoud van zijn partner

te kunnen voldoen wat zich vertaald in een inkomen van ongeveer minimum 875 euro per maand en 125 euro per persoon ten laste. Indien er aan deze voorwaarde niet voldaan wordt kan de afgifte van het visum geweigerd worden.

We merken uit bovenstaande dat de 'importpartner' afhankelijk is voor een stuk van de 'goodwill' van de in België gevestigde partner, die zich geconfronteerd ziet met dalende inkomsten en extra kosten, om de importpartner de tijd te geven (lees: een financiële vrijstelling) om niet onmiddellijk zijn/haar tijd te spenderen aan economische activiteiten; maar de importpartner de kans te geven om zijn/haar kansen aanzienlijk te verhogen op de Belgische arbeidsmarkt door het volgen van doorgedreven en eventueel langdurige NT2- en/of beroepsopleidingen.

Maar bestaat er bijvoorbeeld voor de Marokkaanse en Turkse volgmigranten geen speciaal bilateraal akkoord dat voorziet in een werkloosheidsuitkering op basis van arbeidsprestaties die in het herkomstland geleverd zijn? Volgens het algemeen principe is de werkloosheidsuitkering een recht dat men verwerft op basis van geleverde arbeidsprestaties in België. Voor Marokko bestaat er geen bilateraal akkoord dat hieromtrent in een afwijkende bepaling voorziet dan de algemeen geldende. Voor Turkije en Algerije is dit wel het geval. Officiële arbeidsprestaties die in het herkomstland geleverd zijn worden in rekenschap genomen en geven recht op een werkloosheidsuitkering indien men voldoende dagen gewerkt heeft binnen een bepaalde referteperiode en indien de uitkeringsgerechtigde minimum één dag in België gewerkt heeft.⁵²

Een ander belangrijk principe in deze is de 'beschikbaarheid op de arbeidsmarkt' voor het krijgen van een wacht- of werkloosheidsuitkering. Marokko heeft wél, zoals Turkije, een bilateraal akkoord gesloten met België betreffende de toekenning van een 'wachtuitkering' (dit is een uitkering die men bijvoorbeeld als schoolverlater krijgt na een bepaalde periode, zonder voorafgaandelijk voldoende arbeidsprestaties geleverd te hebben die recht geven op een werkloosheidsuitkering) op voorwaarde dat de Marokkaanse schoolverlater zijn studies in België heeft beëindigd.

Andere niet-EU-onderdanen hebben op deze wacht- of werkloosheidsuitkering geen recht zonder dat er voldoende arbeidsprestaties in België zijn geleverd binnen een bepaalde referteperiode. Dit betekent dat een hoop ('gevestigde' en 'nieuwe') volgmigranten of hun partners voldoende bestaansmiddelen moeten genereren indien men niet wenst terug te vallen op het OCMW-vangnet. Hierdoor komt onvermijdelijk de laag- én (hoog)geschoolde volgmigrant onder druk te staan om snel werk te vinden. De mogelijkheid om zijn competenties en ervaring te vertalen naar de Belgische arbeidsmarkt zijn dan beperkt. Vooral voor (hoog)geschoolde volgmigranten geeft dit aanleiding tot een devaluatie van deze competenties en ervaringen. Dit werkt het principe van een geëthnostratificeerde

⁵² Arbeidsprestaties door Turken of Algerijnen geleverd in Nederland, Luxemburg, Italië, Portugal, Spanje en Oostenrijk tellen in deze ook mee.

arbeidsmarkt in de hand. De afwezigheid van een afdoend financieel draagvlak verhoogt de beroepsaspiraties van deze volgmigrant op de arbeidsmarkt maar de inzetbaarheid ervan verkleint aangezien men relatief Nederlands onkundig is.⁵³

Opleidingen volgen betekent voor de groep van volgmigranten bijkomende kosten en een verlies aan mogelijke inkomsten. Het avondonderwijs biedt een uitweg maar is geen evidentie. Dit zowel naar tijdsbesteding als wel door een gebrek aan voldoende informatie omtrent de verschillende formules van avond- en langeafstandsonderwijs.

9.2 Toegangs- en financieringsmodaliteiten van het hoger onderwijs

De algemene toelatingsvoorwaarde tot het Vlaams hoger onderwijs is behoudens een toelatingsexamen voor tandarts, arts of een artistieke opleiding, in het bezit zijn van een Vlaams diploma secundair onderwijs of een volledig gelijkgesteld diploma hiermee. Universiteiten en hogescholen kunnen sinds 2004 eveneens rekening houden met humanitaire redenen, medische, psychische of sociale redenen, met het algemeen kwalificatieniveau, verdiensten of competenties van de kandidaat-student. In welke mate ze hier effectief rekening mee houden, is niet bekend. Deze toelatingmogelijkheid is vrij nieuw en de organisatie ervan (reglement, procedure, enz.) staat nog niet bij elke instelling op punt. In tegenstelling tot andere regio's is het in Vlaanderen gemakkelijk om met een buitenlands diploma toegang te krijgen tot het hoger onderwijs. Wie kan aantonen dat hij/zij toegang heeft tot het hoger onderwijs in zijn/haar land, kan ook toegang krijgen tot het Vlaams hoger onderwijs zonder officiële erkenning van zijn/haar secundaire diploma's.

Dit is met andere woorden ook een 'de facto' erkenning van het buitenlands diploma en geen 'de jure' erkenning. Volgens het principe 'méér is ook minder' voldoet men ook aan de toelatingsvoorwaarden voor een bacheloropleiding wanneer men reeds een hoger-onderwijsdiploma bezit of een getuigschrift van een buitenlandse hoger-onderwijsstudieperiode. Volgens Charlotte Vandycke, medewerkster van Vluchtelingenwerk Vlaanderen klopt dit theoretisch, maar is het voor de meeste houders van een buitenlands diploma secundair of hoger onderwijs nog steeds het eenvoudigst om met een 'de jure' diplomagelijkwaardigheid toegang te krijgen tot het hoger onderwijs. Met een 'de jure' diplomagelijkwaardigheid heeft iemand automatisch toegang. De aanvraag om toegang te krijgen op basis van toegang tot hoger onderwijs in het herkomstland, vergt veel tijd, heeft een onzekerder resultaat en vraagt al bijna evenveel documenten als voor de 'de jure' gelijkwaardigheid van hun diploma. In de praktijk worden aanvragers dus niet voldoende gestimuleerd om op deze 'de facto' erkenning bij een onderwijs-

⁵³ Wederom kunnen we stellen dat geheel van inspanningen om nieuwkomers te 'integreren' op de arbeidsmarkt een kostprijs heeft, maar dat het 'niet-geïntegreerd zijn' eveneens een prijs heeft, wordt hierbij maar al te vaak vergeten (cf. Michalowski, 2004).

instelling te rekenen en wenden zij zich vaak tot de administratie om een 'de jure' erkenning, omdat deze (om)weg al even lang duurt, meer zekerheid biedt en tegelijk een 'de jure' erkenning oplevert die later nog van pas kan komen op de arbeidsmarkt.

En hoe zit het met de OCMW-uitkering aan nieuwkomers met studieaspiraties? Voor ontvankelijk verklaarde asielzoekers levert dit meestal geen probleem. Zij hebben recht op 'maatschappelijke dienstverlening' van het OCMW. Meestal komt dit neer op het toekennen van een maandelijks uitkering die ongeveer gelijk is aan een leefloon. Personen met een leefloon die jonger zijn dan 25 jaar hebben recht op een 'geïndividualiseerd project maatschappelijke integratie'. Dit project kan gericht zijn op tewerkstelling, opleiding maar ook op studie. De studietoelage die men eventueel ontvangt, wordt niet afgetrokken van het leefloon. Maar het bedrag dat men mag bijverdienen uit studentenarbeid is wel beperkt, namelijk 54,57 euro per maand. Studenten die een leefloon krijgen maar geen studiebeurs ontvangen mogen tot 196,27 euro per maand bijverdienen zonder dat het leefloon herberekend wordt. De RVA kan vrijstelling van stempelcontrole toestaan om studieredenen indien deze als een regelmatig voltijds student ingeschreven is in het dagonderwijs, geen eindexamen heeft van het hoger onderwijs, uitkeringsgerechtigd volledig werkloze is bij de aanvang van de studies, sinds ten minste twee jaar studies beëindigd heeft, minimum 312 werkloosheids- of wachtuitkeringsdagen genoten. Voor een aantal studierichtingen die leiden tot 'knelpuntberoepen' moet men enkel uitkeringsgerechtigd werkloos zijn (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2005, p. 36).

Het inschrijvingsgeld is verschillend voor 'beursstudenten', 'bijna-beursstudenten' en 'niet-beursstudenten'. Indien het aantal buitenlandse studenten meer dan 2% bedraagt van het totaal aantal Belgische studenten, dan kan de onderwijsinstelling een verhoogd inschrijvingsgeld vragen aan de buitenlandse studenten die de 2% overschrijden omdat deze studenten niet meer door de overheid worden gefinancierd (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2005, p. 15). Bijkomende kosten die gelieerd zijn aan het studeren worden gedekt door een studietoelage van de Vlaamse Gemeenschap conform het decreet studiefinanciering van het hoger onderwijs voor Belgen, EU-onderdanen, vreemdelingen met een permanent verblijfsstatuut en ontvankelijk verklaarde asielzoekers.⁵⁴ Deeltijds studeren, wat een interessante studieformule kan zijn voor nieuwkomers, is vanaf 2005-2006 mogelijk onder de vorm van een 'creditcontract'. De student schrijft zich in voor een aantal studiepunten met het oog op het behalen van een creditattest voor één of meerdere opleidingsonderdelen. Een creditattest is ten minste vijf jaar geldig en kan dienen als bouwsteen voor een diploma. Maar, wie een creditcontract afsluit

⁵⁴ Indien de regeringsplannen doorgevoerd worden om de afgifte van het permanent verblijfsstatuut (onder meer voor volgmigranten) te verlengen van één jaar tot drie jaar betekent dit dat het recht op een studietoelage voor volgmigranten wordt opgeschoven met twee jaar.

kan geen aanspraak maken op een studietoelage van de Vlaamse Gemeenschap (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2005, p. 15).

Er kan geen studiefinanciering aangevraagd worden voor een bachelor na bacheloropleiding, noch voor een master na masteropleiding. De studiefinanciering wordt uitgedrukt in kredieten. Studiepunten die de student reeds heeft opgenomen in het studieverleden, worden in mindering gebracht van het krediet. Dit geldt ook voor eerdere studies in het buitenland. Indien voor deze studies geen gelijkwaardigheid kan bekomen worden, dan wordt het studieverleden niet in rekening gebracht (Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 2005, p. 34-35).

HOOFDSTUK 9

GEREGULARISEERDEN

Geregulariseerde vreemdelingen zijn vreemdelingen die een machtiging hebben ontvangen voor een verblijf van langer dan drie maanden in België. Voor de beslissing tot regularisatie waren deze mensen ofwel niet in het bezit van geldige verblijfsdocumenten of beschikten ze slechts over een tijdelijk of onzeker verblijfsdocument.

De groep van geregulariseerden is net zoals de groep van de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten een intern erg heterogene groep. Het profiel van de mensen die in deze groep zitten, is erg divers. Noch qua herkomstregio of qua opleidingsniveau kunnen we op basis van de interviews hier een gemeenschappelijke noemer in vinden. Zowat het enige dat deze mensen verenigt, is het verworven statuut. Deze groep is als het ware 'een verzamelcategorie van mensen die een verblijfsstatuut hebben gekregen, omdat ze zich in een complexe toestand bevinden (ongeneeslijk ziek, oud, humanitaire gronden, statuutwissels, ...)'.

In grote lijnen kunnen we een onderscheid maken tussen de mensen die geregulariseerd zijn naar aanleiding van de regularisatiecampagne van 2000 en de mensen die geregulariseerd zijn op basis van artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet. Daarnaast kunnen we ook een onderscheid maken tussen mensen die voorwaardelijk geregulariseerd zijn en een bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister hebben van zes maanden of één jaar, en geregulariseerden van onbeperkte duur. Ook kunnen we een onderscheid maken tussen personen die voorheen legaal in België verbleven in het kader van een asielaanvraag of een aanvraag tot familiehereniging en personen die voorheen illegaal in België verbleven als uitgeprocedeerden of als clandestienen.

Van al deze verschillende groepen hebben wij respondenten gesproken. We stellen inderdaad vast dat de groep van geregulariseerden eigenlijk erg diverse en heterogeen is. Er zijn binnen deze groep grote individuele verschillen tussen de mensen wat betreft een aantal objectieve kenmerken (herkomstland, opleidingsniveau, ...) Zoals gezegd is het belangrijkste element dat hen als groep samenbindt, het feit dat ze allemaal geregulariseerd zijn. In die zin zijn ze eerder een *sociale categorie* dan een echte groep. Ze hebben hun doel van de regularisatieprocedure, namelijk een verblijfsstatuut van onbepaalde duur bekomen, reeds behaald. Anders dan de groep van asielzoekers, die hun onzeker statuut gemeen hebben, is

er geen streefdoel meer dat de geregulariseerden als groep samenbrengt. Dit zorgt er ook voor dat ze als groep geen aanspreekpunt of vertegenwoordiging meer nodig hebben. Dat verklaart meteen ook de moeilijkheid om geregulariseerden op een gestructureerde manier te bereiken.

1. Overlopen van het migratietraject

In de groep van de geregulariseerden vinden we hoofdzakelijk mensen die instromen vanuit de groep van uitgeprocedeerden, mensen zonder wettige verblijfspapieren. We kunnen dus niet echt spreken van een specifiek migratietraject dat enkel afgelegd wordt door geregulariseerden. Hun motieven en redenen om naar België te komen overlappen met deze van de oorspronkelijke administratieve groepen waartoe ze behoren (de uitgeprocedeerden en de mensen zonder wettig verblijf). Voor de specificering van hun migratietraject verwijzen we daarom door naar de respectievelijke hoofdstukken over het migratietraject van deze groepen.

Ondanks de verschillen en de diversiteit binnen de groep van de geregulariseerden, zijn er toch een aantal zaken dat deze mensen gemeen hebben. Een eerste gemeenschappelijk punt dat deze mensen verbindt, is dat ze de ganse regularisatieprocedure succesvol hebben doorlopen. Vandaar dat we in dit luik kort het regularisatietraject zullen bespreken.

We moeten hierbij een onderscheid maken tussen mensen die geregulariseerd zijn naar aanleiding van de eenmalige regularisatiecampagne van 2000 en tussen de geregulariseerden op basis van artikel 9.3 van de vreemdelingenwet.

1.1 Eenmalige regularisatiecampagne

Eind '99 was het politieke klimaat klaar voor een eenmalige grootscheepse regularisatie van een grote groep mensen zonder papieren. In beleidskringen en in niet-gouvernementele organisaties (NGO's) circuleerden de meest uiteenlopende cijfers over het aantal mensen zonder wettige verblijfsdocumenten dat in België verbleef. Afhankelijk van wie men sprak, varieerden de cijfers van enkele duizenden tot honderdduizenden. Deze 'mensen zonder papieren' zoals ze in de media genoemd werden, hadden tot eind januari 2000 drie weken de tijd om een regularisatieaanvraag in te dienen. Ondanks deze erg korte indienperiode werden er toch bijna 60 000 aanvragen ingediend.

De regularisatiewet van 22 december 1999 was niet van toepassing op alle uitgeprocedeerde asielzoekers of clandestienen. Als algemene voorwaarde gold dat de betreffende personen op 1 oktober 1999 effectief in België verbleven. Wie pas later in België was aangekomen, kwam niet in aanmerking. De categorieën die in aanmerking kwamen voor deze éénmalige campagne, werden reeds uitvoerig beschreven in één van de vorige hoofdstukken.

Aan de hand van de vooropgestelde criteria moest een onafhankelijke commissie, samengesteld uit magistraten, advocaten en leden van NGO's beslissen welke aanvragers recht hadden op een verblijfsvergunning. Momenteel zijn volgens gegevens van de Liga voor Mensenrechten zo'n 25 000 dossiers, wat neerkomt op 37 500 mensen, op deze manier geregulariseerd.

Deze procedure bleek echter lang aan te slepen. De circulaire van 14 december 1998 stelde heel affirmatief: "de Dienst Vreemdelingenzaken neemt binnen een termijn van negentig dagen een beslissing". Op het einde van 2004, vijf jaar na de aanvang van de regularisatiecampagne, waren er nog steeds een 709 dossiers hangende. Tijdens de interviews hebben verschillende respondenten erop gewezen dat voor hen de regularisatieprocedure erg lang aansleepte.

Deze groep van mensen, die nog wachten op hun regularisatie, vormen geen doelgroep van het inburgeringsbeleid. Ze zijn al te lang in het land en ondertussen is de desbetreffende wet afgeschaft. Voor het inburgeringsdecreet is deze beperkte groep met andere woorden niet meer relevant.

1.2 Permanente regularisatie via artikel 9.3

De regularisatiecampagne in 2000 was een eenmalige collectieve regularisatie van een groep mensen. Wie na deze periode nog geregulariseerd wenste te worden, kon dit enkel geval per geval naar aanleiding van artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet (wet van 15 december 1980). Dit artikel kan een verblijfsmachtiging verschaffen aan mensen die omwille van buitengewone omstandigheden niet in staat zijn om naar hun thuisland te reizen om daar een visum af te halen.

Een aanvraag voor regularisatie op basis van artikel 9.3 dient steeds twee motiveringen te omvatten, namelijk een ontvankelijkheidsvoorwaarde en een gegrondheidsvoorwaarde. De ontvankelijkheidsvoorwaarde stipuleert waarom men de aanvraag indient in België, de gegrondheidsvoorwaarde waarom men in België wil blijven. Het merendeel van de aanvragers van een regularisatie wordt afgewezen. De grond van de afwijzing is vaak niet inhoudelijk, de meeste aanvragen worden onontvankelijk verklaard. Bovendien wordt bij een positieve beslissing niet altijd een verblijfsmachtiging van onbepaalde duur toegestaan. Het is mogelijk dat de aanvrager een verblijfsvergunning van beperkte duur (meestal zes maanden) krijgt.

De wachtermijnen op een antwoord op een aanvraag kunnen oplopen tot 24 maanden. R32 verduidelijkt zijn situatie.

R: Maar in tussentijd, na drie jaren, ik heb gevraagd voor artikel 9.3. In tussentijd, mijn kindje gaat naar school en zo. Dan ik heb dat aangevraagd. Maar voor artikel 9.3 ik heb gewacht twee jaren. Dat is heel veel tijd. Normaal zij hebben voor de beslissing negentig dagen. Maar dat was niet negentig dagen, maar zeshonderd of zevenhonderd dagen. Dat is een beetje een andere tijd. Van Raad van State heb ik tot nu toe geen antwoord gekregen. Ik zit nog altijd bij de Raad van State. Maar in tussentijd ik heb gekregen regularisatie, ja, een soort van regularisatie om humanitaire redenen. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Hij heeft twee jaar moeten wachten totdat zijn aanvraag behandeld en goedgekeurd werd. Gedurende al die tijd mocht hij niet officieel werken. Tijdens het gesprek beklemtoonde hij de onzekerheid die de situatie met zich meebracht.

2. Arbeid

2.1 Duur van de regularisatie

Wat de arbeidsmarktsituatie van de geregulariseerde betreft, moeten we een onderscheid maken tussen geregulariseerden van *onbepaalde* duur en geregulariseerden die een *tijdelijk* verblijfsrecht hebben verkregen.

Een geregulariseerde vreemdeling met een bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister (BIVR) is vrijgesteld van het moeten aanvragen van een arbeidskaart. Hij kan dus onmiddellijk aan de slag, zonder dat de werkgever een hele administratieve procedure moet doorlopen om een arbeidsvergunning te krijgen. Wat voor verwarring kan zorgen is de uitdrukking die op de witte verblijfskaart staat, namelijk dat 'onderhavige verblijfstitel de uitoefening van een winstgevende activiteit niet toelaat'. Deze standaardvermelding, die op elke witte kaart staat, geldt echter niet voor geregulariseerde vreemdelingen.

Een vreemdeling die bij zijn regularisatie slechts een verblijfsrecht van beperkte duur wordt toegekend, is wel verplicht om een arbeidskaart aan te vragen. Zonder dit document mag hij niet werken. Op de dag dat het interview plaatsvindt, heeft volgende respondent net zijn arbeidskaart ontvangen.

R: Via de wet mag ik niet werken. En nu vandaag ... ik heb gekregen twee weken geleden witte kaart voor één jaar. En nu ik heb onmiddellijk aangevraagd voor de arbeidsvergunning, arbeidskaart C. Ik heb dat vandaag gekregen, 's morgens om negen uur. Ik was in tussentijd soms interims en zo, een beetje zoeken voor te werken. En vandaag, deze voormiddag, ik was bijvoorbeeld in interim en onmiddellijk mijn vrouw kreeg werk. Het is niet hogere educatie werk, maar wij zullen voor de start elk werk nemen. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Hij is tijdelijk geregulariseerd. Hij heeft een BIVR van beperkte duur ontvangen en moest dus een arbeidskaart aanvragen om te kunnen werken. Opdat zijn BIVR volgend jaar verlengd zou kunnen worden, moet hij kunnen aantonen dat hij dit jaar gewerkt heeft. Daarom is hij erg gemotiveerd om direct aan de slag te kunnen, in eender welke job.

R: Het is niet hogere educatie werk, maar wij zullen voor de start elk werk nemen. Ik wil dat niet hebben, ook niet voor vijf jaar, maar ik moet. Vandaag ik heb dat gekregen, vandaag mijn vrouw werken. En in tussentijd ik ook zal misschien werken sommige dagen. Ik heb nu twee of drie informaties om werk te hebben hier, van Klik-interim en ja.

I: En naar welk soort werk ben jij dan op zoek?

R: Nu onmiddellijk voor vandaag, alles. Alles wat jullie mij zullen aanbieden. Ik zal onmiddellijk alles nemen. Want ik wil onmiddellijk werken. En een tijdje, een maand of twee, drie,

ik zal proberen beter werk vinden. Nu, voor mij, ik zal onmiddellijk voor interim werken als zij voor mij werk hebben. En daarna, ik zal later ... ik zal niet wachten voor de hoge positie, want dan mag ik nog jaren wachten. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Tijdens het jaar waarin hij voorlopig geregulariseerd is, moet hij kunnen aantonen dat hij effectief gewerkt heeft. Vandaar dat hij bereid is elk type werk aan te nemen, ook al is hij ervoor overgekwalificeerd. Opmerkelijk in deze man zijn houding is dat hij in zijn land van herkomst effectief een topfunctie bij een grote telecommunicatiereus bekleedde.

Trouwens, al de tijdelijk geregulariseerden die wij gesproken hebben, zijn erg gemotiveerd om te werken. Bijna alle werk is goed, als ze maar aan de slag kunnen. Ze hebben allemaal een grote wil om te werken. Wat niet verwonderlijk is, vermits hun regularisatiestatuuat rechtstreeks afhangt van het werk dat ze verrichten.

Wat tevens opvalt bij de groep van geregulariseerden die wij gesproken hebben, is dat diegenen die intrinsiek gemotiveerd zijn om te werken, ook effectief snel een baan vinden. Voor hen zijn de structurele voorwaarden waaronder ze werk moeten zoeken, belangrijk maar niet alles bepalend. Wat in hun ogen belangrijk is, is de manier waarop de persoon met deze omstandigheden omgaat. Tijdens het gesprek illustreert R33 als volgt aan de hand van een Afrikaans spreekwoord. Hij doet met zijn rechterhand een pistool na en zegt:

R: Je vais te dire un proverbe africain, je vais le montrer par un geste. Voici je fais ça. (Doet een pistool na, nvdv). Pour désigner, pointer quelqu'un du doigt, ça c'est l'index, ça c'est le doigt. Mais la main a cinq doigts, mais un seul doigt pour pointer, mais il y a le pouce qui regarde au ciel. Ça c'est le témoignage, Dieu est là, Dieu il voit. Mais les trois doigts se retournent contre vous, contre moi. (...) On peut avoir des difficultés, mais on peut aussi dire: non, ce n'est pas difficile, c'est telle loi qui est difficile. Mais le succès, le succès de l'évolution dépend de beaucoup de facteurs de départ de l'individu lui-même. C'est ça ici. On peut pointer du doigt: oh, la loi est dure, la loi est dure. Mais essayez de comprendre cette loi. Parce que cette même loi, il ne faut pas se limiter à dire: non, c'est difficile. Là on pointe quelqu'un du doigt. Est-ce que c'est difficile? Oui. Mais quelle est ta contribution pour vraiment avancer, même si c'est difficile? Donc beaucoup de facteurs, le succès de quelqu'un dépend beaucoup ... Beaucoup de facteurs de succès ou d'échec dépendent de l'individu, c'est ça ce que je veux dire. Oui? (R33, M, Kongo, 40-50 jaar)

De wijsvinger wijst naar alle omstandigheden die niet juist zijn en die voor hem een belemmering vormen. De andere vingers, buiten de duim, wijzen naar hemzelf. "Wij hebben zelf een verantwoordelijkheid om met de omstandigheden om te gaan en onze weg te vinden doorheen deze beperkingen." In praktijk betekent dit dat hij tijdens zijn regularisatieprocedure alle mogelijke instanties bezocht heeft die hem konden helpen, dat hij op zijn rechten is blijven staan, dat hij alle mogelijke kanalen aangewend heeft om een job te vinden, ... Deze nadruk op de eigen verantwoordelijkheid in het vinden van een gepaste job, vinden we terug bij verschillende van de respondenten.

2.2 Aard van het werk

De geregulariseerden van beperkte duur willen bijna alle werk doen.

De hogeropgeleiden die tijdelijk geregulariseerd zijn, geven aan dat ze werken onder hun niveau. Bij lager opgeleiden vinden we dit verschil in het niveau tussen het werk dat ze verrichtten in het thuisland en in België niet in die mate terug. Het werk dat zij hier doen, is vaak niet diploma-afhankelijk.

Voor de hoger opgeleiden die tijdelijk geregulariseerd zijn, ervaren dus sterk dat ze werken onder hun niveau. R28 (V, Armenië, 30-40) werkte in haar thuisland oorspronkelijk als ingenieur mechanica, hier is ze tewerkgesteld als hulp-administratief bediende. De man van R21 (V, Guinea, 30-40), een ingenieur uit Guinea, is hier nu tewerkgesteld als hulpkok.

Omdat ze voorwaardelijk geregulariseerd zijn, zijn ze bereid in eerste instantie alle werk aan te nemen. Het vormt voor hen in de aanvang van hun loopbaan in België geen probleem om dit soort jobs te doen. Maar het is geen werk dat ze willen blijven doen. Deze personen zijn erg gemotiveerd om hun arbeidssituatie te verbeteren. De reactie van R32 is typerend als we hem vragen of hij deze 'startjobs' wil blijven doen.

R: Ik zal dat doen, geen probleem. Maar niet voor tien jaar. Voor de start, voor de basisbaan zal ik dat nemen. En daarna, ik zal kijken via internet, ik heb verschillende mogelijkheden. En dan zal ik ander werk nemen, supervisor en zo en zo. Maar ik moet eerst bewijzen dat ik het kan doen. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Zoals gezegd, hebben mensen die tijdelijk geregulariseerd zijn, een BIVR van beperkte duur ontvangen. Opdat hun regularisatieaanvraag verlengd kan worden, moeten ze kunnen aantonen dat ze tijdens het jaar gewerkt hebben. Ze hopen wel snel deze 'startjobs' achter zich te kunnen laten. Dat blijkt niet altijd even evident te zijn. Want de papieren drempel overwinnen van een verblijfsdocument, zorgt er niet automatisch voor dat de andere drempels geslecht worden.

We kunnen een grotere diversiteit aan type jobs bemerken binnen deze groep in vergelijking tot de personen zonder wettig verblijf. Afhankelijk van het tijdelijke of permanente karakter van de regularisatie, schommelt de kwaliteit van de jobs die ze verrichten.

2.3 Kanalen om aan werk te geraken

2.3.1 Voor regularisatie

Voor de regularisatieaanvragers effectief geregulariseerd zijn, hebben ze een erg beperkte legale toegang tot de arbeidsmarkt. Sommige groepen regularisatieaanvragers komen in aanmerking voor een VTT (Voorlopige toelating tot tewerkstelling) of een arbeidskaart B.

Momenteel zijn er nog twee groepen van regularisatieaanvragers die in aanmerking komen voor een VTT. Een eerste groep betreft de vreemdelingen die een aanvraag tot regularisatie hebben ingediend ten tijde van de eenmalige regularisatiecampagne van eind 1999 en nog steeds wachten op een definitieve beslissing. Een tweede groep betreft de vreemdelingen die voor 10 januari 2000 een regularisatie hebben aangevraagd op basis van artikel 9.3 van de vreemdelingenwet en nog steeds wachten op een definitieve beslissing. De groep van regularisatieaanvragers die kan werken met een VTT neemt dus stelselmatig af naarmate er meer en meer oude dossiers behandeld worden. Tijdens onze gesprekkenronde hebben wij niemand ontmoet die tot deze groep behoort.

Naast de beperkt legale toegang hebben deze mensen toegang tot de illegale arbeidsmarkt. Het belangrijkste kanaal om aan een job te geraken, is via het persoonlijke netwerk. Vermits deze verhalen sterk parallel lopen met de manier waarop mensen zonder wettig verblijf gebruik maken van hun persoonlijk netwerk om aan een job te geraken, komen we hier in het hoofdstuk over mensen zonder wettig verblijf uitgebreid op terug.

Naast de legale en illegale tewerkstelling is er nog een derde weg voor regularisatieaanvragers, namelijk de weg van vrijwilligerswerk. Hoewel momenteel een regularisatieaanvrager officieel niet in aanmerking komt voor het verrichten van vrijwilligerswerk, is het toch opmerkelijk dat een aantal van de respondenten die wij gesproken hebben, actief als vrijwilliger hebben gewerkt. We vinden dit thema zo belangrijk dat we er in een apart deel op terugkomen.

Naast legale, illegale arbeid en vrijwilligerswerk, hebben we uit de interviews kunnen vaststellen dat regularisatiezoekers ook een stage kunnen lopen. Eén van de respondenten, R28 heeft naar aanleiding van een opleiding bij de VDAB stage gelopen bij een bedrijf, zonder dat ze daarvoor de juiste papieren had. Het bedrijf heeft haar in vertrouwen aangenomen, omdat ze doorgestuurd was door de VDAB, ook al mocht ze officieel niet werken. Hoe dat gelopen is, vertelt ze zelf:

I: Dus ook al waren je papieren niet in orde, kon jij toch ...

R: Leren. Ja, ja, dat kon ik. Maar bij VDAB, niet. Het was heel moeilijk voor mij. Ik heb één keer ingeschreven en ik was op de wachtlijst. En mijn man ook. Hij wilde ook Nederlands leren. Maar na ik weet niet hoeveel maanden wachten, zij hebben gezegd: neen. U kunt niet, omdat ik annex 26 bis had. Dus jij kan dat niet volgen. Mijn man was gestopt met die initiatie, maar ik heb geprobeerd nog eens, op een andere manier ingeschreven. Dat was een beetje misschien sluw. Ik kom in andere plaats waar inschrijving was en ik heb gezegd: neen, dat is eerste keer dat ik mij wil inschrijven. Dus ik heb het nog eens, en daarna heb ik uitnodiging gekregen. (lacht) Zo kon ik bij VDAB. (R28, V, Armenië, 30-40 jaar)

I: Door de mazen van het net.

Zij heeft de bediendeopleiding gevolgd, waar ook een stage bij hoorde. Die stage heeft ze, naar eigen zeggen, zonder problemen kunnen afronden.

In dit deel zouden we nog graag iets willen zeggen over de arbeidskaart B. Een arbeidskaart B is niet iets wat je in eerste instantie zou verwachten onder de hoofding 'kanalen' om werk te vinden. En toch wordt de arbeidskaart B soms zo

gebruikt. R32 heeft voor hij geregulariseerd was, alle mogelijkheden geëxploreerd om toch maar legaal te kunnen werken. Eén van de pistes die hij heeft onderzocht, is of hij in aanmerking kwam voor een arbeidskaart B. Hij heeft toen hij nog niet geregulariseerd was, gesolliciteerd bij een Amerikaanse multinational. Hij vertelt:

I: Dus met dat Amerikaans bedrijf, wat jij eigenlijk wilt zeggen, is dat als zij jou echt hadden gewild, is dat zij een arbeidsvergunning kunnen aanvragen en dan had jij een arbeidskaart B gekregen.

R: Ja. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Naar zijn inschatting van de wetgeving had het Amerikaanse bedrijf voor hem een arbeidsvergunning kunnen aanvragen en had hij zo op legale basis aan de slag kunnen gaan in België. Hoewel zijn verhaal in theorie mogelijk lijkt, is het maar zeer de vraag in hoeverre dit in de praktijk ook omgezet zou kunnen worden.

2.3.2 Na regularisatie

Nadat de regularisatieaanvrager een positief antwoord op zijn aanvraag ontvangen heeft, komen er een heleboel kanalen bij waarlangs hij op zoek kan gaan naar werk. Het informele kanaal via het persoonlijke netwerk (familie, vrienden, kennissen, verenigingen, ...) blijft echter nog altijd een heel belangrijk kanaal.

Een nieuw en belangrijk zoekkanaal dat er voor hen bijkomt, is de VDAB. Opvallend is dat de meeste van de geregulariseerden die wij gesproken hebben bij de VDAB terechtkomen in het kader van een opleiding. Vaak betreft het een taalopleiding maar het kan ook gaan om een andere opleiding. Een opleiding die veel aan bod komt tijdens de gesprekken, is de bediendeopleiding. Vanuit deze opleidingen bij de VDAB leren de geregulariseerden ook de toeleidingsfunctie naar werk kennen van de VDAB. Ook hebben een aantal van hen naar aanleiding van de sollicitatietraining die ze gevolgd hebben, de VDAB als sollicitatiekanaal ontdekt.

Een ander kanaal dat regelmatig vermeld wordt, zijn interim-kantoren. Bijna alle respondenten hebben zich na hun regularisatie bij één of meerdere interim-kantoren ingeschreven. Vaak is het interim-kantoor een eerste piste. Diegene die snel werk wensen te vinden, combineren vaak dit kanaal met andere kanalen. R32, een ingenieur, wil snel werk vinden. Hij vertelt zelf waarom hij via een interim-kantoor tewerk gaat.

I: En als jij nu op zoek gaat naar werk, dan is dat vooral via de interim-kantoren?

R: Omdat dat is werk waar ik onmiddellijk kan werken, morgen of overmorgen. Ja? Voor een tijdje. In tussentijd (...) Ik zal nu interim doen. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Hij solliciteert via verschillende kanalen, waarvan het interim-kantoor het eersteingangskanaal tot de arbeidsmarkt vormt.

De WIS-computer en het internet worden een aantal malen vermeld door de respondenten. Slechts een aantal respondenten gebruikt dit kanaal effectief om naar een job te zoeken. Het opleidingsniveau en het niveau van taalbeheersing lijkt

hierbij van groot belang te zijn. Indien enkel lager onderwijs vereist is voor een functie, werven bedrijven niet via internet of de WIS-computer (Doyen & Lamberts, 2001). Het spreekt dan ook voor zich dat deze kanalen niet aangesproken worden door de lager geschoolde geregulariseerden. Voor het consulteren van een vacaturewebsite is reeds een aanzienlijke kennis van het Nederlands vereist.

Opmerkelijk is dat de geschreven zoekkanalen, zoals de jobkaternen in tijdschriften, advertenties in de lokale pers, affiches in de stad, reclamebriefjes, etc., erg weinig vermeld worden als toegangskanalen tot de arbeidsmarkt. Deze kanalen worden enkel in het kader van een opleiding sollicitatietraining vermeld. Slechts een kleine minderheid van de respondenten geeft aan dat ze ook in praktijk via deze kanalen gesolliciteerd hebben.

2.4 Vrijwilligerswerk

De regularisatieprocedure neemt vaak een lange tijd in beslag. Tijdens deze periode kunnen de regularisatieaanvragers niet legaal tewerkgesteld worden. Dat betekent ook dat ze gedurende al die tijd hun arbeidscapaciteiten niet kunnen onderhouden.

Het is opmerkelijk om vast te stellen dat een groot deel van de geregulariseerden die wij gesproken hebben, vrijwilligerswerk hebben gedaan; opmerkelijk omdat deze groep van nieuwkomers strikt wettelijk geen vrijwilligerswerk mogen uitvoeren. Dat komt omdat vrijwilligerswerk onder gezag van de arbeidswetgeving valt. En zolang ze geen onbeperkt verblijfsrecht hebben verworven in België, is voorlopig nog steeds een arbeidskaart vereist.

R32 (M, Slovakije, 40-50) heeft twee jaar gewerkt als vrijwillige tolk (Engels, Frans, Slowaaks, Tsjechisch en Russisch), als vrijwillige kassier bij een sociaal georiënteerde winkel en als vrijwillige computerbeheerder. Door zijn werk als tolk heeft hij heel de arbeidswetgeving erg goed leren kennen en heeft hij alle wettelijke mogelijkheden om toch te kunnen werken, kunnen onderzoeken. R28 heeft door het aanslepen van haar dossier zes jaar lang niet officieel kunnen werken. Wel heeft ze drie jaar lang gedurende één dag per week als vrijwilliger gewerkt. Ze vertelt:

I: Je zegt, die zes jaren dat je niet hebt kunnen werken, dat waren de mooiste jaren.

R: Mooiste jaren, ik wil zeggen, mooiste jaren niet dat ik zonder werk was. Het waren jaren dat ik capabel was om te werken. Maar ik heb niets gedaan. Ja, ik heb geleerd talen, ik heb als vrijwilliger gewerkt. Drie jaren, niet elke dag, maar één keer per week, heb ik daar gewerkt. Ik heb studie gedaan, ik heb stage gedaan daar naar de studie. Maar dat is niet genoeg. Nu voel ik mij goed. Nu realiseer ik mij, ik doe iets. Ik wacht niet dat OCMW mij moet geld sturen.
(R28, V, Armenië, 30-40 jaar)

Zij omschrijft de tijd dat ze niet officieel kon werken als verloren tijd. In de jaren waar ze het meest productief was, heeft ze niet officieel kunnen werken. Het vrij-

willigerswerk dat ze heeft gedaan, heeft haar wel toegelaten om in zekere mate actief te blijven.

R33 heeft één jaar als vrijwilliger meegewerkt in een christelijke hulpverleningsorganisatie.

I: (...) Et comment est-ce que vous avez trouvé ce travail-ci?

R: Ce travail, tout d'abord, il y a rencontres, parce que je participe à beaucoup de rencontres.

Et j'étais d'abord bénévole pendant environ un an. Et les contacts se sont établis ... (...) Je passais de temps en temps pour échanger des idées. Et au fur et à mesure ... voilà, jusqu'à un jour on a décidé que j'étais retenu. Et j'ai été engagé. Voilà. (R33, M, Kongo, 40-50 jaar)

Na het jaar vrijwilligerswerk heeft deze organisatie hem aangenomen als vaste werkkraacht. Voor deze persoon was het vrijwilligerswerk dat hij gedurende dat jaar gedaan heeft een effectieve opstap naar een job.

Wat opvalt, is dat al deze personen vrijwilligerswerk hebben gedaan bij een maatschappelijk georiënteerde hulporganisatie, waar een deel van het doelpubliek bestaat uit nieuwkomers.

Vrijwilligerswerk houdt voor de regularisatieaanvrager een aantal voordelen in. Ten eerste kan hij in de periode dat hij niet officieel kan werken toch *werkervaring* opdoen. Zoals we in het voorbeeld van R32 gezien hebben, heeft hij tijdens de periode dat hij vrijwilligerswerk heeft gedaan, inhoudelijk veel bijgeleerd. Zelfs als de regularisatieaanvrager in zijn vrijwilligerswerk inhoudelijk niet veel bijleert, behoudt hij een zekere arbeidsattitude. Hij vat het samen:

R: Via die vijf jaren, ik heb mijn tijd effectief gebruikt. Ik kan Vlaamse taal, ik heb ervaring met verschillende soorten van wet, van vluchtelingenwet tot arbeidsrecht. Ik heb heel veel vrienden hier met wie ik hier werk. En ik denk dat mensen voelen: ik ben niet niemand. Ik ben niet een persoon van de boom en met bananen in de hand. Ik zal je anders zeggen mijn ervaringen hier. En ook, ik ben nu na vijf jaar, ik ben onmiddellijk klaar voor de arbeidsmarkt hier, met voldoende educatie. Daarom als ik zou vijf jaar niet werken via computer, ik zal alles verliezen, mijn ervaring via jaren. Dan is alles weg. Als je vijf jaar niet werkt, dan ben je opnieuw werkloos, maar in het hoofd. Niet fysiek, maar in het hoofd. Als iemand vijf jaar niet werkt, alleen slapen en eten ... Hij was ingenieur vijf jaar geleden, maar nu is hij geen ingenieur meer. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Hij beklemtoont het belang van het onderhouden van kennis en van een zekere arbeidsattitude.

R: En ik denk als jullie iemand zonder werk verschillende jaren, dan maken jullie werkinvaliden. Of ik weet niet op welke manier ik het moet zeggen. Zij zijn in hun eigen hoofd invalide. Zij willen niet meer werken. Zij willen niets doen. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Volgens hem kan vrijwilligerswerk deze houding tegengaan. Het zorgt ervoor dat mensen toch in een arbeidsritme blijven. Eens ze dit arbeidsritme kwijt zijn, is het volgens hem moeilijk dit terug aan te leren. De meeste regularisatieaanvragers veronderstellen dat deze werkervaring een positief effect op hun regularisatie-

aanvraag zal hebben. Ze gaan ervan uit dat ze door hun werkwilgheid te tonen, een grotere kans maken om geregulariseerd te worden.

Ten tweede biedt het vrijwilligerswerk een *zinnvolle tijdsbesteding* voor de regularisatieaanvrager. Veel van de regularisatieaanvragers willen zich niet zomaar zitten te vervelen. Ze willen zich nuttig voelen en maken. Zo heeft R20 gewerkt als vrijwilliger voor een vereniging die mensen uit Sierra Leone opvangt. Hij vertelt over deze organisatie:

R: (...) notre but c'est d'informer et de guider les gens. Pour les guider dans toutes les demandes, dans tous les services qu'il faut. Ça dépend de leur besoin. Il y a des compatriotes par exemple de Sierra Leone, qui ne parlent que l'Anglais. Ça fait deux ans, trois ans qu'ils ont eu du mal à s'intégrer. (R20, M, Sierra Leone, 20-30 jaar)

Door ervaringen uit te wisselen met deze mensen, vindt hij dat hij zich nuttig kan maken.

Ten derde biedt deze werkervaring de regularisatieaanvragers een kans om hun *talenkennis* bij te schaven in een realistische werkomgeving. De regularisatieaanvragers verwachten dat hun kans om hier te kunnen blijven zal toenemen, als ze kunnen aantonen dat ze de taal al in zekere zin machtig zijn.

2.5 Transitie

De meeste geregulariseerden geven aan dat de situatie voor hen, nu ze geregulariseerd zijn, erg verbeterd is. R45 heeft een tijdje illegaal gepoetst bij mensen voor ze geregulariseerd is. Voor haar is de situatie zeker verbeterd.

I: Maar als u het bekijkt, toen u hier illegaal verbleef en nu, is het beter? Heb je het gemakkelijker?

R: Nu is beter. Vroeger was het veel moeilijker. Nu is het beter, ja.

I: Want voor een huis te zoeken of om met de auto te rijden.

R: Ja, vroeger altijd schrik. Altijd bang. Misschien politie controleert paspoort. (R45, V, Bulgarije, 50-60 jaar)

R20 is geregulariseerd naar aanleiding van de éénmalige campagne van 2000. Momenteel werkt hij als chauffeur en polytechnisch arbeider bij een gemeenschapscentrum. Hij getuigt over de verandering in zijn leven nadat hij geregulariseerd is.

I: Dus in 2001 heb jij je papieren ontoangen. Wat is er toen allemaal écht veranderd in je leven? Is er toen echt iets veranderd?

R: Ja, ja. Maintenant je travaille normal, comme tout le monde. Je participe à toutes les activités. Je connais beaucoup de personnes, je connais beaucoup de choses. Beaucoup de choses ont changé.

I: Est-ce que tu peux donner des exemples de tout qui a changé?

R: Par exemple, l'expérience que j'avais avant d'être régularisé et maintenant que j'ai les papiers, j'essaie de mettre tout ça en valeur. J'ai travaillé avec des services sociaux. J'ai fait du bénévolat dans des services sociaux. J'accompagne des gens à l'asbl. Et j'ai participé à des

activités politiques, que je ne pouvais pas sans être belge. Voilà, c'est ça. Tous ces trucs-là. Je travaille normal, j'ai un horaire normal. J'ai une vie tout à fait normale maintenant. Même si je ne gagne pas grand-chose, je vis comme tout le monde. Je sais que je dois sortir à sept heure, je rentre à sept heure. A la fin du mois je suis payé. Je dois payer mes factures, je dois faire ça et ça et ça. Je fais tout normal. Voilà. (R20, M, Sierra Leone, 20-30 jaar)

R20 schetst een aantal zaken die er in zijn leven veranderd zijn naar aanleiding van zijn regularisatie. Hij heeft nu gegarandeerde burgerrechten, wat betekent dat hij kan deelnemen aan het politieke leven. Tevens beklemtoont hij dat hij nu een normaal leven kan leiden, met normaal werk en een normaal uurschema. Ook is zijn verloning nu een stuk beter dan voorheen.

I: Vóór je geregulariseerd bent, werd er toen misbruik van jou gemaakt, m.b.t. werk? Lage lonen, overuren?

R: Ja, lage lonen. Soms heb ik geen keuze hè. (R20, M, Sierra Leone, 20-30 jaar)

Voorheen profiteerden werkgevers van zijn onbeschermd status om hem erg weinig uit te betalen. Echter nu hij geregulariseerd is, kan hij een geregeld, in zijn ogen, normaal leven leiden. In zijn verhaal legt hij sterk de nadruk op dit 'normaal zijn'. Na een lange periode in zijn leven waarin hij geleefd heeft in een grote onzekerheid (vanaf 1995 tot 2001) geeft hij te kennen dat hij erg naar dit 'doorsnee leven' heeft verlangd en dat hij daar tevreden mee is.

Alle geregulariseerden omschrijven hun regularisatie als een duidelijke verandering in hun leven. Echter niet alle mensen zien hun regularisatie als een werkelijke verbetering. De man van R21 is van opleiding ingenieur. Voor hij geregulariseerd was, mocht hij hier niet werken. Nu hij geregulariseerd is, heeft hij een job gevonden als hulpkok. Zijn situatie is verbeterd in de zin dat hij nu officieel mag werken. Maar het werk zelf staat hem niet echt aan.

I: En hij is tevreden?

R: Neen, maar hij moest werken. Hij had geen keuze. Hij moest dit werk nemen.

I: Maar hij doet het niet graag eigenlijk.

R: Neen. Nu gaat het, maar de eerste keer dat was te moeilijk. Want hij is ingenieur in ons land. Hij heeft nooit als kok gewerkt. En dat is niet gemakkelijk. Maar nu gaat het wel. Het is bijna acht maanden dat hij werkt zo. (R21, V, Guinea, 30-40 jaar)

Ook de arbeidsvoorwaarden qua arbeidstijd en verloning waaronder haar man moet werken, zijn niet heel goed.

R: Neen, neen, vanaf half elf 's morgens, tot half drie. En dan vanaf zes uur tot middernacht.

(...)

I: Op zondag moet hij werken?

R: Ja, zaterdag ook. In een restaurant is dat zo hè.

I: Is dat goed betaald zo'n werk?

R: Neen. Het is niks.

(...)

I: Want je bent eigenlijk toch altijd aan het werken. Het lijkt toch alsof je altijd aan het werken bent.

R: Ja, ja. Ik verdien meer dan hem. Dus het is niks. Maar het is zo. Wij moeten dat accepteren. (R21, V, Guinea, 30-40 jaar)

Haar man werkt lange uren en wordt niet veel betaald. Voor zijn regularisatie had hij nog tijd om Nederlands en informatica te studeren. Door zijn onregelmatige uren kan dit niet meer. Ze hebben er weinig hoop op dat hij een betere job zal kunnen vinden.

Positief bij de overgang naar het geregulariseerde statuut is dat de persoon nu de wettelijke mogelijkheid heeft om te werken. Vele deuren gaan nu potentieel voor hem open. Dit betekent echter niet dat er in de praktijk noodzakelijkerwijs veel verandert. Deze transitiebeweging naar een wettige verblijfsstatus toont aan dat het gebrek aan wettige verblijfsdocumenten slechts één drempel vormen.

In de verhalen van de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten worden deze papieren vaak voorgesteld als de zaligmakende oplossing. “Eens we over de nodige papieren beschikken, zullen de meeste problemen wel opgelost zijn”, hoor je vaak bij hen doorklinken. Hoewel het gebrek aan papieren een huizenhoge drempel vormt om aan werk te geraken, is het niet de enige drempel. In wat volgt, komen we nog uitgebreid op de andere drempels terug.

2.6 Drempels

Voor de groep van geregulariseerden zijn er een aantal drempels die de toegang tot de arbeidsmarkt belemmeren. De geregulariseerden hebben hun verblijfsstatuut, voor bepaalde of onbepaalde duur, in orde kunnen maken. Daarmee hebben ze een eerste belangrijke drempel kunnen overwinnen. Maar in tegenstelling tot wat mensen zonder wettige verblijfspapieren vaak laten uitschijnen, is dit niet de enige drempel.

In onze beschrijving van de drempels vertrekken we in eerste instantie van de beleving door de respondenten. Drie elementen komen stevast terug in de verhalen van de mensen die we gesproken hebben, namelijk de *taalbeheersing*, het *diploma* en de *nodige verblijfspapieren*. R21 formuleert het als volgt:

R: Je moet een studie hebben. Dat is één. Denk ik. En ook tweetalig zijn in Brussel, dat is belangrijk. In Brussel moet je tweetalig zijn. En voor de buitenlanders moeten je papieren in orde zijn. Dat is de drie denk ik. Maar eerst zijn de papieren. Want je kan niet werken zonder papieren. Dat is niet mogelijk. Dus eerst de papieren, ten tweede een opleiding of een studie en ten derde tweetalig zijn. Dat zijn de drie belangrijkste, voor mij. (R21, V, Guinea, 30-40 jaar)

De meeste van hen hebben reeds voor ze geregulariseerd zijn een talencursus of opleiding gevolgd. Door Nederlands te leren, verwachten ze dat hun kans om in België te kunnen blijven, toeneemt. Er zijn ook advocaten die de regularisatieaanvragers vanuit deze optiek aanmoedigen om Nederlands te leren. Daarnaast

merkt R21 in het bovenstaande citaat eveneens op dat het nodig is een opleiding te hebben gevolgd. Zonder papieren die aantonen dat je een opleiding hebt gevolgd, sta je nergens.

Naast de bovenvernoemde drempels zijn er nog een aantal andere drempels die occasioneel ter sprake komen. Deze drempels zijn vrij specifiek voor de groep van de geregulariseerden, alhoewel je ze ook bij andere groepen kan tegenkomen.

Vaak neemt de regularisatieprocedure een hele tijd in beslag. Zo zijn er op het moment van dit schrijven nog een duizendtal dossiers hangende die dateren van de éénmalige regularisatiecampagne van 2000. Ook bij de regularisatie op basis van artikel 9, lid 3 zijn er mensen die meer dan twee jaar op de regularisatie van hun dossier hebben moeten wachten. Wie niet mag werken, kan zijn kennis en opgedane ervaring niet actualiseren. De opgedane kennis en ervaring devalueert naarmate deze niet onderhouden wordt. De *duurtijd van de regularisatieprocedure* leidt ertoe dat mensen hun vakspecifieke kennis verliezen of niet in stand kunnen houden. Maar belangrijker is misschien nog dat ze hun arbeidsattitude kwijtspelen. Wie lang niet werkt, kan zijn arbeidsritme en arbeidsmotivatie kwijtraken.

Een ander gevolg van de duurtijd van de regularisatieprocedure, is dat naarmate men ouder wordt, het moeilijker wordt een goede job te vinden.

R: (...) Ik ben niet jong, ik ben 53 jaar. Ik moet werken. Ik wil werken. Is moeilijk, de hele dag thuis is moeilijk voor mij. (R28, V, Armenië, 30-40 jaar)

Zij wil werken en is daarvoor erg gemotiveerd, maar tijdens het gesprek geeft ze aan dat het niet gemakkelijk is voor haar om werk te vinden.

De uitbetaalde *lonen* spelen ook een belangrijke motiverend of demotiverende rol. Alhoewel de meeste geregulariseerden van tijdelijke duur gemotiveerd zijn om te werken, omdat hun verblijfsstatuut ervan af hangt, is het financieel niet even verlonend om te werken. De OCMW-uitkering van 800 euro kan een val worden als je met werken maar iets meer zal verdienen. Een uitkering kan met andere woorden een mentale val voor hen worden.

Naast al deze drempels, spelen uiteraard ook de drempels mee die de reguliere migranten ondervinden op de arbeidsmarkt. Voor een verdere uitwerking van deze drempels, verwijzen we naar het rapport Martens et al. (2005).

3. Opleiding

3.1 Opleiding in thuisland

De groep van geregulariseerden omvat mensen vanuit erg verschillende achtergronden. Door de diversiteit, eigen aan deze groep, is het onmogelijk deze mensen onder eenzelfde noemer te brengen. We vinden zowel mensen terug die geen diploma secundair onderwijs hebben als mensen die universitaire studies hebben afgerond.

Dit betekent dat al deze mensen erg verschillende diploma's kunnen hebben, die niet noodzakelijk gelijkwaardig zijn. Om dit te onderzoeken is in 1984 Naric-Vlaanderen opgericht. Zij bereiden de beslissingen voor betreffende de academische erkenning van buitenlandse hoger-onderwijsdiploma's in Vlaanderen.

We moeten een onderscheid maken tussen een *niveaubepaling* en een *gelijkwaardigheidsbepaling* van het diploma. Een niveaubepaling is een bevestiging van Naric-Vlaanderen dat het buitenlands diploma wel degelijk een hoger-onderwijsdiploma is dat uitgereikt werd door een erkende hoger-onderwijsinstelling. Het situeert enkel het buitenlands diploma in één van de onderwijsniveaus, met name het hoger onderwijs. Een niveaubepaling is dus geen officieel gelijkwaardigheidsbesluit.

Bij een gelijkwaardigheidsbepaling daarentegen wordt nagegaan of het diploma of getuigschrift dat de geregulariseerde kan voorleggen, gelijkwaardig is aan een bestaand erkend diploma in België.

De respondenten die wij gesproken hebben, zijn op de hoogte van deze mogelijkheden en ook van het onderscheid tussen de twee procedures. De meeste van hen zien een niveaubepaling als haalbaar maar weinig zinvol om de arbeidsmarkt mee te betreden. R28 vertelt:

R: ... een niveaubepaling, een niveaubepaling is niet zoveel documentatie nodig, en het is een makkelijkere en snellere procedure. Maar ik heb gehoord dat het niet overal aanvaard is. Dat is alleen als ik bijvoorbeeld zelfstandig iets wil doen, of bij sommige bedrijven. (R28, V, Armenië, 30-40 jaar)

Tijdens het gesprek wijst ze erop dat de te volgen procedure voor een niveaubepaling makkelijker en sneller is dan de procedure voor een gelijkwaardigheidsbepaling. Ze stelt zich echter vragen bij het nut van een niveaubepaling. Een niveaubepaling wordt vaak aangevraagd om snel te kunnen instappen in opleidingen of om te kunnen solliciteren.

Ook R20 stelt zich vragen bij het nut van een niveaubepaling of van een gelijkwaardigheidsbepaling. Volgens hem maakt het weinig uit of je als geregulariseerde wel of geen gelijkwaardig diploma hebt, je vindt toch geen werk op dat niveau.

I: Dus jij denkt dat die diploma's ... ils sont importants ou pas si importants?

R: C'est important pour toi-même. Pas que pour le boulot. Ça ne va rien changer. Quand je regarde le cas de certaines personnes, ça n'a rien changé qu'ils ont des diplômes ou pas. (...) Parce que quelque soit le diplôme que je vais avoir, je ne trouverai pas de travail qui a le même niveau que ce diplôme-là. Alors donc, ça ne sert à rien. (...)

I: Waarom denk je dat?

R: Ik weet dat. Als ik kijk bijvoorbeeld naar andere mensen. Ils ont fait tout et ils parlent l'anglais. Mais ils ne trouvent pas le bon boulot. Donc ça ne sert à rien. Alors ça fait que je n'ai pas le courage, que je ne suis pas motivé. Je dis: non, ce n'est pas la peine. Je me contente de ce que j'ai. Et puis voilà, c'est tout. (R20, M, Sierra Leone, 20-30 jaar)

De procedure om het diploma gelijkwaardig te laten verklaren is niet evident voor de geregulariseerden. Er zijn een aantal criteria waar de overheid op let tijdens de

procedure. De criteria die getoetst worden tijdens de academische gelijkwaardigheidserkenning zijn:

- de kenmerken en de structuur van het buitenlands onderwijssysteem;
- het niveau van de instelling;
- het niveau van de opleiding;
- de essentiële onderdelen van de opleiding, inclusief stages en scripties;
- de studieomvang;
- de toegang tot de opleiding;
- de relevante beroepservaring.

Veel van deze informatie is echter niet gemakkelijk om te achterhalen voor alle geregulariseerden. R28 een ingenieur van opleiding die in haar land verschillende jaren gewerkt heeft als ingenieur, geeft hier een voorbeeld van.

R: Ja, ja. Ik had mijn diploma aan ministerie van onderwijs gegeven om bepaling van mijn diploma te doen. Maar ik heb antwoord gekregen, dat ik moet eerst ... De naam van mijn universiteit is veranderd, dus zij kunnen dat niet vinden. Nu moet ik een preuwe, een bewijs vinden dat het bestaat als goede school. Maar alleen bepaling, het andere kan ik niet doen.

I: Dus enkel niveaubepaling.

R: Ja. Andere kan niet, omdat in Azerbajdzjan ik weet niemand nu, en ik met de papieren vragen met alle disciplines, alle lessen, hoeveel uren ik heb gevolgd. En ik weet niet hoe. Ik heb al gebeld in Commissariaat Generaal, maar tot nu toe heb ik geen antwoord gekregen. Zij kunnen een attest niet geven, omdat ik ben asielzoeker, en ik kan mijn papieren daar niet aanvragen. Ik kan niet naar daar gaan om dat te nemen. Dus zij kunnen mij dat attest niet geven. Tot nu toe heb ik geen antwoord. (R28, V, Armenië, 30-40 jaar)

Zij kan al de gedetailleerde informatie die haar gevraagd wordt, niet aanleveren. Als geregulariseerde asielzoekster is het voor haar moeilijk om een volledig aanvraagdossier in te dienen. Dit betekent tevens dat voor haar de vooropgestelde afhandeltermijn van een aanvraag tot niveaubepaling, die vier maanden bedraagt, is overschreden.

R21 was oorspronkelijk als asielzoekster in België. In haar thuisland, zo vertelt ze, heeft ze een licentiaatsdiploma in economie. Zij heeft haar officiële documenten kunnen meenemen toen ze haar land is ontvlucht. Zij heeft geprobeerd haar diploma gelijkwaardig te laten verklaren, maar door de grote verschillen tussen de diploma's is dit niet gelukt. Ze vertelt:

R: Hier in België is mijn diploma niet erkend. Want in mijn land ik heb vier jaar gestudeerd op de universiteit. En in België dat is vijf jaar. Zij hebben mij dat gezegd op het ministerie. Ik weet niet of het zo is of niet. En ook in mijn land heb ik geen mémoire geschreven. En hier in België dat is zo.

I: Een eindwerk, een scriptie.

R: Ja, ja. En in België dat is zo. Er zijn veel verschillen tussen het programma van mijn land en hier in België. Ik moet twee jaar studeren ook om mijn diploma te halen als licentiaat. Dat is niet gemakkelijk voor mij op de universiteit, dat is moeilijk. (R21, V, Guinea, 30-40 jaar)

Zij heeft uiteindelijk wel een niveaubepaling van haar secundair-onderwijsdiploma bekomen.

3.2 Opleiding in België

We hebben in de discussie over de groep van de geregulariseerden reeds verscheidene malen gewezen op de diversiteit binnen de groep, ook wat betreft de reeds gevolgde opleidingen. Om aan een hogeschool of universiteit te kunnen studeren in België zijn er bepaalde diplomavereisten voorzien. Vandaar dat we een onderscheid maken tussen opleidingen of cursussen die in principe door alle respondenten gevolgd kunnen worden en opleidingen waar er specifieke diplomavereisten zijn.

Voor de opleidingen die in principe door alle geregulariseerden gevolgd kunnen worden, betreft het hoofdzakelijk taalopleidingen bij diverse opleidingsinstaties en beroepsopleidingen bij de VDAB. Bij de opleidingen met diplomavereisten gaat het om voortgezette opleidingen in het hoger onderwijs.

3.2.1 Taal- en beroepsopleidingen

De meeste van de geregulariseerde respondenten die we gesproken hebben, hebben effectief een taalopleiding gevolgd voor ze geregulariseerd werden. In het kader van hun regularisatie, vonden ze het opportuun om hun wil tot integratie aan te tonen door de taal te leren.

I: Heb jij een opleiding kunnen volgen of gevolgd bij de VDAB?

R: Vroeger wel. Het eerste wat ik heb gedaan is opleiding over taal. Dat was het eerste. Mijn vrouw ook. (R32, M, Slovakije, 40-50 jaar)

Al de bevraagde respondenten hebben een taalopleiding gevolgd. Bij de beroepsgeoriënteerde opleiding, waar geen diplomavereisten voor nodig zijn, krijgen we uiteenlopende antwoorden. Sommige van de respondenten hebben de kans om een opleiding te volgen met beide handen gegrepen. Op het moment dat hij zijn regularisatieaanvraag heeft ingediend, heeft R33 gepoogd om zoveel mogelijk bij te leren.

I: A ce moment, tu ne pouvais pas travailler?

R: Pendant ce temps je faisais des formations. Je suivais des formations par-ci par-là de manière à me préparer sur le marché de l'emploi, le programme de la réinsertion socio-professionnelle. J'ai fait la formation d'entrepreneur. J'ai fait la formation du parcours professionnel au CIRE. J'ai suivi les cours d'orientation sociale à Kompas. Kompas, Bruxelles. Et j'ai suivi le cours de néerlandais Kompas et au VDAB. Et bon voilà. (R33, M, Kongo, 40-50 jaar)

Niet iedereen heeft echter dezelfde gedrevenheid als deze persoon. Verscheidene onder hen zien het nut van opleidingen niet in, omdat het volgens hen toch niets verandert aan hun arbeidsmarktsituatie. R20 getuigt:

R: Quelque soit le diplôme que j'ai ici, je ne trouverai pas facilement du boulot qui va avec ce diplôme-là, qui a la valeur de ce diplôme. (R20, M, Sierra Leone, 20-30 jaar)

Hij ziet de zin van een opleiding niet. Want als hij om zich heen kijkt, stelt hij vast dat zijn vrienden die een opleiding gevolgd hebben, toch niet verder staan dan hij. Vanuit een nuchter realisme heeft hij besloten geen opleidingen te volgen, omdat het niet loont volgens hem.

Wat is opgevallen, is dat vooral de Oost-Europeanen erg gemotiveerd zijn. Zij zijn erg gedreven in hun aanpak en willen echt verder geraken. Drempels lijken wel uitdagingen te zijn, die hen niet tegenhouden om een opleiding te volgen. Het verhaal van R28 spreekt boekdelen. We hebben dit citaat hierboven al weergegeven, maar we willen wijzen op de gedrevenheid en volharding van deze persoon.

I: Dus ook al waren je papieren niet in orde, kon jij toch ...

R: Leren. Ja, ja, dat kon ik. Maar bij VDAB, niet. Het was heel moeilijk voor mij. Ik heb één keer ingeschreven en ik was op de wachtlijst. En mijn man ook. Hij wilde ook Nederlands leren. Maar na ik weet niet hoeveel maanden wachten, zij hebben gezegd: neen. U kunt niet, omdat ik annex 26 bis had. Dus jij kan dat niet volgen. Mijn man was gestopt met die initiatie, maar ik heb geprobeerd nog eens, op een andere manier ingeschreven. Dat was een beetje misschien sluw. Ik kom in andere plaats waar inschrijving was en ik heb gezegd: neen, dat is eerste keer dat ik mij wil inschrijven. Dus ik heb het nog eens, en daarna heb ik uitnodiging gekregen. (lacht) Zo kon ik bij VDAB beginnen. (R28, V, Armenië, 30-40 jaar)

I: Door de mazen van het net.

Op het moment dat zij nog niet geregulariseerd is, wil zij een taalopleiding volgen. Dit kan echter niet bij de VDAB. Door haar gedrevenheid raakt ze toch binnen in de opleiding. Ook volgt ze nadat ze geregulariseerd is, nog een bediendeopleiding bij de VDAB. Momenteel werkt ze in een advocatenkantoor als secretaresse. Ze is erg realistisch in haar toekomstverwachtingen op de arbeidsmarkt. Toch wil ze niet bij de pakken blijven zitten en vooruitkomen. Dit verhaal is illustratief voor het verhaal van veel Oost-Europeanen.

3.2.2 Voortgezette opleidingen in het hoger onderwijs

Een deel van de hogeropgeleiden die we gesproken hebben, hebben een diploma van het hoger onderwijs behaald in hun thuisland. Door de zware gelijkwaardigheidsprocedure, kunnen ze hier vaak niet mee aan de slag in België. Een aantal van hen wil nog wel opnieuw studeren in België, maar kan het praktisch niet.

R21 heeft in haar thuisland een licentiaatsdiploma economie behaald. Daar kan ze hier echter niets mee doen. Studeren wil ze wel, maar omdat zij diegene is die voor de kinderen zorgt, lukt dit praktisch gezien niet. Op de vraag of ze opnieuw zou willen studeren, antwoordt ze:

R: Ik wil graag, maar ik heb geen tijd. Ik heb vier kinderen. En de kinderen zijn klein. Neen, ik kan niet. Misschien volgend jaar zal ik een graduaat in boekhouding. Misschien, ik weet het niet. Maar dat is mijn doel. (R21, V, Guinea, 30-40 jaar)

Een voortgezette opleiding volgen combineren met werken is niet evident.

4. Specifieke aandachtspunten

In dit hoofdstuk zetten we een aantal aandachtspunten op een rij, die specifiek zijn voor de groep van de geregulariseerden. Geregulariseerden zijn als administratieve categorie wel herkenbaar in de statistieken, als groep zijn ze veel moeilijker te traceren, net omdat er niets is dat hen als groep verbindt. Net zoals de personen zonder wettig verblijf vormen de geregulariseerden een intern erg heterogene groep. Ook in deze groep vinden we mensen terug vanuit verschillende achtergronden.

Deze groep is een verzamelcategorie van mensen die een verblijfsstatuut hebben gekregen, omdat ze zich in een complexe toestand bevinden (ongeneeslijk ziek, oud, humanitaire gronden, statuutwissels, ...). Je vindt in deze groep uitgeprocedeerden (asielzoekers, familieherenigers) terug die geregulariseerd zijn naar aanleiding van de campagne van 2000. Naast deze groep van geregulariseerden heb je ook de mensen die geregulariseerd zijn op basis van artikel 9, lid 3 van de Vreemdelingenwet.

Het is belangrijk om op te merken is dat ze een statuut hebben dat hen als groep niet verenigt of bijeenbrengt. Asielzoekers zoeken elkaar op omdat ze in dezelfde situatie zitten en ze hun papieren nog in orde moeten krijgen. Geregulariseerden echter hebben geen gezamenlijk streefdoel meer om naartoe te werken, vermits ze hun papieren reeds in orde hebben.

Zoals verwacht kan worden, geven de meeste geregulariseerden aan dat hun situatie na hun regularisatie erg verbeterd is. Ze hebben nu gegarandeerde burgerrechten, kunnen deelnemen aan het politieke leven, kunnen een normaal leven leiden, ... Echter niet alle geregulariseerden omschrijven de regularisatie als een duidelijke verbetering. Positief bij de overgang naar het geregulariseerde statuut is dat de persoon nu de wettelijke mogelijkheid heeft om te werken. Dit betekent echter niet dat er in praktijk noodzakelijkerwijs veel verandert: men blijft drempels op de arbeidsmarkt ervaren. Deze transitiebeweging naar een wettige verblijfsstatus toont aan dat het gebrek aan wettige verblijfsdocumenten slechts één drempel vormt. In de verhalen van de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten worden deze papieren vaak voorgesteld als de zaligmakende oplossing.

Qua kenmerken als groep zijn de geregulariseerden te vergelijken met de erkende vluchtelingen. Hoewel erkende vluchtelingen en geregulariseerde vreemdelingen beiden een definitief verblijfsrecht krijgen in België (in beide gevallen een bewijs van inschrijving in het vreemdelingenregister (BIVR) of witte kaart), zijn er toch een aantal verschillen inzake de rechten die aan beide verblijfsstatuten zijn verbonden. Hieronder worden kort de belangrijkste verschillen overlopen. De belangrijkste vaststelling is dat het vluchtelingenstatuut in vele opzichten een gun-

stiger statuut biedt dan het statuut van geregulariseerde vreemdeling (<http://www.vluchtelingenwerk.be>, 15 september 2005).

We sommen even de belangrijkste gelijkenissen en verschillen op. Een eerste verschil betreft de sociale bijstand. Erkende vluchtelingen worden gelijkgesteld met Belgen, geregulariseerden niet. Zij komen niet in aanmerking voor een wachtuitkering, voor de gewaarborgde gezinsbijslag (tenzij na vijf jaar verblijf), voor een gehandicaptenuitkering (tenzij de Vlaamse tegemoetkomingen na vijf jaar verblijf), voor de inkomensgarantie ouderen (tenzij ze zelf in België pensioenrechten hebben opgebouwd door te werken). In tegenstelling tot de geregulariseerden, hebben erkende vluchtelingen deze rechten wel.

Ook op het vlak van uitkeringen worden erkende vluchtelingen volledig gelijkgesteld met Belgen, geregulariseerden niet. Om het recht op werkloosheidsuitkeringen te verwerven, zonder een wachtperiode te moeten doorlopen, moeten in een bepaalde referteperiode een aantal arbeidsdagen worden gepresteerd. Voor vluchtelingen tellen gepresterde arbeidsdagen tijdens het gegrondheidsonderzoek mee. Voor geregulariseerden van de campagne van 2000 die voorheen mochten werken, tellen deze gepresterde arbeidsdagen niet mee.

Wat OCMW-steun betreft, worden vluchtelingen gelijkgesteld met Belgen. Zij hebben recht op 'maatschappelijke integratie' daar waar geregulariseerden enkel recht hebben op maatschappelijke dienstverlening van het OCMW.

Een vierde verschil bestaat er in de mogelijkheid tot reizen. Vluchtelingen moeten zich niet tot hun eigen ambassade wenden, maar krijgen een blauw vluchtelingenpaspoort van het ministerie van Buitenlandse Zaken dat geldig is voor alle landen behalve hun land van herkomst. Geregulariseerden moeten bij hun nationale ambassade een paspoort bekomen. Zij kunnen vrij reizen binnen de Schengen-zone op basis van hun paspoort en hun witte verblijfskaart. De vluchtelingenreis pas houdt ook bijstand in het buitenland in bij problemen. Die bijstand wordt niet gegeven aan geregulariseerde vreemdelingen, zelfs al hebben zij een Belgische rode reis pas (die ze enkel tijdelijk kunnen krijgen als zij kunnen bewijzen dat ze onmogelijk een nationaal paspoort kunnen bekomen).

Naar ons inziens zijn dit de belangrijkste verschillen tussen de vluchtelingen en de geregulariseerden. Wat hun formele arbeidsmarktsituatie betreft, hebben beide groepen geen arbeidskaart nodig om te mogen werken, geen beroepskaart nodig voor een zelfstandige activiteit en komen ze beide in aanmerking voor werkgelegenheidsmaatregelen.

Al bij al is het vluchtelingenstatuut, zo kunnen we besluiten, een algemeen sterker statuut dan het geregulariseerdenstatuut.

HOOFDSTUK 10

MENSEN ZONDER WETTIG VERBLIJF

Hoeveel mensen zonder wettig verblijf er juist in België verblijven, is onbekend. Ze zijn per definitie weinig zichtbaar en worden administratief niet geregistreerd. Wel zijn er cijfers beschikbaar van het aantal afgewezen asielzoekers. Tussen 1988 en 2001 werden bijna 200 000 asioldossiers afgewezen. Hoeveel van deze uitgeprocedeerden ook effectief in België gebleven zijn, is onbekend. Van andere groepen, zoals de clandestienen, zijn geen gegevens beschikbaar (Bruggen, Neuckens & Somers, 2003). Wat het aantal mensen zonder wettig verblijf in België betreft, willen we ons niet wagen aan een schatting. Wel kunnen we stellen dat het om een aanzienlijke groep gaat.

In wat volgt, overlopen we een aantal typische migratietrajecten om te komen tot een beknopte morfologie. Tevens besteden we aandacht aan de arbeidsmarkt- en opleidingssituatie van de mensen zonder wettig verblijf. Ten slotte bespreken we nog een aantal specifieke aandachtspunten, die eigen zijn aan deze groep.

1. Het migratietraject.

1.1 Achtergrond van de personen zonder wettig verblijf

In dit luik schetsen we een beeld van de wijze waarop iemand het ‘non-statuu’ van persoon zonder wettig verblijf kan verwerven. In grote lijnen maken we hierbij een onderscheid tussen personen die op legale of op illegale wijze België binnen zijn gekomen. In wat volgt, overlopen we een aantal van de trajecten van de respondenten.

1.1.1 Legale intrede

Een aanzienlijke groep van mensen zonder wettige verblijfspapieren is op een legale manier en met de nodige papieren België binnengekomen. De meest voor de hand liggende voorbeelden hiervan zijn toeristen, studenten, arbeidsmigranten, etc. Zij hebben de nodige inreisvisa of arbeidskaarten aangevraagd om legaal het

land binnen te komen. Officieel zijn ze hier als toerist, als student of als arbeidsmigrant.

Binnen deze groepen maken we allereerst een onderscheid met betrekking tot hun *motief* om naar België te komen. Een eerste groep is hier toegekomen *zonder 'verborgen' strategische bijbedoelingen*. Zij willen België bezoeken als toerist of hier studeren. Het is niet hun intentie om hier te blijven. Ze zijn van plan terug te keren naar hun land op het moment dat hun verblijfsdocumenten verlopen. Omwille van bepaalde omstandigheden is dit laatste echter niet meer mogelijk en zien ze zichzelf genoodzaakt om in België te blijven.

Illustratief hierbij is het verhaal van R33. Hij is in 1998 met een toeristenvisum in België toegekomen als vertegenwoordiger van een humanitaire Kongolese hulpverleningsorganisatie om hier fondsen te werven. Tijdens zijn verblijf, breken er in Kongo rellen uit. Hij vertelt:

R: Ecoute. Je suis venu plusieurs fois, allers- retour, pour des raisons professionnelles. Et à un moment donné, je devais de nouveau voyager, et au moment de voyager, c'est la guerre. Alors quand la guerre a cessé, il y a l'invitation qui est arrivée pour aller travailler, pour retourner. Le jour où je quitte, c'était les massacres de Macobola, où on a massacré plus de 500 personnes. C'était ce jour-là. (R33, M, Kongo, 40-50 jaar)

Na een kort verblijf in de illegaliteit, vraagt hij ten slotte politiek asiel aan. Het was echter niet zijn hoofdbetrachting om hier te blijven en asiel aan te vragen. Hij kwam hier om fondsen te werven voor een NGO. Door omstandigheden kon hij echter niet terugkeren naar zijn thuisland.

Een tweede groep is echter wel met *strategische bijbedoelingen* naar België gekomen. Ook zij hebben een toeristen- of studentenvisum aangevraagd met de uitdrukkelijke betrachting hier een tijd te blijven. Zij hebben met andere woorden niet de intentie om bij het verlopen van hun visum terug te keren naar hun land van herkomst. Het doel van hun reis is uiteindelijk niet om België als toerist te bezoeken of om hier te studeren, wel om hier een bestaan op te bouwen.

Van deze laatste groep van mensen, zullen we kort twee verhalen weergeven. Het voorbeeld van R20 is zeer typerend. Zij komt uit Ivoorkust en heeft er expliciet voor geopteerd om naar Europa te komen met een toeristenvisum, want:

*(...) voor studeren, je moet een papier brengen dat jij studieborg kan betalen. Dat was niet zo voor mij. Ik ben juist gestopt met werken als *délégué médical*. Dat was voor mij een kans de documenten van deze job krijgen. Ik was in de ambassade voor een visum: ik ben met verlof, vakantie, ik moet werken in vakantie. Dus ik heb nog die papieren van die job hè. Ik werk daar niet meer, maar ik heb nog de papieren. Ik wil naar Europa gaan. (...)*

I: Dus u mocht in heel Europa drie maanden reizen?

R: Ja, dus het visum was geldig voor drie maanden. (R20, V, Sierra Leone, 20-30 jaar)

Van tevoren had ze al besloten om hier te blijven, om hier een bestaan op te bouwen. Want, zo stelt ze:

R: (...) *Ik was werkloos, zonder werk. Ik probeerde halftijds misschien ander werk te zoeken en andere tijd denken over mijn toekomst, over het vertrek, de reis.* (R20, V, Sierra Leone, 20-30 jaar)

Het voorbeeld van R30, een Marokkaan, spreekt tevens boekdelen. Hij is als topsporter naar België gekomen om deel te nemen aan één atletiekwedstrijd. Echter voor hij naar hier kwam, had hij al besloten om hier te blijven. Als beroepssporter zag hij geen kans in eigen land om zijn sportcarrière vorm te geven, bij gebrek aan infrastructuur, omkadering en professionele wedstrijden.

R: *Ça fait quatre ans que je suis venu ici. J'étais à l'équipe nationale d'athlétisme du Maroc. (...) Oui, j'ai été invité ici. Il y avait un club ici, flamand, qui m'a invité pour que je vienne faire une course. Alors j'ai pris le visa et je suis venu ici. Et j'ai fait la course. Il n'y avait pas beaucoup de jours dans le visa, il y avait juste sept jours. Juste pour que je coure et que je retourne. Alors j'ai préféré rester ici. Pour continuer l'athlétisme. Parce qu'ici il y a un espoir pour faire des compétitions internationales. Parce qu'au Maroc, il n'y a pas de compétitions internationales. Il est rare que tu y trouves une compétition internationale. Ici il y a de l'espoir. Avec l'Hollandes, l'Allemagne, la France. Donc tu peux courir. Et donc je continue ici. J'ai commencé avec le club qui m'a invité, je suis resté avec lui. Depuis je suis maintenant encore avec lui.* (R30, M, Marokko, 20-30 jaar)

Hij is in België aangekomen als beroepssporter met een visum voor een korte periode en is vervolgens in de illegaliteit verdwenen. Uit hoofde van de club waarbij hij ingeschreven is, doet hij nog steeds mee aan nationale en internationale wedstrijden. Weinigen echter weten dat hij illegaal in België is.

Naast deze twee groepen, die hier als studenten of toeristen terechtkomen, onderscheiden we nog een grote groep van *uitgeprocedeerden*. Zij hebben, in tegenstelling tot de reeds besproken groepen, wel een verblijfsprocedure opgestart. Tijdens deze procedure verblijven zij tijdelijk legaal in België. Omwille van een definitieve weigering van hun verblijfsaanvraag, komen zij echter in de illegaliteit terecht.

Binnen deze groep van *uitgeprocedeerden*, kunnen we verschillende deelgroepen onderscheiden. In het onderzoek hebben we ons hoofdzakelijk gericht naar de familieherenigers en de asielzoekers. Het spreekt voor zich dat onze focus dan ook voornamelijk bij deze groepen ligt.

Een eerste groep betreft de *uitgeprocedeerde asielzoekers*. Dit zijn personen die ooit in de asielprocedure hebben gezeten, maar wiens dossier onontvankelijk of ongegrond verklaard is en die het bevel genegeerd hebben om het land te verlaten.

Het verhaal dat velen zonder wettig verblijf kunnen vertellen, is de getuigenis van R12, een man uit Centraal-Afrika.

R: *J'étais au centre quand ma situation n'était pas bien réglée. J'étais au centre d'accueil de la Croix-Rouge. (...) Puis il y a rien. J'ai fait office. Et deuxième fois j'ai fait recours. Je ne sais pas le nom, comment dire. En tout cas, j'ai fait première, deuxième et puis troisième fois. Je suis toujours négatif. Et là je suis la en galère. (...)*

I: *La troisième fois, c'était négatif? (...) Donc ça veut dire que tu n'as pas de papiers.*

R: *Oui.* (R12, M, Centraal-Afrika, 20-30 jaar)

Een tweede groep betreft de *uitgeprocedeerde gezinsherenigers*. Dit zijn personen die een aanvraag deden om met hun echtgeno(o)t(e) of familieleden, die een vast verblijfsrecht in België hebben, herenigd te worden. Hun dossier werd echter afgewezen omdat ze niet aan de wettelijke criteria voor gezinshereniging voldeden. Van deze groep hebben we niemand gesproken. Wat we over deze groep schrijven, komt voort uit de gesprekken die we gevoerd hebben met een aantal bevoorrechte getuigen.

1.1.2 Illegale intrede

Naast de legale intrede, zijn er ook mensen die zonder wettige toelating België binnenkomen en hier wonen en werken zonder ooit een verblijfsvergunning aan te vragen. Van meet af aan verblijven zij illegaal in België. In wat volgt noemen we hen de *clandestiene migranten*.

R10 is in 1999 naar België gekomen. Als Marokkaan zag hij voor zichzelf geen andere mogelijkheid om hier te werken dan via de clandestiene weg. Hij vertelt dat een asielaanvraag voor hem geen zin had.

R: *De toute façon, ça ne vaut pas la peine de demander l'asile pour un Marocain, parce que dans notre pays on a aucun problème politique, on n'a pas de guerre civile, on n'a rien de ce genre. Donc ce n'était pas logique de demander. Et même si tu le demandes, on ne va pas te l'accorder. Pour moi la priorité quand je suis arrivé ici, avant les papiers, la priorité c'était le travail. Ça veut dire gagner un peu d'argent avec quoi subvenir à tes besoins. Tu es arrivé tout seul ici, tu dois habiter, tu dois manger, tu dois t'habiller, tu dois téléphoner à la famille. Et la priorité des choses c'était trouver un travail. Et trouver un travail payé n'importe comment. Tu t'en fous combien ils vont te payer, tu t'en fous du genre de travail que tu vas faire. Si c'est dur ou ce n'est pas dur, ou si c'est beaucoup d'heures. L'essentiel c'est de trouver un travail avec quoi gagner un peu d'argent et avec quoi manger et avec quoi payer ton loyer. Donc c'était ça la priorité, avant mes papiers.* (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)

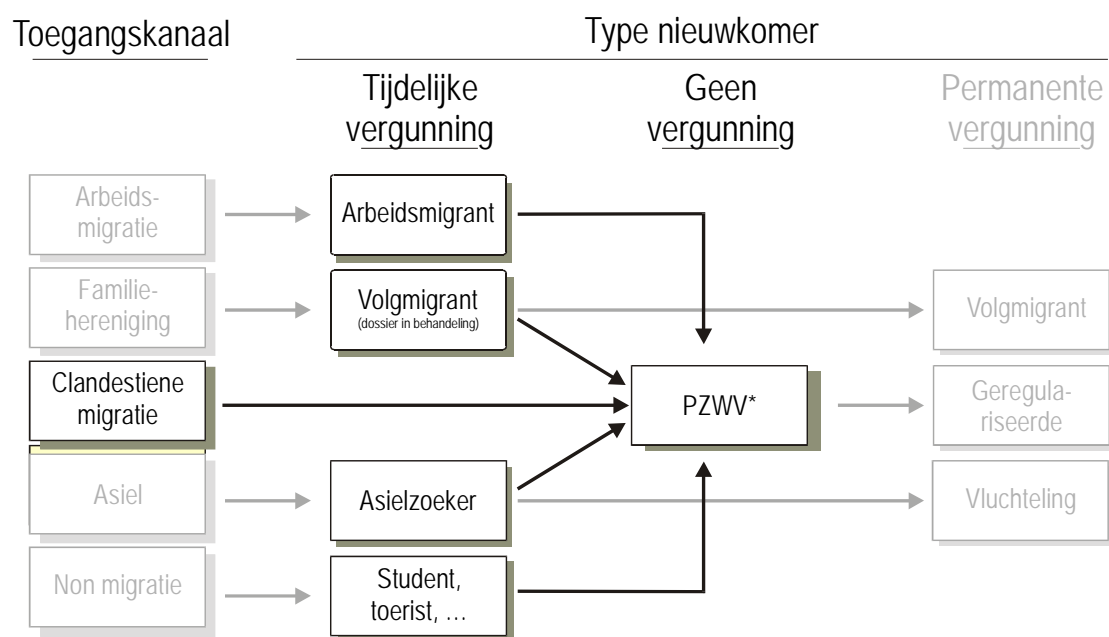
Hij vertelt dat het voor een Marokkaan geen zin heeft om asiel aan te vragen. In de eerste plaats is hij hier om te werken. Of hij zijn papieren in orde krijgt, is pas in tweede orde van tel. Deze hoofdbekommernis om werk en niet om papieren, deelt hij met de andere clandestienen.

Net daarin verschillen de clandestienen van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers. Voor deze laatste groep is het in de eerste plaats belangrijk dat ze hun papieren in orde krijgen om zo hun toekomst in België veilig te stellen. De clandestiene immigrant daarentegen, maakt zich over zijn papieren geen zorgen. Wat hij op de eerste plaats wil, is werken en geld verdienen. Op de vraag waarom hij zijn land juist verlaten heeft, antwoordt R10:

R: *Pour chercher une vie meilleure. C'est pour travailler. C'est pour aider la famille. Pour s'en sortir.* (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)

In dit citaat haalt hij drie redenen aan waarom hij zijn land verlaten heeft. Een eerste belangrijke reden, is werken om geld te verdienen. Voor bijna al de clandestienen staat deze reden op de eerste plaats. Een tweede reden die hiermee samenhangt, is om een beter leven op te kunnen bouwen. Het verdienen van geld is niet het doel, wel het middel bij uitstek om het eigen bestaan beter vorm te geven. Ten derde wil hij dit geld ook verdienen om zijn familie in het thuisland te laten delen in zijn 'welvaart'. Vaak heeft de familie van de clandestiene migrant hoge verwachtingen ten aanzien van hun familielid, die naar Europa vertrokken is om het daar 'te gaan maken'. Vaak hebben zij financieel bijgedragen opdat iemand van hun familie naar Europa zou kunnen gaan. Bij hen leeft dan ook de (impliciete of expliciete) verwachting dat ze zullen kunnen meegenieten van de vruchten van de uitgezondene.

Op basis van deze gegevens, komen we tot de volgende figuur, die aangeeft hoe iemand persoon zonder wettig verblijf kan worden in België.

* Personen zonder een wettige verblijfsvergunning.

Bron: Eigen onderzoeksgegevens

Figuur 10.1 Wijze waarop iemand 'persoon zonder wettig verblijf' kan worden

1.2 Aankomst in België

In dit luik gaan we na wat de belangrijkste redenen zijn voor deze personen om naar België te komen. In de vorige paragraaf hebben we al gesteld dat de belangrijkste reden voor een clandestien om naar hier te komen de economische factor is. In hoofdstuk 2 hebben we het model van de push- en pullfactoren gezien. Voor de clandestienen stellen we vast dat het vooral de economische pullfactor is die hen

naar hier haalt. Geldt dit ook voor de andere personen zonder wettig verblijf? Waarom komen ze naar België? Wat hopen ze hier te vinden dat ze in hun thuisland of in een ander land niet vinden?

1.2.1 Reden van vertrek

De meeste *illegale intreders* vinden er geen doekjes rond dat de belangrijkste reden waarom ze naar Europa of naar België gekomen zijn, een economische reden is. Zij komen er openlijk voor uit dat ze naar hier zijn gekomen om hier hun geluk te beproeven en een toekomst op te bouwen. Ze hebben immers niets te verliezen van verblijfsdocumenten.

De *legale intreders* daarentegen hangen een ander verhaal op. Bijna niemand van de voormalige asielzoekers die wij bevraagd hebben, geeft als eerste reden een economische reden op. De redenen die zij aanhalen zijn allemaal van politieke aard. De redenen die tijdens de interviews vermeld werden, zijn oorlog, etnische onlusten, politieke problemen en gebrek aan intellectuele vrijheid. Natuurlijk kunnen we het waarheidsgehalte van deze verhalen in dit onderzoek niet nagaan. Het is mogelijk dat deze redenen inderdaad de belangrijkste redenen waren om te vluchten. Het valt echter op dat slechts een enkeling aangeeft, dat de economische reden de belangrijkste was om naar hier te komen. Op de vraag of ze in Bulgarije dan niet voldoende geld kon verdienen om ervan te leven, vertelt R45:

R: In Bulgarije neen. Op dat moment, geen economie ... Vroeger, per maand 30 euro. Dat is niet veel. Nu ook, nu heel slecht. Hier komen, misschien twee, drie jaar beetje geld sparen en dan terug gaan. (R45, V, Bulgarije, 50-60 jaar)

Zij had zich voorgenomen om hier een tijdje te komen werken en om dan terug te keren. Maar deze verhalen zijn onder de voormalige asielaanvragers vrij uitzonderlijk. Anderzijds is het niet verwonderlijk voor de groep van voormalige asielzoekers dat zij een politiek en niet een economisch verhaal ophangen. Er is op dit moment in België maar één belangrijke manier om het land binnen te komen en dat is via de erkenningsprocedure als politiek vluchteling. Ook de economische vluchtelingen proberen via deze weg het land binnen te geraken waardoor deze toegangspoort via asielaanvragen steeds maar meer en meer dichtslibt. Dat opent de discussie naar een alternatieve manier om een contingent van economische vluchtelingen toch in België toe te laten.

1.2.2 Land van bestemming

Op de vraag waarom ze juist naar België en niet naar een ander land gekomen zijn, krijgen we verschillende antwoorden. Al deze antwoorden hebben echter een gemeenschappelijke noemer. De personen die gevlucht zijn uit hun land geven aan, dat ze niet naar een specifiek ander land wilden vluchten, maar wel dat ze het land waar ze verbleven, wilden of moesten verlaten!

R2 verklaart:

R: Je ne savais pas où je partais. Je ne savais pas. L'essentiel pour mes parents c'était de me faire fuir du pays. (R2, M, Guinea, 20-30 jaar)

Deze persoon wist dus bij zijn vertrek niet naar welk land hij zou vertrekken. Voor hem was het vooral belangrijk het land te ontvluchten. Soms beslist het lot vervolgens waar ze juist terecht komen. Een aantal van de respondenten is als versterking met een schip meegevaren, zonder op voorhand te weten in welk land ze uiteindelijk zouden belanden. R11 vertelt:

R: Je ne connais pas la France, je ne connais pas les Pays-Bas, je ne connais pas l'Allemagne. Et là on m'a dit: tu veux aller? Le bateau il va aller à Bruxelles. Tu veux y aller ou pas? Comme je ne connais pas, je suis allé. Même si on m'avait donné un autre pays, je ne connais pas. Avant je ne connaissais pas, je n'avais jamais vu la Belgique. Donc on m'a emmené ici. (R11, V, Moldavië, 20-30 jaar)

Toch spelen er vaak een aantal factoren mee, die bepalen naar welk land men gaat. De belangrijkste factoren, die uit de verhalen van de respondenten naar voor komen, zijn de taal, de koloniale achtergrond en familie die hier woont.

Een eerste bepalende factor is de taal. R2 vervolgt zijn verhaal. Op de vraag of hij België kende voor hij naar hier kwam, antwoordt hij ontkennend.

R: Non, non. En faite, je connais les pays francophones, parce que chez nous on étudie le Français, on ne parle que le Français à l'école. (R2, M, Guinea, 20-30 jaar)

Hij geeft wel aan dat hij de Franstalige landen kende, en dat België daar ook bij hoorde. Omdat hij de Franse taal al beheerste, lag het voor de hand dat hij naar een land zou vluchten, waarvan hij de taal reeds kende. Voor veel personen zonder wettig verblijf, fungeert de taal als een belangrijk selectiemechanisme om de brede waaier aan bestemmingslanden te verkleinen.

Een tweede bepalende factor, naast de gemeenschappelijke taal, is de koloniale achtergrond van landen zoals Kongo, Rwanda en Burundi. Personen die uit deze landen komen, geven aan dat ze zich door het koloniale verleden van hun land, nog steeds verbonden voelen met België. R8, een man uit Kongo, verduidelijkt dit:

R: Pourquoi la Belgique? C'est une bonne question. Un, la Belgique connaît bien, parce qu'elle nous a colonisé, connaît bien notre situation. C'est elle qui a fait des frontières. C'est elle qui connaît bien la situation. Et c'est le meilleur endroit où je peux bien m'exprimer et exprimer mes émotions. Parce que si je peux aller ailleurs, si je peux aller n'importe où, c'est gens là ne peuvent pas savoir ce que je ressens, ce que j'ai. Mais la Belgique comprend, voit les choses, parce que c'est le pays qui a ... Mon père a travaillé à la Société minière de Sutki-vout. Donc il travaillait avec les Belges et ils connaissaient notre situation. Donc je ne pourrais pas aller ailleurs et j'avais trouvé une bonne opportunité de quitter le Rwanda pour aller me réfugier quelque part. Et la chance a sourit que je suis arrivé en Belgique. C'est ça. Donc je ne me suis pas posé 1 001 questions. Je me suis posé une seule question: OK, tu vas partir. Je vais partir où tu veux m'envoyer. Et le monsieur a pris la chance de m'envoyer en Belgique, parce que je parle le Français. Et en plus les Belges connaissent bien notre situation.

Donc je devais arriver en Belgique et je leur explique quels sont mes problèmes et ma situation, pourquoi je quitte le Congo et d'arriver en Belgique. (R8, M, Kongo, 20-30 jaar)

R8 verklaart dat, door het koloniale verleden van België, hij de Belgen kent, en de Belgen de Kongolezen kennen. Hij verwacht dat hij hier begrepen zal worden door de Belgen. Ook hij vermeldt in deze passage het belang die de taal speelt. Beide argumenten, het koloniale verleden en de taal, hangen in dit geval sterk samen. Het is België als koloniserend land dat het Frans geïntroduceerd heeft in Kongo als taal.

Een derde bepalende factor om naar België te komen, is *de familie of de vrienden* die hier reeds zijn. Een aantal van de mensen zonder wettig verblijf zijn als het ware 'familieherenigers', zonder binnen deze juridische categorie te vallen. Voor R11 was dit de belangrijkste reden om naar België te komen. Zij komt naar België omdat haar man hier reeds illegaal verblijft.

R: D'abord c'est mon mari qui est venu ici en Belgique. Parce que c'était bien ici, parce que ... je ne sais pas comment expliquer en français. (...) (R11, V, Moldavië, 20-30 jaar)

We moeten tevens opmerken dat niet alle personen zonder wettig verblijf België als hun doelbestemming zien. Een aantal van hen zien België enkel als een transitland, op weg naar het Verenigd Koninkrijk.

R9 is zijn land ontvlucht omwille van politieke problemen. De politieke partij waarmee hij gelieerd is, heeft ook een eenheid in Londen. Naar deze eenheid was hij eigenlijk op weg. Maar dan laat zijn tussenpersoon hem in de steek. Hij vertelt:

R: No, I'm not coming to Belgium. Actually, I'm going to Great Britain. Why? Because I was an exile leader, and now hoofdkwartier of our political party is in London. And I'm going, basically, I'm trying to go to London. The agent who brought me here, he promised me that he would get me to London. But in Belgium, he just ... I don't know anything. And then he left me here. He even took my things also. And then he ran away. And then I'm just here. What can I do? Our political party is well established all over the world. And here in Belgium also is a unit. Then I called to London, to our hoofdkwartier and I said: I'm here but I'm going to London. Then they gave me the telephone number of here, who's responsible of our party here. I guess forty people here are from our political party. And then I called them and they brought me here. And then, I don't know what's happening here, the system. They told me that you have to take asylum. But basically, my route was to London, not to Brussels. But I'm here. (R9, M, Pakistan, 30-40 jaar)

Ten slotte haalt één van de respondenten die in meerdere Europese landen geweest is, een reden aan die de anderen niet expliciet vermeld hebben, maar die voor dit onderzoek toch interessant is. R3 vertelt uit eigen ondervinding:

R: En Allemagne il y a beaucoup de contrôles. En France aussi. La personne n'a rien fait et on contrôle beaucoup. La personne passe, elle a ses papiers, mais on la contrôle. On fait beaucoup de contrôle. Mais ici la personne on ne la contrôle pas si elle n'a rien fait. (...) (R3, M, Djibouti, 50-60 jaar)

De reden waarom hij uiteindelijk in België terechtgekomen is, is het gebrek aan controle. Hij behoort tot een groep van mensen die binnen de vijftien Schengenlanden heeft rondgereisd, alvorens zich in één land te vestigen. In zijn perceptie wordt er klaarblijkelijk minder gecontroleerd op straat in België dan in Frankrijk of in Duitsland en ervaart hij hier een grotere vorm van vrijheid.

1.2.3 Aankomst en transportmiddel

Ten eerste kijken we naar het *moment van aankomst*. Wat opvalt, is dat een aantal van de bevraagde personen zonder wettig verblijf die wij gesproken hebben, hier zijn van voor het jaar 2000. Zij hebben klaarblijkelijk geen aanvraag tot regularisatie ingediend in januari 2000, ook al waren ze reeds hier voor 1 oktober 1999. Enerzijds hebben ze geen aanvraag ingediend omdat ze schrik hadden niet in aanmerking te komen voor de regularisatieprocedure en anderzijds omdat ze geen aanvraag durfden indienen. We kunnen vaststellen dat de regularisatiecampagne van 2000 het probleem van het illegale verblijf alvast niet heeft opgelost.

Ten tweede kijken we naar het *transportmiddel* waarmee ze België zijn binnengekomen. Daarbij zijn er drie belangrijke kanalen, namelijk langs de weg, langs het water of langs de lucht.

De personen die met het vliegtuig zijn aangekomen, hebben noodzakelijkerwijze een reisdocument moeten tonen bij de douane. Alle personen die wij gesproken hebben, die met het vliegtuig zijn aangekomen, kwamen hier met geldige papieren aan. Zoals R1, die uit Kongo gevlucht is:

R: (...) Je suis venu par le mouvement où j'étais. Donc c'est eux qui ont tout fait. A ce moment-là je ne pouvais pas bouger. Et ce sont eux qui ont cherché le premier visa, le premier passeport pour n'importe quel pays. Il fallait que je quitte le pays. (R1, M, Kongo, 30-40 jaar)

De politieke beweging waarin hij actief was, heeft voor een uitreisvisum gezorgd voor hem. Daardoor kon hij op een legale manier het land binnenkomen.

Wie via de lucht België binnenkomt, moet zich noodzakelijkerwijze legitimeren. Hij of zij moet in het bezit zijn van geldige identificatiedocumenten. Uit de literatuur weten we dat personen die hun ware identiteitspapieren niet bij zich hadden op het moment dat ze hier met het vliegtuig aankwamen, hun identiteit manipuleerden door middel van valse paspoorten, geleende paspoorten of vervalste reisvisa (Engbersen et al., 1999).

Een tweede manier om België binnen te komen, is langs het water. Het zijn vooral mensen uit Afrika die hier per boot zijn aankomen. Deze overtocht moet betaald worden. Ook moet de tussenpersoon, die meevaart op de boot, een vergoeding ontvangen. R11 vertelt:

I: Et le bateau, ça coûtait beaucoup?

R: Le bateau, ce n'est pas moi qui ai payé. C'est l'ami de mon père qui a fait tous les déplacements. Et il a fait toutes les démarches pour moi aussi. Il a discuté avec les uns. Moi j'étais

dans sa maison. Et lui il sort, il vient, il sort, il vient, jusqu'à ce qu'on a trouvé une route et de venir. (...) Le bateau est arrivé au port et les gens me disaient: voilà, tu peux sortir. Ils m'ont sorti et ils m'ont dit: voilà ... Je ne sais pas si c'était à Anvers ou quelque chose comme ça, ils m'ont emmené jusqu'à la gare et j'ai pris un train. Le train m'a emmené jusque là et c'est là que je suis allé à l'office. (R11, V, Moldavië, 20-30 jaar)

Op voorhand wist hij dus niet waar hij zou terecht komen. Een tussenpersoon heeft hem verder geholpen. Het is deze tussenpersoon die R11 in Antwerpen op de trein gezet heeft naar Brussel om daar asiel aan te vragen.

Een derde manier om België binnen te komen, is langs de weg. Er sijpelen nog steeds mensen door de mazen van het net aan de grenzen van de Schengenzone. Eens ze zich binnen de grenzen van deze zone bevinden, kunnen ze vrijelijk rondreizen. Hierbij moeten ze enkel controles zien te vermijden.

2. Arbeid

2.1 Schets van de arbeidssituatie

De personen zonder wettige verblijfsdocumenten zijn door hun preciaire verblijfs-situatie erg beperkt in de wijze waarop ze in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Globaal genomen hebben ze twee opties. Enerzijds kunnen ze beroep doen op een bestaand hulpcircuit, waar ze steun ontvangen van particulieren en hulporganisaties. Anderzijds kunnen ze inkomsten verwerven uit illegale arbeid. De informele en formele hulp uit het hulpcircuit blijkt echter voor de meerderheid van de respondenten niet te volstaan om in hun levensonderhoud te voor zien. Vaak is deze steun onzeker en inconsistent.

R4 (M, Irak, 40-50 jaar) ontvangt steun van een man bij wie hij voorlopig inwoont. Elke maand krijgt hij een bepaald bedrag, dat hij mag terugbetalen als zijn papieren in orde zijn en hij werk gevonden heeft.

De meerderheid van de personen zonder wettige verblijfsdocumenten die wij gesproken hebben, zijn echter genooddaakt om zich in te schakelen op de informele arbeidsmarkt. Zij hebben, in tegenstelling tot de Belg die 'na zijn uren' nog bijklust, niet de keuze om zich op de informele arbeidsmarkt te bewegen. De enige vorm van werk dat ze kunnen verrichten, is zwartwerk. Ze hebben met andere woorden geen keuze en moeten wel illegale arbeid verrichten. R10 illustreert dit:

R: Pour moi la priorité quand je suis arrivé ici, avant les papiers, la priorité c'était le travail. Ça veut dire gagner un peu d'argent avec quoi subvenir à tes besoins. Tu es arrivé tout seul ici, tu dois habiter, tu dois manger, tu dois t'habiller, tu dois téléphoner à la famille. Et la priorité des choses c'était trouver un travail. Et trouver un travail payé n'importe comment. Tu t'en fous combien ils vont te payer, tu t'en fous du genre de travail que tu vas faire. Si c'est dur ou ce n'est pas dur, ou si c'est beaucoup d'heures. L'essentiel c'est de trouver un travail avec quoi gagner un peu d'argent et avec quoi manger et avec quoi payer ton loyer. (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)

Om in hun levensonderhoud te voorzien, moeten ze wel werken. En dan doet het er vaak niet toe wat voor werk ze doen, of het goed betaald is of niet, etc. Het is in de eerste plaats belangrijk dat ze werk hebben en geld kunnen verdienen.

Vaak wordt daarbij misbruik gemaakt van hun precare arbeidssituatie. Ze bevinden zich aan de onderkant van de samenleving en worden vaak gevraagd om jobs te doen, die niemand anders nog wil doen. R10 vertelt:

R: Alors imagine pour toi: tu n'as pas de papiers, tu ne parles pas vraiment bien la langue. Tu ne connais vraiment rien du pays. Pas n'importe quel patron veut t'engager, sauf le patron qui abuse de ta situation. Qui abuse du fait que toi tu n'as pas de papiers. Il va t'exploiter, qui va te payer n'importe comment. Tu vas travailler jusqu'à quatorze heures par jour, payé pour rien. (...) Un patron honnête, jamais il engage un sans papier. (...) Mais les patrons qui sont mal honnêtes et les propriétaires de maisons qui sont mal honnêtes, ils cherchent les sans papiers, parce que ça leur rapporte plus. Tu comprends ce que je veux dire? Un sans papier, quand il travaille, il ne signe pas de contrat de travail. Il fait que exécuter les ordres du patron. Parce qu'un sans papier n'a pas le choix. Il n'a pas de couverture sociale. Il n'a pas de CPAS, il n'a pas de chômage. Il n'a rien. Il a besoin de travailler pour survivre. Et le patron profite de cette situation. Tu fais les tâches que tout le monde refuse de faire. Toi tu les fais. Tu travailles beaucoup d'heures, t'es moins payé, t'es maltraité. (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)

Het punt dat hij tracht over te brengen, is dat een eerlijke werkgever niet snel iemand zonder wettige verblijfspapieren zal aanwerven. Een oneerlijke werkgever daarentegen wel, omdat ze daar meer op kunnen verdienen. Ook wijst hij erop dat iemand zonder wettige verblijfspapieren bij misbruik wettelijk erg zwak staat en dat er werkgevers zijn die hierop inspelen.

Van al de mensen zonder wettige verblijfspapieren die we gesproken hebben, is er slechts één die iets doet dat in het verlengde ligt van wat hij deed als werk in zijn thuisland en dat is R31 (M, Algerije, 30-40 jaar). In zijn thuisland was hij een acteur en theatermaker. In België probeert hij hier en daar theaterproducties op te zetten. Maar ook hij kan niet leven van zijn theaterproducties en is genoodzaakt om in de clandestiniteit te werken.

Uit ons gesprek met de bevoorrechte getuige van PICO bleek ook dat er ondanks de verstrenging van de regelgeving nog steeds illegalen zijn die in het wit werken. Deze 'zwarte' witwerkers zijn mensen voor wie de werkgever sociale zekerheid betaald, maar die volgens de arbeidswetgeving niet tewerk gesteld mogen worden. Volgens hem stijgt dit fenomeen sterk met de nieuwe EU-lidstaten. Werkgevers nemen te goeder trouw mensen aan, zonder dat ze beantwoorden aan de criteria van selectieve arbeidsmigratie, omdat ze denken dat deze mensen mogen werken omdat ze tot de EU behoren. Voor de nieuwe lidstaten, is de vrije arbeidsmarkt echter nog niet van toepassing.

Voor deze nieuwe lidstaten stelt er zich nog een ander probleem. Loonarbeid is voor hen nog niet toegestaan. Pas als ze een arbeidskaart B hebben, levert de gemeente een paarse kaart af die een verblijfsrecht geeft in België. Werken als zelfstandige is echter onder bepaalde omstandigheden wel mogelijk. Ook daar wordt

een paarse kaart voor afgeleverd. Door de kleur van deze kaart, kan er verwarring ontstaan. Het is mogelijk dat sommigen denken dat ze met de paarse kaart voor zelfstandigenarbeid ook loonarbeid mogen verrichten.

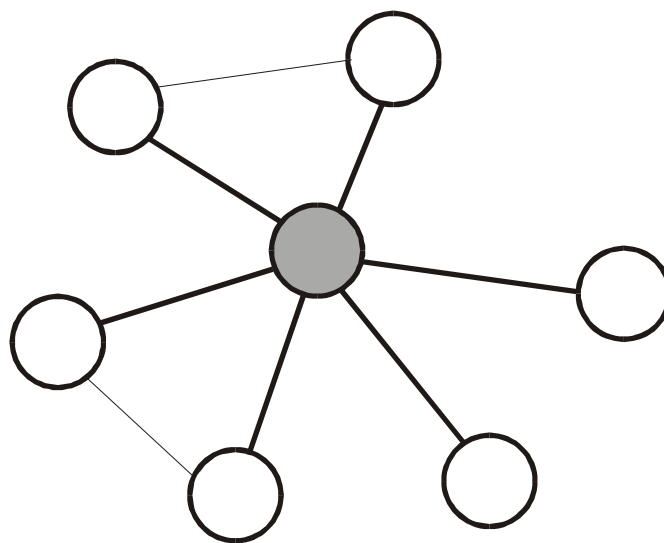
2.2 Kanalen om aan werk te geraken

In de titel spreken we over kanalen om aan werk te geraken. Maar voor deze groep is er echter in praktijk slechts één kanaal dat werkt en dat gebruikt wordt, en dat is het informele kanaal. Via informele contacten met landgenoten, vrienden of familie geraken deze mensen aan een job. R31 legt uit hoe dit in zijn werk gaat:

R: Par exemple moi, quand je suis arrivé en Belgique, je ne connaissais personne. Je n'ai pas de famille ici, je n'ai ni d'amis, je n'ai rien du tout. Je ne connaissais personne. Mais avec le temps j'ai fait beaucoup d'amis. (R31, M, Algerije, 30-40 jaar)

Het is dus belangrijk als persoon zonder wettige verblijfsdocumenten, om aansluiting te vinden bij een netwerk, omdat binnen deze groep van mensen heel wat informatie circuleert, die de kansen op een arbeidsplaats op de informele arbeidsmarkt verhogen. Ook in deze 'kringen' is het dus primordiaal dat 'ons ons' kent.

Dit netwerk kan overwegend twee vormen aannemen. Een eerste vorm bestaat uit individuele contacten. De persoon kent een aantal andere personen die hem aan werk kunnen helpen. Het is echter niet zo dat bij deze individuele contacten, deze andere personen elkaar kennen. Het individu vormt met andere woorden de spil van zijn eigen 'netwerk', dat uiteraard nog verder vertakt kan zijn. Hij vormt met andere woorden één van de schakels die een aantal van deze netwerken met elkaar verbindt.

Bron: Eigen onderzoeksresultaten

Figuur 10.2 Individueel netwerk

R31 illustreert dit aan de hand van zijn eigen situatie.

R: (...) *On travaille par exemple la peinture chez les gens. Comme par exemple toi tu dis: demain tu viens chez moi. J'ai un appartement. Alors on fait par exemple le plâtre et tout ça, la peinture. Et tu me paies. Et on garde l'argent. Moi par exemple avec mon ami, on ne gaspille pas l'argent, pour qu'on trouve un autre travail. Son argent c'est mon argent. On mange ensemble.*

I: *Ça je ne comprends pas. Tu travailles avec un ami et il te trouve du travail et tu lui trouves du travail?*

R: *Oui, ça dépend. Par exemple, quelqu'un qui me dit: j'ai besoin d'un autre, j'appelle mon ami. Il habite avec moi dans la petite chambre. Et on travaille ensemble. (R31, M, Algerije, 30-40 jaar)*

Doorheen de tijd bouwen deze mensen een specifiek netwerk op dat erop gericht is om in de eerste plaats aan werk te geraken, om zo in hun levensonderhoud te voorzien.

Belangrijk bij deze individuele netwerken is dat de personen die er deel van uitmaken, hun illegale status liever niet publiekelijk ten toon spreiden, uit angst voor controles. Een respondent verduidelijkt:

R: (...) *C'est des gens qui nous aident. En cachette, sans les connaître. Mais c'est ça la clandestinité, tout est en noir. Tu ne connais rien. Tout est noir. Même le travail il est en noir. Les gens qui te font travailler, ce sont des gens que tu ne connais pas. Tu ne connais pas l'intermédiaire d'un autre. Tu ne connais personne. (R29, M, Algerije, 20-30 jaar)*

Alles gebeurt in het geheim, vindt plaats in een schemerzone omdat het zwartwerk dan zij doen omwille van hun statuut het licht niet mag zien.

Naast de individuele netwerken zijn er ook wat we de 'collectieve netwerken' kunnen noemen. Het betreft hier groepen van mensen zonder wettige verblijfsdocumenten die elkaar opzoeken op straat, om in groep te wachten tot iemand hen werk aanbiedt. Dit fenomeen zien we vooral opduiken in de buurt van het Klein Kasteeltje te Brussel. R9 legt uit hoe hij op deze manier werk vindt.

R: *It's not easy. It goes from mouth to mouth.*

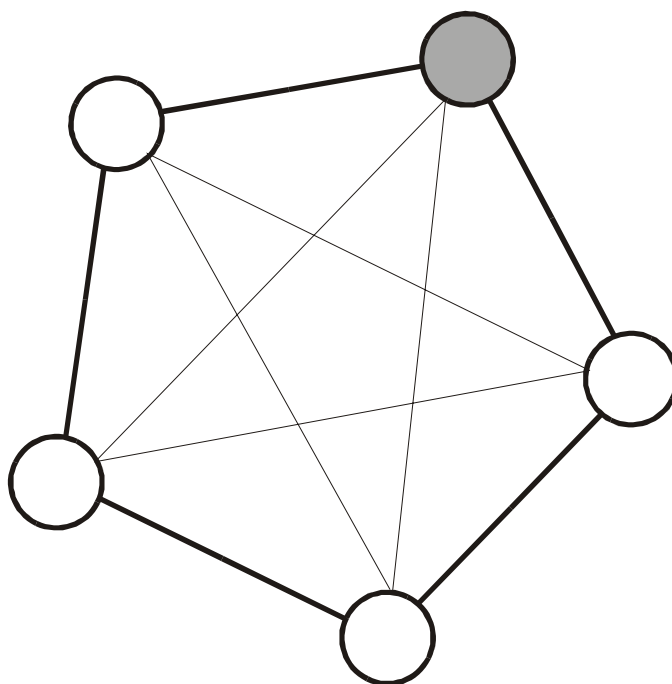
I: *And who told you?*

R: *Some other refugees who are illegal.*

I: *Where did you meet them?*

R: *There's a lot. You can see in every street. If you go to Klein Kasteeltje on the corner, you will see there is black bouwwerk. People even come with witte kaart and they took them. (R9, M, Pakistan, 20-30 jaar)*

Wanneer je door de Negende Linielaan en de omliggende straten wandelt, merk je dat er heel wat mensen zijn, die als groep werk zoeken. Vaak staan de verschillende groepen per etniciteit samen. De samenstelling binnen de verschillende groepen kan wijzigen, toch betreft het vaak mensen die in dezelfde groepjes op dezelfde plaatsen terug te vinden zijn. In tegenstelling tot de personen in de individuele netwerken, kennen de verschillende personen uit het collectieve netwerk elkaar.

Bron: Eigen onderzoeksresultaten

Figuur 10.3 Collectief netwerk

Naast een toegang tot werk, verschaft dit netwerk ook de nodige sociale contacten om op de hoogte te blijven van institutionele veranderingen die hen aanbelangen, vriendschapsbanden, etc. Wat opmerkelijk is bij deze groep, is dat ze geen geheim maken van hun illegale status en zich ook niet wegstoppen. Zij willen werken, ook al betekent het dat ze, door zich zo publiekelijk op te stellen, in principe sneller betrapt kunnen worden door de sociale inspectie.

We willen hierbij nog terloops opmerken dat als we spreken over netwerken, dit niet noodzakelijkerwijs wil zeggen dat het hier zou gaan om 'georganiseerde netwerken'. Deze netwerken zijn op een vrij organische manier gegroeid, door de voordelen die ze verschaffen aan haar deelnemers. De vraag in hoeverre deze organisch gevormde netwerken ondertussen gerecupereerd zijn door formele vormen van organisatie (en 'maffiavorming'), valt buiten het bestek van dit onderzoek.

We vermoeden dat de twee netwerkvormen die we hier omschreven hebben, ook in de praktijk sterk gescheiden zijn; met andere woorden, dat mensen die deel hebben aan de collectieve netwerken geen deel hebben aan eerder individuele netwerken om werk te zoeken en omgekeerd. Op basis van het huidige onderzoek kunnen we dit vermoeden echter niet hard maken. Hiervoor is verder veldwerk noodzakelijk.

Andere kanalen worden weinig gebruikt. Tijdens de gesprekken met de respondenten is er nog een potentieel kanaal vermeld, namelijk aankondigingen in een lokale krant. Omdat er een te groot risico verbonden is aan deze aankondigingen, wordt hier echter niet vaak op gereageerd.

2.3 Waar komen ze terecht?

Er zijn een aantal sectoren die we kunnen aanduiden, waarin de respondenten die wij gesproken hebben, terecht komen. Ze komen terecht in sectoren zoals de fruitpluk, de bouw, de horeca, ... Ook worden mensen op individuele basis aangesteld bij mensen om te poetsen, als huispersoneel, etc.

Vaak betreft het hier jobs waarvan de arbeidsvoorwaarden erg slecht zijn en de arbeidsinhoud erg beperkt is, zodat de Belgen deze jobs niet meer willen doen. En door hun precaire situatie, kunnen mensen zonder papieren niet anders dan deze arbeidsvoorwaarden accepteren. Het is ofwel dat ofwel helemaal niet werken.

Deze groep van illegalen bevindt zich letterlijk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Toch maakt deze illegale zijde van de onderkant in zekere zin deel uit van formele arbeidsmarkt, omdat ze haar mee mogelijk maakt. Want het zwartwerk dat deze mensen doen aan de lage lonen, maakt het mogelijk om op de formele arbeidsmarkt iemand aan het werk te zetten. Zo houdt de informele arbeidsmarkt mee onze formele arbeidsmarkt in stand (Alaluf, 2001).

Als we kijken naar de arbeidsvoorwaarden waartegen deze mensen werken, stellen we vast dat deze beneden alle maat liggen. De uurlonen die ze verdienen, liggen erg laag en beginnen ongeveer vanaf vier euro per uur. Daarbij komt dat ze zich allerm minst in een stevige positie bevinden om te onderhandelen over hun arbeidsvoorwaarden.

Het voorbeeld dat R58 geeft, is treffend. Zij heeft een hele tijd bij een familie als kinderoppas gewerkt. Daar verdiende ze 150 euro per maand. In het weekeinde zag ze zich genoodzaakt om in de horeca te werken om financieel rond te komen. Ze werkte daar ...

R: (...) van 7 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds.

I: Van 7 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds? En mag ik vragen hoeveel dat u daar per uur verdiende? Was dat goed betaald of?

R: Vijf euro per uur. Dat was goed. Dat was echt goed betaald en ... (R58, V, Kroatië, 40-50 jaar)

Het is opmerkelijk dat haar eigen perceptie van het loon dat ze verdient sterk afwijkt van de norm zoals wij die hanteren. De norm die zij hanteert, is de norm voor clandestiene arbeid. Voor haar is vijf euro een goed uurloon, als je als clandestien werkt.

3. Opleiding

3.1 Opleiding in thuisland

De groep van mensen zonder wettige verblijfsdocumenten is een erg diverse administratieve groep. Het belangrijkste wat deze groep verenigt, is hun gebrek

aan wettige verblijfsdocumenten. Het is dan ook heel moeilijk om een rode draad te vinden in de opleidingsprofielen die we bij deze groep terugvinden.

We vinden in deze groep zowel hoogopgeleiden als laagopgeleiden terug. Tussen onze respondenten vinden we mensen terug die in hun thuisland vanaf 14 jaar aan de slag zijn en we vinden mensen terug die gestudeerd hebben aan de universiteit. Voor hun arbeidsmarktsituatie maakt het echter weinig verschil uit. Of ze nu hoog- of laaggeschoold zijn, de jobs waar ze in terechtkomen, zijn van dien aard dat diplomavereisten toch niet van tel zijn.

Vragen naar de erkenning of de gelijkschakeling van diploma's blijkt dan ook weinig nut te hebben. Ten eerste kunnen ze omwille van hun precair verblijfsstatuut hun diploma, als ze het al bijhebben, niet laten erkennen. Bovendien zou het voor hun arbeidsmarktsituatie toch geen verschil uitmaken.

3.2 Opleiding in België

Een groot aandeel van de door ons bevraagde respondenten volgt een opleiding of heeft een opleiding gevolgd. Het betreft hoofdzakelijk taalopleidingen. Velen van hen vinden het belangrijk dat ze de taal kunnen begrijpen en spreken. Want om werk te vinden, is het ook in hun ogen belangrijk de taal te spreken. R11 licht dit toe:

I: Et l'école c'était pour faire quoi?

R: Juste pour apprendre la langue d'abord.

I: Quelle langue?

R: C'était en français. Parce que comme mon français n'est pas encore bien, mon écriture aussi, ce n'est pas bien. Donc avant tout, c'était juste pour apprendre le français. Et le reste, c'est pour après. Parce que si vous ne comprenez pas bien le français, tu ne peux pas apprendre d'autres langues. Parce qu'ici on ne parle que du français et en néerlandais et en anglais. Donc mon idée c'était pour apprendre le français d'abord et après le reste, soit l'anglais ou le néerlandais. Parce que ça aussi, quand tu cherches du travail, c'est mieux qui tu comprends ces langues-là. Donc comme ma situation n'est pas encore bien réglée, ça ne va pas quoi.

(R11, V, Moldavië, 20-30 jaar)

Dus de groep van mensen zonder wettige verblijfsstatus is zeker vragende partij voor taalopleidingen, omdat zij zich wensen te integreren. Slechts één van onze respondenten is begonnen aan een beroepsopleiding (voor piloot nota bene). Op het moment dat bleek dat hij niet over geldige verblijfsdocumenten beschikte, heeft hij deze opleiding noodgedwongen stop moeten zetten.

Voor deze groep van mensen zijn er een aantal drempels om een opleiding te volgen. Een eerste drempel is de mogelijke *kostprijs* van een opleiding. R12 vertelt waarom het enige tijd heeft geduurd voor hij een opleiding heeft gevolgd. Zijn voorbeeld zegt ook iets over de precaire situatie waarin hij zich bevindt. Hij is langs een school gegaan om daar Franse les te kunnen volgen. Hij vertelt:

R: Après on envoie une lettre: si vous voulez entrer, vous devez amener dix euro avec vous. Comme moi je n'ai pas dix euro, je suis venu ici pour parler à V. Et elle m'a dit: tu peux aller à une association qui est là, pour vous aider à réguler pour dix euro. Et j'ai fait les démarches, je suis parti partout. Je n'ai pas trouvé dix euro. Je me suis dit: si c'est comme ça, je dois le laisser. Moi je n'ai pas l'argent. Je ne travaille pas, comment veux-tu que j'ai dix euro et tout? Je ne peux pas. (R12, M, Centraal Afrika, 20-30 jaar)

Een tweede drempel is dat *niet alle opleidingen* openstaan voor mensen zonder wettige verblijfsdocumenten. Sommige opleidingsinstanties vragen naar papieren, andere niet. Het blijken vooral die opleidingsverstrekkers te zijn waarvan de subsidiëring afhangt van het aantal ingeschreven cursisten, die naar papieren vraagt (Trace et al., 2004). De instellingen die gesubsidieerd zijn door de overheid, moeten soms de naam en het adres van hun cursisten doorgeven, met het oog op controle. Als blijkt dat de cursist niet is ingeschreven in het bevolkingsregister, wordt de instelling niet gesubsidieerd voor die leerling. Omdat er een kans bestaat dat zo subsidies worden misgelopen, kan het gebeuren dat sommige instellingen studenten zonder wettige verblijfsdocumenten weigeren.

Instellingen die cursussen geven gericht op tewerkstelling en gelinkt zijn aan de VDAB, kunnen geen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten inschrijven. Een voorwaarde is immers dat men bij de VDAB is ingeschreven als werkzoekende, wat zonder wettige verblijfsdocumenten niet mogelijk is.

Vormingen en opleidingen georganiseerd door sociale organisaties zijn vaak wel toegankelijk voor mensen zonder wettige verblijfsdocumenten, omdat ze veelal geen of een laag inschrijvingsgeld vragen.

Bij de Centra voor Basiseducatie kunnen de mensen zonder wettig verblijf wel terecht. Deze worden gesubsidieerd voor een aantal deelnemersuren en niet per cursist. De vraag die hierbij aan de orde is, is welke maatschappelijke keuze we hierin wensen te maken? Willen we deze doelgroep principieel de toegang geven tot opleiding? Moeten we met overheidsmiddelen (beroeps)opleidingen aanbieden aan mensen zonder wettig verblijf, waardoor ze aangezet worden om verder te werken in een illegale arbeidsmarkt. Hoe kan een beleid hierrond dan vorm krijgen?

4. Terugkeerbeleid

Bestaat er een mogelijkheid om vormingen een plaats te geven binnen een terugkeerbeleid? Een respondent geeft aan dat hij niet meer kan terugkeren naar zijn land, omdat hij zijn familie die hem heeft uitgezonden, niet zonder schaamtegevoel onder ogen kan komen. Op de vraag of hij zichzelf ooit ziet terugkeren naar zijn land, antwoordt hij:

R: Non. Ce n'est pas possible. Mais tu sais, passer tant d'années ici et accepter la déception ... Moi j'accepte la déception. J'accepte que j'ai échoué. Mais chacun a sa fierté quand même. Et j'accepterai jamais que tout mon entourage, toute ma famille, vivent ma

déception. Je ne peux pas la vivre tout seul. Donc je préfère encore rester ici, crever ici, moisir ici. Ici personne ne m'a vu. C'est ma déception, c'est mon échec à moi. Donc loin des regards de ma famille et des gens qui t'aiment. Loin de ta mère et tout ça. Je ne veux pas vivre la déception au fond de la famille. Ça je ne peux pas imaginer. (...) C'est de la fierté mal placée. Mais de toute façon c'est comme ça. J'ai jamais rencontré un Marocain qui est venu ici, qui n'a pas trouvé de travail et qui est revenu au Maroc. Ça n'existe pas. Ça n'existe pas. S'il ne trouve pas de travail ... Moi je suis venu ici. Un, il ne fait pas beau, il pleut et tout ça. De deux il n'y a pas de travail. Donc je vais retourner au Maroc. Non. Jamais. C'est la fierté mal placée. Moi je te dis, je préfère crever ici, dans l'obscurité, que de retourner là-bas les mains comme ça, ah, je n'ai pas pu et tout ça. Tu comprends? Parce que même la société là-bas ne comprend pas ce qu'il se passe ici. Donc ils ne peuvent pas te comprendre. Ils vont dire: putain, il n'a rien fait là-bas, c'est un fainéant.

Uit de interviews blijkt dat trots de belangrijkste reden is die mensen zonder wettige verblijfsdocumenten ervan weerhoudt om terug te keren naar hun herkomstland. Vaak hebben de uitgeprocedeerden een lange lijdensweg achter de rug om de nodige documenten te verkrijgen. Vaak hebben ze naast een asielprocedure ook een regularisatieprocedure doorlopen. Het is voor hen moeilijk te accepteren dat al de moeite die ze gedaan hebben, voor niets was. Vaak betekent dit dat ze in hun ogen drie jaar of meer van hun leven 'verloren' hebben. Daarnaast komt nog de drempel om terug te keren naar de eigen gemeenschap in het herkomstland. Mochten ze ervoor opteren om terug te keren, worden ze door hen bestempeld als mislukkelingen. Velen van hen blijven liever in België onder slechte leef- en werk-omstandigheden dan de schande te moeten dragen van mislukt te zijn in hun onderneming. Dit stigmatiseringseffect weerhoudt hen ervan vrijwillig terug te keren.

Sinds 1984, zorgt de IOM (Internationale Organisatie voor Migratie) voor een bijgestaan vrijwillig terugkeerprogramma. IOM staat migranten bij die in een noodsituatie zijn en die vrijwillig wensen terug te keren of die verkiezen om te emigreren naar een ander land en die daarvoor niet over de nodige middelen beschikken. Het programma richt zich tot drie groepen:

- asielzoekers die hun asielaanvraag hebben ingetrokken;
- asielzoekers waarvan de asielaanvraag geweigerd werd;
- alle buitenlandse onderdanen (met uitzondering van de erkende vluchtelingen, burgers van de EU of van een land in de Schengenzone) die ten laste van de Belgische regering zouden kunnen komen en die wensen naar hun herkomstland terug te keren.

AVR's (assisted voluntary return - bijgestane vrijwillige terugkeer) maakt deel uit van een algemene benadering van het migratiebeleidssysteem. Het programma van IOM bestaat uit drie hoofdcomponenten: het deel voor het vertrek, de reis zelf en de bijstand (IOM, 2004).

De migranten krijgen in het REAB-programma informatie over de mogelijke bijstand in België, over de criteria om toe te treden tot het programma, de toestand in het herkomstland, de reisbijstand, financiële bijdrage voor mogelijke transportkosten in België, financiële bijdrage voor extra bagagekosten, bijstand in het verkrijgen van een geldig reisdocument, over medische bijstand, bijstand bij vertrek, bijstand op de transitvluchthaven, bijstand in het land van bestemming.

Wie vrijwillig terugkeert, krijgt een gans pakket van diensten aangeboden. In 2004 hebben 3 275 mensen van deze mogelijkheid gebruik gemaakt (<http://www.belgium.iom.int>). Ongeveer 52% van hen zijn geen asielzoeker, 40% zijn afgewezen als asielzoeker en 8% zijn asielzoekers die hun procedure hebben opgeschort. In vergelijking met de gehele doelgroep van asielzoekers, zijn er relatief weinig die terugkeren. De psychologische drempel om met lege handen terug te keren, is erg groot. Het is een mogelijkheid om mensen die de beslissing hebben genomen om terug te keren nadat ze hier afzienbare tijd hebben verbleven, een praktische opleiding aan te bieden. Zo hoeven ze niet te vertrekken met lege handen.

5. Specifieke aandachtspunten, eigen aan de doelgroep

In dit luik zouden we graag de aandacht willen richten op twee zaken, die voor de mensen zonder wettige verblijfspapieren van belang zijn. Ten eerste zouden we de mogelijkheid tot vrijwilligerswerk voor deze groep eens van naderbij willen bekijken. Ten tweede zouden we ook de aandacht willen richten op een aantal rechten die de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten wel hebben, maar moeilijk kunnen uitoefenen.

5.1 Vrijwilligerswerk

Op dit moment kunnen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten nog niet wettelijk als vrijwilliger tewerk gesteld worden. Vrijwilligerswerk dat onder gezag gebeurt, wat in de praktijk altijd het geval is, valt onder de arbeidswetgeving. Voor vreemdelingen valt dit dus onder de arbeidswet voor buitenlandse werknemers. Deze wet stelt dat buitenlandse werknemers over een arbeidskaart moeten beschikken om te mogen werken. Personen die zonder wettige verblijfsdocumenten in België verblijven, komen niet in aanmerking voor een arbeidskaart en dus ook niet voor het verrichten van vrijwilligerswerk.⁵⁵

Toch hebben we een aantal respondenten gesproken die momenteel vrijwilligerswerk doen. R2 is er daar één van. Hij geeft informaticacursussen en legt uit waarom hij dit als vrijwilliger doet.

⁵⁵ Op dit vlak zijn er momenteel een aantal zaken aan het verschuiven. Binnen het ICEM (Interdepartementale Commissie Etnische-Culturele Minderheden) is er een werkgroep die dit na gaat.

R: *Oui, ça fait deux ans déjà que je donne des cours ici. Là on est en congé, mais on vient chaque mardi pour les réunions.*

I: *Et pourquoi est-ce que tu fais ça?*

R: *Ben, je fais ça parce que ... Ce n'est pas parce que je n'ai pas de papiers, mais même quand on n'a pas de papiers, il faut être disponible pour les autres et donner le peu de connaissance qu'on a. Parce que comme ça, j'apprends aussi avec les autres. Et dans le cas du bénévole, ce n'est pas parce que je n'ai pas d'argent ou quoi, mais je ne peux pas rester comme un faînéant à la maison. Il faut faire quelque chose. Il faut être à la disposition du service sociale, il faut aider la société. Parce que moi j'ai eu la chance d'apprendre le français et de pousser un peu mes études. Donc ceux qui sont là et qui ne comprennent pas, je peux les aider à apprendre. Mais j'apprends aussi avec eux, parce que je connais plus de gens et je ne reste pas à la maison à ne rien faire. (R2, M, Guinea, 20-30 jaar)*

R2 ziet het vrijwilligerswerk dat hij doet als een vorm van verdergezette opleiding waarbij hij zijn reeds verworven competenties kan onderhouden. Tevens bereikt het een aantal sociaalwenselijke doelstellingen. Het doorbreekt het sociaal isolement, biedt hem een zinvolle tijdsbesteding, creëert een oefenterrein om zijn talen te onderhouden, het vergroot zijn begrip voor de maatschappij, het brengt nieuwe vaardigheden bij die zijn kansen op de arbeidsmarkt vergroten en het bevordert zijn zelfbeeld (Haertjens, 2004).

We adviseren daarom om vrijwilligerswerk voor deze groep mogelijk te maken, door de vereiste voor een arbeidskaart te laten vallen.

5.2 Rechten

Vreemdelingen die illegaal in België verblijven, hebben zoals reeds in een vorig hoofdstuk vermeld, een aantal basisrechten, die zijn opgenomen in een aantal mensenrechtenverdragen, internationale akkoorden en in de Belgische grondwet. We bespreken enkel het recht op onderwijs, vorming en opleiding, het recht op onderdak en het recht op inkomenszekerheid. Voor een uitvoerige behandeling van deze basisrechten verwijzen we naar het document dat het VMC heeft opgesteld naar aanleiding van het opvangbeleid voor mensen zonder wettig verblijf in Vlaanderen (Bruggen, Neuckens & Somers, 2003).

Ten eerste hebben mensen zonder wettige verblijfspapieren recht op onderwijs, vorming en opleiding. Allereerst hebben minderjarigen zonder wettig verblijf zeker recht op onderwijs. Bij geen enkele van de respondenten met kinderen stelde zich hier een probleem. Ter illustratie laten we R11 aan het woord.

I: *Et tu n'avais pas de problèmes pour inscrire ta fille à l'école?*

R: *Non, non, ça allait. Mais elle est au Conseil d'Etat avec son père. C'est moi avec lui qui sommes sans papiers, sans rien. Mais elle est avec son père. (R11, V, Moldavië, 20-30 jaar)*

Ten tweede heeft iemand zonder wettig verblijf ook recht op onderdak. Mensen zonder wettig verblijf kunnen in principe zelf een woning huren. Het verhuren van een pand aan iemand die illegaal in het land verblijft, is niet strafbaar, het

misbruik maken van hun kwetsbare positie is dit anderzijds wel. In de praktijk komen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten omwille van hun precaire financiële situatie vaak terecht in slechte woningen tot onbewoonbare krotten. Een respondent licht de situatie vanuit zijn eigen ervaring toe.

R: Avant, j'ai loué. J'ai loué parce que j'avais un travail. Donc je gagnais un peu d'argent qui me permettait de payer mon loyer. Mais comme je t'ai dit: il n'y a pas de baille, il n'y a pas de contrat, il n'y a pas de conditions. Il n'y a qu'une personne qui dirige, c'est le propriétaire. Toi t'as pas le droit de faire quoi que ce soit. Tu vis et tu dors et tu paies à la fin du mois.

I: Et c'était petit?

R: C'était petit parce que je vivais seul. Mais quand même, moi je connais beaucoup de clandestins qui vivent dans des conditions qui ne sont pas humaines. Des clandestins qui dorment, quand il pleut, il y a pleines de gouttes qui tombent. Des gens qui dorment dans des trucs où il y a des rats. Il y a la saleté, il n'y a pas d'hygiène, il n'y a rien. Et qui paient quand même. Leur seul problème est qu'ils n'ont pas de papiers. Et ils vivent en clandestinité. Et c'est triste. Ce qui est encore plus triste est que même l'Etat, le pays, le gouvernement, ils savent que ça existe. Ils savent qu'il y a des milliers de clandestins, ils savent ça. Ils savent que quand la nuit tombe, les rues sont vides, ils sont partis où ces clandestins? Donc il y a quelque part des logements. Tu comprends ce que je veux dire? (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)

Het is tegen deze vorm van uitbuiting door huisjesmelkers dat de overheid actief op moeten optreden.

Principieel gezien kunnen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten zich als kandidaat-huurder inschrijven bij een sociale huisvestingsmaatschappij en een huis toegewezen krijgen. De Vlaamse Huisvestingsmaatschappij en de Vlaamse Minister van Huisvesting zijn hieromtrent een andere mening toebedeeld. Volgens hen kunnen ze zich niet inschrijven op de wachtlijst en kunnen ze dus ook geen woning toegewezen krijgen.

In principe kunnen mensen zonder wettig verblijf via de Sociale Verhuurkantoren (SVK) gehuisvest worden. In praktijk is dit vaak echter niet het geval, omdat de SVK's bij deze huurders geen garantie hebben dat de huur betaald zal worden.

Mensen zonder wettig verblijf die geen dak boven hun hoofd hebben, kunnen in principe terecht bij de residentiële centra voor algemeen welzijnswerk. Omdat er echter geen regeling is voor de terugbetaling van de verblijfskosten van deze mensen, nemen de centra hen niet zomaar op.

Ten derde is er nog het recht op inkomenszekerheid. Mensen zonder wettig verblijf kunnen niet legaal werken als zelfstandige of in dienstverband omdat ze niet over een geldige verblijfsvergunning beschikken en dus ook niet over een geldige arbeidskaart of beroepskaart (voor zelfstandige arbeid).

Mensen zonder wettig verblijf worden soms in het zwart tewerkgesteld. Ze hebben meestal geen geschreven arbeidscontract, ontvangen geen loonbrief, etc. Toch hebben ze in principe dezelfde algemene rechten en plichten (bijvoorbeeld in verband met het arbeidscontract, het loon, de werkuren) als iemand die legaal

tewerkgesteld is. De precaire situatie van de mensen zonder wettig verblijf verhindert in grote mate dat ze deze rechten kunnen uitoefenen.

Als hun rechten geschonden worden, is het voor hen quasi onmogelijk om hier stappen tegen te ondernemen opdat ze hun rechten toch kunnen uitoefenen. De belangrijkste drempel voor deze groep is hun statuut of hun gebrek daaraan. Velen hebben schrik om toch op hun strepen te staan en hun rechten af te dwingen, omdat ze vrezen teruggestuurd te zullen worden.

Als illustratie zouden we graag de situatie van R10 voorstellen. Hij heeft het wel aangedurfd om zijn rechten op te eisen. Hij heeft als clandestien een arbeidsongeval voorgehad en is hiermee naar de rechtbank gestapt. Hij vertelt over zijn werk en het ongeval dat hij heeft voorgehad het volgende:

R: (...). *La cuisine, j'ai fait le bar, j'ai fait le service, j'ai fait le plongeur, j'ai même fait la sécurité à la porte quand ils ont eu besoin de quelqu'un à la porte pour filtrer les gens. Et je n'ai pas le gabarit d'un portier, mais on m'a mis là devant la porte et j'en ai ramassé dans ma gueule. Et je ne pouvais pas dire non, parce que si tu dis non, cela veut dire que tu n'as plus de travail. Parce que tu n'as pas de contrat et tu ne peux pas revendiquer tes droits. Et le patron t'engage pour ça de toute façon, parce que tu n'as pas de papiers. Parce qu'il a besoin de gens comme toi, qui vont faire tout, tout ce qu'il demande.*

I: *Tu as toujours travaillé dans le horeca. Tu as eu un accident? Qu'est-ce qu'il c'est passé?*

R: *Je me suis cogné contre la porte. Un jour, je travaille. Et j'étais occupé à faire sortir les tables et les chaises à l'extérieur, parce qu'il y avait une soirée. Et donc j'ai laissé la porte ouverte. J'ai bloqué la porte ouverte, comme ça je sors à chaque fois les tables et les chaises. Il y a quelqu'un qui a fermé la porte. Je sors, je crois qu'elle est toujours ouverte, parce que c'est en verre. Et je me suis cogné. Et il y a de grands morceaux qui sont tombés sur ma main. Et j'ai le tendon coupé. Je ne sais plus bouger ça. Donc du jour même de l'accident, je suis parti à l'hôpital en taxi. Le patron était là et ne s'est pas fait de soucis. Il ne m'a même pas accompagné à l'hôpital. Donc je me suis retrouvé tout seul à l'hôpital. Et j'ai eu peur, pas seulement par rapport à la blessure que j'avais. J'ai fait sept points de suture. Mais du fait que, à l'hôpital, dès qu'ils savent que je n'ai pas de papiers, ils vont m'envoyer la police. Ça c'est ce que je me disais. C'est vrai que, je l'ai appris après, que toute personne sur le territoire a droit aux soins et tout ça. (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)*

Zijn werkgever heeft hem naar het hospitaal gestuurd. Hij had grote schrik, niet alleen voor zijn hand, maar ook dat hij het land zou uitgestuurd worden. Toch heeft hij met behulp van een vzw klacht neergelegd.

R: *C'est à cause de ça que j'ai porté plainte. (...) De toute façon c'est à Ixelles, près de la commune d'Ixelles. Centre d'aide juridique pour les étrangers. C'est une asbl. Et là j'ai raconté toute mon histoire à une assistante. Et c'est elle qui m'a conseillé d'aller poser plainte. Parce que moi tout seul, j'ai pas osé aller chez la police. S'ils demandaient ma carte, j'allais avoir des emmerdes. Et elle m'a accompagné dans un bureau du ministère de l'emploi et de l'économie. Inspection et tout ça. Et c'est là que j'ai fait ma déposition. Donc ils ont fait l'enquête et tout ça. (...) Donc j'ai fait un procès-verbal. Mais ça a traîné, ça a duré. Après j'ai dit: je n'ai pas de nouvelles, je suis toujours sans réponse. Et jusqu'à un jour, où un centre qui s'appelle Pogassa ... (...) Donc c'est ce centre qui m'a téléphoné après quand il a vu*

mon cas. Il s'agit de la traite des êtres humains. Alors là ils m'ont téléphoné. Et c'est là qu'ils m'ont aidé à habiter ...

I: Ils ont trouvé quelque chose.

R: Oui. Ils m'ont donné un appartement de transit de six mois, c'est-à-dire le temps de trouver. Ils ont fait toutes les démarches administratives avec moi. C'est-à-dire m'inscrire au CPAS pour avoir un minimum pour savoir payer le loyer et manger et tout ça. Et une aide au niveau des démarches judiciaires. C'est-à-dire ils m'aident aussi avec tout ce qui est de justice contre le patron. (R10, M, Marokko, 20-30 jaar)

Dankzij de steun van een vzw die voor hem gelobbyd heeft, is hij naar de rechtbank gestapt om zijn rechten uit te kunnen oefenen. Veel mensen zonder wettige verblijfsdocumenten echter durven deze stap niet te zetten, uit schrik voor uitwijzing. We zouden ook deze groep van mensen, die bepaalde rechten hebben, moeten kunnen garanderen dat ze hun rechten ook in zekere mate kunnen uitoefenen.

HOOFDSTUK 11

TRANSVERSAAL LUIK

1. Inleiding

Onze operationele definitie van 'nieuwkomers' verschilt met de decretale invulling. In dit onderzoek werden vijf verschillende groepen onder de loep genomen, namelijk *de ontoankelijk verklaarde asielzoekers, de erkende vluchtelingen, de geregulariseerden, de familievormers en -herenigers en de mensen zonder wettig verblijf*. Bij de bevraging van de verschillende groepen werd geen statistische representativiteit nagestreefd. Wel werd gepoogd om via een aantal doelgerichte interviews van respondenten uit de verschillende groepen, een algemeen beeld te krijgen van hun situatie.

Het is belangrijk om op te merken dat geregulariseerden en erkende vluchtelingen een statuut hebben dat hen als groep niet verenigt of bijeenbrengt, dit in tegenstelling tot de andere bevroegde groepen. Asielzoekers zoeken elkaar op omdat ze in dezelfde situatie zitten en ze hun papieren nog in orde moeten krijgen. Geregulariseerden en erkende vluchtelingen echter hebben geen gezamenlijk streefdoel meer om naartoe te werken, vermits ze hun papieren reeds in orde hebben.

In dit hoofdstuk vergelijken we de verschillende groepen op een aantal belangrijke punten: migratiemotieven en -trajecten, verblijfsstatuut, huisvesting, inburgering, taal- en beroepsopleidingen, vrijwilligerswerk en stage, arbeidsmarktpositie en tewerkstellingsmaatregelen.

2. Verschillende nieuwkomersgroepen

De groep van *mensen zonder wettig verblijf* is een amalgaam van mensen die voorheen verschillende statuten hadden. In deze groep vind je zowat alle andere groepen terug die uitgeprocedeerd zijn. Al de migratietrajecten die we bij de asielzoekers en de familieherenigers terugvinden, komen ook terug bij de uitgeproceerde asielzoekers en familieherenigers.

Geregulariseerden hebben een machtiging ontvangen voor een verblijf van langer dan drie maanden in België. Voor de regularisatiebeslissing waren deze mensen

niet in het bezit van een geldig verblijfsdocument of beschikten ze slechts over een tijdelijk of onzeker verblijfsdocument. Net zoals de personen zonder wettig verblijf (PZ WV) vormen de geregulariseerden een intern erg heterogene groep. Ook in deze groep vinden we mensen terug vanuit verschillende achtergronden (vergelijkbaar met de PZ WV). De groep van geregulariseerden is 'een verzamelcategorie van mensen die een verblijfsstatuut hebben gekregen, omdat ze zich in een complexe toestand bevinden (ongeneeslijk ziek, oud, humanitaire gronden, statuutwissels, ...)'. Je vindt in deze groep uitgeprocedeerden (asielzoekers, familieherenigers) terug die geregulariseerd zijn naar aanleiding van de campagne van 2000. Naast deze groep van geregulariseerden heb je ook de mensen die geregulariseerd zijn op basis van artikel 9.3 van de Vreemdelingenwet. Als groep liggen ze in het verlengde van de groep van PZ WV; net zoals de PZ WV, bestaat deze groep ook uit een aantal verschillende deelgroepen.

De meeste van de door ons bevroegde *kandidaat-vluchtelingen* en *erkende vluchtelingen* komen uit onstabiele of conflictregio's zoals Afghanistan, Albanië, Bosnië, Kongo, Kosovo, Ethiopië, Irak, Iran, Rwanda, Soedan, Syrië, ... Hun vluchtverhalen zijn meestal getekend door manifeste of latente vormen van repressie en/of geweld. Maar niet alle kandidaat-vluchtelingen hebben een even dwingend of bedreigend vluchtmotief.

Uit onze bevroegde *volgmigranten* blijkt de diversiteit van de groep 'volgmigranten' naar origine, migratiemotieven en -trajecten. Volgmigranten omvatten zowel de 'gezinsvormers' (huwelijk) als de 'gezinsherenigers' (huwelijk of hereniging van ouders of kinderen). Tot de groep van gezinsherenigers behoren alleen diegenen op beroepsactieve leeftijd tot de doelgroep van dit onderzoek. We onderscheiden twee hoofdtypes van huwelijksvorming, namelijk een nieuwkomer die huwt met een autochtoon ('heterogeen') en een nieuwkomer die huwt met een allochtoon van eigen origine ('homogeen'). Bijkomend zijn er nog andere samenstellingen mogelijk, vaak gerelateerd aan het aantal verblijfsjaren. We denken hierbij aan een 'nieuwkomer' die huwt met een gewezen nieuwkomer. Een ander belangrijk onderscheid is het verschil tussen volgmigranten uit 'gevestigde' (Marokkaanse en Turkse) of 'nieuwe' migrantengemeenschappen. Dit onderscheid kan ondermeer bepalend zijn voor de mate van sociale isolatie, sociale controle en sociale cohesie. Maar dit onderscheid kan ook invloed hebben op de mate van taalverwerving, de gehanteerde zoekkanalen voor werk en tewerkstellingsmogelijkheden (bijvoorbeeld etnisch ondernemerschap).

Samenvattend kunnen we stellen dat het moeilijk is om te spreken over 'de nieuwkomer'. Wat opvalt, is dat er verschillen zijn tussen de groepen, maar tevens ook dat de heterogeniteit binnen de groepen op bepaalde punten groot is.

3. Migratiemotieven en -trajecten

Het bestemmingsland staat niet bij alle bevraagde *mensen zonder wettig verblijf* vast. De motivatie om het thuisland te verlaten, is hierbij bepalend. Economische migranten zoeken een land waarvan zij de indruk hebben dat het economisch welvarend is en waar ze zonder al teveel problemen naartoe kunnen gaan. Uit de interviews komen een aantal bepalende factoren naar voren die ene rol spelen in de uiteindelijke selectie van bestemmingslanden, namelijk de taal, het koloniale verleden van het thuisland en de familie in het bestemmingsland. Vaak kiezen de personen zonder wettig verblijf (PZWV) niet voor een specifiek land, maar zien ze in het Europese vasteland het beloofde land waar ze zichzelf waar kunnen maken. Een aantal van hen zien België enkel als een transitland, op weg naar bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk.

Naast de legale intreders, heb je ook de illegale intreders, die we de clandestienen genoemd hebben. Deze groep is hier hoofdzakelijk vanuit een economische drijfveer. De clandestien maakt zich minder zorgen over verblijfspapieren. Geld verdienen heeft de absolute prioriteit; voor zichzelf, maar vaak ook om een deel te kunnen terugsturen naar hun familie in het herkomstland. Voor hun aankomst, zien ze België vaak als 'het beloofde land'. De meesten onder hen hebben hun beeld echter moeten bijstellen. Toch is er een vorm van trots die hen ervan weerhoudt om terug te keren naar hun land van oorsprong. In hun communicatie met hun familie in hun land van oorsprong, willen ze hun falen niet toegeven, en zo houden ze vaak zelf het beeld van een 'aards paradijs' in stand.

Een aantal van de bevraagde (*kandidaat-)*vluchtelingen vertelden dat het land van bestemming niet op voorhand vastlag. Sommigen hadden, net zoals de PZWV, geen idee waar ze terecht zouden komen. Ze hadden nog nooit van België gehoord of België was niet de eerste keuze. Landen zoals Duitsland en Frankrijk werden regelmatig vernoemd als 'favoriet'. De respondenten spraken van een 'toevallige samenloop van omstandigheden' dat ze net in België terechtkwamen, hoewel men soms ook andere Europese landen had doorkruist. De bevraagde (*kandidaat-)*vluchtelingen komen meestal uit 'goede milieus' met voldoende sociaal, economisch en cultureel kapitaal om te kunnen vertrekken.

De migratiekost in enge zin zijn de kosten en eventuele schulden die men maakt verbonden aan het migreren (dit is een belangrijk element omdat het de arbeidswens kan beïnvloeden). Voor de asielzoeker, in tegenstelling tot bijvoorbeeld volgmigranten, zijn de kosten voornamelijk gelieerd aan het migratietraject. Het bedrag dat onze respondenten betaalden, varieert van 1 500 USD tot 7 000 USD, ondermeer afhankelijk van de afstand en gebruikte vervoersmiddelen.

We weten uit voorafgaandelijk onderzoek (Timmerman et al., 2000) dat de Marokkaanse en Turkse *volgmigranten* die huwen met een 'etnisch homogene importpartner' dit doen omdat de jongeren van de tweede generatie een 'slechte naam' hebben. In de Marokkaanse en Turkse gemeenschap in Vlaanderen leeft de idee dat vele jongens op het verkeerde pad terecht gekomen zijn en meisjes vaak te

vrijgevochten zijn. Een huwelijk met een Vlaamse partner wordt voor jongens als eerder problematisch beschouwd en voor meisjes is een huwelijk met een Vlaamse partner nagenoeg een taboe, zelfs indien de partner zich 'bekeert' en officieel moslim wordt. Deze normatieve beoordeling van een 'goede huwelijkspartner' blijkt te vervallen indien de mannelijke migrant een autochtone partner in het herkomstland leert kennen. Jongeren die in Marokko of Turkije zijn opgegroeid, genieten de voorkeur als huwelijkspartners omdat men veronderstelt dat zij 'braver' en 'traditioneler' zijn. Het is immers een gekend fenomeen dat migrantengemeenschappen verwoede pogingen ondernemen om wat zij als hun 'authentieke cultuur' ervaren, te consolideren in het gastland (Timmerman et al., 2000). Het gevaar bestaat dat de Marokkaanse en Turkse nieuwkomers en hun partners met tegengestelde verwachtingen kampen en dat deze verschillende verwachtingen soms botsen met de realiteit. De nieuwkomers komen in België toe met een vertekend geïdealiseerd beeld van onze samenleving. Inwijkelingen hopen op welvaart, vrijheid en emancipatie. De Belgische bruidegom hoopt op een 'goede' huisvrouw en probeert op deze wijze een stuk van de verloren 'authentieke cultuur' te consolideren. De Belgische bruid hoopt op een ijverige en geëmancipeerde man (Timmerman et al., 2000).

Opvallend bij de bevraagde groep van Marokkaanse en Turkse volgmigranten is de bevestiging van stereotype beelden van processen van huwelijksvorming. Het betreft meestal een 'gearrangeerd' huwelijk waarbij beide partners elkaar op voorhand (vaag) kennen.

Een aantal van onze respondenten trouwden pas na een tijdje met een allochtoon van dezelfde origine die ze hier leerden kennen. Het gaat hier steeds over mannen die hun tijdelijk verblijfsrecht weten te bestendigen. Wellicht zijn dit niet toevallig uitsluitend mannen. Marokkaanse en Turkse vrouwelijke volgmigranten migreren slechts indien hun verblijf gegarandeerd is door een huwelijk dat aan hun komst voorafgaat. Actief een mogelijke echtgenoot zoeken in het buitenland past (voorlopig) niet binnen het gangbaar rolpatroon.⁵⁶

Zoals reeds eerder gezegd, is de bevraagde groep van nieuwkomers die huwen met een autochtoon, een zeer heterogene groep. In tegenstelling tot de nieuwkomers van 'gevestigde' migrantengemeenschappen zijn er ook verschillende vrouwelijke volgmigranten uit 'nieuwe' migrantengemeenschappen geïnterviewd. Deze vrouwen zijn meestal afkomstig uit 'niet-(homogeen) islamitische landen', zoals Oekraïne, Nigeria, Ivoorkust. De redenen van vertrek van de (hoog)geschoolde en laaggeschoolde vrouwen zijn deels gelijklopend als de migratiemotieven van de mannen: men denkt de levensomstandigheden te ver-

⁵⁶ Er zijn in Turkije, maar vooral in Marokko een aantal factoren - zoals verstedelijking, economische onderontwikkeling, migratie, veranderende normen en waarden - die invloed uitoefenen op de huwelijksmarkt, waardoor een veranderde huwelijks- en relatiedynamiek is ontstaan ten opzichte van de vorige generaties. Deze verandering stelt men zowel in de stad als op het platteland vast. Meisjes worden meer actief in de keuze van hun partner, in de hoop zo hun huwelijkskansen te vergroten (Timmerman et al., 2000).

beteren door te migreren. Bij deze vrouwen verschilt soms het aanvankelijk migratiemotief (socio-economisch) en het officieel vestigingsmotief (huwelijk). Het arrangeren van een huwelijk is geen exclusief gegeven voor Marokkaanse of Turkse huwelijken. Alleen gebeurt dit bij deze respondenten niet door de ouders, maar verloopt de huwelijksbemiddeling via kennissen en vrienden. De migratiemotieven verschillen licht met de migratiemotieven van de Marokkaanse en Turkse volgmigranten die alvorens te migreren, trouwen. Ze beklemtonen minder de 'pull'-factor (bijvoorbeeld geschikte huwelijkskandidaat) van migratie maar eerder de 'push'-factor (socio-economisch).

Voor de 'gevestigde' huwelijksmigranten ligt de klemtoon van de migratiekosten veeleer op de kosten die men maakt eigen aan het sluiten van een huwelijk (bijvoorbeeld bruidsprijs, huwelijksfeest, uitzet, ...). De bruidschat, maar ook het huwelijksfeest (soms zowel in het herkomstland als in België) en andere gelieerde kosten aan een huwelijk en samenwonen zoals een inboedel, het huren van een huis, ... bepalen mee de arbeidswens van voornamelijk de bruidegom.

Een aantal respondenten dat gehuwd is met een Belgische autochtoon, leerde elkaar in België kennen. Deze respondenten hadden geen wettig of slechts een tijdelijk verblijfsstatuut alvorens hun verblijf te consolideren door een huwelijk. Een minderheid van deze volgmigranten zijn gewezen kandidaat-vluchtelingen met dezelfde migratiemotieven als de kandidaat-vluchtelingen. De migratiemotieven van deze groep van volgmigranten die afkomstig zijn uit bijvoorbeeld Ivoorkust, Servië-Montenegro, Nigeria, Kongo, Senegal, vinden hun oorsprong in een instabiele politieke situatie, in de nasleep van levensbedreigende situaties en zijn meestal duidelijk gelieerd met de slechte socio-economische situatie van het herkomstland. Een aantal volgmigranten komt met een tijdelijk visum (studenten of toeristenvisum) en/of verblijft illegaal. De redenen van vertrek van de (hoog)geschoolden en laaggeschoolden zijn op voorhand duidelijk. Men denkt de levensomstandigheden te verbeteren door te migreren.

4. Dynamisch of statisch verblijfsstatuut

We kunnen een onderscheid maken tussen een dynamisch en statisch verblijfsstatuut waarbij het dynamisch karakter schuilt in het doorlopen van verschillende verblijfsstatuten (bijvoorbeeld een legale intreder op basis van een 'kort' of 'lang verblijf' die na verloopt van tijd een persoon zonder wettig verblijf of volgmigrant wordt, een asielzoeker die volgmigrant wordt of persoon zonder wettig verblijf, ...

Van alle *mensen zonder wettig verblijf*, uitgezonderd de clandestienen, kunnen we stellen dat hun verblijfsstatuut een erg dynamisch gegeven is. Ze doorlopen vaak verschillende statuten om uiteindelijk in een non-statuut terecht te komen dat hen toegang geeft tot een aantal basisvoorzieningen en waaronder een aantal basisrechten gewaarborgd worden. De groep van mensen zonder wettig verblijf is een amalgaam van mensen die voorheen verschillende statuten hadden. In deze groep

vind je zowat alle andere groepen terug die uitgeprocedeerd zijn. Al de migratietrajecten die we bij de asielzoekers en de familieherenigers terugvinden, komen ook terug bij de uitgeprocedeerde asielzoekers en familieherenigers. Zo kan de asielzoeker uiteindelijk erkend worden als vluchteling of uitgeprocedeerd raken en uiteindelijk persoon zonder wettig verblijf worden en een regularisatieaanvraag doen. Ook de familiehereniger kan ofwel erkend worden ofwel uitgeprocedeerd raken, persoon zonder wettig verblijf worden en een regularisatieaanvraag doen. Met een typische omschrijving van de trajecten van de asielzoekers en de familieherenigers, ondervangen we ook de trajecten van de personen zonder wettig verblijf en de geregulariseerden.

Een eerste groep van personen zonder wettig verblijf bestaat uit de legale intreders. Zij komen België binnen met de vereiste documenten. De meest voor de hand liggende groepen zijn studenten, arbeidsmigranten, toeristen, ... De meesten van deze bevroegde personen zonder wettig verblijf hebben de uitdrukkelijke bedoeling hier te blijven. Na het verlopen van hun visum hebben ze niet altijd de intentie om naar hun land terug te keren. Net zoals de nagenoeg uitgeprocedeerde asielzoekers streven zij een zo lang mogelijke doorlooptijd van hun traject na, eens blijkt dat ze afgewezen zullen worden. Daarbij hopen ze nog zoveel mogelijk te kunnen werken. Zij willen in de tijd die hen rest, nog zoveel mogelijk 'economisch' en 'sociaal kapitaal' verwerven. Als blijkt dat ze niet langer officieel kunnen werken, zoeken ze naar zwartwerk (of zetten ze het zwartwerk dat ze al deden, verder).

Van de *geregulariseerden* kunnen we stellen dat hun verblijfsstatuut evenzeer een erg dynamisch gegeven is. Vaak komen ze in België aan als asielzoeker. Deze procedure kan ettelijke jaren in beslag nemen. Als uiteindelijk de aanvraag afgewezen wordt, worden ze persoon zonder wettig verblijf. Vanuit een lopende asielprocedure doen ze een regularisatieaanvraag. Een aanvraag op basis van artikel 9.3 is een administratieve procedure waardoor ze hopen tijd te kunnen winnen om hun bereidheid om de taal te leren en te werken, aan te tonen. Velen stellen hun hoop op dit artikel, terwijl ze vaak weten dat de aanvraag niet tot hun regularisatie zal leiden. Maar, zo redeneren ze, hoe langer ik hier ben, hoe moeilijker het voor de overheid is om mij weg te sturen. Wat opmerkelijk is, is dat ze vaak mikken op meer dan één paard. In de gesprekken met de geregulariseerde asielzoekers bleek dat ze zowel een asielaanvraag hadden lopen als een regularisatieaanvraag. Beide trajecten sluiten elkaar niet uit.

Naast het gekende migratietraject van Marokkaanse en Turkse *volgmigranten* (de 'gevestigde' nieuwkomers) die nagenoeg 'automatisch' een permanent verblijfsstatuut verwerven na één jaar ('statisch' verblijfsstatuut) is er ook een groep van respondenten die verschillende verblijfsmodaliteiten doorliepen vooraleer ze de verblijfsfaciliteiten verwierven van volgmigranten ('dynamisch' verblijfsstatuut). Het huwelijk is voor sommige respondenten een soort van eindstation van verblijfsperikelen (zoals regularisatie dat is voor mensen zonder wettig verblijf en zoals het erkend vluchtelingschap dat is voor asielzoekers). Net zoals de Marok-

kaanse en Turkse volgmigranten niet allemaal een 'statisch' verblijfsstatuut hebben, zo hebben niet alle respondenten vanuit Oost-Europa, Azië, Latijns-Amerika, Centraal en Zuid-Afrika een 'dynamische verblijfsstatuut'. Met andere woorden, we vinden dynamische en statische verblijfsstatuten bij zowel de 'gevestigde' als de 'nieuwe' volgmigranten. Op basis van onze interviews kunnen we aan deze typologie bepaalde kenmerken koppelen die een weerslag hebben op het maatschappelijk functioneren van de nieuwkomer.

De bevrageerde (*kandidaat-)*vluchtelingen hebben meestal geen (officieel) voorafgaandelijk verblijfsstatuut. Dit is niet verwonderlijk want officieel is dit ook niet mogelijk. Het 'Dublin onderzoek' dat aan de ontvankelijkheidsfase vooraf gaat, bestaat net uit het retraceren van het migratietraject (van waar komt men en binnen welke termijn is men in België geraakt). In vergelijking met het dynamisch verblijfsstatuut van de legale intreders die vervolgens personen zonder wettelijk verblijf, geregulariseerd of volgmigrant worden, is het dynamisch gehalte van het verblijfsstatuut van de (*kandidaat-)*vluchtelingen op het moment dat ze zich in procedure bevinden, miniem.

5. Huisvesting

Mensen zonder wettige verblijfspapieren hebben een aantal basisrechten dat is opgenomen in een aantal mensenrechtenverdragen, internationale akkoorden en in de Belgische grondwet. Zo heeft iemand zonder wettig verblijf recht op onderdak. Mensen zonder wettig verblijf kunnen in principe zelf een woning huren. Het verhuren van een pand aan iemand die illegaal in het land verblijft, is niet strafbaar, het misbruik maken van hun kwetsbare positie wel. In de praktijk komen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten omwille van hun precaire financiële situatie, vaak terecht in (zeer) slechte woningen. Principieel gezien kunnen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten zich als kandidaat-huurder inschrijven bij een sociale huisvestingsmaatschappij en een huis toegewezen krijgen.

De Vlaamse Huisvestingsmaatschappij en de Vlaamse minister van Huisvesting zijn het hier echter niet mee eens. Volgens hen kunnen personen zonder wettige verblijfspapieren zich niet inschrijven op de wachtlijst en kunnen ze dus ook geen woning toegewezen krijgen. In principe kunnen mensen zonder wettig verblijf via de Sociale Verhuurkantoren (SVK) gehuisvest worden. In praktijk is dit vaak echter niet het geval, omdat de SVK's bij deze huurders geen garantie hebben dat de huur betaald zal worden. Mensen zonder wettig verblijf die dakloos zijn, kunnen in principe terecht bij de residentiële centra voor algemeen welzijnswerk. Omdat er echter geen regeling is voor de terugbetaling van de verblijfskosten van deze mensen, nemen de centra hen niet zomaar op.

Deze groep van mensen heeft dus wel een aantal wettelijk vastgelegde rechten. Ze kunnen deze rechten echter niet altijd uitoefenen.

Op basis van onze kwalitatieve gegevens kunnen we niets zeggen over de impact van het spreidingsplan op de ruimtelijke verdeling van de ontvankelijk verklaarde *asielzoekers* in Vlaanderen en Brussel. Het aantal asielzoekers en erkende vluchtelingen dat zich in meer landelijke regio's vestigde, is met het 'spreidingsplan' de laatste jaren toegenomen (cf. stijging van het aantal opvangplaatsen en de bezettingsgraad in LOI's; Fedasil, 2004). Uit de interviews komt naar voren dat de plaats waar men ging wonen, sterk afhankelijk is van bestaande of opgebouwde contacten tijdens het verblijf in België. Een aantal asielzoekers dat geen of weinig sociale netwerken buiten het asielcentrum heeft, laat zich in de gegrondheidsfase meer leiden in de keuze van de vestigingplaats door het toegewezen steunverlenend OCMW. Wanneer men in de rand of op het platteland woont, betekent dit dat men relatief meer contact heeft met de autochtone bevolking. Dit geeft een extra stimulans om goed Nederlands te leren (en compenseert misschien gedeeltelijk het gebrekkige taalaanbod), wat de sociale integratie en zelfredzaamheid van de kandidaat-vluchtelingen ten goede komt. Zo merken we dat een aantal (alleenstaande) asielzoekers participeert in het lokaal verenigingsleven. In een grootstad is de anonimiteit een stuk groter. Hieraan zijn positieve maar ook negatieve consequenties verbonden. Het contact met de autochtone bevolking verloopt een stuk moeizamer ondermeer door de buurt waar de kandidaat-vluchteling terechtkomt, wat meestal zogenaamde 'concentratiebuurten' zijn van vreemdelingen en allochtonen. Conflicten uit de herkomstregio's worden op deze manier geïmporteerd in België en leven verder onder andere vormen. De zoektocht naar geschikte huisvesting op de private huurmarkt wordt door nagenoeg alle respondenten moeilijk bevonden. Het sociaal netwerk is in het algemeen beperkt en weinig gediversificeerd. Dit belemmert hen in het vinden van geschikte huisvesting. Bovendien blijkt het niet gemakkelijk om een verhuurder te overtuigen met een beperkte kennis van het Nederlands, een leefloon en een tijdelijke verblijfsvergunning.

Kenmerkend voor de bevraagde (kandidaat-)vluchtelingen is hun grote mobiliteit. Verhuisbewegingen (tussen stad en platteland, tussen stad en stad en binnen de stad) treffen we voornamelijk de eerste jaren na aankomst aan. Overwegingen betreffende (formele en informele) tewerkstellingsmogelijkheden spelen aanvankelijk en afhankelijk van het verblijfsstatuut, minder manifest mee.

Voor de uitgeprocedeerde asielzoekers maakt hun transitie naar het statuut van persoon zonder wettig verblijf, de toegang tot de huisvestingsmarkt nog problematischer (zie hoger). De vestiging wordt beduidend duurzamer naarmate het verblijfsperspectief een duurzamer karakter krijgt.

Voor *volgmigranten* lijkt de huisvesting in het algemeen, zowel naar toegankelijkheid van de huisvestingsmarkt als naar woonkwaliteit, minder problematisch dan voor de andere nieuwkomersgroepen. Volgmigranten die huwen met een autochtoon ('heterogeen' huwelijksstypen) gaan direct samenwonen. Marokkaanse en Turkse volgmigranten ('homogeen' huwelijksstypen) gaan vaak voor korte tot lange tijd inwonen bij de schoonfamilie om vervolgens een woning te huren of te kopen.

6. Inburgering

In wat volgt bespreken we de rol van het onthaalbureau en het belang van de cursus maatschappelijke oriëntatie (MO), de ervaring met diverse vormen van NT2-onderwijs en beroepsopleidingen (waar volgt men les, wanneer en waarom). Het betreft hier geen evaluatie van het vernieuwd inburgeringsbeleid zoals dit vorm kreeg door het decreet van 28 februari 2003 gezien het merendeel van onze respondenten het primair of secundair traject reeds afgerond hebben (alvorens het decreet op 1 april 2004 van kracht werd).

Over een onthaalbeleid valt er voor *personen zonder wettig verblijf* weinig te zeggen, vermits zij hier niet voor in aanmerking komen. Een enkeling komt wel eens toevallig bij een onthaalbureau terecht. Voor heel de officiële trajectwerking komen zij echter niet (meer) in aanmerking. Inburgeringstrajecten zijn voor hen niet mogelijk, ook VDAB-opleidingen zijn aan hen niet besteed. Elke opleiding waarvoor een officieel verblijfsdocument vereist is, is uitgesloten. Deze groepen kunnen geen beroep doen op een vervangingsinkomen, om mogelijke opleidingen te financieren. Om te voorzien in hun levensonderhoud, moeten zij wel werken (op de illegale arbeidsmarkt).

Uit de huidige bevraging blijkt een algemene tevredenheid bij de bevroagde (*kandidaat-)*vluchtelingen omtrent de werkzaamheden van het onthaalbureau, zowel met betrekking tot de cursus MO als de begeleiding. De voornaamste drempels die naar voren komen, hebben betrekking op de toegang tot het onthaalbeleid (doelgroepafbakening, incompatibiliteit met werken of andere opleidingen) en beperkingen verbonden aan taalfaciliteiten waarin de cursus MO wordt gegeven (ontbreken van contacttaal). Er komen bevroagde asielzoekers terecht in regio's waar er geen of slechts kleine onthaalbureaus of talencentra in de buurt zijn. Deze beschikken niet over dezelfde mogelijkheden qua instapmomenten en taalfaciliteiten dan grootstedelijke onthaalbureaus of talencentra. Hierdoor neemt de kans toe dat het onthaalbureau een nog belangrijker 'ad hoc' ankerpunt blijft waar men op een individueel probleemoplossende manier terecht komt met vragen die normaal gezien op een meer gestructureerde manier worden behandeld in de 'volwaardige' cursus MO.

We zien een onderscheid naar drempels en instapmomenten binnen de groep van bevroagde *volgmigranten* volgens de diverse huwelijksstypes. Voor mannelijke volgmigranten blijkt de arbeidswens vaak groter dan de inburgeringsvraag. Wachttijden in de onthaalbureaus leiden dan ook eerder tot annulatie dan tot uitstel van het inburgeringstraject. Bij de groep van volgmigranten met een dynamisch verblijfsstatuut (die voorheen een tijdelijk of precair verblijfsstatuut hadden, namelijk een studenten- of toeristenuisum), is van een primair (en secundair) traject nagenoeg geen sprake! Zij passeren niet via de onthaalbureaus eens ze een permanent verblijfsstatuut krijgen (niettemin staande ze dan wel tot de doelgroep van de onthaalbureaus behoren), soms omdat ze eenvoudigweg niet op de hoogte waren van het bestaan ervan.

Zowel voor de kandidaat-vluchtelingen als de volgmigranten speelt het ont-haalbureau tevens een belangrijke sociale functie.

7. Taal- en beroepsopleidingen

Nieuwkomers die het primaire inburgeringstraject voltooien hebben reeds een basiscursus NT2 achter de rug. Alle anderstalige nieuwkomers komen in principe, afhankelijk van het scholingsniveau en de resultaten van de test 'cognitieve vaardigheden' (Covaar-test), terecht bij de Centra voor Basiseducatie (CBE) of de Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO). Nieuwkomers die dit wensen, kunnen doorstromen naar de VDAB. Via de TOBA-test wordt de basistaalvaardigheid Nederlands getoetst. Het gaat hier concreet om het toetsen van receptieve vaardigheden en spreekvaardigheid (voor de tertiaire sector wordt ook de schrijfvaardigheid getoetst). Nieuwkomers die niet slagen, worden doorverwezen naar een vervolgcursus Nederlands. Diegenen die wel slagen in de test, kunnen bij VDAB, tijdens het arbeidsmarkttraject, functie- en arbeidsmarktgerichte NT2-opleidingen volgen (Sarens & Pang, 2002).

Mensen zonder wettige verblijfspapieren hebben, zoals reeds vermeld, een aantal basisrechten, die zijn opgenomen in een aantal mensenrechtenverdragen, internationale akkoorden en in de Belgische grondwet. Ten eerste hebben mensen zonder wettige verblijfspapieren recht op onderwijs, vorming en opleiding. Bij geen enkele respondent met kinderen stelde zich hier een probleem. Er stelt zich wel een probleem voor jongeren zonder wettige verblijfsdocumenten die in een richting zitten waar het leerprogramma voorziet in leerlingenstages of in deeltijdse tewerkstelling. Hierop is de wet van 30 april 1999 betreffende de tewerkstelling van buitenlandse werknemers van toepassing. Dit wil zeggen dat de arbeidskaartenregeling hierop van toepassing is. Niet-legaal verblijvende jongeren kunnen echter geen arbeidskaart bekomen.⁵⁷

Een groot aandeel van de door ons bevroegde respondenten volgt een opleiding of heeft een opleiding gevolgd. Het betreft hier hoofdzakelijk taalopleidingen. Velen van hen vinden het belangrijk dat ze de taal kunnen begrijpen en spreken. Voor de personen zonder wettig verblijf zijn er een aantal drempels om een opleiding te volgen. Een eerste drempel is de mogelijke kostprijs van een opleiding. Zelfs al is er maar een geringe kostprijs, vaak is deze te hoog voor mensen die bijna niets verdienen. Een tweede drempel is dat niet alle opleidingen openstaan voor mensen zonder wettige verblijfsdocumenten. Sommige opleidingsinstanties vragen naar papieren, andere niet. Het blijken vooral die opleidingsverstrekkers te zijn waarvan de subsidiëring afhangt van het aantal ingeschreven cursisten (CVO), die naar papieren vraagt. Bij de Centra voor Basiseducatie kunnen de

⁵⁷ Er zou een nieuw KB in de maak zijn met betrekking tot de tewerkstelling van buitenlandse werknemers, waarbij deze jongeren vrijgesteld zouden worden.

mensen zonder wettig verblijf wel terecht. Deze worden gesubsidieerd voor een aantal deelnemersuren en niet per cursist. Instellingen die cursussen geven gericht op tewerkstelling en gelinkt zijn aan de VDAB, kunnen geen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten inschrijven. Een voorwaarde is immers dat men bij de VDAB is ingeschreven als werkzoekende, wat zonder wettige verblijfsdocumenten niet mogelijk is. Vormingen en opleidingen georganiseerd door sociale organisaties zijn vaak wel toegankelijk voor mensen zonder wettige verblijfsdocumenten, omdat ze veelal ook geen of een laag inschrijvingsgeld vragen.

Asielzoekers die in een opvangcentrum verbleven, leerden vaak daar hun eerste woordjes Nederlands. Het aantal lessen Nederlands is beperkt en kadert in een ruimer talenpakket van Frans en Engels. De mogelijkheden van taalonderwijs worden sterk afgebakend door de woonplaats van de respondenten. Ondermeer door het spreidingsplan komen er asielzoekers buiten de grootstad terecht waar het cursusaanbod, de taalfaciliteiten en de instapmomenten beperkt zijn. We stellen vast dat de bevraagde (kandidaat-)vluchtelingen niet het volledige opleidingsaanbod Nederlands kennen. Informatieverstrekking over het taalaanbod verloopt vaak in functie van de mogelijkheden (volgens aanbod, financiering, beperkte mobiliteit buiten de grootstad, verblijfsstatuut, arbeidsaspiratie, ...). Hierdoor heeft de (kandidaat-)vluchteling geen volledig zicht op het volledige cursusaanbod.⁵⁸ De interesse in intensieve taalcursussen is beduidend hoog, zeker bij nieuwkomers die de ambitie hebben om op niveau van hun buitenlands diploma werk te zoeken of hun studies verder te zetten. Wanneer het OCMW niet tussenkomt, is de kostprijs van de intensieve taalcursussen wel een serieuze barrière. (Kandidaat-)vluchtelingen hebben nood aan contacten met Vlamingen en dit niet in het minst voor het aanscherpen en activeren van hun Nederlands. Een tijdelijk of een precair verblijfsstatuut van de kandidaat-vluchteling heeft zijn invloed op de instroommogelijkheden voor zowel het volgen van beroepsopleidingen, als op de doorstroommogelijkheden naar tewerkstelling.⁵⁹ Op basis van de interviews van bevoorrechtte getuigen kunnen we stellen dat binnen beroepsopleidingsinstanties het verblijfsstatuut meespeelt in de beslissing om een kandidaat-cursist aan de opleiding te laten beginnen. Tijdens het volgen van beroepsopleidingen kan het verblijfsstatuut bestendig worden of precairder worden wat invloed heeft op de doorstroom en uitstroommogelijkheden. Eerder zelden mocht een respondent zijn opleiding niet afmaken omwille van het precair worden van het verblijfsstatuut.

De bevraagde *kandidaat-vluchtelingen en volgimmigranten* die taal- en beroepsopleiding in het secundair traject volgen, zijn veelal tevreden over zowel de cursus NT2 als over de docenten. Voornamelijk de praktijkgerichte aanpak, gericht op directe

⁵⁸ De recent opgerichte 'Huizen van het Nederlands' hebben hier wellicht een belangrijke rol te spelen naar sensibilisering en informatie verstrekking van het taalaanbod, op maat van de nieuwkomer.

⁵⁹ Met een 'precair' verblijfsstatuut bedoelen we een verblijfsstatuut waarbij men het recht op werken verloor, maar niet noodzakelijk het recht op verblijf (bijvoorbeeld een niet-opschortende beroepsprocedure bij de Raad van State).

inzetbaarheid op de arbeidsmarkt, werkt motiverend. De link tussen beroepsopleiding en de mogelijkheid van tewerkstelling is nagenoeg altijd een doorslaggevend element in de keuze van beroepsopleiding, zeker bij het precairder worden van het verblijfsstatuut. De verwachte instapkennis Nederlands voor een beroepsopleiding is afhankelijk van de opleiding. Zo wordt de toegang tot bepaalde beroepsopleidingen gehypothekeerd door de beperkte kennis van het Nederlands (ingangstesten). Wanneer (hoog)geschoolde respondenten verschillende NT2-opleidingen cumuleren, dan lukt het wel om in de meeste ingangsexamens te slagen en hierdoor het (secundair) traject zo kort mogelijk te houden. Een heleboel respondenten, zowel de (hoog)geschoolden als laaggeschoolden, moeten doorstromen naar een vervolgtraject of een schakeltraject. Hierdoor komen nieuwkomers vaak in een lang traject en (hoog)geschoolde nieuwkomers in een zeer lang traject terecht (omdat de eindtermen van het Nederlands een stuk hoger liggen). De aansluiting van beroepsopleidingen op de schakeltrajecten blijkt ook niet altijd verzekerd wat invloed heeft op de lengte van traject.

We treffen ook (hoog)geschoolde (kandidaat-)vluchtelingen en volgmigranten aan in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden. De tewerkstellingsmogelijkheden al of niet in combinatie met het (onzeker) verblijfsstatuut, blijken van doorslaggevend belang in de keuze van een beroepsopleiding. De respondent is soms zelf vragende partij voor een beroepsopleiding voor laaggeschoolden om snel aan het werk te kunnen. Dit geldt zeker voor asielzoekers wiens verblijfsperspectief onzekerder wordt naarmate de procedure vordert.

Op korte termijn kan de eerste nood gelenigd zijn als men werk heeft gevonden, bijvoorbeeld als schoonmaker of productiewerker. Voor de trajectbegeleider is het probleem hiermee van de baan. De nieuwkomer is aan de slag en zijn/haar toekomst berust in eigen handen. Vaak is er met andere woorden geen lange-termijntraject uitgestippeld. Men komt veelal in functies terecht waar het lerend, uitdagend aspect ontbreekt of miniem is, men verdient niet veel meer dan een vervangingsinkomen, de kans om Nederlands te oefenen op de werkvloer is miniem en de kans op promotie ook. Op langere termijn kan deze aanvankelijk goede of enige keuze, slecht uitdraaien. Bij de kandidaat-vluchtelingen wier verblijfsperikelen achter de rug zijn, resulteert dit soms in een 'uitgesteld traject'. Zulke 'uitgestelde trajecten' zijn typisch voor de bevroegde volgmigranten. De reden om voortijdig het traject stop te zetten, verschilt wel met de kandidaat-vluchtelingen: het verblijfsstatuut vormt immers geen probleem, maar wel het ontbreken van een financieel draagvlak voor het volgen van beroepsopleidingen. Niet dat deze duur zijn, maar het volgen van cursussen betekent wel het mislopen van inkomsten.

In tegenstelling tot de bevroegde asielzoekers vindt slechts af en toe een bevroegde *volgmigrant* de weg naar een intensieve taalopleiding aan een universitair talentcentrum. Niet omdat onze bevroegde volgmigranten een zwakker opleidingsprofiel hebben, maar wel enerzijds doordat ze meestal geen aanspraak maken op

een vervangingsinkomen en anderzijds doordat ze sneller wensen toe te treden tot de arbeidsmarkt.

Verschillend met de Marokkaanse en Turkse volgmigranten die huwen met een etnisch homogene huwelijkspartner, komen de andere volgmigranten in een overwegend Nederlandstalig milieu terecht. De samenstelling van het sociaal netwerk en buurt waarin men woont, is wellicht meebepalend voor de motivatie om Nederlands te leren. De Marokkaanse en Turkse volgmigranten hebben in het algemeen een etnisch homogene huwelijkspartner en een etnisch homogeen sociaal netwerk waarin ze zich in de eigen moedertaal kunnen behelpen. Dit bemoeilijkt wellicht niet alleen de toegang tot Nederlandse taalinstututen wegens een gebrek aan motivatie, maar beperkt ook de mogelijkheden van het oefenen van de Nederlandse taal.

Aangezien laaggeschoolde (kandidaat-)vluchtelingen en volgmigranten minder behoefte hebben aan een algemeen voornamelijk grammaticaal Nederlands taalonderricht, maar eerder aan zeer functioneel, praktisch en arbeidsgeoriënteerd taalonderricht, is het dan ook niet verwonderlijk dat we voornamelijk laaggeschoolde volgmigranten aantreffen in een derdenorganisatie waar intensieve op spreekvaardigheid gerichte taalcursussen gegeven worden, gekoppeld aan een beroepsopleiding.

Het sociaal netwerk van volgmigranten die huwen met een autochtoon lijkt etnisch gediversifieerder dan dat van volgmigranten die huwen met een allochtoon. Zij ondervinden minder problemen met betrekking tot het ontwikkelen van een spreekvaardigheid met verschillende 'taalregisters' (dialect). De meeste respondenten die huwen met een autochtoon kennen reeds heel wat Nederlandse woorden die ze leren van hun partner. Dit bemoeilijkt het vinden van een gepaste taalopleiding op niveau. Bij de groep van 'dynamische volgmigranten' die voorheen een tijdelijk of precair verblijfsstatuut hadden (namelijk een studenten- of toeristenvisum), is de onzekere verblijfsituatie van een studentenvisum niet de meest ideale voedingsbodem om de gesproken en geschreven Nederlandse taal te leren. Marokkaanse studenten schrijven zich meestal in aan een Franstalige hogeronderwijsinstelling. In de mate dat werk de Nederlandse les niet in de weg staat, ontstaat er, na het bestendigen van het verblijfsstatuut, wel meer ruimte om Nederlandse lessen te volgen. Vrouwelijke volgmigranten zien hun traject om een andere reden uitgesteld, namelijk kinderopvang. Een bijkomend probleem vormde zich bij echtscheiding of bij 'schijnhuwelijken'. Zo blijken twee volgmigranten, waarbij we het vermoeden hebben dat ze een 'schijnhuwelijk' hadden afgesloten wegens afwezigheid van samenwonen, het eveneens moeilijk te hebben om een basiscursus NT2 te volgen. Aangezien ze niet kunnen rekenen op 'bijstand' van de partner, is men verplicht in het eigen levensonderhoud te voorzien. Hetzelfde geldt voor de uit de echt gescheiden nieuwkomers.

Na het verstrijken van de eerste maanden in België zien we voornamelijk bij de volgmigranten de verdere taal- (en beroeps)opleidingen in concurrentie komen met gezin (vrouwen) of werk (mannen en vrouwen). Het al of niet kunnen volgen

van opleidingen gaat niet louter afhangen van de motivatie maar vooral van niet-persoonsgebonden kenmerken zoals flexibiliteit van werkuren, beroepsaspiratie, netwerk, kinderopvang. De drempels om beroepsopleidingen te volgen, zijn talrijk. Op basis van de interviews kunnen we stellen dat de belangrijkste drempels betrekking hebben op enerzijds 'organisatorische' aspecten (beperkt aanbod voor (hoog)geschoolden, ingangstesten en wachtlijsten) en anderzijds 'persoonsgebonden' aspecten (de financiële mogelijkheden, het rolpatroon).

De belangrijkste toegangsdrempel tot het (primair en) secundair traject is van financiële aard. Niet omwille van de dure beroepsopleidingen maar wel omdat opleidingen volgen een verlies betekent van inkomsten voor het gezin. Een groot deel van de bevraagde volgmigranten hebben immers geen eigen (vervangings)inkomen of verloren het recht hierop omdat hun partner werkt. Dit verhoogt de afhankelijkheid van het gezinsinkomen en van de goodwill van de partner. De financiële afhankelijkheid van de partner valt de meesten zwaar en beknot de keuzevrijheid van de gezinsvormer aanzienlijk. Het is een beslissende factor in de afweging tussen opleiding of werk. Vooraleer men een opleiding gaat volgen, wordt er overwogen wat de meerwaarde ervan op korte termijn is om snel de financiële druk op het gezin te verminderen. De gevolgen van een ontoereikend financieel draagvlak zijn nog meer uitgesproken bij een (vermoedelijk) 'schijnhuwelijk' of bij een vroegtijdige echtscheiding.

Kenmerkend voor een aantal bevraagde volgmigranten is een 'uitgesteld traject' waarbij niet alleen laaggeschoolden maar ook hooggeschoolden 'uitzakken' tot ze in aanmerking kwamen voor een RVA-uitkering om vervolgens VDAB-opleidingen te volgen. De volgmigrant moet een financieel draagvlak hebben om snel na aankomst de noodzakelijke taal- en beroepsopleidingen te volgen. Door het gebrek hieraan worden sommige respondenten pas na jaren opgevist door een sociaal vangnet dat hun (opnieuw) tracht te activeren.

Een eerste zéér belangrijke drempel voor het secundair traject is dan ook een té kort voortraject of de complete afwezigheid van een primair traject wat de instap in een secundair traject hypothekeert. Hierdoor is men vaak nog niet klaar om in te stappen in de reguliere beroepsopleidingen. Vanuit het oogpunt van een snelle tewerkstelling en inzetbaarheid is het niet vreemd dat we ook (hoog)geschoolde volgmigranten in beroepsopleiding voor laaggeschoolde tegenkomen. Men wordt voor een stuk binnen dit aanbod 'gepusht' door een gebrek aan andere mogelijkheden. Onder de bevraagde respondenten vinden we weinig (hoog)geschoolde respondenten die een beroepsopleiding voor hooggeschoolden volgen. Gedeeltematig hangt dit wellicht samen met een iets zwakker opleidingsprofiel dan de bevraagde (kandidaat-)vluchtelingen. De (hoog)geschoolde bevraagde volgmigranten komen met een studentenvisum of hebben in het herkomstland hun hogeronderwijs traject afgebroken. Sommigen hebben wel een Buitenlands diploma.

Vrouwelijke (kandidaat-)vluchtelingen en volgmigranten met kinderen die in België werden geboren hebben niet dezelfde kansen om hun onderwijs- beroeps-kwalificaties te vertalen of te 'upgraden' naar de Belgische context door door-

gedreven NT2-onderwijs, beroeps- of hoger-onderwijsopleidingen te volgen. Hun primair en secundaire traject wordt immers onderbroken door de kinderopvang. Hierdoor wordt hun traject in ieder geval uitgesteld, soms tot de laatst geborene naar school gaat. Een, misschien nog zwaardere hypotheek dan de kinderopvang, wordt gelegd door het financieel draagvlak van het gezin om een langdurig traject te bekostigen. Eenmaal hun man werk vindt, valt het OCMW-leefloon weg, wat op zich weinig bijkomend financiële mogelijkheden biedt voor de partner om langdurige opleidingen te volgen. Met andere woorden, de directe inzetbaarheid van de vrouw op de arbeidsmarkt wordt in de hand gewerkt door de afhankelijkheid van het beperkt inkomen van de man. De rolpatronen vanuit de herkomstlanden blijven in België grotendeels overeind. Dit bemoeilijkt wellicht de toegang voor Marokkaanse en Turkse volgmigranten tot de opleidings- en arbeidsmarkt. Dit geldt in mindere mate voor de andere vrouwelijke volgmigranten.

Het is de moeilijke taak van de trajectbegeleider om het profiel van de nieuwkomer te 'matchen' met het bestaand cursusaanbod en de daaruit voortvloeiende tewerkstellingsmogelijkheden. Aangezien de nieuwkomer vaak geen duidelijk zicht heeft op het cursusaanbod of op de arbeidsmarkt, speelt de trajectbegeleider (of consulent of jobcoach) een belangrijke rol hierin. Sommige nieuwkomers komen alleen in contact met het regulier arbeidsbemiddelingsaanbod van de Werkwinkels waar geen garantie bestaat op een intensieve trajectbegeleiding 'op maat' zoals dit wel het geval is bij de categoriale inburgeringsdiensten van de VDAB. Als we kijken naar de caseload van een trajectbegeleider van de VDAB dan ligt die vele malen hoger dan de caseload van bijvoorbeeld een jobcoach van de Stad Antwerpen (Struyven & De Cuyper, 2004). Dit verschil in caseload uit zich in de frequentie en aard van de contacten die men had met de trajectbegeleider van het OCMW.

Voor laaggeschoolde respondenten is de jobmatch in het algemeen veel minder complex dan voor (hoog)geschoolden. Het opleidingsaanbod voor laaggeschoolden is veel uitgebreider. Dit maakt de trajectbegeleiding in principe een stuk makkelijker. De meeste laaggeschoolde asielzoekers wensen een korte beroepsopleiding te volgen die resulteert in een hoge kans op tewerkstelling. De verwachtingen die ze hierbij hebben, zijn niet hooggespannen en de bereidheid is aanwezig om zich naar een ander beroep te heroriënteren dan hetgeen waar men studies voor verrichtte of beroepservaring in had. Het zoeken van een gepaste beroepsopleiding vertrekt voornamelijk vanuit de vraagzijde van de arbeidsmarkt, die vervolgens gelinkt wordt aan de interesse, vaardigheden of mogelijkheden van de cursist. We stellen vast dat voornamelijk laaggeschoolde respondenten wel vaak verschillende NT2-modules (al of niet aansluitend achter elkaar) volgen, maar meestal niet synchroon zoals sommige (hoog)geschoolde respondenten. Aangezien er geen intensieve lespakketten bestaan voor laaggeschoolden betekent dit dat deze groep en specifiek de analfabeten, semi-analfabeten en anders geletterden, genoodzaakt zijn om een zeer lang traject te volgen. Het is net deze groep die snel wenst toe te treden tot de arbeidsmarkt. Hierdoor stijgt de kans op een onder-

broken of stopgezet NT2-traject zodat sommigen, zelfs na een jarenlang verblijf in Vlaanderen, er niet in slagen om een grondige kennis van het Nederlands te verwerven. Niettegenstaande men de behoefte aanvoelt om de kennis van het Nederlands te verbeteren, maakt fulltime werken, soms met zeer flexibele werktijden, het nagenoeg onmogelijk om nog cursussen te volgen. We zien een aantal respondenten hierdoor in een vicieuze cirkel terechtkomen: men vindt alleen een job in onaantrekkelijke werkomstandigheden, die tevens een grote flexibiliteit vereisen in werkuren waardoor men niet naar de Nederlandse les kan gaan. Dit bestendigt hun situatie tot hun eigen grote ontevredenheid.

Het vervolmaken van de geschreven NT2-kennis verloopt ook voor (hoog)geschoolde nieuwkomers moeizaam. Voor hen is dit belangrijk voor het vinden van werk 'op niveau'. Hierdoor wordt hun traject aanzienlijk verlengd.

Voornamelijk bij deze (hoog)geschoolde respondenten merken we een gebrek aan oriëntatie en coherentie in het volgen van NT2 en beroepsopleidingen. Ze worden met verschillende diensten geconfronteerd die opleidingen verschaffen waarbij ze de diverse tewerkstellingsmogelijkheden overwegen. De (hoog)geschoolden die een beroepsopleiding volgen voor (hoog)geschoolden zijn evenzeer bereid om bijkomende opleidingen te volgen. Zeker voor opleidingen die een meerwaarde bieden aan een diploma dat men in het thuisland behaalde. Er spelen verschillende push- en pullfactoren mee die bepalen waar de respondent een opleiding gaat volgen. De belangrijkste zijn het beperkt opleidingsaanbod en de zeer lange duurtijd van een traject voor (hoog)geschoolden. Medewerkers van VDAB bevestigen dat er slechts een beperkte keuze van opleidingen is voor (hoog)geschoolde nieuwkomers, namelijk de bediendeopleiding, opleiding boekhouden, informatica, opleiding voor de zorgsector. Niet elke respondent was in het aanbod geïnteresseerd. (Hoog)geschoolden met beroepservaring in het herkomstland willen graag hun vroegere beroep uitoefenen maar zien slechts een beperkt opleidingsaanbod. Hierdoor komen ze willens nillens terecht in een beroepsopleiding die niet echt hun interesse wegdraagt. Dit werkt tevens oneigenlijk gebruik van beroepsopleidingen in de hand (bijvoorbeeld het perfectioneren van de Nederlandse taal).

8. Vrijwilligerswerk

Vrijwilligerswerk kan gezien worden als een vorm van opleiding waarbij de reeds verworven competenties worden onderhouden. Daarnaast bereikt dit vrijwilligerswerk ook een aantal sociaal wenselijke doelstellingen. Het doorbreekt het sociaal isolement, biedt een zinvolle tijdsbesteding, creëert een oefenterrein om Nederlands te activeren, het vergroot het begrip voor de maatschappij, het brengt nieuwe vaardigheden bij die de kansen op de arbeidsmarkt vergroten en het bevordert zijn zelfbeeld (Haertjens, 2004).

Op dit moment kunnen *mensen zonder wettige verblijfsdocumenten* niet wettelijk als vrijwilliger tewerkgesteld worden. Vrijwilligerswerk dat onder gezag gebeurt, wat in de praktijk altijd het geval is, valt onder de arbeidswetgeving. Voor vreemdelingen valt dit dus onder de arbeidswet voor buitenlandse werknemers. Deze wet stelt dat buitenlandse werknemers over een arbeidskaart moeten beschikken om te mogen werken. Personen die zonder wettige verblijfsdocumenten in België verblijven, komen niet in aanmerking voor een arbeidskaart en dus ook niet voor het verrichten van vrijwilligerswerk. Toch zijn er personen zonder wettig verblijf die vrijwilligerswerk verrichten, weliswaar niet binnen het statuut van vrijwilliger.

Het is opmerkelijk om vast te stellen dat een groot deel van de *geregulariseerden* die wij gesproken hebben, vrijwilligerswerk hebben gedaan alvorens ze geregulariseerd werden; opmerkelijk omdat deze groep van nieuwkomers strikt wettelijk geen vrijwilligerswerk mogen uitvoeren. Al de personen die wij gesproken hebben die als vrijwilliger gewerkt hebben, hebben dat gedaan bij een maatschappelijk geïntendeerde hulporganisatie, waarvan een deel van het doelpubliek bestaat uit nieuwkomers of oudkomers. Vrijwilligerswerk houdt voor de regularisatieaanvrager een aantal voordelen in. Ten eerste, de meeste regularisatieaanvragers veronderstellen dat deze werkervaring een positief effect op hun regularisatieaanvraag zal hebben. Ze gaan ervan uit dat ze door hun werkwilgheid te tonen, een grotere kans maken om geregulariseerd te worden. Ten tweede kan men toch werkervaring opdoen in de periode dat men niet officieel kan werken. Zelfs als de regularisatieaanvrager in zijn vrijwilligerswerk inhoudelijk niet veel bijleert, behoudt hij een zekere arbeidsattitude. Ten derde biedt het vrijwilligerswerk een zinvolle tijdsbesteding voor de regularisatieaanvrager. Veel van de regularisatieaanvragers willen zich niet zomaar zitten te vervelen. Ze willen zich nuttig voelen en maken. Ten vierde biedt deze werkervaring de regularisatieaanvragers een kans om hun talenkennis bij te schaven in een realistische werkomgeving. De regularisatieaanvragers verwachten dat hun kans om hier te kunnen blijven zal toenemen, als ze kunnen aantonen dat ze de taal al in zekere zin machtig zijn.

Zoals reeds vermeld zijn er een aantal structurele beperkingen. Indien men geen aanspraak kan maken op een arbeidsvergunning mag men in principe geen vrijwilligerswerk doen. Binnen de groep van *kandidaat-vluchtelingen* vallen de niet-ontvankelijk verklaarde asielzoekers of de asielzoeker die een niet-opschortend beroep heeft lopen voor de Raad van State, hieronder. Het valt op dat voornamelijk hooggeschoolde (kandidaat-)vluchtelingen gebruik maken van de mogelijkheid om vrijwilligerswerk te verrichten. Hierdoor kan men soms een beroepsactiviteit uitoefenen die nauw aansluit bij de interesses, studies of beroepservaring vanuit het herkomstland, wat in het regulier arbeidscircuit nagenoeg uitgesloten blijkt. Vrijwilligerswerk vormt zo nu en dan een opstap naar betaald werk. De werkgever is in staat om de werknemer beroepservaring te laten verwerven, werkkrachten te screenen en om eventueel nadien goede werkkrachten te selecteren.

Geen enkele van de bevroagde *volgmigranten* heeft ervaring met vrijwilligerswerk.

9. Stage

Voor een aantal bevroagde *kandidaat-vluchtelingen en volgmigranten* vormt de stage een belangrijke intermediair tussen theorie en praktijk. Het betekent voor een aantal (hoog)geschoolde respondenten zelfs een opstap naar regulier werk. Het ontbreken van sociale netwerken wordt zo voor een stuk gecompenseerd en vaak voor het eerst, heeft de nieuwkomer de kans om zijn eigen competenties aan een potentiële werkgever te tonen. Ze grijpen deze kans dan ook met beide handen. De stage vormt een belangrijk aspect van de beroepsopleiding voor (hoog)geschoolden en niet in het minst omdat er zonder stage geen getuigschrift wordt afgeleverd wat wederom het traject in principe (met onbepaalde tijd) verlengt. Een stageplaats vinden, is blijkbaar niet altijd eenvoudig. De verantwoordelijkheid om een stageplaats te vinden, wordt voornamelijk bij de cursist gelegd.

Door een stageplaats te zoeken leert de respondent diverse potentiële werkgevers kennen. Indien men zelfstandig een stageplaats kan vinden, beschouwt men dit als een persoonlijke overwinning. Nog moeilijker is het voor de respondenten om een stageplaats te vinden, die resulteert in enige doorstroommogelijkheden.

Naast de goede ervaring met de IBO-formule (individuele beroepsopleiding) als springplank en katalysator voor tewerkstelling van laaggeschoolden in het regulier arbeidscircuit, komen ook enkele minder positieve ervaringen naar boven; voornamelijk met betrekking tot de begeleiding van de werknemer, controle van de werkgever en bemiddeling tussen werknemer en werkgever bij conflicten.

10. Tewerkstellingsmaatregelen

Uit bestaande literatuur vernemen we dat er mechanismen op de arbeidsmarkt spelen die maken dat allochtonen, nieuwkomers en oudkomers qua profiel een 'geschikte' werkkraacht kunnen zijn, maar omwille van een bestaande arbeidsreserve en niet-jobspecifieke selectieprocessen door werkgevers (zoals directe en indirecte discriminatie), niet of moeilijk terecht kunnen binnen alle geledingen van het regulier arbeidscircuit (Martens et al., 2005). Tewerkstellingsmaatregelen kunnen in dat opzicht belangrijk zijn voor nieuwkomers om zo voldoende beroepservaring te verwerven, om de kans op instroom in het regulier arbeidscircuit te verhogen. De achterliggende idee hierbij is dat werkgevers in hun personeelsselectie voornamelijk vanuit een 'risico vermijdend aanwervingsgedrag' bij de 'witte' in plaats van de 'gekleurde' arbeidskraacht uitkomt (Martens et al., 2005),

een risico dat aanzienlijk verkleind wordt indien de betrokkene reeds beroepservaring heeft.

De vraag die automatisch naar voren komt is of deze werknemers een 'zwakker profiel' (scholingsgraad, talenkennis, beroepservaring) vertonen dan de respondenten die we in het normaal economisch circuit aantreffen. Zonder hier een sluitend antwoord op te kunnen geven, hebben we niet deze indruk. (*Kandidaat-)vluchtelingen* vinden we voornamelijk terug in een aantal activeringsmaatregelen (artikel 60, § 7, Startbaan, WEP+, invoegstatuut). Slechts een gering aandeel van de bevraagde *volgmigranten* komt in aanraking met een tewerkstellingsmaatregel. Gezien onze bevraagde volgmigranten in vergelijking met de bevraagde (*kandidaat-)vluchtelingen* meestal geen OCMW-leefloon krijgen, meestal omwille van een bestaand inkomen van de partner, vinden we hen ook minder in de activeringsmaatregelen van het OCMW (artikel 60, § 7) terug.

De respondenten vinden het positief dat de trajectbegeleidingsdienst van het OCMW begeleiding biedt in het zoeken van werk of beroeps- en taalopleidingen, maar bovenal de nieuwkomer ook een tijdelijke tewerkstelling kan aanbieden in het kader van een tewerkstellingsprogramma. Een aantal laag- en hooggeschoolde respondenten krijgen hierdoor vaak voor het eerst (na bijvoorbeeld een onstabiele tewerkstellingsperiode als uitzendkracht), zicht op een relatief langdurige tewerkstelling binnen een welomlijnd tewerkstellingskader.

Niet alle tewerkstellingsmaatregelen voorzien in een opleidingsfacet. De opleidingsmogelijkheden en ondersteuning die de werknemer krijgt bij bijvoorbeeld de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen, is in dat opzicht uniek. De bevraagde (hoog)geschoolde respondenten wensen bijkomende of complexere opdrachten zodat ze, niet alleen gedurende de opleiding, maar ook tijdens het werk iets bijleren. Meestal bieden tewerkstellingsmaatregelen slechts een tijdelijke oplossing (bijvoorbeeld WEP+ en artikel 60), en zijn werkzoekenden die niet doorstromen naar een opleiding of baan opnieuw afhankelijk van een vervangingsinkomen. Cruciaal is de overstap van de werkervaringsperiode binnen het 'sociaal-economisch circuit' (SEC) naar het 'normaal economisch circuit' (NEC). Vanuit ons interviewmateriaal hebben we hier slechts een beperkt zicht op.

11. Arbeidsmarktpositie

De vraag naar de arbeidsmarktpositie van nieuwkomers, polst niet alleen naar de 'activiteitsgraad' van de nieuwkomers maar ook en vooral naar de kwaliteit van tewerkstelling (sector, verloning, duurzaamheid, ...).

Mensen zonder wettige verblijfspapieren hebben, zoals reeds vermeld, een aantal basisrechten, die zijn opgenomen in een aantal mensenrechtenverdragen, internationale akkoorden en in de Belgische grondwet. Zo hebben ze recht op inkomenszekerheid. Mensen zonder wettig verblijf kunnen niet legaal werken als zelfstandige of in dienstverband omdat ze niet over een geldige verblijfsvergunning

beschikken, en dus ook niet over geldige arbeidskaart of beroepskaart (voor zelfstandige arbeid). Mensen zonder wettig verblijf die in het zwart worden tewerkgesteld, hebben meestal geen geschreven arbeidscontract, ontvangen geen loonbrief, etc. Toch hebben ze in principe dezelfde algemene rechten en plichten als iemand die legaal tewerkgesteld is. De precaire situatie van de mensen zonder wettig verblijf verhindert in grote mate dat ze deze rechten kunnen uitoefenen. Als hun rechten geschonden worden, is het voor hen quasi onmogelijk om hier stappen tegen te ondernemen opdat ze hun rechten toch kunnen uitoefenen. De belangrijkste drempel voor deze groep is hun statuut of hun gebrek daaraan. Velen hebben schrik om hun rechten af te dwingen, omdat ze vrezen teruggestuurd te zullen worden. Deze groep van mensen heeft dus wel een aantal wettelijk vastgelegde rechten zonder ze effectief te kunnen laten gelden.

Er zijn een aantal sectoren die we kunnen aanduiden, waarin de bevraagde personen zonder wettig verblijf, terechtkomen. Ze komen terecht in sectoren zoals de fruitpluk, de bouw, de horeca, ... Ook worden mensen op individuele basis aangesteld bij mensen om te poetsen, als huispersoneel, ... Vaak betreft het hier jobs waarvan de arbeidsvoorwaarden slecht zijn en de arbeidsinhoud beperkt is. Door hun precaire situatie, kunnen ze niet anders dan deze arbeidsvoorwaarden accepteren. Ze hebben met andere woorden de keuze tussen deze job of helemaal niet werken. Deze groep van illegalen bevindt zich letterlijk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Toch maakt deze illegale zijde van de onderkant in zekere zin deel uit van formele arbeidsmarkt, omdat ze haar mee mogelijk maakt. Het zwartwerk dat deze mensen verrichten tegen lage lonen, maakt het mogelijk om op de formele arbeidsmarkt iemand aan het werk te zetten. Zo houdt de informele arbeidsmarkt mee onze formele arbeidsmarkt in stand.

In de groep van bevraagde personen zonder wettig verblijf vinden we zowel laag- als hooggeschoolden terug. Voor hun arbeidsmarktsituatie maakt het weinig uit. Voor de jobs waarin zij terechtkomen, zijn er toch geen diplomaveren. Om in hun levensonderhoud te voorzien, moeten zij noodgedwongen werken. Zij kunnen slechts in erg beperkte mate terugvallen op vormen van bestaande hulpverlening. Het verschil met de andere groepen die een tijdelijke of permanente verblijfsvergunning hebben, is dat deze groepen de keuze kunnen maken om binnen het illegale arbeidscircuit te werken. De personen zonder wettig verblijf hebben echter geen keuze. Zij kunnen niet anders dan in het zwart te werken. De meest kwetsbare groepen komen terecht bij werkgevers die gebruik maar ook misbruik maken van hun precaire situatie.

Vaak hebben uitgeprocedeerden in al die jaren dat ze in procedure waren, een uitgebreid netwerk opgebouwd. Als ze hun tijdelijk verblijfsrecht verliezen, wil dat niet zeggen dat dit hele netwerk wegvalt. Dit netwerk is nog steeds dienstig om werk te kunnen vinden, sociale contacten te onderhouden, ... Vaak is de drempel om terug te keren naar hun land, groter naarmate ze hier langer zijn en moeite hebben gedaan om te integreren (taal leren, werkbereidheid tonen, netwerk opbouwen, ...). Je kan bij hen een soort gewenning en nestelgedrag in hun situatie

bemerken. Uit gesprekken kwam naar voren dat het evidentier is voor hen om te overleven als persoon zonder wettig verblijf, dan om terug te keren na al die jaren. Terugkeren zou betekenen dat ze onderkennen dat ze gefaald hebben in hun ogen en in de ogen van hun familie.

We kunnen het onderscheid maken tussen mensen die tijdelijk of permanent *geregulariseerd* zijn. Mensen die tijdelijk geregulariseerd zijn, hebben een BIVR van beperkte duur ontvangen. Opdat hun regularisatieaanvraag verlengd kan worden, moeten ze kunnen aantonen dat ze tijdens het jaar gewerkt hebben. Al deze tijdelijk geregulariseerden zijn erg gemotiveerd om te werken; ze moeten kunnen aantonen dat ze gewerkt hebben om hun verblijfsdocumenten in orde te krijgen. Daardoor zijn ze geneigd elke type werk aan te nemen, ook al zijn ze daarvoor overgekwalificeerd. Ze hopen wel snel deze 'startersjobs' achter zich te kunnen laten. Dat blijkt niet altijd even evident te zijn. Want de papieren drempel overwinnen van een verblijfsdocument, zorgt er niet automatisch voor dat de andere drempels geslecht worden. We kunnen een grotere diversiteit aan type jobs merken binnen deze groep dan bij de personen zonder wettelijk verblijf. Afhankelijk van het tijdelijke of permanente karakter van de regularisatie, schommelt de kwaliteit van de jobs die ze verrichten. De hoger opgeleiden die tijdelijk geregulariseerd zijn, geven allen aan dat ze werken onder hun 'niveau'. Bij lager opgeleiden vinden we dit verschil in het niveau tussen het werk dat ze verrichtten in het thuisland ten opzichte van het werk in België niet in die mate terug. Het werk dat zij hier doen, is vaak niet diploma-afhankelijk.

Zoals verwacht kan worden, geven de meeste geregulariseerden aan dat hun situatie na hun regularisatie erg verbeterd is. Ze hebben nu gegarandeerde burgerrechten, kunnen deelnemen aan het politieke leven, kunnen een normaal leven leiden. Echter niet alle geregulariseerden omschrijven de regularisatie als een duidelijke verbetering. Positief bij de overgang naar het geregulariseerde statuut is dat de persoon nu de wettelijke mogelijkheid heeft om te werken. Dit betekent echter niet dat er in praktijk noodzakelijkerwijs veel veranderd. Deze transitiebeweging naar een wettige verblijfsstatus toont aan dat het gebrek aan wettige verblijfsdocumenten slechts één drempel vormt. In de verhalen van de mensen zonder wettige verblijfsdocumenten worden deze papieren vaak voorgesteld als de zaligmakende oplossing.

Voor de meeste bevraagde (*kandidaat-)*vluchtelingen vraagt het bekostigen van het migratietraject een zware individuele of zelfs collectieve investering van familie en vrienden. De migratiekost kan zo de arbeidsmarktoriëntatie mee bepalen. De invloed van het migratiemotief op de arbeidsmarktoriëntatie is minder manifest. Wel constateren we dat de asielzoekers met een 'minder dwingend' migratiemotief, andere (minder ambitieuze) verwachtingen hebben met betrekking tot werk dan de erkend vluchteling.

Voor de bevraagde (*kandidaat-)*vluchtelingen (en andere nieuwkomers zoals volgmigranten) is het uitzendkantoor de werkgever bij uitstek, waar deze soms zelfs reeds de eerste maanden na aankomst mee te maken krijgt. De respondenten

zijn vertrouwd met het gegeven van een 'uitzendkantoor' en de meeste respondenten schrijven zich in verschillende interim-kantoren in. De voornaamste drempels hebben betrekking tot de toegang van de uitzendsector voor de respondenten, waarin het verblijfsstatuut (tijdelijk of permanent) een belangrijke rol speelt. Het jobaanbod kan voornamelijk (hoog)geschoolde erkende vluchtelingen na een tijdje niet langer bekoren.

Gezien de urgente arbeidswens van de bevroegde volgmigranten en het feit dat sommigen hopen op een tewerkstelling ondanks de beperkte bagage Nederlands, zijn de uitzendkantoren een belangrijk tewerkstellingskanaal voor *volgmigranten*. We zien eveneens zowel laag- als hooggeschoolde volgmigranten gebruik maken van de uitzendsector. Indien men zich niet direct om financiële redenen gedwongen ziet om op het jobaanbod van uitzendkantoren in te gaan (omdat bijvoorbeeld de partner werk heeft), geraakt men ontgoocheld over het jobaanbod en weigert men hier na verloop van tijd op in te gaan. Het belang van uitzendarbeid schuilt voornamelijk, zowel voor laag- als (hoog)geschoolden, in de opstapfunctie die het vervult in de zoektocht naar betere arbeidscondities. Men kan hierdoor na verloop van tijd aanspraak maken op een vervangingsinkomen waarna men vervolgens beroepsopleidingen kan volgen waarvan men hoopt dat deze voor een opwaartse spiraal zullen zorgen in de beroepsloopbaan.

De sectoren waar de bevroegde *laaggeschoolde (kandidaat-)vluchtelingen* en *volgmigranten* terecht komen, zijn productiearbeid, schoonmaaksector, (wegen)bouw, dienstensector, ... Meestal hebben de laaggeschoolden geen hoge verwachtingen en zijn ze al blij dat ze werk hebben, zeker indien men nog over een tijdelijk verblijfsstatuut beschikt.

Het is niet gemakkelijk om met inbegrip van leeftijd, scholing, beroepservaring, uitspraken te doen over tewerkstelling 'onder niveau' van *(hoog)geschoolde respondenten*. De verblijfsduur, gebrek aan sociale netwerken en de kennis van de Nederlandse taal, zijn immers belangrijke interveniërende variabelen. De val van de 'maatschappelijke (en arbeids)ladder' is in ieder geval beduidend. Men is vaak niet tevreden met de arbeidsmarktpositie waar men zich in bevindt, ook en vooral door het ontbreken van een perspectief op 'sociale mobiliteit'. Sommige (hoog)geschoolde respondenten, wiens tijdelijk verblijfsstatuut hen parten speelt, gaan op eigen vraag een beroepsopleiding volgen als laaggeschoolden. Niettemin is het niet gemakkelijk om een vaste, goed betaalde job te vinden. De opleidingen bieden geen tewerkstellingsgarantie, onder andere door de devaluering van arbeidskwalificaties door een tijdelijk verblijfsstatuut.

De *asielzoeker* ziet zich geconfronteerd met een aantal dilemma's waarvan de belangrijkste zijn: studeren (Nederlandse taal, beroepsopleidingen, hoger onderwijs) of werken, en 'officieel werk' of 'zwart werk'. Er is met andere woorden een spanningsrelatie tussen enerzijds het onzeker verblijfsstatuut en anderzijds de inspanningen die men moet leveren om zich te integreren door ondermeer een onthaalcursus te volgen, Nederlands te leren en de mogelijkheid om te werken. Een belangrijk achterliggend principe van waaruit de kandidaat-vluchteling han-

delt, is de 'kostenbaten analyse' die kan resulteren in een verschillende handelingswijze voor hetzelfde oogmerk naargelang de fase van het verblijfsstatuut. De voor onze respondenten meestal zeer lange asielprocedure, heeft een beduidend disciplinerend karakter. De angst om bijvoorbeeld betrap te worden op 'zwart werk' overtreft meestal de aantrekkingskracht ervan (namelijk cumuleren van leefloon en inkomsten uit zwart werk). Langs de andere kant speelt ook de factor van slechte werkomstandigheden mee. Hoe precairder het verblijfsstatuut, hoe noodzakelijker het wordt om zwart werk te zoeken want hoe moeilijker het wordt om een reguliere betrekking te vinden. Anderzijds was 'zwart werk' eveneens interessant als eventuele voorbereiding op een periode zonder wettig verblijf.

Grosso modo zien we een viertal strategieën bij de (hoog)geschoolde (kandidaat-)vluchtelingen om de val van de 'maatschappelijke ladder' te breken. De meest gehanteerde strategie is door intensief en langdurige beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden te volgen. Een andere belangrijke struikelblok blijkt de doorgedreven kennis van het gesproken en geschreven Nederlands of tweetaligheid die de meeste jobs voor (hoog)geschoolden veronderstellen. De respondenten die de (omkaderde) cursus 'bedrijfsbeheer' volgen om nadien een zelfstandige beroepsactiviteit te creëren, slagen hier, voornamelijk omwille van een gebrek aan startkapitaal en/of een tijdelijk verblijfsstatuut, niet in. Een aantal respondenten tracht met het al of niet erkend buitenlands hoger-onderwijsdiploma een job 'op niveau' te bemachtigen. In sommige gevallen blijkt het belangrijk om een erkend buitenlands diploma te hebben. Voor asielzoekers en erkende vluchtelingen zijn er specifieke problemen die dit bemoeilijken. Enkele respondenten opteren onmiddellijk of na verloop van tijd hun hoger-onderwijs traject aan te vatten of verder te zetten. Sommige respondenten komen pas na jaren terug op het spoor van het hoger onderwijs nadat integratiepogingen op de arbeidsmarkt via andere kanalen mislukken. Soms is een tijdelijk of precair verblijfsstatuut niet alleen een probleem met betrekking tot de toegang tot het hoger onderwijs maar ook een reden om het hoger-onderwijs traject stop te zetten. Het eerste jaar is voor alle respondenten moeilijk. Men wordt geconfronteerd met studievakken die reeds impliciet of expliciet voorkennis veronderstelden. Verder vormt de Nederlandse talenkennis, maar ook voornamelijk bij Oost-Europeanen, de kennis van het Frans, een obstakel.

Bij de bevraagde *volgmigranten* bekijken we de arbeidsmarktpositie voornamelijk vanuit het oogpunt van laag versus (hoog)geschoolden en in mindere mate vanuit het onderscheid 'gevestigd' versus 'nieuwe' migrantengemeenschap waarbij we voornamelijk de aard en inzetbaarheid van het sociaal netwerk bekijken en de diverse zoekkanalen die de respondenten hanteerden.

Een aantal hooggeschoolde volgmigranten zijn nog niet lang in België of volgden op het moment van bevraging een (uitgesteld) traject van taal- en beroepsopleidingen. Dit beïnvloedt de activiteitsgraad van onze respondenten in negatieve zin. Wederom kunnen we stellen dat ook de (hoog)geschoolde respondenten vaak terecht komen in tijdelijke tewerkstellingsvormen, veelal ver verwijderd van verworven competenties en beroepservaring in het herkomstland. De jobvereisten,

waaronder een veronderstelde perfecte beheersing van het gesproken en geschreven Nederlands, liggen wellicht voor de meeste (hoog)geschoolden te hoog. Het kost de meeste respondenten jarenlange inspanningen om het Nederlands onder de knie te krijgen. Gemeenschappelijk voor de meeste van de Marokkaanse (hoog)geschoolde respondenten is hun tijdelijk onderbroken maar meestal afgebroken hoger-onderwijs traject in het herkomstland. Bij het inwisselen van een tijdelijk studentervisum voor een permanent verblijf komt men in het 'niet-gekwalificeerd' arbeidssegment terecht zodat men valt tussen de stoel van 'hoog-geschoold' en van 'gekwalificeerd' arbeider. De arbeidsmarktpositie van de nieuwkomers uit de 'nieuwe' migrantengemeenschappen is lichtjes beter dan deze uit de 'gevestigde' migrantengemeenschappen. Hierbij moet vermeld worden dat de nieuwkomers uit de 'nieuwe' migrantengemeenschappen veelal een buitenlands of aanvullend Belgisch diploma hebben en de nieuwkomers uit de 'gevestigde' migrantengemeenschappen veelal hun hoger-onderwijs traject, hier of in het herkomstland, hebben afgebroken.

De verwachtingen liggen (aanvankelijk) hoog met betrekking tot de tewerkstellingsmogelijkheden. Minder tevreden is men over de maatschappelijke positie waar men zich in bevindt. Het strategieënarsenaal waarover (hoog)geschoolde volgmigranten beschikken om de 'val van de maatschappelijke ladder' te breken is minder uitgebreid of minder manifest dan bij de (kandidaat-)vluchtelingen. Misschien ook gewoonweg omdat de 'val van de maatschappelijke ladder' minder manifest is bij de volgmigranten dan bij de (kandidaat-)vluchtelingen. De maatschappelijke positie aanvaarden en hierin berusten is dikwijls een beter alternatief dan terugkeren naar het herkomstland. Bijkomend wordt de binding met België groter omwille van familiale redenen. Hierdoor is men ruimtelijk honkvaster dan bijvoorbeeld (kandidaat-)vluchtelingen. Binnen een relatief kleine actieradius moeten volgmigranten leren functioneren, opleidingen volgen en werk zoeken. Marokkaanse en Turkse respondenten wonen meestal in een grootstad maar de nieuwkomers uit 'nieuwe' migrantengemeenschappen en gemengd gehuwden wonen, veelal hier buiten.

We merken dat (hoog)geschoolde volgmigranten die werk gevonden hebben ambitieus zijn om een betere positie te bemachtigen. Maar er bestaat steeds een gevaar dat werkgevers hun competente nieuwkomer met buitenlands diploma, een werk lieten uitoefenen op een niveau waar deze niet voor betaald wordt. Bijvoorbeeld, een Turkse verpleegster vertelt dat ze niet op het niveau van logistiek assistent wenst te blijven werken. Haar werkgever is echter tevreden over haar en wil haar het liefst laten werken op het niveau van logistiek assistent, niettegenstaande ze feitelijk het werk doet van een verpleegster(hulp).

De problemen met (her)intreden in het hoger onderwijs zijn, behoudens de problemen in verband met verblijfsstatuut, zeer gelijkaardig met deze van de (kandidaat-)vluchtelingen: financiering, oriëntatie, begeleiding, voorkennis en een door-gedreven (vakspecifieke) kennis van de Nederlandse taal. De idee/droom ligt bij de volgmigranten misschien zelfs een stuk verder verwijderd omwille van bijko-

mende problemen in verband met het gezinsleven en het financiële draagvlak hiervan. Voor sommige respondenten is studeren in België een middel om hun herkomstland te verlaten. Echter, voor (kandidaat-)vluchtelingen is studeren in België een middel om een arbeidsmarktpositie 'op niveau' te verkrijgen.

Diploma-erkenning

Een principiële belangrijk instrument dat een tewerkstelling 'op niveau' mogelijk maakt, is de procedure van diploma erkenning. Recentelijk is de procedure minder omslachtig en duur geworden (zowel kostprijs van de procedure, als het verminderen van documenten die beëdigd vertaald moeten worden), wat voor een respondent aanleiding gaf om haar erkenningsaanvraag in te dienen.

Ondanks de grote verscheidenheid in het profiel, valt wel de hoge graad zelfredzaamheid op bij de *hoger opgeleide geregulariseerden*. De respondenten die gestudeerd hebben in hun thuisland, zijn op de hoogte van het onderscheid tussen een niveaubepaling en een gelijkwaardigheidsbepaling. De meeste van hen zien een niveaubepaling als haalbaar maar als weinig zinvol om de arbeidsmarkt mee te betreden. Voor de nieuwkomers in het algemeen en de (kandidaat-)vluchtelingen in het bijzonder is al de informatie die gevraagd wordt, vaak moeilijk te verzamelen.

Vrouwelijke volgmigranten

Het is wellicht symptomatisch dat we via onze rekruteringskanalen (van werkgevers, opleidingsinstanties, onthaalbureaus, integratiediensten, ...) weinig *vrouwelijke Turkse of Marokkaanse volgmigranten* aantreffen. Twee voorbeelden, één op basis van een interview met een respondent uit de gevestigde migrantengemeenschap en één op basis van een interview met een respondent uit de 'nieuwe' migrantengemeenschap reveleert een deels gelijkaardige problematiek met betrekking tot beperkingen die ze ervaren in de arbeidsparticipatie.

De partner of familie blijkt niet altijd opgetogen met de arbeidsaspiraties van een vrouwelijke Turkse volgmigrant. Ze moet zich tot op zekere hoogte 'vrij vechten' en kansen afdwingen. Het moeilijk evenwicht ligt erin deze vrijheid te creëren zonder dat dit aanleiding zou geven tot een relatiebreuk. De vooruitzichten van het 'alleenstaand' moederschap zijn hierbij niet aantrekkelijk. Ze moet bewijzen minstens een even goede huismoeder te zijn tijdens het volgen van opleidingen of werk. Langzaamaan kon ze zo het vertrouwen van de partner en familie winnen. Eenmaal ze werk had gevonden, bleek het financiële aspect niet onbelangrijk in het legitimeren ervan. De persoonlijke behoefte naar werk werd zo omgevormd tot een financiële noodzaak voor het gezin. Het maatschappelijk belang (zorg voor het gezin) komt hierdoor terug naar de oppervlakte tegenover de individuele wens tot zelfontplooiing (wat moreel minder hoogstaand was). De

moeilijkheid bestond er met andere woorden in de win-winsituatie aan te tonen voor al de betrokken partijen.

We vinden niet alleen problemen in verband met arbeidsparticipatie van een vrouwelijke 'huwelijksmigrant' uit de 'gevestigde' migrantengemeenschap maar ook bij een vrouwelijke huwelijksmigrant die een gemengd (heteroogeen) huwelijk aanging met een autochtone Belg. Haar asielpcedure liep nagenoeg ten einde en hierdoor dreigde ze zonder wettig verblijfsstatuut te vallen. De verschillende verwachtingen die beide partners ten aanzien van elkaar hadden, kwamen reeds snel naar boven. Zo wou onze Nigeriaanse respondent niet alleen huisvrouw zijn, maar ook graag gaan werken. Wellicht was de afkeuring van de arbeidsmarkt-participatie binnen de 'nieuwe' migrantengemeenschap geen gezamenlijk gedragen verwerping van publieke participatie op groepsniveau wat in principe de bespreekbaarheid ervan vergroot. De persoonlijke gevolgen bleken niettemin groot.

Kanalen

Door hun verblijfssituatie moeten *personen zonder wettig verblijf* zich noodgedwongen beroepen op de informele arbeidskanalen om aan een job te geraken. Sociale netwerken spelen hierin een belangrijke rol. Zowat het enige kanaal om aan werk te geraken, is het informele kanaal. Informele contacten met landgenoten, vrienden of familie, zijn primordiaal in het vinden van een job. We zijn twee vormen van organische netwerken tegengekomen: het individuele netwerk en het collectieve netwerk. Bij het individuele netwerk vormt de persoon zonder wettig verblijf zelf de spil van zijn eigen netwerk, waarbij de andere personen van zijn netwerk elkaar niet noodzakelijkerwijs kennen. Uit angst voor controles willen de personen die deel uitmaken van dit netwerk, liever niet hun illegale status ten toon spreiden. Bij het collectieve netwerk kent iedereen in de groep elkaar. Zij maken geen geheim van hun illegale status.

Voor hun *regularisatie* hebben deze mensen slechts een beperkte toegang tot de arbeidsmarkt. Als ze een arbeidskaart B hebben of beschikken over een VTT (voorlopige toelating tot tewerkstelling) kunnen ze werken. Naast de officiële arbeidsmarkt, kunnen ze ook op de illegale arbeidsmarkt aan de slag. (Vermits deze beschrijving gelijkloopt met die van de personen zonder wettig verblijf, nemen we ze hier niet op.)

Nadat de regularisatieaanvrager een positief antwoord heeft ontvangen op zijn aanvraag, komen er een aantal kanalen bij waarlangs hij werk kan vinden. Het informele kanaal via het persoonlijke netwerk (familie, vrienden, kennissen, verenigingen, ...) blijft echter nog altijd een heel belangrijk kanaal. Een nieuw en belangrijk zoekkanaal dat er voor hen bijkomt, is de VDAB. Opvallend is dat de meesten van de geregulariseerden (en de (kandidaat-)vluchtelingen) die wij gesproken hebben bij de VDAB terecht komen in het kader van een opleiding. Vaak betreft het een taalopleiding, maar het kan ook gaan om een andere opleiding. Vanuit deze opleidingen bij de VDAB leren de geregulariseerden (en de (kandi-

daat-)vluchtelingen) de toeleidingsfunctie naar werk kennen van de VDAB. Een ander kanaal dat regelmatig vermeld wordt, zijn interim-kantoren. Bijna alle respondenten hebben zich na hun regularisatie bij één of meerdere interim-kantoren ingeschreven. Vaak is het interim-kantoor een eerste piste. Diegenen die snel werk wensen te vinden, combineren dit kanaal met andere kanalen. De WIS-computer en het internet worden een aantal malen vermeld door de respondenten. Slechts een aantal respondenten gebruikt dit kanaal effectief om naar een job te zoeken. Het opleidingsniveau en het niveau van taalbeheersing lijkt hierbij van groot belang te zijn. Indien enkel lager onderwijs vereist is voor een functie, werven bedrijven niet via internet of de WIS-computer. Dit kanaal wordt niet aangesproken door de lager geschoolde geregulariseerden. Opmerkelijk is dat de geschreven zoekkanalen, zoals de jobkaternen in tijdschriften, advertenties in de lokale pers, affiches in de stad, reclamebriefjes, ... erg weinig vermeld worden als toegangskanalen tot de arbeidsmarkt. Deze kanalen worden enkel in het kader van een opleiding sollicitatietraining vermeld. Slechts een kleine minderheid van de respondenten geeft aan dat ze ook in praktijk via deze kanalen gesolliciteerd hebben.

De zoektocht naar werk wordt vaak gekleurd door de gewoonten uit het land van herkomst. Nieuwkomers zijn daarom meestal onvoldoende vertrouwd met de sollicitatietechnieken in België. De respondenten die een sollicitatietraining hebben gekregen, zijn hier zeer tevreden over. Zulke cursussen benadrukken het belang van persoonsgerelateerde eigenschappen (naast het belang van diploma's en beroepservaring) zoals wilskracht, motivatie, zelfvertrouwen, volharding, dynamisch en actief zijn. Het is belangrijk om nieuwkomers het onderscheid bij te brengen tussen eigenschappen die 'achieved' versus 'ascribed' zijn en het belang van persoonlijke realisaties en inspanningen in de zoektocht naar een goede betrekking. Niettegenstaande is het belangrijk om de nieuwkomer eveneens te wapenen tegen mogelijke vooroordelen van werkgevers ten aanzien van de 'ascribed' eigenschappen van nieuwkomers, de gevoeligheden bij werkgevers (bijvoorbeeld spanningen op de werkvloer, reactie van klanten ten aanzien van 'vreemdelingen' en de nieuwkomer leren hoe hier mee om te gaan zonder evenwel de nieuwkomer te demotiveren.

Bij de bevraagde *volgmigranten* bekijken we, zoals reeds eerder vermeld, de arbeidsmarktpositie voornamelijk vanuit het oogpunt van laag versus (hoog)geschoolden en in mindere mate vanuit het onderscheid 'gevestigd' versus 'nieuwe' migrantengemeenschap waarbij we voornamelijk de aard en inzetbaarheid van het sociaal netwerk bekijken en de diverse zoekkanalen die de respondenten hanteerden. Vooral de Turkse gemeenschap heeft een relatief sterk uitgebouwd netwerk van voornamelijk kleine en middelgrote ondernemingen (cf. gesprek met medewerker van de Unie van Turkse Verenigingen, 27 juni 2004). Het aanwerven van werknemers met dezelfde origine heeft een aantal voordelen voor de werkgever en de werknemer. De werkgever heeft een kwaliteitsgarantie en is min of meer zeker van de loyaliteit door de afhankelijke positie van de werknemer. De werknemer is in staat vervroegd toe te treden op de arbeidsmarkt door

het wegvallen van taalbarrières. Werken door en binnen de eigen gemeenschap houdt evenwel geen garantie in op betere arbeidsomstandigheden voor onze respondenten. Wanneer ze er in slagen om een tijdje officieel te werken, verwerft de werknemer wel bijkomende sociale rechten zoals uitzicht op een vervangingsinkomen.

Aangezien sociale netwerken wellicht een belangrijke functie spelen, naast officiële vacaturekanalen, zou men kunnen veronderstellen dat officieel werk zoeken gemakkelijker is voor volgmigranten die huwen met een autochtoon. De rol van de partner is moeilijk in te schatten, maar wat opvalt, is de actievere begeleiding van de familie/partner in de zoektocht naar werk. Hun partner is veelal ook aan het werk en maakt gebruik van het eigen netwerk voor het zoeken van werk. Dit resulteert niet persé in een ander type van werk of in betere arbeidsomstandigheden.

DEEL 5

SAMENVATTING EN AANBEVELINGEN

HOOFDSTUK 12

SAMENVATTING

1. Inleiding

Door een tweedeling autochtone en allochtone bevolking te gebruiken, worden binnen de allochtone gemeenschap de gevestigde allochtonen (de oudkomers) én de nieuwkomers samen bekeken waardoor de specificiteit van de situatie van nieuwkomers onderbelicht blijft. Dit onderzoek tracht dit hiaat op te vullen. Ook de groep nieuwkomers is een heterogene groep. De nieuwkomers kunnen niet als één grote groep worden beschouwd. Niet alleen hun statuut verschilt, maar ook hun verwachtingen, hun profiel, hun mogelijkheden en hun arbeidsmarktpositie kunnen verschillen. We maken een onderscheid tussen twee grote groepen, waarvan de toegang tot het grondgebied verleend wordt op basis van ruwweg twee principes: het aanbodgestuurde *humanitaire principe* en het vraaggestuurd *economische principe*. Gezien de aard van de 'economische' arbeidsimmigratie, namelijk op vraag van de economie, stelt de integratie van deze groep op de arbeidsmarkt niet dezelfde problemen. De focus van het onderzoek is dan ook gericht op de aanbodgestuurde immigratie. Via het humanitaire principe kunnen volgmigranten en vluchtelingen en geregulariseerden een permanente verblijfsvergunning krijgen. Asielzoekers, of andere groepen nieuwkomers in 'procedure', uitgeprocedeerden en personen zonder wettig verblijf (PZWV) hebben geen permanente verblijfsvergunning, wat zich onder meer vertaalt in andere socio-economische rechten.

Onze hypothese is dat deze verschillende groepen verschillende economische en socio-culturele profielen hebben en mede daardoor verschillen vertonen in de wijze waarop zij de arbeidsmarkt betreden. Daarnaast zal de specifieke migratiecontext ook zijn weerslag hebben op hun mogelijke intrede in de arbeidsmarkt. Daarbij aansluitend formuleren we de hypothese dat zij, eens zij op de arbeidsmarkt arriveren, verschillende trajecten afleggen. Dit onderzoek wil een zo ruim mogelijk inzicht verschaffen in de verschillende groepen nieuwkomers en in de specificiteit van hun tewerkstellingssituatie. Daarbij peilen we ondermeer naar de vooropleiding en het kwalificatieniveau van de nieuwkomers, de loopbaanontwikkeling, de arbeidsbetrekking en sector waar ze instromen, het type arbeids-

betrekking, de ervaren hindernissen, de mate waarin de niet-formele arbeidsmarkt een alternatief vormt, enz.

In ons onderzoek vertrekken we vanuit de idee van '*differential opportunity structure*' (Burgers & Engbersen, 1996). Om zicht te krijgen op de opportuniteitsstructuur van de arbeidsmarkt bestuderen we de diverse groepen nieuwkomers vanuit drie onderzoeksniveaus, namelijk het macro-, meso- en microniveau. Het macro-niveau wenst een overzicht te geven van aantallen en profielen door gebruik te maken van diverse bestaande databronnen. Het mesoniveau krijgt vorm door het bevragen van bevoorrechte getuigen van organisaties zoals zelforganisaties, integratiediensten, arbeidsbemiddelingsinstanties, werkgevers, enz. die vanuit hun ervaring met de doelgroep inzichten aanreiken die het individuele niveau overstijgen. Het microniveau krijgt vorm door het bevragen van de doelgroep zelf doormiddel van diepte-interviews. Door een analyse van de levensloopbanen krijgen we zicht op verschillen en gelijkenissen in de arbeidsmarkttrajecten van de nieuwkomers.

2. Institutioneel kader

De wet en de institutionele vertaling ervan, bepalen de marges waarbinnen de nieuwe migranten kunnen participeren aan de maatschappij. De wetgeving verschilt voor de diverse doelgroepen en het beleid bepaalt hun mogelijkheden en hun status van de verschillende groepen. Ook regionaal kunnen er verschillen zijn.

Het Vlaams minderhedenbeleid situeert zich binnen een federale context. De Gewesten (werkgelegenheid) en Gemeenschappen (onderwijs- en cultuurbeleid) formuleren sinds 1987 hun eigen integratiebeleid. In Wallonië oriënteert men zich voornamelijk op het 'Frans assimilatiebeleid' en in Vlaanderen op het Britse en Nederlandse integratiebeleid (Vermeulen, 1997). Waar het immigratiebeleid gericht was op tewerkstelling van de geïmmigreerde arbeiders, is het integratiebeleid van de jaren tachtig en negentig een categoriaal welzijnszorgbeleid, dat nu een meer inclusieve invulling krijgt (Vranken et al., 2004). Over de jaren heen is de beleidsscope geëvolueerd van een selectief en vrijwillig 'onthaalbeleid' naar een meer algemeen en verplichtend 'inburgeringsbeleid'.

Bij de *legaal* verblijvende nieuwkomers is het wettelijk kader van socio-economische rechten verschillend naargelang hun verblijfsstatuut (vergelijk het overzicht van de Foyer in bijlage 7). De voornaamste verschillen hebben betrekking op rechten zoals het al of niet in aanmerking komen voor een wachttuikering; het meetellen van gepresteerde arbeid in het herkomstland of in België om in aanmerking te komen voor een werkloosheidsvergoeding; al of niet recht hebben op 'materiële' of 'financiële' opvang, 'maatschappelijke dienstverlening' of 'maatschappelijke integratie' van het OCMW; de vereiste om al of niet een arbeidskaart of beroepskaart voor zelfstandigen aan te vragen; al of niet in aanmerking komen voor tewerkstellingsmaatregelen of een beroepsopleiding; al of niet in de mogelijkheid zijn om partner of familie te laten vervoegen, enz.

Veemdelingen die *illegaal* in België verblijven hebben basisrechten, die opgenomen zijn in een aantal mensenrechtenverdragen, internationale akkoorden en de Belgische grondwet. Ten eerste hebben mensen zonder wettige verblijfspapieren recht op onderwijs, vorming en opleiding. Ten tweede heeft iemand zonder wettig verblijf ook recht op onderdak. Mensen zonder wettig verblijf kunnen in principe zelf een woning huren. Ten derde is er recht op dringende medische hulp en ten vierde is er nog het recht op inkomenszekerheid. Deze groep van mensen heeft wel degelijk een aantal wettelijk vastgelegde rechten. Uit de interviews blijkt echter dat ze deze rechten niet ten volle kunnen uitoefenen, laat staan afdwingen.

In het onderzoek worden vijf groepen nieuwkomers belicht: vier groepen die over een wettelijke verblijfstitel beschikken, (volgmigranten, ontvankelijk verklaarde asielzoekers, vluchtelingen en geregulariseerden) en mensen zonder wettig verblijf.

3. Aantallen

Van vier van de vijf subgroepen die in het onderzoek bestudeerd worden, hebben we in het kwantitatieve luik een profiel geschetst: van de volgmigranten, van de (ontvankelijk verklaarde) asielzoekers, van de vluchtelingen en van de geregulariseerden. Van de laatste groep is het zicht dat we hebben op basis van de beschikbare gegevens eerder beperkt. Ander onderzoek is hier aanvullend. De APS-databank *nieuwe migranten* bevat voor de jaren 2001 en 2002 in totaal 14 118 nieuwkomers die hun verblijfsrecht verwierven via de regularisatiecampagne van 1999 (wet 23 december 1999).

Van mensen zonder wettig verblijf kan, wegens het ontbreken van vergelijkbare data, geen profiel geschetst worden. Omwille van de specificiteit van de groep lijkt dit voor de hand liggend. Toch worden ook deze personen af en toe geregistreerd. Zij komen in contact met politie, sociale inspectie, hulpverleners, medische staf, ... Ook deze contacten worden geregistreerd. Het beeld dat op basis hiervan verkregen kan worden zal per definitie een partieel beeld blijven. Meer onderzoek is noodzakelijk om deze, waarschijnlijk groeiende groep, beter in beeld te brengen.

Met het kwantitatieve luik willen we een antwoord geven op drie vragen: hoeveel (meerderjarige) nieuwkomers zijn er, waar bevinden ze zich en wat is hun profiel.

Het antwoord op de eerste vraag, hoeveel (meerderjarige) nieuwkomers er zijn, is afhankelijk van wat er onder nieuwkomers begrepen wordt. Gaat het om alle personen die het land binnenkomen, gaat het om de personen die geregistreerd staan in het CVS (cliëntvolgsysteem) of gaat het om de niet-EU- en niet-OESO-burgers die ingeschreven worden in een van de Vlaamse gemeenten, die via het inburgeringsbeleid een plaats in de maatschappij en op de arbeidsmarkt zouden moeten verwerven? Gaat het om stroomvariabelen of om voorraadvariabelen? Voor het beleid is het belangrijk een zicht te hebben op diegene die in aanmerking komen voor het inburgeringsbeleid. Hiervoor rapporteert de APS-studie afgerond

16 000 en 17 000 personen in respectievelijk 2001 en 2002. In het CVS zijn een kleine 14 000 personen ingeschreven die aangekomen zijn in 2004 (waarvan een 10 000 uit niet-EU- en niet-OESO-landen).

De vraag waar de nieuwkomers zich bevinden is eenvoudig te beantwoorden: in belangrijke mate in Antwerpen, Gent en Leuven. De nieuwkomers zijn voornamelijk in de concentratiesteden gehuisvest. Twee derde van alle nieuwkomers zijn terug te vinden in veertien gemeenten, wat aansluit bij internationale bevindingen en de wetenschappelijke literatuur dat nieuwe migratie in belangrijke mate een (groot)stedelijk fenomeen geworden is. Het zijn voornamelijk de steden die de nieuwkomers opvangen, het zijn de steden die met een migratieproblematiek geconfronteerd worden en het is in de steden dat naar een oplossing gezocht zal moeten worden

Het algemene profiel van de nieuwkomers is het profiel van een jong iemand, die deels uit de traditionele migratieregio's afkomstig is, maar die toch in hoofdzaak uit andere, nieuwe gebieden komt. Hij of zij - naar geslacht is de verdeling ongeveer gelijk - komt in eerste instantie als volgmigrant naar hier, en in tweede instantie als asielzoeker. De nieuwe migrant vindt zijn woonplaats voornamelijk in een van de concentratiesteden.

De twee omvangrijkste groepen hebben wel duidelijk afwijkende profielen. De volgmigranten zijn vaker vrouwelijk en vaker afkomstig uit de voor Vlaanderen traditionele migratieregio's. De asielzoekers (wiens aanvraag mogelijk uitloopt op een erkenning als vluchteling) zijn in belangrijke mate van het mannelijke geslacht en zij komen vrijwel uitsluitend uit andere regio's dan de traditionele migratieregio's. In zoverre er iets geweten is van de maatschappelijke en arbeidsmarktpositie van beide groepen, blijkt dat de volgmigranten iets vaker een inkomen uit arbeid (al dan niet van partner) halen dan de asielzoekers die iets vaker een beroep doen op het OCMW.

4. Profielen

Het microniveau krijgt vorm door het bevragen van de doelgroep zelf door middel van diepte-interviews. Door een levensloopbaananalyse krijgen we zicht op verschillen en gelijkenissen in de arbeidsmarkttrajecten van de nieuwkomers. Het interpreteren van het interviewmateriaal, omwille van een veronderstelde discrepantie tussen 'praxis' en 'beleving', wordt ondersteund door input vanuit het macro- en mesoniveau.

We benadrukken dat de bevroegde nieuwkomers geen statistische representatieve steekproef is van de nieuwkomerpopulatie. Toch hebben we getracht een zo divers mogelijke bevraging te doen volgens verblijfsstatuut, geslacht, leeftijd en herkomstregio. In totaal hebben we 107 respondenten bevroegd, voornamelijk asielzoekers, volgmigranten en personen zonder wettig verblijf. Voor het aantal erkende vluchtelingen en geregulariseerden bleven we echter onder de vooropgestelde norm van twintig interviews per groep, mede door hun beperkt aandeel in

de nieuwkomerpopulatie, maar ook omdat ze, eens ze hun verblijfspapieren verwerven, uit het vizier van onze toeleidingskanalen verdwijnen. Een andere relatieve ondervertegenwoordiging is het aandeel bevraagde vrouwelijke nieuwkomers die één derde van het totale aantal bevraagde respondenten vertegenwoordigen. Bijna de helft van onze respondenten is afkomstig uit sub-Sahara Afrika en uit de Maghreb; en ongeveer één derde van de respondenten is afkomstig uit Centraal- en Oost-Europa, het Midden-Oosten of Turkije.

5. Migratiemotieven en vestigingspatronen

Uit de bevraging van de nieuwkomers blijkt de diversiteit van de groep met betrekking tot *demigratiemotieven* en -trajecten. Naast de 'humanitaire factor' speelt ontegensprekelijk een 'economische factor' mee in het migratiemotief en dit geldt, ondanks de aangetroffen verschillen, voor alle bevraagde nieuwkomersgroepen. Voor de meesten vraagt het bekostigen van het migratietraject een zware individuele of zelfs collectieve investering van familie en vrienden. Dit betekent ook dat de bevraagde nieuwkomers gemotiveerd zijn om te werken en zeker de eerste maanden niet kieskeurig kan zijn. Andere belangrijke factoren die het bestemmingsland bepalen zijn taal, familie of kennissen, bepaalde migratieroutes van de zogenaamde 'passeurs'. De kosten gelieerd aan het migreren (PZW, geregulariseerden, asielzoekers) en vestigen (PZW, geregulariseerden en vooral volgmigranten) zijn medebepalend voor de arbeidsbehoefte en de snelheid waarmee men de arbeidsmarkt betreedt. De *migratiekost* kan zo de arbeidsmarktoriëntatie mee bepalen. De invloed van het migratiemotief op de arbeidsmarktoriëntatie is minder manifest. Wel constateren we dat de asielzoekers met een 'minder dwingend' migratiemotief andere (minder ambitieuze) verwachtingen hebben met betrekking tot werk dan de erkend vluchtelingen.

Kenmerkend voor de bevraagde nieuwkomers is hun grote mobiliteit. *Verhuisbewegingen* (tussen stad en platteland, tussen stad en stad en binnen de stad) treffen we voornamelijk de eerste jaren na aankomst aan. Overwegingen betreffende (formele en informele) tewerkstellingsmogelijkheden spelen afhankelijk van het verblijfsstatuut mee. Voor volgmigranten wordt de binding met België/Vlaanderen groter omwille van familiale redenen. Hierdoor is men ruimtelijk honkvaster dan de meeste andere nieuwkomers. Binnen een relatief *kleine actieradius* moeten zij leren functioneren, opleidingen volgen en werk zoeken. Marokkaanse en Turkse respondenten wonen meestal in een grootstad in een buurt met een grote sociale controle. Nieuwkomers uit 'nieuwe' migrantengemeenschappen en gemengd gehuwden wonen regelmatig buiten de grootstad, wat soms gepaard gaat met sociale isolatie. Door het *spreidingsplan* is de laatste jaren eveneens het aantal asielzoekers toegenomen die zich buiten de grootstad vestigden. (cf. stijging van het aantal opvangplaatsen en de bezettingsgraad in LOI's; Fedasil, 2004) Zij moeten eveneens binnen een relatief kleine actieradius leren functioneren, opleidingen volgen en werk zoeken.

De samenstelling van het sociale netwerk en buurt waarin men woont, is wellicht meebepalend voor de motivatie om Nederlands te leren. De 'gevestigde' (Marokkaanse en Turkse) volgmigranten hadden in het algemeen een 'homogene' huwelijkspartner en voornamelijk een 'homogeen' sociaal netwerk waarin ze zich in de eigen moedertaal kunnen behelpen. De opvang in de eigen omgeving heeft zijn voordelen, maar er zijn wat de integratie in de ruimere maatschappij betreft, ook een aantal minpunten mee verbonden. Ten eerste bemoeilijkt een opvang en werk in de eigen omgeving de toegang tot het taalonderricht, omdat de opleiding meestal niet combineerbaar is met tewerkstelling. Door actief te zijn op dit segment van de arbeidsmarkt en door in de eigen omgeving te kunnen bewegen en communiceren, vermindert de motivatie om Nederlands te studeren en zijn bovendien de mogelijkheden om Nederlands te oefenen beperkt.

6. Taal- en beroepsopleidingen & Onderwijs

Neoklassieke arbeidsmarkttheorieën beweren dat de positie van immigranten op de arbeidsmarkt zal verbeteren naarmate ze zich aanpassen aan hun gastland en zien dus mogelijkheden voor opwaartse mobiliteit. We leren uit de literatuur dat de mogelijkheid van *taal- en beroepsopleiding* en *hogere onderwijs* hier een belangrijke rol in kunnen spelen.

6.1 Taal- en beroepsopleidingen

Er komen nieuwkomers (voornamelijk asielzoekers en volgmigranten) terecht in regio's waar er geen of slechts kleine onthaalbureaus, talen- en beroepsopleidingscentra in de buurt zijn. Deze beschikken niet over dezelfde mogelijkheden qua instapmomenten en taalfaciliteiten als grootstedelijke onthaalbureaus of talencentra.

Bij de groep van nieuwkomers die voorheen een tijdelijk of precair verblijfsstatuut hadden, is een traject dat moet leiden naar een formele betrekking nagevoel geen sprake.

Na het verstrijken van de eerste maanden in België zien we de verdere taal(- en beroeps)opleidingen in concurrentie komen met gezin (vrouwen) of werk (mannen en vrouwen). Het al of niet kunnen volgen van opleidingen hangt niet louter af van de motivatie, maar vooral van niet-persoonsgebonden kenmerken zoals flexibiliteit van werkuren, beroepsaspiratie, netwerk, kinderopvang. De interesse in intensieve taalcursussen is dan ook beduidend hoog, zeker bij nieuwkomers die de ambitie hebben om op niveau van hun buitenlands diploma werk te zoeken of hun studies verder te zetten. Wanneer het OCMW niet tussenkomt, is de kostprijs van de intensieve taalcursussen een serieuze barrière. Ook laaggeschoolde nieuwkomers hebben behoefte aan intensief taalonderricht, maar in tegenstelling tot (hoog)geschoolden hebben ze minder behoefte aan grammaticaal Nederlands taalonderricht, maar eerder aan zeer functioneel en praktijk- en arbeidsgeoriën-

teerd taalonderricht. Aangezien dat er geen intensieve lespakketten bestaan voor laaggeschoolden betekent het dat deze groep - en specifiek de analfabeten, semi-analfabeten en anders geletterden - genoodzaakt is om een zéér lang traject te volgen. Het is net deze groep die snel wenst toe te treden op de arbeidsmarkt. Hierdoor stijgt de kans op een onderbroken of stopgezet NT2-traject zodat sommigen, zelfs na een jarenlang verblijf in Vlaanderen, er niet in slagen om een grondige kennis van het Nederlands te verwerven.

De verwachte instapkennis Nederlands voor een beroepsopleiding is afhankelijk van de opleiding. Zo wordt de toegang tot bepaalde beroepsopleidingen gehypothekeerd door de beperkte kennis van het Nederlands (ingangstesten). Een eerste zéér belangrijke drempel is dan ook een té kort voortraject of de complete afwezigheid ervan wat de kans op slagen in een vervoltraject hypothekeert. Door een gebrekkige talenkennis is men vaak (nog) niet klaar om in te stappen in de reguliere beroepsopleidingen.

De bevroegde respondenten die taal- en beroepsopleiding in het secundair traject volgen, zijn veelal tevreden over zowel de cursus NT2 als de docenten. Voornamelijk de praktijkgerichte aanpak, gericht op directe inzetbaarheid op de arbeidsmarkt, werkt motiverend. De link tussen beroepsopleiding en de mogelijkheid van tewerkstelling is nagenoeg altijd een doorslaggevend element in de keuze van beroepsopleiding, zeker bij de preciaire verblijfstatuten. Voor laaggeschoolde respondenten is de jobmatch in het algemeen veel minder complex dan voor (hoog)geschoolden. Het opleidingsaanbod voor laaggeschoolden is veel uitgebreider. Dit maakt de trajectbegeleiding in principe een stuk makkelijker. We treffen ook (hoog)geschoolde nieuwkomers aan in beroepsopleidingen voor laaggeschoolden. De tewerkstellingsmogelijkheden al of niet in combinatie met het (onzeker) verblijfsstatuut blijken van doorslaggevend belang in de keuze van zulke beroepsopleiding. De respondent is soms zelf vragende partij voor een beroepsopleiding voor laaggeschoolden om snel aan het werk te kunnen.

Voor de PZWW zijn er een aantal drempels om een opleiding te volgen. Een eerste drempel is de mogelijke kostprijs van een opleiding. Zelfs al is er maar een geringe kostprijs, vaak is deze te hoog voor mensen met een laag inkomen. Een tweede drempel is dat niet alle opleidingen openstaan voor mensen zonder wettige verblijfsdocumenten. Sommige opleidingsinstanties vragen naar papieren, andere niet. Het blijken vooral die opleidingsverstrekkers te zijn waarvan de subsidiëring afhangt van het aantal ingeschreven cursisten (CVO), die naar papieren vragen.

De mogelijkheid om competenties en ervaring te vertalen naar de Belgische arbeidsmarkt zijn niet alleen beperkt voor PZWW. Ook voor bijvoorbeeld (hoog)geschoolde volgmigranten geeft dit aanleiding tot een devaluatie van competenties en ervaringen. De afwezigheid van een afdoend *financieel draagvlak* verhoogt de beroepsaspiraties op de arbeidsmarkt van deze migranten, maar de inzetbaarheid ervan verkleint omdat zij relatief Nederlandsonkundig zijn. Dit werkt een *ethostratificatie van de arbeidsmarkt* in de hand. De belangrijkste toe-

gangsdrempel tot de trajecten die naar arbeid kunnen leiden, is van financiële aard. Niet omwille van de dure beroepsopleidingen, maar wel omdat het volgen van opleidingen een verlies betekent van inkomsten voor het gezin. Een groot deel van de bevraagde volgmigranten hebben immers geen eigen (vervangings)inkomen of verliezen het recht hierop omdat hun partner werkt. Dit verhoogt de afhankelijkheid van het gezinsinkomen en van de goodwill van de partner om de importpartner de kans te geven om zijn/haar kansen aanzienlijk te verhogen op de Belgische arbeidsmarkt door het volgen van doorgedreven en eventueel langdurige NT2- en/of beroepsopleidingen.

Vrouwelijke nieuwkomers die in gezinsverband migreren hebben niet dezelfde kansen om hun onderwijs- beroepskwalificaties te vertalen of te 'upgraden' naar de Belgische context door doorgedreven NT2 onderwijs, beroeps- of hoger onderwijsopleidingen te volgen. Hun traject wordt veelal onderbroken door kinderopvang. De spoedige inzetbaarheid van de vrouw op de arbeidsmarkt wordt in de hand gewerkt door de afhankelijkheid van het veelal beperkt inkomen van de man.

De meest gehanteerde *strategie* van (hoog)geschoolde respondenten om de val van de 'maatschappelijk ladder' te breken, is door intensief en langdurige beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden te volgen. Er spelen verschillende 'push en pull' factoren mee die bepalen waar de respondent een opleiding gaat volgen. De belangrijkste zijn het beperkte opleidingsaanbod en de zeer lange duurtijd van een traject voor (hoog)geschoolden. De bevraagde respondenten die zich een lang traject kunnen permitteren, zijn voornamelijk ontvankelijk verklaarde asielzoekers. De opleidingsmogelijkheden zijn beperkt en de opleidingen bieden geen tewerkstellingsgarantie, onder andere door de devaluering van arbeidskwalificaties door een tijdelijk verblijfsstatuut of een precair verblijfsstatuut (waarbij men het recht op werk verliest).

6.2 Diplomaerkenning en onderwijs

Een aantal respondenten tracht met het al of niet erkend buitenlands hoger onderwijs diploma een job 'op niveau' te bemachtigen. In sommige gevallen blijkt het belangrijk om een 'erkend buitenlands hoger onderwijsdiploma' te hebben (bijvoorbeeld voor te kunnen werken in overheidsdienst). Een principieel belangrijk instrument dat een tewerkstelling 'op niveau' mogelijk maakt is de procedure van diplomaerkenning. Recentelijk is de procedure minder omslachtig en minder (?) duur geworden (zowel kostprijs van de procedure, als het verminderen van documenten die beëdigd vertaald moeten worden).

Voor geregulariseerden, asielzoekers en erkende vluchtelingen zijn er specifieke problemen die dit bemoeilijken. Enkele respondenten opteren onmiddellijk of na verloop van tijd hun *hoger onderwijstraject* aan te vatten of verder te zetten. Voor sommige respondenten is studeren in België een middel om hun herkomstland te verlaten. Echter, voor een aantal respondenten is studeren in België een middel om een arbeidsmarktpositie 'op niveau' te verkrijgen. Sommige respondenten

komen pas na jaren terug op het spoor van het hoger onderwijs nadat integratiepogingen op de arbeidsmarkt via andere kanalen mislukken. De grootste toegangsdrempel is het financiële draagvlak van de nieuwkomer. Idealiter zou een inburgeringstraject de (hoog)geschoolde nieuwkomer (al of niet met een afgebroken hoger onderwijstraject) in sommige gevallen in staat moeten stellen om van start te gaan met (hogere) studies, deze verder te zetten of een aanvullende opleiding te volgen. Voor een aantal nieuwkomersgroepen kan men zich de vraag stellen wanneer een 'voorlopig' verblijfsstatuut 'permanent' genoeg is om dit te verantwoorden. Voor groepen nieuwkomers zoals geregulariseerden, erkende vluchtelingen en volgmigranten is er geen sprake van een tijdelijk of precair verblijfsstatuut. Opleidingen en onderwijs volgen betekent voor de nieuwkomers bijkomende kosten en een verlies aan mogelijke inkomsten. De meeste niet-EU-onderdanen hebben geen recht op wacht- of werkloosheidsuitkering zonder er voldoende arbeidsprestaties in België zijn geleverd binnen een bepaalde referentieperiode. Dit betekent dat voornamelijk volgmigranten of hun partners voldoende bestaansmiddelen moeten genereren indien men niet wenst terug te vallen op het OCMW-vangnet. Een vervangingsinkomen (wachtuitkering, werkloosheidsuitkering, leefloon of materiële dienstverlening) behouden tijdens het studietraject binnen het hoger onderwijs is geen evidentie en de nieuwkomer ziet zich veelal geconfronteerd met een aantal beperkingen. Paradoxaal genoeg hebben de nieuwkomers die in principe de minste kans hebben op een permanent verblijf (namelijk de ontvankelijk verklaarde asielzoekers) meer mogelijkheden om hogere studies aan te vatten of hun studietraject terug op te pikken dan de andere nieuwkomers die verzekerd zijn van een permanent verblijf. Naast het financiële aspect zijn er nog een aantal andere toegangsdrempels die studieaspiraties fnuiken. Zo vertrekken trajectbegeleidingsdiensten vaak enkel vanuit het eigen opleidingsaanbod, zonder te polsen naar mogelijke andere studieaspiraties van de nieuwkomer. Soms is een tijdelijk of precair verblijfsstatuut niet alleen een probleem met betrekking tot de toegang tot het hoger onderwijs, maar ook een reden om het hoger-onderwijstraject stop te zetten. Het eerste jaar is voor alle respondenten moeilijk. Men wordt geconfronteerd met studievakken die reeds impliciet of expliciet voorkennis veronderstelden.

7. De arbeidsmarktpositie

De vraag naar de *arbeidsmarktpositie* van nieuwkomers polst niet alleen naar de 'activiteitsgraad' van deze groep, maar ook en vooral naar de kwaliteit van tewerkstelling (sector, verloning, duurzaamheid, enz.). We bekijken de arbeidsmarktpositie voornamelijk vanuit het oogpunt van 'legaal' versus 'illegaal verblijf',

maar ook 'laag' versus '(hoog)geschoolden'.⁶⁰ Voor het onderscheid tussen 'legaal' en 'illegaal' zijn al de nuances die hiertussen liggen van groot belang. We hebben een vermoeden, ook vanuit bestaande literatuur hieromtrent dat (hoog)geschoolden al of niet met beroepservaring vanuit het herkomstland grotere problemen ondervinden om een arbeidsmarktpositie 'op niveau' te bekleden. Zo weten we vanuit de institutionele analyse dat er verschillend toegangsbeperkingen zijn tot de opleidings- en arbeidsmarkt. Belangrijke factoren van de 'sociale mobiliteit' zijn enerzijds institutionele factoren zoals het verblijfsstatuut, de structuur van arbeidsmarkt, maar ook van meer individuele factoren zoals de competenties en vaardigheden, de mogelijkheden om via onderwijs en beroepsopleidingen deze competenties en vaardigheden te vertalen naar de Belgisch/Vlaamse context, de kennis van het Nederlands en de institutionele context, de aard en inzetbaarheid van het sociale netwerk, enz.

7.1 De rol van het verblijfsstatuut

Uit de bevraagde nieuwkomers blijkt dat het *verblijfsstatuut* een erg *dynamisch* gegeven is. Het bekomen van een verblijfsstatuut dat recht geeft op een onbeperkt verblijf- of vestigingrecht is veelal een soort van eindstation in een onzekere periode. Zulke verblijfsdocumenten blijken, soms bij te dragen tot een verbetering, maar bieden zeker *geen garantie* op een gewenste arbeidsmarktpositie. De *onzekerheid* die aan een permanent verblijfsstatuut voorafgaat, blijkt belangrijk voor de manier waarop men de arbeidsmarkt betreedt. Voor de 'nieuwkomers in procedure' is het belangrijk dat de procedure lang duurt indien men zichzelf een geringe kans toedicht. Zo snel als mogelijk (liefst) met 'wit werk' van start gaan is dan de boodschap en als dit niet mogelijk is, met 'zwart werk'. Op een zo kort mogelijke periode zo veel mogelijk geld te verdienen is het doel. Als het perspectief op een langdurig verblijf vermindert, tracht men de procedure zo lang mogelijk te rekken. Als men het opvangland moet verlaten, dan liefst met zoveel mogelijk (economisch, cultureel en sociaal) kapitaal. Er wordt ruimte gemaakt om NT2- en beroepsopleidingen te volgen, maar men bekijkt deze heel functioneel en steeds in perspectief tot tewerkstellingsmogelijkheden hier of elders. De 'nieuwkomers in procedure' zien zich geconfronteerd met een aantal dilemma's, namelijk studeren (Nederlandse taal, beroepsopleidingen, hoger onderwijs) versus werken en 'officieel werk' versus 'zwart werk'. Er is met andere woorden een spanningsrelatie tussen enerzijds het onzeker verblijfsstatuut en anderzijds de inspanningen die men moet leveren om zich te integreren. Een belangrijk achterliggend principe van waaruit de kandidaat vluchteling handelt, is de 'kosten-batenanalyse' die kan resulteren in een verschillende handelingswijze naargelang de fase van het ver-

60 Met 'laaggeschoold' bedoelen we nieuwkomers die hoogstens het middelbaar onderwijs hebben afgerond. Met '(hoog)geschoold' bedoelen we nieuwkomers die minstens een hoger onderwijstraject van het korte of lange type hebben aangevat.

blijfsstatuut. De diverse procedures (en dan voornamelijk de asielprocedure) hebben een beduidend disciplinerend karakter. De angst om bijvoorbeeld betrap te worden op 'zwart werk' overtreft meestal de aantrekkingskracht ervan (namelijk cumuleren van leefloon en inkomsten uit zwart werk). Langs de andere kant speelt ook de factor van slechte werkomstandigheden mee. Hoe precairder het verblijfsstatuut, hoe noodzakelijker het wordt om zwart werk te zoeken want hoe moeilijker het wordt om een reguliere betrekking te vinden. Het kan eveneens 'interessant' zijn als voorbereiding op een periode van clandestiniteit.

Er zijn een aantal sectoren die we kunnen aanduiden, waarin de bevraagde PZ WV terecht komen ongeacht het scholingsniveau. Ze komen terecht in sectoren zoals de fruitpluk, de bouw, de horeca, etc. Ook worden mensen op individuele basis aangesteld bij mensen om te poetsen, als huispersoneel, etc. Vaak betreft het hier jobs waarvan de arbeidsvoorwaarden erg slecht zijn en de arbeidsinhoud erg beperkt is. Door hun precare situatie, kunnen ze niet anders dan deze arbeidsvoorwaarden accepteren.

7.2 Het niveau van tewerkstelling

Bij de nieuwkomers die na verloop van tijd een *permanent verblijfsstatuut* verwerven, zien we wijzigingen in de mate waarop men ingaat op de beschikbare arbeidsplaatsen. Algemeen gesproken zien we een grotere diversiteit die niet altijd een betere arbeidskwaliteit waarborgt met betrekking tot verloning, sector, jobinhoud en flexibiliteit. De papieren drempel overwinnen van een verblijfsdocument, zorgt er niet automatisch voor dat de andere drempels geslecht worden. Zo is het uitzendkantoor voor de 'legaal' verblijvende respondenten vaak de eerste werkgever waar men soms al na enkele maanden na aankomst mee in contact komt. Het verblijfsstatuut (tijdelijk of permanent) speelt een belangrijke rol in de 'aantrekkingskracht' van zulke banen. Zo kan het jobaanbod voornamelijk de (hoog)geschoolde erkende vluchtelingen na een tijdje niet langer bekoren. Het belang van uitzendarbeid schuilt voornamelijk, zowel voor laag- als (hoog)geschoolden, in de opstapfunctie die het vervult in de zoektocht naar betere arbeidscondities.

Bij de groep van de *laaggeschoolde nieuwkomers* die na verloop van tijd werk vinden, is de 'val van de maatschappelijke ladder' eerder beperkt. Toch kunnen we stellen dat de laaggeschoolde respondenten vaak terechtkomen in tijdelijke tewerkstellingsvormen, veelal ver verwijderd van verworven competenties en beroepservaring in het herkomstland. De sectoren waar de laaggeschoolde respondenten terecht komen, zijn productiewerk, schoonmaaksector, (wegen)bouw, dienstensector, enz. Meestal hebben de laaggeschoolden geen hoge verwachtingen en zijn ze blij dat ze werk hebben, zeker indien ze nog over een tijdelijk verblijfsstatuut beschikken. Minder tevreden zijn ze over de arbeidsomstandigheden. Meestal gaat het over fysiek zwaar belastend, eentonig werk, met een grote flexibiliteit in werkuren en een slechte verloning. Niettegenstaande laaggeschoolde

nieuwkomers de behoefte aanvoelen om de kennis van het Nederlands te verbeteren, maakt fulltime werken, soms met zeer flexibele werktijden, het nagenoeg onmogelijk om nog cursussen te volgen. We zien een aantal respondenten hierdoor in een vicieuze cirkel terechtkomen: men vindt alleen een job in onaantrekkelijke arbeidsomstandigheden, die een tevens een grote flexibiliteit vereisen in werkuren waardoor men niet naar de Nederlandse les kan gaan. Dit bestendigt hun situatie tot hun eigen grote ontevredenheid.

Voor (hoog)geschoolde nieuwkomers blijkt het heel wat moeilijker om een job 'op niveau' te vinden. Een belangrijk struikelblok van een tewerkstelling 'op niveau' is de noodzaak van een doorgedreven kennis van het gesproken en geschreven Nederlands. Gemeenschappelijk voor een aantal (hoog)geschoolde respondenten is hun onderbroken, maar meestal afgebroken hoger onderwijstraject in het herkomstland. Hierdoor komt men in het 'niet-gekwalficeerde' arbeidssegment terecht, zodat men tussen de stoelen van 'hooggeschoolde' en van 'gekwalficeerde' arbeider valt. Het is bijgevolg niet gemakkelijk om met inbegrip van leeftijd, scholing, beroepservaring uitspraken te doen over tewerkstelling 'onder niveau' van (hoog)geschoolde respondenten. De verblijfsduur, gebrek aan sociale netwerken en de kennis van de Nederlandse taal zijn immers belangrijke interveniërende variabelen. De val van de 'maatschappelijke (en arbeids)ladder' is in ieder geval beduidend. Men is vaak niet tevreden met de arbeidsmarktpositie waar men zich in bevindt, vooral door het ontbreken van een perspectief op 'sociale mobiliteit'. We merken dat (hoog)geschoolde respondenten die werk vinden, ambitieus zijn om een betere positie te bemachtigen.

7.3 Trajecten naar werk

De (hoog)geschoolde nieuwkomers bevinden zich in een paradoxale situatie doordat ze door een gebrek aan *beroepservaring* in België/Vlaanderen geen werk ('op niveau') vinden. Verder blijkt uit bestaande literatuur dat er mechanismen op de arbeidsmarkt spelen die maken dat allochtonen, nieuwkomers en oudkomers qua profiel een 'geschikte' werkkraft kunnen zijn, maar niet of moeilijk terecht kunnen binnen alle geleidingen van het reguliere arbeidscircuit omwille van een bestaande arbeidsreserve en omwille van niet jobspecifieke selectieprocessen van werkgevers (zoals directe en indirecte discriminatie) (Martens et al., 2005).⁶¹ *Tewerkstellingsmaatregelen, vrijwilligerswerk en stages* kunnen in dat opzicht belangrijk zijn voor nieuwkomers om zo voldoende beroepservaring op te doen om de kans op instroom in het regulier arbeidscircuit te verhogen. De achterliggende idee hierbij is dat werkgevers in hun personeelsselectie voornamelijk vanuit een

⁶¹ Het is belangrijk om nieuwkomers in de sollicitatietrainingen te wapenen tegen mogelijke vooroordelen van werkgevers ten aanzien van de 'ascribed' eigenschappen van nieuwkomers, de gevoeligheden bij werkgevers (bijvoorbeeld spanningen op de werkvloer, reactie van klanten ten aanzien van 'vreemdelingen' en de nieuwkomer leren hoe hier mee om te gaan, zonder de nieuwkomer te demotiveren.

'risico vermijdend aanwervingsgedrag' bij de 'witte' in plaats van de 'gekleurde' arbeidskracht uitkomen (Martens et al., 2005) een risico dat aanzienlijk verkleind wordt indien de betrokkene reeds beroepservaring heeft. De diverse formules van vrijwilligerswerk, stage en tewerkstellingsmaatregelen om beroepservaring op te doen, vinden we voornamelijk terug bij geregulariseerden, asielzoekers en erkende vluchtelingen. Vrijwilligerswerk en stages beperken zich veelal tot de hooggeschoolden. Op deze manier kunnen de nieuwkomers een beroep uitoefenen waar ze geen aanspraak op zouden maken binnen het regulier tewerkstellingscircuit.

Vanuit opleidingen bij de VDAB leren de nieuwkomers de officiële *zoekkanalen* naar werk kennen. De WIS-computer en het internet wordt een aantal malen vermeld door de respondenten. Slechts een aantal respondenten gebruiken dit kanaal effectief om naar een job te zoeken. Het opleidingsniveau en het niveau van taalbeheersing lijkt hierbij van groot belang te zijn. Opmerkelijk is dat de geschreven zoekkanalen, zoals de jobkaternen in tijdschriften, advertenties in de lokale pers, affiches in de stad, reclamebriefjes, etc., erg weinig vermeld worden als toegangskanalen tot de arbeidsmarkt. Deze kanalen worden enkel in het kader van een opleiding sollicitatietraining vermeld.

De inzetbaarheid van eigen *netwerken* blijken belangrijk voor alle nieuwkomergroepen. Het sociaal netwerk kan zowel een 'obstruerende' als een 'faciliterende' rol spelen zowel met betrekking tot het leren van de Nederlandse taal als bij het zoeken naar werk. Door hun verblijfssituatie moeten *PZWW* zich noodgedwongen beroepen op de informele arbeidskanalen om aan een job te geraken. Sociale netwerken spelen hierin een belangrijke rol. Zowat het enige kanaal om aan werk te geraken, is het informele kanaal. Informele contacten met landgenoten, vrienden of familie zijn primordiaal in het vinden van een job. We zouden kunnen veronderstellen dat officieel werk zoeken gemakkelijker is voor *volgmigranten* die in tegenstelling tot de meeste andere respondenten meteen beroep kunnen doen op een bestaand sociaal netwerk van de partner. De rol van de partner is moeilijk in te schatten. Wat opvalt in het onderzoek is de actievere begeleiding van de familie/partner in de zoektocht naar een betrekking indien het een 'gemengd huwelijk' betreft. De partner is veelal aan het werk en maak gebruik van het eigen netwerk voor het zoeken naar een baan. Deze acties resulteren niet noodzakelijkerwijs in een aangepast type van werk of goede arbeidsomstandigheden. De werknemer is bij een tewerkstelling binnen de eigen gemeenschap in staat vervroegd toe te treden op de arbeidsmarkt door het wegvallen van taalbarrières. Werken door en binnen de eigen gemeenschap houdt evenwel geen garantie in op betere arbeidsomstandigheden voor de respondenten, niet naar verloning, noch naar jobinhoud of naar flexibiliteit. Een voordeel is wel dat de nieuwe migranten zo bijkomende sociale rechten opbouwen waardoor ze op termijn uitzicht kunnen krijgen op een vervangingsinkomen waardoor een '*uitgesteld beroepsopleidingstraject*' alsnog tot de mogelijkheden behoren.

Het is wellicht symptomatisch dat we via onze rekruteringskanalen (van werkgevers, opleidingsinstanties, onthaalbureaus, integratiediensten enz.) weinig *vrouwelijke volgmigranten* aantreffen. De partner of familie blijkt niet altijd opgetogen met de arbeidsaspiraties van de echtgenote. Dit geldt niet alleen voor sommige zogenaamd '*homogene huwelijken*', maar ook voor sommige '*gemengde huwelijken*'. Soms moesten de echtgenotes zich tot op zekere hoogte '*vrij vechten*'. Het moeilijke evenwicht ligt erin deze vrijheid te creëren zonder dat dit aanleiding geeft tot een relatiebreuk. Wat voor de echtgenote niet alleen sociaal-economische, maar ook verblijfsrechtelijke implicaties heeft gezien het '*afhankelijk verblijfsstatuut*'. Het financieel aspect blijkt niet onbelangrijk in het legitimeren van '*arbeidsmarktparticipatie*'. De persoonlijke behoefte naar werk wordt zo omgevormd tot een financiële noodzaak voor het gezin.

HOOFDSTUK 13

AANBEVELINGEN⁶²

1. Inleiding

De aanbevelingen die kunnen geformuleerd worden na een onderzoek als dit zijn veelvuldig. Sommige aanbevelingen komen voort uit de gesprekken en interviews met de geprivilegieerde getuigen en de respondenten. Ander aanbevelingen komen voort uit de lectuur die de wetenschappelijke basis leverde voor dit onderzoek.

De migratiethematiek een bij uitstek multi-dimensionele thematiek is, waarvan de politieke vertaling terug te vinden is op verschillende bevoegdheidsniveaus en bij verschillende departementen. Daarom hebben sommige van de aanbevelingen betrekking op een deel van de bevoegdheden dat niet bij de Vlaamse gemeenschap rust. Toch blijft het waardevol om ook deze aanbevelingen hier mee op te nemen, omdat ervaringen uit het verleden zoals de aanpassing van de wetgeving met betrekking tot de arbeidskaarten, leert dat de deelgebieden ook op domeinen die onder de bevoegdheid van de federale regering vallen, hun bijdrage leveren in de vorm van reflexie, studie en lobbywerk.

De migratiethematiek en de integratiethematiek zijn bij uitstek gevoelige thema's. Veel discussies die deze thema's als onderwerp hebben monden uit, of raken minstens aan het normatieve. Dat vertaalt zich ook in deze studie in die mate dat we bijvoorbeeld op basis van de onderzoeksresultaten de oproep formuleren om een breder maatschappelijk debat aan te gaan over gevoelige thema's zoals de aanwezigheid en tewerkstelling van mensen zonder wettig verblijf.

Het wettelijke kader dat de instroom en het verblijf regelt dekt niet de hele migratierealiteit. Een deel daarvan, in het bijzonder de aanwezigheid en de tewerkstelling van personen zonder een wettig verblijf is niet geregeld en valt buiten dit kader. Er is met betrekking tot deze subgroep, zo blijkt uit de interviews, een grote nood aan regelgeving en nog veel manoeuvreerruimte. Daarom heeft een behoorlijk aantal van de aanbevelingen betrekking op dit fenomeen.

⁶² Met dank voor de kritische reflectie van De Groote Annemie, Serroyen Chris en Van De Voorde Michiel.

De eerste twee aanbevelingen hieronder zijn algemene aanbevelingen. De daarop volgende aanbevelingen worden ingedeeld naargelang ze vallen onder het instroombeleid, het opvangbeleid of het integratiebeleid.

2. De plaats op de politieke agenda van het fenomeen migratie

Een eerste voor de hand liggende aanbeveling die kan gemaakt worden, vloeit voort uit het feit dat een *blijvende instroom van nieuwkomers een gegeven* is. Dit dient *politiek vertaald* te worden. De vertaling daarvan gebeurt op verschillende niveaus. In het rapport is er al op gewezen dat het beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden een driesporenbeleid is. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen het (1) *immigratiebeleid* dat betrekking heeft op de instroom van (nieuwe) migranten, (2) het onthaalbeleid dat nieuwkomers (tijdelijk) opvangt en oriënteert in de ontvangende maatschappij (3) het integratiebeleid, het beleid dat in een permanente dialoog met het middenveld de kwetsbare positie van de etnisch-culturele minderheden in de maatschappij beschermt en 'empowered'.

Een tweede aanbeveling ligt in dezelfde lijn. Het beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden dient een *geïntegreerd beleid* te zijn dat de verschillende constituerende elementen samenbrengt. Het volstaat niet om bijvoorbeeld alleen maar op de arbeidsmarktsituatie van al langer verblijvende inwijkelingen of die van hun nazaten te focussen, zonder rekening te houden met andere problemen van achterstelling, of met de nieuwkomers die zich aandienen op de arbeidsmarkt.

Eén van de problemen die gesignaleerd kunnen worden, is de sterke versnippering van de bevoegdheden met betrekking tot de besproken problematiek. Verschillende excellenties, zowel op het federale niveau als op het gefederaliseerde niveau, hebben bevoegdheden met betrekking tot de besproken problematiek. De regelgeving rond bijvoorbeeld de instroom, het verblijf en de arbeidsmarkt wordt vorm gegeven op federaal niveau, maar moet op regionaal niveau uitgevoerd worden. Een deel van de problematiek valt onder de minister van werk, een ander onderdeel onder de minister van maatschappelijk welzijn, nog andere onder de minister van onderwijs, van huisvesting, ...

Bovendien worden de nationale en regionale bevoegdheden doorkruist door internationale regelgeving ter zake zoals de PECO-verdragen en supranationale instanties zoals de Europese Unie en WTO.

3. De instroom

3.1 Andere immigratiepistes bewandelen?

Het huidige beleid gaat ervan uit dat de immigratiebeweging afgeremd kunnen worden door grenscontroles en een streng, al dan niet gemeenschappelijk visumbeleid. In de jaren negentig heeft er zich immers een drievoudige beweging voor-

gedaan op het gebied van de migratiecontrole. Er is een evolutie naar het internationale forum toe (internationale verdragen, EU-regelgeving), er is een decentralisatie naar lokale autoriteiten toe (gemeenten, OCMW) en tot slot is er een groeiende verantwoordelijkheid voor niet politieke actoren (vervoersmaatschappijen, veiligheidsdiensten, werkgevers). Er wordt steeds meer op aangestuurd dat Europa zich als immigratiecontinent zou erkennen. Zodat men een actiever immigratiebeleid kan voeren waarin een goed studentenstatuut, een statuut voor ont-heemden, een mogelijke verruiming van de Conventie van Genève en de mogelijkheid voor arbeidsmigratie voorzien zijn (Loobuyck, 2001).

Het huidige instroombeleid is een beleid dat geconceptualiseerd is in de late jaren zestig. De maatschappelijke realiteit is sinds dan sterk gewijzigd. Er bestaat bijvoorbeeld geen humanitair statuut (een statuut voor personen die niet onder de conventie van Genève vallen en die bijvoorbeeld uit een conflictgebied komen). Ondanks het relatief soepel immigratiebeleid ten aanzien van bijvoorbeeld 'leidinggevend', het vrij verkeer van werknemers en diensten binnen de EU-15 landen (met de komende jaren een versoepeling naar de nieuwe EU-landen) en de vraag vanuit bepaalde sectoren naar (tijdelijke) arbeidskrachten wordt er niet toegegeven aan de stijgende migratiedruk uit 'derde landen'. Het asielsysteem wordt aangewend door een omvangrijke groep personen, die hierin de enige weg zien om wettelijk in het land te geraken, ook al kijken ze uit op een afwijzing van hun dossier. Ook de poort van de volgmigratie wordt soms om dezelfde reden aangewend. Hiervoor werden onder andere in Antwerpen en Gent de cellen 'schijnhuwelijken' opgericht. Het aandeel mensen zonder wettig verblijf lijkt eveneens toe te nemen. Dit blijkt uit de intercepties en uit het aantal regularisatieaanvragen op basis van artikel 9 ten derde van de vreemdelingenwet.

De aanbevelingen die geformuleerd kunnen worden met betrekking tot het *instroombeleid* hebben, gezien de bevoegdheidsverdeling, betrekking op het federale beleid. Afgaande op de regelgeving, de gesignaleerde problemen en de veelvuldige statuutswijzigingen in de hoop op een 'stabiel' statuut, kan geconcludeerd worden dat er een nood is aan een aan de huidige realiteit beantwoordend immigratiebeleid dat aansluit bij de Europese beleidsontwikkelingen.

3.2 Regularisaties

De regularisatiecampagne van 2000 heette een eenmalig initiatief te zijn. Er kan echter aangenomen worden dat het aantal personen zonder wettig verblijf (PZWV) niet alleen sinds de campagne van 2000 is toegenomen, maar ook dat van de toen illegaal verblijvende vreemdelingen er heel wat géén dossier hebben durven indienen

Een aantal van de bevraagde PZWV is al in België van voor 2000. Blijkbaar hebben zij het niet aangedurfd om ten tijde van de eenmalige regularisatiecampagne een aanvraag in te dienen. Dit heeft onder andere te maken met de korte termijn waarbinnen dossiers konden ingediend worden en de gebrekkige communicatie

rond de campagne. Er gaan stemmen op voor een tweede regularisatiecampagne. Opdat deze succesvol zou kunnen zijn, moeten er wel lessen getrokken worden uit het verleden. De voorbereidingsperiode voor de dossiers zou een stuk langer mogen zijn. Ook de communicatie naar het doelpubliek toe zou beter verzorgd kunnen worden.

Op basis van de ingeschatte aanwezigheid van mensen zonder wettig verblijf en op basis van buitenlandse ervaringen is het verantwoord de hypothese te formuleren dat in de nabije of iets verdere toekomst er opnieuw nood zal zijn aan andere regularisatiecampagnes. Het verdient de aanbeveling hierop pro-actief te reageren en te anticiperen op de gevolgen van dergelijke regularisaties op de verschillende bevoegdheidsdomeinen van de Vlaamse gemeenschap. Er kunnen een aantal vragen geformuleerd worden: welke integratie en tewerkstellingsmaatregelen kunnen genomen worden, zijn de reguliere kanalen voldoende op deze groep op te vangen of moeten er speciale pistes uitgetekend worden, enz.?

3.3 Ontvankelijk verklaarde asielzoekers (OVA) in de doelpopulatie

Bij de integratie van OVA op de arbeidsmarkt zijn een aantal bedenkingen te maken. Ook hier past het om de problematiek grondig te ontleden en op verschillende analyseniveaus te bekijken. Op het microniveau of het individuele niveau lijkt, gezien de mondialisering (of 'nomadisering') van de arbeidsmarkt, het bijzonder zinnig om te investeren in 'sleutelcompetenties' die bijdragen tot het sociale, culturele en economische kapitaal van deze mensen. Zij zijn door de band bereid om te werken en krijgen zo een maatschappelijke positie en zijn (minder) afhankelijk van bijstand wat een positieve bijdrage levert aan het zelfbeeld van deze mensen. Uit onderzoek blijkt verder dat het feit dat ze actief zijn op de werkvloer, ook leidt tot een minder negatief beeld bij de Belgische bevolking (Meireman et al., 2004).

Uit het onderzoek blijkt dat een asielprocedure een duidelijk disciplinerend karakter heeft en aanleiding geeft tot het volgen van verschillende taal- en beroepsopleidingen. Paradoxaal genoeg hebben de op dat ogenblik best 'geïntegreerden' het minste kans om te mogen blijven.⁶³ In de marge hiervan kunnen een aantal vragen gesteld worden. In welke mate zou een cursus Engels doelmatiger kunnen zijn dan een cursus Nederlands? Worden er voldoende (financiële) inspanningen geleverd om de grote groep van nieuwkomers de kans te geven om taal- en beroepsopleidingen te volgen? In welke mate is er een plaats voor deze personen in de maatschappij? De 'babyboom' generatie zal rond 2015 de arbeidsmarkt verlaten, wat slechts gedeeltelijk gecompenseerd zal worden door de stij-

⁶³ Hier komt binnenkort wellicht verandering in. Niet alleen daalt het aantal asielzoekers de laatste jaren en is mede door het LIFO principe (last in first out) de afhandelingstermijn behoorlijk verkort. Bovendien zit er een nieuwe asielprocedure aan te komen die tot een snellere afhandeling zal leiden gezien de beperkingen met betrekking tot beroepsmogelijkheden bij de Raad van State.

gende activiteitsgraad van vrouwen. Hoeveel 'geïntegreerde nieuwkomers' heeft België nodig om bijvoorbeeld een antwoord te bieden aan de vergrijzing van de Belgisch/Vlaamse bevolking? In welke mate wordt dit opgevangen door de EU-uitbreiding en in welke mate moeten er ook andere immigratiekanalen worden geopend?

3.4 Personen zonder wettig verblijf

Een aanbeveling die helemaal in de lijn ligt van de eerste aanbeveling is dat niet alleen de permanente instroom van nieuwe migranten een gegeven is, maar ook dat een (groeïend?) aandeel onder hen niet over de vereiste papieren beschikt. Godfried Engbersen van de Erasmus Universiteit Rotterdam schat het aantal mensen zonder wettig verblijf in België op 150 000. Ook de instroom en de aanwezigheid van mensen zonder papieren is een gegeven dat dient erkend te worden. Een structurele ontkenning van de problematiek leidt tot een inefficiënt sociaal, economisch en migratiebeleid of toch minstens een beleid op die verschillende domeinen dat abstractie maakt van een deel van de aanwezige populatie. Illegale migratie komt voornamelijk naar voor in het politieke discours in termen van het veiligheidsbeleid en de strijd tegen illegale migratie. De uitspraken die recentelijk in het politieke discours te horen waren, dat het verlenen van basisrechten aan mensen zonder wettig verblijf het belonen is van personen die de wet overtreden, dat dit een aantrekkingseffect zou hebben, verhinderen een noodzakelijke en gedegen discussie over deze thematiek.

Een concrete aanbeveling die hier gemaakt kan worden is de aanbeveling om het debat in alle openheid aan te gaan, zonder de beperkingen van de door de opiniemakers geformuleerde voorkeurwerelden en zonder de beperking van de bestaande - en in een andere realiteit tot stand gekomen - wetgeving. De afwezigheid van maatregelen die de problematiek van mensen zonder wettig verblijf aanpakken, leidt tot een gedualiseerde maatschappij met enerzijds personen met civiele, politieke en socio-economische rechten en anderzijds een groep personen die al moeilijkheden hebben om de enkele universele mensenrechten die ze kunnen genieten af te dwingen.

4. Onthaalbeleid

4.1 Onthaalbureau

De drempel van het onthaalbureau lijkt voor sommige volgmigranten te hoog om nemen. Niet omwille van een desinteresse in het aanbod, maar voornamelijk omwille van een incompatibiliteit met werk(zoeken). We denken hierbij voornamelijk aan geregulariseerden en volgmigranten. Gezien de volgmigranten die met een Belg gehuwd zijn, niet verplicht worden door het nieuwe inburgeringsdecreet van 28 februari 2003 om een onthaalcursus te volgen, is het belangrijk dat

de gemeente/het onthaalbureau ook deze groep voldoende kan motiveren om een onthaalcursus te volgen, zodat hun 'inburgeringsrecht' niet ten koste gaat van de 'inburgeringsplicht' van de andere nieuwkomers.

De bevroegde volgmigranten die via een tijdelijk verblijfsvisum als student of toerist het land binnenkwamen en nadien, meestal door middel van een huwelijk, een permanent verblijfstatuut verkregen, zijn afhankelijk van het eigen netwerk met betrekking tot informatieverstrekking. Buiten het hoger onderwijs komen zij nagenoeg niet in contact met overheidsinstanties of 'civil society'. De bestaande begeleiding van buitenlandse studenten is niet gericht op een langdurig verblijf van de student. Desalniettemin vestigden bijvoorbeeld een deel van onze respondenten zich permanent in België na het verstrijken van hun studentenvisum. We pleiten in dit kader, omdat dit buiten het onderzoeksbestek ligt, voor nader onderzoek (bijvoorbeeld naar omvang, in- en uitstroom).

4.2 NT2

Uit onze interviews blijkt dat het niet behoeftedekkende taalaanbod voornamelijk aangevuld moet worden door betaalbaar intensief NT2-onderwijs voor hoog- én laaggeschoolden, het oprichten van conversatiegroepen en het promoten van lange afstandsonderwijs of andere modulaire zelfstudiepakketten. De interesse in intensieve taalcursussen is beduidend hoog, zeker bij nieuwkomers die de ambitie hebben om op niveau van hun buitenlands diploma werk te zoeken of hun studies verder te zetten. Wanneer het OCMW niet tussenkomt, is de kostprijs van de intensieve taalcursussen een serieuze barrière. Aangezien er geen intensieve lespakketten bestaan voor laaggeschoolden, betekent dit dat deze groep en specifiek de analfabeten, semi-analfabeten en andersgeletterden genoodzaakt zijn om een zéér lang traject te volgen. Het is net deze groep die snel wenst toe te treden op de arbeidsmarkt wat de kans doet stijgen op een onderbroken of stopgezet NT2-traject. Hierdoor slagen sommigen, zelfs na een jarenlang verblijf in Vlaanderen, er niet in om een grondige kennis van het Nederlands te verwerven.

Laaggeschoolde nieuwkomers hebben minder behoefte aan een algemeen, voornamelijk grammaticaal Nederlands taalonderricht, maar eerder aan zeer functioneel, praktisch en arbeidsgeoriënteerd taalonderricht. Dit aanbod bestaat pas in een 'secundair traject'. Zo ver geraken een aantal bevroegde volgmigranten niet, ook omdat ze de obligate ingangstesten niet passeren.⁶⁴

In een aantal onthaalbureaus zijn reeds conversatiegroepen opgestart, vaak 'bottom up' vanuit een samenwerkingsverband tussen nieuwkomers onderling of in samenwerking met het onthaalbureau en/of 'Opbouwwerk' (zoals bijvoorbeeld in Brussel en Antwerpen). Deze activiteit vervult meerdere functies tegelijk: naast

⁶⁴ Het is dan ook niet verwonderlijk dat we voornamelijk laaggeschoolde volgmigranten aantreffen in een derde organisatie die intensieve op spreekvaardigheid gerichte taalcursus gaf, gekoppeld aan een beroepsopleiding.

het activeren en vervolmaken van de taal werd hieraan een vormingselement verbonden (een uitdieping of verbreding van de cursus MO), is het een gelegenheid om sociale contacten uit te bouwen en is er bijkomend ruimte voor het bespreken van gemeenschappelijke problemen.

4.3 De tegenstelling tussen 'arbeid en inburgeringsdoelstellingen'

Voor de meeste nieuwkomers is het verwerven van een positie op de arbeidsmarkt de primaire doelstelling. Door gebruik te maken van hun eigen sociale netwerken zijn een aantal volgmigranten goed in staat dit doel te verwezenlijken. Het probleem dat zich hier stelt, is dat het volgen van taalonderricht en/of maatschappelijke vorming vaak niet te verenigen is met de uitvoering van hun job. Dit heeft tot gevolg dat, voornamelijk bepaalde groepen van volgmigranten, door hun arbeidsaspiraties er niet in slagen goed Nederlands te leren. Daarom lijkt het zinvol om vervolmakingcursussen en vakjargon aan te leren op en naast de werkvloer. We merkten bij een aantal IBO'ers dat wanneer de (taal)begeleiding stopt, ze dreigen te verzinken in hun nieuwe werkomgeving, waar bovendien naast het vakjargon, veelal dialect wordt gesproken. Beroepstages met onder andere taalondersteuning vormt een belangrijke methodiek om aan deze nood tegemoet te komen. Oplossingen voor het taalprobleem, als het als dusdanig erkend wordt, kunnen ook bij de reguliere maatregelen gevonden worden zoals bijvoorbeeld in het betaald educatief verlof

De (sociale) uitzendkantoren, waar een grote groep van deze Nederlands-onkundigen terechtkomen, kunnen een geschikte locatie zijn voor het aanbieden van (vervolmakings)cursussen Nederlands en het aanleren van vakjargon. Want het probleem voor nieuwkomers, van een op zich interessante formule als 'Nederlands op de werkvloer', is dat ze eerst op de werkvloer moeten geraken. Uitzendkantoren zijn vaak de eerste werkgevers van de nieuwkomers. Verder lopen er nog pilootprojecten binnen een aantal KMO's met vliegende taalcoaches die twee uren per week op de werkvloer aan taalondersteuning doen. Echter, het individueel karakter van deze opleiding maakt een toepassing op grote schaal niet realistisch.

4.4 Niet bedoelde effecten

Het onthaalbeleid is er op gericht, nieuwkomers (volgmigranten, vluchtelingen, geregulariseerden en ontvankelijk verklaarde asielzoekers) te ondersteunen bij hun eerste stappen in de maatschappij. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen de 'stabiele' statuten zoals deze van de volgmigranten, vluchtelingen en geregulariseerde en het niet stabiele statuut van de ontvankelijk verklaarde asielzoekers. Een studie van het erkenningpercentage leert dat een aanzienlijk aandeel van de personen in deze categorie in een later fase te horen krijgen dat ze het land weer moeten verlaten. De hypothese kan geformuleerd worden, dat een deel van

deze personen het land niet verlaat en zich een weg zoekt in het zwarte circuit. Zoals hoger reeds vermeld schat Godfried Engbersen het aantal mensen zonder papieren in België op 150 000. Vanuit dit licht kan een evaluatie gemaakt worden van de inspanningen om de ontvankelijk verklaarde asielzoekers te integreren op de arbeidsmarkt. Voor de personen die een vluchtelingenstatuut krijgen is dit een positieve zaak, omdat een minimum aan tijd verloren gaat en zo de kansen op een succesvolle integratie vergroot worden. Voor de personen van wie de aanvraag afgewezen wordt, lijken de inspanningen om hen in het arbeidsproces te integreren een weinig efficiënte besteding van de schaarse middelen. Hierbij wordt een financieel-economisch criterium als standaard gebruikt. Vanuit mensenrechtenperspectief kunnen de inspanningen voor de ontvankelijk verklaarde asielzoekers anders geëvalueerd worden. Een aanzienlijk deel van hen zal afgewezen worden en een ongekend percentage van diegene die afgewezen worden zal het land niet verlaat en in de informele economie terecht komen. Dit wetende kan geconcludeerd worden dat de inspanningen die geleverd worden om deze groep tijdens de asielperiode te integreren, hen weerbaarder maakt en beter kan beschermen tegen uitbuiting indien ze beslissen hun leven verder te zetten in de illegaliteit. Vanuit economisch perspectief kan dit een minder goede investering lijken, vanuit humanitair perspectief is dit echter wel een goede investering.

Efficiëntieoverwegingen zijn vanzelfsprekend valabele overwegingen. Toch heeft het beleid hier ook nog de mogelijkheid om met deze problematiek op een constructieve wijze om te gaan. De betrokkenen kunnen bijvoorbeeld in eerste instantie sleutelcompetenties bijgebracht worden (vaardigheden die ook elders kunnen aangewend worden) in plaats van ze toe te leiden naar knelpuntberoepen hier.

Als advies dat hier geformuleerd kan worden sluit aan bij wat onder punt 2.4 gesuggereerd werd: het verdient aanbeveling van de feitelijke situatie op de arbeidsmarkt onder ogen te zien en op de politieke agenda te zetten, en niet alleen te vertrekken van een voorkeurwereld en van geldende normen en wetten. De aanwezigheid van mensen zonder papieren is een feit, evenals het gegeven dat zij (gemakkelijk) werk vinden in de informele sector.

5. Integratiebeleid

5.1 (Beroeps)opleiding

De kans op een geslaagde trajectbegeleiding wordt wellicht mee bepaald door een goede verstandhouding tussen de consulent en de cliënt. De caseload van de VDAB-(inburgerings)consulent is hier ongetwijfeld een belangrijke spelbreker. Een vaste consulent zo snel als mogelijk en liefst vanaf de 'intake' verkleint wellicht de anonimiteit en verhoogt wellicht de betrokkenheid en vertrouwen, zowel bij de begeleidende instantie als bij de nieuwkomer. Controle en opvolging van de

cliënt wordt dan tevens makkelijker voor de begeleidende instantie. *Sensu stricto* mag de VDAB-consulent omwille van de bestaande taalwetgeving alleen maar Nederlands spreken met de cliënt. Dit kan tot een bevreemdende situatie leiden; dat men bijvoorbeeld beroep doet op een telefonische tolkdienst terwijl de consulent en nieuwkomer een gemeenschappelijke moeder- of contacttaal hebben. De mogelijkheid om een gemeenschappelijke moeder- of contacttaal te hanteren, vergemakkelijkt wellicht het contact tussen consulent en cliënt.

Door hoge ingangsvereisten stromen alleen de zeer goede en gemotiveerde studenten in de beroepsopleidingen. Dit vergemakkelijkt de opleidingsverstreckers in het halen van 'eindtermen' en opgelegde door- en uitstroomcijfers. Een ander belangrijk gevolg van ingangstesten was een aanzienlijke verlenging van het traject. Ook op organisatorisch vlak blijken een aantal elementen hiertoe bij te dragen, zoals wachtlijsten voor bepaalde opleidingen, het niet aansluiten van schakeltrajecten of de detachering bij de VDAB van docenten van de 'werkzoekendenlijn' naar de 'werkgeverslijn'. Niet alle nieuwkomers kunnen zich een lang traject permitteren. Naast de gesignaleerde moeilijkheden die laaggeschoolde nieuwkomers ondervinden om te slagen voor de (cultuurneutrale?)ingangstest en wachtlijsten tot een beroepsopleiding is er nog een andere (structurele) drempel. Voornamelijk het opleidingsaanbod voor de hooggeschoolden blijkt ontoereikend te zijn. We zien hierdoor heel wat onbenutte mogelijkheden binnen het hoger onderwijs (cf. infra). Bijkomend kan de vraag gesteld worden in welke mate de diverse sectorfondsen (bijvoorbeeld van de bouw, metaal, transport, horeca, schoonmaak, voeding) voldoende inspanningen leveren om ook werkzoekende nieuwkomers opleiding te verschaffen en toe te leiden naar de sector.

Er is nood aan een intensieve en 'onafhankelijke' trajectbegeleiding bij de keuze van (beroeps)opleiding zodat een trajectbegeleider in het belang van de cliënt, tevens over de grenzen van de eigen organisatie kijkt, en meer bepaald naar mogelijkheden binnen het onderwijs. Momenteel gebeurt dit nog te exclusief in het geval van opleidingen die uitmonden in een knelpuntberoep (omdat in dat geval de RVA-reglementering soepel is met betrekking tot 'beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt').

De stage die volgde op een beroepsopleiding is een belangrijke intermediair tussen theorie en praktijk. Het betekende voor een aantal respondenten zelfs een opstap naar regulier werk. Het ontbreken van sociale netwerken werd zo voor een stuk gecompenseerd en hierdoor had de nieuwkomer de kans om zijn eigen competenties aan een potentiële werkgever te tonen. Het belang van stages (met taalondersteuning) verdient bijkomende aandacht. Begeleiding, controle en ondersteuning van werknemers én werkgevers zijn hier belangrijk.

Hooggeschoolde nieuwkomers zijn vaak polyglotten. Het zoeken van stageplaatsen kan dan ook best gericht gebeuren in samenwerking met bedrijven die opereren de internationale markt.

De aanwezigheid van mensen zonder wettig verblijf geeft de mogelijkheid aan het beleid, om verschillende beleidsdomeinen aan elkaar te koppelen en er creatief

mee om te gaan. Is een beroepsopleiding bijvoorbeeld ook mogelijk voor PZWV? De vraag hierbij naar voor komt, is welke maatschappelijke keuzes we hierin wensen te maken? Het is moeilijk om een officieel aanbod te doen naar mensen toe die officieel niet in het land mogen verblijven, maar de vraag aan welke nieuwkomers een (beroeps)opleiding gegeven dient te worden, kan uitgebreid worden naar PZWV die in administratieve hechtenis zitten. Bestaat er bijvoorbeeld een mogelijkheid om vormingen een plaats te geven binnen een terugkeerbeleid zodat ze niet met lege handen moeten terugkeren naar hun eigen land? Een centrale vraag daarbij is of de (afgewezen) asielzoekers terugkeren of ze op brede internationale arbeidsmarkt blijven rondzwerven als nomaden (zie hoger).

5.2 Diploma erkenning, erkenning van verworven competenties (RVC) en Titels van beroepsbekwaamheid⁶⁵

Om de juiste positie op de arbeidsmarkt te vinden, is het voor nieuwkomers belangrijk dat hun diploma of andere kwalificaties erkend worden en ruimer het geheel van elders verworven competenties. Uit het onderzoek blijkt dat erkenning Dit loopt niet van een leien dakje, zeker niet wat de Erkenning van elders of eerder verworven competenties betreft die gericht zijn op de zogenaamde 'intellectuele beroepen'.

De sterke stijging van het aantal aanvragen (de kosten dat dit meebrengt voor de aanvrager en de stijgende dossierlast bij de Naric-administratie) kan wellicht deels ondervangen worden door het creëren van een adviesorgaan die een a-priori inschatting maakt van de kans op goedkeuring (voornamelijk op basis van voorafgaandelijk precedenten). Hierdoor kan afhankelijk van de mogelijkheid van de aanvrager om terug te studeren, beslist worden om dadelijk de procedure van 'gedeeltelijke gelijkwaardigheid' te starten. Dit levert een win-winsituatie op voor de aanvrager en de organiserende overheid. De wettelijke basis is hiervoor reeds gelegd in het inburgeringsdecreet en het inwerkingsdecreet om dit te organiseren binnen de verantwoordelijke diensten voor het primair en secundair traject.

Eén van de voornaamste vaststellingen die volgden uit het begeleidingsproject van Vluchtelingenwerk Vlaanderen, is dat het verstrekken van informatie en advies een zeer belangrijke rol speelt bij het indienen van volledige dossiers. Dankzij concrete en individuele informatie kon het indienen van onvolledige dossiers en zodoende het lang aanslepen van de procedure of zelfs negatieve besluiten ten gevolge van misverstanden hieromtrent, worden vermeden. Het op brede schaal aanbieden van adequate begeleiding zou dus een zeer positieve maatregel zijn in het kader van het vermijden van onvolledige dossiers en "het versnellen van diplomagelijkschakeling". Een voornemen dat ook binnen het Vlaams regeer-

⁶⁵ Zie ook 'aanbevelingen erkenning buitenlandse diploma's en gelijkwaardig erkennen van elders of eerder verworven competenties van hooggeschoolde allochtone vrouwen' van de werkgroep binnen de Nationale Vrouwenraad, september 2005.

akkoord (2004) terug te vinden is, en tevens aansluit bij het Inburgerings- en inwerkingsdecreet. Een tweede belangrijke factor die de afhandeltermijn parten speelt, is het probleem van de onderbemanning bij Naric.

Indien essentiële opleidingsonderdelen ontbreken in het buitenlandse programma, dan zullen de adviezen over het algemeen negatief zijn, wat dan leidt tot een negatieve beslissing. Het begrip 'essentiële opleidingsonderdelen' blijkt in de praktijk zeer breed geïnterpreteerd te worden.

Er zijn in het verleden al een aantal experimenten geweest in verband met het huidige systeem van adviesverlening, door experts te wijzigen. Dit bleek omwille van ondermeer organisatorische problemen niet evident. Niettegenstaande moet de kwaliteit van de adviezen geëvalueerd en bijgestuurd worden en de adviesverleners dienen op een consistente en coherente manier rekening te houden met de individuele ervaringen en academische prestaties binnen een globaal flexibel erkenningsbeleid. Verder kan er gedacht worden om de bijzondere procedure van een 'verkennd gesprek' voor vluchtelingen die hun dossier onmogelijk volledig kunnen indienen, te promoten, te reorganiseren en eventueel financieel te ondersteunen.

Betreffende vrijstellingen en studieduurverkortingen aan personen die geen volledige gelijkwaardigheidserkenning hebben verkregen, zijn de hoger onderwijsinstellingen in Vlaanderen autonoom bevoegd. Het departement Onderwijs heeft geen totaalbeeld van de wijze waarop de instellingen omgaan met de mogelijkheden van vrijstelling en studieduurverkortingen. Dit blijkt evenwel niet altijd even vlot te verlopen. Een meer transparante procedure is nodig.

Nieuwkomers met studieaspiraties die geen erkenning hebben bekomen van hun buitenlands diploma en bijgevolg genoodzaakt zijn om een studieomvang verkorting aan te vragen aan instellingen van het hoger onderwijs zouden hiervoor een voldoende groot financieel draagvlak moeten krijgen om dit te realiseren.

Bij het bepalen van de beroepenlijst voor de titels van beroepsbekwaamheid moet een zo groot mogelijke variatie worden nagestreefd op het vlak van niveau, sector, opleidingsprofiel.⁶⁶ Voor 2006 worden er vijftien titels extra voorzien. Naast de adviesverstrekking van de sociale partners lijkt het ook zinvol om ook andere actoren uit het 'middenveld' te betrekken zodat in de selectie van de beroepen niet alleen voornamelijk het 'knellend karakter' van het beroep doorweegt, maar dat men ook rekening houdt met de bestaande competenties van de beoogde (kansen)groep.

Voor de beoordeling van de vereiste competenties zijn cultuur- en gender-neutrale standaarden noodzakelijk en een taalniveau in overeenstemming de

⁶⁶ De beroepenlijst van 2004: autobuschauffeur, brood- en banketbakker, call center operator, kapper, industrieel schilder, torenkraanbestuurder en wever.

functievereisten.⁶⁷ Indien uit het beoordelingsproces blijkt dat er nog tekortkomingen zijn dan moet een remediering op maat van de tekorten mogelijk zijn.

Verder is een gevarieerd aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen met taalondersteuning op basis van 'titels van beroepsbekwaamheid' en EVC wenselijk.

De titels van beroepsbekwaamheden of EVC getuigschriften moet de instroom mogelijk maken binnen het 'openbaar ambt'. Werkgevers moeten gesensibiliseerd worden opdat zij effectief evolueren naar een meer competentiegericht personeelsbeleid, zowel op vlak van aanwerving als van doorstroming.⁶⁸

5.3 Onderwijs

Een erkenning van de kant van de nieuwkomers dat er iets schort aan hun onderwijsniveau, is niet steeds een garantie dat er aan gesleuteld wordt. Eén van de hinderpalen die door de respondenten gesignaleerd wordt bij het volgen van bijkomend onderwijs, is de kostprijs ervan. Naast de rechtstreekse kost, is er ook de opportuniteitskost die zij mee in rekening nemen. De tijd waarin gestudeerd wordt, is een tijd waarin niet gewerkt kan worden.

Men zou een financieel draagvlak kunnen creëren, eventueel afhankelijk van een inzet- of resultaatverbintenis. Zo is opnieuw naar de schoolbanken gaan bij een gedeeltelijke erkenning van een buitenlands diploma niet onvoorwaardelijk combineerbaar met een werkloosheidsuitkering of OCMW steun.⁶⁹ De geplande hervormingen van de wetgeving op volgmigratie waarbij er plannen zijn om de behandelings- en controletermijn te verlengen vooraleer de kandidaat-volgmigrant een permanente verblijfsvergunning verwerft, hypothekeert de instroom in het hoger onderwijs. Een gebrekkige toegankelijkheid draagt bij tot een etnostratificatie van de arbeidsmarkt en wellicht op lange termijn tot 'burn out' en 'drop out' effecten bij de nieuwkomer. Hierbij moet er ook aandacht gaan naar de mogelijkheden van het e-onderwijs en het modulair lange afstandsonderwijs zoals dat van de 'Open Universiteit' een ruimere bekendheid genieten⁷⁰. In het kader van flexibel modulair onderwijs is het jammer dat binnen de nieuwe BAMA structuur het 'creditcontract', waarbij de student zich inschrijft voor een aantal studiepunten, die als bouwsteen kunnen gelden voor een einddiploma, niet in aanmerking komt voor een studietoelage van de Vlaamse Gemeenschap.⁷¹

⁶⁷ Deze opmerking betreffende het vereist cultuurneutrale karakter van testen geldt ook voor de andere testen zoals bijvoorbeeld de COVAAR-test.

⁶⁸ Zie ook 'Tien punten voor meer en beter werk voor etnisch-culturele minderheden' van het Forum van etnisch-culturele minderheden, Openforum 12 november 2005.

⁶⁹ Op basis van VDAB-cijfermateriaal blijkt dat een Belgisch diploma nog altijd de grootste garantie biedt op de arbeidsmarkt, naast een erkend buitenlands diploma of bepaalde getuigschriften.

⁷⁰ Een nadeel is dat 'flexibiliteit' rechtsevenredig is met de 'kostprijs' van zulke opleidingen en dat zulke studievormen nog niet 'ingeburgerd' zijn op de arbeidsmarkt.

⁷¹ Cf. de studiegids van Vluchtelingenwerk Vlaanderen: studeren in het hoger onderwijs.

Enkele oplossingen om het financiële draagvlak te vergroten, zijn het toegankelijker maken van speciale studiebeurzen en het leefloon voor studenten zonder bestaansmiddelen. Ook kan er gedacht worden, ondanks de recente uitbreiding van het aantal uren dat een jobstudent mag presteren, om een verhoogde vrijstelling van RSZ bijdragen uit te werken voor studenten die in eigen levensonderhoud moeten voorzien. De idee hierachter is dat men niet moet 'bestraft' worden omdat men wenst te studeren/promoveren maar hier de financiële middelen niet toe heeft.

Enkele respondenten, die de ambitie hadden om te studeren in het hoger onderwijs, rapporteerden problemen met betrekking tot informatie en oriëntatie. De VDAB heeft inburgeringsconsulenten om de nieuwkomers te oriënteren. Binnen het hoger onderwijs is de studieadviesdienst minder uitgebouwd of alleszins veel minder gekend bij de respondenten. De reguliere studieadviesdiensten moeten bovendien ook voldoende vertrouwd zijn met de specifieke situatie van nieuwkomers (naar financiering, toelating, diploma erkenning, enz.).

Voor de begeleiding van de nieuwkomerstudent kan een 'peterschap' van een medestudent en wat minder vrijblijvend, een studiebegeleidingsdienst, al heel wat problemen verhelpen. Het aanleren van het vakjargon en het aanscherpen van de veronderstelde voorkennis is slechts gedeeltelijk verholpen hiermee. Meer algemeen zou er moeten bekeken worden in welke mate de hogescholen en universiteiten momenteel voldoende inspanningen doen om nieuwkomers toe te leiden en te begeleiden.

Op projectmatige basis zijn er een aantal eerste schuchtere stappen gezet om personen met een buitenlands diploma, dat niet volledig erkend werd, te laten instromen in een opleiding in het hoger onderwijs.

Aan enkele Vlaamse universiteiten en hogescholen worden innoverende, maar schaarse projecten georganiseerd om de nieuwkomer dichter bij het hoger onderwijs te brengen. In het kader hiervan moet bekeken worden in welke mate de hogescholen en universiteiten momenteel hun verantwoordelijkheid hierin nemen en voldoende inspanningen doen om nieuwkomers toe te leiden en te begeleiden. Een algemeen voorbereidende interdisciplinaire opleiding voor nieuwkomers met studie-intenties in het hoger onderwijs zou een sluitstuk van zulke inspanningen kunnen vormen en in grote mate de instroom en doorstroom van nieuwkomers kunnen bevorderen.

5.4 Tewerkstellingsmaatregelen

We merken dat tewerkstellingsmaatregelen een positief effect resulteren en dat blijkbaar nieuwkomers 'aantrekkelijker' worden indien er bij de rekrutering ervan bepaalde kortingen aan verbonden zijn (loonsubsidie, verminderde RSZ bijdragen, enz.). Hierdoor deden sommige (geschoolde) nieuwkomers voor het eerst beroepservaring op ('niveau'). Deze tewerkstellingsmaatregelen worden toe-

gekend omwille van mogelijke uitsluitingscriteria (bijvoorbeeld leeftijd, aantal jaren werkloos, scholingsgraad, enz.).

Het positieve effect van tewerkstellingsmaatregelen voor nieuwkomers wordt wellicht geneutraliseerd indien tewerkstellingsmaatregelen te inclusief of te toegankelijk zijn (bijvoorbeeld 'invoegstatuut') waardoor andere kansengroepen dan de nieuwkomers in aanmerking komen. Dit watervaleffect binnen de 'kansengroepen' wordt mede in de hand gewerkt omdat tewerkstellingsmaatregelen in het algemeen geen rekening houden met een cumulatie van mogelijke uitsluitingscriteria (bijvoorbeeld én 45+ én vrouw én langdurig werkloos én anderstalig). Met de diversiteitstoets die nieuw werd ingevoerd, zou dit probleem deels moeten verholpen worden en pleit voor quota's binnen tewerkstellingsmaatregelen.

Niet alle tewerkstellingsmaatregelen voorzien in een opleidingsfacet. Wanneer dit wel het geval was dan werd dit sterk gesmaakt door de respondenten en gaf het nieuwe impulsen.

Naast de goede ervaring met de IBO formule (individuele beroepsopleiding) als springplank en katalysator voor tewerkstelling van laaggeschoolden in het reguliere arbeidscircuit kwamen ook enkele minder positieve ervaringen naar boven, voornamelijk met betrekking tot de begeleiding van de werknemer, de controle van de werkgever en de bemiddeling tussen werknemer en werkgever bij conflicten.

Voorlopig kunnen we stellen dat de aandacht voornamelijk uitgaat naar de nieuwkomer-werknemer: de sluitende aanpak van werkzoekende en de verplichte inburgering getuigen hiervan. Er zijn een aantal initiatieven (bijvoorbeeld diversiteitsplannen) die langs werkgeverszijde een mentaliteitsverandering beogen om de groep van 'etnisch-culturele minderheden' in de kijker de plaatsen bij personeelsselectie. Los van het belang van sensibiliseren in verband met 'diversiteitsmanagement' en de financiële aanmoedigingen die gepaard gaan met bijvoorbeeld het afsluiten van diversiteitsplannen, kan ook de logica van de 'stok' worden gebruikt in plaats van deze van de 'wortel'.

De overheid speelt een belangrijke voorbeeldfunctie in het promoten én toepassen van een diversiteitsbeleid. De personeelsselectie gebeurt op basis van testen en criteria (bijvoorbeeld met betrekking tot nationaliteit en diploma erkenning) die een zo objectief mogelijke weergave zijn van de capaciteiten vereist voor een bepaalde functie. Deze testen en criteria zijn wellicht niet 'cultuurneutraal' zodat ze vaak een onoverkomelijke barrière vormen voor nieuwkomers.

5.5 Grote stedenbeleid

De 'grote steden', of in deze context misschien beter de concentratiesteden, nemen een aparte plaats in de hele problematiek van de nieuwkomers in. Het is duidelijk dat het beleidsniveau dat in eerste instantie met de problemen van én met de nieuwkomers geconfronteerd wordt, het lokale niveau is. Wat Vlaanderen betreft, is de situatie duidelijk. Meer dan één op drie van alle nieuwkomers in Vlaanderen,

is terug te vinden in Antwerpen. Maatregelen die op het Vlaamse of op het nationaal niveau genomen worden, sorteren in eerste instantie effect in steden zoals Antwerpen. Deze praktijkvaststelling wordt ook ondersteund door bevindingen uit de internationale literatuur (zie bijvoorbeeld Castles, 2004). Zowel problemen die het gevolg zijn van (nieuwe) migraties als de oplossingen ervoor zijn te vinden in de (groot)steden. Een migratiebeleid dient in belangrijke mate vorm te krijgen in het stedenbeleid. Recente gebeurtenissen in de grote Franse steden illustreren hoe uitsluiting, werkloosheid, gebrekkige huisvesting, gettovormingen en een gebrek aan perspectieven in de steden tot 'nationale' problemen kunnen leiden.

5.6 Mensen zonder wettig verblijf

5.6.1 Juridische bescherming

De overheid moet ervoor zorgen dat de rechten voor personen zonder wettig verblijf, die voortkomen uit de internationale en Europese verdragen en de Belgische grondwet, zoveel mogelijk gerespecteerd worden. Belangrijk hierbij te vermelden is dat deze personen niet alleen rechten hebben, maar dat ze die ook effectief moeten kunnen uitoefenen. Een eerste belangrijke aanbeveling die kan gebeuren op dit domein is het verder aandringen op een spoedige ratificatie van de UN-conventie migratie door België.

Illegale migratie is mede het gevolg van een spel van vraag en aanbod op de informele arbeidsmarkt. De zwarte markt wordt deels bevolkt met wettig aanwezige personen, en deels met personen zonder een wettige verblijfstitel. Voornamelijk deze laatste groep is een uiterst kwetsbare groep. Het thema is bijzonder weinig onderzocht geworden. Ervaringen en enkele kleinere studies wijzen uit dat PZWV vooral op het gebied van huisvesting, van gezondheidszorg en van bescherming op de werkvloer, zich in een bijzonder kwetsbare toestand bevinden.

Meer nadruk op de bescherming van de rechten van werknemers, ook al zijn ze illegaal in het land en worden ze illegaal tewerkgesteld, kan een positief effect hebben. Als ook mensen zonder wettig verblijf wantoestanden kunnen aankaarten, zonder dat dit de onmiddellijke verwijdering van het grondgebied betekent, zijn werkgevers die op de zwarte markt actief zijn verplicht wantoestanden zo veel mogelijk te vermijden. Niet alleen worden daardoor de arbeidsrechten van de individuele werknemer beter beschermd. Het wordt ook minder aantrekkelijk voor de bewuste werkgever om personen in zwaar uitbuitende situaties tewerk te stellen. Als de kans om gestrikt te worden vergroot, lijkt het voor de hand liggend dat er een neerwaartse druk komt op de vraag naar illegale arbeid door PZWV. Samenvattend: door de mensenrechten van PZWV beter te beschermen vermindert de aantrekking van dat deel van de markt waarop ze actief zijn.

Bij de uitwerking van een systeem om de tewerkstelling van mensen zonder wettig verblijf tegen te gaan, kan de overheid inspiratie putten uit de activiteiten in het kader van het mensenhandelbeleid. Zo kan een loon dat duidelijk niet in

verhouding staat tot het zeer groot aantal gepresteerde uren of het leveren van niet vergoede diensten worden gekwalificeerd als arbeidsomstandigheden die in strijd zijn met de menselijke waardigheid. Het feit dat het loon lager is dan het maandelijkse minimumloon, zoals bepaald in de collectieve arbeidsovereenkomst, of tewerkstelling van arbeidskrachten in een werkomgeving die duidelijk niet overeenstemt met de normen die zijn voorgeschreven door de wet van 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk, zullen voor de rechter te gronde een aanwijzing van economische uitbuiting vormen (CGKR, 2005). Er kan net zoals in het kader van de mensenhandel een beschermend statuut uitgewerkt worden voor die personen die een verklaring afleggen of een klacht indienen tegen hun werkgever/uitbouter.

5.6.2 Een rol voor de sociale inspecties

Voor een aantal werkgevers blijken mensen zonder wettig verblijf interessante werknemers omdat zij niet beschermd zijn en er daarom weinig kans is dat ze klachten formuleren tegen uitbuitende werkomstandigheden. De arbeidskost kan zo beperkt worden waardoor de winsten gemaximaliseerd worden. Het beleid richt zich voornamelijk op het verhinderen van illegale migratie door zich op de migranten te richten. In het spel van vraag en aanbod, betekent dit dat vooral de aanbodzijde van illegale tewerkstelling wordt aangepakt alsof er geen vraag zou zijn. Aan de vraagzijde blijft de aanpak eerder lauw. Hier is een rol weggelegd voor de overheid. De sociale inspectie kan bijvoorbeeld beter omkaderd worden om ook de vraag naar illegale tewerkstelling aan te pakken. Ook al zijn de administratieve sancties die de overtreders nu boven het hoofd hangen behoorlijk zwaar, toch lijken ze - onder meer door de relatief kleine kans om betrappt te worden - niet van dien aard te zijn dat ze het gewenste afschrikkingseffect hebben.

Een betere omkadering, en een inpassing in de Europese logica lijken evidente evoluties. Het strekt tot aanbeveling om de inspectiediensten meer armslag te geven, op elkaar af te stemmen en dit niet alleen op regionaal en op federaal niveau, maar ook binnen de Europese Unie en in een ruimere international context. Maar even noodzakelijk zijn begeleidende maatregelen en een goed opvolgbeleid *na* de sociale inspectie. Het probleem dat zich stelt, is misschien meer een probleem van controle en van een vervolgingsbeleid. Een sociale inspectie zonder dat er een sanctionerend beleid tegenover de overtreding staat, heeft minder kans om tot positieve resultaten te komen.

5.6.3 Huisvesting

Het verhuren van een pand aan iemand die illegaal in het land verblijft, is niet strafbaar, het misbruik maken van hun kwetsbare positie wel. In de praktijk komen mensen zonder wettige verblijfsdocumenten omwille van hun precaire financiële situatie vaak terecht in slechte woningen tot onbewoonbare krotten. De

zoektocht naar geschikte huisvesting op de private huurmarkt wordt niet alleen door de PZWV, maar ook door alle andere legaal verblijvende nieuwkomers moeilijk bevonden. De dienstverlening van lokale non-profit organisaties zoals onthaalbureaus en vluchtelingorganisaties vervult hierin een belangrijke functie. Wanneer deze begeleiding ontbreekt en men via het eigen, veelal beperkt sociaal netwerk of op eigen kracht huisvesting moet zoeken, dan komt men regelmatig in erbarmelijke wooncondities terecht. Ook als huurder zou voor hen een beschermend statuut kunnen uitgewerkt worden als ze klacht willen indienen tegen de onwaardige omstandigheden waarin ze wonen.

5.7 Inspanningen langs de zijde van de syndicaten

De syndicaten laten zich niet onbetuigd in de beleidsvorming rond nieuwe migranten. Ervaringen in het buitenland leren dat de vakbonden nog een stap verder kunnen gaan en naast het politieke lobbywerk ook actief de thematiek kunnen opnemen. Als het op bescherming van de rechten van werknemers gaat, kan abstractie gemaakt worden van de verblijfsstatus van de betrokkene. In 2003 heeft het uitvoerende comité van de ETUC (*European Trade Union Confederation*) een actieplan goedgekeurd voor de ETUC leden om op een nationaal niveau de strijd tegen discriminatie racisme en xenofobie te ondersteunen. In hetzelfde plan wordt de intentie gemaakt gemeenschappelijke criteria uit te werken om de informele economie en de exploitatie van mensen zonder wettig verblijf tegen te gaan. In de uitvoeringspraktijk blijken er echter grote nationale verschillen te zijn. Waar de Zuid-Europese partners zonder al te veel problemen werknemers organiseren, ongeacht hun legale status, blijken er toch wat meer scrupules te bestaan bij de vakbonden in de meer noordelijke landen.

In een periode dat het al dan niet strafbaar stellen van hulp aan mensen zonder wettig verblijf op de politieke agenda staat, is het misschien meer dan ooit nodig dat de vakbonden de nodige armslag krijgen om zich op de internationale conventies die betrekking hebben op de rechten van *alle* werknemers, ongeacht hun verblijfsstatuut, te kunnen beroepen. De vakbonden kunnen een bijdrage leveren in de vorm van informatieverstrekking over de arbeidsrechten en indien deze geschonden worden in de ondersteuning van de slachtoffers.

6. Nogmaals: een geïntegreerd migratie- en integratiebeleid

De instroom van nieuwe migranten is een fenomeen waar alle Europese landen mee geconfronteerd worden. Bij wijze van afsluiting kan nogmaals de noodzaak aan een geïntegreerd migratiebeleid aangehaald worden. Dit zou een transversaal beleid moeten dat vorm kan krijgen in een bijvoorbeeld een interministeriële conferentie waar alle betrokken verantwoordelijke in zetelen die op een systematische manier samenkomt. Het migratie- en integratiebeleid moeten zowel de thema's

die de al langer gevestigde vreemdelingen als deze die de nieuwkomers aangaan opnemen evenals de problematiek van de mensen zonder wettig verblijf.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Verblijfsstatuten

Tabel B1.1 Statuut volgmigranten: gezinshereniging van een vreemdeling met een EU-/EER-onderdaan of Belg

Volgmigrant met EU/EER/Belg	Werken	Sociale steun	Inschrijving VDAB/ beroepsopleiding	Gezinshereniging	Reizen	Inschrijving ziekenfonds
Bijlage 19 + attest van immatriculatie (5 maanden)	Voor werk in loondienst geen arbeidskaart nodig (vrijstelling) Voor zelfstandige activiteit beroepskaart nodig	Echtgenoten zijn verplicht om elkaar (financiële) bijstand te geven. Indien beide behoeftig, recht op verhoogde uitkering Als apart gevestigd, risico op weigering gezinshereniging	Mogelijk	Volgmigrant kan zijn kinderen beneden 21 jaar of ten laste (ook schoonkind) en ouders ten laste (ook stiefouder) mee laten overkomen	Terugkeer niet mogelijk (tenzij met terugkeervisum)	Als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' of via werk (of als ten laste van samenwonende echtgenoot)
Bijlage 35 na verzoek tot herziening	Voor werk in loondienst geen arbeidskaart nodig (vrijstelling) Beroepskaart wordt niet toegekend	Als ouders ten laste of kinderen boven 21 jaar en ten laste OCMW-steun trekken, riskeren zij negatieve beslissing inzake verzoek tot herziening	Uitgesloten		Terugkeer niet mogelijk (tenzij met terugkeervisum)	Als ten laste van samenwonende echtgenoot, of via werk als gerechtigde
Identiteitskaart voor vreemdelingen (gele kaart)	Voor werk in loondienst geen arbeidskaart nodig (vrijstelling) Voor zelfstandige activiteit beroepskaart nodig	Indien alleenwonend en geen bijstand van partner, kan OCMW tussenkomen (en terugvorderen van partner)	Mogelijk	Indien huwelijk ontbonden, heeft een nieuwe echtgenoot opnieuw recht op gezinshereniging (volgens procedure gezinshereniging met niet-EU/EER-onderdaan)	Terugkeer tot 1 jaar (verlengbaar) met geldige gele kaart Binnen Schengen volstaat geldige gele kaart om te reizen Buiten Schengen nationaal paspoort en visum (tenzij geen visumplicht) nodig	Als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' of via werk (of als ten laste van samenwonende echtgenoot)
Bevel om het grondgebied te verlaten (bijlage 13) of geen enkel document	Onwettig Werkgever is strafbaar	Geen OCMW-steun (uitgezonderd dringende medische hulp die echtgenoot niet kan betalen)	Uitgesloten		Terugkeer niet mogelijk	Als ten laste van echtgenoot mits samenwoont bewezen wordt (of via 'witte tewerkstelling' als gerechtigde)

Bron: De Foyer

Tabel B1.2 Statuut volgmigranten: gezinshereniging van een vreemdeling met een niet-EU/EER-onderdaan met vast verblijf

Volgmigrant met niet-EU/EER	Werken	Sociale steun	Inschrijving VDAB/ beroepsopleiding	Gezinshereniging	Reizen	Inschrijving ziekenfonds
Attest van Immatriculatie (1 jaar) + bijlage 15bis	Werk in loondienst als werknemer arbeidskaart B heeft bekommen Voor zelfstandige activiteit beroepskaart nodig	Echtgenoten zijn verplicht om elkaar (financiële) bijstand te geven. Indien beide behoeftig, recht op verhoogde uitkering Als geen samenwoning, risico op weigering gezinshereniging	Mogelijk	Volgmigrant kan zijn kinderen ten laste beneden 18 jaar mee laten overkomen naar zijn echtgenoot tot einde jaar na eigen overkomst	Terugkeer niet mogelijk (tenzij met terugkeervisum)	Als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' of via werk (of als ten laste van samenwonende echtgenoot)
BIVR witte kaart (1 jaar)	Werk in loondienst als werknemer arbeidskaart B heeft bekommen (vrijstelling onderzoek arbeidsmarkt) Recht op arbeidskaart A indien echtgenoot van erkende vluchteling of van vreemdeling die recht heeft op arbeidskaart A Voor zelfstandige activiteit beroepskaart nodig	Indien alleenwonend en geen bijstand van partner, kan OCMW tussenkomen (en terugvorderen van partner)	Mogelijk	Indien huwelijk ontbonden, heeft een nieuwe echtgenoot of een kind in principe geen recht op gezinshereniging ('cascade-regeling') Uitzonderingen op deze regel o.a. voor Marokko en Turkije (op basis van internationaal verdrag)	Terugkeer tot 1 jaar (verlengbaar) met geldige witte kaart Binnen Schengen volstaat geldige witte kaart om te reizen Buiten Schengen nationaal paspoort en visum (tenzij geen visumplicht) nodig	Als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' of via werk (of als ten laste van samenwonende echtgenoot)
Bijlage 15ter + bijlage 13 of bijlage 14	Onwettig Werkgever is strafbaar	Geen OCMW-steun (uitgezonderd dringende medische hulp die echtgenoot niet kan betalen)	Uitgesloten	Uitgesloten	Terugkeer niet mogelijk	Als ten laste van echtgenoot mits samenwoning bewezen wordt
Bijlage 35	Arbidskaart B wordt ingetrokken of niet toegekend	Als geen samenwoning, risico op weigering herziening	Uitgesloten		Terugkeer niet mogelijk (tenzij met terugkeervisum)	Als ten laste van samenwonende echtgenoot

Bron: De Foyer

Tabel B1.3 Statuut asielzoekers en erkende vluchtelingen

Asielzoeker/erkende vluchteling	Werken	Sociale steun	Inschrijving VDAB/ beroepsopleiding	Gezinshereniging	Reizen	Inschrijving ziekenfonds
Asielzoeker tijdens ontvanke- lijkheidsonderzoek bijlage 25/26 of bijlage 25bis/26bis (attest van immatriculatie)	Uitgesloten (tenzij, zeer uitzonderlijk, met bijlage 25 of 26 of met attest van immatriculatie als de asielzoeker een arbeidskaart B bekomt voor werk dat niet kan ingevuld worden op de Belgische arbeidsmarkt of als hooggeschoolde)	Opvang in natura (bed-bad-brood) in Onthaalcentrum (Rode Kruis, Federale overheid, ...), Lokaal Opvang Initiatief (LOI) georganiseerd door OCMW, opvanginitiatieven NGO's (Cire en OCIV) Asielzoekers met aanvraag vóór 2001 toegewezen aan OCMW	Mogelijk	Uitgesloten	Uitgesloten	Inschrijving in ziekenfonds niet mogelijk Kosten gezondheidszorgen worden betaald door instantie die sociale steun verleent (opvangcentrum of OCMW)
Asielzoeker tijdens gegrond- heidsonderzoek bijlage 25/26 en attest van immatriculatie	Kan werken in loondienst als werkgever een voorlopige toelating tot tewerkstelling heeft bekommen Kan beroepskaart aanvragen om zelfstandige activiteit te beginnen, maar wordt meestal geweigerd	Recht op maatschappelijke dienstverlening van het OCMW Toegewezen OCMW (volgens spreidingsplan) OCMW van de plaats van verblijf voor vreemdelingen die legaal zijn binnengekomen (o.a. niet-visumplichtigen)	Mogelijk	Uitgesloten	Uitzonderlijk toegestaan (bv. bij overlijden van familielid) door CGVS: dan wordt roos paspoort afgeleverd door provinciebestuur Reis naar land van herkomst kan weigering asielaanvraag tot gevolg hebben	Inschrijving als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' (of via werk) mogelijk
Erkende vluchtelingen vluchtelingenkaart + witte verblijfskaart (BIVR)	Kan werken in loondienst zonder arbeidskaart te moeten aanvragen (vrijgesteld) Kan zelfstandige activiteit uitoefenen zonder beroepskaart (vrijgesteld)	Recht op bestaansminimum van het OCMW	Mogelijk	Mogelijk voor echtgenoot en voor kinderen ten laste beneden 18 jaar	Buitenlandse Zaken levert blauw vluchtelingenpaspoort af waarmee erkende vluchteling kan reizen; terugkeer tot 1 jaar (verlengbaar) met geldige witte verblijfskaart	Inschrijving als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' (of via werk) mogelijk

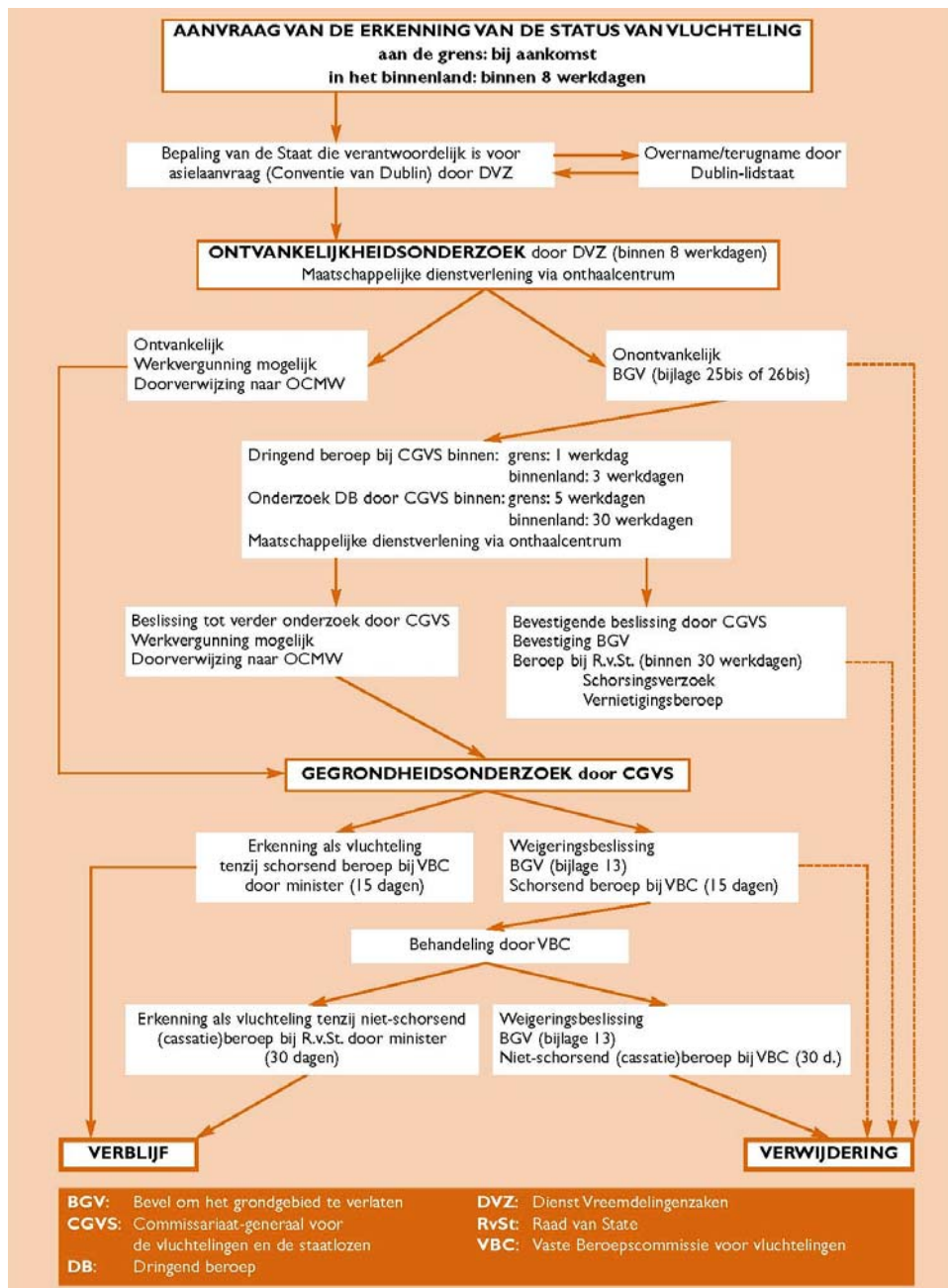
Bron: De Foyer

Tabel B1.4 Statuut (kandidaat-)geregulariseerden

(kandidaat-)Geregulariseerden	Werken	Sociale steun	Inschrijving VDAB/ beroepsopleiding	Gezinshereniging	Reizen	Inschrijving zieken- fonds
Vreemdeling zonder wettig verblijf in de regularisatieprocedure Geen verblijfsdocument (wel ontvangstbewijs van regularisatieaanvraag)	Alleen voor mensen in de regularisatiecampagne (aanvraag campagne 01/2000 of aanvraag artikel 9, lid 3 vóór 10/01/2000) Werkgever moet voorlopige arbeidsvergunning aangevraagd hebben en attest van VDAB hebben dat dossier volledig is	Geen OCMW-steun tenzij: - via arbeidsrechtbank afdwingbaar in de regularisatiecampagne - dringende medische hulp - uitgeprocedeerde asielzoekers met beroep bij Raad van State tegen beslissing CGVS of VBC	Mogelijk	Uitgesloten	Uitgesloten	Enkel mogelijk via 'witte tewerkstelling' of als persoon ten laste van een gerechtigde (maar dan moet meestal samenwoont bewezen worden)
Tijdelijk geregulariseerd (BIVR witte kaart voor 6 maanden of 1 jaar met verlenging onder bepaalde voorwaarden)	Voor werk in loondienst arbeidskaart B nodig (is slechts vrijgesteld van het onderzoek van de arbeidsmarkt als de verlenging van verblijf afhankelijk gemaakt werd van tewerkstelling!)	Recht op maatschappelijke dienstverlening van het OCMW	Mogelijk	Mogelijk voor echtgenoot en voor kinderen ten laste beneden 18 jaar	Terugkeer tot 1 jaar (verlengbaar) met geldige witte kaart Binnen Schengen volstaat geldige witte kaart om te reizen Buiten Schengen nationaal paspoort en visum (tenzij geen visumplicht) nodig	Inschrijving als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' (of via werk) mogelijk
Permanent geregulariseerd (BIVR witte kaart 1 jaar zonder voorwaarden)	Voor werk in loondienst geen arbeidskaart nodig (vrijstelling) Voor zelfstandige activiteit beroepskaart nodig	Recht op maatschappelijke dienstverlening van het OCMW	Mogelijk	Mogelijk voor echtgenoot en voor kinderen ten laste beneden 18 jaar	Terugkeer tot 1 jaar (verlengbaar) met geldige witte kaart Binnen Schengen volstaat geldige witte kaart om te reizen Buiten Schengen nationaal paspoort en visum (tenzij geen visumplicht) nodig	Inschrijving als gerechtigde 'ingeschreven in rijksregister' (of via werk) mogelijk

Bron: De Foyer

Bijlage 2: Schema asielpcedure

Bron: CGVS

Bijlage 3: Erkenning buitenlandse diploma's hoger onderwijs⁷²

1. Situering

Heel de context rond diplomagelijkwaardigheid wordt gestuurd door diverse beleidsontwikkelingen en beïnvloedingsfactoren op Europees en op nationaal vlak. We denken hierbij op Europees vlak aan de uitbreiding van de Europese Unie tot 25 lidstaten, de Bologna-verklaring en de nieuwe bachelor-master (BaMa) structuur en de Lisbon Recognition Convention (LRC) die richtlijnen in verband met de aard van de procedure (bijvoorbeeld bewijslast) vastlegt.

Het type van organisatie (privé-publiek) dat belast is met de procedure, betrokken drukkingsgroepen (zoals beroepsverenigingen of NGO's), politieke en economische actoren (bijvoorbeeld soepelere criteria voor diploma's die gericht zijn op knelpuntberoepen) spelen ook hun rol. Op Europees vlak bestaan er diverse organisatievormen die belast zijn met de erkenning van diploma's. In Duitsland kan men op individuele basis geen erkenningaanvraag indienen, maar alleen via de deelstaten. In Nederland en het Verenigd Koninkrijk oordelen (semi-)privé-instanties over de erkenning van diploma's, wat volgens sommigen aanleiding geeft tot een systematische onderwaardering van de buitenlandse diploma's om de nationale opdrachtgevende overheidsinstanties niet voor het hoofd te stoten. In België zijn de gemeenschappen bevoegd voor deze materie wat aanleiding geeft tot een enigszins verschillend erkenningsbeleid.

De Franse Gemeenschap vraagt 124 euro per ingediend dossier en houdt zich aan een 'strikt' gelijkwaardigheidsonderzoek. De Duitstalige Gemeenschap bezit door een beperkt aantal hoger-onderwijsinstellingen over geen vergelijkingsbasis. Aangezien de procedure bij de Vlaamse Gemeenschap gratis is, alleen de 'essentiële' opleidingsonderdelen in rekening worden genomen, de procedure voor niveaubepaling bestaat en er tevens een ruim uitgebouwd hoger-onderwijsstructuur bestaat, behandelt Naric-Vlaanderen ook aanvragen van personen uit de andere gemeenschappen. Een buitenlands diploma dat erkend wordt door de Franse Gemeenschap, wordt ook in Vlaanderen als dusdanig aanvaard. Een diploma dat erkend is in Vlaanderen wordt ook door de Franse Gemeenschap erkend. Maar, opvallend, iemand die een diploma wil laten gelijkstellen bij de Vlaamse Gemeenschap en geen gelijkstelling krijgt, kan bij de Franse Gemeenschap een

⁷² Bron: Werkgroep Nederlandstalige Vrouwenraad 27/01/2005; interview met diensthoofd van Naric, de heer Erwin Malfroy, 01/02/2005, interview met Carine Maes van Vluchtelingenwerk Vlaanderen, 22/07/04, aanvullingen van Charlotte Vandycke, Vluchtelingenwerk Vlaanderen). Voor meer praktische informatie omtrent de verschillende procedures van de 'gelijkwaardigheid van diploma secundair onderwijs', de 'academische gelijkwaardigheid', 'niveaubepaling' en 'gedeeltelijke gelijkwaardigheid binnen het hoger onderwijs' verwijzen we u naar de 'Praktische gids' (2de editie) van Vluchtelingenwerk Vlaanderen (<http://www.ociv.org/integratie/documenten.html>) en naar de website van de betrokken administratie (Naric: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/interna/Naric/default.htm>).

nieuwe poging wagen. Lukt het daar wel, dan wordt het diploma in theorie ook automatisch in Vlaanderen erkend. Omgekeerd geldt hetzelfde.

Voor houders van een buitenlands diploma dat een in België gereguleerd beroep betreft (zoals arts, architect, ...) is een diplomagelijkschakeling of professionele erkenning (voor EER-onderdanen) een absolute noodzaak. De uitoefening van het beroep binnen de EU is wel een EU-bevoegdheid en de Europese Commissie vaardigde daarom Europese erkenningrichtlijnen voor de beroepsuitoefening uit. Hierdoor werd voor de EU-onderdanen, in het licht van een grotere mobiliteit, een bevoorrechte procedure ontwikkeld. Echter, onderdanen van niet-EU-landen die binnen de Europese Unie aan een erkende instelling hun studies hebben voltooid, hebben geen recht op deze bevoorrechte procedure. Bijvoorbeeld een Algerijn die in Frankrijk voor arts heeft gestudeerd, kan dit 'gereguleerd beroep' niet in België uitoefenen op basis van de Europese erkenningrichtlijn terzake. Hij zal een diplomaerkenning moeten aanvragen. Het aantal 'gereguleerde beroepen' varieert verder erg van land tot land. Bij de 'erkenning van buitenlandse diploma's moet men een onderscheid maken tussen een 'de facto' erkenning en een 'de jure' erkenning. Werkgevers kunnen de facto een werknemer aannemen met een buitenlands diploma. Een 'de jure' erkenning is in theorie enkel noodzakelijk voor de gereguleerde beroepen en de publieke sector. Maar vaak wensen privé-werkgevers ook een 'de jure' erkenning doordat ze het buitenlands diploma niet goed kunnen naar waarde schatten. Er worden door de opleidingverstrekkers ook om in bepaalde opleidingen in te stappen vaak een de jure erkenning geëist. Dit is bijvoorbeeld zo voor de opleiding verpleegkunde bij VDAB, opleiding GPB (getuigschrift voor Pedagogische Beroepen), enz.

In andere gevallen is het kunnen voorleggen van een diploma meestal een voorafgaandelijk voorwaarde om toegelaten te worden tot sollicitatieprocedures. Dit geldt zeker bij tewerkstelling in de overheidssector (SERV, 2004). Daarenboven wordt vanuit het middenveld regelmatig melding gemaakt van de omslachtige en niet-transparante procedure van de erkenning van buitenlandse diploma's.

2. Procedure

Voor de 'de jure' erkenningen van de diploma's moet men in Vlaanderen bij Naric-Vlaanderen zijn. Naric-Vlaanderen (National Recognition Information Centre) is een instelling binnen het departement Onderwijs met als doel de erkenning van diploma's en studieperiodes in de lidstaten van de EER (Europese Unie + IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en ook Zwitserland) te bevorderen. Men kan er terecht voor informatie over de toegang tot het Vlaams hoger onderwijs en buitenlandse onderwijsstelsels en Naric-Vlaanderen bereidt de beslissingen voor met betrekking tot de academische erkenning en de professionele erkenning van Europese leerkrachten. Naric-Vlaanderen maakt ook niveaubepalingen op van buitenlandse hoger-onderwijsdiploma's, waarin het statuut van die buitenlandse diploma's officieel wordt bevestigd.

De academische erkenningprocedure behelst een programmavergelijking tussen een buitenlandse opleiding en een Vlaamse hoger-onderwijsopleiding. Naric-Vlaanderen is geen expert in elk studiegebied en vraagt daarom het advies van ten minste twee hoger-onderwijsinstellingen in de Vlaamse Gemeenschap over de academische waarde van het buitenlands diploma. De deskundigen hebben veertig dagen de tijd om hun advies te verlenen.

Er wordt een originele beëdigde vertaling geëist van het diploma en van het overzicht van de vakken, indien deze niet in het Nederlands, Frans, Engels of Duits zijn. Met andere woorden worden documenten in het Nederlands, Frans, Engels en Duits aanvaard. Alleen de 'kerndocumenten' moeten beëdigd vertaald zijn; namelijk het diploma, het vakkenoverzicht met de studieresultaten en met de studieomvang. Het studieprogramma en de samenvatting van de thesis moet niet beëdigd vertaald worden.

Verblijfs- en werkvergunningen zijn geen criteria, ook niet de woonplaats van de aanvrager. Bij geen enkel ander erkenningcentrum kan een aanvraag vanuit het buitenland ingediend worden. Het verblijfstatuut is van geen tel in tegenstelling tot de meeste andere instellingen waar de aanvraag van kandidaat-vluchtelingen niet weerhouden worden. Bij het indienen van de aanvraag krijgt men een ontvangstmelding die ook informatie verschaft over de afhandelingstermijn.

De erkenningcriteria zijn de kenmerken en structuur van het onderwijssysteem, het niveau van de instelling, het niveau van de opleiding, essentiële onderdelen van de opleiding (inclusief stages, scripties en verhandeling), de studieomvang, de toegang tot de opleiding en relevante beroepservaring. Naast het diploma, studiegebied en de vooropleiding wordt er rekening gehouden met bestaande precedents, het bestaan van een gelijkaardig studieaanbod in Vlaanderen, maar wordt er ook rekening gehouden met de noden van de Vlaamse arbeidsmarkt. Deze criteria staan vermeld in het besluit van de Vlaamse regering van 14 oktober 1992 en het besluit van de Vlaamse Regering van 10 juni 1997.

Voor de erkenning van een buitenlands hoger-onderwijsdiploma start men een onderzoek op basis van een programmavergelijking qua studieduur en studieinhoud. Indien er voorafgaandelijk precedents bestaan dan verloopt de administratieve afhandeling bijzonder vlot. In meer dan 80% van de gevallen valt bij een volledig dossier de beslissing binnen de vier maanden.

De wachttijd van de erkenningonderzoeken is echter opgelopen doordat de dossierlast op de Naric-administratie de laatste jaren gevoelig is toegenomen door een stijging van het aantal aanvragen en een status quo van het aantal personeelsleden. Het vlot verloop van de procedure is gebaseerd op het bestaan van precedents. Doordat er steeds meer nieuwkomers uit andere nieuwe landen komen en deze aan tot dusver niet gekende instellingen hebben gestudeerd, kan Naric-Vlaanderen zich niet baseren op precedents en wordt heel de procedure bemoeilijkt. Verder is er volgens de Naric-administratie ook een stijging waar te nemen in fraudeleuze diplomapraktijken.

Bij het indienen van een dossier ontvangt men een ontvangstmelding en een vooropgestelde datum waarbinnen de beslissing valt. Indien er geen precedentes bestaan worden er minimaal twee, in de praktijk drie niet-bindende adviezen gevraagd aan verschillende onderwijsinstellingen (decaan voor universiteiten en departementshoofden voor hogescholen). Indien de adviezen overwegend positief zijn en het afdelingshoofd van de administratie Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek is dezelfde mening toegedaan, wordt de volledige erkenning verleend onder de vorm van een ministerieel gelijkwaardigheidsbesluit. Indien de adviezen overwegend negatief zijn en het afdelingshoofd is dezelfde mening toegedaan, wordt de aanvrager officieel op de hoogte gebracht waarom de erkenning niet verleend wordt. Naric-Vlaanderen wikt en weegt de niet bindende adviezen waarvan de kwaliteit vaak te wensen overlaat. Zo zijn sommige adviezen 'a priori' negatief gemotiveerd omdat men veronderstelt dat de 'nieuwkomer' of 'vreemdeling' niet voldoende de Nederlandse taal beheerst om het beroep dat voortvloeit uit het diploma naar behoren uit te oefenen. Al of niet Nederlandskundig zijn is echter geen formele vereiste voor de diplomagelijkwaardigheid.

Dankzij het criterium van 'relevante beroepservaring' kunnen tevens aangeduide tekorten zoals stages en praktijkvakken weggewerkt worden. Bijgevolg bestaat er soms wel een zekere spanning tussen de discretionaire bevoegdheid van de Vlaamse Naric-administratie en anderzijds het advies van de expert. Het gefundeerd oordeel over de appreciatie van een buitenlands studieprogramma hangt in grote mate af van de 'goodwill' van de expert die, wellicht ook vanuit een protectionistische reflex, zich zeker behoedt voor mogelijke vermeende devaluaties van de eigen studierichting. Een positief advies verlenen terwijl de kans bestaat dat andere onderwijsinstellingen een negatief advies verlenen ondermijnt immers het 'imago' van het eigen studieprogramma. In de VIIR-commissie voor de erkenning van buitenlandse geneeskundediploma's, waar de experts verschillende aanvraagdossiers plenair bespreken, neemt het aantal unaniem negatieve adviezen beduidend toe wat weinig tot geen manoeuvreerruimte oplevert voor de Vlaamse Naric-administratie.⁷³ In zekere zin is het dan ook paradoxaal om vast te stellen dat men met een buitenlands diploma van een basisopleiding gemakkelijk kan verder studeren aan een Vlaamse erkende instelling van het hoger onderwijs om zo een diploma te halen in een voortgezette opleiding maar dat het buitenlands basisdiploma achteraf vaak niet gelijkwaardig wordt verklaard.

Een *niveaugelijkwaardigheidserkenning* wordt afgeleverd wanneer het buitenlands programma niet overeenstemt met een bepaald specifiek Vlaams hoger-onderwijsprogramma maar waarvan de adviesverleners toch van oordeel zijn dat de buitenlandse opleiding overeenstemt met het niveau van een Vlaamse hogeschool of universitaire opleiding. Naric-Vlaanderen verklaart het buitenlands diploma dan gelijkwaardig met 'licentiaat' zonder specificaties.

⁷³ Daarenboven werd ook de behandelingstermijn verlengd, aangezien er weinig vergadermomenten per jaar zijn.

De aanvrager dient bij een negatief advies op eigen initiatief één van de hoger-onderwijsinstellingen in de Vlaamse Gemeenschap te raadplegen om de *gedeelte-lijke* gelijkwaardigheid aan te vragen. Dit komt feitelijk neer op het verlenen van vrijstellingen en studieduurverkorting om het beoogde Vlaamse diploma te verwerven. De hoger-onderwijsinstellingen duiden de vakken en/of studie jaren aan die de aanvrager nog moet volgen. Slaagt de aanvrager in de examens, dan behaalt de aanvrager het Vlaams diploma.

Sommige aanvragers hebben geen nood aan een heus erkenningbesluit en willen enkel een officiële bevestiging van het niveau van hun diploma (voor bijvoorbeeld het onderscheid tussen 'bediende'-'arbeider'). Deze procedure, die aanvaard wordt door de VDAB en de Ondernemingsloketten heet '*niveaubepaling*'. Indien de aanvrager zich wil vestigen als zelfstandige kan de niveaubepaling hem/haar vrijstellen van de bij wet verplichtte basisopleiding bedrijfsbeheer. Een niveaubepaling situeert het buitenlands diploma in één van de onderwijsniveaus zonder een vergelijking te maken met een Vlaams diploma en dat het diploma uitgereikt werd door een erkende onderwijsinstelling.

De laatste jaren zien we een sterk stijging van zowel de aanvragen tot academische erkenning als de aanvragen tot een niveaubepaling. De stijging van de aanvragen voor een niveaubepaling ligt grotendeels in functie van de aanvragen van academische erkenningen die niet tot een volledige erkenning leiden.

Tabel B3.1 Aantal aanvragen academische erkenningen en niveaubepalingen

	Academische erkenning	Niveaubepaling
2001	806	578
2002	911	721
2003	1 119	849
2004	1 307	1 295

Bron: Naric-Vlaanderen

De oorzaak van de stijging heeft wellicht te maken met enerzijds blijvende migratiebewegingen naar Europa en anderzijds ook met de ruimere bekendheid van de dienst, ondermeer door PR-acties in onthaalbureaus, VDAB en samenwerking met NGO's zoals Vluchtelingenwerk Vlaanderen. Het 'democratiseren' van de procedure (bijvoorbeeld in vergelijking met Wallonië) en het ontbreken van een niveaubepalingsprocedure in de andere gemeenschappen zorgt ervoor dat er tevens aanvragen vanuit die andere Gemeenschappen toekomen bij Naric-Vlaanderen.

3. Problemen

De mate van succes en voortgang in de procedure hangt zowel af van formele als inhoudelijke criteria. Zo veroorzaken naamwijzigingen van instellingen uit ex-

Oostbloklanden vaak vertraging en verwarring. Voor een aantal studierichtingen is een academische gelijkwaardigheid sowieso problematisch. Indien het aantal jaren van de basisopleiding niet overeenstemt met het aantal jaren van de overeenstemmende Vlaamse basisopleiding, zijn de adviezen per definitie negatief en dit los van bijkomende specialisatiejaren. Dit is bijvoorbeeld het geval in de studierichtingen psychologie, pedagogie, verpleegkunde⁷⁴ en geneeskunde. Problematische studierichtingen met betrekking tot inhoudelijke criteria zijn de opleidingen tot boekhouders, juristen, economen (uit landen met een planeconomie), en artsen. Artsen met een buitenlands diploma die een negatieve erkenningbeslissing krijgen niet automatisch een erkenning met een Vlaams verpleegkundediploma. Dit geldt alleen voor zij die in hun (post) secundaire loopbaan ook een verpleegkundediploma behaald hebben naast hun artsdiploma. Dit heeft ook zo zijn gevolgen op de tewerkstellingsmogelijkheden. Zo heeft bijvoorbeeld het Leuvense 'Infopunt Tewerkstelling' dat stageplaatsen zoekt voor hoogopgeleide vrouwelijke nieuwkomers, weet van 38 artsen die werken als poetsvrouw.

Het speciaal ontworpen interuniversitaire examen voor artsen georganiseerd door de Vlaamse Interuniversitaire Raad voor het bekomen van een gedeeltelijke gelijkwaardigheid is naar in- en uitstroom geen succes. Het is een zeer zware selectieproef waar ook artsen met jaren relevante beroepservaring niet in slagen.⁷⁵

Het percentage 'onvolledige dossiers' ligt vooral bij de universitaire aanvragen hoog. Indien men geen gelijkwaardigheid bekomt op universitair niveau wordt het dossier automatisch overgemaakt aan de afdeling Hogescholen. Naast de inhoudelijke vereiste die minder hoog liggen, liggen ook de formele vereisten minder hoog doordat men bijvoorbeeld geen eindverhandeling moet kunnen voorleggen.

Mevrouw Katrien Bonneux onderzocht in het kader van haar stage (2002-2003) bij Naric-Vlaanderen de samenstelling van het aanvraagdossier voor een academische erkenning, aangezien er heel wat aanvraagdossiers aanvankelijk onvolledig werden ingediend.⁷⁶

Uit deze studie blijkt dat het vooral moeilijk is om een 'beknorte inhoud' en een 'overzicht van de vakken en studieomvang' te verzamelen, omdat niet in elk land deze standaard te verkrijgen zijn. Het samenstellen van een volledig dossier blijkt voornamelijk door de beëdigde vertalingen (financieel) zwaar door te wegen.

⁷⁴ De problematische niet-erkenning ligt voornamelijk bij het feit dat in het buitenland heel wat verpleegkundeopleidingen behoren tot het (post)-secundair onderwijs in plaats van het hoger onderwijs.

⁷⁵ Een medewerker van Vluchtelingenwerk Vlaanderen vertelde over een case van een dokter uit Afghanistan die een eigen ziekenhuis beheerde, gespecialiseerd was en tevens internationaal bekendheid genoot binnen zijn specialisatie. Deze moest na het afleggen van het examen nog vier jaar verder studeren in Vlaanderen. Hij mag louter door 'goodwill' van 'collega-artsen' geregeld nog operaties bijwonen zodat hij de opgedane vaardigheden niet verliest.

⁷⁶ De volledige resultaten en bevindingen van het onderzoek staan op de website van Naric-Vlaanderen: <http://www.ond.vlaanderen.be/naric>.

De aanvrager, meestal al verblijvend in Vlaanderen/België heeft ook niet alle gevraagde documenten ter beschikking. Vaak moet de oorspronkelijke onderwijsinstelling opnieuw gecontacteerd worden door de aanvrager of zijn familie. Vluchtelingen die meestal niet alle documenten meenamen geraken moeilijk aan deze documenten. Soms is men zelfs genoodzaakt om terug te keren naar het land van herkomst. Voor asielzoekers in procedure sowieso, maar ook voor Erkende Vluchtelingen is dit niet mogelijk.

Naast het al of niet bestaan van precedentes, speelt de onvolledigheid van de dossiers ook de afhandelingstermijn parten (die pas begint te lopen als het dossier volledig is).

De Naric-administratie was betrokken bij de pilootprojecten van Vluchtelingenwerk Vlaanderen, die van 2000 tot 2004 aanvragers van een diplomagelijkwaardigheid begeleidden en het verloop van hun procedure opvolgden (op de locaties van de onthaalbureaus het Kompas (Gent) PINA (Antwerpen), Werkwijzer van Vitamine W (Antwerpen) en VDAB T&O in Antwerpen). Geïnteresseerden konden zich informeren over de procedures en werden geholpen bij de samenstelling van hun dossier. Van het aantal geziene personen (777) diende 80,2% één of meer dossiers in. Samen dienden zij 756 dossiers in. Van de ingediende dossiers waren er in februari 2005, 82,7% positief, 7,5% negatief en 9,9% wachtend.

Omdat vluchtelingen hun dossier nagenoeg per definitie niet volledig kunnen indienen, werd er een speciale procedure ontwikkeld waarbij de adviesverleners een *'verkenkend gesprek'* konden hebben met de aanvrager. Volgens een aantal adviesverleners geeft het verkennend gesprek een meerwaarde voor het geven van een genuanceerd advies. Naast de academische prestaties is het immers ook mogelijk om de bekwaamheid van de aanvrager te beoordelen in het licht van zijn/haar beroepservaring. Er zijn ook adviesverleners ontgoocheld omdat slechts weinig uitgenodigde aanvragers kwamen opdagen en het sowieso organisatorisch niet gemakkelijk is om alle betrokkenen rond de tafel te krijgen. De beheersing van het vakjargon in het (technisch) Nederlands/Engels is ook een probleem. In ongeveer 90% van de gevallen leidde het verkennend gesprek tot een positief advies. In 2004 is het aantal verkennende gesprekken omwille van de organisatorische problemen aanzienlijk gedaald (9).

4. Enkele aanbevelingen

De sterke stijging van het aantal aanvragen (de kosten dat dit meebrengt voor de aanvrager en de stijgende dossierlast bij de Naric-administratie) kan wellicht deels ondervangen worden door het creëren van een adviesorgaan die een a-priori inschatting maakt van de kans op goedkeuring (voornamelijk op basis van voorafgaandelijk precedentes). Hierdoor kan de aanvrager dadelijk de procedure van 'gedeeltelijke gelijkwaardigheid' starten. Dit levert een win-winsituatie op voor de aanvrager en de organiserende overheid.

Eén van de voornaamste vaststellingen die volgden uit het begeleidingsproject van Vluchtelingenwerk Vlaanderen, is dat het verstrekken van informatie en advies een zeer belangrijke rol speelt bij het indienen van volledige dossiers. Dankzij concrete en individuele informatie kon het indienen van onvolledige dossiers en zodoende het lang aanslepen van de procedure of zelfs negatieve besluiten ten gevolge van misverstanden hieromtrent worden vermeden. Het op brede schaal aanbieden van adequate begeleiding zou dus een zeer positieve maatregel zijn in het kader van het vermijden van onvolledige dossiers en 'het versnellen van diplomagelijkschakeling'. Een voornemen dat ook binnen het Vlaams regeerakkoord (2004) terug te vinden is, en tevens aansluit bij het Inburgerings- en inwerkings-decreet.

Een tweede belangrijke factor die de afhandeltermijn parten speelt, is het probleem van de onderbemanning bij Naric.

De Vlaams minister van Werk, Onderwijs en Vorming stelt in een antwoord op een parlementaire vraag: 'de studieomvang van heel wat buitenlandse universitaire opleidingen is geringer dan de overeenstemmende Vlaamse opleiding. Extra behaalde diploma's en relevante beroepservaring kunnen dit in principe compenseren, maar in de praktijk wordt daar bij het opmaken van de adviezen niet altijd voldoende rekening mee gehouden' (antwoord op parlementaire vraag van Vlaamse volksvertegenwoordigers Cathy Berx, Annick De Ridder ten aanzien van Frank Vandenbroucke, Vlaams minister van Werk, Onderwijs en Vorming, 2005).

Indien essentiële opleidingsonderdelen ontbreken in het buitenlandse programma, dan zullen de adviezen over het algemeen negatief zijn, wat dan leidt tot een negatieve beslissing. Het begrip 'essentiële opleidingsonderdelen' blijkt in de praktijk zeer breed geïnterpreteerd te worden.

Er zijn in het verleden een aantal experimenten geweest om het huidig systeem van adviesverlening door experts te wijzigen (bijvoorbeeld door het 'verkennend gesprek'). Dit bleek omwille van ondermeer organisatorische problemen niet evident. Niettegenstaande moet de kwaliteit van de adviezen geëvalueerd en bijgestuurd worden en de adviesverleners dienen op een consistente en coherente manier rekening te houden met de individuele ervaringen en academische prestaties. Verder kan er gedacht worden om de bijzondere procedure van een 'verkennend gesprek' voor (kandidaat-)vluchtelingen die moeilijkheden ondervinden om een volledig aanvraagdossier in te dienen, opnieuw en onder een ander vorm op te starten.

Betreffende vrijstellingen en studieduurverkortingen aan personen die geen volledige gelijkwaardigheidserkenning hebben verkregen, zijn de hoger-onderwijsinstellingen in Vlaanderen autonoom bevoegd. Het departement Onderwijs heeft geen totaalbeeld van de wijze waarop de instellingen omgaan met de mogelijkheden van vrijstelling en studieduurverkortingen. Een meer transparante uniforme procedure is noodzakelijk.

Bijlage 4: Analyse kader voor het kwalitatief luik

We bespreken de verschillende relevante aspecten per doelgroep vanuit de interviews en de literatuur. Het is de bedoeling om uiteindelijk verschillende typeprofielen op te kunnen stellen voor de verschillende doelgroepen. In deze typeprofielen moet de eigenheid van de doelgroep tot in uiting komen.

Omwille van de heterogeniteit van de groepen, willen we ook aandacht besteden aan de verschillen binnen de groepen. Het is dus mogelijk dat we verschillende typeprofielen zullen moeten opstellen binnen één van de doelgroepen. Het zou ook kunnen dat bepaalde groepen zo heterogeen zijn, dat we niet tot een hechte profielomschrijving kunnen komen.

In dit document staan een aantal vragen geformuleerd die we vanuit de interviews en de literatuur moeten beantwoorden. Vervolgens moeten we deze verschillende groepen expliciet vergelijken met elkaar vergelijken om tot een duidelijk beeld te kunnen schetsen van de gelijkenissen en verschillen tussen de diverse groepen.

1. Doelgroep

1.1 Overlopen van het migratietraject.

- Omtrent hun vertrek en aankomst in België: reden van vertrek? Wanneer in België aangekomen? Waarom België? Verwachtingen bij aankomst? Via andere landen? Bekenden in België?
- Verloop procedure? Asielaanvraag? Hoe verlopen? Tijdsverloop? Wanneer erkend? Hulp ontvangen? Georiënteerd door iemand/organisatie?
- Gezinssituatie? Gehuwd? Kinderen? Andere familie? Hier of in België? Toekomstperspectieven i.v.m. familie?

1.2 Arbeid

Schets van de arbeidssituatie:

- Arbeidsverleden in thuisland?
- Wie mag werken, wie niet? Wat is de perceptie rond de arbeidskaarten?
- Arbeidsverleden in België, welke jobs gedaan in België? Huidige job? Formele job of informele job? Transitie hiertussen? Ligt dit in verlengde van werk in thuisland?
- Werkloosheid: Hoe competenties op peil houden? Vrijwilligerswerk?
- Wat heeft ontvankelijkheidsverklaring veranderd aan de soort job?
 - Inschatting van kwaliteit van de arbeid van de jobs:
 - arbeidsvoorwaarden: verloning, vakantiedagen, arbeidsuren, etc.;
 - arbeidsomstandigheden: omgeving, waar;
 - arbeidsinhoud: type van werk.
 - Belangrijkste kanalen om aan werk te raken?

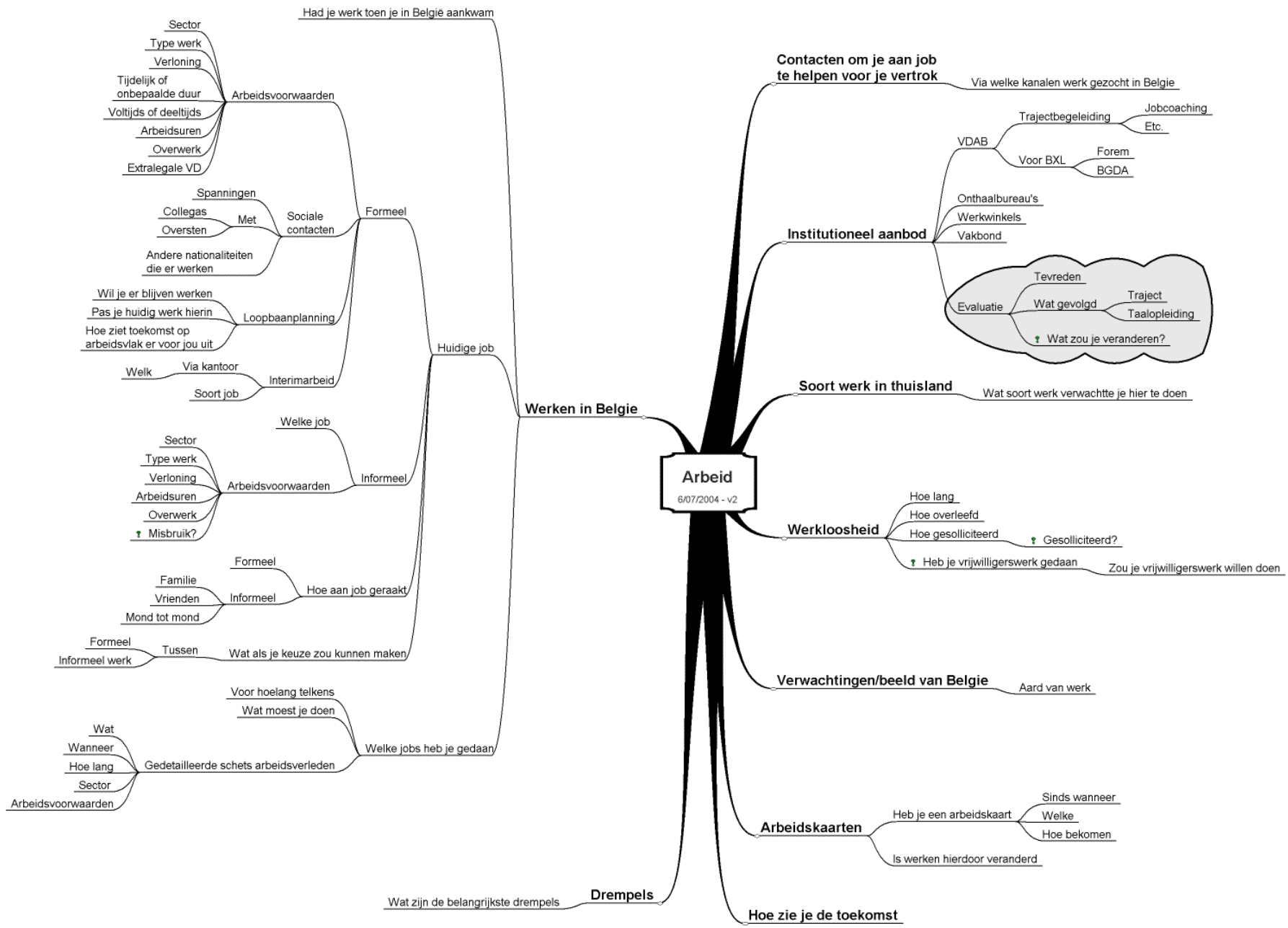
-
- Formeel?
 - Geschreven zoekkanalen (jobkaternen in tijdschriften, advertenties lokale pers, affiches in stad, openbare instellingen, reclamebriefjes, zelf affiches ophangen)?
 - Audiovisuele zoekkanalen (WIS, KISS, VDAB-aanbiedingen via radio, teletekst, TV, radio, website van bedrijf, gespecialiseerde websites)?
 - Formele bemiddeling (VDAB, jobbeurs, opendeurdag, werkwinkel, plaatsingsdienst van school, PWA, interim-kantoor, wervings- of selectiekantoor, onthaalbureau)?
 - Informeel?
 - Informeel (familie, vrienden, kennissen, voorspraak vragen bij familie, vrienden, kennissen of politici of personen met invloed)?
 - Spontaan (per brief, e-mail, langsgaan)?
 - Informele contacten? Verenigingen? Specifieke netwerken?
 - Beroepsaspiraties: toekomst?
 - Belangrijkste drempels? Op micro-, meso- en macroniveau?

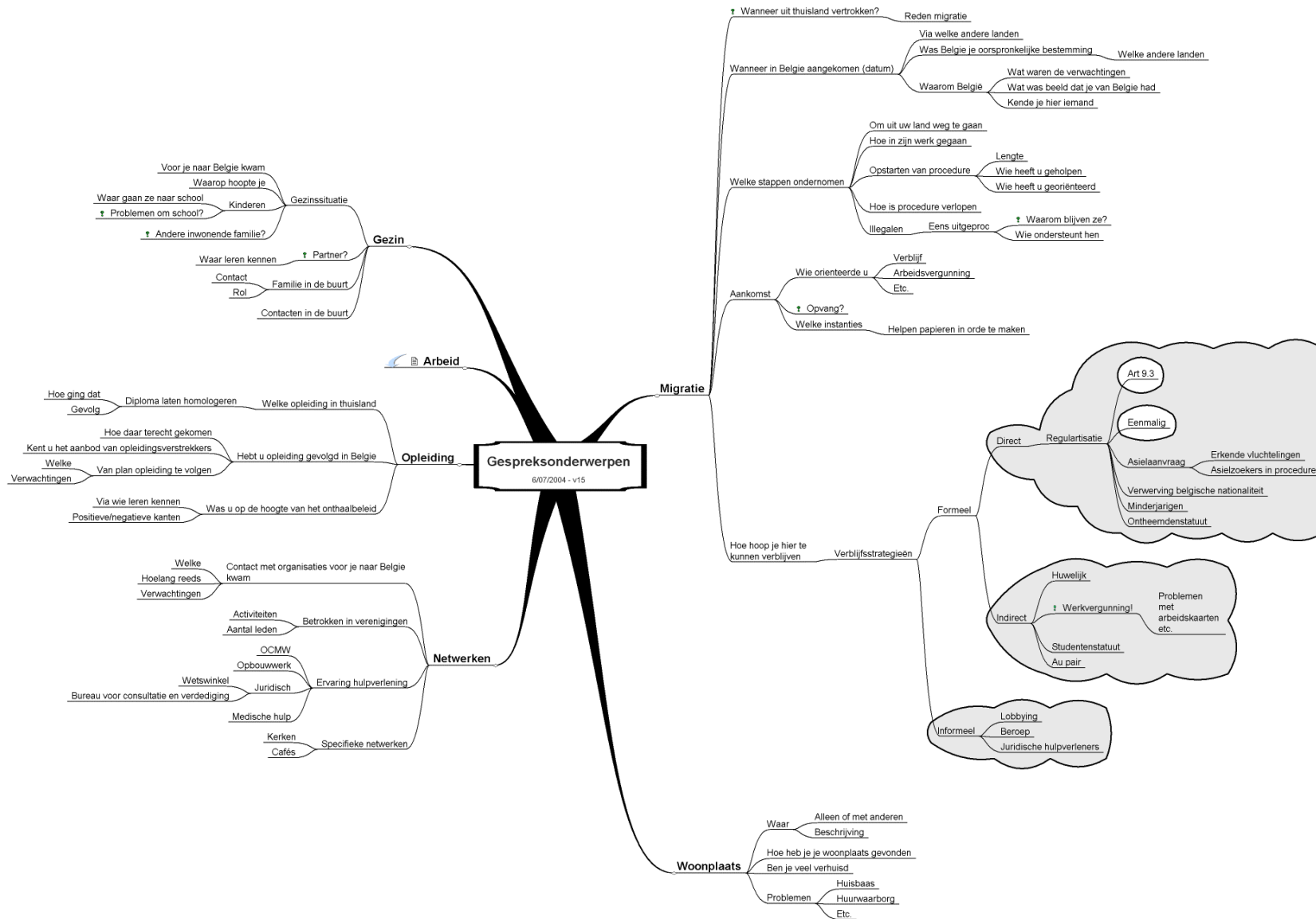
1.3 Opleiding

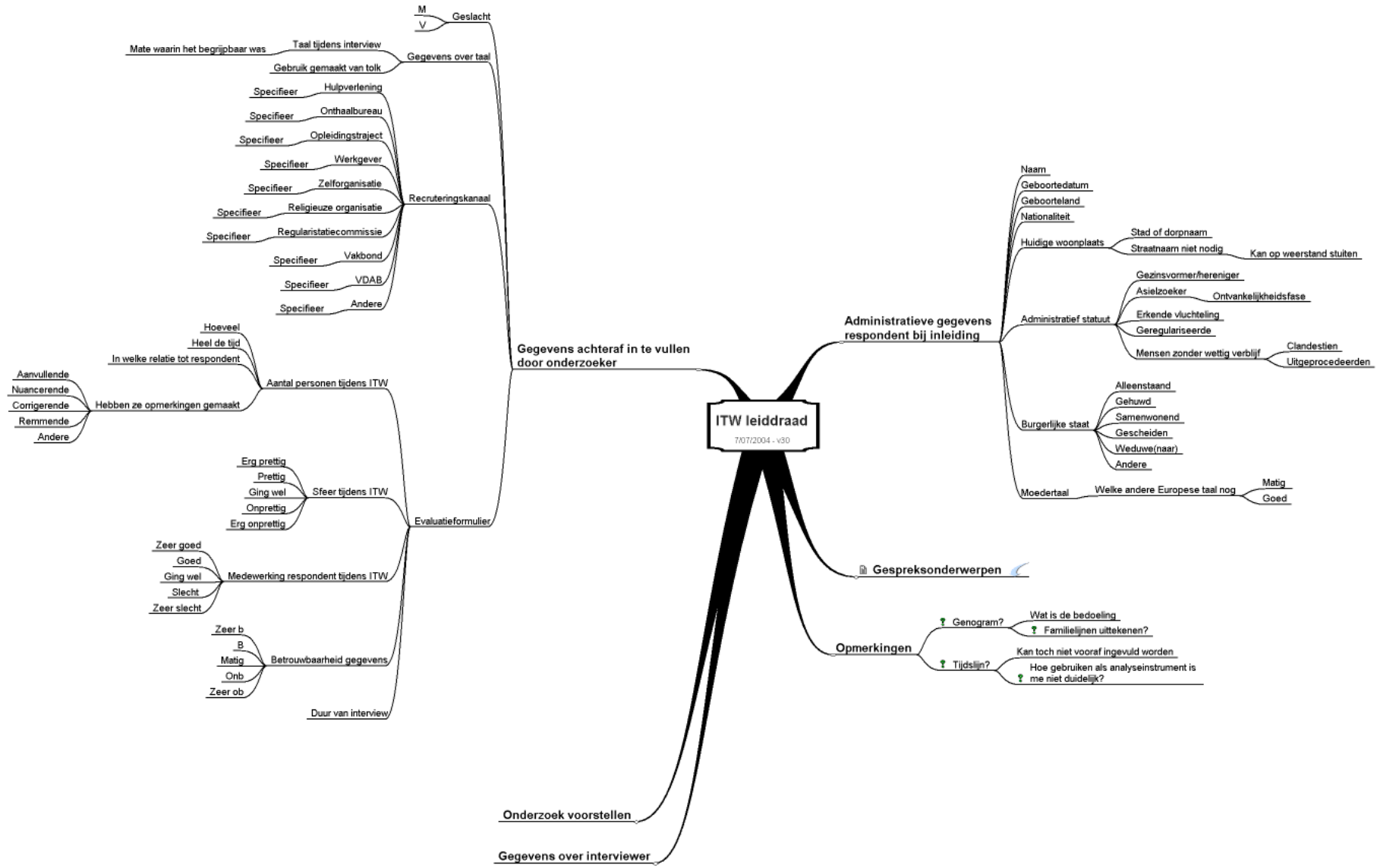
- Gestudeerd in thuisland? Welke studie?
- Diploma van thuisland laten homologeren? Gelijkschakeling gevraagd? Hoe is dit verlopen?
- Opleiding in België? Welke opleiding? Waar? Hoe daar terechtgekomen?

1.4 Specifieke aandachtspunten, eigen aan de doelgroep

Wat maakt deze groep specifiek? Verschillen met andere groepen? Gelijkenissen met andere groepen?

Bijlage 5: Karakteristieken van de respondenten

Tabel B5.1 Karakteristieken van de respondenten

Instelling	Nr.	Geslacht	Land van herkomst	Leeftijd
HIVA	1	M	Kongo	20-30
HIVA	2	M	Guinea	20-30
HIVA	3	M	Djibouti	20-30
HIVA	4	M	Irak	20-30
HIVA	5	M	Irak	20-30
HIVA	6	M	Ivoorkust	20-30
HIVA	7	M	Nigeria	20-30
HIVA	8	M	Kongo	20-30
HIVA	9	M	Pakistan	20-30
HIVA	10	M	Marokko	20-30
HIVA	11	M	Moldavië	20-30
HIVA	12	M	Centraal Afrika	20-30
HIVA	13	M	Filipijnen	20-30
HIVA	14	M	Ghana	20-30
HIVA	15	M	Iran	20-30
HIVA	16	M	Tsjetenie	20-30
HIVA	17	M	Equador	20-30
HIVA	18	M	Iran	20-30
HIVA	19	M	Ghana	20-30
HIVA	20	M	?	20-30
HIVA	21	M	?	20-30
HIVA	22	M	Ethiopië	20-30
HIVA	23	M	Irak	20-30
HIVA	24	M	Angola	20-30
HIVA	25	M	Kameroen	20-30
HIVA	26	M	Togo	20-30
HIVA	27	M	Liberia	20-30
HIVA	28	M	Armenië	20-30
HIVA	29	M	Algerije	20-30
HIVA	30	M	Marokko	20-30
HIVA	31	M	Algerije	20-30
HIVA	32	M	Slovakije	30-40
HIVA	33	M	Kongo	20-30
HIVA	34	M	Pakistan	20-30
HIVA	35	M	Iran	20-30
OASES	1	M	Marokko	20-30
OASES	2	M	Albanië	20-30
OASES	3	M	Ivoorkust	20-30
OASES	4	M	Marokko	20-30
OASES	5	M	Marokko	20-30
OASES	6	M	Kosovo	20-30
OASES	7	M	Turkije	20-30
OASES	8	M	Marokko	20-30
OASES	9	M	Ethiopië	30-40
OASES	10	M	Kameroen	30-40

Tabel B5.1 Karakteristieken van de respondenten. Vervolg

Instelling	Nr.	Geslacht	Land van herkomst	Leeftijd
OASES	11	M	Iran	30-40
OASES	12	M	Ivoorkust	30-40
OASES	13	M	Senegal	30-40
OASES	14	M	Iran	30-40
OASES	15	M	Oekraïne	30-40
OASES	16	M	Rusland	30-40
OASES	17	M	Armenië	30-40
OASES	18	M	Rwanda	30-40
OASES	19	M	Afghanistan	30-40
OASES	20	M	Bosnië	30-40
OASES	21	M	Bosnië	30-40
OASES	22	M	Kongo	30-40
OASES	23	M	Syrië	30-40
OASES	24	M	Iran	30-40
OASES	25	M	Mauritanië	30-40
OASES	26	M	Servië	30-40
OASES	27	M	Kirzichistan	30-40
OASES	28	M	Iran	30-40
OASES	29	M	Afghanistan	30-40
OASES	30	M	Kongo	30-40
OASES	31	M	Marokko	30-40
OASES	32	M	Irak	30-40
OASES	33	M	Iran	30-40
OASES	34	M	Rusland	30-40
OASES	35	M	Marokko	30-40
OASES	36	M	Marokko	30-40
OASES	37	M	Marokko	30-40
OASES	38	M	Ghana	30-40
OASES	39	M	Soedan	30-40
OASES	40	V	Marokko	30-40
OASES	41	V	Marokko	30-40
OASES	42	V	Kongo	30-40
OASES	43	V	Turkije	30-40
OASES	44	V	Polen	30-40
OASES	45	V	Bulgarije	30-40
OASES	46	Vr	Turkije	30-40
OASES	47	Vr	Turkije	30-40
OASES	48	Vr	Marokko	30-40
OASES	49	Vr	Turkije	40-50
OASES	50	Vr	Ghana	40-50
OASES	51	Vr	Albanië	40-50
OASES	52	Vr	Marokko	40-50
OASES	53	Vr	Marokko	40-50
OASES	54	Vr	Nigeria	40-50
OASES	55	Vr	Kroatië	40-50
OASES	56	Vr	Rwanda	40-50
OASES	57	Vr	Rusland	40-50
OASES	58	Vr	Kroatië	40-50
OASES	59	Vr	Kosovo	40-50
OASES	60	Vr	Kosovo	40-50

Tabel B5.1 Karakteristieken van de respondenten. Vervolg

Instelling	Nr.	Geslacht	Land van herkomst	Leeftijd
OASES	61	Vr	Peru	40-50
OASES	62	Vr	Rusland	40-50
OASES	63	Vr	Ethiopië	40-50
OASES	64	Vr	Oekraïne	40-50
OASES	65	Vr	India	40-50
OASES	66	Vr	Nigeria	40-50
OASES	67	Vr	Soedan	50-60
OASES	68	Vr	Iran	50-60
OASES	69	Vr	Wit-Rusland	50-60
OASES	70	Vr	Turkije	50-60
OASES	71	Vr	Nigeria	50-60
OASES	72	Vr	Turkije	50-60

Tabel B5.2 Respondenten (kandidaat-)vluchtelingen

Nr.	Geboorteland	Geslacht	Leeftijd	Aankomst	Rekruteringskanaal
R1*	Iran	M	25	2000	Invoegbedrijf
R2	Rusland	M	30	2000	Invoegbedrijf
R3	Albanië	Vr	34	1997	Integratiedienst
R4	Irak	M	40	2000	Invoegbedrijf
R5	Joegoslavië	M	25	2000	Stadsdienst
R6	Kirzichistan	Vr	28	2000	Zelforganisatie
R7	Rusland	Vr	29	1998	Stadsdienst
R8	Afghanistan	M	32	2001	Sectoraal opleidingsinitiatief
R9	Iran	Vr	26	2003	VDAB
R10	Syrië	M	32	2001	Regionaal integratiecentrum
R11	Iran	Vr	40	2001	Onthaalbureau
R12	Kosovo	M	25	2001	Stadsdienst
R13	Iran	M	40	2001	Regionaal integratiecentrum
R14	Kosovo	M	26	1999	Stadsdienst
R15	Kongo	M	43	1997	Zelforganisatie
R16*	Rwanda	Vr	45	1994	Onthaalbureau
R17	Rusland	M	25	2001	VDAB
R18	Afghanistan	Vr	37	1998	Zelforganisatie
R20	Kongo	M	43	1997	Zelforganisatie
R21	Ethiopië	M	24	2001	Beroepsopleidingsorganisatie
R22	Kongo	Vr	52	1995	Onthaalbureau
R23	Mauritanië	M	31	2000	Regionaal integratiecentrum
R24	Albanië	M	39	1999	Beroepsopleidingsorganisatie
R25	Armenië	Vr	36	2001	Onthaalbureau
R26*	Bosnië	M	25	1999	Onderwijs
R27	Kosovo	M	40	1999	Beroepsopleidingsorganisatie
R28	Wit-Rusland	Vr	37	2002	VDAB
R29	Kameroen	Vr	NB	1996	Onthaalbureau
R30	Iran	M	40	2001	Onthaalbureau
R31	Rusland	Vr	53	2000	Onthaalbureau
R32*	Bosnië	M	28	1999	Sectoraal opleidingsinitiatief
R33	Iran	Vr	25	2000	Zelforganisatie
R34	Soedan	M	31	2002	Uitzendkantoor
R35	Kongo	M	40	2002	Beroepsopleidingsorganisatie
R36	Turkije	M	41	2003	Zelforganisatie
R37	Turkije	M	58	1999	Zelforganisatie
R38	Rwanda	Vr	46	1998	Stadsdienst
R39	Ethiopië	M	46	2002	Vluchtelingenorganisatie
R40	Soedan	M	54	1997	Adviesbureau Allochtoon ondernemen

* Eerst 'asielzoeker' vervolgens 'volgmigrant'.

Tabel B5.3 Respondenten volgmigranten

Nr.	Geboorteland	Geslacht	Leeftijd	Aankomst- jaar	Rekruteringskanaal
R1	Marokko	M	31	2000	VDAB
R2	Oekraïne	Vr	59	2004	Onthaalbureau
R3*	Iran	M	25	2000	Invoegbedrijf
R4	Senegal	M	33	2002	Onthaalbureau
R5	Servië	M	32	2001	Grootwarenhuis
R6	Ivoorkust	M	38	1997	Beroepsopleidingsinstantie
R7*	Nigeria	Vr	30	2001	Provinciaal integratiecentrum
R8*	Nigeria	Vr	32	1995	Stadsdienst
R9	Ivoorkust	Vr	45	1999	Onthaalbureau
R10	Marokko	M	38	1993	Beroepsopleidingsinstantie
R11	Turkije	M	26	2002	Zelforganisatie
R12	Turkije	Vr	31	1992	Beroepsopleidingsinstantie
R13	Oekraïne	Vr	23	1999	VDAB
R14	Marokko	M	28	2003	Beroepsopleidingsinstantie
R15	Marokko	M	36	2001	Zelforganisatie
R16	Marokko	M	28	2002	Uitzendkantoor
R17	Ghana	Vr	23	1999	Uitzendkantoor
R19	Kroatië	Vr	44	2000	Stadsdienst
R20	Marokko	M	31	2000	VDAB
R21	Turkije	M	27	2001	Beroepsopleidingsinstantie
R22	Marokko	M	29	1997	VDAB
R24	Marokko	M	27	2000	Uitzendkantoor
R25	Marokko	M	25	2003	Andere
R26	Marokko	M	20	2003	Uitzendkantoor
R27	Marokko	M	28	2001	Beroepsopleidingsinstantie
R28	Marokko	M	33	2002	Beroepsopleidingsinstantie
R29	Ghana	M	23	2003	Uitzendkantoor
R30	Marokko	M	24	2003	Invoegbedrijf
R31	Marokko	M	29	2002	Invoegbedrijf
R32	Nigeria	Vr	36	2000	Provinciaal Integratiecentrum

* Eerst 'asielzoeker' vervolgens 'volgmigrant'.

Bijlage 6: De case 'Jobcoaching van Stad Antwerpen'⁷⁷

In 1997 lanceerde de Vlaamse overheid het WEP+-programma. Dit programma vormde de aanzet voor de Antwerpse stedelijke overheid om in 1998 van start te gaan met een meer geïntegreerd werkervaringsbeleid en meteen één van de belangrijke pijlers van haar diversiteitsbeleid. Er werd beslist om gedurende drie jaar 250 werkervaringsplaatsen aan te bieden aan laaggeschoolde langdurige werklozen (autochtonen, allochtonen en nieuwkomers). De stedelijke overheid investeerde in extra begeleiding op de werkvloer door de aanstelling van acht 'coaches' en een projectleider. Alle personen die in een dergelijk tewerkstellingsproject tewerkgesteld worden, krijgen automatisch coaching. Concreet wordt in de beginfase een traject opgesteld, waarin de knelpunten voor tewerkstelling worden aangegeven. Tevens worden de opleidingsbehoeften beschreven en wordt een traject uitgestippeld om tot een bepaald jobdoelwit te komen. Een belangrijk aandeel van het traject bestaat ook uit het coachen van het acceptatievermogen van de werkvloer en de interactie tussen werknemer en werkvloer (Van De Maele, 2003).

De coaching van een werknemer binnen een tewerkstellingsmaatregel is een belangrijk element. Een aantal tewerkstellingsmaatregelen voorzien niet in financiering van deze coaching (bijvoorbeeld dienstencheques, Sociaal Inschakeling-initiatieven). Bijgevolg wordt er een grote zelfstandigheid verwacht van deze werknemer desondanks de ervaring hiervoor vaak ontbreekt.

De opleidingsmogelijkheden en ondersteuning die de werknemer krijgt bij de Dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen is in dat opzicht uniek.

De opleidingsmogelijkheden die bestaan binnen deze job worden sterk gemaakt door de nieuwkomers. De jobcoaches van de Stad Antwerpen verwijzen wel dat deze extra opleidingsmogelijkheden soms kunnen leiden tot spanningen op de werkvloer aangezien de nieuwkomer niet altijd inzetbaar is en dit bijkomende coördinatie vergt; bovendien vraagt het een verantwoording ten aanzien van andere werknemers die niet kunnen genieten van deze faciliteiten. De vormingsaccount licht de werknemer in van de opleidingsmogelijkheden die er zijn binnen de job. De doelstelling is vier vijfde werk en één vijfde opleiding, maar deze haalt men niet omwille van tal van organisatorische en persoonsgebonden redenen. De hoogopgeleide nieuwkomers zijn meestal zeer sterk gemotiveerd en het betrokken diensthoofd van een administratie is eerder vertrouwd dat de personeelsleden een jobtraining volgen. De vormingsaccount die de werknemer begeleidt met betrekking tot het opleidingsaspect heeft dan ook weinig problemen om beide partijen te overtuigen van het belang ervan. Laaggeschoolden moeten veel meer gemotiveerd en gecoacht worden hierin. De ploegbaas van bijvoorbeeld

⁷⁷ Behoudens anders vermeld, is dit hoofdstuk gebaseerd op basis van een gesprek met de projectcoördinator mevrouw Verhoeven (09/09/2004) wat tevens aanleiding gaf tot enkele interviews met een aantal nieuwkomers die gecoacht worden door haar dienst en werken bij de Witte Tornado's, de dienst Bijzondere Opdrachten (techniek, logistiek), Onderhouds- en Jeugdendienst.

een technische dienst redeneert eerder vanuit de idee van het verlies van een inzetbare werkkracht omwille van zulke opleidingsfaciliteiten. Functionele opleidingen die passen binnen de job vinden hier makkelijkere ingang dan algemeen vormende opleidingen zoals taallessen en computerlessen. Duidelijk communicatie met de dienstoverste en collega's over het nut hiervan voor de nieuwkomer en coördinatie zijn dan ook onontbeerlijk voor het welslagen hiervan.

Anderzijds verplichten de zogenaamde 'Krachtlijnen Kelchtermans' (Omzendbrief 3 september 1993) de gemeentebesturen tot het voorzien van een verplicht aantal uren opleiding per werknemer. Wanneer hier niet aan voldaan wordt, leidt dit zelfs tot een blokkering van de weddenschaal van de betreffende werknemer. De opleidingsverantwoordelijke investeert dan ook zeer veel tijd in het berekenen van het aantal uren gevolgde opleiding per werknemer en het aantal uren dat nog doorlopen moet worden. Dit leidt soms tot het invoeren van minder relevante opleidingen, wat ten koste gaat van de uitbouw van geïntegreerde opleidingstrajecten met opvolging op de werkvloer (Van De Maele, 2003).

We vinden 'nieuwkomers' bij de Stadsdienst in diverse statuten terug: zowel bij artikel 60, Wep+, Startbaners als Activa.

Bij de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen bestaat ongeveer 40% van de begeleide werknemers uit 'nieuwkomers'. De toeleidingskanalen zijn divers maar voornamelijk vanuit het OCMW, VDAB en in mindere mate spontane aanmeldingen.

De dienst Werkgelegenheid van het OCMW heeft reeds een preselectie gedaan vooraleer de werkzoekende bij de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen belandt.

De dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen doet een pre-selectief gesprek waarbij de Nederlandse taalbeheersing en de verwachtingen van de sollicitant worden getoetst aan de tewerkstellingsmogelijkheden. De laatste jaren zijn de taalvereisten verstrengd omdat een onvoldoende Nederlandse taalbeheersing de inzetbaarheid van de werknemer hypothekeerde. Van al de kandidaten stroomt er tussen 80% en 90% door naar een selectiegesprek waar de finale beslissing bij de ploegbaas komt te liggen van de dienst waar de tewerkstelling plaats vindt. Uiteindelijk blijft er een 20% van het totaal aantal kandidaten dat effectief in het kader van een tewerkstellingsprogramma van start gaat. Voor de activering van de leefloners (art. 60'ers) moet men niet zo streng zijn. Ze krijgen immers telkens contracten van drie maanden. Indien ze drie keer ongewettigd afwezig zijn of niet naar behoren functioneren, dan wordt het contract niet verlengd. Deze laagdrempelige aanwervingsprocedure vergemakkelijkt de instroom van allochtonen in het algemeen en nieuwkomers in het bijzonder.

Het bestaand samenwerkingsprotocol tussen het OCMW en de Stad Antwerpen is tevens gewijzigd. Het stadsbestuur besliste door middel van een collegebesluit in 2003 dat in het kader van besparingen het aantal Wep+'ers van een 150-tal teruggebracht moest worden op vijftig en dat het aantal artikel 60'ers van een vijftigtal mocht stijgen tot 150. Hierdoor wijzigt tevens het profiel van de nieuw-

komer die men een tewerkstelling kan aanbieden gezien er in beide gevallen verschillende voorwaarden moeten vervuld zijn. Sinds de nieuwe wet met betrekking tot het vervangen van loopbaanonderbrekers en langdurige zieken moeten zij niet langer vervangen door een nieuwe tijdelijke werkkraft. Omdat deze doorstroomkanalen wegvallen steeg het aantal artikel 60'ers (100% gesubsidieerd) en daalde het aantal Wep+ (50% gesubsidieerd). Voor deze nieuwe regelgeving was er een doorstroompercentage van ongeveer 75%. Nu bedraagt deze tussen de 30% en 35%. De jobs varieerden van het uitvoeren van administratieve taken tot technische en onderhoudsdiensten. In concreto betekent dit een tewerkstelling bij stedelijke musea, stadsarchieven, bibliotheek, de groendienst, folderdienst, straatvegers, verhuis- en restauratieploegen, enz.

Allochtonen en nieuwkomers blijken dikwijls beter te scoren qua attitude dan autochtone deelnemers in de tewerkstellingsprojecten. Zij zien het als een opstap naar werk. Bij autochtone collega's wordt vaker gedetecteerd dat de motivatie om deel te nemen aan sociale tewerkstellingsprojecten gegrond is in de vrees voor mogelijke sancties, zoals het verlies van het recht op werkloosheidsuitkering. Het tijdelijke statuut van de tewerkstelling lijkt allochtone werknemers er toe aan te zetten om meer weekendwerk en overuren te verrichten en harder te werken, en leidt er toe dat zij conflicten over het algemeen angstvallig proberen te vermijden. Ook lijken zij nogal terughoudend om problemen te formuleren of kenbaar te maken. Op die manier hopen ze op gunstige wijze in het oog te springen en een verlenging van hun contract te verkrijgen. Zij ervaren het risico dat zij, ondanks de inspanningen, na een jaar weer op straat staan als zeer onrechtvaardig. Een moeilijk punt dat ploegleiders aanhalen, is het feit dat de meeste contracten niet verlengd kunnen worden. Dit maakt enerzijds dat werknemers de laatste maanden van hun contract minder productief worden, omdat ze beseffen dat ze toch niet langer kunnen blijven. Anderzijds wordt de positie als werkleider ook zeer moeilijk wanneer aan een werknemer moet uitgelegd worden dat hij prachtig werk geleverd heeft en dat iedereen tevreden is over hem, maar dat hij toch niet kan blijven. Het taalprobleem wordt als zeer urgent aanvoeld, niet alleen omdat collega's en ploegbazen zeer veel tijd en energie moeten investeren in het uitleggen van allerlei zaken, maar ook vooral omdat het een gevaar kan opleveren voor de veiligheid. Dit gevaar wordt nog vergroot omdat allochtone collega's vaak zeggen dat ze informatie begrepen hebben, terwijl dat achteraf niet zo blijkt te zijn. Een ander pijnpunt dat verschillende keren aangehaald wordt, is het feit dat al deze maatregelen opgelegd worden aan de werkvloer, zonder dat deze hier enige stem in heeft (Van De Maele, 2003).

Binnen het sociaal economisch circuit bestaan er ook wat doorstroomkansen zodoende dat deze sociale tewerkstelling een aantal jaren kan duren.

Soms bieden tewerkstellingsmaatregelen slechts een tijdelijke oplossing (bijvoorbeeld Wep+ en art. 60), en zijn werkzoekenden die niet doorstromen naar een opleiding of baan opnieuw afhankelijk van een vervangingsinkomen. Cruciaal is de overstap van de werkervaringsperiode het sociaal economisch circuit (SEC)

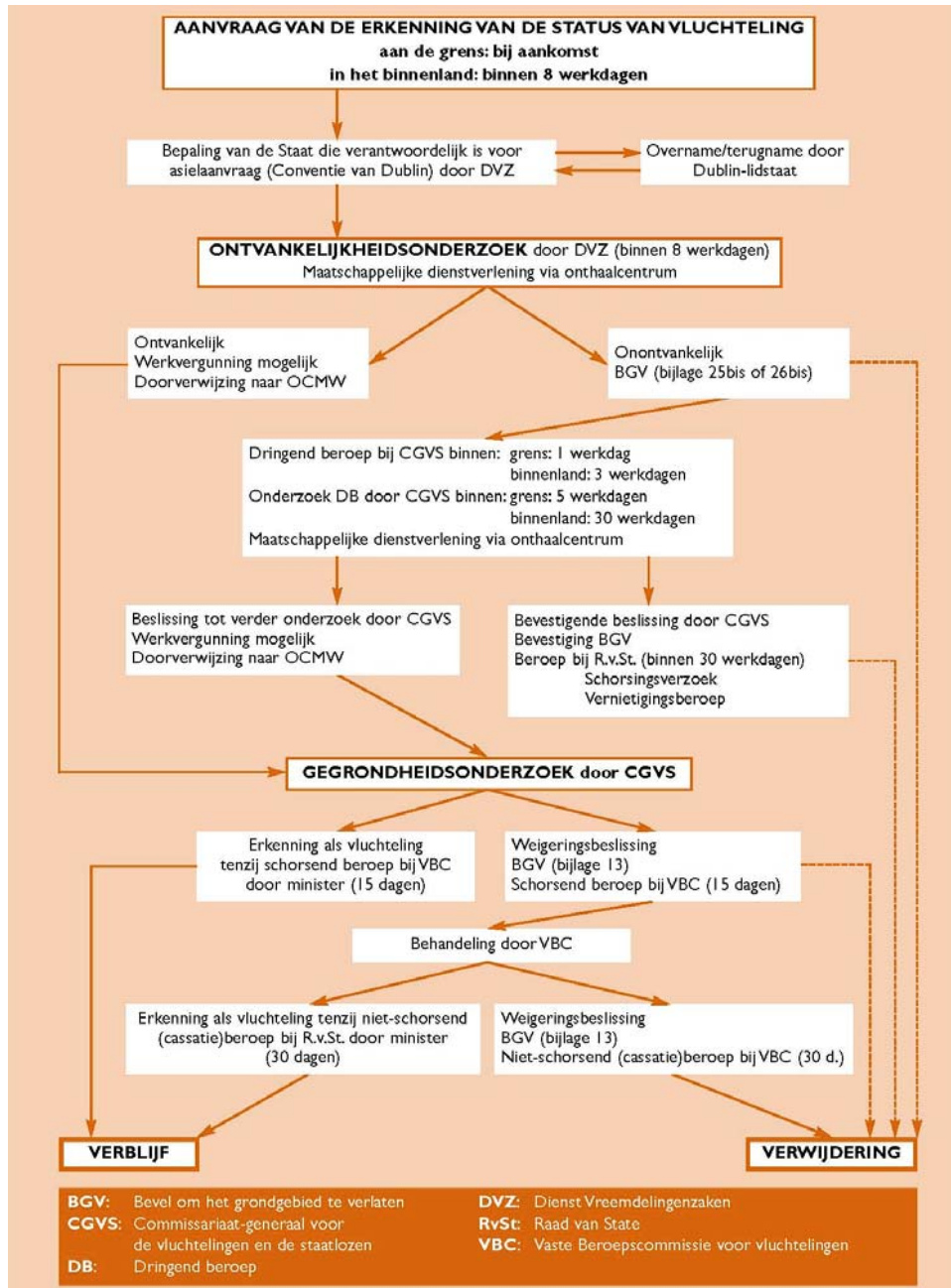
naar het normaal economisch circuit. Indien deze doorstroom niet kan gerealiseerd worden slibt het SEC snel dicht aangezien de draagkracht van het SEC relatief beperkt is. Een pervers effect hiervan is dat alleen het arbeidspotentieel van de beste werkkrachten wordt aangeboord zodat de zwakkere afhankelijk blijven van een vervangingsinkomen.

Binnen de Stad Antwerpen kan een nieuwkomer vanuit een tewerkstelling met een artikel 60 doorstromen na één jaar naar een Wep+ om eventueel nadat men ouder is dan 26 jaar, door te stromen naar een 'Activa' tewerkstelling. Hierdoor bestaat er ook binnen de Sociale tewerkstelling tevens een afroming van de 'beste werkkrachten'. Men kan hierbij de vraag stellen in welke mate zulk selectieproces niet leidt tot zogenaamde 'death weight-effecten'. Dat men met andere woorden disproportioneel veel tijd en faciliteiten biedt aan kansengroepen die deze mediëring 'an sich' niet (meer) nodig hebben maar dat er andere mechanismen op de arbeidsmarkt (zoals directe en indirecte discriminatie) spelen die maken dat 'nieuwkomers' qua profiel 'geschikte' werkkrachten zijn, maar omwille van een bestaande arbeidsreserve en niet-jobspecifieke selectieprocessen door werkgevers, niet of moeilijk terecht kunnen binnen alle geledingen van het regulier arbeids-circuit.

Vanuit ons interviewmateriaal hebben we weinig zicht in welke mate deze werkervaring bevorderlijk is voor de uitstroomkansen van een sociaal economisch circuit naar het normaal economisch circuit. Voor de Stad Antwerpen was het wel zo dat, voor de aanwervingstop van de laagste niveaus die in het recente verleden werd ingevoerd, de beste werkkrachten een contract van onbepaalde duur van de Stad kregen aangeboden. Verder zien we binnen de stedelijke diensten een algemene daling van het aantal statutairen en een tendens van meer en meer contractuelen. Op zes jaar tijd zijn er slechts een vijftal werknemers die de dienst Jobcoaching van de Stad Antwerpen begeleidde vast benoemd.

Al deze uitstroomkansen vallen binnen de Stad Antwerpen nu grotendeels weg en het is de vraag in welke mate deze beroepservaring kan geconsolideerd worden door andere reguliere tewerkstellingskanalen. Volgens de coördinatrice van de jobcoach is dit inderdaad een knelpunt. Om deze overdracht van de werkzoekende van het OCMW naar VDAB optimaal te waarborgen vraagt dit tevens dat er overlegmomenten worden ingebouwd tussen de trajectbegeleidingsinstantie van het OCMW en de inburgerings- of trajectbegeleiding van de VDAB.

Bijlage 7: De asielprocedure

Bron: CGVS

BIBLIOGRAFIE

- Adam I. et al. (2001), *Trajecten van mensen zonder papieren in België*, Koning Boudewijnstichting, Brussel
- Alaluf M. (2001), 'Des clandestins aux sans-papiers', in A. Pickels, *A la lumière des sans-papiers*, Revue de l'Université de Bruxelles, Editions complexe, Brussel.
- Boender W. (2001), 'Multiculturaliteit, burgerschap en Islam in Nederland', in D. Douwes, *Naar een Europese Islam*, Mets & Schilt, Amsterdam.
- Boeri T. & Brückner H. (2000), *The impact of Eastern enlargement on employment and labour markets in the EU Member States*, European Integration Consortium DIW, CEPR, FIEF, IAS, IGIER, Berlin/Milan.
- Bruggen W., Neuckens D. & Somers E. (2003), *In slechte papieren? Opvangbeleid voor mensen zonder wettig verblijf in Vlaanderen*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Burgers J. & Engbersen G. (1996), 'Globalisation, migration, and undocumented immigrants,' *New community*, vol. 22, n° 4, p. 619-635.
- Castles S. & Miller M. (1993), *The age of migration: international population movements in the modern world*, Palgrave Macmillan, Houdsmills/Bastingstoke/Hampshire/New York, 338 p.
- Castles S. & Miller M. (1998), *The age of migration. International population movements in the modern world. Second edition*, Macmillan Press, Houndsmills/Basingstoke/London.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding (s.d.), *Geschiedenis van de migraties*, <http://www.antiracisme.be/nl/educatie/teksten/migratiegeschiedenis.pdf>.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding (2001), *Vechten voor rechten. Jaarverslag 2000 van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding*, Federaal Voorlichtingsbureau, Brussel.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding (2003), *Verslag 1993-2003. Van integratie naar diversiteit. Tien jaar Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding*, CGKR, Brussel (http://www.antiracisme.be/nl/rapporten/centrum/2003/balans/10jaar_intro.htm).
- Collinson S. (1993), *Europe and international migration*, Pinter Publishers for the Royal Institute of International Affairs, London.

- Collinson S. (1994), 'International migration and population pressures: an essay on a Ditchley Foundation conference held at Ditchley Park, Oxfordshire, England, 16-18 September 1994', *Journal of refugee studies*, vol. 7, n° 4.
- Connell J. (2001), *The migration of skilled health personnel in the Pacific region*, University of Sydney for the World Health Organization, Sydney.
- Crauwels F. (2005), 'Nieuw spreidingsplan voor asielzoekers', in *E-nieuwsbrief VVSG*, 06/01/2005, Brussel.
- Dawoud S., (2004), *Regularisatie van verblijf. Hoe dien ik een aanvraag artikel 9, lid 3 Verblijfwet in?*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Degroote A. (2004), *Het inburgeringsbeleid nader verkend: toelichting bij het inburgeringsbeleid. Interne nota VIONA-Visiegroep*, Brussel.
- Deschamps L. (2005), 'De internationalisering van de 'Vlaamse' huwelijksmarkt, een oriënterende schets', in F. Caestecker (red.), *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?*, Acco, Leuven.
- Deschamps L. (2003), *Stativaria 29. Volwassen anderstalige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest*, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek, Brussel.
- Desmarez P., van der Hallen P., Ouali N., Degraef V. & Tratsaert K. (2004), *Minorités ethniques en Belgique: migration et marché du travail: analyse démographique, statistique et des mesures juridiques et d'action en faveur des migrants sur le marché du travail*, Academia Press, Gent.
- Doyen G. & Lamberts M. (2001), *Hoe zoeken werkzoekenden*, HIVA-K.U.Leuven, Leuven.
- Engbersen G. et al. (1999), *De ongekende stad (II). Inbedding en uitsluiting van illegale vreemdelingen*, Boom, Amsterdam.
- European Commission (2001), *The free movement of workers in the context of the enlargement. Information note*, 6 March, 43 p.
- Europese Commissie (1995), 'De demografische situatie in de Europese Unie', COM(96)0060 def, Brussel.
- Europese Commissie (1999), *Een Europa voor alle leeftijden. Meer welvaart en solidariteit tussen de generaties*, COM(1999), 221 def, Brussel, 21 mei 1999.
- Faini R. & Venturini A. (1994), *Migration and growth: the experience of Southern Europe*, Centro Studi Luca d'Angliano/Queen Elizabeth house development studies working papers n° 75, Turin/Oxford.
- Fedasil (2004), *Jaarverslag 2003*, <http://www.fedasil.be/home/attachment/i/3842>, (19 oktober 2005).
- Federaal Planbureau (2000), *Vergrijzing van de bevolkingen overheidsfinanciën: het Federaal Planbureau herinnert aan het belang van de extra demografische factoren*, Short term Update 00-02, Perscommuniqué 19 mei 2000.
- Ferris E. (1993), *Beyond borders, Refugees, migrants and human rights in the Post-Cold War era*, WCC publications, Geneva.

- Fisher P. & Straubhaar Th. (1996), 'Is migration into the EU countries demand based?', in D. Corry, *Economics and European Union migration policy*, Institute for Public Policy Research, London.
- FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie (2004), *Beroepskaart* (aanvraag om machtiging tot het uitoefenen van een zelfstandige beroepsactiviteit door een vreemdeling in België), http://mineco.fgov.be/SME/Reglementation/beroepskaart_nl.htm#P7_111.
- FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (2003), *De immigratie in België. Aantallen, stromen en arbeidsmarkt. Rapport 2001*, Brussel, (<http://www.meta.fgov.be>).
- Fremont I. (2003), *Inburgeringsdecreet in werking: wat verandert er allemaal*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Glaser B. & Strauss A. (1967), *The discovery of grounded theory*, Aldine De Gruyter, New York.
- Haertjens M. (2004), *Ik kan, ik kan, wat jij niet kan*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (2001), *Jaarverslag 2000*, <http://meta.fgov.be/pd/pdf/nldf22.htm>.
- Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden (2004), *Jaarrapport 2002-2003*, ICM, Brussel.
- IOM (2004), *Return migration. Policies & practices in Europe*, IOM, Geneva.
- Jordan B. & Düvell F. (2002), *Irregular migration. The dilemma's of transnational mobility*, Edward Elgar, Cheltenham/UK/Northampton, USA, 284 p.
- Kagné B. & Martiniello M. (2000), *Easy scapegoats: undocumented immigrants in Europe. Belgian report*, CEDEM, University of Liège, Luik.
- Keulen M. (2004), *Beleidsnota inburgering 2004-2009*, Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Stedenbeleid, Wonen en Inburgering.
- Krzeslo E. (2002), 'Le travail clandestin, la régularisation, les papiers, le séjour, Aperçu de l'état du marché du travail clandestin en Belgique et à Bruxelles en particulier', in *Aux marges du marché du travail*, nr. 3, TEF/ULB, Bruxelles.
- Lamberts M. & Wets J. (2002), *Internationalisering van de Vlaamse arbeidsmarkt. Onderzoek naar de behoeften en de randvoorwaarden van de sectoren aan de vraagzijde*, HIVA-K.U.Leuven, Leuven.
- Lee E. S. (1969), 'A theory of migration', in J. A. Jackson, *Migration*, Cambridge University press.
- Lievens J. & Reniers G. (1997), *Stereotypen in perspectief. De evolutie van enkele aspecten van het huwelijk bij Turkse en Marokkaanse minderheden in België*, Working Paper 3, Universiteit Gent- Vakgroep Bevolkingswetenschappen, Gent.
- Loobuyck P. (2001), *Vreemdelingen over de (werk)vloer. Het debat over arbeidsmigratie en de migratiestop in kaart*, Academia Press, Gent.
- Maltz M. D. (1996), 'Criminality in space and time, life course analysis and the micro-ecology of crime', in J. Eck & D. Weisburd (eds.), *Crime and place*, Monsey, Criminal Justice Press, New York.

- Martens A. et al. (2005), *Etnische discriminatie op de arbeidsmarkt in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest*, KUL/ULB, Leuven/Brussel.
- Martin Ph. (1993), *Trade and migration, NAFTA and agriculture*, Institute for International Economics, Washington DC.
- Martin Ph. & Tatlor J. (1996), 'The anatomy of a migration hump', in OECD, *Development strategies, employment and migration: insights from models*, OECD, Paris.
- Mayer K. & Tuma N. B. (eds.) (1987), *Applications of event history analysis in life course research*, Max-Planck-Institute für Bildungsforschung, Berlin.
- Meireman K., Meuleman B., Billiet J., De Witte H. & Wets J. (2004), *Tussen aanvaarding en weerstand. Een sociologisch onderzoek naar houdingen tegenover asiel, opvang en migratie*, Federaal Wetenschapsbeleid/Academia Press, IX + 189 p.
- Michalowski I. (2004), 'Nouveaux regards sur l'intégration dans les politiques européennes', Presentation pour le *Belgian migration dialogue*, Bruxelles, 18 novembre 2004.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Werkgelegenheid, Afdeling Tewerkstelling, Cel Migratie (2005), *Jaarrapport 2004. Tewerkstelling van buitenlandse werknemers in het Vlaamse Gewest*, Brussel, http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/werk/documenten/mig_jaarverslag2004.pdf.
- Nederlandstalige Vrouwenraad (2003), *Gezinshereniging... Welke prijs betaalt de vrouw?* Verslag van colloquium van 14 maart 2002, Brussel.
- Neuckens D. (2002), *Overzicht van verblijfsstatuten en verblijfsprocedures in België*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Neuckens D. et al. (2005), *Gids voor geregulariseerde vreemdelingen*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Nieuwsbrief Foyer, 05/07/2004. Nieuwsbrief voor het Brussels werk met vluchtelingen, woonwagenbewoners en mensen zonder papieren, nr. 81, Brussel.
- OECD (1991), *Migration: the demographic aspects*, OECD, Paris.
- OECD (1996), *Development strategies, employment and migration: insights from models*, OECD, Paris.
- Ouali N. (2003), *Parcours migratoires au feminine ou l'acceleration de l'histoire*, Osmose, 09/2003, n° 28.
- Ouali N. (ed.) (2004), *Trajectoires et dynamiques migratoires de l'immigration marocaine de Belgique*, Acedemia Bruylant, Louvain-La Neuve.
- Pathas P. (1993), *Report on clandestine migration: traffickers and employers of clandestine migration*, Council of Europe, Parliamentary Assembly, doc. 6817.
- Pauwels K. (2001), *Terug of terug, een beschrijvend onderzoek van vrijwillige terugkeerprojecten in negen Europese lidstaten*, OCIV, Brussel.

- Perrin N. (2005), 'Nouvelles sources statistiques sur les migrations internationales', Paper voorgesteld op de studiedag 'Voorstelling van de resultaten van het project tot verbetering en de ontwikkeling van de Belgische Migratiestatistieken', georganiseerd door FOD Binnenlandse zaken, Algemene directie van de Dienst Vreemdelingenzaken en het Belgisch contactpunt van het Europees migratienetwerk, Brussel, 6 september 2005.
- PINA (2005), *Evaluatie proefproject werving nieuwkomers. 11 januari-1 september 2005*. Intern document, PINA, Antwerpen.
- Population Division, Department of Economic and Social Affairs, United Nations (2000), *Replacement migration: is it a solution to declining and ageing populations*, ESA/P/WP.160, United Nations.
- Ravenstein E. G. (1889), 'The laws of migration', *Journal of the royal statistical society*, vol. 52, p. 241-301.
- SERV (2004), *Advies: 'Evaluatie van de Gemeenschappelijke platformtekst 'Evenredige arbeidsdeelname en diversiteit 2010' van 3 december 2002*.
- Somers E. & Neuckens D. (2004), *De asielprocedure en het sociaal statuut van asielzoekers en erkende vluchtelingen*, Vlaams Minderheden Centrum, Brussel.
- Stalker P. (1994), *The workers of strangers: a survey of international labour migration*, ILO, Geneva.
- Stalker P. (2000), *Workers without frontiers. The impact of globalisation on international migration*, Lynne Rienner/ILO, Boulder, Colorado/London.
- Stark O. & Wang Y. (2001), *Inducing human capital formation: migration as a substitute for subsidies*, Institute for Advanced Studies, Vienna, Economics Series no. 100.
- Straubhaar Th. (2001), *New migration needs a NEMP (a new European migration policy) and not (only) a German Einwanderungsgesetz*, HWWA, Hamburg, 22 p.
- Taran P. (2004), 'Globalisation, migration and exploitation: irregular migrants and fundamental rights at work', in M. Levoy, N. Verbruggen & J. Wets, *Irregular migrant workers in Europe*, HIVA-K.U.Leuven/PICUM, Leuven.
- Timmerman C., van der Heyden K., Ben Abdeljelil Y. & Geets J. (2000), *Marokkaanse en Turkse nieuwkomers in Vlaanderen*, UFSIA, Antwerpen.
- TRACE et al. (30/04/2004), *Verslag infovoormiddag vormingsmogelijkheden voor niet-ontvankelijke asielzoekers en mensen zonder wettig verblijf in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Georganiseerd door TRACE, BNCTO, Foyer, Brussel, 30 april 2004.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2005), *Publications population data unit* (Population and Geographic Data Section), <http://www.unhcr.ch>.
- Van de Putte M. (1999), 'Het Belgische migratiebeleid. Hoe kan een vreemdeling wettelijk in ons land verblijven?', in J. Wets & F. Talhaoui, *Asiel, de deur op een kier*, NoordZuid Cahier, Wereldwijd, Antwerpen.
- Van der Aa R. et al. (1999), *Sectoren in de knel. Knelpunten in de personeelsvoorziening, oorzaken en oplossingsrichtingen*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Rotterdam.

- Van Dijck D. (2005), *Het asielbeleid van de EU: een veiligheidskwestie? Een discours-analytische studie naar de constructie van een gemeenschappelijke asielprocedure in Europa*, PSW-paper, UA, Antwerpen.
- Vermeulen H. (ed.) (1997), *Immigrantenbeleid voor de multiculturele samenleving. Integratie-, taal- en religiebeleid voor immigranten in vijf West-Europese landen*, Universiteit van Amsterdam/IMES, Amsterdam.
- Vlaams Economisch Verbond (1999), *De paradox van de arbeidsmarkt, Een dossier van het VEV en de Vlaamse sectororganisaties*, VEV, Antwerpen.
- Vlaams Economisch Verbond (2001), *Versoepeling van het immigratiebeleid, soelaas voor de Vlaamse arbeidsmarkt?*, VEV-nota, VEV, Antwerpen.
- VN (2000), *VN-rapport 'Replacement migration*, VN, Geneva.
- Vranken J., Geets J. & Lodewyckx I. (2004), 'Onderzoek en beleid over welzijn en etnische minderheden', in C. Timmermans (ed.), *Wanneer wordt vreemd, vreemd? De vreemde in beeldvorming, registratie en beleid*, Acco, Leuven.
- Vranken J., Jans M. & van der Hallen P. (eds.) (2005), *Conference book: Labour market research and policy making in Flanders*, Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en vorming, VIONA. Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, Brussel.
- Vranken J., Timmerman C. & van der Heyden K. (eds.) (2001), *Komende generaties. Wat weten we (niet) over allochtonen in Vlaanderen*, Acco/Minderheden in de Samenleving, Leuven.
- Wattelar C. & Roumains G. (1991), 'Simulations of demographic objectives and migration', in OECD, *Migration: the demographic aspects*, OECD, Paris.
- Werner H. (1996), *Temporary migration of foreign workers, Illustrated with special regard to East-West migration*, IAB labour research topics 18.
- White P. (1993), 'The social geography of immigrants in European cities, the geography of arrival', in R. King (ed.), *The new geography of European migrations*, Belhaven Press, London/New York.
- Work-up (10/06/2004), *Studiedag 'Toeleiding, meerwaarde van vondplaatsgericht werken: verslag, conclusies, aanbevelingen'*, Minderhedenforum, Brussel.
- World Bank (1995), *World development report, workers in an integrated world*, Oxford University Press, Oxford.
- Zimmermann K. (1994), 'The labour market impact of immigration', in S. Spencer (eds.), *Immigration as an economic asset, the German experience*, Trentham Books, Oakhill, p.39-64.
- <http://belgium.iom.int> (17/10/2005)
- <http://www.de8.be/pagina%20vluchtelingenwerk%20thematisch%20fp.htm>
- <http://www.de8.be> (12 april 2005).
- <http://www.vluchtelingenwerk.be/nieuws/stories.php?story=04/01/07/3538425>
(15 september 2005).
- <http://www.vluchtelingenwerk.be> (19 oktober 2005).
- <http://www.vreemdelingenrecht.be> (06/07/2005), *Regularisatie in geval van langdurige asielprocedure, vernieuwd beleid in 2005.*